154942

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL KARASURLARI'NIN KORUNMASI VE SURLARIN RESTORASYON TEKNİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mimar Atilla CANTİMUR

Danışman: Prof. Dr. İlgi YÜCE AŞKUN

İSTANBUL-Aralık 2004

Atilla Cantimur tarafından hazırlanan "İstanbul Karasurları'nın Korunması ve Surların Restorasyon Teknikleri Üzerine Bir Araştırma" adlı araştırmanın Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İlgi Yüce Aşkun

Bu çalışma Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon-Koruma Yenileme Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. İlgi Yüce Aşkun (M.S.G.S.Ü.)

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Demet Binan (M.S.G.S.Ü.)

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Faruk Tuncer (Y.T.Ü.)

Çalışmanın başından sonuna kadar, bana yardımlarını esirgemeyen eşim Burcu Büken Cantimur'a, gösterdiği anlayış ve yakınlıkla bana her konuda yol gösterici olan sevgili hocam Prof. Dr. P. İlgi Yüce Aşkun'a, konuyu seçimimdeki yardımlarından dolayı hocam Prof. Halûk Sezgin'e, bana desteklerini her zaman arkamda hissettiğim Aileme ve özellikle çocuklarının eğitimlerine verdiği destekten dolayı babam Ali Cantimur'a, çevirisi için Ahmet Fethi'ye ve hiçbir zaman unutamayacağım dostum İhsan Aydın'a armağan ediyorum.

İSTANBUL KARASURLARININ KORUNMASI VE SURLARIN RESTORASYON TEKNİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İÇİNDEKİLER I

OZET IV
ABSTRACT V

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM : İSTANBUL SURLARI VE SURLARIN TARİHÇESİ 4

1.1. İstanbul Surlarının Tarihçesi 9
1.1.1. Byzantion Surları 9
1.1.2. Septimius Severus Surları 16
1.1.3. Constantinus Surları 18
1.1.4. II.Theodosios Surları ve Ayvansaray Surları 21

1.2. İstanbul Sur Sistemi 28
1.2.1. Kara Surları 29
1.2.2. Marmara Surları 32
1.2.3. Haliç Surları 45
1.2.4. Sur-ı Sultanî 51
1.2.5. Galata Surları 54
1.2.6. Anastasios Suru 57

2. BÖLÜM : SUR MİMARİSİ VE İSTANBUL SUR MİMARİSİNİN ÖZELLİKLERİ 61

2.1. Savunma Mimarisinin Anadolu'da Gelişimi 61
2.1.1 Anadolu'daki Tarih Öncesi Çağlardan Tunç Çağı Sonuna Kadar Yerleşme ve Savunma Sistemlerinin Biçimlenmesi 61
2.1.2 Anadolu'da Antik Çağ'dan Osmanlı Dönemi'nin Sonuna Kadar Yerleşme ve Savunma Sistemlerinin Biçimlenmesi 73
2.1.2.1. Yunan-Roma ve Bizans Dönemlerinde Yerleşme 73
2.1.2.2. Yunan ve Roma Dönemlerinde Savunma Sistemlerinin Biçimlenmesi 78
2.1.2.2.1. Savaş Teknikleri 79

2.1.2.2.2. Sur Sistemlerinin Genel Özellikleri 80
2.1.2.3. Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri Savunma Sistemleri 90
2.2. İstanbul Sur Mimarisinin Özellikleri 93
2.2.1. Antik Dönem Askeri Mimarisinin İstanbul Karasurları'nın Biçimlenmesi Üzerindeki Etkisi 93
2.2.2. İstanbul Karasurları'nın Konum Özellikleri 95
2.2.3. İstanbul Karasurları'nın Mimari Özellikler 96
2.2.3.1. İstanbul Karasurları'nın Yapım Teknikleri 96
2.2.3.2. İstanbul Karasurları'nın Mimari Elemanları 108
2.2.3.2.1. Theodosios Karasurları 108
2.2.3.2.2. Ayvansaray Surları 151

3. BÖLÜM : İSTANBUL KARASURLARININ TARİHTEKİ TAHRİBAT VE ONARIMLARI 166

3.1. Bizans Dönemindeki Tahribat ve Onarımlar 167
3.2. Osmanlı Dönemindeki Tahribat ve Onarımlar 184
3.3. Cumhuriyet Dönemindeki Tahribat ve Onarımlar 196

4. BÖLÜM : SUR RESTORASYONLARINDA DÜNYADAN KORUMA ÖRNEKLERİ VE İSTANBUL KARASURLARI İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ 215

4.1. Dünyadan Kent Surları Koruma Örnekleri 225
4.2. İstanbul Kara Surları İçin Koruma Önerileri 229
4.2.1. Yasal Öneriler 237
4.2.1.1 Günümüze Kadar Surların Korunmasında Etkili Olan Yasal Düzenlemeler238
4.2.1.2 Karasurları İçin Yasal Öneriler 247
4.2.2. Ekonomik ve Sosyal Öneriler 250
4.2.3. Yapısal Öneriler 253
4.2.3.1. Restorasyon Yöntemleri 263
4.2.3.2. Malzeme Önerileri 280
4.2.3.2.1. Mevcut Malzemenin Korunması 282
4.2.3.2.2. Kullanılacak Yeni Malzemelerin Özellikleri 298

5. BÖLÜM : SONUÇ 305

EKLER

KAYNAKÇA

RESİM VE HARİTA KAYNAKLARI

ÖZET

Tezin birinci bölümünde; İstanbul'un kuruluşu ve dünyaya hükmeden imparatorlukların başkenti olması ile sonuçlanan süreçte, büyüyen kenti çevreleyen surların değişimi ve gelişimi, politik olaylarla bağlantılı olarak anlatılmıştır. Sur yapıları açısından, kentin coğrafik biçimlenmesi ve surların tarihsel süreçte üstlendiği rolün önemine değinilmiştir. İstanbul'un savunma stratejilerinin oluşturduğu sur sistemleri, konumlarına ve yapısal özelliklerine göre incelenmiştir.

İkinci bölümde; sur mimarisinin Anadolu'da kronolojik gelişimi, yapım teknikleri, malzeme ve mimari eleman özellikleri ile birlikte incelenmiştir. İstanbul sur sisteminin, daha önceki devirlerde yapılmış surlarla olan etkileşimi irdelenmiştir. İstanbul Karasurları'nın farklı dönem ve konuma sahip özellikleri açısından, Theodosios ve Ayvansaray (Blakhernai) surları olarak iki ayrı bölümde, yapım teknikleri, malzeme özellikleri ve mimari elemanlarının ayrı ayrı analizleri yapılmıştır.

Üçüncü bölümde; kentin son sınırlarını belirleyen ve günümüzde de mevcut olan Karasurları'nın, II. Theodosios döneminde inşa edilmesi ile başlayarak, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde geçirmiş olduğu tahribat, onarım ve değişikliklerin, kronolojik sırayla belirlenmesine çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde; çağdaş koruma kuramının dünyada gelişimine paralel olarak, dünyada kent surlarının korunması ile ilgili örnekler incelenmiş, İstanbul Karasurları için koruma yaklaşımı için öneriler getirilmiştir. Karasurları'nın koruması, yasal, sosyo-ekonomik ve yapısal boyutları ile ele alınmış, sorunların tespiti yapılarak, çözüm için öneriler sunulmuştur.

Sonuç bölümünde; İstanbul Karasurları'nın önemi vurgulanarak, günümüzdeki durumun kısaca analizi ve çözümleri değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

In the first chapter, the development of and the changes in the city walls of Istanbul through the historical process resulted in the construction and the rising of the city to become the capital of the major empires were articulated in connection with the political events. The geographical formation of the city and the importance of the roles played by the walls in the historical process were considered in respect of wall structures. The wall systems determined by defence strategies have been examined in terms of the position and structural features of the walls.

In the second chapter, the chronological development of the architecture of the city walls in Anatolia was examined togather with the construction techniques, building material and architectural elements. The interaction between the wall system of Istanbul and those built in previous ages was discussed. Considering the positional features and the time dimention, the land walls of Istanbul were divided into two sections as the Theodosian and the Ayvansaray (Blakhernai) walls, and the construction techniques, material and architectural elements were analysed separetely.

The third chapter attempted to identify in chroological order the damages, repairs and changes occured in the city walls determining the final borders of the city and currently in existance over the time from the period of Theodosios II to Bizantian, Ottomanian and Republican periods.

In the fourth chapter, in parallel with the developments in contemporary conservation theory the examples pertaning to the conservation of the city walls in the world were examined and the proposals were developed for the conservation of the land walls of Istanbul. The conservation of the land walls was considered in legal, socio-economical and structural terms. In this respect the problems were identified and proposals for solution were suggested.

In the final chapter stressing the importance of the land walls of Istanbul, the present situation was analysed briefly, and the solutions were discussed.

GİRİŞ

Lamartine İstanbul hakkındaki "Tanrı ile insan, doğa ile sanat, bu dünyada bir eşi daha olmayan bu olağanüstü güzel ve karşılaştırılması olanaksız doğa parçasını yaratmak üzere işbirliği yapmıştır"[1] tanımlaması, kentin en güzel ifade edildiği sözlerden birisidir. İstanbul, bilinen 2660 yılı aşkın geçmişi ile, her dönemde dünyanın cazibe merkezi olmayı başarmış ve bunu günümüze kadar sürdürebilen ender kentlerden biridir. Eşsiz doğası ile, gören herkesin hayran kaldığı bu coğrafya, kuruluş efsanesine yakışan bir üne sahiptir. Ressamların tuvallerini süsleyen, şairlere ve bestekârlara ilham kaynağı olmuş, mimarların hayranlıkla izledikleri, imparatorluklar başkenti İstanbul, tarihindeki birçok olumsuzluklara rağmen bu büyüleyici özelliğini hiçbir zaman yitirmemiştir.

İnsanoğlunun doğasında olan korunma güdüsü, kent yaşamında surlarla hayat bulmuştur. İstanbul'un tarihi, kenti çevreleyen surların tarihi ile beraber özdeşleşmiştir. Kentliler uzun yıllar, bu geçilmez duvarların arkasında kendilerini güvende hissetmişlerdir. İstanbul'un kurulduğu topografyanın kente sağladığı avantajlarla beraber, güçlü savunma sistemi, onu imparatorlukların başkenti yapmıştır. Sanayileşmenin gelişmesiyle beraber değişen savaş teknolojileri, savunma sistemlerinde de etkisini göstermiştir. Böylece 1800'lü yılların başlarıyla beraber, savunma stratejilerinde surların önemi kalmamıştır. İşlevsel niteliklerini kaybetmiş olan surlar, kendi kaderlerine terk edilerek, yıpranmalarına neden olunmuş ve hatta bir dönem surları yıkmak özendirilmiştir. Bunun dışında, artan nüfus ve ulaşım teknolojilerindeki gelişme, bazı imar hareketlerini de beraberinde getirmiş ve sur yapıları alan kazanmak amacıyla yok edilmiştir.

Antik çağ askeri mimarisinin en önemli örneklerinden biri olan İstanbul Surları, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinin izlerini günümüzde de taşımaktadır. Bu özellikleri nedeniyle evrensel bir değere sahiptir ve Dünya Kültür Mirası listesinde de yer almıştır. Surlar, 5.yy.'dan günümüze kadar olan dönemlerin, mimarisi, yapım

[1] Ş. Kutlu, Bu şehri Stanbul ki, İstanbul, 1972, s.70, Lamartine'den alıntı.

teknikleri, yöntemleri, malzemeleri gibi birçok konuya ışık tutabilen, çok önemli bir belgedir. Arkeolojik ve estetik değerleri üst seviyede olan İstanbul Surları, günümüzde birçok yıpranma nedenlerinin baskısı altındadır. Yapıldığı dönemden itibaren depremlerden büyük zarar gören surlar, olması muhtemel deprem gibi birçok nedenden dolayı uğrayacağı tahribatın etkisinin en aza indirilmesi gerekmektedir.

AMAÇ

İstanbul Surları, kenti ve kentliyi savunmak için yapılmasına rağmen, günümüzde kendisini kente ve kentliye karşı savunmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, dünya kültür mirasının önemli örneklerinden biri olan İstanbul Surları'nın, korunması için ilkesel bir yaklaşım getirmek ve restorasyon tekniklerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla öngörülen yaklaşım; yapının belgesel kimliğine saygılı onarım müdahalesi ve koruma sürekliliğinin sağlanması için kent yaşamına aktif olarak katılan bir çevrenin oluşturulmasıdır.

Surların korunmasında temel yaklaşım arkeolojik varlığının zedelenmemesidir. Öngörülen yaklaşım; müdahale etmek olmamalı, gerekiyorsa sadece sınırlı müdahale yapılmalıdır. Onarımlarda, özgün nitelikte olmayan ekler ayıklanarak, özgün yapı gün ışığına çıkartılmalı ve bu izleri korumak için gerekli önlemler alınmalıdır. Mevcut yapının, gerekli görülen bölümlerin strüktürel açıdan, geleneksel ve çağdaş malzemelerle desteklenmesi sağlanmalıdır. Bazı zorunluluklardan bütünleme gerekiyorsa, orijinal dokudan ayırt edilebilecek nitelikte yapılmalı, fakat rekonstrüksiyonlara gidilmemelidir. Cumhuriyet döneminde yapılan koruma amaçlı restorasyon çalışmalarında, birçok bölümlerde surların tarihi kimliği bozulmuş ve gereksiz yapılan restitüsyonlarla (bazıları hipotezlere dayanmaktadır) yeni bir sur duvarı yaratılmıştır.

Yapılacak her yanlış uygulama, geri döndürülemeyecek özgünlüğün yok olmasına neden olacaktır. Müdahalede amaç; yeniden surları ilk yapıldığı duruma getirmek değil, belgesel değerin korunması ve tahribata neden olacak etkenlerin en aza indirilmesi olmalıdır.

YÖNTEM

İstanbul'un kuruluşuyla beraber kenti çevreleyen sur sistemleri, değişen siyasal ve ekonomik şartlarla beraber irdelenmiş ve imparatorlukların başkenti olması ile sonuçlanan süreçte, surların önemine değinilmiştir. Günümüzde de mevcut olan ve esas itibariyle II Theodosios'a atfedilen surların, tarihsel süreçte geçirdiği tahribatlar, onarımlar ve değişimler incelenerek, mimari tanımlanması yapılmıştır.

Sur mimarisinin Anadolu'daki gelişimi incelenerek, sur biçimlenmelerini etkileyen teknolojik, konum ve malzeme nitelikleri anlatılmıştır. Anadolu'daki sur mimarisinin, Yunan, Roma ve Bizans uygarlıklarıyla olan etkileşimi ve İstanbul Karasurları'nın biçimlenmesini etkileyen unsurlar araştırılmıştır. İstanbul Karasurları yapım teknikleri, konum ve işlevsel özellikleri, mimari elemanlarıyla beraber detaylı olarak analizleri yapılmıştır.

Belgesel ve estetik nitelikleri ile korunması gerekli İstanbul Karasurları'nın, özgün yapısı ile ömrünün uzatılması ve gelecek kuşaklara iletilmesi için temel yaklaşım egzersizleri yapılmaya çalışılmıştır. Bütünsellik ilkesi ile, üç farklı disiplin öngörülmüştür. Bunlardan birincisi; koruma planlaması ve sürekliliğinin, kurumsal oluşumları için gerekli yasal düzenlemeler, ikincisi; yapının çevresel etkileşim içinde bulunduğu bölgenin ekonomik ve sosyal sorunları, üçüncüsü; yapısal sorunların çağdaş koruma kavramına göre irdelenmesi ve çözüm için öneriler getirilmesidir.

1. BÖLÜM : İSTANBUL SURLARI VE SURLARIN TARİHÇESİ

İSTANBUL'UN TOPOGRAFYASI VE KURULUŞ EFSANELERİ

Romalılar kenti, Byzantion, Septimius Severus döneminde Antonia (Antoninia), Nova Roma (Yeni Roma) ve Constantinopolis adlarıyla anmışlardır. Araplar Konstantiniye ve Fâruk adlarını kullanmışlar, Türkler de İstanbul, Dersa'âdet, Deraliyye ve Âsitâne olarak adlandırmışlardır. Günümüzde kullandığımız isim olan İstanbul, Bizanslıların kable'l-feth (Şehirde) anlamına kullandıkları ve bazı yorumculara göre Constantinopolis kelimesinin değiştirilmiş şekli olan Stin-polin'den geldiği şeklinde yorumlanmaktadır[2].

Busbecq, İstanbul'u "Kentin kurulduğu alana gelince, burası sanki dünyanın başkenti olmak üzere doğa tarafından yaratılmış gibidir" diye tarif eder. İstanbul eşsiz coğrafyası ile beraber mitolojik anlatılara da konu olmuştur;

İstanbul Boğazı ile ilgili mitolojik hikaye şöyledir; İnakhos bir Fenikeli olup bir süre Mısır'da ikamet ettikten sonra, Fenikeli ve Araplarla birlikte Mora yarımadasına gelerek, M.Ö. 1850 yılında bir devlet kurmuşlar ve bu devlete Argolis adını vermişlerdir. Bir rivayete göre de Deucalion tufanı zamanında dağa çıkarak devleti kurmuşlardır. Argolis Kralı İnakhos'un kızı olan İo, aynı zamanda Argolis kentindeki Hera Tapınağının rahibesidir. Bir gün İo'yu gören tanrı Zeus (Jüpiter), ona aşık olur. Kocası Zeus'un bir başka kadına ilgisi olduğunu duyan Hera, kıskançlığa kapılarak İo'yu Zeus'tan ayırmanın yollarını arar. Zeus İo'yu Hera'nın gazabından korumak için onu inek şekline sokar. Ancak Hera ineğin kendisine verilmesini ister. İo'yu alır ve bin gözlü dev Argos'u başına nöbetçi diker. Zeus da Hermes'i göndererek devi büyüleyerek öldürür. İo devden kurtulmuştur, ama Hera bu kez de bir at sineğini İo'ya musallat eder. Sinek ısırdıkça, inek kılığındaki İo'nun canı yanar; Trakya'dan İstanbul Boğazına gelir, boğazı geçerek Asya kıyısına çıkar. Bu öyküden dolayı İstanbul Boğazı; inek anlamına gelen *Bosp* ile geçit anlamına

[2] C. E. Arseven, Eski İstanbul, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1989, s.25.

gelen *horos* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen Bosphoros (inek geçidi) diye anılmaya başlanmıştır[3].

İstanbul Boğazı, Bizanslıların *Pont-Euxın* dedikleri Karadeniz ile *Propontis* diye adlandırdıkları Marmara denizlerini birbirine 31 km uzunluğunda, Karadeniz girişinde 3,6 km, Marmara girişinde 1,7 km, en dar yeri olan iki Türk hisarı arasında (Rumeli ve Anadolu Hisarları) 698 m ile 3200 m arasında değişen genişlikte bir kanal ile birleştirmektedir. Boğaz'ın derinliği en fazla 120 metredir. Karadeniz'den Marmara'ya kuvvetli bir akıntı vardır ve ayrıca Boğaz'ın biçiminden kaynaklanan ters akıntı ve anaforlar da gemiler için tehlike oluşturmaktadır. Geçişin zorluğu, Altın Postu bulmak için Boğaz'dan geçerek Kolkhis'e (Kafkasya) giden Argonotlar'ın öykülerinde şiirsel bir dille anlatılmıştır[4].

Haliç ile ilgili mitolojik anlatı da şöyledir; İo, Haliç'i geçtikten sonra bir kız çocuğu dünyaya getirir ve adını Keroessa koyar[5]. Keroessa'nın Deniz Tanrısı Poseidon'dan Byzas adlı bir çocuğu olur. Byzas büyüyünce, annesinin kendisini doğurduğu yerde bir kent kurar. Kent kurucusundan dolayı Byzantion olarak adlandırılmıştır.

Haliç'in, yaklaşık 7,5 km uzunluğunda ve büyük gemilerin 4 km kadar girişine olanak tanıyacak kadar derinlikte bir limandır. Haliç'in eski ismi Chrysokeras'dır. Bu ad Altın anlamına gelen *Chryso* ile boynuz anlamına gelen *keras* kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Ayrıca Avrupalılar Altın Boynuz anlamına gelen *Corne d'or* adını kullanırlar. Arapça'da da koy anlamına gelmektedir. Deniz ticaretinin emniyetli ve stratejik bir noktasında bulunması ve şekil olarak da boynuza benzetilmesi nedeniyle Altın Boynuz ismi verildiği tahmin edilmektedir.

---

[3] O. Tekin, "Eski Çağda İstanbul: Byzantion", Dünya Kenti İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, İstanbul, 1996, s.102.

[4] Argonotlar, gemileri Argo ile Pontus Euksinus'taki (Karadeniz) Kafkasya'da bulunan bir koç postunu (Altın Post) aramaya çıkan elli efsanevi Yunan kahramandır. Bu, büyük olasılıkla Karadeniz'deki ilk kolonileşmeyle ilişkili bir erken Yunan efsanesidir.

[5] Prokopios'a göre Haliç'in adı Keras, Keroessa'dan gelmektedir.

Haliç Yunanca'da boynuz anlamına gelen *Keras* olarak adlandırılmaktadır. Tarihçi Strabon'a göre boynuz adı konulmasının sebebinin Alibeyköy ve Kağıthane dereleri ile beraber şekil olarak geyik boynuzuna benzemesinden dolayı verildiğini söylemektedir ve ayrıca Keroessa'ya atfedilen mitolojiyi de doğru bulmamaktadır.

Karadeniz'den gelen güçlü akıntı Sarayburnu'nda ikiye ayrılarak, bir akıntı Marmara Denizi'ne, diğer akıntı ise Galata önlerinden Haliç'ten gelen suların mukavemetiyle dönmek üzere Haliç'e doğru akar.

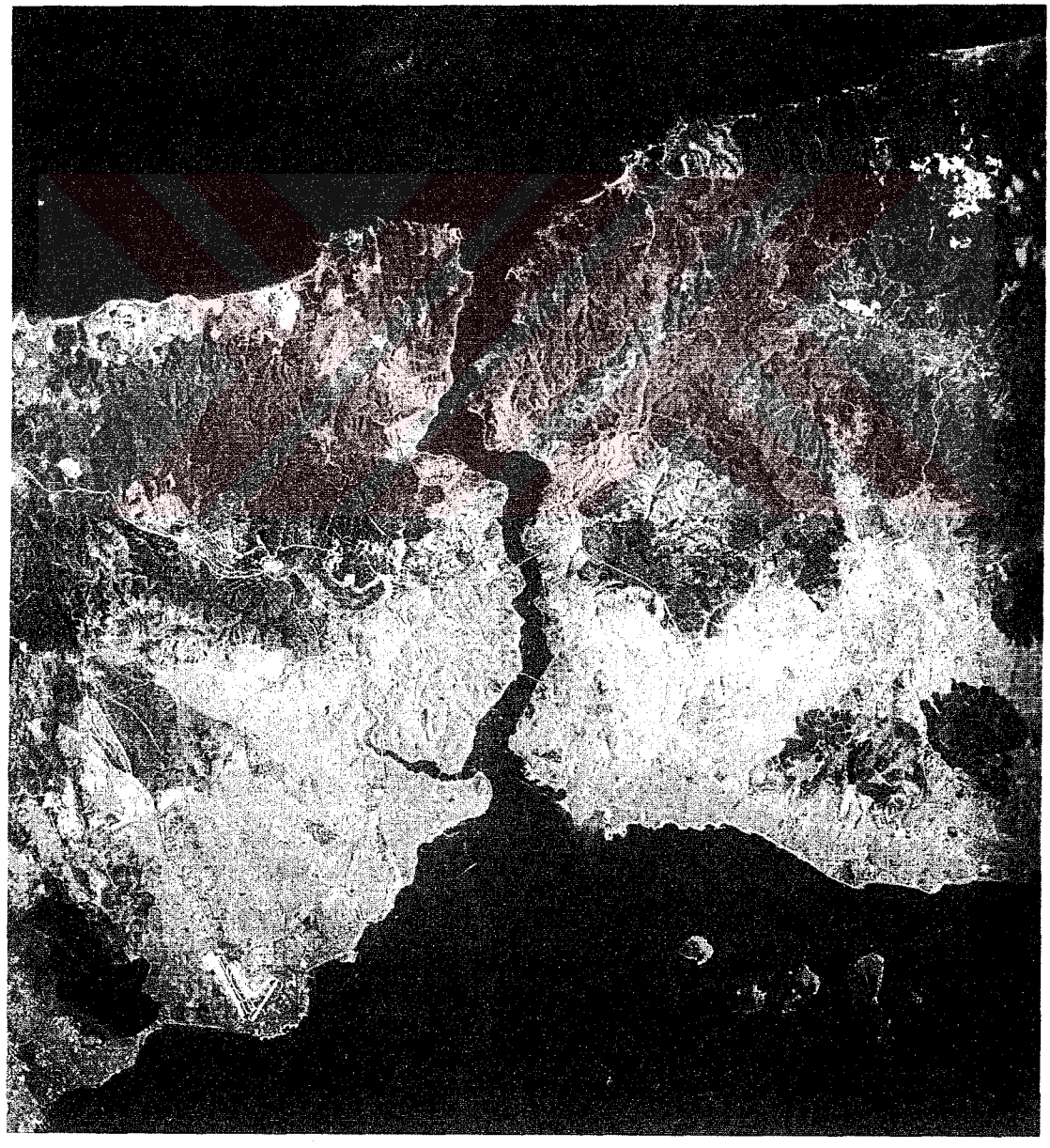

Resim 1. İstanbul ve çevresinin uzay fotoğrafı

Resim 2. Tarihi Yarımada'nın uzaydan görünümü

Fenikeliler Karadeniz'e kuzey denizi anlamında *Achkenas* demişlerdir. Bizanslılar bu adı *Euxinos* olarak değiştirmişlerdir. Bunun Rumca'da anlamı misafirperver demektir. Gemiciler için çok tehlikeli olan Karadeniz'e deniz tanrısını kızdırmamak için kinayeli olarak bu ismin verildiği düşünülebilir. Fenikeliler için Karadeniz çok tehlikeli deniz olarak bilinir ve orada seyahate çıkmak için ölümü göze almak gerekirdi. Hatta Boğaz civarlarında bulunan Garibce köyüne ölüm kapısı anlamına gelen *Charybdis* adını vermişlerdir[6]. Tarihçiler İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının üçüncü zamanda volkan hareketleriyle oluştuklarını tahmin ediyorlar. Bu konuda bir rivayete göre de Boğazlar *Deucalion* zamanındaki tufan sırasında oluşmuşlardır. Yunan mitolojisinde Deucalion, yarı tanrı Prometheus'un oğlu Pyrrha'nın eşidir. Bunların zamanında büyük bir tufan olmuş ve soylu adaletleri sayesinde onlardan başka yeryüzünde insan kalmamıştır. Bunlar Parnas Dağı üzerine çıkarak, tufandan sonra tanrıdan gelen emir üzerine yerden aldıkları taşları arkalarına, Deucalion attıkça erkek, Pyrrha attıkça kadın meydana gelmiş ve böylece dünyayı tekrar

[6] C. E. Arseven, a.g.e., s.26.

insanlarla doldurmuşlardır. Tarihçiler bu tufanı yaklaşık M.Ö. 1600 yıllarına tarihlendirirler[7].

Karadeniz'in Boğaz'a yakın sahillerinde bulunan bazalt sütunları ve mağaralar, her iki sahilin tabakaları arasındaki benzerlikler volkanik hareketler öncesi boğazların olmadığına delil olarak gösterilebilir. Bu durumda üçüncü zamandan öncesi Karadeniz göl olarak kabul edersek, gölün suları Boğaziçi vadisine kuvvetli bir şekilde baskı uygulayarak Marmara ve Akdeniz ile birleşmesi gerçekleşmiş olmalıdır.

BÖLGEDE İLK YERLEŞİMLER

İstanbul çevresi Paleolitik dönemden bu yana insan topluluklarının yaşam ve kültürlerine yuva olmuş büyüleyici bir doğal çevredir. İstanbul içinde ve çevresinde yapılan kazılarda Paleolitik Çağ'a tarihlenen buluntular ortaya çıkarılmıştır. Küçükçekmece'nin kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarası'nda bulunan Orta Paleolitik Çağ'a ait aletler, bu yörede balıkçılık ve avcılıkla geçinen insan gruplarının varlığına işaret eder. Mağaranın Bizans dönemine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır[8]. M.Ö. 4. binyıl sonrasına tarihlenen en önemli Kalkolitik Çağ buluntuları Anadolu yakasındaki Fikirtepe'de ortaya çıkarılmıştır[9]. Burası kerpiçten gelişigüzel yapılmış kulübelerin bulunduğu ve gelişmemiş bir tarım etkinliğinin sürdürüldüğü avcı ve balıkçı köyüydü. Yine Anadolu yakasında Kurbağalıdere kıyılarında ortaya çıkarılan ve Truva'nın erken katlarıyla çağdaş olan buluntular, Kalkolitik kültürün Marmara çevresinde yaygın olduğunu gösterir. M.Ö. 3. binyıldan ilk Trak istilasına (yaklaşık M.Ö. 1200) kadar başka yerleşim izi bulunamamıştır. M.Ö. 1. binyılda Traklar, Frigler ve Bitinyalılar diye bilinen halklar Avrupa'nın en doğu ve Asya'nın en batı ucundaki Boğaz'da yerleşmişlerdir. 1871 yılında demiryolunun yapımı sırasında ortaya çıkarılan büyük temel duvarı kalıntılarının, Plinius'un sözünü ettiği efsanevi Lygos kentine ait olduğu öne sürülmüştür. Kadıköy'de yapılan kazılarda ise bir

[7] C. E. Arseven, a.g.e., s.26.
[8] D. Kuban, Istanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Istanbul, 1996, s.15, Semavi Eyice'den alıntı.
[9] D. Kuban, a.g.e., s.15, K. Bittel'den alıntı.

Fenike ticaret kolonisine ait olduğu düşünülen birkaç başka buluntu daha ortaya çıkarılmıştır[10].

M.Ö. 7. yüzyılda Megaralılar tekneleriyle Ege ve Marmara kıyılarını izleyerek Boğaz'ın girişine ulaşıp, büyük olasılıkla eski bir Trak yerleşmesinin üstüne yerleşerek Byzantion kentini kumuşlardır.

1.1. İSTANBUL SURLARININ TARİHÇESİ

M.Ö. 658 yılında Byzas önderliğindeki Megaralı kolonistlerin Byzantion kentini kurmasıyla birlikte kentin ilk surları inşa edilmiş ve her dönemde kentin sınırlarının surlar belirlemişlerdir. Günümüze ulaşan İstanbul surları, daha sonraki dönemlerde çeşitli onarımlar geçirmiş olan Doğu Roma döneminde yapılmış surlardır ve esas olarak Theodosios Surları olarak bilinir. Bununla birlikte, kentin tarihsel evrimi içinde çeşitli surlar inşa edilmiştir.

Tarihi yarımadada inşa edilen surlar, kronolojik sıraya göre şöyledir.

- Byzantion Surları (M.Ö.658-M.S. 196)
- Septimius Severus Surları (M.S.197-324)
- Constantinus Surları (324-410)
- II. Theodosios Surları (410-...)

1.1.1. BİZANTİON SURLARI

Asya ve Avrupa arasındaki en yakın geçit bölgesini oluşturan İstanbul Boğazı, özellikle de tarihi yarımada, Paleolitik dönemden bu yana insan topluluklarının yerleştiği bölge olmuştur. Bu dönemler ile ilgili elde edilen arkeolojik kalıntılar az olsa da, bu uygarlıklar hakkında bize bilgi vermektedir. Kuşkusuz köylerden oluşan bu kırsal yerleşim bölgelerinin uzantılarının da olabileceği tahmin edilmektedir. M.Ö. XII. yüzyıldan itibaren Balkanlarda oturan Trako-Frik kolonilerinin doğuya

[10] D. Kuban, a.g.e., s.15, U. Esin'den alıntı.

doğru yürüyerek Anadolu'ya geçtiklerini ve Boğazlarda da yerleştiklerini de bilinmektedir[11]. Burada kurulan ilk kasabanın Lygos adını taşıdığı hakkında kayıtlar mevcuttur[12]. Lygos'un, Sarayburnu'nda ne kadar alanı kapladığı bilmiyoruz fakat Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tepeyi çevreleyen ve surlarla çevrili olması muhtemeldir. Topkapı Sarayı içerisinde bulunan kiklopik[13] duvarların, burada Byzantion öncesi yerleşmelerin olduğuna bir delildir[14].

M.Ö. 658[15] yılında Byzas önderliğindeki Megaralı kolonistlerin bölgeye yerleşmesi ile kentin bilinen tarihi başlamıştır. Dirimtekin'e göre, kolonistler buraya geldiklerinde Lygos hâlâ iskan edilen bir yerleşimdir. Fakat Byzantion'a atfedilen şu mitolojik anlatı ile çelişmektedir; Delphoi kaynaklı bir kehanet üzerine yola çıkan Byzas önderliğindeki Megaralı kolonistler "Körler Ülkesinin karşısındaki yeri" aramaya başlamışlar. Sarayburnu'na geldikleri zaman bu eşsiz doğa karşısında büyülenmişler. Karşı yakada bulunan Khalkedon (bugünkü Kadıköy) halkını, bu eşsiz yeri seçmemelerinden dolayı "Körler Ülkesi" olarak kabul ederek, kehanetin burayı işaret ettiğini düşünmüşler ve kentlerini buraya kurmaya karar vermişler. Bu anlatı M.Ö. 1.-M.S. 1. yüzyıllar arasında yaşamış Amasyalı (Amaseialı) coğrafyacı Strabon tarafından, İstanbul Boğazı'ndaki ilk yerleşmenin Anadolu yakasındaki Khalkedonlular'ın kör olmasıyla açıklanabileceğini aktarmıştır[16]. Bu anlatılara göre, Sarayburnu bölgesine kolonistlerin geldiği zaman hiçbir yerleşmenin bulunmadığı yönündedir.

M.Ö.658 yılında Byzantion kentinin temellerini atıldığında, Kurbağalıdere ile deniz arasında Halkedon (bugünkü Kadıköy), Haliç'in sonunda bulunan bir yerleşme, bugün Galata'nın olduğu yerde bir yerleşme (Sykai), boğazın Asya girişinde bir yerleşme olan Scutarion diye anılan Hrisopolis (bugünkü Üsküdar) bulunmaktaydı[17].

---

[11] F. Dirimtekin, Fetihten Önce Haliç Surları, İstanbul Enstitüsü yayını, İstanbul, 1956, s.1, K. Bittel'den alıntı.
[12] F. Dirimtekin (1956), a.g.e., s.1, Plin'den alıntı.
[13] Tarih öncesi devirlerde çok büyük taşlarla harçsız olarak yapılmış duvar örgüsü.
[14] C. E. Arseven, a.g.e., s.29.
[15] Bu tarih üzerinde uzlaşma sağlanamamışsa da tarihler M.O. 695 ile 656 arasında değişmektedir.
[16] O. Tekin, a.g.e., s.102.
[17] D. Kuban, a.g.e., s.16.

Byzantion, Helenistik kent kurgusu ve pagan kültürü mimari elemanları ile donatılarak oluşturulmuş olan kent, günümüzde yerini tam olarak tespit edemediğimiz surlarla çevrilmiştir. Bu surlar, Haliç tarafında Sarayburnu'ndan başlayarak, o zaman henüz dolmamış olan Sirkeci Limanı'nda (Porta Prosphorida) bulunan Kentanarion Kulesi'nin (Bizanslılar bu kuleyi Eugenius olarak adlandırmışlardır) yanına kadar uzanmakta, buradan sahilden ayrılarak güneye doğru yönelerek, Demirkapı'dan gelen yolla Sirkeci Caddesi'nin kavuştuğu yere gelmekteydi. Yerebatan Sarnıcı'nın bulunduğu yerden ve Ayasofya'nın güneybatısından geçerek, Ahırkapı Feneri güneyinde sahile varmaktaydı. Surlar deniz kıyısında olarak kuzeye doğru devam ederek, Akropol tepesini doğudan ve sonra kuzeyden kuşatarak, başlangıç yerine gelmekteydi. Byzantion Surları, Akropol Tepesi, Ayasofya Meydanı ve Akropol'ün yamacını içine almakta ve biri kara tarafında diğeri de deniz tarafında olmak üzere iki kapıya sahip olduğu tahmin edilmektedir[18]. Byzantionlu Dionisios, ilk Byzantion'un çevresinin 5'i kara tarafında olmak üzere 35 Stadion (yaklaşık 5 km) ölçüsünde, 27 kuleli bir surla çevrili olduğunu bildirmiştir[19]. Byzas'a bazen de karısı olduğu zannedilen Pheidalia'ya atfedilen bu surlar, çok büyük taş bloklar halinde harçsız olarak, birbirine alıştırma yöntemiyle ve madeni kenetlerle birbirine bağlanarak inşa edilmişlerdir. Surlar gayet kalındı. Üzerlerinde örtülü nöbetçi hattı bulunuyordu. İleri çıkmış halde olan kuleler, birbirine yakın olarak yapılmıştı. Deniz ve Haliç tarafındaki surlar, kara surlarına oranla daha alçaktı. Deniz kenarlarındaki kayalar, saldırının buradan gelmesini zorlaştırmaktaydı. Surlar içinde meydana getirilmiş olan iki liman, zincirlerle güvenliği sağlanıyor ve liman ağızlarına yapılan kulelerle savunulmaktaydı. Bu çevrenin içinde bir iç kale (Sitadel) bulunmaktaydı[20].

Bu surların izi, Gülhane Parkı'na giriş kapısı olan Soğukçeşme Kapısı'nın karşısında, bugün mevcut olmayan bir konağın altında, Aya İrini Kilisesi'nin doğu tarafında "L" şeklinde, Ayasofya'nın altına doğru uzanan sarnıcın içinde bulunur. Sarayın Bâb-ı Hümayun'dan aşağı inen sur duvarı sarnıcı ikiye böler ve temelleri ilk sura aittir.

[18] F. Dirimtekin, İstanbul'un Fethi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yayını, İstanbul, 1976, s.93.
[19] H. Tezcan, "Sur-ı Sultani", Dünden Bugüne Istanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s.72.

Sirkeci'den başlayan Rumeli Demiryolu inşaatı sırasında (1872), A.G. Paspatis'in tespit ettiği 10 ayak uzunluk, 2,5 ayak genişlik ve 1,5 ayak kalınlıktaki taşlardan oluşan kiklopik duvar kalıntıları bu ilk sura aittir. Son olarak 1982'de DSİ'nin, Ömerli su isale hattını geçirmek için bölgede yaptığı hafriyat sırasında Sirkeci yönünde Ahırkapı'dan hemen önce, sahil surunun delindiği yerde, aynı büyüklükteki sur taşlarına rastlanmıştır[21].

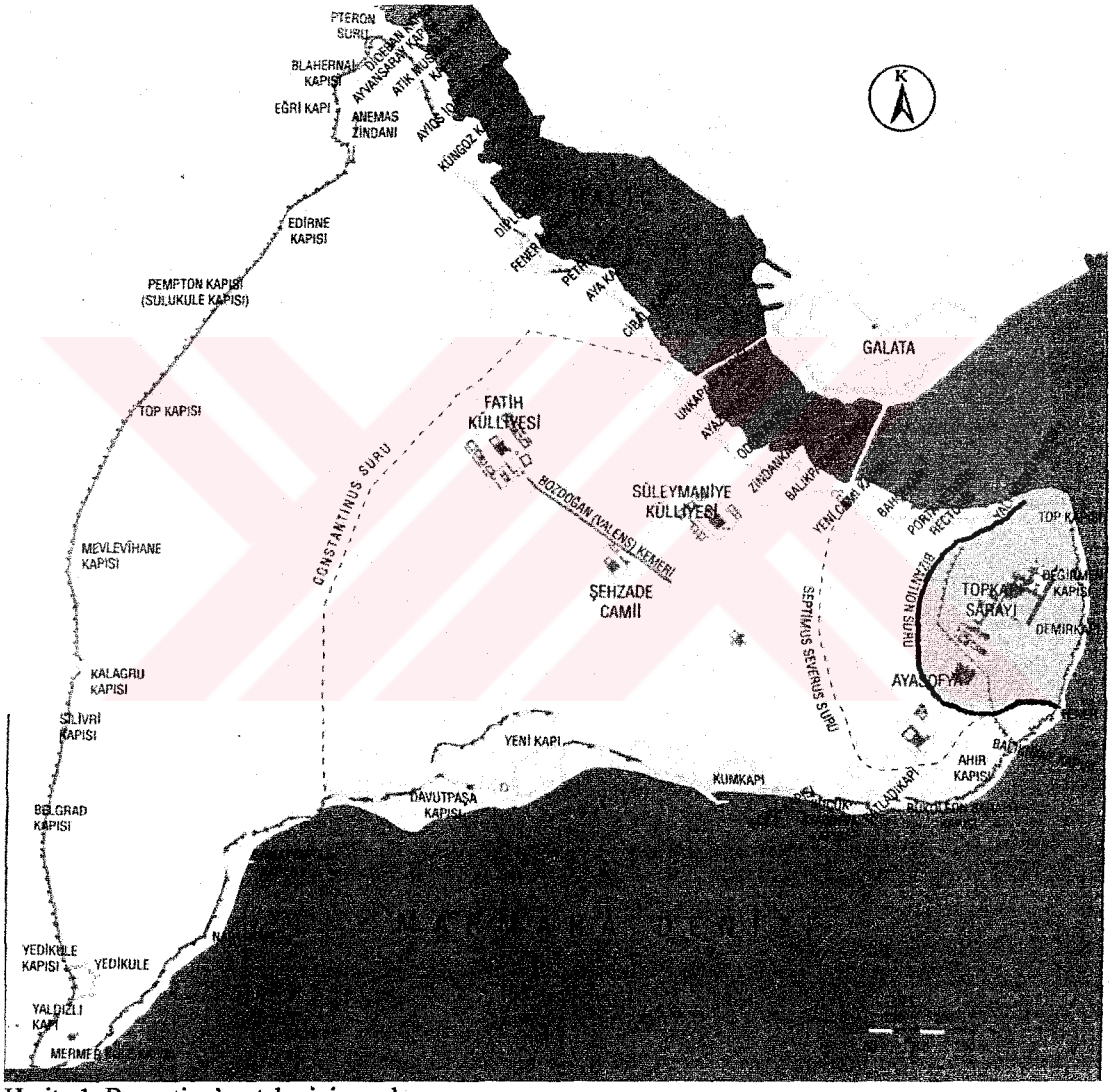

Harita 1. Byzantion'un tahmini sınırları

Byzantion kentinin sınırları hakkında çelişkili bilgiler vardır. Mango *Developpement* adlı eserinde kentin sınırları Büyük Constantinus dönemine (324-337) kadar

[20] F. Dirimtekin (1956), a.g.e., s.2.
[21] H. Tezcan, a.g.e., s.72.

değişmediğini savunmuştur. Roma döneminde 140 hektarlık bir alanı kapladığı bilinen kent, Klasik Dönem'de nüfusunun 20 bin olduğu varsayılıyordu. Byzantionlular böyle bir kenti inşa etmek bir yana, korumaları bile çok zordur. Kent surları daha sonraları Ispartalılar'ın işgali ve Romalılar'ın kenti yeniden inşa etmeleri sırasında birkaç kez genişletilmiş olabilir[22].

Byzantion kentinin surlarından bahsederken, kentin yaşadığı savaşlardan ve o dönemin jeopolitik durumunu irdeleyerek bu olayların kent surları üzerindeki etkisinin boyutlarını anlamaya çalışmak gerekir. Kenti etkileyen ve surları yıkıcı en büyük etken olan deprem ve diğer doğal afetlerle ilgili belge bulunmadığından bunların dönemini ve tahribatın boyutlarını bilmemekteyiz. Ayrıca zaman içinde surlar üzerinde yapılan küçük ek ve tamamlamalar hakkında da bilgimiz yoktur. Ticaret ve göç yolları üzerinde bulunmasından dolayı her zaman tehlikelerle karşılaşma olasılığı bulunuyordu ve korunmak için güçlü bir savunma kalkanına ihtiyacı olması kuşku götürmez bir gerçektir.

Byzantion kuruluşuyla beraber Yakındoğu tarihinin bütün önemli olaylarına karışmıştır. MÖ 512 yılında Büyük Darius'un İskit Seferi için Trakya'ya giderken Boğaz'dan geçmiş ve hem Byzantion, hem de Khalkedon Pers egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu iki kent Atina önderliğindeki öbür kentlerle birleşerek Pers boyunduruğuna karşı ayaklanmışlardır. Persler'i Platea'da bozguna uğratan Spartalı komutan Pausanias, MÖ 478 yılında da Byzantion'u fethedmiştir. Byzantion tarihindeki Klasik Dönem'e ait ikinci sur sistemi Pausanias tarafından yaptırılmıştır. Çevresi 35 stadia (yaklaşık 5 km) olup birinci tepenin yanı sıra ikinci tepenin bir kısmını da içine alıyordu[23]. Büyük taş bloklar ve metal kenetlerle inşa edilen bu surlarda taşlar "öyle bitişik yerleştirilmişti ki sanki kentin çevresinde kayadan yapılmış bir duvar görüntüsündeydi." Antik yazarlar Dion Cassius ve Herodianos'a göre bu surlar, Yunanlılar'ın yaptığı Messene ve Rodos surlarından sonra dünyanın en güçlü surlarıydı. Ardından Pausanias'ın uzaklaştırılmasından

[22] D. Kuban, a.g.e., s.18.
[23] A. Van Millingen, Byzantine Constantinople The Walls of The City And Adjoining Historical Sites, Londra, 1899, Byzantionlu Dionisios'tan alıntı,8.

sonra Birinci Attika Deniz Birliği'ne katılır. MÖ 5. yüzyılın ortalarında yıllık vergisi 15 Talent'le bu birliğin en zengin kentlerinden biri olmuştur.

Atina'nın önderi olduğu birliğin çökmesiyle (MÖ 411) kent, bir süre bağımsızlığını korumuş olsa bile, Peloponesos Savaşı süresince sırasıyla bir Isparta'nın bir Atina'nın egemenliği altına girmiştir. MÖ 409'da Alkibiades kenti almış, ama Sparta Savaşı sırasında (MÖ 405) bu kez Spartalılar'ın eline geçmiştir. Ksenofon büyük ordusuyla Persler üzerine düzenlediği seferden dönerken MÖ 400'de Byzantion'dan geçmiştir. MÖ 378'den sonra Byzantion İkinci Attika Deniz Konfederasyonu'nun bir üyesi olarak Boğaz gümrüğünün hayli yüklüce bir bölümünü eline geçirmiş olsa da MÖ 364 yılından itibaren Atina'ya karşı düzenlenen harekâtlara katılarak ekonomik durumunu ve bağımsızlığını koruma çabası içine girmiştir (MÖ 357-355 müttefik savaşta yer alma)[24].

Byzantion'un Khalkedon'u (Kadıköy) işgal etmesiyle ve Selymbria (Silivri) ile yapılan Sympoliteia Antlaşması (iki kentin siyasi açıdan birleşmesi) sonucu kentin topraklarının genişlemesi, öte yandan Makedonya'nın Trakya'da genişlemesi, iki eşit olmayan gücü birbirine yaklaştırmıştır. Ancak kısa süren bir ittifaktan sonra Makedonyalı II. Philippos ile bir anlaşmazlığa düşülmüş ve II. Philippos MÖ 340-339 yıllarında bu iyi korunan kenti kuşatmıştır. Her ne kadar Philippos en çağdaş silahlarla saldırıp, ordusunun ihtiyacını karşılayabilmek için Haliç üzerindeki bildiğimiz ilk köprüyü inşa ettirmişse de, ordusunu 339 ilkbaharındaki (Artemis Phosphoros'un efsanevi müdahalesi sayesinde engellenebilen) son hücumunun ardından geri çekmek zorunda kalmıştır. Byzantion ve çevresi olup bitenden çok zarar görmüştür. Ancak kent bağımsızlığını koruyabilmiş ve ticaretten sağladığı gelir sayesinde surların onarılması ve yeniden yapılması fırsatını yaratmıştır.

İskender'den sonra Lisimahos ve Antigonos arasında yapılan savaşlarda Byzantion tarafsızlığını korumuştur. Daha sonra Antigonos'un egemenliğini kabul etmekle birlikte iç işlerinde bağımsızlığını korumuştur. Bütün bu dönemlerde kenti ayakta

[24] W. Müller, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.16.

tutan Kuzey Karadeniz'den Mısır'a uzanan deniz ticareti ile Anadolu-Güneydoğu Avrupa arasında sürdürdüğü kara ticaretiydi[25].

MÖ 3. yüzyılda ortaya çıkan yeni tarihsel eğilimler kentin geleceği üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Byzantion'un bu konumu, Diadokhos'lar mücadelesi sırasında Trakyalı komşularıyla yaşadığı gerginlikler ve MÖ 278 yılında bölgeyi istila eden ve Khalkedon'u yağmalayan Galatyalılar Konfederasyonu'na yıllık vergi vermesine rağmen sürdürmüştür. Aynı dönemde kent Bithynia ve Makedonya krallıklarının da etkisi altındaydı; MÖ 260'ta Selevkos Kralı II. Antiochos'un saldırılarına da komşularının ve Kral II.Ptolemaios Philadelphos'un da desteğiyle karşı koymayı başarmıştır. Bu dönemde kentin toprakları Trakya'da Terkos ve Rhegion'a kadar uzanmaktaydı. Anadolu'da ise bugünkü Yalova civarındaki Bithynia'ya kadar sahiptir. Bithynia Kralı Nikomedes ile iyi ilişkiler sürdürmeye devam edmiştir. Ancak Galatyalılara ödedikleri vergilere bir de gümrük vergisi eklenmiş ve bu nedenle MÖ 220/219 yıllarında Rodos ile müttefiki Bithynia I. Prusias'ın saldırısına uğramış olan Byzantion, zor duruma düşmüştür. Birkaç yıl sonra da Khalkedon'u almış olan Makedonya Kralı V. Philippos, kenti tehdit ettiğinde, Byzantion, eski tutumunun tersine Roma tarafına geçmiş ve bu konumunu daha sonra da sürdürmüştür[26]. MÖ 2. yüzyılda Byzantion Makedonyalılara ve Pontus'a karşı Roma'dan korunma istemek zorunda kalmıştır.

MÖ 146'daki Makedonya savaşından sonra Romalılar egemenlik alanlarını Balkanlar'ı, Ege'yi ve Anadolu'nun bir bölümünü kapsayacak kadar genişletmişlerdir. Böylece Byzantion da Roma Cumhuriyeti'ne bağımlı bir kent-devlet olmuştur. Hem korsan savaşlarında, hem de Mithridates Savaşları'nda Roma'nın yanında yer alır ve Vespasianus döneminde (MS 73) kent, Roma'nın Bithynia-Pontus eyaletinin bir parçası olmuştur. Doğu eyaletlerinde Roma'ya karşı çıkartılmış isyanlar yüzünden, o döneme kadar sahip bulunduğu özel konumunu yitirmiş, Roma valisine de vergi ödemekle yükümlü kılınmıştır.

[25] D. Kuban, a.g.e., s.18.

1.1.2. SEPTİMİUS SEVERUS SURLARI

Byzantion, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmesiyle tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde kentte imar faaliyetleri doruğa tırmanmıştır. Limanın yanında stadyum, Akropol'ün dik doğu yamacında ise tiyatro yer almaktaydı. Strategion'un batısında ve Thrakion'un güneyinde ise kentin iki ana meydanı bulunmaktaydı. Haliç'in kıyısından ve tepelerin üzerinden geçen anayollar aynı zamanda nekrapollere doğru uzanmaktaydı. Bu anayollar batıda Beyazıt Cami'nin olduğu yere ulaşmaktaydı. Hadrianus tarafından (MS 117-138), kentin hamamlarına su sağlayan bir suyolu yapılmıştır. Haliç'in ve Boğaz'ın çevresinde pek çok küçük yerleşmeler oluşmuştur. Bu yerleşmeler, Boğaz'ın en dar yeri olan yerde bulunan Zeus Urios ve Kybele tapınaklarına kadar uzanmaktaydı. Buraya sonradan, Ortaçağa kadar önemini koruyacak olan bir kale inşa edilmiştir[27]. Byzantion'un bu parlak döneminde, surların onarıldığı ve aşılması çok zor olan bir savunma sistemi oluşturduğu kesindir.

Antik Byzantion'un gelişimine en büyük darbeyi, Roma İmparatoru Commodus'un öldürülüşünün ardından çıkan, Pescennius Niger ile Septimius Severus (M.S.193-211) arasındaki taht kavgası vurmuştur. Byzantion, Pescennius Niger'i desteklediği için cezalandırmak amacıyla, taht kavgasından galip çıkan Septimius Severus,'un birlikleri tarafından kuşatılmıştır. Septimius Severus, uzun bir kuşatmanın sonunda, sahip olduğu güçlü surlar sayesinde ele geçiremediği kenti, açlığa mahkum etmiştir. Byzantion, ancak ikibuçuk yıl dayanabilmiş ve 195-196 kışında teslim olmak zorunda kalmıştır. Severus, surlarının büyük kısmını yok ederek, her yeri yakıp yıktırmıştır. Ayrıca kentin statüsünü düşürerek, Perinthos'a (Marmara Ereğli) bağlamıştır[28].

Bu olayın ardından yaptığına pişman olmuş ve kentin imar faaliyetlerini başlatmıştır. Eski surların dışında yeni surları yaptırarak, kentin sınırlarını daha da genişletmiştir

---

[26] W. Müller, a.g.e., s.17-18.
[27] W. Müller, a.g.e., s.18.
[28] W. Müller, a.g.e., s.18.

(197). Bu sur, Haliç'in Sarayburnu ucundaki koyun batısından, bugünkü Yeni Cami civarından başlayarak, güneye doğru tepeye, 55 metre kotuna kadar çıkıp, bugünkü Çemberlitaş'tan geçerek, güneye Marmara Denizi'ne doğru tepeden aşağı doğru Hippodrom'u (buraya daha sonra yapılmıştır) sur içinde bıraktıktan sonra doğuya doğru yönelmekteydi. Yaklaşık 15 metre kotundan, denize paralel giderek Byzantion'un eski surları ile birleşerek Üsküdar'ın karşısında denize varmaktaydı. Septimius Severus'un ölümünün ardından imar çalışmaları, ortalama 100-110 hektar genişlemiş kentte, oğlu Caracalla (211-217) tarafından sürdürülmüştür. Bu dönemde Hippodrom ve Zeuksippos Hamamları gibi önemli yapılar inşa edilmiş ve kent Antonia (Antoninia) diye adlandırılmıştır.

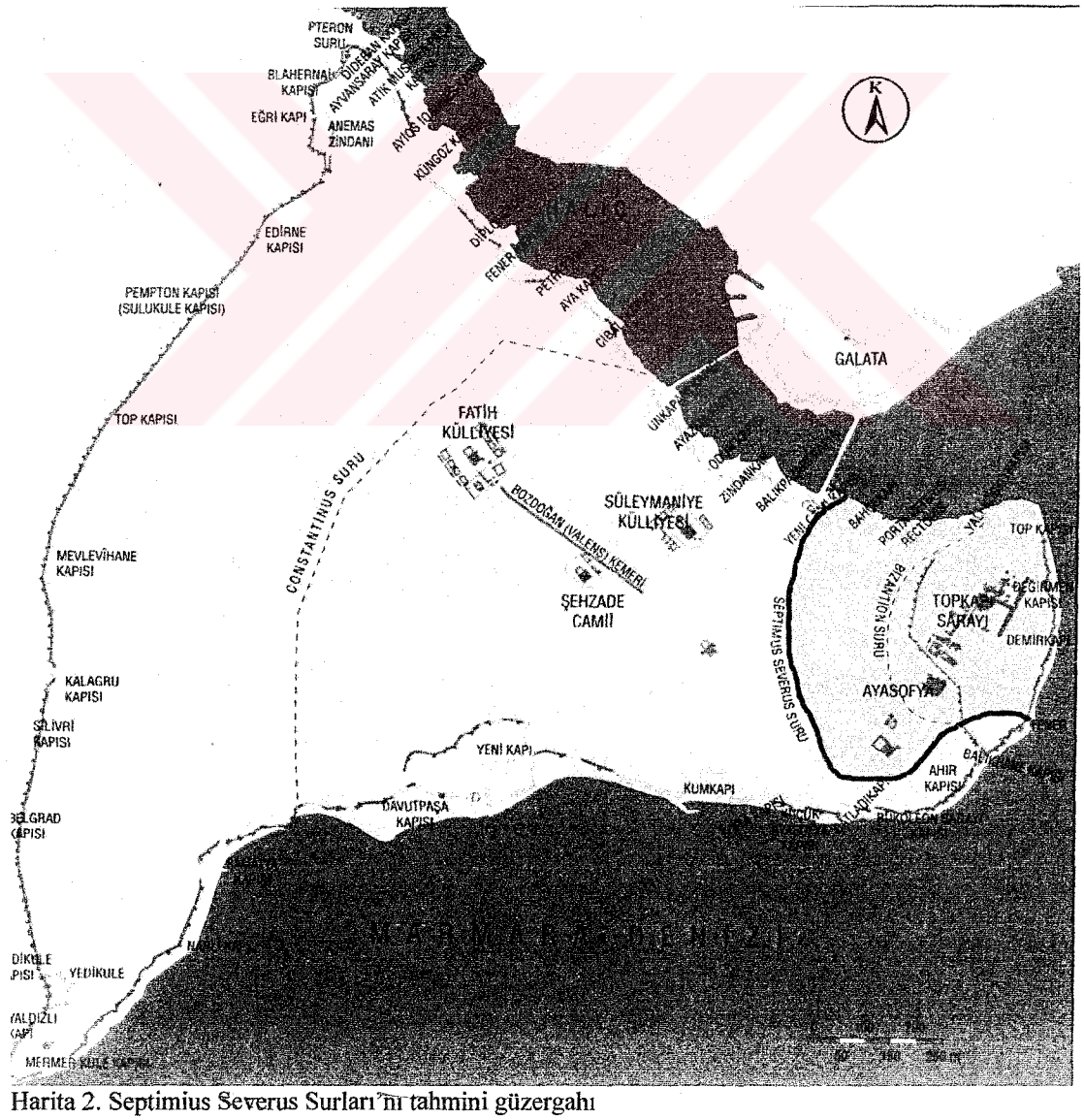

Harita 2. Septimius Severus Surları'nın tahmini güzergahı

258-269 yıllarında tüm Ege'yi kırıp geçiren Gotlar ve Herulianlar, Byzantion'a da birçok defa saldırmışlar, ancak kent 197'den sonra ve 285-289'da yeniden onarılmış surlarıyla kendini savunmuştur. Roma dönemi ile ilgili çok az bilgiye sahip olmamızla birlikte kent, İmparator Diocletianus'un (285-305) "dörtlü yönetim modeli" örgütlenmesi içinde Europa eyaletinin başkentiydi. Byzantion, 312 yılında Maximinus-Licinius ve 324 yılında Licinius-Constantinus arasındaki savaşlara katılarak kuşatmalar sırasında zarar görmüştür. Kent surları bu savaşlardan en çok zararı gören yapı olmuştur.

1.1.3. CONSTANTİNUS SURLARI

Byzantion kentinin kaderi Constantinus'un taht kavgasını kazanmasıyla birlikte değişmiştir. Constantinus, İmparator Diocletianus'un yeni yönetim modeli ile Doğu idari bölgesini yaratmasından sonra, bu düşüncenin hayata geçirilmesine öncülük eden kişi olmuştur. Constantinus ile Roma'nın pagan üst tabakası arasındaki görüş farklılıkları, Roma İmparatorluğunun yeni başkentinin doğuda olması fikrini geliştirmekteydi. Kentin kaderini belirleyen bir özellik de Hıristiyanlığın bu bölgede 2. yüzyıldan beri varlığının bulunmasıydı. Constantinus, 328[29] yılında kenti imparatorluğun yeni yönetim merkezi ilan ederek, kentte imar faaliyetlerine hız vermiştir. Yeni kent kurgusu yapılırken Roma'nın model olduğu bir imgeye göre biçimlendirilmiştir. Constantinus tarafından başlanan kentin kuruluş evresi, oğlu II. Constantinus dönemini de kapsamıştır. Boğaz'ın Avrupa yakasında yarımadaya konumlanmış ve doğal bir limana (Haliç) sahip olan kentin, 11 Mayıs 330 tarihinde Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti "Konstantinopolis" olarak görkemli bir törenle açılışı yapılmıştır. Kent, Roma İmparatorluğu'nun resmi olarak ikiye ayrıldığı 395 yılına kadar imparatorluğun başkenti, daha sonra da Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak kalmıştır.

[29] 324 yılında benimsenmiş olmasına rağmen 328 yılında ilan edilir.

Konstantinopolis, eski kentin surları da kullanılarak karadan ve denizden surlarla çevrelenmiştir[30]. Günümüzde izleri bulunmayan Konstantinopolis'in bu ilk surlarının yeri, ancak kentin mimari anıtları ve topografyasından elde edilen bilgilerden tahmin edilebilmektedir. Byzantion surlarından 2.8 km daha batıda inşa edilmiş olan surlar, Haliç'te Atatürk Köprüsü'nün batısından Cibali semtinden başlayarak, Sultan Selim Camisi'nin doğusundan geçerek Fatih Camisi'nin batısına ulaşıyordu. Güneyde Menderes Bulvarı'ndan geçerek Davud Paşa Camisi'nin batısından Etyemez'de Marmara Denizi'ne ulaşıyordu[31]. Bu surlar Fatih Camisi'nin yerinde bulunan Havariyun Kilisesi'ni ve Constantinus Mausoleion'u içine almaktaydı.

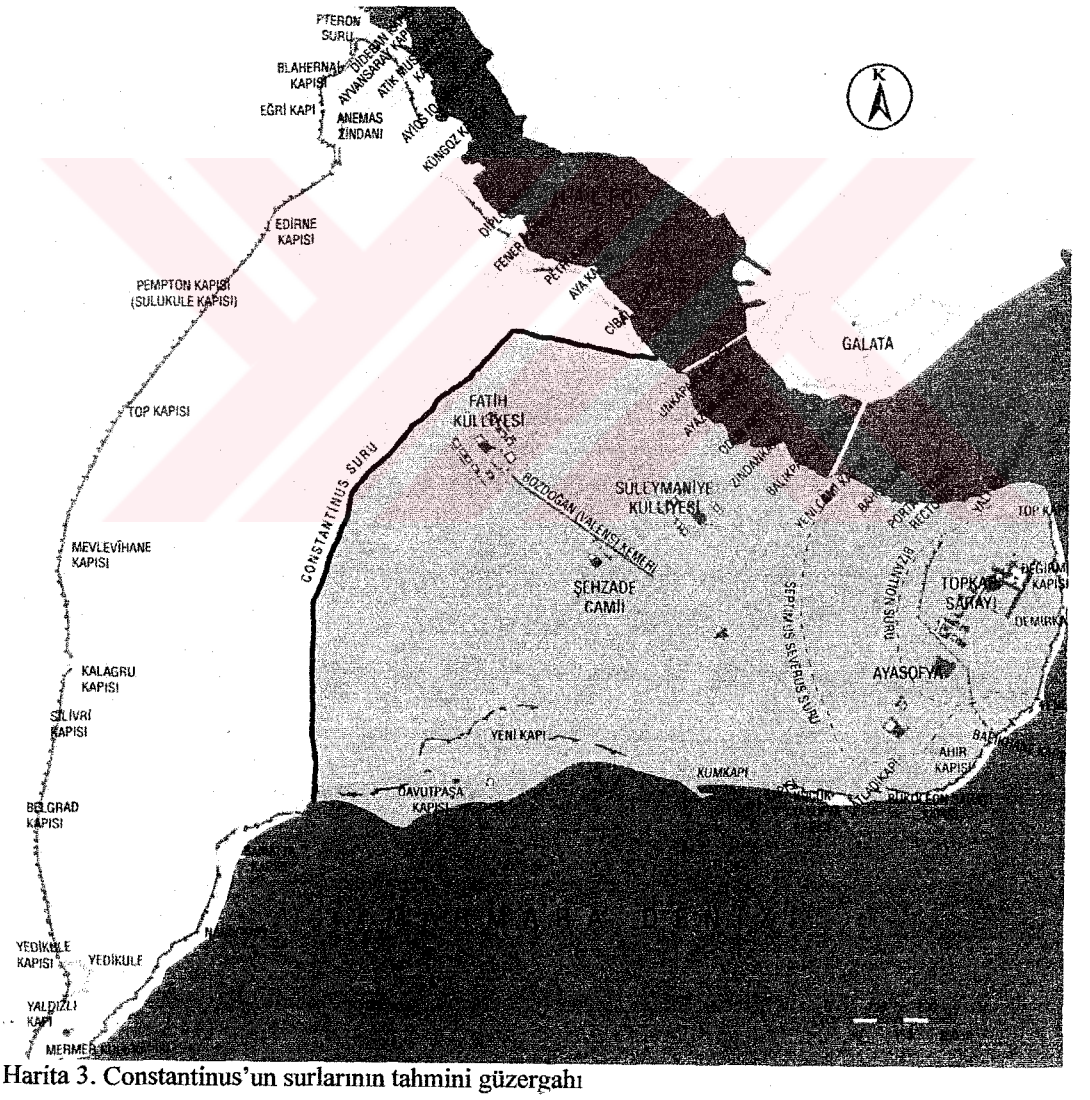

Harita 3. Constantinus'un surlarının tahmini güzergahı

[30] D. Kuban, a.g.e., s.32, "O (Constantinus) Byzas kentinin özgün surlarını yeniledi ve eski surlara pek çok ek yaptı" Chronicon Paschale'den alıntı.

Bu dönem surlarının inşa teknikleri ve üzerindeki burçlar ve kapılar hakkında çok fazla bilgi yoktur. Cibali'de Petrion Kapısı'nın; Fatih ve Sultan Selim camilerinin arasında Polyandri Kapısı'nın yer aldığı var sayılmaktadır. Güneyde Constantinus dönemi Porta Aurea'sı ve önünde Eksokionion Sütunu yer almaktaydı. Polyandri ve Porta Aurea arasında iki kapı daha yer almaktaydı. Kara Surları'nın Haliç ve Marmara surları ile nasıl ve ne zaman bağlandığı konusunda uzlaşmazlıklar bulunmaktadır. Dirimtekin[32], İmparator Teotokos'un Marmara surları ile Karasurları'nı birleştirdiğini söyler.

Kenti, 4.yy.'da Vizigotların kuşatmasına karşı korumuş olan Konstantinopolis'in ilk surlarının nasıl yıkıldığı bilinmemektedir. Fakat Constantinus surları, bir süre, kentin iç savunma duvarı olarak kullanılmış olmalıdır. Tsangadas, Constantinus ve Theodosios surlarının, Justinian döneminde meydana gelen depremde hasar gördüğünü ve Paskal kroniğinde Constantinus surlarından bahsedildiğini belirtmektedir[33]. Daha sonraki dönemlerde kaynaklarda Constantinus sur duvarları hakkında bilgiye rastlanmamaktadır ve sur duvarlarından elde edilen malzemeler, Theodosios surların ve diğer yapıların yapımında kullanılmış olmalıdır. Porta Aurea, Osmanlılar zamanında, 1509 yılında meydana gelen ve Küçük Kıyamet olarak bilinen depremde yıkılmıştır ve bu semt Türk döneminde Altımermer olarak anılmıştır. 19.yy başına kadar bu bölgede Constantinus suru kalıntıları bulunmaktaydı[34]. Bugün Porta Aurea'nın ismi, İsakapı semti olarak yaşamaktadır.

Başkentin ilk surlarının yapılmasının üzerinden henüz bir asır bile geçmeden yeni surların yapılması ve bu surlardan günümüze hiçbir iz kalmamış olması, bu surların çok güçlü yapılmadığını kanıtlar niteliktedir.

Constantinus ve Theodosios sur sistemlerinin arasındaki arazinin hiçbir dönem yoğun bir yerleşme bölgesi olmadığı bilinmektedir. 5. yüzyılın ilk yarısında artan

---

[31] D. Kuban, a.g.e., s.32.
[32] F. Dirimtekin, Fetihten Önce Marmara Surları, İstanbul Fethi Derneği Yayınları,İstanbul,1953,s.2-3, A. Van Millingen, a.g.e., s.178.
[33] B. C. P. Tsangadas, The Fortifications and Defense of Constantinople, New York, 1980, s.8.
[34] A. Van Millingen, a.g.e., s.33.

saldırılara karşı bir tampon bölge oluşturmak ve kentin dışında kalan önemli dini yapıları ve Blakhernai varoşunu da kentin içine almak için dördüncü sur dizisi yapılmıştır[35].

1.1.4. II. THEODOSİOS ve AYVANSARAY SURLARI

II.Theodosios Surları, kentin kuruluşundan beri sahip olduğu dördüncü sur sistemidir. Surlar, konum özelliklerine göre, farklı kademelerde inşa edilmiştir. 410-422 yılları arasında tamamlanan Theodosios Karasurları, Marmara Denizi'nden Tekfur Sarayı'na (Porphyrogennetos Sarayı) kadar uzanmaktadır[36]. Tekfur Sarayı'ndan Haliç'e kadar olan surlar ise Blakhernai-Ayvansaray surları olarak adlandırılmaktadır.

Theodosios surlarını hendek, ön sur ve esas sur olmak üzere üç kademeli olarak yapılmıştır. Ayvansaray surlarında ön sur ve sürekli bir hendek bulunmamaktadır ve sadece surların Haliç'e yakın bölümünde hendek yapılmıştır. Marmara ve Haliç surları, Karasurları'na oranla daha alçak ve tek kademeli olarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte, toprağın doldurması ile Haliç surlarının önündeki genişleyen alana, savaş dönemlerinde yer yer hendekler açıldığı bilinmektedir[37].

II. Theodosios, tahrip olmuş Constantinus Surları'nın 1,5 km. batısına yaptırdığı yeni surlarla, kenti 2/5 oranında büyütmüştür[38]. Surlar, Marmara Denizinden başlayarak kuzeye doğru 5,7 km. giderek Blakhernai yerleşmesinin surları ile Tekfur Sarayı civarında birleştirilmiştir. Theodosios Karasurları ve 7-12.yüzyıllar arasında genişleyerek günümüzdeki sınırlarına ulaşan Blakhernai surlarından meydana gelen Karasurları, Marmara surları ve Haliç surlarının günümüzdeki toplam uzunluğu 19 km olup 1400 hektarlık bir alanı çevrelemektedir.

---

[35] D. Kuban, a.g.e., s.48.
[36] A. Van Millingen, Konstantinopolis, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003, s.91-92.
[37] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.110.
[38] W. Müller, a.g.e., s.286.

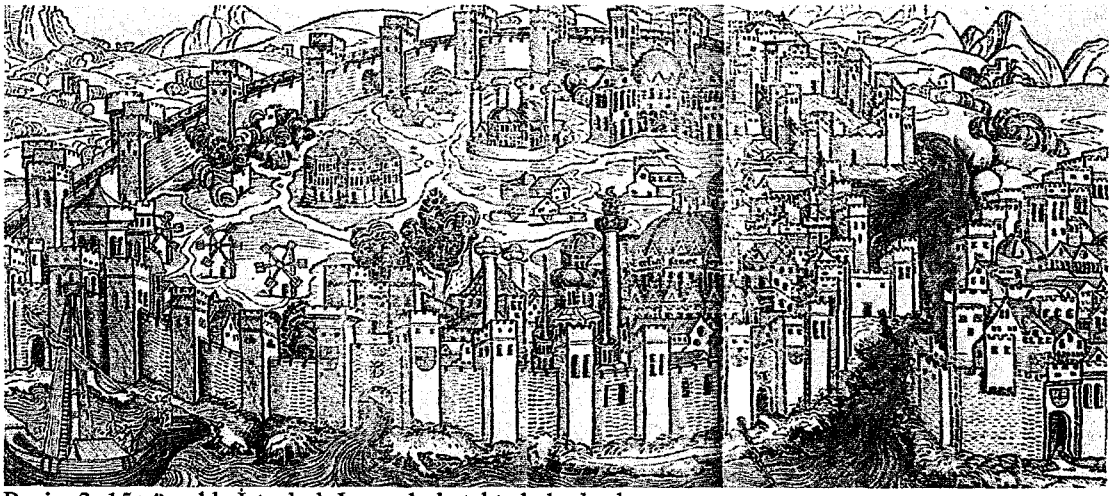

Resim 3. 15.yüzyılda İstanbul, Incunabula tahta kalıp baskısı,

Constantinus surları ile II.Theodosios surları arasında kalan alan, kentin hiçbir döneminde tam olarak ikamet alanı olarak doldurulamamış olduğuna bakılarak, son sur sisteminin, sur hattını savunulabilir hale getirmek için yapılmış olduğu ileri sürülebilir. Surların ilk bölümü, II.Theodosios' un çocukluğu sırasında Praefectus (Vali) Antemios tarafından yaptırılmıştır. 447 depreminde bu surları büyük bir kısmı ve 57 sur kulesi yıkılmıştır[39]. Surlar, II.Theodosios zamanında Praefectus Konstantinos tarafından onarılmış ve ikinci bir savunma sistemi olan ön sur inşa edilmiş ve surların önüne, savunmayı güçlendirmek için hendekler kazılmıştır[40].

Blakhernai-Ayvansaray surları 7-12. yüzyıllar arasında yapılan müdahalelerle bugünkü şeklini almıştır. 4.yüzyıldan itibaren kendisine ait bir sur ile çevrili olan 14.mıntıka-Blakhernai yerleşmesi, 5. yüzyılın başında Karasurları ile 439 yılında da Haliç Surları ile birleştirilmiştir. Aya Demetros Kilisesi'nin bahçesinde bulunan 50 x 95 cm büyüklüğündeki sur parçasının Haliç ve Blakhernai surunu birleştiren surun kalıntısı olduğu sanılmaktadır.

[39]: F. Dirimtekin, "14.Mıntıka (Blachernae) Surlar, Saraylar ve Kiliseler", İstanbul Fetih Derneği Dergisi, İstanbul, 1953, s.194, Notitia Urb. Constantinopolitanae'den alıntı.
[40] W. Müller, a.g.e., s.286.

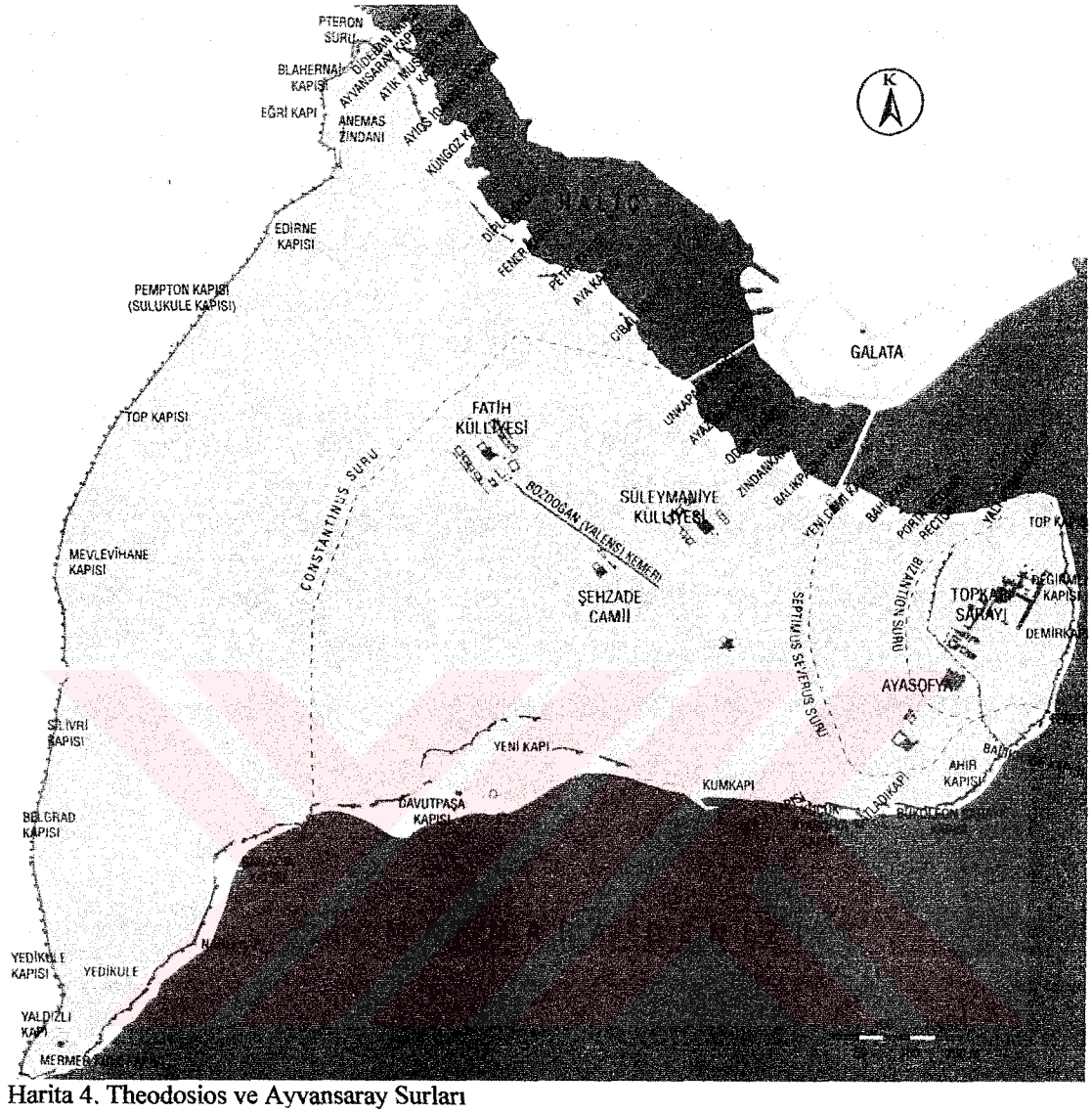

Harita 4. Theodosios ve Ayvansaray Surları

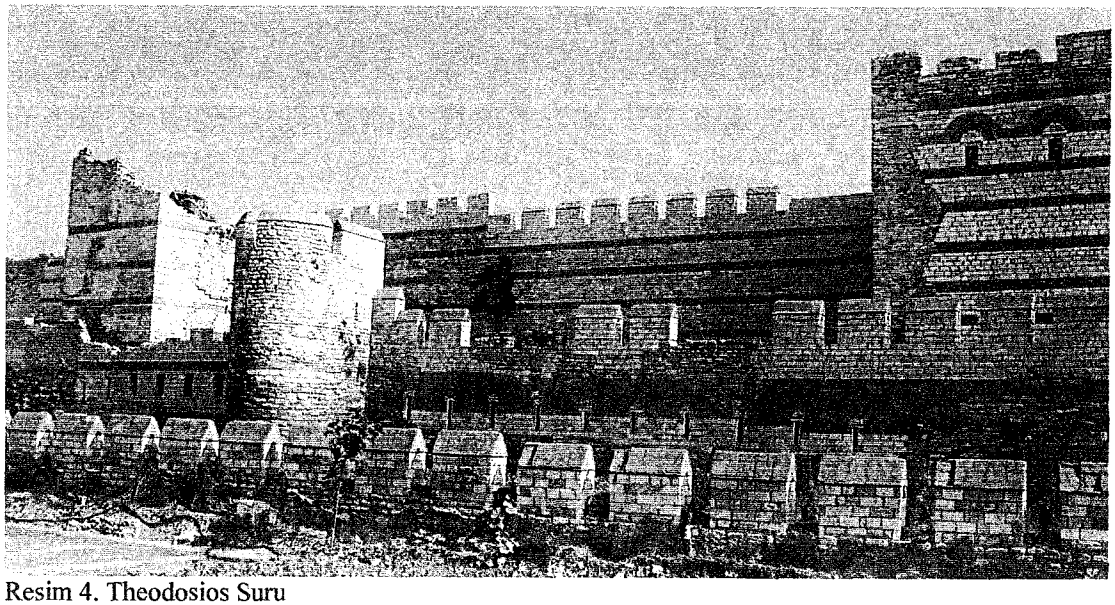
Resim 4. Theodosios Suru

Blakhernai yerleşmesinin konumu ve yerleşmeyi çevreleyen surların sınırları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Dirimtekin[41] bu surdan, "Tekfur Sarayı'nın kuzeyinde bir parça ve bir burç, Avcı Maslak sokağında bulunan Mumhane duvarı ve bir bahçe içinde bulunan duvar parçaları ile üzerinde atış mazgalları ve pencereler bulunan Anemas kulesinin arka duvarı, Emir Buhari Tekkesi'nden Lonca'ya kadar uzandığı var sayılan surların gerisinde kalmış olan bazı kısımlar-Aya Demetros Kilisesi doğusunda (Ayvansaray) Caddesi'ne dikey olarak yapılmış bir sur parçasının" kaldığının belirtmektedir. Bugün bu parçalardan bir çoğu yapılaşma alanlarının altında kalmıştır. 7-8 metre yükseklikte olan ve üzerinde bugün kısmen yıkılmış yarım ay şeklinde iki burcun izi görülebilen Mumhane duvarı, 4.yüzyıla tarihlendirilmektedir[42].

Dirimtekin ve Schneider[43], Blakhernai surlarının Tekfur Sarayı'nın kuzey avlusundan başlayarak Mumhane duvarını oluşturduktan sonra batıya yönelerek Anemas kulesinin yanından doğuya döndüğünü belirtirler. Emir Buharî Tekkesi önü-Hançerli Hamam-Lonca hattında bulunan kalıntıları izleyerek, Aya Demetros Kilisesi'ne kadar sahile paralele devam ettiğini ve buradan güneybatıya dönerek Tekfur Sarayı'na uzandığını belirtmektedirler. Surların bu bölümünün yeri mevcut yapılaşma ve kazı yapılmadığı için kesin olarak bilinmemektedir.

Marmara Denizi'nden başlayan Theodosios surları, Blakhernai yerleşimi surları ile Tekfur Sarayı bölgesinde birleştirilmiştir ve Haliç'ten gelecek tehlikelere karşı Theodosios döneminde, Blakhernai yerleşimi surlarının kuzeybatı köşesinden Haliç'e kadar uzanan Pteron (Kanat) suru yaptırılmıştır[44]. Böylece Aşağı Blakhernai bölgesi dışında, kentin batı tarafı tamamen surlarla çevrelenmiştir. Günümüzde B-18 kuleye kadar uzanan Pteron suru, B-20 kulesi ile son bulmaktaydı.

---

[41] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.95-104.
[42] F. Dirimtekin (1953), a.g.e., s.195.
B. B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, Die Landmauer von Konstantinopel II, Berlin, 1943, s.109.
[43] F. Dirimtekin (1953), a.g.e., s.194-195.
F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.95-104.
B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, Die Landmauer von Konstantinopel I, Zweiter Vorbericht", Berlin, 1933, s.1.
[44] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider (1933), a.g.e., s.1.

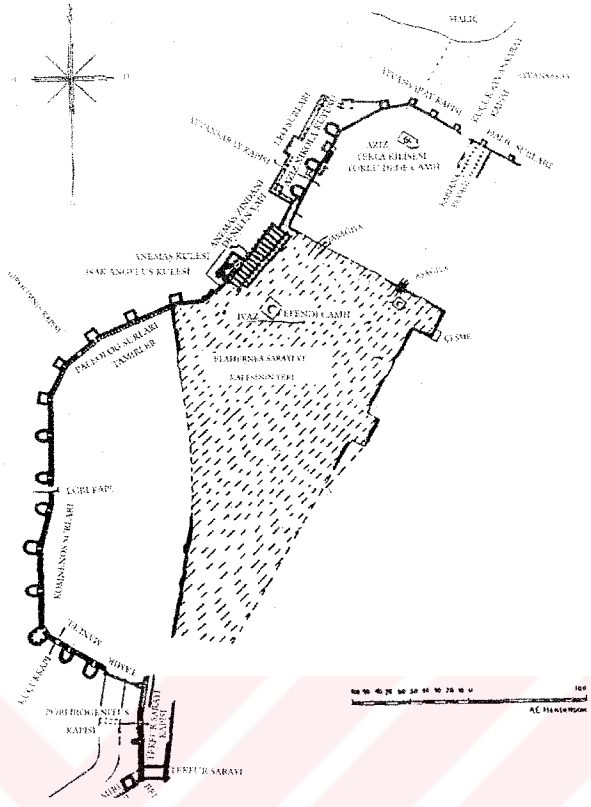

Harita 5. Millingen'e göre Ayvansaray Bölgesi ve surları

Theodosios surlarının Blakhernai yerleşimi surları ile birleşmediğini öngören varsayımlar da bulunmaktadır[45]. Paspati'nin varsayımına göre, Theodosios surları, Tekfur Sarayı'nın güney duvarında bulunan Kerko Porta'dan (Xylokerkus) sonra kuzeydoğu'ya doğru ilerleyerek Balat Kapısı'nda sona ermektedir. Mordtman ise, Tekfur Sarayı'nın ön duvarlarının Haliç'e doğru devam eden Theodosios surlarının ön sur duvarları, Tekfur Sarayı'nın arka duvarlarının ise Theodosios surlarının ana sur duvarları olduğunu ve sur duvarlarının kuzeye yönelerek Hançerli Hamam civarında sonlandığını belirtmiştir.

626 yılında Avar kuşatmasının ardından, İmparator Heraclius (610-641), Scheider ve Dirimtekin'e göre 12 ve Müller'e göre ise dikdörtgen 13 kule ile güçlendirilen, 450-500 m. uzunluğunda bir duvar inşa ettirmiştir. Günümüze çok az bir kısmı ulaşan Heraclius suru, Pteron suru ile Aya Demetros Kilisesi'nde sona eren Haliç surlarını

[45] A. Van Millingen (1899), a.g.e., s:115-121. ve F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.100. çalışmalarında bu varsayımlara yer vermişlerdir.

birleştirerek Aşağı Blakhernai yerleşmesini koruma altın almıştır[46]. Bu tarihten sonra Blakhernai surları, ikinci savunma hattı görevini üstlenmiştir.

813 yılında Bulgar saldırılarının ardından, İmparator Leon, eski surun önüne yaptırdığı sur duvarı ve hendek ile bir dış bölge oluşturmuştur. 12.yüzyılda I. Manuel Komnenos (1143-1180) döneminde, Kommonenos'ların oturmayı tercih ettikleri Blakhernai Sarayı'nı koruyabilmek için Tekfur Sarayı'ndan başlayan ve eski sur güzergahının yaklaşık 100-120 m. batısında yeni bir sur inşa edilmiştir. Bu son ek ile birlikte İstanbul Karasurları son şeklini almıştır.

Konstantinopolis'in eski surları kenti çepeçevre sarıyordu. Fakat II. Theodosios, Constantinus Surları'nın 1,5 km. batısına inşa ettirdiği yeni surlar ile sadece karadan gelebilecek tehlikeye karşı kenti koruyabilecekti. Eski surlar ile yeni surların arasında kalan bölge, deniz surlarına daha sonra kavuşmuştur. 439 yılında, Haliç kıyısında, iki ucu da önceden mevcut olan, doğuda Petrion (Fener) Bölgesi'ndeki Constantinus dönemi surları ile batıdaki Blakhernai (Ayvansaray) Surları arasına yapılan duvar ile açık olan kısım kapatılmıştır[47]. Marmara Denizi sahili de, Haliç Surları ile aynı zamanda surlarla kapatılmıştır. Marmara Surları ve Karasurları, Altın Kapı'nın güneyinde bulunan Marmara Surlarının başlangıcı kabul edilen Mermer Kule'de birleşmektedir.

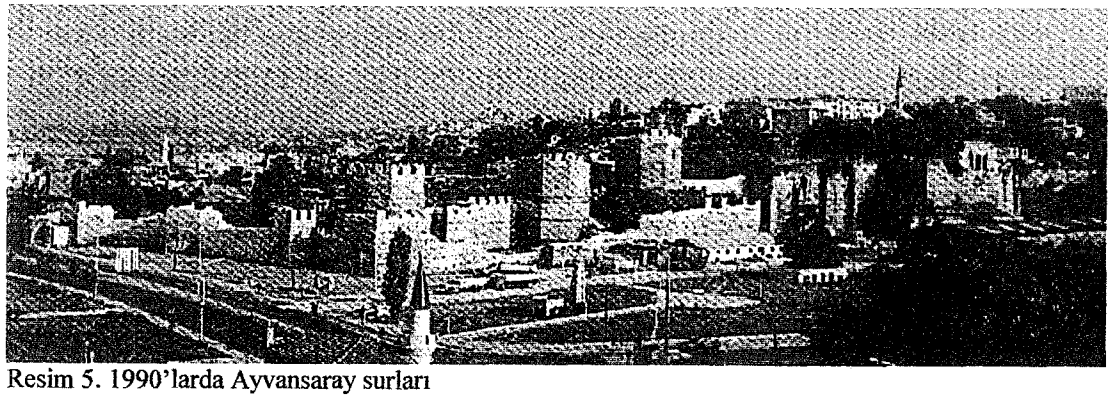
Resim 5. 1990'larda Ayvansaray surları

[46] Mordtmann ve A.von Millingen (1899), Heraclius suru olarak Pteron surlarını kabul etmiştir ve sahil surlarının Theophilos tarafından yaptırıldığını belirtmişlerdir. a.g.e., s.164.
[47] F. Dirimtekin (1956), a.g.e., s.32.

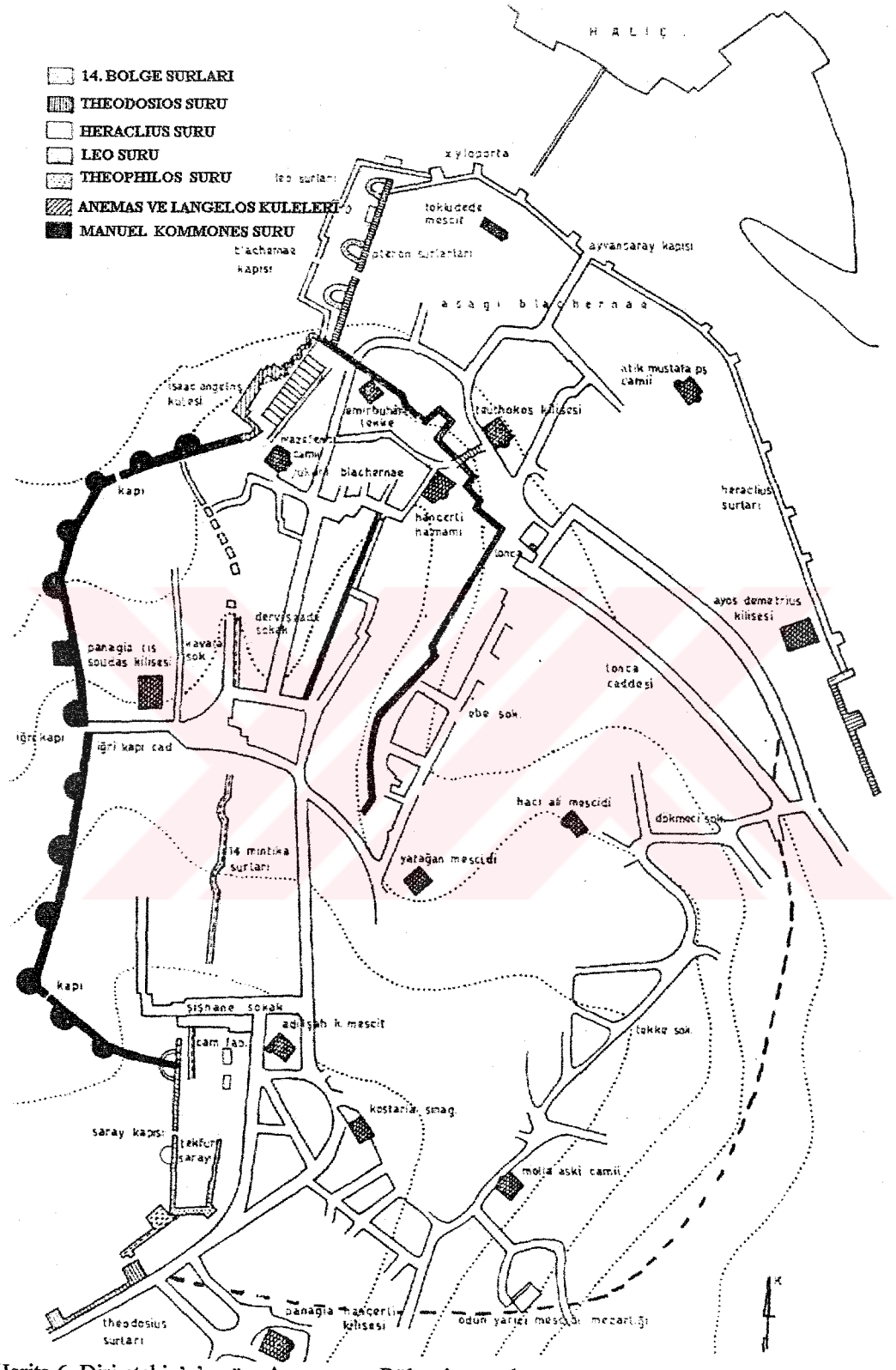

Harita 6. Dirimtekin'e'e göre Ayvansaray Bölgesi ve surları

1.2. İSTANBUL SUR SİSTEMİ

2660 yılı aşkın bilinen tarihinde; kent savunması, coğrafyanın sağladığı avantajları kullanarak ele geçirilmesi çok zor hatta imkansız denilebilecek bir yapıya sahipti. Güneyinde Marmara Denizi, kuzeyinde doğal liman olan Haliç ve batısında güçlü Karasurları ile çevrili olan tarihi yarımada yaklaşık üçgen şeklindedir.

Her dönemde surlar, kentin sınırlarının belirlemişlerdir.Günümüze ulaşan İstanbul'u Haliç, Marmara ve kara tarafından çevreleyen surlar, daha sonraki dönemlerde çeşitli onarımlar geçirmiş ve eklemelerle genişletilmiş olan, Doğu Roma döneminde yapılmış surlardır. Tarihi yarımadanın içinde, günümüzde mevcut olan ve 1478 yılında, Fatih Sultan Mehmet tarafından Topkapı Sarayını çevrelemek için, **"Sur-ı Sultani"** olarak adlandırılan bir iç sur yaptırılmıştır.

İstanbul savunma sistemini güçlendirmek için Tarihi Yarımada'nın dışında da surlar ve kaleler yapılmıştır. Bunlar; Galata (Sykai) varoşunu çevreleyen ve tarihsel evrim içinde genişleyen yerleşimi içine alarak büyütülen **"Galata Surları"** ve Doğu Roma İmparatoru I. Anastasios, 507-511 yılları arasında Theodosius Surları'nın 65 km batısına, Marmara kıyısında Silivri'den (Selimbria) başlayarak Karadeniz'deki Terkos (Derkoz) Gölü'nü de içine alarak 70 km^2'lik bir alanı kapsayan uzun surdur[48]. Bu sur, yaptıran imparatorun adını alarak **"I. Anastasios Suru"** diye adlandırılmıştır. Karadeniz'den gelecek tehlikeler karşı Anadolu Feneri'nde Yeros Kalesi (Hieron Kalesi) ve Rumeli Fenerleri'nde İmroz Kalesi (Eski Kale) inşa edilmiştir.

Günümüzdeki İstanbul surları, tarihsel bir sınıflandırmaya gidilmeden, konumlarına göre 6 grupta incelenmiştir.

1. Kara Surları
2. Marmara Surları
3. Haliç Surları
4. Sur-ı Sultani
5. Galata Surları
6. Anastasios Suru

[48] D.Kuban, a.g.e., s.47.

1.2.1. KARA SURLARI

Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak kurulan Konstantinopolis, aralıksız bin yıl süren yaşamını sahip olduğu güçlü surlara borçludur. "Bunları yaptıran imparator Hıristiyan olsa da, kentin Geç Antik Çağ'ın en büyük savunma sistemi olan ve günümüze ulaşan bu kara surları, Roma görkeminin ve Pagan geleneğin göstergeleridir. Ortaçağ dünyasında efsaneleşmiş geçilmezlikleriyle bilinen bu surlar Konstantinopolis'in Hıristiyan mitosunun bir parçasıdır. Kara surları Avar, Arap ve Bulgar saldırılarını bozguna uğratmış, kenti fethetmeye girişenleri ürkütmüş, aynı zamanda, bu Roma imparatorları kentinin ele geçirilemeyeceğinin bir simgesi olarak, bin yıl Bizans İmparatorluğu'nun yıkılamayan gücünün göstergesi ve Hıristiyan Bizans'a atfedilen en değerli pagan miras olarak kalmıştır"[49].

Resim 6. 15.yy'da İstanbul, Boundelmonti

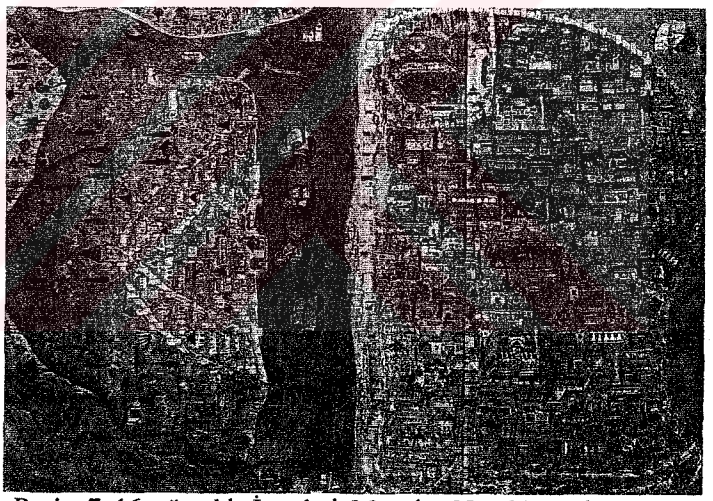

Resim 7. 16. yüzyılda İstanbul, Matrakçı Nasuh'un minyatürü

Konstantinopolis surları tarihte eşi olmayan bir performans sergilemişlerdir. Kent surlarının yapımında doğru tasarım ve topografyanın olanakları başarının temel öğeleri olmuştur. Byzantion'dan Ortaçağ Bizans'ına kadar bu kente egemen olan politik güç, bir deniz devleti olmuştur ve deniz denetim altında olduğu sürece hiçbir ordu bu kenti açlığa mahkum edip teslim olmalarını sağlayamamıştır. Osmanlı başkenti Konstantinopolis'in, 19. yüzyıla kadar hiçbir tehditle karşılaşmaması sebebiyle surlara gereksinim olmamıştır. Fetihten hemen sonra bu savunma

sisteminin kullanılmaz olması, Bizans kentinin surlarla olan ilişkisinin özelliğini göstermeye yeter[50].

İmparator Constantinus, Roma İmparatorluğu'nun yeni başkentini seçerken, kentin kolay savunulabilirliği en önemli etkenlerden biri olmuştur. Beş tepe üzerine kurulmuş olan ilk Konstantinopolis, II. Teodosios'un hükümdarlığı döneminde, yapılan ve günümüzde de tarihi kentin sınırlarını belirleyen yeni surlara doğru genişleyerek Roma kenti gibi 7 tepe üzerine kurulan bir kent haline getirilmiştir.

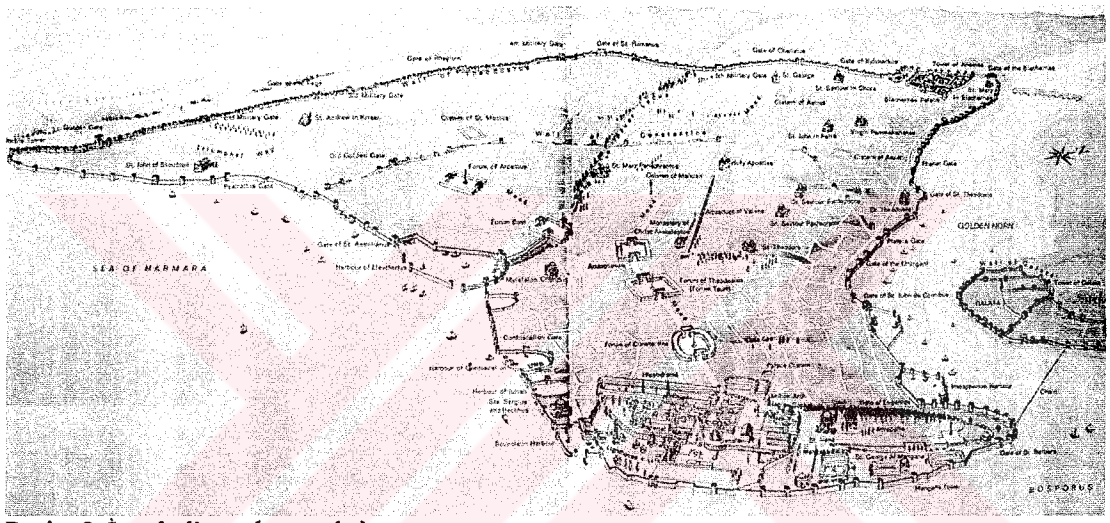

Resim 8. İstanbul'un rekonstrüksiyonu

11 Mayıs 330 tarihinde Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak ilan edilen Konstantinopolis'de, nüfusun yoğunlaşması için imparatorluk tarafından bir çok çekici olanaklar sunulmaya başlanmıştır. Romalı aristokratlara, asillere ve büyük ailelerine mensup kişileri göçe teşvik edilerek, yaptırılan yeni saraylara yerleştirilmiştir. Halk için bedava tahıl ve birtakım ayrıcalıklar tanınması sonucu 4. yüzyılın sonlarına doğru nüfus çok fazla artmış ve Constantinus Surları'nın çevrelediği alan yetersiz kalmıştır. 14. mıntıka olan Blahernai yerleşimi ile Ayios Mokios Manastırı ve Dalmatou Manastırı gibi önemli yapılar da kent surların dışında kalmaktaydı. Bu bölgeleri de içerisine alacak şekilde, II. Teodosios döneminin (408-450) ilk yıllarında Praefectus (günümüzde vali makamı) Antemios tarafından

[49] D. Kuban, a.g.e., s.47.

üstlenilen ve kenti yüzde 40 oranında büyüten, eski surların 1,5 km batısında yeni surların yapımına başlanmıştır.

İstanbul Karasurları, II. Teodosios Surları ve Blakhernai-Ayvansaray bölgesi surları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Karasurlarının, Yedikule'nin güneyinden Marmara Denizi kıyısından başlayarak, Tekfur Sarayı'nın avlusunda Ayvansaray surları ile birleşen bölümü, yaptıran imparatorun adı ile anılarak II. Theodosios Surları'nı oluşturmaktadır.

Constantinus, kenti Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak ilan ettiğinde, Blakhernai yerleşmesi, o dönemdeki kent surlarının (Constantinus Surları) dışında kalmaktaydı ve yerleşmeyi çevreleyen ayrı bir sur sistemi ile korunuyordu. II. Theodosius Surları, Tekfur Sarayı'nın (Porphyrogennetos'un Sarayı) hemen kuzeyinde Blakhernai-Ayvansaray surları ile birleştirilerek Marmara Denizi'nden Haliç'e kadar uzanan karasurları oluşturulmuştur. Tekfur Sarayı'ndan Anemas zindanına kadar olan bölüm, Komnenos İmparatorları döneminde Blahernai Sarayı'nın kuruluşundan sonra Manuel I. Komnenos döneminde (1143-1180) saray bölgesini emniyet altına almak için eski surların 100-120 metre batısında yapılmıştır. Günümüzde mevcut olan Ayvansaray Surları, Tekfur Sarayı avlusu batı duvarı, Manuel I. Komnenos surları, Anemas Bölgesi surları, Leo surları ve Heraclius surlarından oluşmaktadır.

Ayvansaray bölgesi surları, Tekfur Sarayı avlusundan başlayarak önce batıya yönelir ve üçüncü kuleden sonra kuzeye yönelerek Haliç surları ile birleşir. Ayvansaray Surları birbirlerine oldukça yakın toplam 20 kuleye sahiptir.

II. Teodosios Surları; Marmara Denizi'nden Tekfur Sarayı'na kadar 5,7 kilometredir. İki aşamada inşa edilen bu savunma sistemi beş bölümden oluşmakta ve genişliği 27-55 m arasında değişmektedir. Ana duvar alt bölümü 5 m kalınlığında olan 10-13 m yüksekliğinde bir duvardır. Dış duvar 1-2 m kalınlığında olup, dış terastan 8 m, iç

[50] D. Kuban, a.g.e., s.48.

terastan 3 m yüksekti. İki duvar arasında bulunan teras 18-20 m genişliğindeydi. Dış duvardan önce 20 m genişliğinde, hendeğe doğru bir insan boyunda olan mazgallı olan bir başka teras bulunmaktadır. Bunların önünde bulunan Hendek de 20 m genişliğindedir ve derinliği 5-7 m arasında değişmektedir. Hendeğin kalın duvarları vardı ve suyun azlığından dolayı çoğu zaman içi boştur. Ana sur duvarı üzerinde çokgen ve dikdörtgen formunda, aralıkları 50-75 metre arasında değişen 96 adet kule bulunmaktadır. Surlar üzerinde kent içi ve dışı arasında ulaşımı sağlamak için kapılar yapılmıştır. Bu kapılar, askeri amaçlı olduğu düşünülen tali kapılar ve "Altın Kapı" dışındakiler halk kapılarıdır. Askeri kapılar numaralandırılırken, halk kapılarına isimler verilmiştir. Surlar üzerinde bulunan on iki adet kapı güneyden-kuzeye doğru; I. Tali Kapı, Altın Kapı (Porte Aurea-İmpatatorluk Kapısı), Yedikule Kapısı, Belgrad Kapısı (Ksylokerkos), II. Tali Kapı, Silivri Kapı (Porta Pege/Pegana), III: Tali Kapı, Yeni Mevlevihane Kapı (Porta Regia/Rhesium), IV. Tali Kapı, Topkapı (Porta Sti Romani/Romanos), Örülü Kapı (Pempton), Edirne Kapı (Porta Charsaea/Kharsios) dur. Bu kapıların dışında Kommones surları üzerinde 4 kapı ve Leon surları üzerinde 1 tane kapı yer almaktadır.

1.2.2. MARMARA SURLARI

İstanbul'un Marmara Denizi kıyısı boyunca yapılmış surlar Marmara surları olarak adlandırılırlar. Kentin Marmara kıyıları iki farklı özellik gösterir. Deniz Sarayburnu'ndan Lykos Dere'sinin denize döküldüğü yer olan Yenikapı'ya kadar oldukça derin, buradan Marmara Surları'nın Kara Surları'nın birleştiği yer olan Mermer Kule'ye (Marmara Kulesi) kadar oldukça sığdır.

Bütün dönemlerde kıyıya yakın, kuleleri olan tek bir duvar olarak inşa edilen surlar, yeterli savunma sağlamıştır. Surlar önünde karaya asker çıkarmayı olanaksız kılmak, mevcut akıntıların yardımıyla ve fırtınalı havalarda düşman donanmasının yaklaşmasına engel olmak için surlar deniz kenarına yapılmıştır. Kulelerin denize yakın kısımlarında büyük taş bloklar ve mermer sütunlar kullanılmıştır. Kuleler yapılarak taban alanları arttırılmıştır. Zamanla surlar önünde denizin sahili doldurmasıyla ortaya çıkan alanlar, surların öne çekilmesiyle yok edilmiştir. Fakat bu

surlar fırtınalı havalarda çok tahribata uğramışlardır. Bunu önlemek için Bizans ve Osmanlı dönemlerinde surlar önüne büyük taş bloklar konulmuş ve dalgaların tahribatına engel olunmaya çalışılmıştır.

Marmara Surları, ana duvar 12-15 metre yüksekliğinde, kuleler ise 20 metre yüksekliğinde yapılmıştır. Kuleler ilk olarak dört köşeli yapılmış ise de sonradan tamir amacıyla yada yeni yapılan kuleler beşgen ve altıgen olarak yapılmıştır. Kara Surları'nda olduğu gibi, bu surlar üzerinde de, kısa zamanda çok sayıda askerin surlar üzerine çıkmasına yarayacak büyük merdivenler (bugün mevcut değildir) bulunmaktaydı[51].

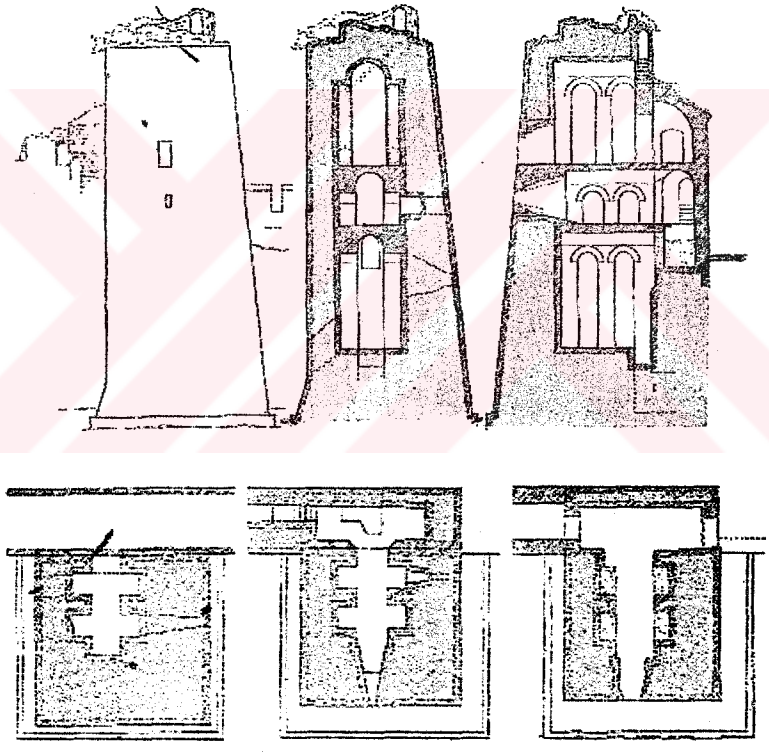

Resim 9. Marmara Surları üzerinde bulunan bir kulenin plan, kesit ve görünüşü

Marmara kıyılarında doğal nedenlerden dolayı II. Teodosios surlarından hiçbir parça kalmamıştır. Günümüze ulaşan surların büyük bölümü, Teofilos'un (829-842) eski temeller üstüne yeniden inşa ettirdikleridir. Konstantinopolis'in tarihinde, Arap saldırıları dışında, Marmara yönünden hiçbir saldırı gelmemiştir. Ancak, doğal

[51] F. Dirimtekin (1953), s.5.

limanların bulunmamasından ötürü, kente ve saraya hizmet verecek yapay limanlar inşa edilmiştir[52].

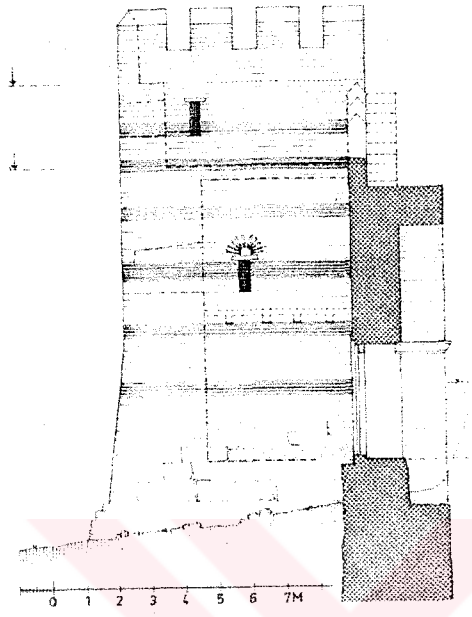

Resim 10. Theophilos tarafından inşa edilmiş ve 906 yılında VI. Leon tarafından yükseltilmiş Kule 16'nın kuzey cephesi

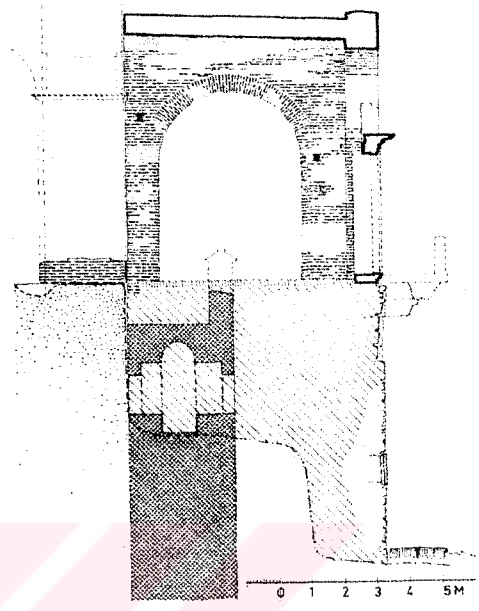

Resim 11. Bukoleon Sarayı'nın bulunduğu yerde deniz surunun kesiti

Marmara Surları, Sarayburnu'nda bulunan Ayia Barbara Kapısı (Top Kapısı) ile kara surlarının güneydeki bitiş noktası olan Mermer Kule (Marmara Kulesi) arasındaki surlardır. Uzunluğu 8,5 km kadardır. Yenikapı'da 1,1 km uzunluğunda iç liman (Eleutherios Limanı) suru da vardır. Surlar üzerinde 20'si daha önemli olmak üzere 36 adet kapı saptanmış olan bu surlar, 1871-1872 yıllarında Marmara kıyısından geçirilen Demiryolu'nun yapımı sırasında, tam sekiz yerinden yıkılarak kesilmiş, duvarları, kuleleri ve kapılarıyla surlar tahrip edilmiştir.[53] Marmara Surları üzerinde yeri tam olarak tespit edilemeyen 85 kuleyle birlikte toplam 188 adet kule bulunmaktaydı. Surların önünde bulunan rıhtım ve limanların izleri 1950'li yıllarda geçirilen karayolunun inşası sonrası yok olmuştur.

[52] D. Kuban, a.g.e., s.60.
[53] Z. Ahunbay, M. Ahunbay, "Surlar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.76.

Ilk Marmara Surları'nın, Byzantion Surları'na ait, taş yığması set olduğu kabul edilir. Bu setin o dönemde, kuzeyde Akropolis İskelesi'nden güneyde daha sonra yapılacak olan deniz feneri ile Mangana Sarayı arasındaki bir noktaya kadar uzandığı sanılmaktadır[54].

Büyük Constantinus, kara surlarını yaptırdıktan sonra, Marmara Surları'nın kara surlarıyla birleştirilmesi için inşaata başlamıştı ve Samatya'nın doğusuna düşen o zamanki Teotokos ta Triantafillu-Rabdos Kilisesi'ne kadar deniz surları tamamlanmıştır. II. Teodosios, yeni surları 439 yılında yaptırınca Marmara surları da yeni kara surunun güneydeki bitim noktasına kadar uzatılmıştır. Surlar, 447 depreminden sonra I. Leon (457-474) tarafından onarılmıştır. II. Tiberios (698-705), II. Leon (717-741), II. Mihael (820-829) ve özellikle oğlu Teofilos (829-842) dönemlerinde de deniz surları onarılmıştır.

Marmara Surları, Dirimtekin'in *Fetihten Önce Marmara Surları* adlı eserinde 12 bölümde incelemiştir;

I. Top Kapı ile Ahırkapı Feneri arasındaki surlar;

Marmara Surları, Top Kapı'nın iki tarafında bulunan ve günümüze ulaşmayan, mermerden yapılmış iki kule ile başlamaktadır. Kulelerin güneyinde bulunan surlar yıkılmış fakat Osmanlılar döneminde yeniden yapılmıştır. Goth sütununun tam karşısında ilk Bizans kulesi ile Bizans surları başlamaktadır. Bu bölgedeki surlar üzerinde 19 kule ve çok sayıda kapı bulunmaktadır. Sur üzerinde, 4. ile 5. kuleler arasında sonradan açılmış iki Türk kapısı, ikincisi Odun Kapısı ve 6. kuleden sonra ikisi de örülü olan Bizans kapıları, 7. kulenin 7 metre güneyinde Değirmen Kapısı bulunmaktadır. 8. ve9. kulelerin arasında, örülü halde olan 7 pencere bulunmaktadır. 9. kuleden sonra şimdi mevcut olmayan St. George (Georgius) kapısı bulunmaktaydı. 11. kule kalıntıları üzerine, H.997 yılında İncili Köşk olarak bilinen bina yapılmıştır. 11. kulenin 10 metre batısında örülü bir kapı ve sonrasında Mangana Saray Kapısı bulunmaktaydı. 15. kule'nin (Theophilos kulesi) 30 metre güneyinde örülü bir

[54] Z. Ahunbay, M. Ahunbay, a.g.e., s.76.

Bizans kapısı mevcuttur. 19. kuleden sonra İmparator I. Basilios (867-886) zamanında yapılmış olan St. Lazarus Kilisesi'ne ait olan ve eski Gülhane Hastanesi'nin batısına düşen bir Bizans kapısı vardır.

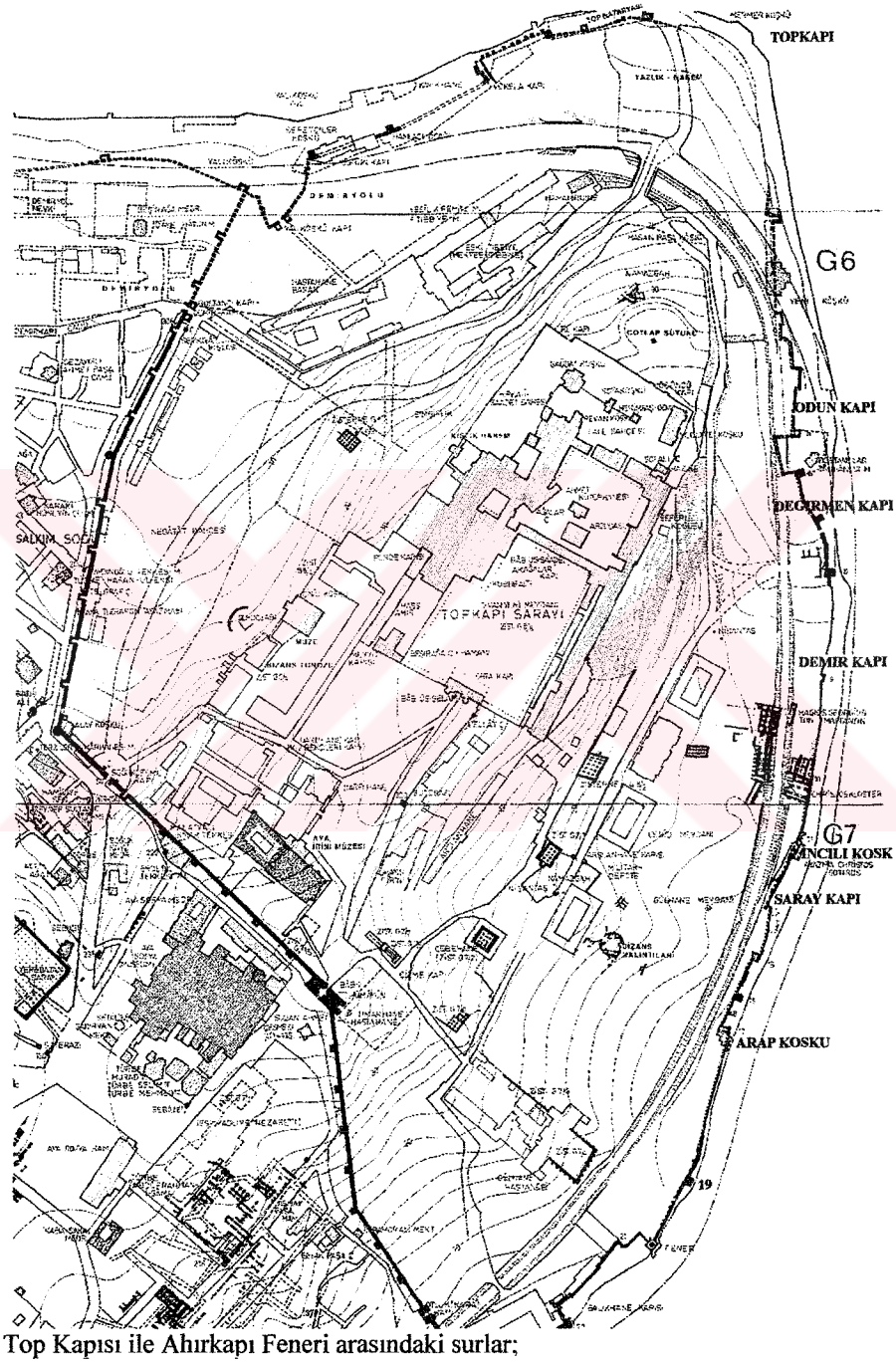

Harita 7. Top Kapısı ile Ahırkapı Feneri arasındaki surlar;

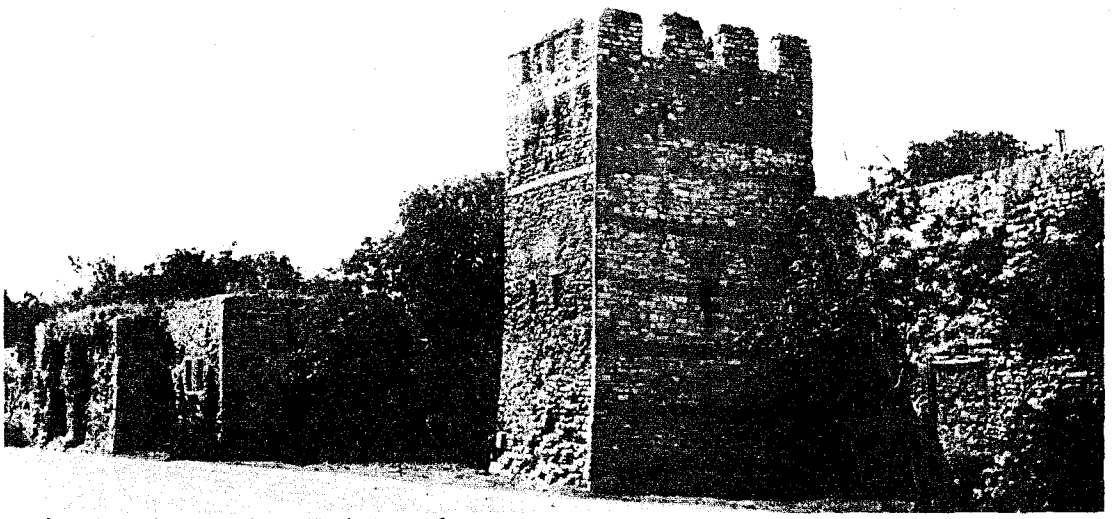

Resim 12. Kule 16 ve Arap Köşkü'nün alt yapısı

II. Ahırkapı Feneri ile Ahırkapı arasındaki Surlar;

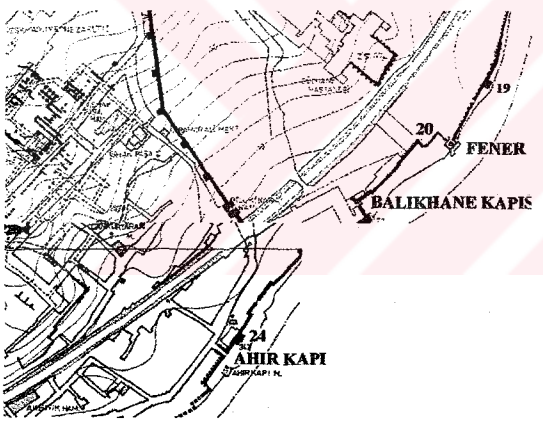

Harita 8. Ahırkapı Feneri ile Ahırkapı arasındaki Surlar

Ahırkapı Feneri eski bir Bizans Kule (20.kule) kalıntısının üzerine yapılmıştır. 21. kule ile 22. kule arasında iki kapı vardır ve ikinci kapı Balıkhane Kapısı'dır. 22. kule ile Sur-ı Sultani'nin Marmara Surları ile birleştiği nokta olan 23. kule arasındaki surlar çok tamir görmüştür ve bu sebepten eski özelliğini tamamen kaybetmiştir. 24. kuleden 10 metre sonra Ahır Kapı bulunmaktadır.

III. Ahırkapı-Eski Fener kulesi arasındaki Surlar;

Ahırkapı ve 32. Kule olan Eski Fener kulesi arasında 25-31 no'lu kuleler yer almaktadır. Marmara surlarının bu bölümünde, ilk yapıldığı dönemden itibaren kuleler ve sur duvarlar yer yer yıkılmış ve çeşitli onarımlar geçirmiştir. Surlar üzerinde farklı büyüklükte pencereler açılmıştır. 25. kule ilk yapım özelliklerini korumaktadır. 29. kule son devir Bizans ve Osmanlı yapım izleri göstermektedir.

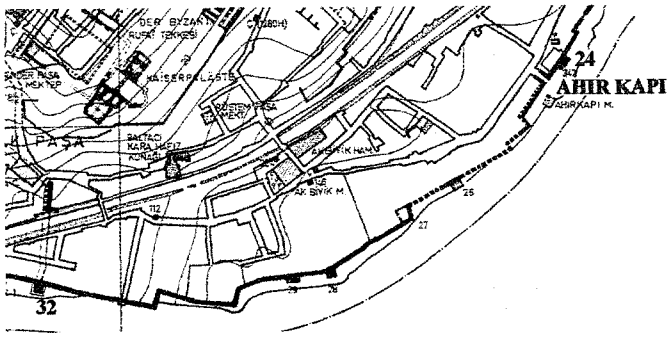

Harita 9. Ahırkapı-Eski Fener kulesi arasındaki Surlar

Melling haritasında ve 1875 yılındaki İstanbul panoramalarında görülen 30 numaralı kule günümüzde ulaşmamıştır.

IV. Eski Fener Kulesi ile Çatladı Kapı arasındaki Surlar;

32-36 numaralı kuleleri içine alan bu bölüm Bizans İmparatorluğu zamanında saraylar bölgesini çevrelemekteydi. 32. kule İmparator Nikephoros Phokas (963-969) tarafından[55], Fener Kulesi olarak yapılmıştır ve diğer kulelerden daha yüksektir.

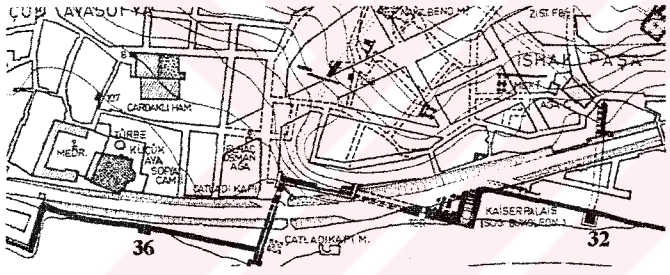
ŞEHZADE BEND
ŞEHZADE CAMİİ
ŞEHZADE HAMAMI
ŞEHZADE MEDRESESİ
ŞEHZADE SEBİL
ŞEHZADE TÜRBESİ
ŞEHZADE YOKUŞU
ŞEHZADE ÇEŞMESİ
ŞEHZADE KÜTÜPHANESİ
ŞEHZADE ÇEŞMESİ SOKAĞI
ŞEHZADE HAMAMI SOKAĞI
ŞEHZADE CAMİİ SOKAĞI
ŞEHZADE TÜRBESİ SOKAĞI
ŞEHZADE KÜTÜPHANESİ SOKAĞI

bulunmaktaydı. Demiryolu, inşaatı sırasında yıkılan bu sur parçası ve iki tarafında 33 ve 34 numaralı kulelerin yer aldığı Çatladı Kapı'dan sonra surlar güneye sonra batıya yönelir. Köşeden 10 metre güneye doğru devam sur parçası Belisarios Kulesi (35 numaralı kule) ile sona erer. Köşenin10 metre batısında bir küçük kapı bulunmaktadır. Surlar 50 metre sonra tekrar güneye yönlenir ve batıya dönerek 60 metre köşesine kadar devam eder. Bu surlar üzerinde Sergius ve Bacchus (Küçük Ayasofya) kapısı bulunmaktadır. Kapıdan sonra bulunan 36. kule yıkılmıştır. Surlar üzerinde pencereler ve sonradan kapatıldığı düşünülen bir kapı izi yer almaktadır.

V. Küçük Ayasofya önündeki 60 metre köşesi ile Kumkapı arasındaki Surlar;

60 metre köşesinden başlayan ve 44 numaralı kuleye kadar devam eden bu surların, 60 metre köşesi ile 37.kule arası birçok kez tamir görmüştür ve günümüzde de haraptır. Küçük Ayasofya-Kumkapı arasında bulunan yıkılmış ve surlar da bir çok kez onarılmıştır.

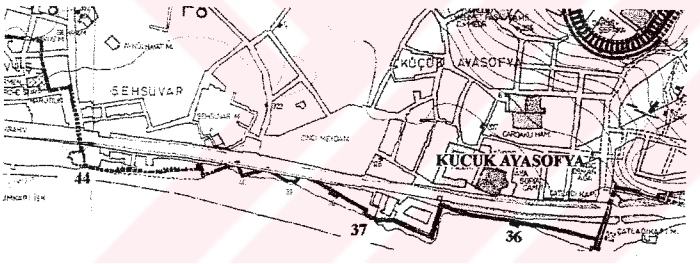

Harita 11. Küçük Ayasofya önündeki 60 metre köşesi ile Kumkapı arasındaki Surlar;

Resim 14. Küçük Ayasofya önündeki surlar, demiryolunun inşasından sonra

VI. Kumkapı Limanı Surları

Surların bu kısmı Kontoskalion Limanı'nın başlangıcında bulunan 44 numaralı kule ile başlar, eski limanı çevreler ve Langa Kapısı'nın başlangıcında bulunan 62.kulede son bulur. Marmara surlarının bu bölümü demiryolunun yapımı sırasında çok zarar görmüştür. Bu bölümdeki kulelerin ve surların büyük kısmı yıkılmıştır. Surların ve kulelerin üzerinde meydana gelen yapılanma izleri yok etmektedir. 61.kulenin batısında bulunan Yenikapı (Blanga Kapısı) 20 metre ötesinde, deniz içinde yer aldığını haritalar ve tarihçilerden öğrendiğimiz, Ermiya Çelebi'nin "Papas Kulesi" olarak adlandırdığı kule de günümüze ulaşmamıştır. Kule Langa Limanı'nın girişini korumak için inşa edilmiştir.

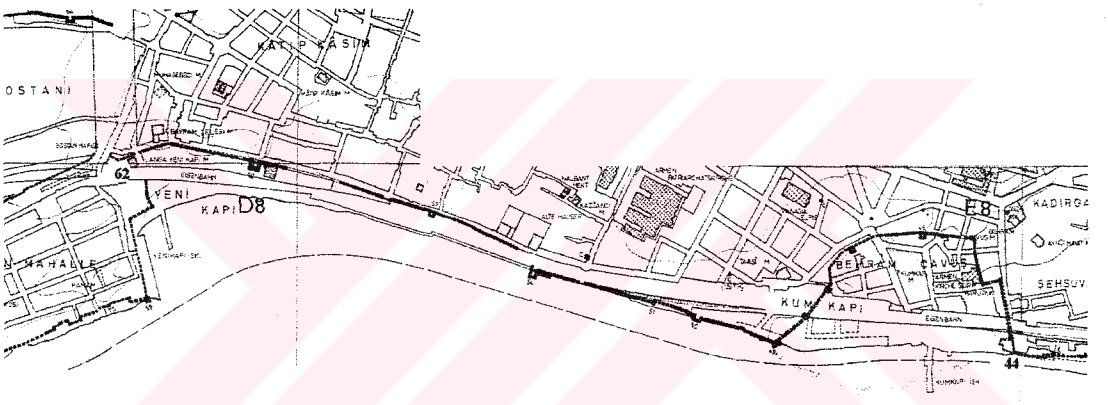

Harita 12. Kumkapı Limanı Surları

VII. Langa Limanı Surları

İmparator Konstantinus devrinde yaptırılan limanı çevreleyen surlardır. Liman iki kısımdan oluşmaktaydı; eski liman veya iç liman ve Bayrampaşa (Lykos) deresinin bu iç limanı doldurmasından sonra önüne yaptırılan dış kısım. Demiryolu ve karayolu yapımından surların sonra çok az bir bölümü günümüze ulaşmıştır.

Liman surları üç cepheli idi:

1. İç surlar; Yenikapı'nın batısında bulunan Bostan Kapısı'ndan başlayarak güneyde fetihten sonra açılan Kumsal Kapısı'na kadar uzanan ve iç limanın doğu duvarını oluşturan surlardı. Surların limana bakan cephelerine ambar olarak kullanılan mağazalar yapılmıştı. Günümüze bu mağazalardan bir kaçı ulaşmıştır. Bu mağazaların gerisine bir set üzerine yapılmış olan üst surlar yıkılmıştır.

2. Limanın kuzey surları; Bostan Kapısı'ndan kuzeye yönelen ve liman ile karayı ayıran surlardır. Günümüzde surların başladığı 63 kule ve çevresinde Yenikapı tren istasyonu bulunmaktadır ve tamamen yıkılmıştır. 63 - 68 numaralı kuleler arasında yer alan surlar kısmen yıkılmıştır. 64 ve 65 numaralı kuleler kısmen ayaktadır. 65 numaralı kulenin batısında limana açılan bir kapı bulunmaktadır. 67 ve 68.kuleler yıkılmıştır.

3. Limanın güney surları: Bu surlar, VIII ve IX. Bölümlerde anlatılmıştır.

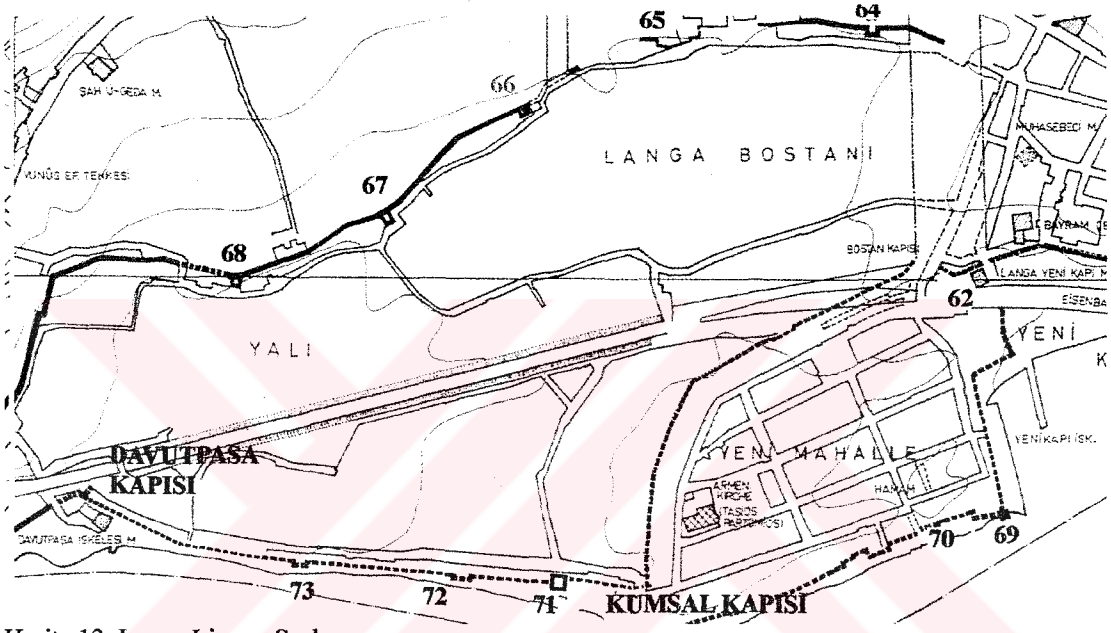

Harita 13. Langa Limanı Surları

VIII. Yenikapı ile Kumsal Kapısı arasındaki Surlar

Dış limanın güney sınırını oluşturan sur parçası Sandık Burnu'ndan başlayarak Kumsal Kapısı'na kadar devam etmekteydi. 69 ve 70 numaralı kulelerin bulunduğu bölümden bugün evler arasında bazı parçalar görülmektedir.

IX. Kumsal Kapısı ile Davutpaşa Kapısı arasındaki Surlar

71 ve 76numaralı burçlar arasında kalan ve iç limanın güney sınırını oluşturan surlardan günümüze Davutpaşa Kapısı'nın doğusunda bulunan 100m.'lik bölüm ulaşmıştır.

X. Davutpaşa Kapısı ile Samatya Kapısı arasındaki Surlar

Davutpaşa Kapısı'ndan sonra güneybatıya dönen surlar üzerinde Davutpaşa Kapısı'ndan sonra bir küçük kapı daha bulunmaktadır. 77-88 numaralı kuleler arasında kalan bu bölümün, Etyemez Tekkesi'nin güneyinde kalan 81-83 numaraları kuleler arasında kalan bölüm çok iyi korunmuştur. 83.kulenin doğusunda Konstantinus Surları'nın bittiği kabul edilen köşe yer almaktadır. 77, küçük bir kapıyı koruduğu sanılan 80-81kuleleri ve 85-88, numaralı kuleler yıkılmıştır.

XI. Samatya Kapısı ile Narlı Kapı arasındaki Surlar

89 ve 93 numaralı kuleler arasında yer alan sur parçasının 90.kulesine kadar olan kısmı Palaiologos devri daha sonraki kısımları Osmanlı devri tamirlerinden izleri taşımaktadır. 89 numaralı kule yıkılmıştır. 93 numaralı kulenin üzerinde de I.Manuel Komnenos tarafından tamir edildiğini gösteren bir kitâbe bulunmaktadır. Bu burç ile Narlı Kapı arasında kalan surlarda da Palaiologos ve Osmanlı devri onarımlarından izler görülmektedir.

XII. Narlı Kapı ile Kara Surları sonu arasındaki Surlar[56]

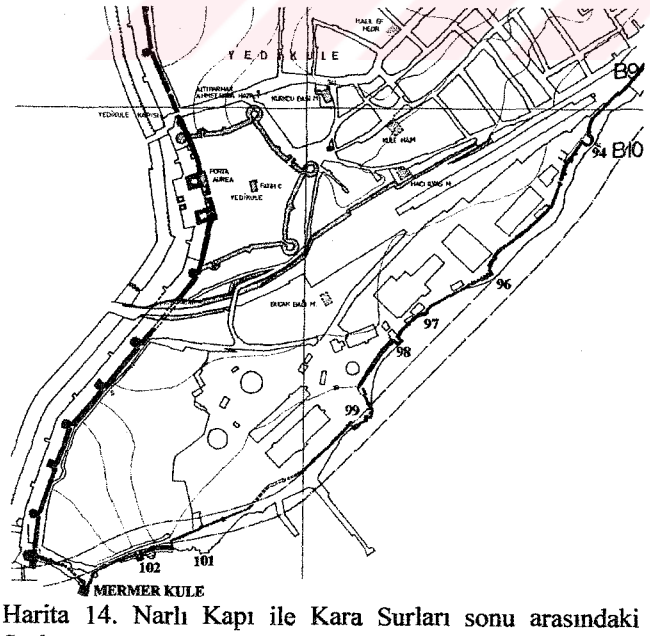

Harita 14. Narlı Kapı ile Kara Surları sonu arasındaki Surlar

Bu bölümdeki surlar oldukça iyi durumdadır. 94 numaralı kule ile başlayan bölüm 103 numaralı Mermer Kule ile sona erer. 95, 99, 100,102 numaralı kuleler kısmen yıkılmıştır. 101 ve 102 numaralı kulelerin önünde bulunan dalga kıranın izleri karayolu yapımından sonra yok olmuştur. Bu bölümdeki surlar yıkıldığı için deniz kapısı görülememektedir.

[56] F. Dirimtekin (1953), a.g.e, s.15-51.

Mermer kule (103 numaralı kule): Marmara deniz surları içinde en özenli yapılan bu kule, denizden 2-3 metre yüksekliğe kadar mermer kaplanmıştır. Kuzeydoğuya açılan kapısı bulunan kulenin etrafında ilk yapıldığı dönemlerde başka yapılarında olduğu düşünülmektedir. Kule yakınında St. Diomene hapishanesi olduğu sanılan ve Osmanlılar tarafından darphane olarak kullanılan bir yapı XIX.yüzyılda yıkılmıştır. Kulenin önünde Bizans İmparatorları'nın Pigi (Balıklı) Kilisesi'ne gitmek için kullandıkları iskele ve liman bulunmaktaydı. Mermer Kule ile Kara surlarının başlangıcı olarak kabul edilen İmparator Basilios ve Konstinos'un kitabesinin bulunduğu burç arasında bulunan duvarın 1953 yılında tamamen yıkılmıştır.

Resim 15. 19. yüzyılda Mermer Kule

Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar Marmara sahil surları üzerindeki başlıca kapılar şunlardır;

1-Ayia Barbara Kapısı (Top Kapı), 2- Değirmen Kapısı (Osmanlı döneminde açılmıştır.), 3-Demirkapı (Osmanlılarca açılmış örülü bir eski Bizans kapısı,muhtemelen Mangana kapılarından biri), 4-Ayios Yeoryios (Aya Yorgi) Kapısı, 5-Mangana Kapısı (ya da Mangana Sarayı Kapısı), 6-Ayia Maria Hodegetria Manastırı Kapısı (burası ile Ahırkapı Feneri yakınındaki Balıkhane Kapısı arasına kadar bir dizi örülü Bizans kapısı bulunmaktadır), 7-Balıkhane Kapısı (Bizans'taki

adı bilinmemektedir), 8-Ahır Kapısı ya da Ahırkapı (Bizans'taki adı bilinmemektedir fakat hem Bizans'ta, hem de Osmanlılarda bu bölgede ahırlar bulunmaktaydı), 9-Bukoleon Sarayı Kapısı, 10-Bukoleon Sarayı İmparatorluk Kapısı, 11-Porta Leonis (Aslanlar Kapısı) Bizans'taki adını kapının önündeki aslan heykellerinden alıyordu, Osmanlı döneminde kapı Çatladıkapı diye adlandırılmıştır, 12-Küçük Ayasofya Kapısı, 13-Sofia Kapısı (sonradan dolan limanın kapısıydı, Osmanlılarda Kadırga Limanı Kapısı oldu), 14-Kontoskalion Kapısı (Kumkapı), 15-Blanga veya Vlanga Kapısı (Osmanlılarda Yeni Langa Kapısı, günümüzde Yenikapı), 16-Davutpaşa Kapısı, 17-Psamathia (Samatya) Kapısı, 18-Ayios İoannes Studios Kapısı veya Narlı Kapı, 19- Sahil surlarının Yedikule köşesi yakınındaki Mermer Kule'nin batısındaki bir poterne (Ayios Hoistos Poternesi, Türkçe'de Mermer Kule Kapısı veya Debbağkapı) deniz surlarının güneydeki sonuncu kapısıydı. Marmara Surları'nın tahrip edilmesiyle birlikte birçok kapı da yok edilmiştir. Fakat bu kapıların tamamına yakınının Türkçe isimleri yaşamakta ve bu sözcükler bulundukları semte, yöreye ya da mevkiye adlarını vermektedirler[57].

Tarihte Marmara Surları boyunca limanlar yapılmıştır. Büyük Constantinus ve daha sonraki ilk halefleri dönemlerinde Langa (Eleutherios) limanı şehrin en büyük liman ve buğday antreposu olarak kullanıldı. İmparator Iulios Apostat zamanında Iulios Limanı (Sophian, Portos Novos, Kadırga) ve bunu 553'de mevcut olduğu bilinen Heptaskalon Limanı takip etti. Bu liman 7. ve 8. yüzyıllarda birinci derecede bir deniz üssü olarak kullanıldı. En son devirde, Palaiologos'lar zamanında Kontoskalion (Kumkapı) Limanı önem kazanmıştır. Saray limanı olarak ilk zamanlarda Ahırkapısı limanı ve daha sonra Bukoleon'daki İmparator iskelesi kullanıldı. Muhtemelen 9. yüzyılda, İmparator Teophilos zamanında daha önce küçük bir iskele olan Hormisdas limanı da Bukoleon limanı ile birleştirilerek Bukoleon limanı ismi verildi.

[57] Z. Ahunbay, M. Ahunbay, a.g.e., s.77.

Marmara Surları önünde Sarayburnu'ndan başlayarak yapılmış limanlar şöyledir;
1- Ahırkapısı Limanı, ilk dönemlerde İmparatorluk Sarayı olarak kullanılmıştır. 2- Bukoleon Limanı (Hormisdas), İmparatorlara özel iskelenin olduğu limandır. 3- Kadırga Limanı (Portos Novos), önceleri askeri gemiler için kullanılan liman, sonradan tersane olarak kullanılmıştır. 4- Kumkapısı Limanı (Kontoskalon), içinde tersane de bulunan, yaklaşık 300 gemi kapasiteli ve büyük bir demir kapı ile kapatılan bir limandı. 5- Kaesarius Limanı, zamanının en büyük askeri limanı ve tersanesi olmuştur. 6- Langa Limanı (Portus Theodosiacus-Eleutherius Limanı), Lykos (Bayrampaşa) deresinin Marmara Denizi'ne döküldüğü yerde bulunuyordu. Mısır'dan gelen buğday buraya getirilerek karadaki antrepolara konuluyordu. Derenin, limanı sık sık doldurmasından dolayı terkedilmiştir. 7- Altınkapı Limanı, İmparatorlar donanmasıyla zaferden döndükten sonra ve Theotokos Kilise'sine gitmek için bu limana gelerek Altın Kapı'dan kente girerlerdi[58].

1.2.3. HALİÇ SURLARI

Doğal yapısının elverişli olmasından dolayı, Haliç çevresinde tarih boyunca yerleşmeler olmuştur. Oldukça korunaklı, en büyük gemileri barındırabilecek kadar geniş ve derin olan Haliç, İmparatorluk başkentinin her zaman gözde bölgesi olmuştur. Tarih boyunca her türlü gemi inşası için tersaneler (günümüzde de aynı işlevi sürdürmektedir), donanmalar için güvenli sığınak ve ticaret gemileri için korunaklı liman özelliğini korumuştur. Fakat Kağıthane (Barbysse) ve Alibeyköy (Cydaris) derelerinin getirdikleri ile Haliç sürekli dolmaktadır. Geçmiş dönemlerde de böyle olmaktaydı. Haliç Surları, deniz ile surlar arasında kara parçası bırakmayacak şekilde yapılmışlardı ama sürekli surlar önünde toprak zeminler oluşuyordu. Kent tarihi boyunca surlar öne doğru yapılarak bu kara parçaları yok edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda surlar çürük zemine inşa edilmek zorunda kalınmıştır. Günümüzde bile bu surların bu sebepten oluşan eğriliklerini görmek mümkündür. Haliç surları günümüzde denizden 40-50 metre içeride kalmıştır.

[58] F. Dirimtekin (1953), a.g.e., s.52-60.

Haliç Surları ve Marmara Surları, ilk kent kurulduğu yer olan Sarayburnu bölgesinden başlayan ve kentin nüfusunun artık surlar içine sığmadığı için kentin büyütüldüğü dönemlerde eklenerek kentin en batıdaki noktası olan Ayvansaray bölgesinde kara surları ile birleşmektedir.

İlk yerleşim olan Lygos'un ne kadar bir alanı kapladığını ve sınırları hakkında günümüze ulaşan bilgi yoktur ama bugünkü saray bölgesinde olduğu tahmin edilmektedir. Kolonilerin gelmesiyle (M.Ö.658) büyüyen kent sınırlarının Haliç tarafı, Sarayburnu'ndan başlayarak sonradan Eugenius Kulesi ismini alan Kentanarion Kulesi'ne kadar uzanıyordu ve oradan güneye doğru kara surları başlamaktaydı. Septimus Severus'un kent surlarını yıkmasından sonra, oğlu Caracalla tarafından Haliç Surları Eugenius Kulesi'nden başlayarak eski Galata köprüsünün Eminönü ucuna kadar uzatmış ve kara surlarını da batıya alarak kenti tekrar surlarla çevirmiştir(M.S.197). Büyük Constantinus burayı Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti yapmaya karar verdiği zaman kentin sınırlarını daha batıya kaydırarak, kenti büyütmüştür (324-328). Kent sınırları Sultan Selim Çukur bostanının kuzeybatısından, Sultan Selim Cami'nin bulunduğu yerden geçerek Petri veya Ayakapısı civarında Haliç sahiline gelerek deniz surları ile birleştirilmişti. İmparator II. Teodosios zamanında surlar daha batıya alınarak, kent bir kere daha büyütülmüştür (410-442). Karasurları güneyde Marmara Denizi'nden başlayıp Tekfur Sarayı'nın kuzeyinde Blahernai bölgesi surları ile birleştirilmiş, Blahernai surları ile Haliç arasına Pteron Surları yapılarak kentin batı yönü surlarla kapatılmış olur. Fakat Constantinus Surları ile yeni surlar arasında hem Haliç kıyıları hem de Marmara kıyıları kapatılmamıştır. 439 yılında Blahernai Surları ile Haliç Surları birleştirilir. Bu dönemden sonra sur dışında kalan aşağı Blahernai bölgesi bu dönemden sonra yoğun yerleşmeye sahne olur ve burada önemli kiliseler yapılır. 626 yılında Avarlar saldırılarını bu bölgeye yönlendirirler. İmparator Heraclius 627 yılında aşağı Blahernai bölgesini içine alacak şekilde, 12 kulesi olan surları sahilden Pteron Surları'nın kuzey ucu ile birleştirmiştir.

Haliç Surları, Imparator Tiberius III. Apsimares (698-705), II. Anastasius (713-715), İmparator Theophilos (839-842), Palaeologoslar (1261), İoannes VI. Kantakuzenos

(1347-1348) ve 1453 yılından sonra Osmanlılar zamanında birçok defa tamir edilmişlerdir. Bizans donanmasının denizlere hakim olduğu zamanlarda, Haliç Surları'nın alçak yapılmasında bir sakınca görülmemiştir. Fakat Bizans'ın zayıflamasıyla beraber bu surlardan gelecek saldırılara karşı surlar çeşitli kereler yükseltilmiştir. Palaeologoslar (1261) döneminde zamanın dar olması sebebiyle ahşap kalaslar kullanılarak yükseltilmiştir. İmparator İoannes VI. Kantakuzenos, 1351 yılında Ceneviz donanmasına karşı önlem olarak Haliç Surları önünde birikmiş karaya hendek kazdırmıştır.

Daha sonraki dönemlerde Haliç Surları'nı yetersiz gören imparatorlar, düşman donanmasının Haliç'e girmesini engellemek için Sarayburnu'ndaki Eugenius Kulesi (Kentanarion Kulesi) ile Galata'da (şimdiki Yer altı Cami yada Kurşunlu Mahzen Cami) St. Croix kalesi (Kastellion Ton Galatou) arasına, büyük ağaç kütükler üzerine bağlanarak su üzerinde tutulan zinciri gerdirmişlerdir.

Haliç Surları üzerinde bugünkü Patrikhane'nin olduğu manastırı içine alan bir iç kale vardır. 320 metre uzunluğundaki bir kısmın arkasına ve surdan âzami 80 metre geride ikinci bir sur yapılan yerin adı, yapım tarihi bilinmeyen Petri (Petrion) Kalesi'dir.

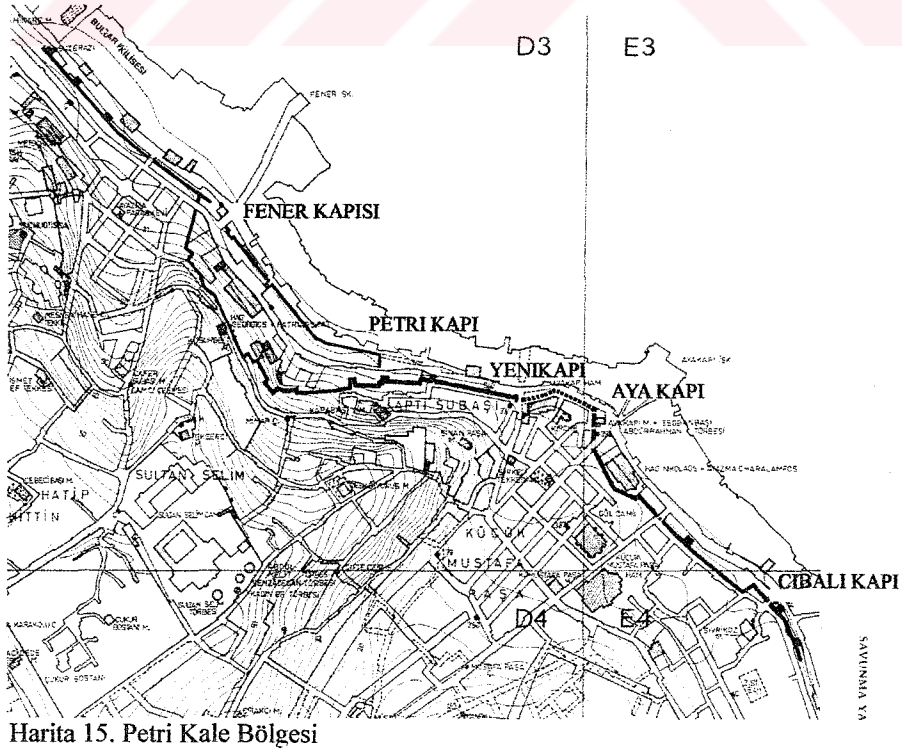

Harita 15. Petri Kale Bölgesi

Evliya Çelebi sur uzunluğunu 6500 adım (5200 metre) olarak ölçmüş ve 14 açık kapısı olduğunu söylemiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle mühendis Hazma 1563 yılında İstanbul Surlarını ölçülmesi, kulelerin ve kapıların sayısının tespiti ve haritasının yapılması için görevlendirilmiştir. Bu araştırma sonucunda, Haliç Surları'nın uzunluğu 16869 arşın, surlar üzerinde 172 kule, 12 açık ve 32 kapalı kapı olduğunu tespit etmiştir. Bu ölçümlerin başlama ve bitiş noktaları kesin olmadığı için bir kıyaslama yapmak mümkün değildir. Buondelmonte'ye göre bu surlar üzerinde 110 kule ve 14 kapısı vardır. Haliç Surları'nın Sarayburnu'ndaki Top Kapısı'ndan, kara surlarının en kuzey ucu olan Pteron Surları'na kadar uzunluğu 5420 metredir. Surlar üzerinde 105+12 (12 tanesi Heraclius Surlarındaki kuleler)+6(Petrion iç kale kuleleri) olmak üzere toplam 123 kule tespit edilmiştir[59].

Kulelerin hepsi dikdörtgendir. Kulelerin yumuşak zemine oturan temellerini geniş yapmak için kule duvarlarından bazıları şevli inşa edilmişlerdir. Sur duvarlarının kalınlığı 2-3 metre ve yüksekliği ortalama 10 metredir.

Haliç Surları'nın başlangıç noktası kabul edilen batı ucu ile Top Kapısı arasındaki kapılar şunlardır; 1. Ksiloporta (Dideban Kapısı veya Eyyub el-Ensari Kapısı), 2. Kliomenes Kapısı-Ayvansaray Kapısı (Venedik haritalarında Porta di Fiume), 3. Ayia Anastasia Kapısı (Atik Mustafa Paşa Kapısı), 4. Ayios İoannes Kapısı (Balat Kapısı), 5. Kinegion Kapısı-Küngöz Kapısı, 6. Basileos Kapısı (Basilike Kapısı)-İmparatorluk Kapısı, 7. Porta Diploffaros, 8. Porta Faros (Fener Kapısı), 9. Porta Petrion (Petri Kapısı), 10. Profitu Prodorumu Kilisesi Kapısı, 11. Yeni Ayakapı (Kanuni Süleyman zamanında açılmıştır), 12. Ayios Teodosios, Porta Deksiokratis (Aya Kapısı), 13. Porta İspigas (Cibali Kapı), 14. Tüfekhane Kapısı (Fatih Sultan Mehmet zamanında açılmıştır), 15. Porta Pletea (Unkapanı Kapısı), 16. Porta Agisma (Ayazma Kapısı), 17. Porta Drangariu (Odun Kapısı), 18. Zindan Kapı-Yemiş İskelesi Kapısı, 19. Porta Perametes (Balıkpazarı Kapısı), 20. Pili tou Neoris, San Marco Kapısı (Yeni Cami Kapısı), 21. Porta Neorion (Bahçe Kapı) veya Yahudi

[59] F. Dirimtekin (1956), a.g.e., s.9-10.

mahallesi burada bullunduğu için Şuhut Kapısı (Çıfıt Kapısı), 22. Venedik haritalarında Porta Veteris Rectoris, Porta Bonu (Sirkeci), 23. Yalı Köşkü Kapısı (Fatih Sultan Mehmet zamanında açılmıştır), 24. Eugenios (Kentenarios) Kapısı, 25. Uğrak Kapı (Osmanlı döneminde açılmıştır[60].

Haliç Surları'nı 4 kısımda incelemek mümkündür. Bunlar batıdan başlayarak;

I. Heraclius Suru;

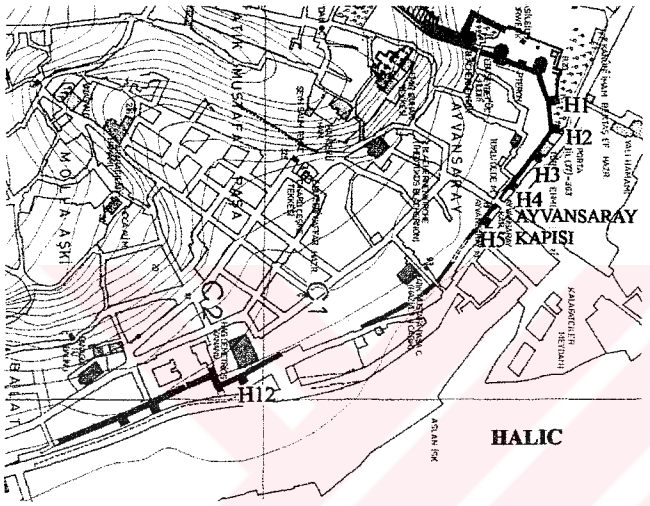

Harita 16. Heraclius Suru

626 yılındaki düşman saldırıları sonrasında sahil bölgesini kapatmak için İmparator Heraclius tarafından yaptırılmıştır. 2-3 metre kalınlığındaki bu surlar üzerinde 12 adet kule vardır. İmparator Theophilos tarafından, dolgu kara parçası üzerinden gelecek saldırıları önlemek için, 3 numaralı kule önünden denize doğru uzanan bir sur duvarı yapılmıştı. Bu sur duvar üzerinde Ksiloporta isminde bir kapı bulunuyordu. 4 ve 5 numaralı kuleler arasında Ayvansaray (Kiliomeni) Kapısı vardır. Heraclius surları 12. kuleden sonra eski Blahernai Surları'nın uzantısı ile birleşir.

II. Theodosios Surları;

Heraclius Surları'nın bitim noktası ile Petrion Kalesi'nin en doğu ucu olan 42. kuleye kadar Theodosius Surları olarak kabul edilmektedir. Tespit edilebilen 30 kuleye sahiptir. 18 ve 19. kuleler arasında eskiden Gynegon Kapısı, 20. ve 21. kuleler arasında Balat Kapısı bulunmaktadır. 33. kule ile 42. kule arasında günümüzde Patrikhane Kilisesi olarak kullanılan Hagios Georgios Manastırı'nın bulunduğu iç kale vardır. Önceden Castrum Petrii adı verilen bu bölgenin surlarının ne zaman

[60] Z. Ahunbay, M. Ahunbay, a.g.e., s.76-77.

yapıldığı bilinmemektedir. Çevrenin uzunluğu 265 metre, eni en fazla 80 metredir. İç surlar üzerinde 6 tane kule tespit edilmiştir. 34. ve 35. kuleler arasında Fener Kapısı ve Petrion Kalesi'nin en doğu ucunda Petri Kapısı iç kaleye açılan kapılardır.

Resim 16. Melchior Loricks'in 1559 tarihli tahta kalıp baskısı

III. Constantinus Surları;

Constantinus kenti büyüttüğünde, karasurları Petrion bölgesinde Haliç Surları ile birleştirilmişti. Bugün Patrikhanenin bulunduğu iç kalenin en doğu ucunda bulunan 43. kule ile Sur-ı Sultani Surları'nın Haliç Surları ile birleştiği noktadaki 105. kuleye kadar olan surlar, Büyük Constantinus'a atfedilen surlardır. Bu surlar üzerinde 45. ve 46. kuleler arasına Yeni Kapı, 49. ve 50. kuleler arasında Aya Kapısı, 55. ve 56. kuleler arasında Cibali Kapısı, 61. ve 62. kuleler arasında Osmanlılar tarafından açılan Tüfenkhane Kapısı, 67. ve 68. kuleler arasında Unkapanı Kapısı, 72. ve 73. kuleler arasında Ayazma Kapısı, 76. ve 77. kuleler arasında Odun Kapısı, 80. ve 81. kuleler arasında Zindan Kapısı, 87. ve 88. kuleler arasında Balık Pazarı Kapısı, 89. ve 90. kuleler arasında Yeni Cami Kapısı ve 91. ve 92. kuleler arasında Bahçe Kapısı başlıca kapılardır.

IV. Sur-ı Sultani Surları ile Top Kapısı arasındaki Surlar (Eski Byzantion bölgesi Surları);

105 numaralı kule ile 117 numaralı kulenin güneydoğusundaki Haliç Surları'nın bitim noktası olan Top Kapısına kadar olan surlardır. Bu surlar üzerinde 105. ve 106.

kuleler arasında Osmanlılar zamanında açılmış Yalı Köşkü Kapısı, 109. kule olan (Kentenarion), Haliç'in girişini engellemek için gerilen zincirin bağlandığı kuledir, 111. ve 112. kuleler arasında Vükela Kapısı ve Haliç Surları'nın sonunda iki yuvarlak kule ile korunan Top Kapısı bulunuyordu. Bu surun kulelerinin çoğu karedir.

Haliç kıyıları tarih boyunca ticaretin merkezi olarak kullanılmış, hatta bu özelliğini günümüze kadar korumaktadır. Bunun sebebi Haliç'in ticaret gemileri için güvenli ve korunaklı doğal bir liman olmasından kaynaklanmaktadır. Haliç Surları boyunca, Eugenius kulesi civarında Byzantion kentinin limanı, ticaret limanı olan Prosphorion Limanı, batısında Timasius Limanı, daha batısında Sirkeci civarında bugün dolmuş olan Neorion Limanı, 18 ve 19. kuleler arasında bulunan Gynegon Kapısı'nın önünde, saray ve kiliselere gelen devlet adamları tarafından kullanılan küçük Gynegon limanı ve Kliomenes Kapısı önünde denizden gelen imparatorların karaya çıkması için bir iskele bulunuyordu.

Haliç Surları'ndan günümüze çok az kalıntı kalmıştır. Cumhuriyet dönemindeki imar faaliyetleri surlara büyük zarar vermiştir. 19. yüzyıl haritaları bu surların büyük bölümünün o dönemde mevcut olduğunu göstermektedir.

1.2.4. SUR-I SULTANÎ

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra ilk olarak Eski Saray'da ikamet etmiş, daha sonra kentin birinci tepesi olan Akropol tepesinde, Topkapı Sarayı'nı inşa ettirmiştir. Saray bu tepenin düzlüğünde, Marmara'ya doğru üçgen biçiminde uzayan Sarayburnu Yarımadası'nda kurulmuştur. Topkapı Sarayı'nın önündeki Deniz surları'nın ilk devri Byzantion dönemine aittir. Yeni Saray yapılırken Haliç Surları (105. kuleden birleşiyor) ile Marmara Surları'nın (23. kule ile birleşiyor) arasını, karadan birleştiren Sur-ı Sultani'yi yaptırmıştır. Sur-ı Sultani, bazen Sarayı sadece karadan çevreleyen surlar için, bazen de Sarayı çevreleyen kara ve deniz surlarının tamamı için kullanılmış addır.

Fatih Sultan Mehmet, fetih sonrası şehrin güvenliğini sağlamak için, gerek fetih sırasında gerekse başka sebeplerden surlarda oluşmuş hasarların onarılması için emir vermiştir. Özelliklede denizden gelecek saldırılara karşı, deniz surlarını onarımına ve yenilenmesine öncelik vermiştir. Şehrin ilk Kadısı olan Hızır bey Çelebi mührüyle sunulmuş olan bir dilekçenin bu onarımla ilgili olduğu sanılır. Bu onarımda Sirkeci'deki Yalı Köşkü Kapısı'ndan, Top Kapısı'na kadar olan kısmın onarımını ayrıntılı şekilde anlatır. Bu onarımda bazı yerlerin temelinden yenilendiğini, bazı yerlerinde kısmen onarıldığından bahseder.

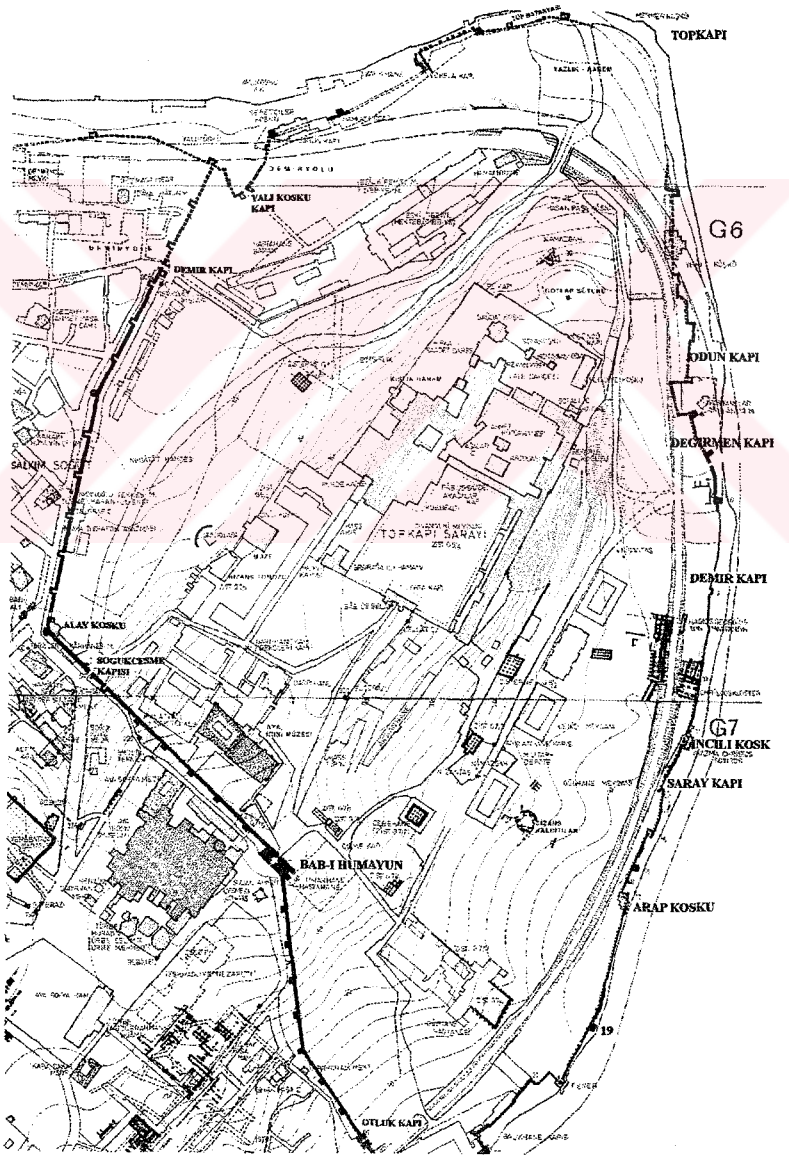

Harita 17. Sur-ı Sultani

Fatih'in çağdaşı Tursun Bey, Topkapı Sarayı'nın inşa edilmesinden sonra etrafının yuvarlak ve üçgen kuleler ve kapılarla donatılmış bir surla çevrildiğini söyler. Bâb-ı Hümayun'un üzerindeki kitabede okunan 1478 tarihi, deniz surlarının kara tarafından kapatılan duvarın tamamlandığı tarihtir.

Kara tarafındaki surlar üzerinde ana kapılar ve aralarında ihtiyaç için açılmış küçük "koltuk kapılar" vardır. Bunlar sahilde Cankurtaran Meydanı'na açılan ilk kapıdan başlamak üzere; Otluk Kapısı, koltuk kapısı (bugünkü Milli Eğitim Basımevi'ne açılır), Bâb-ı Hümayun, koltuk kapısı (kaynaklarda cenazelerin çıkarıldığı Meyit Kapısı olarak geçer), Soğukçeşme Kapısı, koltuk kapısı (Sokollu Kapısı), koltuk kapısı (Telgrafhane girişi, Damat İbrahim Paşa'nın kendisi için açtırdığı kapı), Demir Kapı ile son bulur.

Sur-ı Sultani üzerinde Osmanlı yapıları da yapılmıştır. Bunlar; Yalı Köşkü, Sepetçiler Kasrı, Sinan Paşa Köşkü ve surlar üzerinde bir Bizans kulesinin üzerine yapılmış olan Harap veya Arap Köşkü bulunmaktadır.

Sur-ı Sultani'de depremler ve yangınlar sonucu birçok defa hasar meydana gelmiştir. Sur üzerinde 1509 depremi sonrası ve onarım yapılmış ve sura bitişik evler kaldırılmıştır. 1634-35 yılında IV. Murat döneminde kaymakam Bayram Paşa tarafından surlar onarılmış ve boydan boya badanalanmıştır. Bundan sonra 1656 yılında IV. Mehmed'in Sadrazamı Boynueğri Mehmed Paşa, 1722-25 yılları arasında III. Ahmet döneminde sarayın matbah emini olan Halil Efendi tarafından onarımlar yapılmıştır. Sur üzerindeki son onarım bu olmuştur ve bu dönemden sonra surlar üzerinde yıkımlar yapılmaya başlanmıştır. 1817 yılında Top Kapısı önündeki iki kule yıktırılmıştır. Surlar üzerinde en büyük yıkım 1871-72 yıllarında yapılan Rumeli Demiryolu'nun yapılması sırasında meydana gelmiştir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) demiryolunun sarayın surlarını yıkarak hasbahçeden geçmesini "demiryolu geçsin de isterse sırtımdan geçsin" sözü ile desteklemiştir. Bahçekapı'dan Sarayburnu'na kadar olan surlar tamamıyla, kara tarafını kapatan ve sahil suruyla birleşen Sur-ı Sultani'nin Cankurtaran İstasyonu'na rastlayan kısımları ortadan kaldırılmıştır. Değirmen Kapı civarındaki surlar Türkiye ile Almanya arasında

yapılan krom anlaşması gereğince, demiryolundan bir kol Değirmen Kapı civarından denize bağlanacak ve işin bitiminden sonra surlar işletmeci tarafından tekrar yerine konulacaktı. Bunun sonucunda surlar 1942-44 yılları arasında yıkılmıştır, fakat işin bitmesinden sonra işletmeci surları onarmamıştır. Ayrıca 1950 li yıllardaki sahil yolu yapımı sırasında da surlar zarar görmüştür[61].

Resim 17. Bab-ı Humâyun ve Topkapı Sarayı

1.2.5. GALATA SURLARI

Antik dönemden beri varlığı bilinen Galata (Sykai) varoşu, Büyük Constantinus döneminde bile surlarla çevrilmiştir. Tarih boyunca Haliç'in iki yakasında olan Galata ile eski kent arasında siyasal, ticari ve hatta fiziksel açıdan bir boy ölçüşmesi yaşanmıştır. Galata bölgesi ile kuzeye uzantısı olan Pera'da (Beyoğlu) Avrupalı imgesi, bütün Hıristiyan azınlık ve Yahudi dillerinin, yabancı sefaretlerin, Avrupalıların kiliselerinin, yabancı tüccarların, denizcilerin, tavernaların, kâgir yapıların varlığı ve her zaman simgesel statüsünü koruyan Galata Kulesi'yle kent yaşamındaki vurgusunu korumuştur[62].

Galata, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinde tarafsız kalmış, Osmanlıların zaferinden sonra bir anlaşma (ahdname) imzalayarak statülerini korumaya çalışmışlardır. Ne var ki İstanbul'un fethi sırasında ele geçirilen Latin askerler ve

[61] H. Tezcan, a.g.e., s.72.

bazı Latinlerin gemilerle kaçması Fatih'i kızdırmış ve terkedilmiş toprak muamelesi görmüştür. Bu durum bütün Galata'nın devlet hazinesine ait olduğu anlamına geliyordu. Galata sakinleri oturdukları toprakların kiracısı durumuna gelmişlerdir. Fakat bu durum bölgedeki gayri Müslim nüfusun çoğunluğu korumasını engellememiştir. Galata'da Türkler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, İtalyanlar başta olmak üzere Latinler ve Araplar gibi her türlü etnik kökenden insanlar bulunuyordu. Her etnik grup kendisine ait mahallesinde oturuyordu. Ticaretin yoğun olduğu yerlerde ise her türlü etnik gruptan insanları görmek mümkündü.

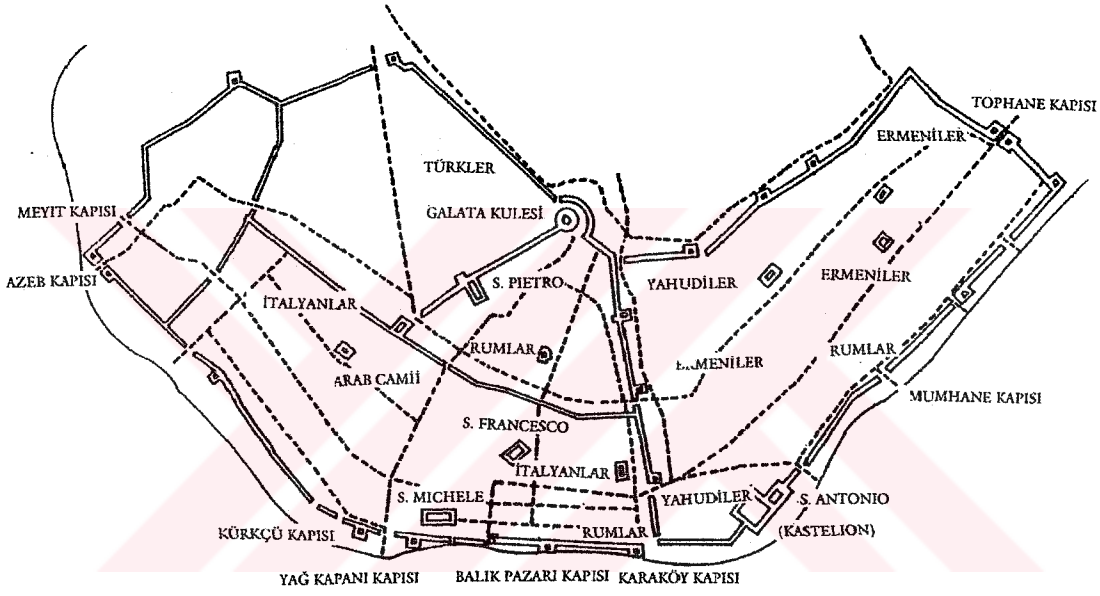

Harita 18. Galata Surları

İlk dönemler küçük bir yerleşme iken, Galatalılar her fırsatta sınırlarını genişletmeye çalışmışlardır. 1306, 1349 1352, 1397-1435 ve1404-1447 yıllarında kent büyütülür. Bu son genişleme hareketi ile Galata Surları yaklaşık 37 hektarlık bir alanı çevreliyordu[63]. Bu süreç içinde surlar birçok defa onarılır, yükseltilir, kuleler eklenir. 1348-49 yıllarında kentin kuzeyinde en tepe noktaya Galata Kulesi'ni ve iki taraftan eski surlara bağlanan hem dörtgen hem yarım yuvarlak kulelerle sağlamlaştırılmış surları inşa ederler. İlk yapıldığı dönemden beri surlar önünde hendek bulunuyordu.

[62] D. Kuban, a.g.e., s.215.
[63] W. Müller, a.g.e., s.320-322.

Resim 18. 19. yüzyılda Galata Kulesi ve Surları

Mikhail VIII. Palaiologos 1260 yılında Galata'yı ele geçirerek surlarını yıktırır. Sadece 6. yüzyılda yapılmış ve 8. yüzyılın başından beri Haliç'in girişini kapatan, Sarayburnu'ndaki Eugenius Kulesi (Kentanarion Kulesi) arasında zincirin bağlı olduğu, Galata'daki St. Croix Kalesi (Kastellion Ton Galatou) (şimdiki Yer altı Cami yada Kurşunlu Mahzen Cami) yıktırılmaz.

Galata Surları üzerinde birçok kapı açılmıştır. Bunlar deniz kenarının en batı noktası olan Azapkapı'dan başlayarak doğuya doğru sıralanışı şöyledir; 1. Azapkapı, 2. Küçükkapı (Porte), 3. Kürkçü Kapı, 4. Yağkapan Kapı, 5. Balıkpazarı Kapı, 6. Karaköy Kapı, 7. Kurşunlu Kapı, 8. Yeni Kapı, 9. Mumhane Kapı, 10. Kireç Kapı, 11. Eğri Kapı, 12. Tophane Kapı, 13. Gephyraki, 13. Küçük Kule Kapı, 14. Büyük Kule Kapı[64].

[64] W. Müller, a.g.e., s.320.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, Galata Kulesi'nin bazı bölümleri ile Liman Kalesi'ni yıktırır ve hendekler kısmen kapattırır[65]. Daha sonraki yıllarda işlevsiz kalan surlar, deprem ve imar faaliyetleri sonucunda büyük ölçüde yok olumuştur. Galata Kulesi birçok defa yangınlardan zarar görür ve tamirat yapılır. Kule önceleri depo olarak kullanıldıysa da sonradan yangın kulesi olarak kullanılmıştır.

1.2.6. ANASTASİOS SURU

Doğu Roma İmparatoru I. Anastasios (491-518) tarafından, İstanbul'u Trakya yönünden gelen yağmacı saldırılara karşı korumak üzere Karadeniz'den Marmara'ya kadar uzanan uzun suru inşa edilmiştir. Sur, 52 km. uzunluğunda, 5,80 metre yüksekliğinde ve genelde 2 metre kalınlığındadır[66].

Eyaletlerin sınırı boyunca Roma İmparatorluğu böyle surlar inşa ettirmiştir (Büyük Britanya'da Hadrianus, Dobruca'da Traianus duvarları gibi). I. Anastasios, bunların benzeri olarak bu sur duvarını 507-512 yılları arasında Bulgar akınlarından şehri korumak için yaptırmıştır. Prokopios'un 6. yüzyılda yazdığına göre "şehirden 40 mil uzakta inşa ettirdiği sur duvarı, çok uzundu ve acele yapıldığından yeteri kadar güçlü değildi"[67] Ayrıca bunun korunması için çok sayıda askeri kuvvete ihtiyaç vardı. Bu sur duvarının İstanbul'un korunmasına pek faydalı olamamıştır. Korunma amacıyla yapılmış olan duvar, kendisinden bekleneni tarih içinde hiçbir vakit gerçekleştirememiştir. Batıdan gelen her akın, duvarı kolayca aşabilmiştir.

Anastasios Surları, sadece Trakya'dan İstanbul'a doğru küçük kuvvetlerle yapılan akınları durdurabildi. Büyük kuvvetlerle yapılan saldırılarda, bütün sur boyunca yeterli kuvvet bulundurulması mümkün olmadığı için engelleyici bir işlev görmemiştir.

---

[65] W. Müller, a.g.e., s.322.

[66] Kalınlık bazı kaynaklarda 3.75, bazılarında 2.62 metre olarak verilmiştir.

[67] S. Eyice, "Anastasios Suru", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.265.

Surlar, Karadeniz kıyısında Avcık İskelesi denilen yerden başlar ve 500 metre kadar batıya uzandıktan sonra, güneybatıya dönerek Hisartepe'ye ulaşır. Buradan da Karacaköy yakınından geçerek, Balçıkdere ve Karacaköy Deresi'ni aşarak, Hamzaderesi'ni geçip, küçük Kuşkaya Tepesi'ne ulaşır. Bu tepenin 500 metre güneyine uzanan surlar Hızırtepe'ye oradan da Kabakça-Karacaköy yoluna paralel uzanarak, Kurfallı-Gümüşpınar yolu kenarından güneye doğru devam eder. Hırsıztepe'den sonra surların yalnızca temel kalıntısı olarak görülebildiği belirtilmiştir. Sur izleri, Kurfallı'nın içinden geçerek, Kurfallı-Silivri yolunu doğuda bırakarak Çilingirtepe'ye ulaşır. Buradan sonra Anastasios'un uzun duvarı, Kurfallı-Fener yolunu takip eder, Fener'in 200 metre batısında ve aypağca'yı doğuda bırakarak Parapettepe'den geçerek Sancaktepe'ye, oradan da Karınca Burnu'nda Marmara kıyısında denize ulaşır[68].

Surların üzerinde, Karacaköy kuzeyindeki Hisartepe'nin güney doğusundaki tepede bir bedesten, bir kale, Karacaköy'ün batısında bir ordugâh yeri, Küçük Kuşkaya'da ve bunun 3 km. güneyinde halk tarafından Büyük Bedesten ve Küçük Bedesten denilen iki kapı kalesi, Fener'in 3 km. güneyinde ve ayrıca surların Marmara ile birleştiği noktada birer ordugâh yerleri vardır[69].

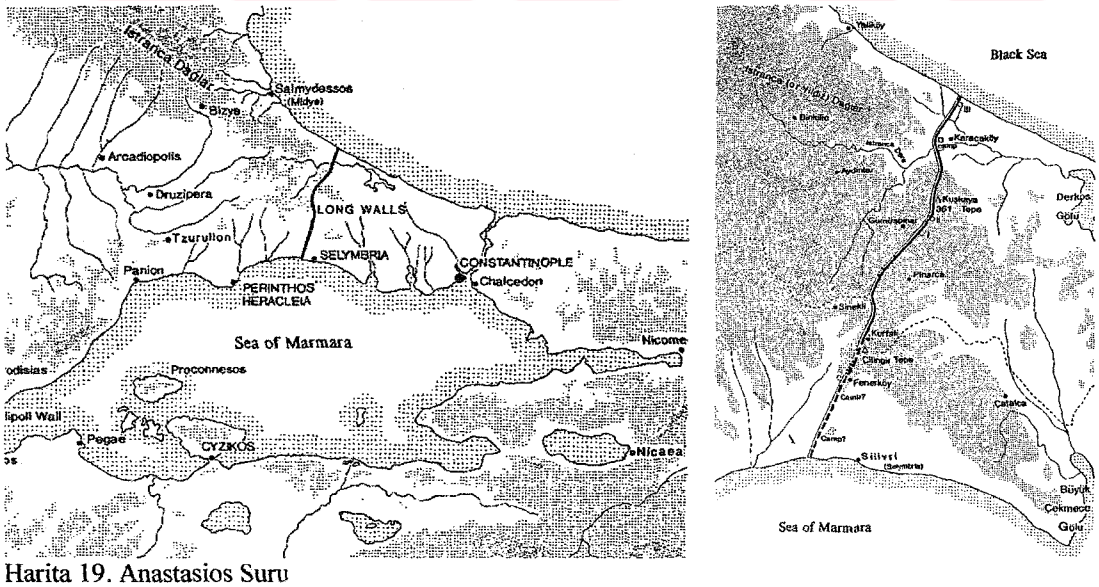

Harita 19. Anastasios Suru

[68] S. Eyice, a.g.e.,s.266.
[69] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.104.

Demiryolunun geçtiği vadinin iki tarafında, Kurfallı'nın kuzey ve güneyinde ve muhtemelen denize kadar olan güney kısmında surlar üzerinde yarım daire şeklinde kuleler vardı. 1898 yılında Succhard'ın[70] yaptığı araştırma sırasında, demiryolunun kuzeyindeki Karanlıkayazma ile güneyindeki Çilingirtepe arasında 10'dan fazla kule tespit etmiştir. bunlardan Çilingirtepe'de bulunan en büyük kulenin çapı 10 metredir. Savunma gerekmeyen bazı bölgelere (sık ağaçlık yerler, yolsuz yerler ve geçilmesi zor yerler) kule yapılmamıştır.

Hisartepe'nin güneydoğusundaki tepede bulunan 50x30 metre ölçüsünde, daha güneydeki Küçük ve Büyük bedesten denilen kapı kaleleri 31x57 ve 30x59 metre büyüklüğünde dörtgen kaleler bulunmaktadır. Büyük Bedesten'de 4 kule, Küçük Bedesten'de ise 3 kule bulunmaktadır. Bugün bunların tamamı yıkılmış durumdadır. Surlar üzerindeki büyük kapı yapılarından başka, batıdan doğuya gelen yollar üzerinde birçok kapı vardır. Bunlar kuzeyden güneye doğru, Arabacı Kapısı, Kör Kapı, Derviş Kapı, Suvat Kapısı ve Katran Kapı olarak halk tarafından adlandırılmaktadır[71]. Kapıların yanında kule yoktur. Yalnız Arabacı Kapı'nın yanında muhafızların barınması için yapılmış beş iniş vardır. Kapıların yakınlarında surlar çıkacak merdiven, surlar üzerinde mazgal hattı ve nöbetçi hattı yoktur. Merdivenler büyük bir olasılıkta, basit ve sadece bir kişinin çıkabileceği genişlikte yapılmıştır. Sur üzerinde birçok gözetleme yerleri vardır[72].

Surlar, bölgede bulunan malzeme kullanılarak, sadece taştan yapılmışlardır. İstanbul'da yapılmış olan Bizans Surları'nın yapım tekniği olan taş ve tuğlalı sistem bu surlarda uygulanmamıştır. Surların yüzeyi yaklaşık 30-60 cm ebatlarında küfeki ve kum taşları ile kaplanmış, içi ise harç ile karıştırılan muhtelif taşlarla doldurulmuştur.

Surlar, depremlerden büyük hasarlar görmüştür. Büyük Justinien tarafından 559 yılında tamir edilmiştir. Ayrıca İmparator Constantinus VIII., Nic Phocas (963-969)

---

[70]F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.105, Succhard'tan alıntı.
[71]F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.106.
[72]F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.106.

ve İmparator Basil II. Bulgarocton (976-1025) dönemlerinde de tamir edildiğini surlar üzerine konulan kitabelerden öğrenmekteyiz[73].

Anastasios Surları 11. yüzyılın ortasından itibaren ihmal edilmeye başlanmıştır. 1097 yılında ve 1147 yılında buradan geçen Haçlı ordularına katılanlarının bize aktardıkları bilgilerde bu surlardan bahsetmezler. Bundan dolayı, o dönemde Bizans İmparatorları müdafaası çok zor olan bu surlarda asker bulundurmadıkları ve hiçbir savuma hattı oluşturulmadığı anlaşılmaktadır.

Bugün, demiryolu ile Marmara arasında bu surda toprak üzerinde bir iz bulmak zordur. Fakat, Kurfallıköyü'nün kuzeyinden itibaren toprak üzerinde izler görünmeye başlamaktadır. Beş kilometre kuzeyde surlar 2 metre yüksekliğe kadar yükselir. Bu şekilde surlar bazı yerlerde yükselip yer yer kaybolarak Karadeniz'e kadar devam etmektedir.

[73] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.107.

2.BÖLÜM-SUR MİMARİSİ VE İSTANBUL SUR MİMARİSİNİN ÖZELLİKLERİ

2.1. SAVUNMA MİMARİSİNİN ANADOLU'DA GELİŞİMİ

Anadolu Paleotik Dönem'den (MÖ. 12000 öncesi) itibaren bir yerleşim alanı olmuştur. Bu bölümde ilk olarak; Anadolu'da Paleotik (MÖ. 12000 öncesi), Mezolitik (MÖ. 12000-MÖ. 10000), Neolitik (MÖ. 10000-MÖ. 5500), Kalkolitik (MÖ. 5500-MÖ. 3000), Erken Tunç (MÖ. 3000-MÖ. 2000), Geç Tunç (MÖ. 2000-MÖ. 1000), Yunan ve Roma (MÖ.1000-MS. 600) dönemleri savunma sistemleri ele alınmıştır. İkinci kısımda ise İstanbul surlarının mimarisi incelenmiştir.

2.1.1 ANADOLU'DAKİ TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN TUNÇ ÇAĞI SONUNA KADAR YERLEŞME VE SAVUNMA SİSTEMLERİNİN BİÇİMLENMESİ

Yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdüren insan topluluklarının, neolitik dönemde göçebelikten yerleşik düzende yaşamaya geçmeleri, ortak yaşamın ve ilk kentleşme hareketlerinin temelini oluşturmuştur. Naumann'ın belirttiği gibi bu ilk yerleşmeler, doğal bir büyüme sonucu oluşmuş mülklerin gelişigüzel yığılmasıdır. Oturanların bir toplumsal anlaşmaya vardıkları bu yerleşmeleri, kurallaşmaya doğru giden yerleşmelerin rastlantısal türde bir başlangıcı olarak kabul etmek gerekir[74]. Ortak bir amaç için oluşturulan yerleşimler, korunma ve savunma ihtiyacı ön plana çıkınca duvarlarla çevrilmeye başlanmıştır.

İlk kentler; yerleşik düzene geçiş ile başlayan üretimin ve kullanılan doğal kaynakların çeşitlenmesi ve artması sonucu zanaatkar sınıfının doğması, ticaretin gelişmesi ve ulaşımın kolaylaşması ile uzak mesafeler arasında dış ticaret yapılması bunlara bağlı olarak ve kral-yönetici sınıfının oluşması, süreci sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, üretimdeki artış nüfusun artması ve yerleşmelerin

[74] R. Naumann, Eski Anadolu Mimarlığı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s.213.

büyümesine neden olmuştur. Ticaretin gelişmesi toplumlar arasındaki ilişkilerin ve bilgi paylaşımının doğmasındaki en önemli etkendir[75].

Kentlerin savunma sistemleri de, savaş teknolojilerinin ve savunma sistemlerinin gelişim sürecine bağlı olarak korunmalı dış duvarlardan, ilk krallıkları çevreleyen surlara ve zaman içinde daha sağlam surların ve iç kalelerin yapılması, biçiminde gelişmiştir. Tarih boyunca savunma sistemleri, genellikle kentlerin etrafına ve yol kavşaklarına, geçitlere, dağlar arasındaki boğazlara, denize uzanan burunlara, kıyıya yakın adalara, köprü başları, denizlerin boğaz kısımları gibi stratejik önemi olan yerlerde arazinin doğal koşullarından yararlanarak inşa edilmiştir[76].

Tarihin her döneminde savunma sistemleri, saldırgan (Hititler ve Truvalılar) veya savunmaya dayalı savaş teknikleri, kullanılan savaş aletlerine ve yapım sistemlerine bağlı olarak planlanmıştır. Evlerin dış duvarlarından oluşan ilk savunma duvarları, konutlardan koparak bağımsız sur yapıları haline gelmiştir. Koruma çıkıntılarının, kale ve bastiyonlar (yüksekliği sur bedenini aşmayan kule-burç), arasındaki uzaklık ok menzili mesafesine göre hesaplanmıştır. Koruma çıkıntıları, üzerinde nişancıların atış edebileceği genişliktedir. Savunma sistemleri, kerpiç, taş veya her iki yapı malzemesi birlikte kullanılarak inşa edilmiştir. Yapı tekniklerinde gelişmeye bağlı olarak, daha kalın, yüksek ve dik duvarla yapılmıştır. Savunma çıkmaları, burçlara ve kulelere dönüşmüştür. Yolların ve yerleşmenin topografik durumuna göre sayıları değişen kapılar, anıtsal kapılar ve askeri amaçlı poterneler/küçük kapılar olarak inşa edilmiş ve burçlar ve kulelerle korunmuştur.

Anadolu'da, **Paleotik** ve **Mezolitik dönemlerde** avcılığın ve besin toplayıcılığına dayanana yaşam biçimine uygun olarak mağaralarda barınılmıştır. Tarım devriminin yaşandığı, ilk üretimin yapıldığı ve üretilenlerin depolandığı **Neolitik dönemde** (MÖ: 10000-5500) köy tipi yerleşmeler ortaya çıkmış ve savunma amacı ile kalın dış

[75] S. Aktüre, 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlenmesi, O.D.T.Ü.Yayını, Ankara, 1981, s.

duvarlı evler inşa edilmiştir. Anadolu'da Neolitik dönem merkezlerinden bazıları; Aşıklı Höyük (Aksaray) Çatal Höyük (Konya), Kuruçay (Burdur), Ilıpınar (Bursa)'dır. İlk yerleşim alanlarının seçiminde; "iklim, topografya, ulaşımın kolay sağlanması, su kaynaklarına yakınlık, tarım toprağının bulunması ve savunma bakımından uygun bir konuma sahip olma"; kıstasları göz önüne alınmıştır.

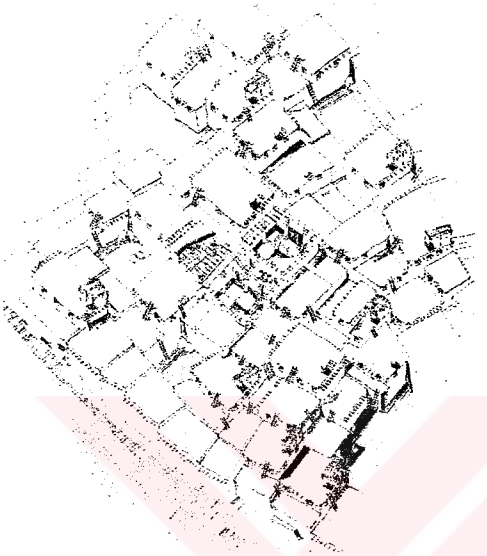

Resim 19. Çatalhöyük, düz damlı evler

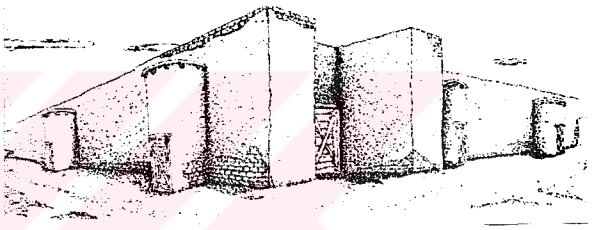

Resim 20. Kuruçay, 11.katman restitüsyon denemesi

MÖ.6700-5700 arasına tarihlenen Çatal Höyük'te, avlu etrafında yapılan tek katlı, düz damlı evlerin penceresiz ve kalın dış duvarlarının savunma amaçlı yapıldığı sanılmaktadır[77]. Kuruçay XI. yerleşme katında 6 metre uzunluğunda ve 1.20 metre kalınlığında, dış tarafına belirli aralıklarla yarım daire şeklinde kuleler eklenmiş bir savunma duvarı ortaya çıkartılmıştır[78].

Kalkolitik dönemde, ilk krallıklar ortaya çıkmıştır. Ekonomi gelişmiş ve buna bağlı olarak iki katlı evlerin alt katları depolama amaçlı kullanılmıştır. Yerleşimlerde sokak oluşumlarının görüldüğü dönemde, değişik işlevli yapıların gruplar halinde bir arada toplanması sonucu mahalleler oluşmaya başlamıştır. Kalkolitik dönemde, kerpiçten yapılmış sur duvarlarından oluşan bir savunma sistemi gelişmiştir.

---

[76] T. Kejanlı, Anadolu'da Kale Kentler ve Korunma Sorunları: Diyarbakır Kale Kenti, YTÜ, Basılmamış Doktora Tezi, 2004, s.18, A. Boran'dan alıntı.

[77] T. Kejanlı, a.g.e., s.20, A. Boran'dan alıntı.

[78] R. Duru, "Göller Bölgesi'nde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s.52-53.

Kalkolitik dönem merkezlerinden bazıları, Hacılar (Burdur), Beycesultan (Denizli) ve Yümüktepe' dir (Mersin).

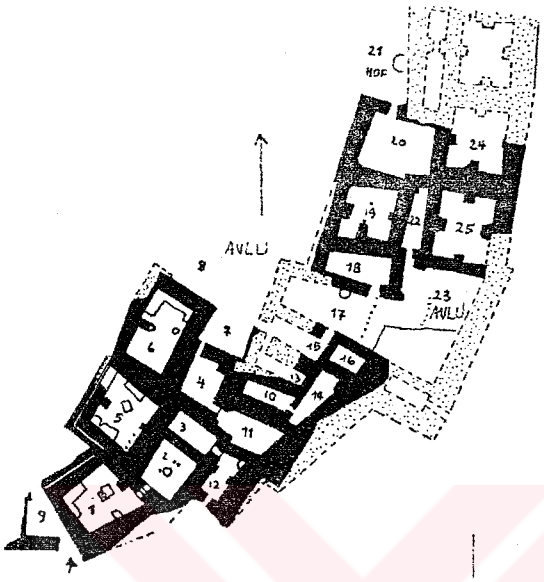

Resim 21. Hacılar yerleşmesi

Hacılar, M.Ö. 5000 sonlarına kadar dışa kapalı savunmalı düzeni sürdüren yapılardan oluşan bir yerleşme özelliği göstermektedir. Yerleşmede, ilk savunma duvarı Hacılar II katmanında görülmüştür. Hacılar II yerleşmesinde, taş temel üzerine inşa edilmiş kerpiç evler, 1.5-3 metre genişliğinde ve yer yer 3 metre yüksekliğinde taş temele oturmayan kerpiç savunma duvarı ile çevrilmiştir. Sur duvarı, kimi yerlerde bitişik düzenli, iç avlulu yapılara; kimi yerlerde ise avlu duvarlarına bitişik inşa edilmiştir[79]. Savunma duvarı üzerinde açılan kapılar, uzun ve yön değiştiren iç yollar yapılarak güven altına alınmıştır.Hacılar IV yerleşmesinde ise sur duvarları artık taş temeller üzerine kerpiç malzeme ile yapılmıştır.

Mersin yakınlarında bulunan Yümüktepe, Geç Kalkolitik dönemde gelişme göstermiştir. Bununla beraber, kent olarak değerlendirilemeyen Mersin XVI katmanı (yaklaşık M.Ö. 4000) küçük bir kaleden oluşmaktadır[80]. Savunma sistemi; taş döşeli dik bir yamacın eteğinde, taş temel üzerine oturtulan 1.5m. kalınlığındaki bir dış duvar ve kazamat türünde bir dizi odadan oluşur. Düz damlı kazamat çatıları, siper yolu görevi üstlenerek, savunmayı desteklemektedir. Dış duvarın dendan siperi ile donatıldığı sanılmaktadır[81]. Surlar, testere biçimli çıkmalar ve burçlarla

[79] "Anadolu Uygarlıklarında Yerleşme Düzeni ve Mimarlık-Anadolu Mimarlığı", Yurt Ansiklopedisi, Genel, İstanbul, 1982, s.8815.
R. Naumann, a.g.e., s.275.
[80] "Anadolu Uygarlıklarında Yerleşme Düzeni ve Mimarlık-Anadolu Mimarlığı", a.g.e., s.8816.
[81] R. Naumann, a.g.e., s.248-249.

güçlendirilmiştir. Savunma duvarında 0.2x0,5 ölçülerinde, mazgal olarak tanılanabilecek delikler bulunmaktadır. Kapılar, burçlarla korunmuştur.

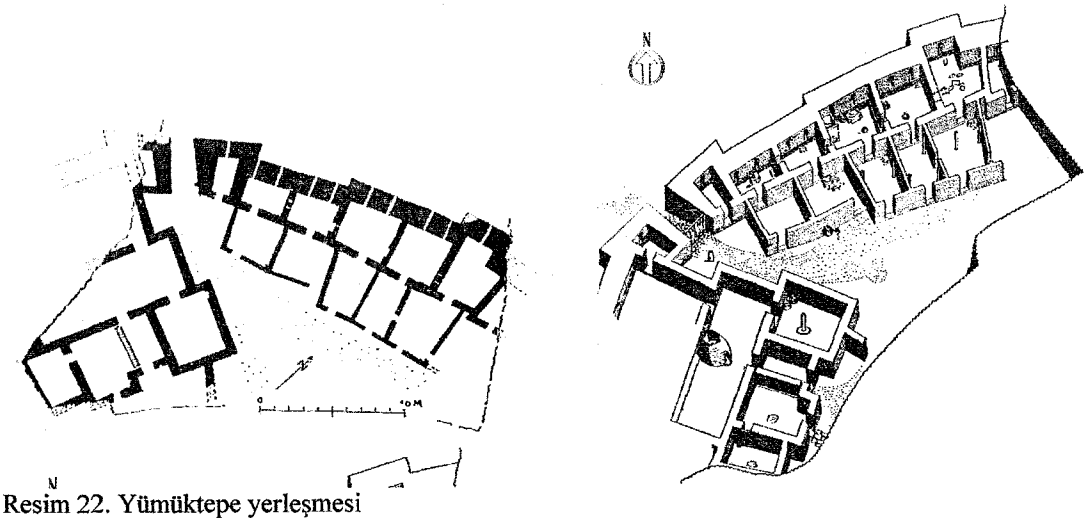

Resim 22. Yümüktepe yerleşmesi

Tunç çağları boyunca Anadolu'da değişik kültür ve mimarlık gelenekleriyle karşılaşılmıştır. **Erken tunç dönemi**; ilk büyük kent devletlerinin ortaya çıktığı, başta kralın bulunduğu bir sosyal tabakalaşma ve iş bölümünün oluşmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde tarımın yanı sıra ticaret ve madencilik gelişmeye başlamış ve 5000-9000 nüfusun yoğun biçimde yaşadığı yerleşmeler oluşmuştur. Bu yerleşmeleri etkileyen bir kent duvarının bulunması dönem kentlerinin özelliklerindendir. Bu dönem yerleşmelerinden bazıları Alişar (Yozgat), Alaca Höyük (Çorum), Arslanhane Höyüğü (Malatya), Liman Tepe (İzmir) ve Truva'dır (Çanakkale).

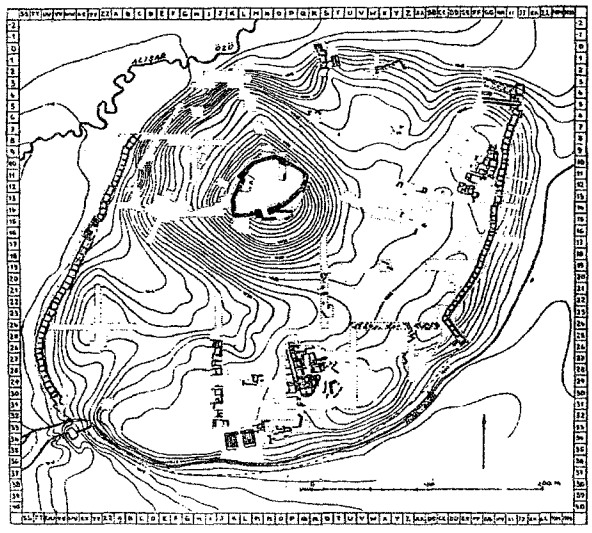

Resim 23. Alişar yerleşmesi

Alişar yerleşiminin etrafı savunma için uygun topografik yapıya uygun bir kale ile kuşatılmıştır. Alişar'da kullanılan savunma sistemi, savunma sistemlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1.50 metre genişliğinde ve 50-60 cm. yüksekliğinde büyük taşlardan yapılmış temeller üzerine yapılan kerpiç duvarlar, dış tarafta testere

dişli ve mazgallıdır. Bu özellikleri ile Truva VI sur duvarları ile benzerlik göstermektedir[82]. Tabaka 5M' de, arası toprak ve taş ile doldurulmuş, 4-5 m. aralıklı iki ön duvar –sandık duvar- mevcut sisteme eklenmiştir. Kale duvarına paralel açılan yol ile evler ve savunma sistemi birbirinden ayrılmıştır[83]. Alişar savunma duvarında uygulanan sandık duvar yapısında kule yoktur. 5-6 m. kalınlığındaki duvarlar, 60-200 cm. kalınlığında ve yaklaşık 3 m. yükseklikte ve arkası toprak veya taş ile doldurulan dış duvar ve 1-3 sıra taş örgüsünden oluşan iç ve yan duvarlardan oluşan sandıklardan meydana gelmektedir. Duvarların düz giden bölümleri, dış yüzünde 4m.'de bir yapılan 40x60cm. boyutlarında olan ayaklarla güçlendirilmiştir. Kıvrımlı duvar bölümlerinde, duvarlar 30 cm. derinliğinde çıkmalarla birbirinde ayrılarak testere biçimli bir kesit oluştururlar. Savunma duvarının önünde bir set gibi bulanan moloz, yıkılan üst yapının molozudur veya temelleri korumak için yığılmıştır.

MÖ. 3000 yıllarında Çorum Alaca Höyük yerleşmesinde, avlular etrafına inşa edilmiş yapıların etrafı bir çevre duvarı ile sarılmıştır. Konut duvarlarının doğrudan yaslandığı savunma duvarı, kuleler ile güçlendirilmiştir[84].

Erken Tunç Dönemi'nde, Toros Dağları'nın batısında Anadolu/Transkafkasya kökenli bir kültür ortaya konmuştur. Bölgede, özerk kentlerden oluşmuş siyasi örgütlenme süreci başlamıştır. Kentler arasında antlaşmazlıkların yaşandığı bir bölgede kurulan Arslanhane yerleşmesinin çevresine taş duvarlar üstünde yükselen kerpiç duvarlı sağlam surlar inşa edilmiştir[85].

Çanakkale Boğazı'na hakim bir yerde kurulan en eski Truva yerleşimi MÖ. 3000 yıllarında kurulmuştur. Truva I-V yerleşmelerinde her tabakada kale alanı genişlemiş, sur duvarları iç içe geçen çemberler biçiminde dışa doğru yayılmıştır. Truva I kenti, tepenin topografik yapısına uygun çok köşeli bir koruma duvarı ile

---

[82] M. Korfmann, "Çanakkale Boğazı'nda Troi Kalesi ve Aşağı Kenti", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s.83-97

[83] R. Naumann, a.g.e., s.250.

[84] T. Kejanlı, a.g.e., s. 22.

[85] M. Frangipane, "Doğu Anadolu'da Kentleşme Modelleri", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s.67-68.

çevrilmiştir. Dış yüzü eğimli olan savunma sisteminin, 15 metre genişliğindeki "Güney Kapısı" iki yanında yapılan çıkmalar ile güçlendirilmiştir. Truva II yerleşmesinin 330 metre uzunluğundaki kale duvarları, bir önceki tabaka duvarlarına göre 12-18m. daha dışarıdadır. Truva I yerleşmesinin sur duvarlarının alt kısmı kireç taşı ve çamur, üst kısmı kerpiç olarak inşa edilmiştir. Yatay ve dikey hatıllarla güçlendirilmiş duvarların iki tarafı balçıkla sıvanmıştır. II. yerleşim tabakasında, I. tabakada eğimli inşa edilen taş duvar dikleşmiştir. Duvar kalınlığı II-b tabakasında 2,80 metre ve II-c tabakasında 4 metre, yüksekliği ise 3 metredir. Surun güneydoğu kısmı dikdörtgen bastiyonlarla güçlendirilmiştir[86].

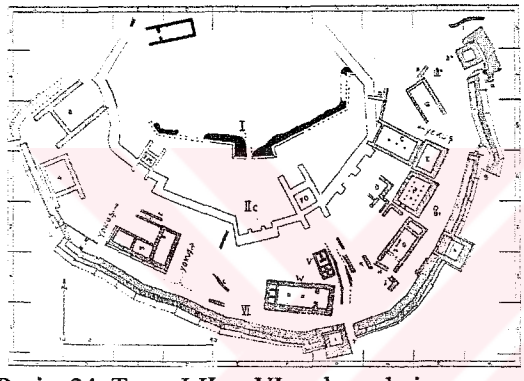

Resim 24. Truva I-II ve VI yerleşmeleri

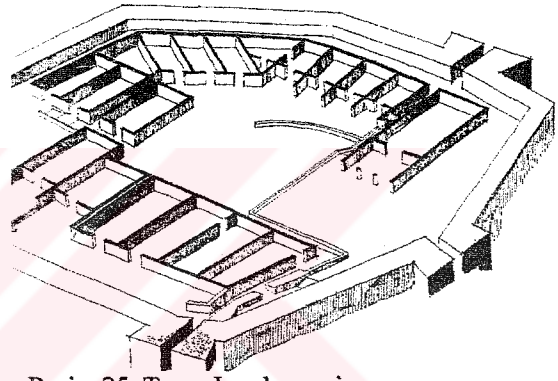
Resim 25. Truva I yerleşmesi

İzmir'in Urla ilçesinde bulunan bir liman kenti olan Liman Tepe, liman tesisleri ile bütünleşen iç kale ve bir aşağı kentten oluşmuştur. Yerleşimde Erken Tunç Dönemine tarihlenen 90cm kalınlığında, 15.50 metre uzunluğunda bir duvar ortaya çıkartılmıştır. Duvar, dış kesiminde 1.50 metre aralıklarla yapılmış 24x24 cm.'lik çıkıntılarla güçlendirilmiştir. Duvarın dış kesimi altta rampa biçiminde taşla kaplanmıştır. Erken Tunç Dönemi II' de yerleşim genişlemiş ve yeni bir savunma sistemi inşa edilmiştir. Yeni savunma sistemi inşa edilirken ilk önce bastiyonlar yapılmış daha sonra sur duvarları ile birbirine bağlanmıştır. Kazılarda ortaya çıkarılan yuvarlak bastiyonun iç kısmı kerpiç dolgu olup, dış kısmı taşla örülmüştür. Arazinin yapısı dikkate alınarak yapılan sistem, denize doğru uzanmakta ve deniz seviyesinin altından geçerek mevcut bir ada üzerinde 40 metre genişliğinde 100

[86] H. Erkanal, "Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s.70-82

metre uzunluğunda bir bastiyon oluşturmaktadır. Bu yapı, yerleşimi rüzgarlardan koruyan bir dalgakıran görevi üstlenmektedir[87].

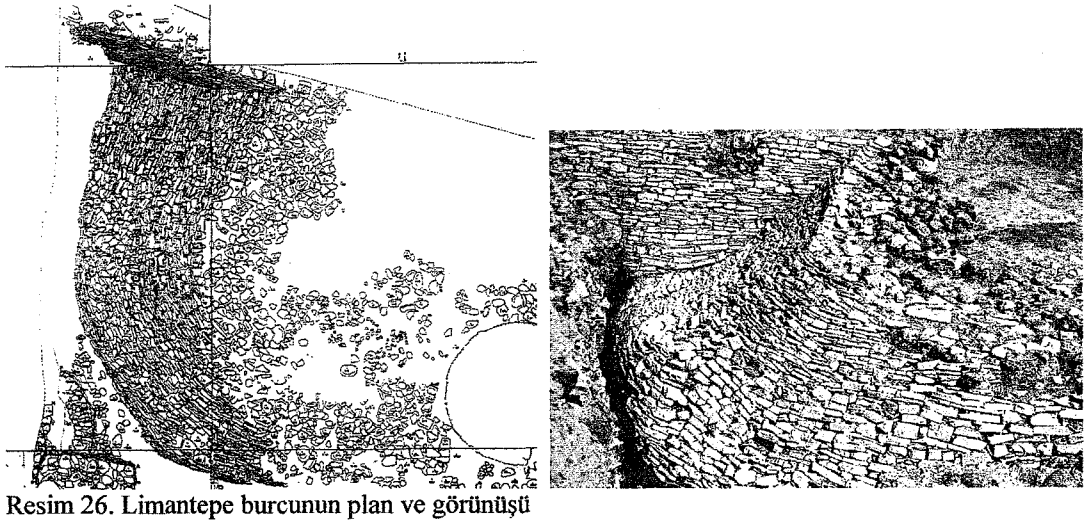

Resim 26. Limantepe burcunun plan ve görünüşü

Geç tunç dönemi, Anadolu'da göçlerin ve istilaların yaşandığı ve buna bağlı olarak Asur, Hitit ve Frig gibi birçok uygarlığın doğduğu bir dönemdir. Anadolu topraklarında kentsel yaşamın canlanışı, belki de gerçek anlamı ile kuruluşu "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda" ortaya çıkar[88]. Gelişen siyasal ve ticari örgütlenmeye bağlı olarak güçlü devletler doğmuş ve düzenli kentler inşa edilmiştir. Dönem kentlerinde, sosyal tabakalaşmaya bağlı olarak farklı konut tipleri ortaya çıkmıştır. Yollar arabaların geçebilmesi için genişlemiş, kaldırım ve su kanalları yapılmıştır. Konut ve ticaret gibi aynı işlevleri barındıran kent alanları oluşmaya başlamıştır. Kentler, etrafına güçlü kalelerle korunmuştur. Asur kenti olan Kaneş-Karum (Kayseri), Hitit kentleri Kargamış (Gaziantep), Boğazköy-Hattuşaş (Yozgat) ve güçlü surları ile Truva VI (MÖ 2000-1580) geç bronz dönemi kurulan kentlerdendir. Geç tunç döneminde, MÖ. XV. yüzyıldan itibaren Ege göçleri ile Batı Anadolu'ya yerleşen kavimler MÖ. X. yüzyıldan itibaren kentler kurmaya başlamışlardır.

İstilaların yaşandığı ve Avrupa-Asya halklarının kaynaştığı Geç bronz dönemi, savunma sistemlerinin geliştiği bir dönemdir. Savunma sistemlerinde; dış kalelerin

---

R. Naumann, a.g.e., s.254-256.

[87] H. Erkanal, a.g.e., s.70-82.

[88] "Anadolu Uygarlıklarında Yerleşme Düzeni ve Mimarlık-Anadolu Yerleşme Tarihi", a.g.e., s.8794.

yanı sıra; siyasal örgütlenmeye bağlı olarak, iç kaleler de inşa edilmeye başlanmıştır. Anadolu kentleri, bir iç kale ve onu çevreleyen genellikle sur duvarları ile korunan bir aşağı kent olarak yapılanmaya başlamışlardır. Anadolu Geç Tunç Dönemi savunma sistemleri benzerlik göstermektedir. Surların önünde savunma hendekleri (Truva VI, Boğazköy-Hattuşaş) bulunmaktadır. Duvarlar "sandık duvar" tekniğinde (Alişar, Mersin, Boğazköy-Hattuşaş, Alaca Höyük, Konya-Karahöyük) ve çıkıntılı - testere dişi- biçiminde yapılmıştır. Sur duvarları taş veya altı taş üstü kerpiç malzemeden inşa edilmiştir. Duvarlar, 4-5 metre kalınlığında taş temeller ile aynı kalınlıkta ve kerpiç malzemeden yapılırken, geç dönemde 1.8- metre kalınlığında ve eğimsiz taş duvar olarak yapılmıştır. Kulesiz savunma duvarlarından, düzenli kulelerle donatılmış savunma sistemlerine geçilmiştir. Kuleler ve burçlar, özellikle Hitit Devleti dönemi önemli askeri öğeleridir ve diğer kentlerde de kullanılmıştır (Boğazköy-Hattuşaş, Truva VI)[89]. Kuleler ve burçlarda dendanlar ve odalar bulunmaktadır.

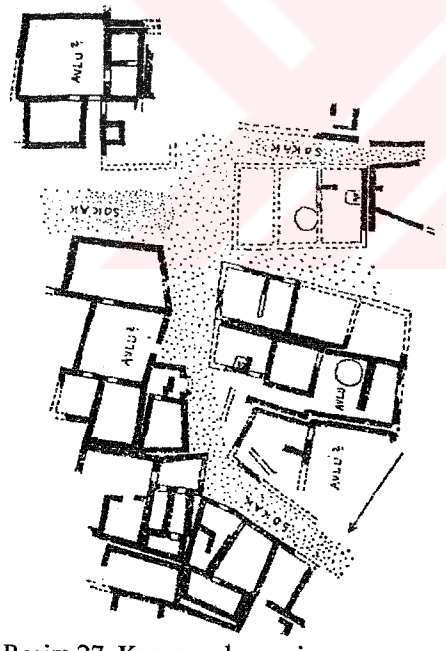

Resim 27. Kaneş yerleşmesi

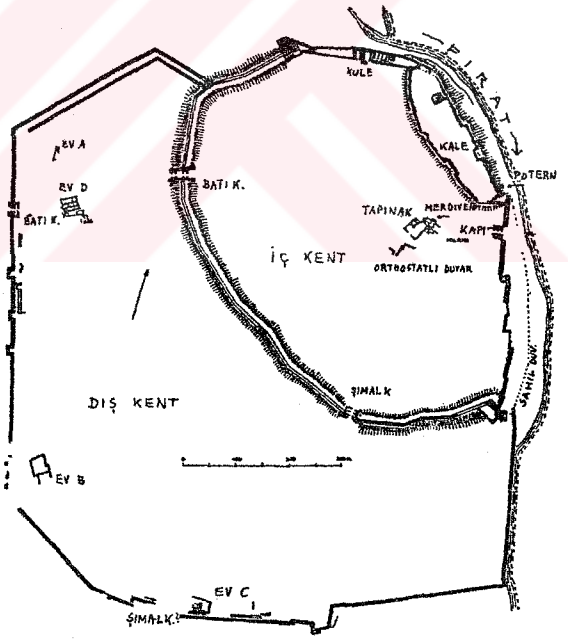

Resim 28. Kargamış yerleşmesi

Hitit Krallığı'nın başkenti olan Yozgat yakınlarında bulunan Hattuşaş, her biri surlarla çevrili kale, alt kent ve üst kentten oluşmuş ve topografyaya uygun inşa edilmiş bir kenttir. Hititler, Mezopotamya kent plancığından etkilenmemiştir. Kent

[89] M. Korfmann, a.g.e., s.92.

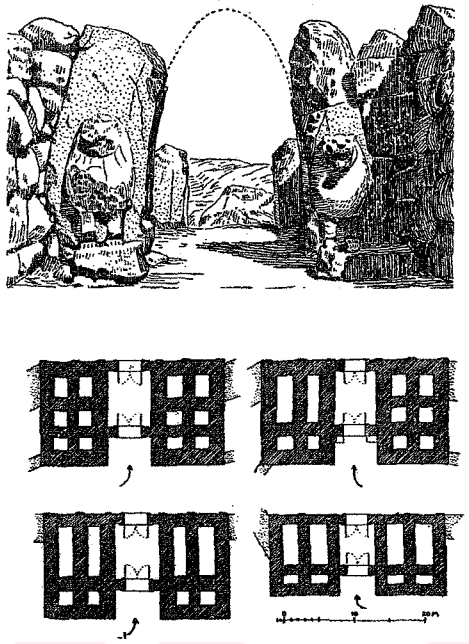

Resim 29. Hattuşaş Kral Kapısı ve Aslanlı Kapı'nın planları ve Aslanlı Kapı'nın görünüşü

surları da yapı teknolojisi ve planlama özellikleri açısından Anadolu'ya özgü niteliktedir. Kentin savunma sistemi, surlar ve kent etrafında yüksek kayalıklarda inşa edilen kalelerden oluşmaktadır. Kenti çevreleyen güçlü surlar eğimli alanlarda toprak doldurularak yükseltildikten sonra yapılmıştır. Yığmanın eğimli kesimleri taş örülerek, düşmanın tırmanması güçleştirilmiştir. Sandık duvar tekniğinde yapılmış surun 8-8.5 m. önünde, yaklaşık 1 m. kalınlığında ve 40-55 cm. yüksekliğinde bir duvar yapılmıştır. Bu duvar, dış tarafı kesme taşlardan, iç tarafı ise çakılla karışık kırık taşlardan oluşan bir örgü sistemine sahiptir. Ön duvar burçları, Ana duvarın burçlarının arasındaki düz duvarların önünde konumlanmaktadır. Hattuşaş yerleşmesinde sandık duvar yapımında iki teknik kullanılmıştır. Daha eski olan, yaklaşık 8 m. genişliğinde ve 3m. yüksekliğindeki poterne[90] duvarları, birbirine koşut iki duvar sırası bağlantı duvarıyla birleştirilerek yapılmıştır. Bağlantı duvarları öne çıkartılarak 13-26 m.'de bir kuleler oluşturulmuştur. Poternelerin iki yanında bulunan kuleler arasındaki uzaklık 7-8 metredir. Geç dönem sandık duvarlarının kalınlığı yaklaşık 4 m'dir ve sürekli olmayan bu duvarlarda önce kuleler yapılmış, aralarına düz duvar bölümleri eklenmiştir. Kuleler arasında 22-26 m. uzaklık bulunmaktadır. Duvarlarda bulunan odalar-kazamatlar, hücum merdivenleri, siper yoluna ulaşan merdivenler, kale ve surlarda kapıların çift kule ile korunması, iç kalede burçlar yapılması Hitit askeri mimarisinin ürünleridir[91]. Sur kapıları, savunma düzeninin önemli elemanlarıdır. Sfenksli Kapı, Aslanlı Kapı, Kral Kapısı önemli örneklerdir. Yapılarda, giriş ekseninde dikdörtgen planlı, sur içine ve dışına açılan iki kapısı bulunan bir mekan

[90] Poterne; bindirme tekniği ile oluşturulan ve alt kent ile üst kenti birbirine bağlayan ve üstü toprak yığınları ile örtülen uzun tüneller, D. Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM, 1993.
[91] R. Naumann, a.g.e., s.262-265.

bulunmaktadır. Sur yüzeyinden daha içeride olan dış kapı savunma kolaylığı sağlamaktadır. İstanbul surları, Hattuşaş savunma sisteminin düzeni ile benzerlikler göstermektedir.

Resim 30. Hattuşaş yerleşmesi ve Büyükkale

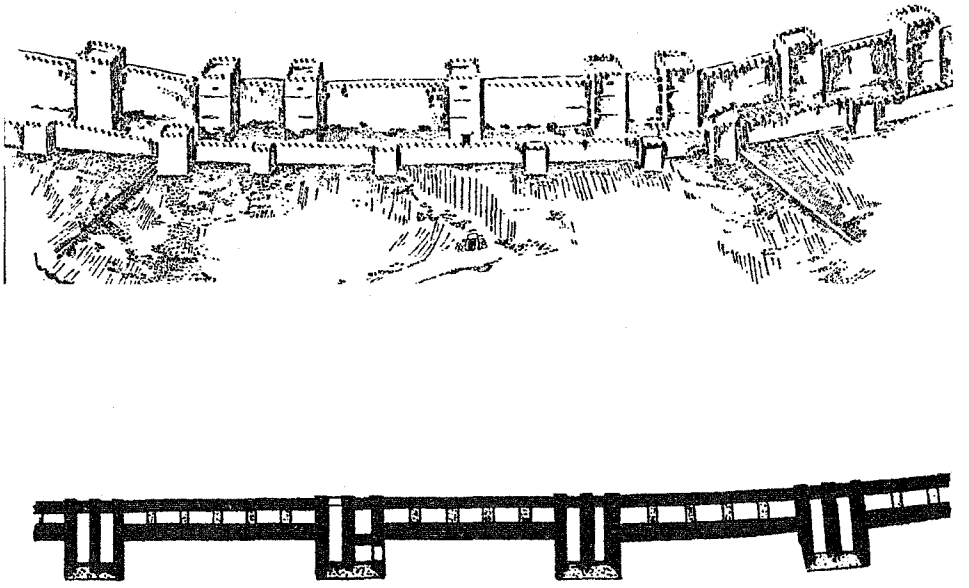

Resim 31. Hattuşaş Kral Kapısı duvar kesiti ve görünüşü

Dönemin önemli bir ticaret kenti olan Truva VI, güçlü bir savunma sistemine sahiptir. Kenti çevreleyen anıtsal surun, büyük taşlardan yapılmış 4-5 m. genişliğindeki temelleri ve kerpiçten yapılmış, 9 metre yüksekliğinde beden duvarı vardır. Ancak bu kerpiç duvarın yerini daha sonraları küçük taşlarla örülmüş, 1.8-2 m. genişliğinde bir taş duvar almıştır. Testere biçimli çıkmalarla keskin bir görünüm kazanan surlar; burçlar, burçlarda bulunan mazgal delikleri ve odalardan oluşan gelişmiş bir sistemdir. Yerleşimin içinden tek bir kapı ile girilen burçların bir kısmı iki katlıdır ve kat döşemeleri ahşaptır. Aşağı kenti çevreleyen testere dişli duvarların önünde, "U" kesitli, 3.20 m. genişliğinde, dönemin askeri araçları olan savaş arabalarının durdurmak için yapılmış hendekler bulunmaktadır[92].

Ege göçleri ve Balkan kavimlerin istilası sonucu Hitit Krallığı son bulunca, Anadolu'da uygarlık gerilemiştir. MÖ. 1200-700 yılları arasında Anadolu'da Geç Hitit Devletleri ve Urartu, Frigya, Lidya, Karia ve Likya gibi krallıklar kurulmuştur. Geç Hitit kentlerinden Kargamış, Malatya, Sakça gözü ve Gedikli önemli merkezlerdir. Dikdörtgen planlı bir kent olan Kargamış çift bedenli surlarla çevrilmiştir.

Merkezi Van (Tuşpa) olan Urartu Uygarlığı'nda, savunma sisteminin ortak özellikleri vardır. Dağ dizilerinin üzerine inşa a edilen kaleler, savunmanın zayıf olduğu yerlerde hendekler, iç içe surlar ve sık aralıklı burçlarla güçlendirilmiştir. Urartu askeri mimarisinde kule çok az inşa edilmiştir. Duvarların, alt kısımları büyük blok taşlardan, üst kısımları kerpiçten inşa edilmiştir.

Frig Devleti'nin başkenti olan Gordion, saray yapıları ve tapınakların bulunduğu ve konutlardan bir surla ayrılmış kent merkezi ve etrafı surlarla çevrilmiş konut bölümlerinden oluşmaktadır. Bu dönemde, kentler küçülerek kalelerin içine çekilmiştir. Kerpiç bloklardan yapılmış güçlü surlarla çevrelenen kente, taştan, 10 m yüksekliğindeki anıtsal bir kapıdan girilir. Kapıdan sonra başlayan ve Truva

[92] M. Korfmann, a.g.e., s.92.

yerleşmeleri ile benzerlik gösteren, 9 metre genişliğindeki ve 23 m uzunluğundaki koridor, savunma amaçlıdır. Kapı kulelerle korunmuştur.

2.1.2 ANADOLU'DA ANTIK ÇAĞ'DAN OSMANLI DÖNEMİ'NİN SONUNA KADAR YERLEŞME VE SAVUNMA SİSTEMLERİNİN BİÇİMLENMESİ

2.1.2.1. YUNAN-ROMA VE BİZANS DÖNEMLERİNDE YERLEŞME

Anadolu, MÖ. 1000-MS. 600 yılları arasında **Yunan - Roma ve Bizans uygarlıkları** hakimiyeti altında kalmıştır. Yunan - Roma Dönemi, Geometrik (MÖ 1100-700), Arkaik (MÖ 700-480), Klasik (MÖ 480-330), Helenistik (MÖ 330-30/0), Roma (0-MS. 300), Geç Roma (MS. 300-600) ve Bizans (M.S. 600-1453) dönemlerine ayrılır. Antik uygarlıklarda kentleşme ile askeri mimarlık birlikte gelişmiştir.

Yunan-Roma kentlerini; tepe, ova, tepe eteği ve kıyı kentleri olarak dört başlık altında toplayabiliriz. Anadolu'da tarım arazisi az olduğu için yerleşmeler genellikle dağ eteklerine kurulmuştur. Ova yerleşmelerinin sayısı azdır. Savunma endişesi ve zaman zaman yaşanan siyasi istikrarsızlıklar bazı kentlerin tepeler üzerinde kurulmasına sebep olmuştur (Assos, Pergamon-Bergama, vb.). Deniz aşırı göçlerin sonucu olarak, kıyılardan birkaç kilometre içeriye kıyı yerleşmeleri kurulmuştur. Deniz ticareti önem kazanınca kıyıda liman olarak ikinci yerleşmeler oluşturulmuştur. Topografyaları bakımından üç çeşit kıyı şehri vardır. Birinci tip liman etrafında yelpaze şeklinde gelişmiş olan kentlerdir (Knidos, Halikarnassos). İkinci tip yarımada, kıyıya birleşmiş ada ya da burun üzerine kurulmuş savunması kolay yerleşmelerdir (Miletos, Smirna-Eski İzmir, Fokai-Foça, Pitane-Çandarlı, İasos, Fiskos-Marmaris, Faselis, Side, vb.). Üçüncü tip kıyı kentleri, küçük bir tepe ya da plato üzerine kurulmuş kentlerdir (Karadeniz'de Amisos, Batı Anadolu'da Notion, v.b.)[93].

[93] A. Akarca, Şehir ve Savunması, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s.24-26.

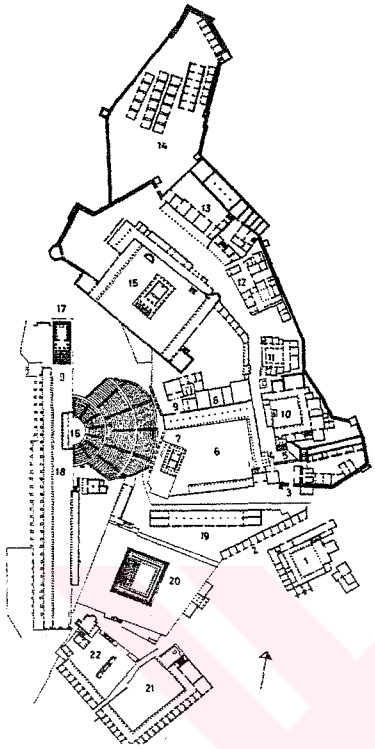

Resim 32. Bergama, Yukarı Kent planı

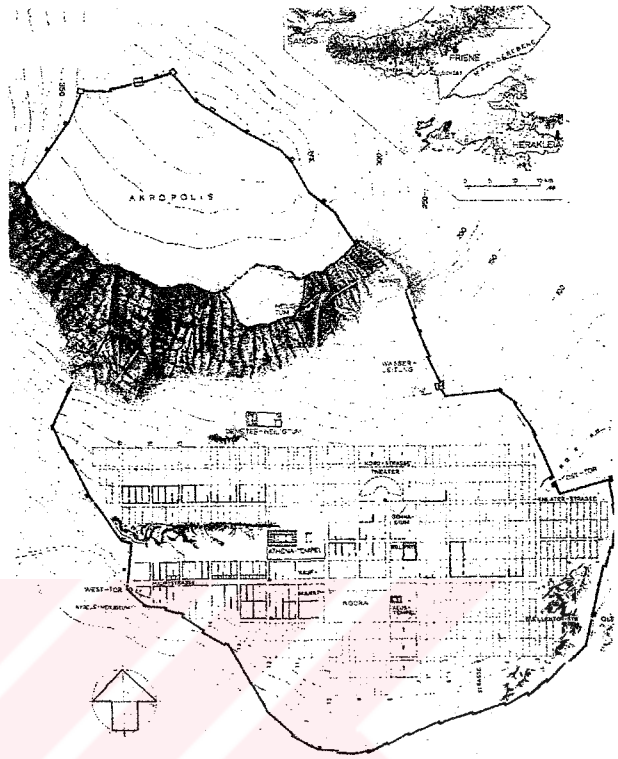

Resim 33. Priene Kenti planı

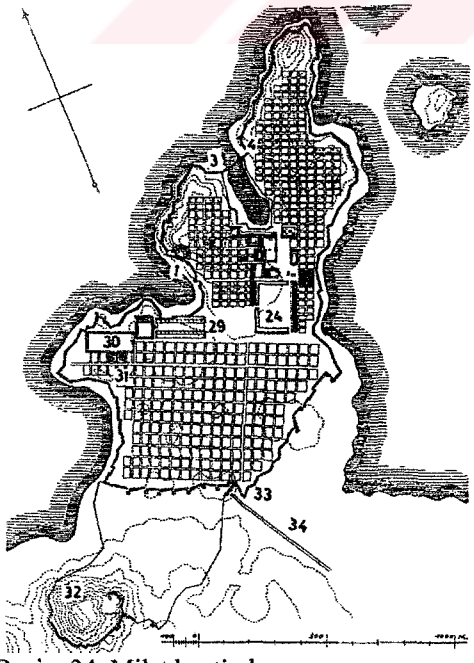

Resim 34. Milet kenti planı

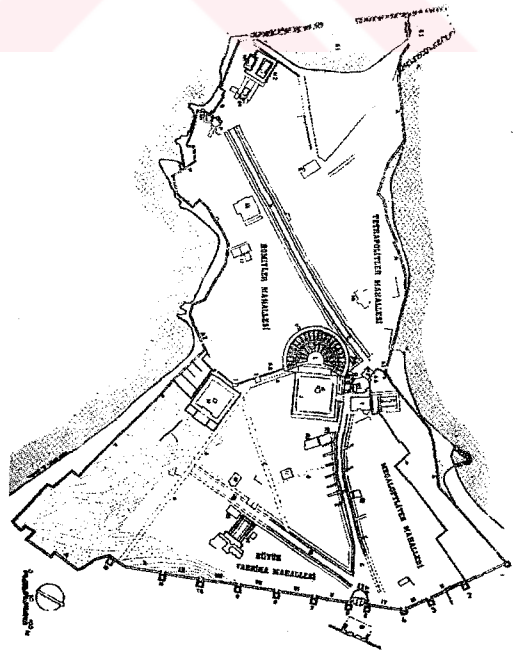

Resim 35. Side kenti planı

Yunan kentleri, kıyı ile ilişkili alanlara kurulmuştur. Temelde kırsal alana bağımlı olan kentlerin ekonomisinin ikinci kaynağı deniz ticaretidir. Toprak sahiplerinin oluşturduğu kent nüfusunun büyümesi, yeni tarım alanlarının gereksinimini beraberinde getirmiş ve yeni kolonileri doğurmuştur. Bağımsız Yunan kentleri, akropol ve bunun eteklerinde agorayı da kapsayan konut alanlarından meydana gelmektedir. Bir çoğu dik açılı ızgara planlarla kurulmuş Yunan kentleri, surlarla çevrelenmektedir. Smirna, Pitane, Miletos, Priene, Efesos, Knidos ve Halikarnassos bu dönemde kurulan önemli yerleşmelerdendir.

Anadolu'da Helenistik Dönem boyunca önemli kültür merkezleri oluşmuştur. Kentler, çevre yerleşmelerin–köylerin, kaynaklarını kullanarak siyasal ve ekonomik gücü olan merkezler haline gelmiş ve egemenliklerini kurmuşlardır. Tarıma dayalı bir ekonomik sistemin devam ettiği bu dönemde, kentlerde ticaret de yapılmıştır. Kentler mimari olarak da köylerden farklılaşmıştır. Ticaretin gelişmesine bağlı olarak gelişen çarşı yapıları, meclis binaları ve tapınaklar gibi kamu yapıları şehirleri biçimlendiren yapılardır. Helenistik yerleşimlerdeki konutlar dönemin eşitçilik anlayışının arkeolojik bağlamdaki karşılığıdır. Bu konutlar birbirine benzer boyutlarda ve basit biçimlerde tasarlanmıştır[94]. Bu dönemde dünya ticaretinin doğu Akdeniz'e kayması ile Anadolu'nun diğer yörelerine göre daha çok gelişen Akdeniz kıyılarında kurulan kentler arasında, Telmessos, Patara, Attalia (Antalya), Selevkeia (Silifke), Aleksandreia (İskenderun), Antiokheia (Antakya) sayılabilir.

Roma egemenliğine kadar bağımsız olan kentler, savunma sistemleri ile bağımsızlıklarını koruyabilmişlerdir. Surlar, akropol veya yamaçların etrafını çevirmiştir. Kalın savunma duvarları, çokgen veya yuvarlak kulelerle güçlendirilmiştir.

Batı Anadolu'da, M.Ö. 200'den başlayarak Roma İmparatorluğu'nun etkisi altına girmiş ve Anadolu M.S. 100'de Fırat Nehri'ne kadar olan bölgeler Roma eyaletlerine

[94] S. Mitchell, "Geç Roma Anadolu'sunda Klasik Dönem Kent ve Yerleşmelerinin Gelişimi", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, s.194.

ayrılmıştır. Romalılar, Anadolu'da yeni fethedilen ve yeterince kentleşmemiş alanlara dik açılı planlı koloni kentleri kurmuşlardır. Kare veya kareye yakın planlı bu yerleşmelerin etrafında her zaman sur yapılmıştır. Melitene (Malatya) ve Hadrianopolis (Edirne) bu tür kentlerdendir. Romalılar, Anadolu'da daha önce kurulmuş kentlerin ise gelişimine ise katkıda bulunmuşladır. Roma eyaletlerinin güvenliği kentlerden toplanan vergilerle, yerel yöneticiler tarafından sağlanmaktaydı. Bu yönetim sistemi kentlerde seçkinlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Roma uyruğundaki bağımsız olmayan bu kentler, varlıklı seçkin yönetici sınıfın, merkezi idarenin de beklediği gibi, yaptırdığı hamamlar, anıtsal gymnasiumlar, su kemerleri, agoralar gibi büyük boyutlu kamu yapıları ile öne çıkmaya çalışmıştır[95]. Bu yerleşimler, surlarla çevrelenmiş alanlardan, korunmasız ovalara ve geniş arazilere yayılmıştır. Roma İmparatorluğu, en geniş sınırlarına ulaştığı M.S I. yüzyıla kadar ele geçirdiği veya yeni kurduğu kentlerde savunma sistemleri inşa etme gereği duyulmamıştır[96].

Geç Roma döneminde, ekonomik-toplumsal düzende, ideolojilerde, inanç sistemlerinde ve yönetim pratiklerinde meydana gelen değişiklikler kent gelişiminde yeni bir dönemi başlatmıştır. "En önemli değişim; köleci emek düzenine dayanan tarımla geçinin özgür yurttaşların kentsel yığılması olarak tanımlanan antik *polis*in ölümüdür. Yönetim sisteminin değişimi ve köle emeğinin ortadan kalkıp yerini köylü sınıfının doldurması ile ortaya çıkan kronik işgücü kıtlığı polisin yıkılışında etkili olmuştur"[97]. Mali ve idari yetkilerin merkezi yönetimde toplandığı Geç Roma döneminde, ekonomik bunalımlar sonucu kentlerde, kamu yatırımları için kaynak ayrılamamıştır. M.S. III. yüzyılda, sınır eyaletlerinde meydana gelen ve zaman zaman imparatorluğun içine kadar ilerleyen akınlar sonucunda, istikrar ortamı ortadan kalkmış ve Nikaeia (İznik), Sardis, Miletos, Pergamon (Bergama) ve Didyma gibi birçok büyük Anadolu kenti yeni surlar yaptırarak veya mevcut surları onararak

[95] S. Mitchell, a.g.e., s.196.
[96] O. Davies, "Istanbul Surları", Istanbul, Istanbul, 1945, S:32, s.12-13.
[97] U. Tanyeli, "Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s.406-407.

güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Bu surlarda devşirme yapı elemanları ihmal edilebilecek düzeydedir.

Geç Roma döneminde, ekonomik yetersizlik ve Hıristiyanlığın doğuşu ile birlikte değişen yaşam biçimi, tapınak, tiyatro, hamam, gymnasium gibi yapılarının işlevsiz kalmasında etkili olmuştur. Yıkılmaya terk edilen bu yapılardan malzeme deposu olarak yararlanılmıştır. Yerleşim düzeni açısından en önemli değişim ise, Antik Çağ'ın kentsel düzen kavramının yerini Ortaçağ'ın rastlantısal, organik yaklaşımına terk edişidir[98]. Anadolu'da bir çok yerleşimin küçüldüğü bu dönemde İmparator Constantinus, M.S. 324 yılında, eski Byzantion kentinin yerinde, yeni bir başkent inşa etmeye başlamıştır.

İmparator Heraklianos'un 610 yılında tahta geçmesi ile Roma ile Bizans arasındaki üç yüz yıllık geçiş dönemi sona ererek, Bizans Dönemi ve Ortaçağ başlamıştır. Bizans Dönemi'nde Pers ve Arap akınlarının etkili olması, tarım alanlarının kentleri besleyememesi ve ticaretin gerilemesi gibi ekonomik sorunlar yaşanması, kentlerin varlıklarını sürdürememesine sebep olmuştur. Gittikçe küçülen kentler, Anadolu'nun her yanında kalelere çekilmiştir. Bir çok yerde yeni kaleler yapılmıştır veya Bergama örneğinde olduğu gibi mevcut surlar bölünerek surun çevrelediği alan küçültülmüştür. Tanyeli, Bizans kent modelini çok parçalı kent ve kale kent modeli olarak sınıflamıştır. Çok parçalı kent modeli, antik bir yerleşme üzerinde konumlanmış, köy olarak nitelenebilecek küçük birbirinden kopuk yerleşmelerden oluştuğunu belirtmektedir. Örgütlü bir ticaret alanı bulunmayan ve geçim kaynaklarının tarıma dayandığı bu yerleşmelere örnek olarak Miletos, Priene ve 660 yılında eski akropolde yapılan kalesi ile Sardes kentleri sayılabilir. Kale kent modelinde ise yerleşme antik dönemden kalan veya Bizans Dönemi'nde yapılmış surla çevrili alanın içindedir. Yerleşmenin yönetim veya askeri işlev üstlenen bir iç kalesi bulunmaktadır. Kale kentlerde örgütlü ticaret gelişmiştir. Ankyra (Ankara), İkonion (Konya), Amesia (Amasya), Prusa (Bursa), Symra (İzmir), Trabzon,

[98] U. Tanyeli (1196), a.g.e., s.408.

Antalya, Diyarbakır ve Kayseri kale kent özellikleri gösteren örneklerdir[99]. İmparatorluğun bütün kaynakları kuruluşundan itibaren başkente, aktarılmıştır. Orta Bizans terminolojisinde polis (kent) sözcüğü sadece Konstantinopolis için kullanılıp, diğer yerleşmeler kastron (kale) olarak adlandırılmıştır[100]. Bizans Dönemi'nde bazı kaleler, gemilerin sığınabilecekleri doğal koyların hakim yerlerine yapılarak, deniz ticareti güvenlik altına alınmıştır ki Eskihisar, Çeşme, Bodrum kaleleri bu amaçla inşa edilmiştir. Kentsel yaşamın gereklerini yerine getiremeyen ve birer köy ölçeğinde olan kale yerleşmelerin yanı sıra, Bizans Döneminin son dönemlerinde özellikle İtalyan kent devletleri tarafından kıyı yerleşmeleri kurulmuştur. Venedikliler'in Rüstem Paşa Camisi'nin bulunduğu alanda bir kolonilerinin bulunduğu, Cenevizliler'in Galata'yı kurdukları bilinmektedir. XII. yüzyıldan artan bu girişimler sonucu Yeni Foça, Scala Nuova (Kuşadası), Amastris (Amasra) gibi ticaret kolonileri yapılandırılmıştır.

2.1.2.2. YUNAN VE ROMA DÖNEMLERİNDE SAVUNMA SİSTEMLERİNİN BİÇİMLENMESİ

Anadolu'da savunma sistemleri, Neolitik dönemden (MÖ:10000-5500) itibaren görülmektedir. Geç tunç döneminde, Orta Anadolu'da Hitit kentleri ve Batı Anadolu'da Truva kenti savunma sistemleri, Yunan-Roma dönemleri savunma sistemlerinde de görülen topografyaya uyumlu hendek ve burçlarla-kulelerle güçlendirilmiş kapılardan oluşan surlardan oluşmuştur. Savaş tekniklerine ve teknolojileri bağlı olarak gelişen savunma sistemleri, Yunan ve Roma dönemlerinden, Orta çağ ve hatta 17.yüzyıla kadar değişmemiştir. Antikite sonrasında inşa edilen savunma sistemleri, eski çağ surlarının yapım ilkelerine göre biçimlenmiştir.

---

[99] U. Tanyeli, "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.yy-15.yy)", İ.T.Ü. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1987, s.16-32.
[100] U. Tanyeli (1996), a.g.e., s.409.

2.1.2.2.1. SAVAŞ TEKNİKLERİ

Kent savunma sistemlerinin biçimlenmesinde ve gelişmesinde, her zaman kent kuşatma yöntemlerinin ve kuşatma makineleri ile savaş silahlarının gelişmesi etkili olmuştur. MÖ. VII. yüzyılda doğuda özellikle Asurlular'ın kullandığı kuşatma yöntemleri, Yunanlılar tarafından MÖ. V. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Helenistik dönemde kuşatma silahları ve yöntemleri konusunda olduğu kadar savunma mimarisi konusunda da ileri seviyeye ulaşılmıştır. Helenistik krallıklar ve Roma İmparatorluğu döneminde kullanılan ağır silahlar burulmalı top, ok atar top ve taş gülle atan ağır kuşatma topudur[101]. Topların atış menzili 200-400 m. arasında değişmektedir. Kuşatma sırasında, kuşatma kuleleri kullanılmıyorsa etkili atış menzili 150 m'ye düşmektedir ve düşmanın bu uzaklıkta tutulması ve sur önüne topçu yerleştirilmesi Helenistik dönem kent suru mimarisini anlatan Byzantion'lu Philon (MÖ.3.yy), tarafından öğütlemektedir[102].

Geç Roma döneminde güçlü ve etkin topçu birliklerinin gücü azalmıştır. Bu durum karşısında, surların önünde yapılan ön savunma sistemlerinin surlara mesafesi 50-60 metreye düşmüştür.

Surlara saldırılar; sur üzerinde bulunan askerleri uzaktan atılan ok, sapan ve mancınık atışı ile etkisiz hale getirmek ve surlarda delik açarak şehre girmek için yapılırdı. Surlara gedik açmak için, çeşitli yöntemler uygulanırdı. Köşelerde yapı taşlarını yerinden oynatmak; MÖ. V. yüzyıldan itibaren kullanılan koç başı ve şahmerdan[103] denilen aletlerle veya gülle atan toplar kullanarak sur bedeninde ve kapılarda gedikler açmak en sık kullanılan yöntemlerdi. Surlar önüne toprak yığarak yapay tepeler meydana getirerek, merdiven dayayarak veya çok katlı ahşap kuleler kurarak sur üstüne çıkmak ve lağım ve sıçan yolu kazarak yeraltından kent içlerine ulaşmak da uygulanan savaş tekniklerindendir. Kuşatma yöntemlerinin gelişmesine paralel olarak, savunma sistemleri güçlendirilerek savunma ve saldırı konularında

---

[101] F. Kretzschmer, Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik, Arkeoloji ve Sanat yayınları, , s.147-151.

[102];M. Ahunbay, "İstanbul Karasurları T1-T6 Burçları Arası Beden Duvarları Seğirdim Yolu Seviyesinde Gözlemler", Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren yayınları, İstanbul, 1996, s.188, Philion'dan alıntı.

uzman, kulelere çıkarak düşmanın yaklaşmasını engelleyecek topçu sınıfları istihdam edilmiştir[104]. Bizans ve Osmanlı orduları da kentleri kuşatırken ve savunurken benzer yöntemler kullanmışlardır.

2.1.2.2.2. SUR SİSTEMLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Savunma sistemleri antik dönemden itibaren üç hat üzerine kurulmuştur. Bu uygulama Yunan, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemleri boyunca devam etmiştir. Sınırları koruyan kaleler, daha çok haberleşme için kullanılan kuleler ve geçitler gibi stratejik yerlerde kullanılan duvarlar, surlar, ilk savunma hattını oluşturmaktadır. İzmir ve Karia'da Milasa-Milas'ın, etrafını çeviren dağlarda arkaik dönemlerden itibaren çeşitli kale, kule ve duvarlar inşa edilmiştir. İkinci savunma hattı şehrin etrafını çeviren surlardır. Son savunma hattı ise akropolis ve iç kalede yapılmıştır.

Surlar, kent savunmasının en önemli unsurlarıdır ve çeşitli saldırı tekniklerine karşı koyabilecek şekilde planlanmışlardır. Sur planlamasında her dönemde uygulanan üç ana prensip vardır: Saldıran düşmanın kalkansız sağ yanını atış altına almak; düşman üzerine çıkış saldırıları yapıldığında, askerlerin savunmasız sağ yanını surlarla korumak; kapılarda savunmayı arttırmak[105]. Roma döneminde de aynı prensiplere uyulmuştur. Vitruvius (M.Ö. 90-20); kent duvarlarının yapımında, saldırı sırasında düşmanın savunmasız tarafının kulelerden yapılan atışlara hedef olabilmesi için kulelerin duvar çizgisinden ileride yer alması gerektiğini ve yolların surlara yaklaşırken düz olarak değil sağdan sola doğru planlanması gerektiğini ve böylece saldıranların kalkanla korunmayan sağ tarafının duvarlara açık olacağını belirtmiştir[106]. Surların planlamasında, karşı tarafın gizlenebileceği köşelerden kaçınılmıştır. Surların içinden geçirilen yol ile hem sur ve kent ayrılmış hem de savaş döneminde kuvvetlerin bağlantısı arttırılmıştır.

---

[103] A. Akarca, a.g.e., s.103.
[104] O. Davies, "İstanbul Surları II", Istanbul, Istanbul, 1945, S.33, s.9-10.
[105] A. Akarca, a.g.e., s.131.
[106] Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı yayınları, İstanbul, 1990, s.14.

Surlar, her dönemde topografyaya uyumlu biçimlenmiştir ve surların plan özellikleri, savunma gücünü etkilemektedir. Topografya, sur sistemlerini savunma açısından ve yapısal açıdan etkileyen en önemli veridir. Yunan-Roma dönemlerinde ovalarda kurulan kentlerde, surlar yalnız yerleşimi çevirirlerdi (Perge). Yarımada üzerinde kurulan kentlerde surlar, kıyıya paralel uzanır, karada ise ya berzahtan geçer ya da berzahın biraz gerisinde bir miktar araziyi içine alırdı (Side, Miletos). Tepe eteğinde kurulan kentlerde ise surlar, arazinin sağladığı savunma imkanlarına göre inşa edilirdi (Halikarnasos, Knidos)[107]. Surlar; topografyanın olanak sağladığı yerleşmelerde, tepelerin sırtından, daha çok kent dışına bakan yamacın üst tarafından geçirilirdi. İç tarafta zemin daha yüksek olduğundan surların iç yüksekliği az, dış yüksekliği daha fazladır ve kenti savunanlardan yana bir durum ortaya çıkmaktadır. Surlar, Orta çağ ve Bizans de aynı prensip ile inşa edilmiştir. Bizans surları ve kaleleri bu sebeple eski savunma sistemleri ile aynı noktalardan geçirilmiştir. Genellikle de eski çağ surları tamir edilmiş yada kalıntıları temel olarak kullanılmıştır[108]. Kayalık bölgelerde surlar doğal engel oluşturan kayalara dayatılmıştır.

Surlar, topografik verilere göre şekillenmesin karşın özellikle ova yerleşmelerinde dörtgen, dairesel, oval veya çokgen surlar inşa edilmiştir. Dörtgen; kare veya dikdörtgen, planlı surlar, tehlikeler açıktır, özellikle Roma İmparatorluğu'nun yayıldığı bölgelerde ordugahların çevresinde yapılmıştır. Dairesel ve oval biçimli surlar, atışlar için açık bir hedef olmaması ve zayıf olan köşeleri bulunmadığı için savunma açısından daha uygundur.

SUR SİSTEMLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Kentlerin savunmasında ikinci aşama olan sur sistemleri, en gelişmiş örneklerinde hendek, sur önü siper duvarları ve sur olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Ön sur, tek bir duvardan oluşabildiği gibi kazamatlar ve burçlarla güçlendirilmiş de olabilmektedir. Surlar; beden duvarları, kuleler, ve kapılardan

[107] A. Akarca, a.g.e., s.127.
[108] A. Akarca, a.g.e., s.130.

oluşmaktadır. Özellikle Ortaçağ'da Ana sur duvarları çift olarak da inşa edilmiştir. Surların zayıf ve tehlikeleri bölgelerinde, büyük kuleler ve hisarlar inşa edilmiştir.

1. ANA SUR

1.1. Beden Duvarları:

1.1.a. Yapım Teknikleri: Surların yapımında kullanılan malzemeler ahşap, kerpiç, taş ve tuğladır. İlk çağlarda ahşap malzeme yığılarak veya ahşap kütüklerin zemine dikilmesi ile oluşturulan ve palanga olarak isimlendirilen surlar inşa edilmiştir. Palanga sur duvarları, iki ağaç sırasının arası toprak doldurularak güçlendirilmiştir. Palanga surlar, başka malzemenin bulunmadığı alanlarda, bataklık zeminlerde yapılmıştır. Roma askeri birliklerinin de konaklama alanlarında palanga surlar inşa edilmiştir.

Savunma gereksinimi arttıkça daha kalıcı surlar inşa edilmeye başlanmıştır. Öncelikle, kolay bulunan ve işçiliği az olan kerpiç malzeme kullanılmıştır. Basınca dayanıklı olan kerpiç, sudan etkilenerek çabuk bozulmaktadır. Kerpiç sur duvarları, doğrudan zemine oturtularak veya sudan korumak için taş temeller üzerine inşa edilmiştir. Duvar yüzleri sıvanmış, seğirdim yolu ve korkuluk duvarlarının üstü su geçirmez malzeme ile kaplanmıştır. Yunanlılar, MÖ. IX. yüzyıldan MÖ.II. yüzyıla kadar kerpiç malzeme ile sur duvarları inşa etmişlerdir. İzmir Bayraklı surları, bu yapım sistemine örnek oluşturmaktadır.

Sur yapımında kullanılan diğer malzeme taştır. Sur inşasında kullanılan taşlar, çevrenin jeolojik yapısına göre değişmektedir. Sur duvarları antik dönemde tamamen kesme taştan örülebildiği gibi dış yüzleri taş içi dolgulu sistemle de inşa edilmiştir. Vitruvius, duvara dayanıklı bir kalıcılık verebilmek için, duvar kalınlığının içerisine duvarın iki yüzünü bağlayan ve kömürleşmiş zeytin kerestesinden yapılmış birbirine çok yakın bağlar-hatıllar yerleştirilmesini öğütlemiştir[109]. Sur yapımında ve tamiratında, İznik ve İstanbul surlarında görüldüğü gibi devşirme malzeme de kullanılmıştır. Helenistik dönem Side ve Perge surları içleri dolgulu inşa edilen

[109] Vitruvius, a.g.e., s.14-15.

surlardandır. Surlarda dolgu malzemesi olarak, taş, toprak veya kerpiç kullanılmıştır. Dolgulu duvarlar, sade dolgulu, çift örgülü, atkılı ve bölmeli olmak üzere dört biçimde inşa edilmiştir. Sade dolgulu duvarlarda, iki taş arasında dolgu malzemesinin doldurulması yeterli görülmüştür. Çift örgülü sistemlerde, duvarı güçlendirmek için dış duvar ile dolgu arasına bir duvar daha örülmüştür.Özellikle genişliği fazla olmayan surlar bu biçimde yapılmıştır. Atkılı duvarlarda, dış yüzler örülürken duvar içine aralıklı olarak atkı taşları atılmıştır. Bölmeli duvarlarda ise dış duvarlar ince duvarlar veya atkılarla bağlanmış ve meydana gelen bölmeler dolgu malzemesi doldurulmuştur.

Sur inşaatında kullanılan taşlar, çok köşeli, yamuk veya dikdörtgen biçimlerinde yontulurdu. Genellikle surların kent dışına bakan yüzleri kaba, kente bakan yüzleri düzgün olarak işlenirdi. Sur duvarları taşların örülme biçimlerine göre: düzenli sıra izlemeyen, düzensiz taş örgüsüne sahip duvarlar; tek boy taşlardan örülmüş düzenli sıralar yapan duvarlar, isodomos örgü; bir yüksek bir alçak taş dizilerinden meydana gelen duvarlar, pseudo-isomos örgü ve atkı örgülü duvarlar biçiminde sınıflanmıştır.

Roma ve Bizans dönemlerinde, fırınlanmış veya fırınlanmamış tuğla taş duvarlarda hatıl olarak veya tek başına ana yapım malzemesi olarak kullanılmıştır. İznik ve İstanbul surlarında tuğla hatıllı-taş örgülü veya sadece tuğladan yapılmış kuleler ve tuğla hatıllı duvarlar inşa edilmiştir. Roma döneminde, sur duvarlarının yapımında taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Bu duvar örgü tekniği Roma dönemine kadar doğuda hiç kullanılmamıştır[110].

Arazinin doldurulduğu durumlarda ve toprak kaymasını önlemek amacı ile sur duvarları, şevli destek duvarları üzerine inşa edilmiştir. Bergama akropolisinin uçurum kenarına Helenistik çağda inşa edilmiş kuzey duvarı, içe basamaklı ve şevlidir[111]. Sur duvarları düz, dirsekli veya yarım daire şeklinde olabilmektedir. Dirsekli duvarlar, girintili çıkıntılı, menderes şeklinde veya testere ağzı şeklinde

[110] A. M. Schneider, "The City Walls of İstanbul", Antiquity, 1937, v.11, s.461-468.
[111] A. Akarca, a.g.e., s.133.

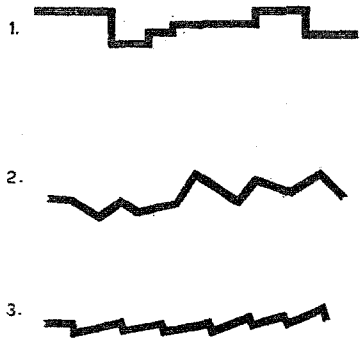

Resim 36. 1-2 menderes, 3 kırıklı duvar

yapılmışlardır. Dirsekli duvarlar, yanlardan atış yapma imkanı sağlamaktadır. Testere dişli duvarlar, genellikle engebeli ve eğimli arazilerde inşa edilmiştir.

Yunan kent surlarının kalınlığı genellikle 2,50-3,50 m. arasında değişmektedir. bununla beraber 4-5 m. yi bulan ve 2,50 m. nin altına düşen surlar da bulunmaktadır[112]. Helenistik dönem kent suru mimarisini anlatan Byzantion'lu Philon (MÖ.3.yy), surların gülleye karşı dirençli olabilmesi için en aşağı 15 Yunan ayağı kalınlığında (yaklaşık 5 metre) olmasını ön görmüştür[113]. Roma döneminde, Vitruvius, sur duvarlarının kalınlığının iki askerin rahatça geçebileceği kadar olması gerektiğini belirtmiştir[114].

1.1.b. Temeller: Sur temelleri, taş kullanılarak sağlam ve altından lağım ve sıçan yolu kazılmasına olanak vermeyecek biçimde inşa edilmiştir. Vitruvius, temellerin sert zemine kadar indirilmesini ve üst duvarların daha geniş ve sağlam yapılması gerektiğini söylemiştir[115].

1.1.c. Seğirdim yolu: Sur duvarlarında savunma seğirdim yolunda, "parados"ta yapılırdı. Sur boyunca devam eden seğirdim yolunun genişliği, sur kalınlığına bağlı olarak değişmektedir. Seğirdim yoluna, kent içinden sura bitişik ahşap veya kagir rampa ve merdivenlerle çıkılmaktadır. Seğirdim yoluna sadece kulelerden ulaşılan örnekler bulunmaktadır. Seğirdim yolu, genellikle kagir olmasına karşın ağaç dikmeler ve iskelelerden de yapılabilirdi[116]. Ahşap seğirdim yolu, düşman surların üzerine çıkması halinde kolayca tahrip edilebilirdi. Kulelerden seğirdim yoluna kapılar açılmaktadır.

---

[112] A. Akarca, a.g.e., s.112.
[113]; M. Ahunbay, a.g.e., s.188, Philion'dan alıntı.
[114] Vitruvius, a.g.e., s.14-15.
[115] Vitruvius, a.g.e., s.14

Seğirdim yolu çeşitli şekillerde inşa edilmiştir. İlk dönemlerde, sur duvarına diş yaparak seğirdim yolu oluşturulmuştur. Priene surları seğirdim yolu bu teknikle yapılmıştır. Bu yapım tekniği dışında seğirdim yerleri; kerpiçten veya taştan yapılan ve duvarı da güçlendiren dayaklar (dişler, stokhoi), kemerler ve tonozlar üzerine oturtularak veya sur bedeninden çıkma yapacak şeklinde inşa edilmiştir. Side surlarında, dayaklı, çıkmalı, kemerli ve tonozlu seğirdim yerleri bulunmaktadır. Seğirdim yerlerinde bir veya iki katlı kazamat düzenlemeleri yapılmıştır. İki katlı seğirdim yerleri Helenistik dönem surlarında görülmektedir. Side'de birinci seğirdim katı kemerler, ikinci kat küçük dayaklar üzerine oturtulmuş sur bölümleri bulunmaktadır. Kazamat düzenlemeleri ile sur üzerine topçu yerleştirilmektedir. Seğirdim yolunun üstü genellikle açıktır, ancak M.Ö. 4.yüzyıldan sonra bir bölümünün yada tamamının çatı ile örtülmüş olanlara rastlanmaktadır[117].

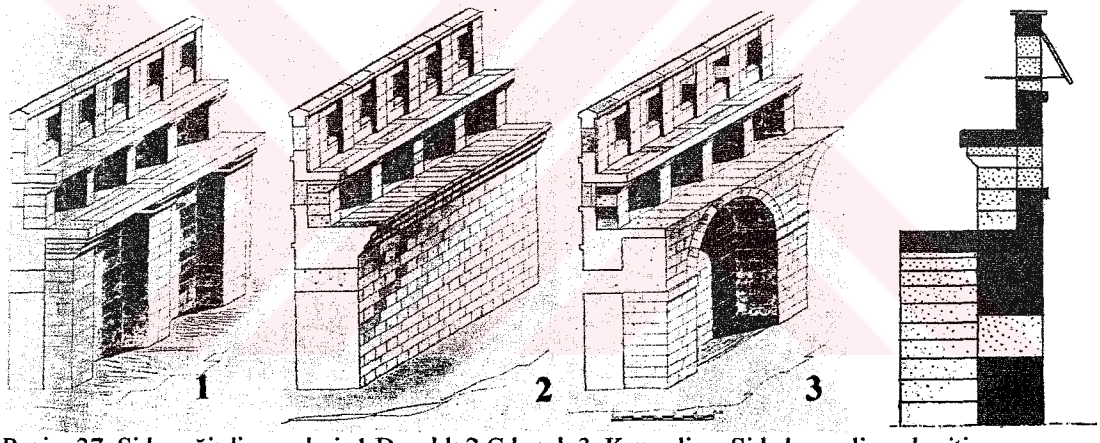

Resim 37. Side seğirdim yerleri: 1.Dayaklı 2.Çıkmalı 3. Kemerli ve Side kemerli sur kesiti

Seğirdim yerleri, korkuluk duvarı ile korunmuştur. Korkuluk duvarı, atışların yapılabilmesi için mazgallı veya pencereli yapılmıştır. M.Ö. 4.yüzyılda mancınığın kullanılmaya başlanması ile pencereler yapılmış ve korkuluk duvarı yükselmiştir. Korkuluk duvarları, darbelerden zarar görmemesi için dayaklarla desteklenmiştir. Side surlarında seğirdim yolu pencerelerinin, tahta kepenklerle kapatıldığı bulunan menteşe izlerinden anlaşılmaktadır.

---

[116] "Anadolu Uygarlıklarında Yerleşme Düzeni ve Mimarlık-Anadolu Mimarlığı", a.g.e., 1982, s.8827.
[117] A. Akarca, a.g.e., s.140.

1.2. Kuleler ve burçlar: Sur duvarlarının bir diğer öğesi burçlar ve kulelerdir. Burçlar ve kuleler surlarda, kapıları korumak ve sur duvarlarını güçlendirmek için yapılmıştır. Savunmanın yanı sıra kuleler, barınma ve depolama işlevlerini de üstlenmiştir. Kulelerin yolu ve sayısı topografyaya göre belirlenmiştir. Kuleler, sur duvarlarında stratejik ve zayıf noktalarda inşa edilmiştir. Düz arazilerde, surlar belirli aralıklarla yapılan kulelerle güçlendirilirken, dağ ve tepelerde kurulan kentlerde, saldırıya açık taraf kulelerle güçlendirilmiştir. Deniz ve kara surlarının birleştiği noktalar, kulelerle güçlendirilmiştir. Priene'nin doğu surlarında oldu gibi bazı kentlerde, kuleler kent içinde yapılmış ve daha çok barınak ve depo olarak kullanılmıştır.

İlk dönem surlarında, kule bulunmamaktadır. Savunma sisteminin gelişmesi ile öncelikle kapıların korunmasında kullanılan sur duvarı aşmayan tek katlı burçlar, yüksekliği beden duvarını aşan, mazgallı çok katlı kulelere doğru gelişim göstermiştir. Yunan-Roma dönemlerinde kuleler, bir ok atımını geçmeyecek aralıklarla, yaklaşık 50m.'de bir yapılmıştır.

Kule planları kare, dikdörtgen, yuvarlak veya çok köşelidir. Yuvarlak kuleler, darbelere karşı daha dayanıklı olması, her yönde atış olanağı sağlaması ve koç başı darbelerinden etkilenecek köşelerinin bulunmaması sebebi ile savunma açısından daha elverişlidir. Savunma üstünlük sağladıkları için yuvarlak kuleler, çoğunlukla köşelerde, farklı açılardaki sur duvarlarının birleşim noktalarında ve kent kapılarında inşa edilmiştir. Geç dönemlerde, keskin köşelere sahip olmaması ve yuvarlak kulelerden daha az maliyetli olması beşgen, altıgen ve sekizgen olarak yapılan çokgen kulelerin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Yuvarlak ve çokgen kulelerde, gülleler kule bedenine dik açık ile çarpmayacağı için etkisi daha az olmaktadır. Philon, düşmana kulelerin çıkıntılı yanını verilmesini öğütlemiştir[118]. Surlar ve kuleleri güçlendirmek ve darbelerden korumak için toprak rampalar yapılmıştır.

[118] A. Akarca, a.g.e., s.143, Philion'dan alıntı.

Kuleler, tek veya çok katlıdır Helenistik dönemde kule katları, üçe ve dörde çıkmıştır. Kule kat döşemeleri ahşap ve kagir olabilmektedir. Ahşap taban kirişleri, kulenin yan duvarlarında bırakılan delikleri yerleştirilebildiği gibi duvarların üst katlarda inceltilmesi ile elde edilen dişler ve konsolların üzerine oturtulmaktadır. Döşemeler, kulenin kent dışına bakan yüzüne taşıtılmamış, yan duvarlara taşıtılmıştır. Böylece, bu duvar hasar gördüğünde, taban ve çatı döşemelerinin yıkılması engellenmiştir. Kule katları arasında bağlantı olabildiği gibi her kata farklı kotlardan da ulaşılabilmektedir. Kulelerin orta katlarına ağır mancınıklar ve toplar yerleştirildiği için alt katlar, katları taşımak için bölücü duvarlarla bölünmüş veya dolgulu olarak inşa edilmiştir. Zemin katları, çok katlı kulelerde kuleyi sağlamlaştırmak için doldurulmuştur. Arazi koşullarının bağlı olarak da kuleler, seğirdim yoluna kadar dolgulu yapılmıştır. Zemin katlar, savaş dönemlerinde malzeme deposu olarak askerler tarafından ve barış döneminde kentliler tarafından kullanılmıştır. Mazgal delikleri olmayan bu katlar, kapı ile kent içine açılmaktadır. Eğimli arazilerde inşa edilen kulelerde zemin katlara da mazgal delikleri açılabilmektedir. Üst katlar, savunma amaçlıdır ve ok, sapan, mancınık ve top atışı yapılabilecek mazgal delikleri ve pencereleri bulunmaktadır. Üst katlar, bir veya iki kapı ile seğirdim yoluna açılmaktadır. Seğirdim yolundan merdivenlerle kule platformlarına ulaşılmıştır. Kuşatma kulelerine karşı etkili olan kule topçusuna ek olarak, geç dönemde (MÖ. 4.yy) kule platform katına mancınık yerleştirildiği kabul edilmektedir[119]. Kule platformlarının üstü ahşap çatı veya teras ile örtülmüştür.

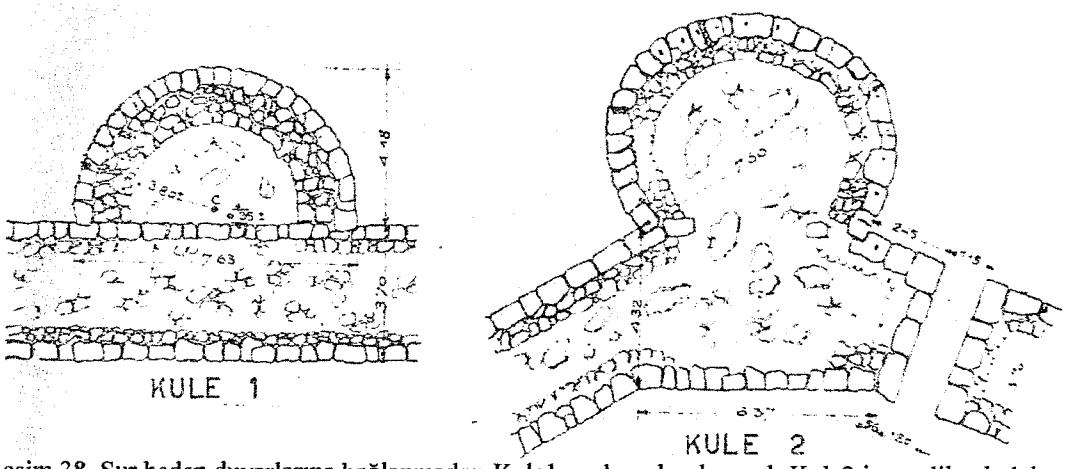

Resim 38. Sur beden duvarlarına bağlanmadan-Kule1 ve duvarları keserek-Kule2 inşa edilen kuleler

[119] M. Ahunbay, a.g.e., s.188.

Kuleler, sur beden duvarlarına bağlanmadan veya duvarları keserek inşa edilmiştir. Sur duvarına bağlanmadan inşa edilen kulelerde, kuleler savaşta hasar görmesi durumunda sur duvarının sağlam kalırdı. Sur duvarını kesen kuleler ise yıkıldıklarında, kulenin içi yıkıntı ile dolar ve içeriye geçit engellenirdi. Bu tip kulelerde seğirdim yolu bağlantısı kulelerin içinden kurulmuştur. Seğirdim yolu bağlantısını kule dışından sağlamak için kule sur duvarından dışarıya çıkartılmış ve arada ahşap ve kagir köprülerle bağlanan sahanlık oluşturulmuştur.

1.3. Kapılar: Kente araç ve yaya giriş çıkışını sağlamak ve kuşatma dönemlerinde saldırı yapabilmek için surlar üzerinde kapılar açılmıştır. Kentin ana kapıları, kente ulaşan yolların sonunda bulunur ve tekerlekli araçların geçebileceği genişliktedir. Tali kapılar ise savaşta askeri amaçlı kullanılırdı. Sur kapılarının korunmasını sağlamak, planlamada en önemli sorundur. Bu amaçla kentlerin ana kapıları bindirmeli ve kuleli olarak planlanmışladır. Savunmayı kademelendirmek için kapılara iç ve dış avlular eklenmiştir. Bindirmeli kapılar, sur duvarlarının birbirinin üstüne gelmesi ile oluşturulmuştur. Miken geleneğini sürdüren bu tip kapılarda, kapının yanına, düşmanın sağ yanına gelecek biçimde dış duvara bir kule eklenmiştir[120]. Savunmayı güçlendirmek için, sur duvarları uzatılarak, iç ve dış avlular oluşturulmuş ve dış duvarda bulunan kulenin karşısına ikinci bir kule eklenmiştir. İki kuleli anıtsal kapılar ise, Mısır ve Yakındoğu kökenlidir. Kapı sur duvarlarından öne çıkartılmış kuleler arasında yer almıştır. Perge kent kapısı, Side Büyük Kapı ve Doğu Kapısı kuleli kapılara örnektir. Kuleli kapıları güçlendirmek için iç ve dış avlular inşa edilmiştir.

Tali kapılar ise sur duvarlarında ya da kulelerde açılmıştır. Kapılar, kolayca görülmeyecek ve hedef olamayacak biçimde genellikle kulelerin yanına açılmıştır. Kapılar daima çıkış yapan ve geri geri çekilen askerlerin kalkansız sağ yanının surlar tarafından korunacak biçimde konumlandırılmıştır. Kulelerde açılan kapılarda da aynı ilkeler temel alınmış ve kapılar kuleleri sağ duvarları üzerinde açılmıştır. Kapılar tek, çift ve üç gözlü olabilmektedir. Kapılar, genişliğine bağlı olarak tek veya

[120] A. Akarca, a.g.e., s.153.

çift kanatlıdır. Ahşap kanatlar arkadan kalaslarla sürgülenmiştir. Kanatların dış düzleri yangına ve savaşta darbelere karşı metalle kaplanmıştır.

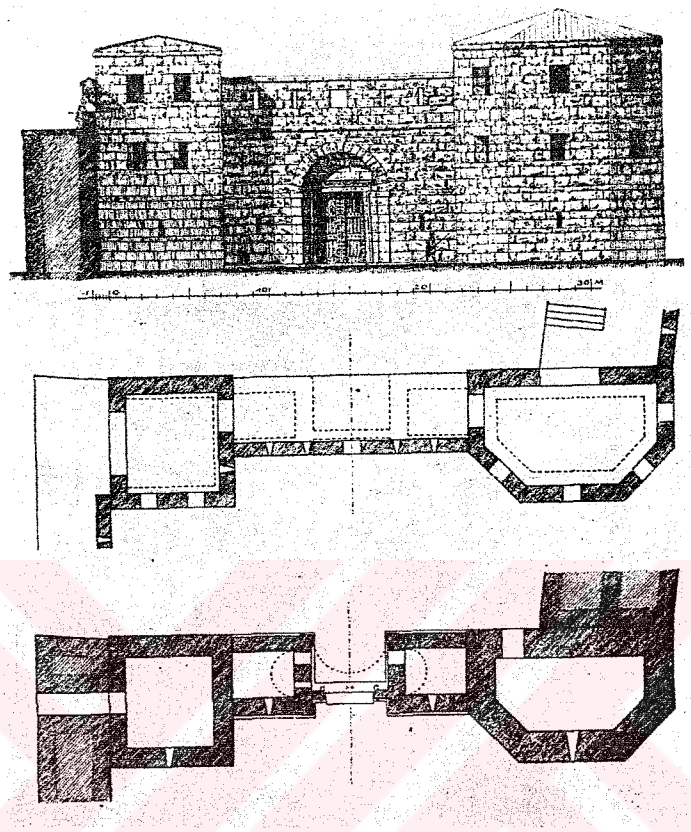

Resim 39. Milet Arslanlı Kapı

2.SUR ÖNÜ SİPER DUVARLARI

Siper duvarları, özellikle kapılar ve hisarların önüne yapılmıştır.

3.HENDEK

Surların korunması için çeşitli önlemler alınmıştır. Sur önlerine yapılan siper duvarları ve hendeklerle savunma arttırılmıştır. Ayrıca, surların zayıf noktaları hisarlarla güçlendirilmiştir. Savunma sistemlerinde hendekler, ilk çağlardan itibaren kullanılmıştır. Ova yerleşmelerinde, sur çepeçevre hendeklerle korunurken, eğimli arazilerde hendekler surların zayıf yerlerinde ve kapı önlerinde kullanılmıştır.

Surlar, en yakın ve kolay ulaşılabilen malzemeden yapılmıştır. Sur duvarları ve temelleri için gerekli kerpiç ve arazi kayalıksa taş sur önünden elde edilmiştir. Bu çukurlar sur boyunca kazılarak hem malzeme elde edilmiş hem de sur önünde yeni bir engel yaratılmıştır. Çok derin ve geniş olmayan ilk hendekler, piyadeleri

engellemek için yapılmıştır. Savaş teknolojilerine paralel olarak hendekler de gelişmiştir. Hendekler, savaş araçlarının geçmesini engellemek için daha derin ve geniş yapılmış, örülen iç duvarlarla güçlendirilmiştir. Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde savaş sırasında topların menzillerinin 150 metreye ulaşması ile kent surlarının etrafına üç aşamalı hendek zinciri uygulanmıştır. Hendekler, kent kuşatmalarında, lâğımların (tünellerin) daha uzak ve daha derinden açılmasına neden oluyordu.

2.1.2.3. SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMLERİ SAVUNMA SİSTEMLERİ

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri, kentte ve kırsal alanda sosyal, demografik ve ekonomik dengeleri değiştiren bir olaydır. Selçuklular'ın Konya'yı başkent yaparak yeni bir yerleşme sistemi kurması ile Anadolu'nun iç ve doğu kesimleri XII. yüzyıldan ibaren gelişmeye başlamıştır. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde mevcut olan kentlere yerleşmiş, tahrip olan kentlerin yakınlarına veya üzerine yeniden yerleşmeler yapmış (Ankara, Konya, Sivas, Kayseri) veya yeni kentler kurmuşlardır[121].

Anadolu'ya yerleşen Türkler, inşa ettikleri pek çok yeni kalenin yanında mevcut kaleleri de onararak ve yeni bölümler ekleyerek kullanmışlardır. Konya ve Sivas surları büyük olasılıkla Selçuklu eseri iken Kastamonu ve Akşehir surlarının Bizans'tan kaldığı sanılmaktadır. Alanya ve Erzurum gibi bazı yerleşmelerde ise surlar, Selçuklu tamiratları ile genişletilmiş ve yeni kuleler eklenmiştir. Bu dönemde büyüyen kentlerin yeni surlarla çevrilmesi sonucu Konya ve Sivas örneklerinde olduğu gibi kent içinde kalan Bizans kaleleri iç kale olarak kullanılmıştır. İç kalesi olamayan kalelere ise yeni iç kaleler eklenmiştir. Askeri mimarinin bir elemanı olan ve garnizon olarak kullanılan surlara bitişik yapılan iç kaleler-ahmedekler, erken dönem Türkler kentlerinin önemli bir öğesidir[122]. Anadolu Selçuklu döneminde Sivas, Konya ve Alanya surlarına ahmedekler inşa edilmiştir. Kent savunma sistemi

[121] U. Tanyeli (1987), a.g.e., s.39.
[122] U. Tanyeli (1987), a.g.e., s.42.

surların yanı sıra Konya ve Sivas kentlerinde olduğu gibi hendeklerle de güçlendirilmiştir.

Tüm Selçuklu kentleri bir savunma sistemine sahiptir. Anadolu Selçuklu döneminde, kaleler genellikle iç kale, dış kale ve ahmedek bölümlerinden oluşmuştur. Aktüre, XIII. yüzyılın ilk yarısında diğer bütün ortaçağ kentlerinde olduğu gibi, Anadolu'nun önemli kentlerinin daha çok askeri amaçlarla kullanılan "iç kale" ile onu çevreleyen konut alanlarını kuşatan, kalın bir surla çevrili "dış kale"den oluşan bir kent görünümünde olduklarını belirtmiştir[123]. Anadolu'daki kalelerden Harran, Erzurum, Diyarbakır, Konya, Hasankeyf, Ankara, Divriği, Sivas, Kayseri, Alanya, Trabzon, Ahlat, Van, Anamur, Mardin, Amasra kaleleri iç ve dış kalelerden oluşan sistemlere örnektir[124].

Kabaca 1300-1400 tarihleri arasında yaşanan bu dönemde, Doğu ve İç Anadolu kentleri yaşanan siyasi istikrazsızlıklardan dolayı küçülmüşlerdir. Batı Anadolu'da ise Avrupa ile kurulan ticari ilişkiler sonucu, ekonomi canlıdır. Batı Anadolu'da bu yüzyılda, Yeni Foça, Kuşadası gibi yeni veya var olan kentlerde kurulmaya başlanmış İtalyan koloni kentleri ile Türk beyliklerinin kurduğu kentler bulunmaktadır. Beylikler dönemi kenti, Selçuklu kentinden farklı olarak kırsal ekonomiye dayanan, örgütlenememiş, seyrek ve yarı-kırsal bir dokuya sahiptir. Kentler, Bizans döneminden kalma bir kastronları varsa, çoğunlukla onun dışında genişlemiştir. Bu kentlere Balat, Peçin, Manisa, Bergama, Ayasuluk (Efes), Tire ve Milas örnek olarak verilebilir. Beylikler döneminde, Selçuklu dönemindekinin tersine sur yapımının duraklamasının nedenleri, mali kaynakların yetersizliği ve geniş alanları kuşatan sur yapımının zorluğudur. Bunun yanı sıra mevcut surlar bile yaşamsal önemini yitirmiştir[125].

Osmanlı yerleşme sisteminin kuruluş aşaması XIV. yüzyılın sonundan XV. yüzyılın ilk yarısına kadar sürmüştür. Erken Osmanlı Dönemi'nde kentler çok seyrek surlarla çevrilmiştir. Erken dönemden başlayarak, kent surların dışına taşarak gelişmiştir ve

[123] S. Aktüre, a.g.e., s.
[124] T. Kejanlı, a.g.e., s. 37.
[125] U. Tanyeli (1996), a.g.e., s.421-424.

surlar önemini yitirmiştir. Stratejik bakımdan önemli yerlerde kaleler yapılmış, var olanlar ise tamir edilmiş ve genişletilmiştir. Osman Gazi devrinde, Bursa'nın doğusuna yapılan Babancık Kalesi ve Karacahisar bu duruma örnektir. Orhan Gazi devrinde ise Bursa kent surları, burçlarla güçlendirilmiştir[126]. Yıldırım Bayezid döneminde yaptırılan Anadolu Hisarı, iç kale ve 3 kule ile güçlendirilmiş dış kaleden oluşmaktadır. Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul Boğazı'nı denetimini sağlamak için yaptırılan Rumeli Hisarı da kulelerle güçlendirilmiştir. Çanakkale Boğazı da, iki yakasında inşa edilen Kilitbahir ve Kaleyi Sultaniye kaleleri ile koruma altına alınmıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinden, Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar Anadolu kıyılarında kale yapımı devam etmiştir. Foça, Çeşme, İzmir Limanı Kalesi, Sancak Kale, Sığıcak Kalesi, Baba Kale ve Çandarlı Kalesi bu dönemde yapılan kalelere örnektir.

Anadolu kentleri Osmanlı Devleti'nin güvenli ortamında korunma gereksinimi duymamıştır. Amasya, Yarhisar, İznik, Edirne, Diyarbakır, Gaziantep, Giresun, Kayseri, Silifke, Kastamonu, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Rize, Sinop, Hoşap, Kahta, Maraş, Van ve Kars gibi bazı kentler eski surlarını korumuştur ve bu surlar zaman zaman yenilenmiştir. XVI. yüzyılda Celali ayaklanmalarının yaşandığı dönemde özellikle zengin ticaret kentleri, sur yapımına yönelmişlerdir. Ankara'da XVII. yüzyılın başında halkın topladığı paralarla geniş ve tüm kenti çevreleyen sur yapılmıştır. Bursa kenti de yeniden surla çevrelenmiştir. Yeni sur yapımı ancak birkaç kentle sınırla kalmıştır.

XVIII. yüzyıldan itibaren İzmir, Bursa, İstanbul gibi ticari merkezlerde artan konut yoğunluğu nedeni ile surlar işlevsiz kalmaya başlamıştır. XIX. yüzyılda kale, ateşli silahların önem kazanması ile koruma işlevini yitirmiştir. Kaleler, genişleyen kentlerin baskısı ile genellikle yıkılmıştır. Galata, Edirne, Konya surları bu dönemde yıkılan surlardandır. XIX. yüzyılda koruma bilincinin gelişmesi ile kent surları, korunması gerekli kültürel varlıkları olarak tanımlanmışlardır.

[126] "Anadolu Uygarlıklarında Yerleşme Düzeni ve Mimarlık-Anadolu Mimarlığı", a.g.e., s.8857.

2.2. İSTANBUL SUR MİMARİSİNİN ÖZELLİKLERİ

2.2.1. ANTİK DÖNEM ASKERİ MİMARİSİNİN İSTANBUL KARASURLARININ BİÇİMLENMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ[128]

Savaş teknolojilerine ve yapım sistemlerine bağlı olarak gelişen savunma sistemleri, Anadolu'da doğu uygarlıklarının ve Yunan Uygarlığı'nın etkisinde biçimlenmiştir. Helenistik dönem, Yunan askeri mimarisinin, Hitit, Mısır ve Yakındoğu savaş mimarileri ile karşılaştığı dönemdir. Roma uygarlığı, Anadolu'ya ve Doğu Akdeniz'e yerleştiğinde beraberinde Roma mimarisi ve yapım tekniklerini de getirmiştir. Günümüzde İznik ve İstanbul surları, Anadolu'da Geç Roma dönemi askeri mimarisinin ayakta kalan en önemli eserlerindendir.

Theodosius II (408-450) döneminde inşa edilen İstanbul Karasurları, antik dönem askeri mimarisinin önemli eserlerinden biridir. İstanbul savunma sistemi, tasarımı, malzemesi ve yapım tekniği ile yüzyıllarca geçilemez kabul edilmiştir. Sur duvarları ve kuleleri bugünkü harabe durumunda bile 5.yy askeri mimarisinin görkeminin izlerini taşımaktadır.

İstanbul Karasurları tasarımında Helenistik dönemin gelişmiş ve askeri teknolojilerle ilişkili mimarisi örnek alınmıştır. Bununla birlikte, Helenistik askeri mimarisi kuralları her noktada uygulanmamış ve İstanbul Karasurları Geç Roma döneminde değişen savaş teknolojilerine göre biçimlenmiştir.

Antik savunma sistemlerinin temel amaçlarından biri saldıran orduyu ve ağır silahlarını surlardan uzak tutmaktır. Helenistik dönemde ve Roma imparatorluğu'nun ilk yüzyıllarında, orduların güçlü savaş donanımına sahip olduğu bilinmektedir. Geç Roma döneminde ise top yapım tekniği ve topçu kalitesinin düştüğü kabul edilmektedir. Örneğin, etkili silahlardan biri olan burulmalı topun bu dönemde, taş

---

[128] A. Akarca, a.g.e.,
B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, Die Landmauer von Konstantinopel II, Denkmaeler Antiker Architektur, 8, Berlin, 1943, s. 16-22.
M. Ahunbay, a.g.e.,
A. M. Schneider, (1937), s.467

değil ok atışı yaptığı düşünülmektedir[129]. Topçu birliklerinin gücünü kaybetmesi, sur önünde geniş kuşaklar oluşturma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Helenistik dönem yazarı Philon, surlar önünde yapılacak üç hendek ile 150 metrelik bir savunma alanı önermektedir. Theodosius surlarında hendek önünden sura kadar olan uzaklık ise yaklaşık 50 metredir. Helenistik dönemde sur önüne yapılan destek duvarları veya sur önüne yerleştirilmesi önerilen topçu yerine, Theodosius savunma sisteminde ön sur düzenlenerek Helenistik dönem ilkelerine uyulmuştur.

Theodosius ana surunun genişliği, Philion'un verdiği ölçülere uygun olarak yaklaşık 5 metre'dir ve dendanlı parapet duvarı ile sonlanmaktadır. Ana sur, dörtgen, çokgen ve yuvarlak kuleler ile güçlendirilmiştir. İstanbul surlarında Philon'un kaçınılması tavsiye ettiği dörtgen kuleler inşa edilmiş buna karşılık cepheye sivri köşe veren kuleler kullanılmamıştır.

Helenistik dönem surları, taş malzemeden yapılmıştır. İstanbul surları ise, Roma dönemine kadar Anadolu'da görülmeyen, taş ve tuğla malzemenin birlikte kullanıldığı geç Roma tekniği ile inşa edilmiştir. İstanbul ve İznik surları tuğla hatıllı taş örgü tekniği ile inşa edilmiştir[130].

İstanbul Karasurlarının tasarımında etkili olan Geç antik dönemin askeri mimarisi, Yunanistan-Selanik (5.yy) ve Suriye-Dara (6.yy) surlarında olduğu gibi 6.yüzyıla kadar uygulama alanı bulmuştur.

Istanbul karasurlarının beş kademeli savunma sistemi, daha sonraki dönemlerde de bir çok kentte uygulanmıştır. Adalia ve İznik kentlerinin Geç Roma dönemi surları, Ortaçağ'da yapılan ön sur ile çevrelenmiştir.

---

[129] M. Ahunbay, a.g.e., s.190, J. M. Spieser, "Philon de Byzance et les fortifications paléochrétiennes", La fortification dans l'histoire du monde Grec, Paris, 1986, 'dan alıntı.
[130] A. M. Schneider, (1937), s.467,

2.2.2. İSTANBUL KARASURLARININ KONUM ÖZELLİKLERİ

Karasurları, Marmara Denizi'nden Tekfur Sarayı'na kadar (Theodosios surları) 5600 metre ve buradan Haliç'e kadar 1069 metre olmak üzere yaklaşık 6701 metre uzunluğundadır. Güneyde mermer kuleden başlayan surlar, Altın Kapı'ya kadar kuzeydoğu yönünde ilerler. Bu noktada deniz seviyesinden 14 metre yükseklikte bulunan surlar, deniz seviyesinden 54 metre yükseklikte bulunan Mevlevihane Kapı'ya kadar kuzey yönünde yükselir. Surlar, Mevlevihane Kapısı'ndan sonra kuzeydoğu yönünde bulunan 68 metre yükseklikteki Topkapı'ya ulaşır. Topkapı ile Edirnekapı arasında Lykos-Bayrampaşa vadisinde arazi seviyesi 35 metre düşer ve Edirnekapı'da tekrar 76 metreye ulaşır. Lykos-Bayrampaşa bölgesi, arazinin yapısı ve saldırılara uygun bir bölge olması nedeni ile surların en zayıf noktasıdır. Surlar, Edirnekapı'dan denizden 60 metre yükseklikte olan Tekfur Sarayı'na ulaşır.Tekfur Sarayı'ndan sonra batı yönünde bir çıkıntı yaparak, kuzey yönünde teraslamalar ve istinat duvarları ile doğal yapısı bozulmuş Isaac Anemas kulesinin bulunduğu bölgeye doğru ilerler. Bu bölgede, dik bir sırttan geçerek Haliç'e ulaşır.

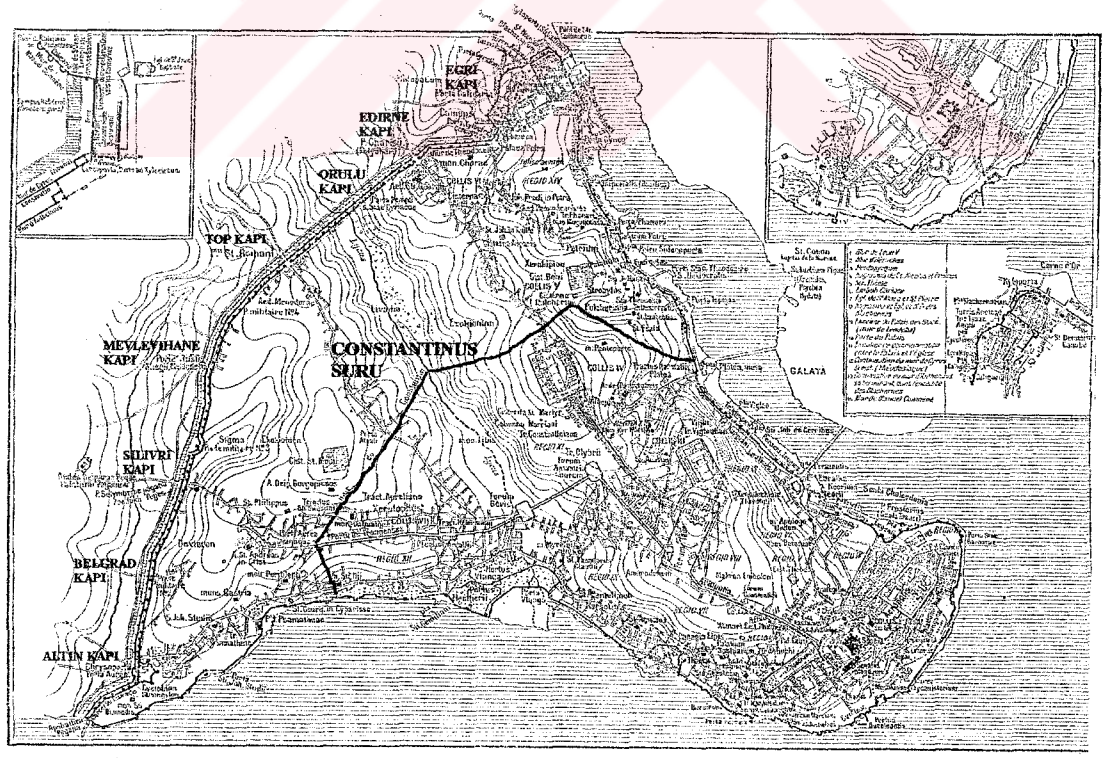

Harita 20. İstanbul'un topografik haritası

A. M. Schneider, "The City Walls of Nicaea", Antiquity", 1938, v.12, s. 438.

İstanbul savunma sistemleri, topografyaya uyumlu biçimlenmiştir. Karasurları; tepelerden ve özellikle tepelerin kent dışına bakan yamaçlarının üst tarafından geçirilmiştir.

2.2.3. İSTANBUL KARASURLARININ MİMARİ ÖZELLİKLER

İstanbul Karasurları, zaman içinde gelişen bir savunma sistemidir ve aşamalı olarak yapımı tamamlanmıştır. Karasurları; Marmara denizinden Tekfur Sarayı'na kadar devam eden ve 5.yy' da yapılan Theodosius surları ile 7-12. yüzyıllar arasında tamamlanan Blacharnea-Ayvansaray surlarından meydana gelmektedir. 12 yüzyılda tamamlanan karasurlarında, doğal afetler, savaşlar ve geçirdikleri sayısız onarımlar sonucu farklı dönemlere ait yapım tekniklerinin izleri görülmektedir.

2.2.3.1. İSTANBUL KARASURLARININ YAPIM TEKNİKLERİ

İstanbul surlarında uygulanan yapım teknikleri 2. ve 3. yüzyıllarda Batı Anadolu ve Kuzey Ege'de mevcut olan yapı pratiğinden kaynaklanmaktadır, söz konusu gelenek ise, bölgedeki yerel alışkanlıkların 1.yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu ile etkileşimi sonucu oluşmuştur[131]. İstanbul'da, doğunun batı ile sentezi olan bu yapım tekniği gelişerek tipik bir yapım üslubuna ulaşmıştır.

DUVAR

Kurulduğu ilk yıllardan itibaren İstanbul'da duvar kuruluşunda, değişik malzeme ve yapım tekniklerin bir arada kullanıldığı gözlenmektedir[132]. İstanbul surlarında kullanılan temel yapı malzemeleri taş ve tuğladır. Bu malzemelerin birlikte kullanılmalarının sebebi işlevsel farklılıklarıdır.

Karasurlarında, Bakırköy'den çıkartılan "küfeki taşı (maktralı kalker)" ve Bakırköy-Küçükçekmece bölgesinden çıkartılan kumtaşı (gre) kullanılmıştır. Surlarda duvar,

---

[131] Y. Kâhya, İstanbul Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s.16.
[132] Y. Kâhya, a.g.e., s.16.

örtü ve geçiş elemanlarında kullanılan tuğla boyutları dönemlere göre çeşitlilik göstermektedir. Kare veya kareye yakın dikdörtgen olan dolu kesitli harman tuğlalarının boyutları 30-40 cm ve kalınlıkları 2,5-5 cm arasında değişmektedir. Bağlayıcı olarak tuğla kırıklı kireç harcı (horasan harcı) kullanılmıştır.

İçi harçlı moloz taş dolgu, dışı kaba yonu veya kesme taştan oluşan duvar sistemi, taşın tuğlayla almaşık olarak kullanıldığı sistem ve tuğladan oluşan duvarlar, duvar yapım tekniğindeki çeşitliliği göstermektedir.

Tuğla hatıllı taş duvar tekniği: Roma'da dış yüzeyi taş kaplama, çekirdeği "opus caementicium" dan oluşan duvar örgü tekniği[133], Anadolu ve İstanbul'da da kullanılmıştır. Ancak yerel malzeme olanakları doğrultusunda duvar çekirdeğinde opus caementicium yerine harçlı moloz taş kullanılmıştır[134]. Kolay kırılabilen ve taşıyıcı özellikleri düşük olan, kaba yonu tekniği ile şekillendirilmiş taş ve bol miktarda horasan harcında oluşan harçlı moloz taş, tek başına yapı malzemesi olarak değil dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Dolgu malzemesinin dışı, kesme taş, , moloz taş veya tuğla malzeme ile kaplanmıştır. Marmara surları üzerindeki Justinian Sarayı'nın temellerinde dolgu malzemesi olarak harçlı moloz taş ve tuğla sıralarının birlikte kullanıldığı farklı bir uygulama ortaya çıkartılmıştır[135].

Resim 40. Tuğla hatıllı taş duvar, T67, T67-68 arası ana sur beden duvarı

[133] Vitruvius, a.g.e.,
[134] C. Mango, History of World Architecture, Byzantine Architecture, New York, 1985, s.9-14.

Tuğla hatıllı taş duvar tekniğinde, Roma uygulamalarında pencere, kapı kenarlarını oluşturmak gibi daha çok yapı detaylarında yaygın kullanım alanı bulan ikinci bir yapı malzemesi niteliğindeki tuğla malzeme[136], yeni bir işlev kazanarak, taş ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Zayıf çekirdek malzemesini birlikte tutamayan cidarlar, duvar kalınlığı boyunca devam eden tuğla kuşakları ile bağlamaktadır. Tuğla sıraları, duvar örgüsünü tesviye ederek yataylığı da sağlamaktadır.

Tuğla hatıllı taş duvar tekniği Anadolu'da, Constantinus öncesi dönemde çok seyrek kullanılmıştır. Yeni Roma'nın yapım faaliyetlerinde ise bu sistem bir çok uygulama alanı bulmuştur. Theodosius karasurları, 5. yüzyılda tuğla hatıllı taş duvar tekniği kullanılarak inşa edilmiştir.

Çekirdek: Çekirdek iki farklı yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Bu tekniklerden birinde çekirdek, cidarın hemen altına 1-1.3 metre kalınlında, kaba yonu tekniğinde yapılan dış kısım ve bol horasan harçlı moloz taştan oluşan en iç kısımdan oluşmaktadır. Diğer teknikte çekirdek, cidarın hemen altına yatay tesviyesine özen gösterilmiş kalın harç tabakaları üzerine döşenmiş moloz taş dolgudan oluşmaktadır. 470 onarımı ve diğer onarımlarda, çekirdek onarımları dolgu şeklinde uygulanmıştır. Geç devir onarımlarında dolgu malzemesi olarak küçük boyutlu moloz taş kullanılmıştır.

Tuğla Duvar: Bütünüyle tuğla malzemeden örülen duvar tekniği karasurlarında, sadece Leo surunda kullanılmıştır. V.Leo (813-820) döneminde 5.yüzyıla ait Pteron[137] bölümünü güçlendirme çalışmaları kapsamında planlanan B.15-18 sur kuleleri, üzerindeki yazıttan anlaşıldığı gibi Theophilus (829-842) tarafından tamamlanmıştır[138]. B.15 sur kulesinin üzerine, geç Bizans döneminde aynı teknikle üçüncü kat eklenmiştir.

---

[135] B. C. P. Tsangadas, The Fortifications and Defense of Constantinople, New York, 1980, s.69.
[136] J. B. Wards-Perkins, "Notes on the Structure and Building Methods of Early Byzantine Architecture", The Great palace of the Byzantine Emperors, 2.report, (ed. D.T.Rice), Edinburg, 1958.
[137] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, a.g.e., s. 103-104.
[138] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, a.g.e., s. 104, 109, 141.

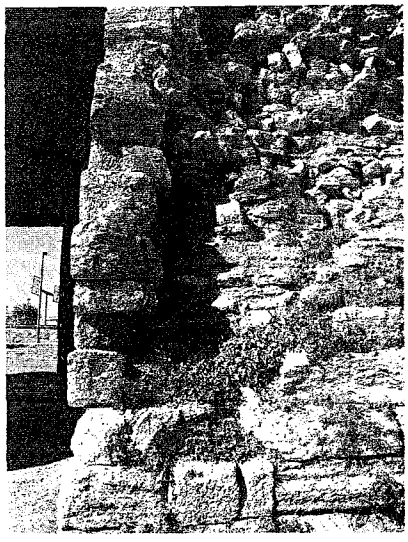

Resim 41. Çekirdek, T 78

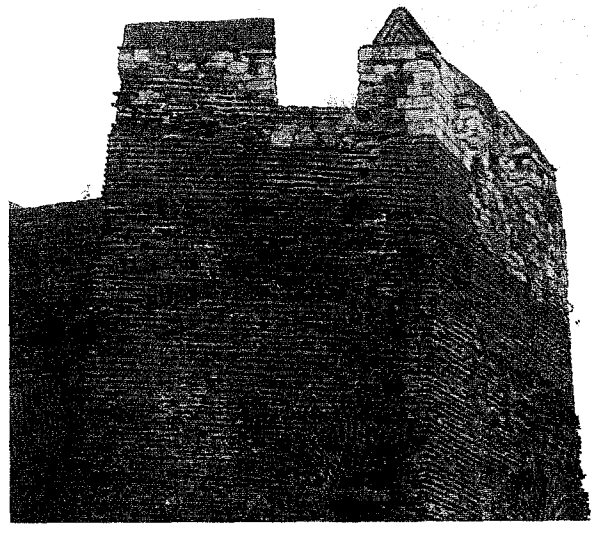

Resim 42. Tuğla duvar örgüsü, B 18

Tuğla duvar tekniğinin farklı biçimi Orta Bizans'ın geç döneminde uygulanan "gizli tuğla tekniği"dir. İki tuğla sırasının veya taş ile tuğla sırasının arasına, geri çekilmiş üçüncü tuğla sırasının yerleştirilmesi ve içeri çekilen tuğlanın ön yüzünün harçla sıvandığı gizli tuğla tekniği, hatıllarda ve duvar, kemer, tonoz, kubbe, pandantif gibi örtü ve geçiş elemanlarında da kullanılmıştır. Bu yapım tekniği yoğun olarak 11.yüzyılın ortasında 12.yüzyılın sonuna kadar uygulanmıştır[139].

ÖRTÜ SİSTEMLERİ

Theodosios sur siteminin mimari elemanların üst örtü sistemlerinde tuğla ve çok az örnekte taş kullanılmıştır. Kapı açıklıklarının örtü sistemi, tuğla ve/veya taş malzemeden yapılmış kemerler ve beşik tonozdur. Kule ön girişlerinde, tuğla beşik tonoz ve kubbe, ana sur ve ön sur kule katlarının döşemelerinde tuğla beşik tonoz, haçvari tonoz veya kubbe kullanılmıştır. Tuğla boyutları, dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Kule kat döşemeleri kagir malzemenin yanı sıra ahşaptan yapılmıştır. Ahşap döşeme kirişleri, kule beden duvarının üst kata incelmesiyle elde edilen girintinin üzerine, duvar içine veya taş konsollara oturtulmuştur.

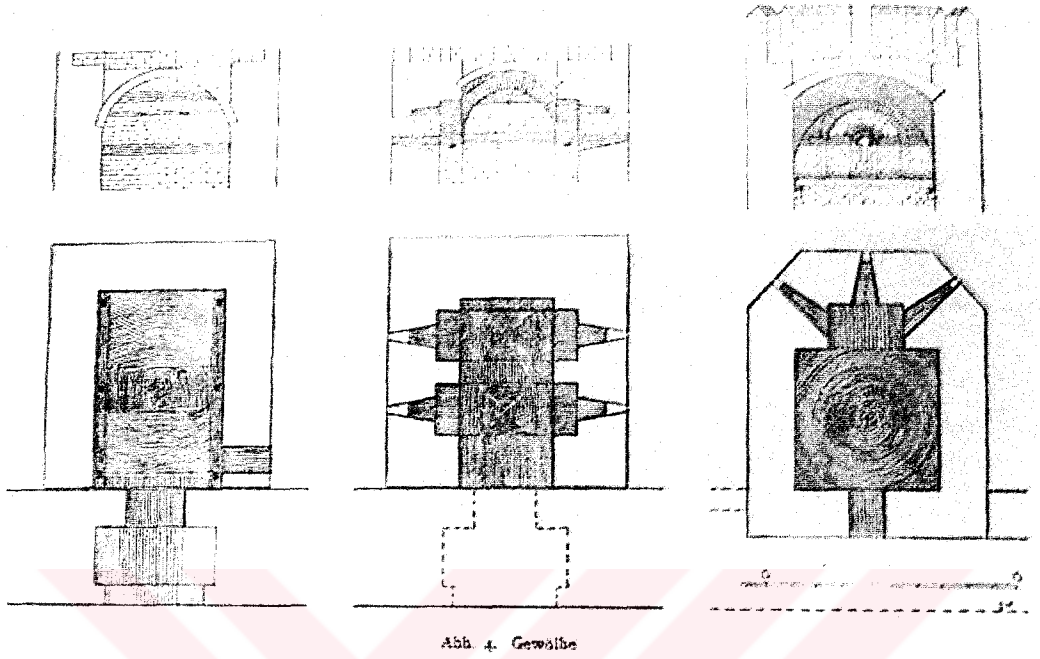

Abb. 4. Gewölbe

Resim 43. Kule üst örtüleri, beşik tonoz, haçvari tonoz ve kubbe

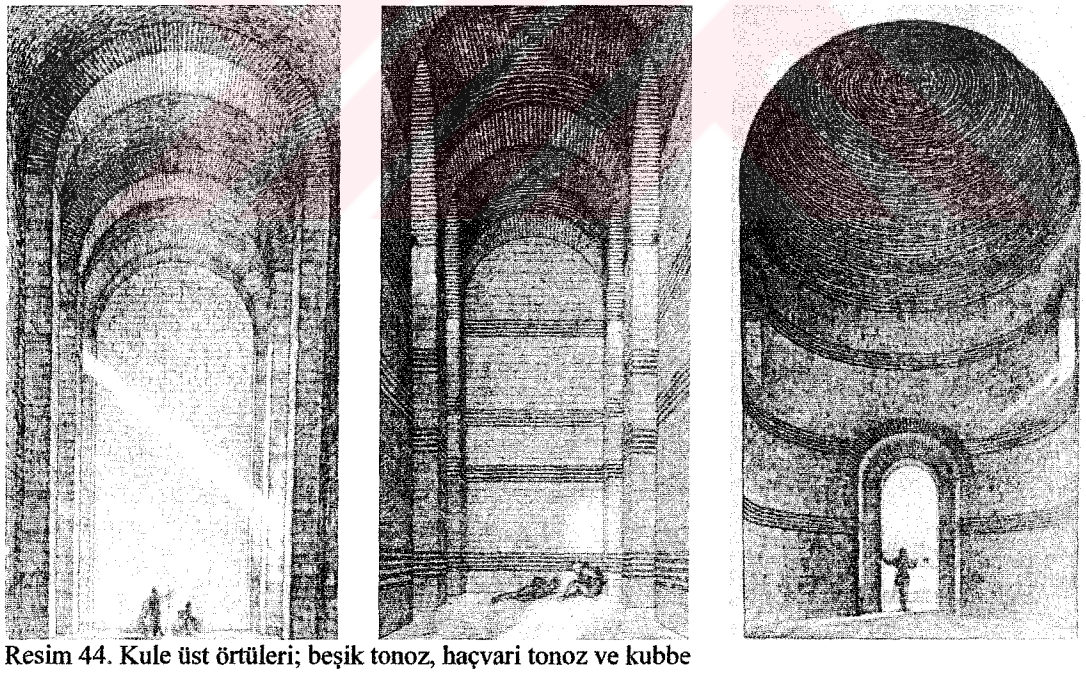

Resim 44. Kule üst örtüleri; beşik tonoz, haçvari tonoz ve kubbe

[139] Y. Kâhya, a.g.e., s.18.

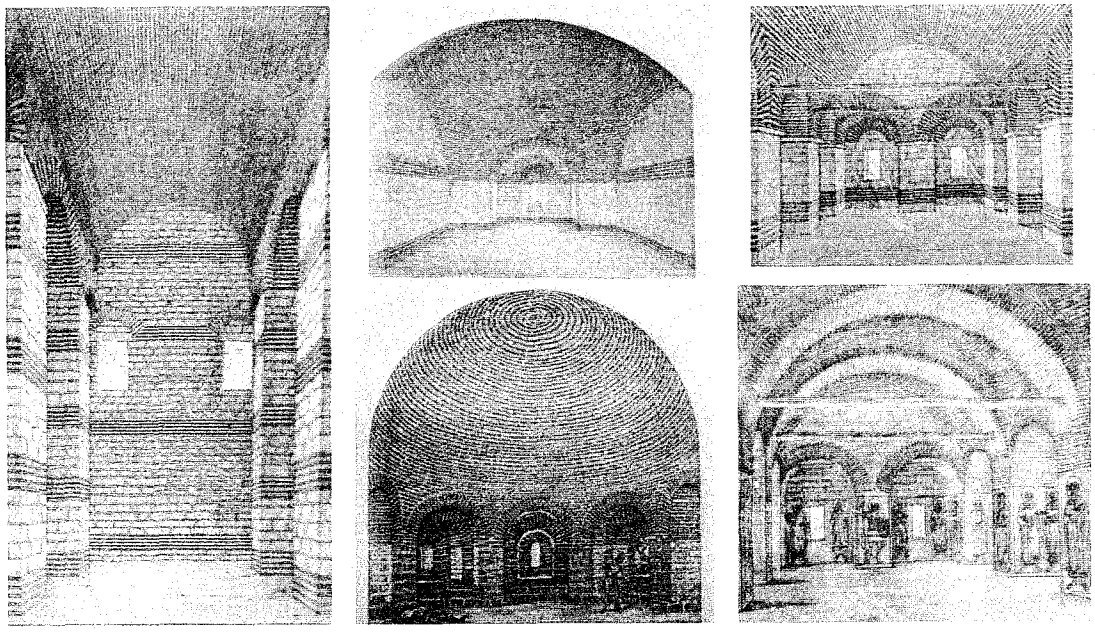

Resim 45. Kule üst örtüleri, beşik tonoz, kubbe ve tonoz

Resim 46. T 51-52 Merdiveni tuğla-taş tonoz örtüsü

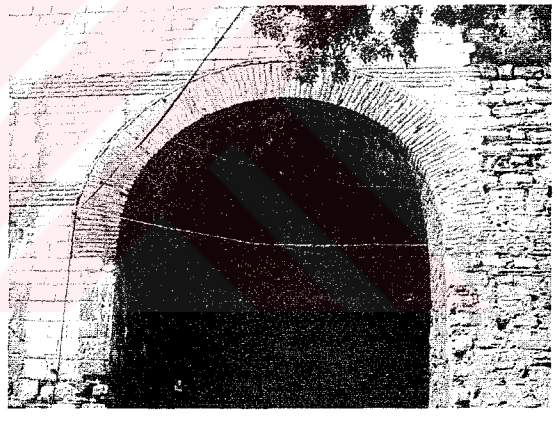

Resim 47. T 66 Kule, girişi tuğla tonoz örtüsü

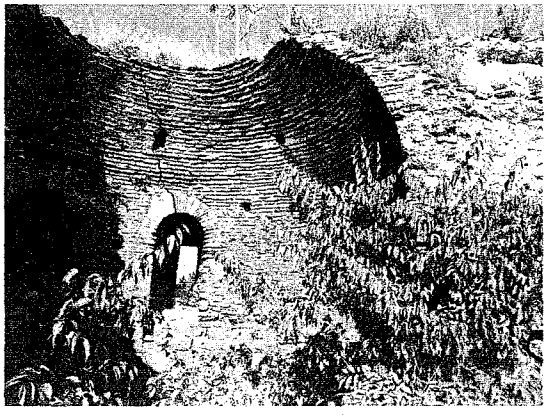

Resim 48, T 36 Kule üst katı tuğla kubbe örtüsü

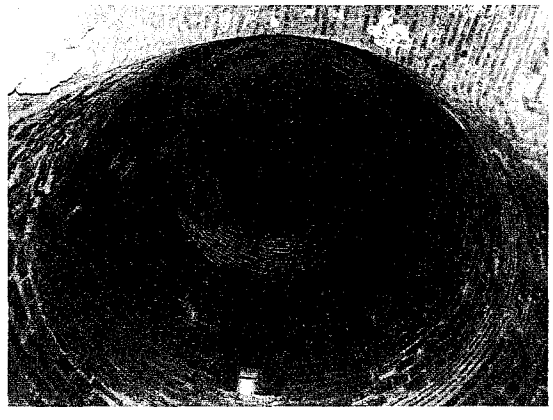

Resim 49, T 63 Kule, üst katı tuğla kubbe örtüsü

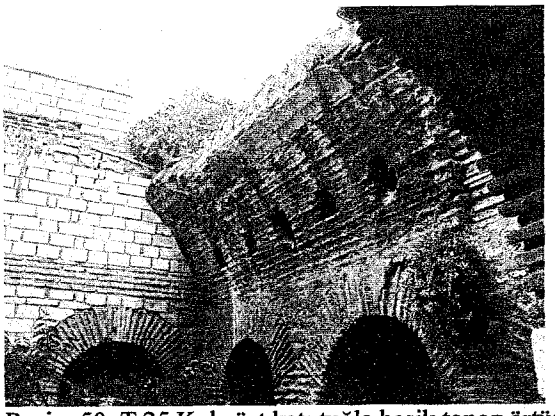

Resim 50. T 25 Kule üst katı tuğla beşik tonoz örtüsü

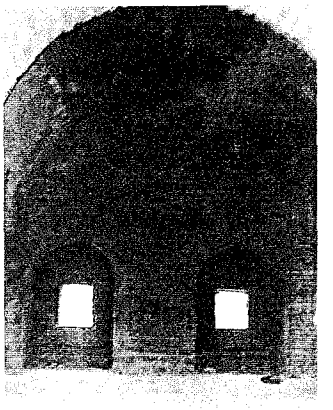

Resim 51. T 24 Kule üst katı tuğla beşik tonoz örtüsü

Resim 52. B 14 Kule üst katı tuğla haçvari tonoz örtüsü

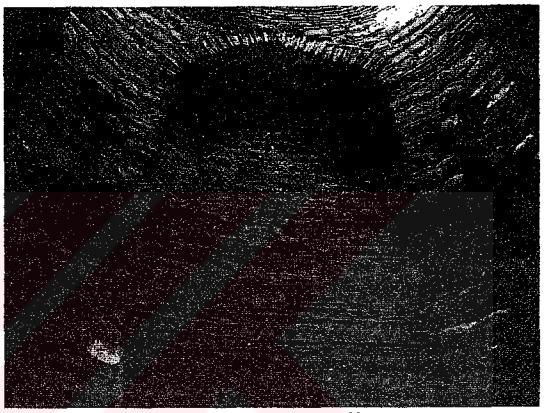

Resim 53. B 8 Kule, taş konsollar

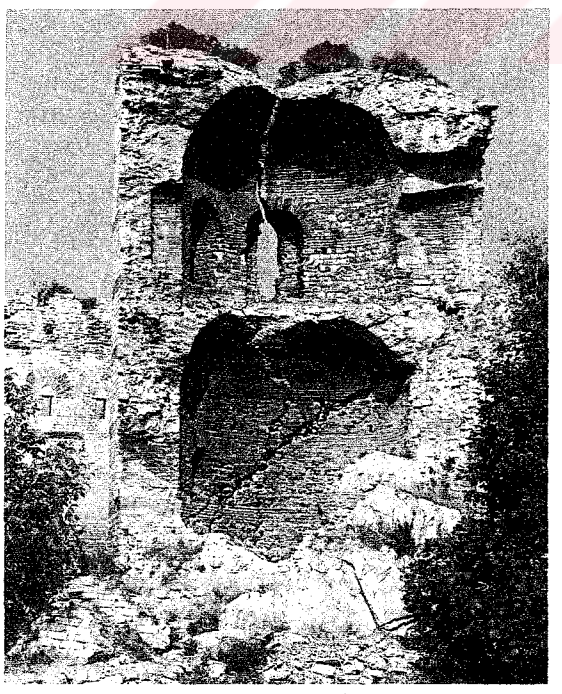

Resim 54. T 17Kule katları tuğla kubbe örtüleri

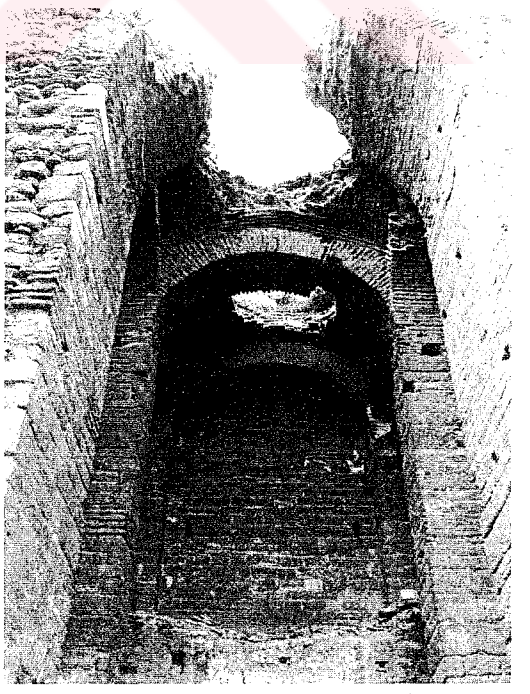

Resim 55. T 68 Kule, zemin katı üst örtüsü

TEMELLER

1931 yılında, Theodosios Karasurları'nda, Altın Kapı önünde yapılan kazılarda, bu bölümdeki temeller incelenmiştir. Sur temellerinin sert zemin ulaştığı ve kademe kademe genişlediği tespit edilmiştir. Temel duvarlarında, düzensiz örgülü kaba yonu kesme taş ve çeşitli büyükte moloz taş kullanılmıştır.

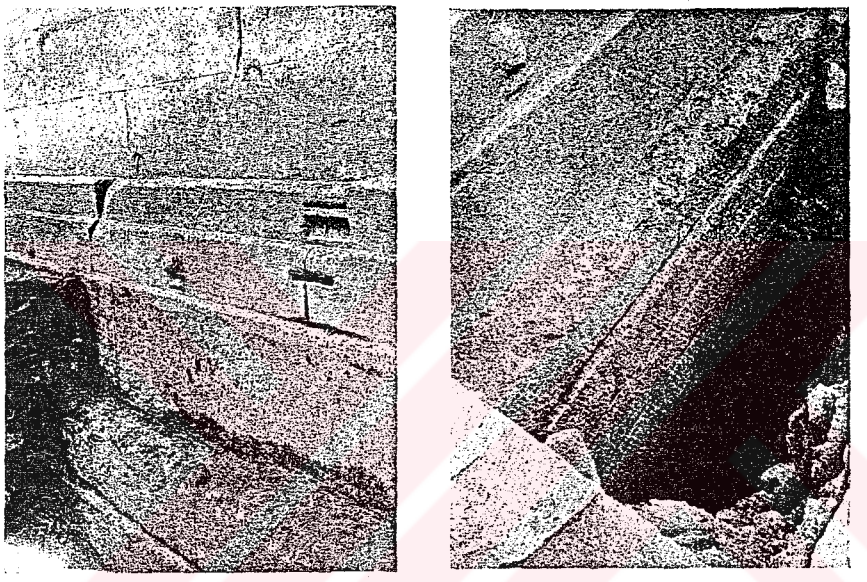

Resim 56. Altın kapı kulelerinin kademeli genişleyen temelleri

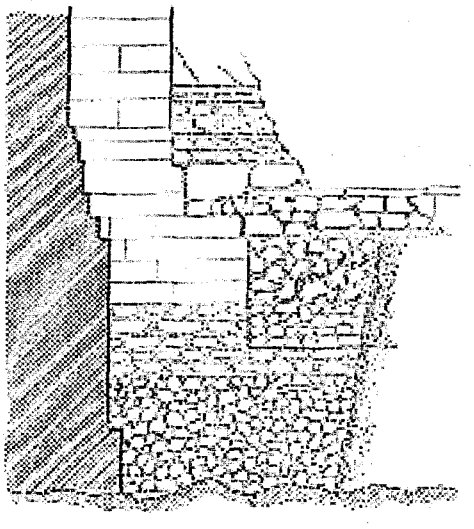

Resim 57. Altın kapı kulelerinin temel kesiti

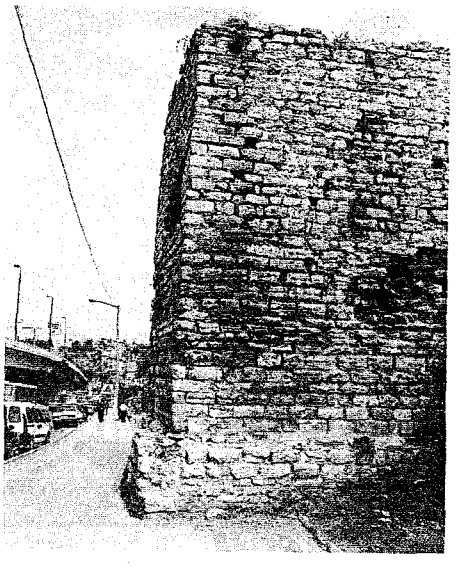

Resim 58. T 69 a kulesi, genişleyen temeller

YAPIM TEKNİKLERİNİN YÜZYILLARA GÖRE ANALİZİ

Yapılan araştırma ve belgeleme çalışmaları sonuçlarına göre duvar yapım teknikleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir[140]. İstanbul surlarında 740 yılına kadar yapılan onarım ve yapımlarda ilk dönem yapım teknikleri uygulanmıştır. Bu sebeple, bu dönem onarımlarının kesin olarak tarihlendirilmesi zordur. 740 yılından sonra yeni taşlarla, daha önceki dönemlerde kullanılan taşlar birlikte kullanılmıştır. İnce yonu kesme taştan, kaba yonuya geçilmiştir. Derzler kalınlaşmış ve kullanılan harcın rengi ve yapısı değişmiştir.

II. Theodosios Dönemi-Erken Bizans Dönemi (413-440): 7-10 sıra taş, 5-6 sıra tuğla kullanılmıştır. Tuğlaların kenar uzunlukları genellikle 37-39 cm, kalınlığı 4.5-5.0 cm arasında değişmektedir. İlk dönem onarımlarında ise yer yer devşirme malzeme de kullanılarak aynı teknikle yapılan sur duvarlarında ayrık derzli teknik görülmektedir. Tuğla harç oranı 1:1'dir., 6. yüzyılda bu oran 2:3 olmuştur.

II. Theodosios döneminde cidar tekniği, ortalama 10-15 cm yüksekliğinde, 20-25 cm derinliğinde ve 20-65 cm uzunluğunda, yanaşık derzle (0.5-1 cm) örülmüş ince yonu taştan meydana gelmiştir. Taş sıralarının kalınlığı kuzey ve güney bölgelerde farklılaşmaktadır. Güneyde 5-6 sıra taş sırasının kalınlığı 1metre iken, kuzeyde bu mesafe iki katına kadar çıkmaktadır. Taşlar, ince dişli tarak ile tek yönde tabakalaşmaya paralel işlenmiştir. T 77. ve T 78. bölgesinde yapılan kazılarda özgün derz detayı ortaya çıkartılmıştır Derzlerden taşan duvar harcı sıvama yöntemi ile yüzeye yayılmış ve derzlerin belirlenmesi amacıyla derzlerin akslarına düzgün çizgiler çekilmiştir. Bu detay, tuğla ve taş derzlerinde kullanılmıştır. Geç dönemde

---

[140] A. Van Millingen, Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites, London, 1899.
F. Krischen, "Die Landmauer von Konstantinopel", Denkmaeler Antiker Architektur, Varleg Walter de Gruyder Co., Berlin, 1938.
B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, a.g.e., s. 22-26.
B. C. P. Tsangadas, a.g.e.,
Y. Kâhya, "İstanbul Bizans Mimarisinde Tuğla Boyutları Üzerine", Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, 1996, İstanbul, s.171-182.
M. İ. Tunay, Türkiye'deki Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Tekniğine Göre Tarihlendirme, İTÜ Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1984.

moloz taşı, tuğla kırığı ve bol harçla yapılmış sıvama derzli dolgularda da görülmüştür [141].

740 yılı depreminden sonrası onarımları: 5 sıra taş, 5 sıra tuğla kullanılmıştır. 9-10 taş dizisinin arasında yatay taş hatıl kullanılmıştır. Tuğlaların kenar uzunluğu ortalama, 8. yüzyılda 36-38 cm, 9. yüzyılda 32-34 cm, kalınlığı 4.0-4.5 cm arasında değişmektedir. Derz kalınlığı artmıştır.

9.yüzyıl: 7 sıra taş, 7 sıra tuğla kullanılmıştır. Taş genişliği 50-100 cm, yüksekliği 22-45 arasında değişmektedir. tuğla kalınlığı yaklaşık 4,5 cm ve kenar uzunluğu genellikle 32-34 cm arasındadır.

1150 -Orta Bizans Dönemi: 3-4-7 sıra taş, 7-9 sıra tuğla kullanılmıştır. Ayrık derzli teknik görülmektedir. Devşirme malzeme kullanılmıştır. Tuğlaların kenar uzunluğu genellikle 33-36 cm arasındadır.

Komnenos Dönemi (1057-1185)-Orta Bizans Dönemi: 1 sıra taş, 2 sıra tuğla kullanılmıştır.Taşların düşey derzlerine yer yer tuğla yerleştirilmiştir.

Palaiologoslar Dönemi (1261-1453)- Geç Bizans Dönemi: 1 sıra taş, 1 sıra tuğla kullanılmıştır. Taşların düşey derzlerine 1 tuğla yerleştirilmiştir.

Palaiologoslar döneminde, 4 sıra taş, gizli tuğla tekniğinde 4 sıra tuğla (7 sıra tuğla) örgü sistemi de kullanılmıştır. Tuğlaların kenar uzunluğu ortalama 34-35 cm, kalınlığı 3,5 cm'dir. Palaiologoslar dönemi duvarlarında tuğla-taş sıralarının yineleme oranı çok düzenlidir. Tuğla kullanımının üst düzeye ulaştığı bu dönemde, tuğla ve taş cephelerde dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Acil onarımlarda, tuğla kırığı karıştırılmış harçlı moloz taş ile yüzey ve dolgu onarımları yapılmıştır.

---

[141] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Sulukule Restorasyon Öncesinde Analiz ve Malzeme Araştırmaları, İTÜ Döner Sermaye İşletmesi,

Osmanlı Dönemi: 1 sıra taş, 1 sıra tuğla kullanılmıştır.Taşların düşey derzlerine tuğla yerleştirilmiştir.

Resim 59. Theodosios dönemi, 1940'lar

Resim 60. 740 sonrası dolgusu-Pempton Kapı

Resim 61. 9. yüzyıl duvar örgüsü -B 18

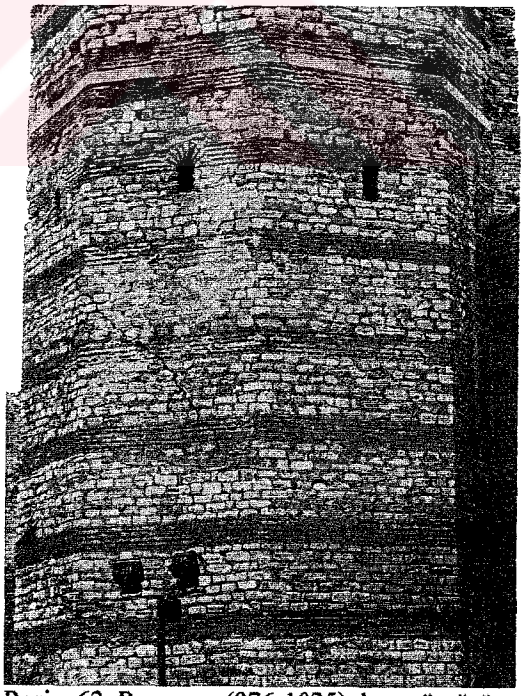

Resim 62. Romanos (976-1025) duvar örgüsü 1000'li yıllarda meydana gelen deprem sonrası-T4

A. Ersen, "Scientific Research Prior to the Repair of the Land Walls of Constantinople, The Case of the Porta Pempton", Architectural Science Review, 38.4, s. 165.

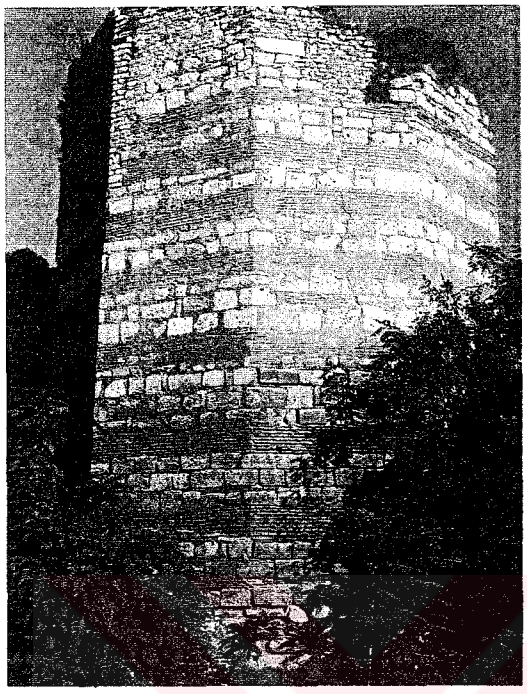

Resim 63. 1150 -Orta Bizans Dönemi – B 8

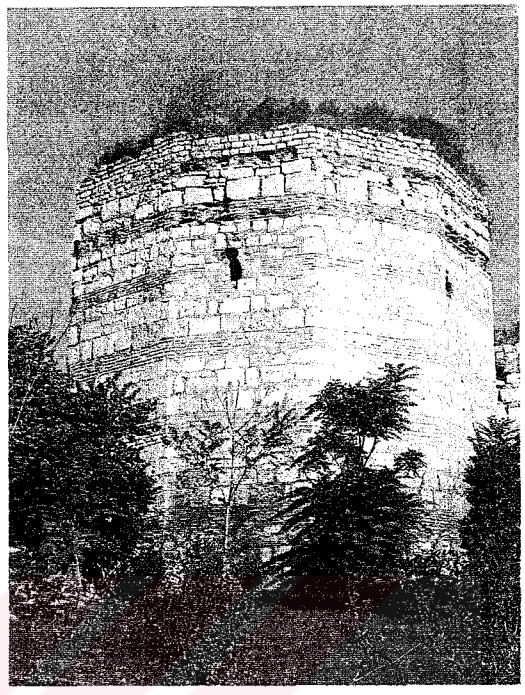

Resim 64. 1150 -Orta Bizans Dönemi – B 4

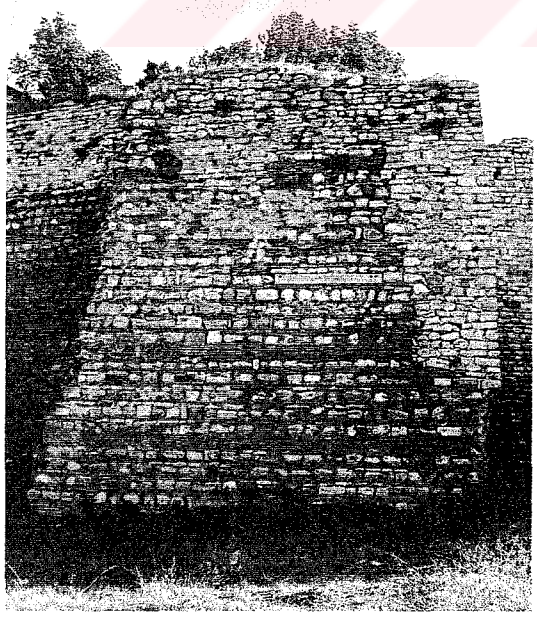

Resim 65. Palaigolos duvar örgüsü -B 13

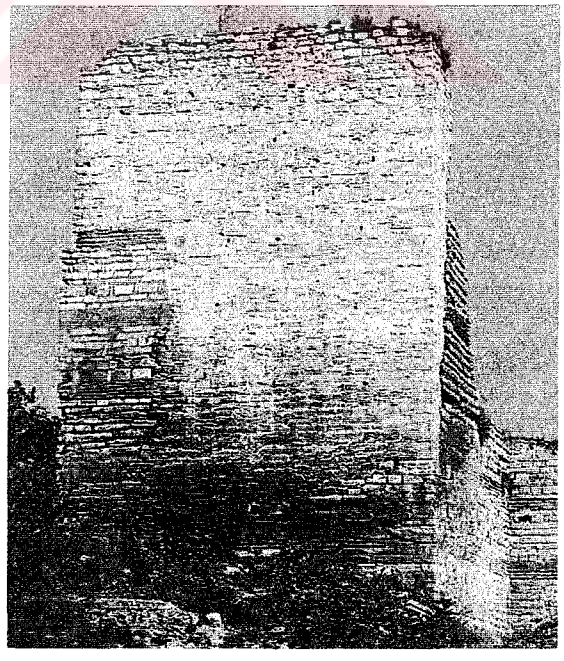

Resim 66. Osmanlı duvar örgüsü

2.2.3.2. İSTANBUL KARASURLARININ MİMARİ ELEMANLARI

Marmara Denizi'nden Haliç'e kadar uzanan ve tarihi yarımadanın batı tarafını çeviren Karasurları, iki ana bölümden oluşmaktadır. 5. yüzyılda inşa edilen II. Theodosios surları, Marmara Denizi'nden Blakhernai-Ayvansaray bölgesini çevreleyen surların başladığı Tekfur (Porphyrogennetos) Sarayı'na kadar devam etmektedir. Bu bölgeden itibaren kentin kuzeybatı köşesinde yer alan Blakhernai-Ayvansaray yerleşimini çevreleyen surlar başlamaktadır. Tekfur Sarayı'ndan Isaac Angelos Kulesi'ne kadar Manuel Komnenos (1143-1180) suru devam etmektedir. Isaac Angelos ve Anemas Kuleleri (1185-1195) ve surlarından sonra Pteron suru, üzerindeki Theophios kuleleri ve önündeki Leon suru (813) yer almaktadır. Karasurlarının Haliç surları ile birleştiği bölge Heraclius suru (627) tarafından çevrelenmektedir.

2.2.3.2.1. THEODOSİOS KARASURLARI[142]

Theodosios Karasurları, ana sur-iç sur duvarı (*mega teichos*), ön sur duvarı (*proteichisma*) ve hendekten (*souda/tafros*) oluşmaktadır. Karasurlarında, ana sur duvarı önünde bırakılan iç teras (*peribolos*) ve ön sur duvarı ile hendek arasında yer alan dış teras (*proteichisma*) ile beş kademeli bir savunma sistemi oluşturulmuştur.

ANA SUR DUVARI

Ana sur duvarı, İstanbul savunma sistemin son ve en güçlü kademesidir. Ana sur duvarı, T 96 numaralı kulede bitmektedir. Günümüzde son bölümü mevcut olmayan ön sur duvarı ise Tekfur Sarayı'na kadar devam ediyor, Mahkeme kulesi denilen kule ile saraya bağlanıyordu. T 96 ile ön sur arasında üzerinde bir poterne olan dik bir duvar bulunmaktaydı. Hendek Manuel Komnenos suruna kadar devam etmekteydi [143].

---

[142] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, a.g.e., çalışmasında ana sur üzerindeki surlar, Marmara Denizi'nden Tekfur Sarayı'na doğru T 1-96 olmak üzere numaralanmıştır. Ön sur üzerindeki burçlar da T1a-96a olarak sıralanmıştır. Manuel Komnenos surları üzerindeki kulelere B 1-12, Isaac Angelos bölgesindeki üç kuleye B 13-15, Pteron surlarındaki kulelere B 15-18, Leon surları üzerindeki kulelere de B 19-20 numaraları verilmiştir. Heraclius surları üzerindeki kuleler H1-12 biçiminde sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada da aynı sınıflandırma kullanılmıştır.

[143] F. Dirimtekin, İstanbul'un Fethi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1976, s.116.

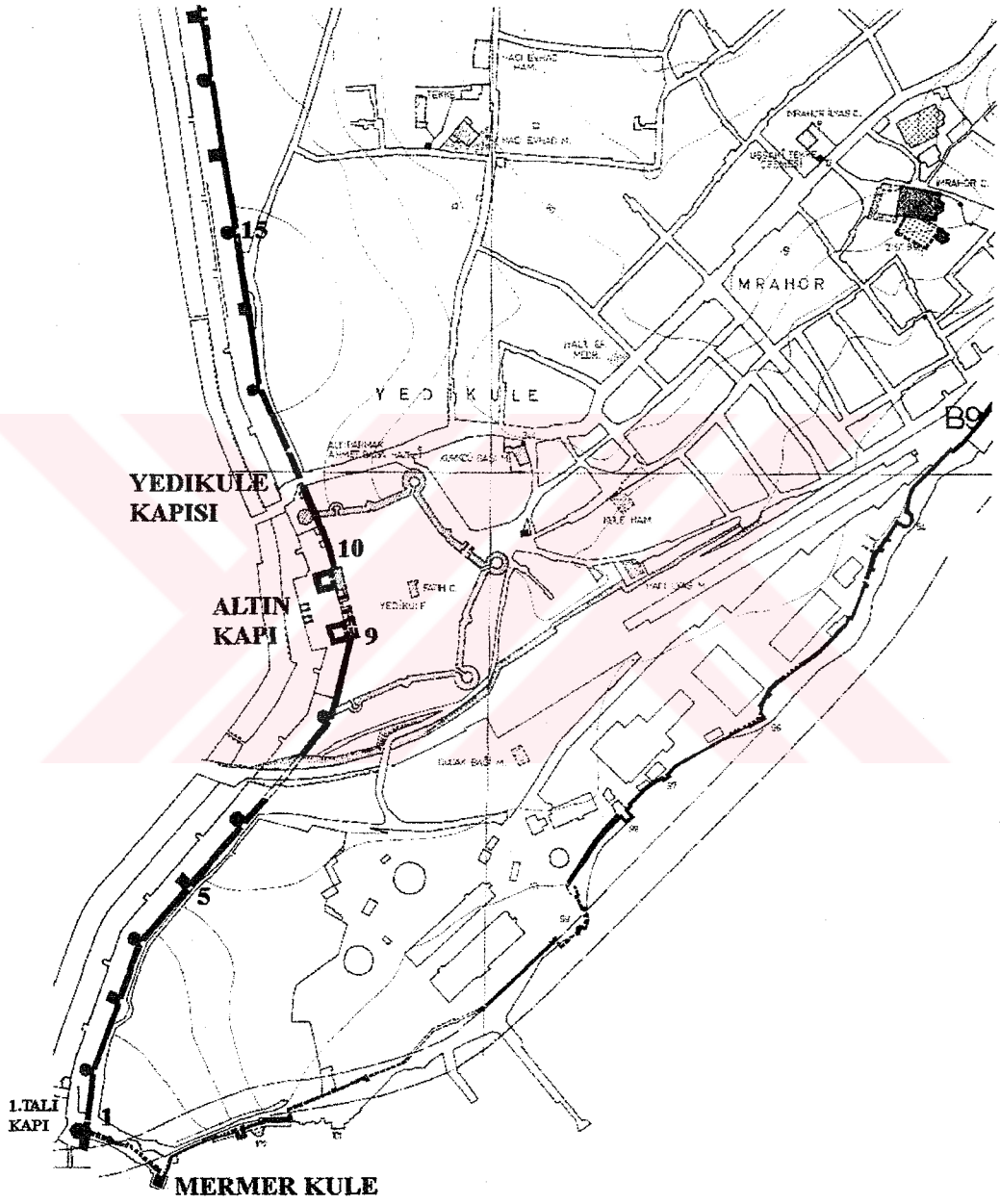

Harita. 21. Theodosios Karasurları'nın T 1-18. kuleleri arası

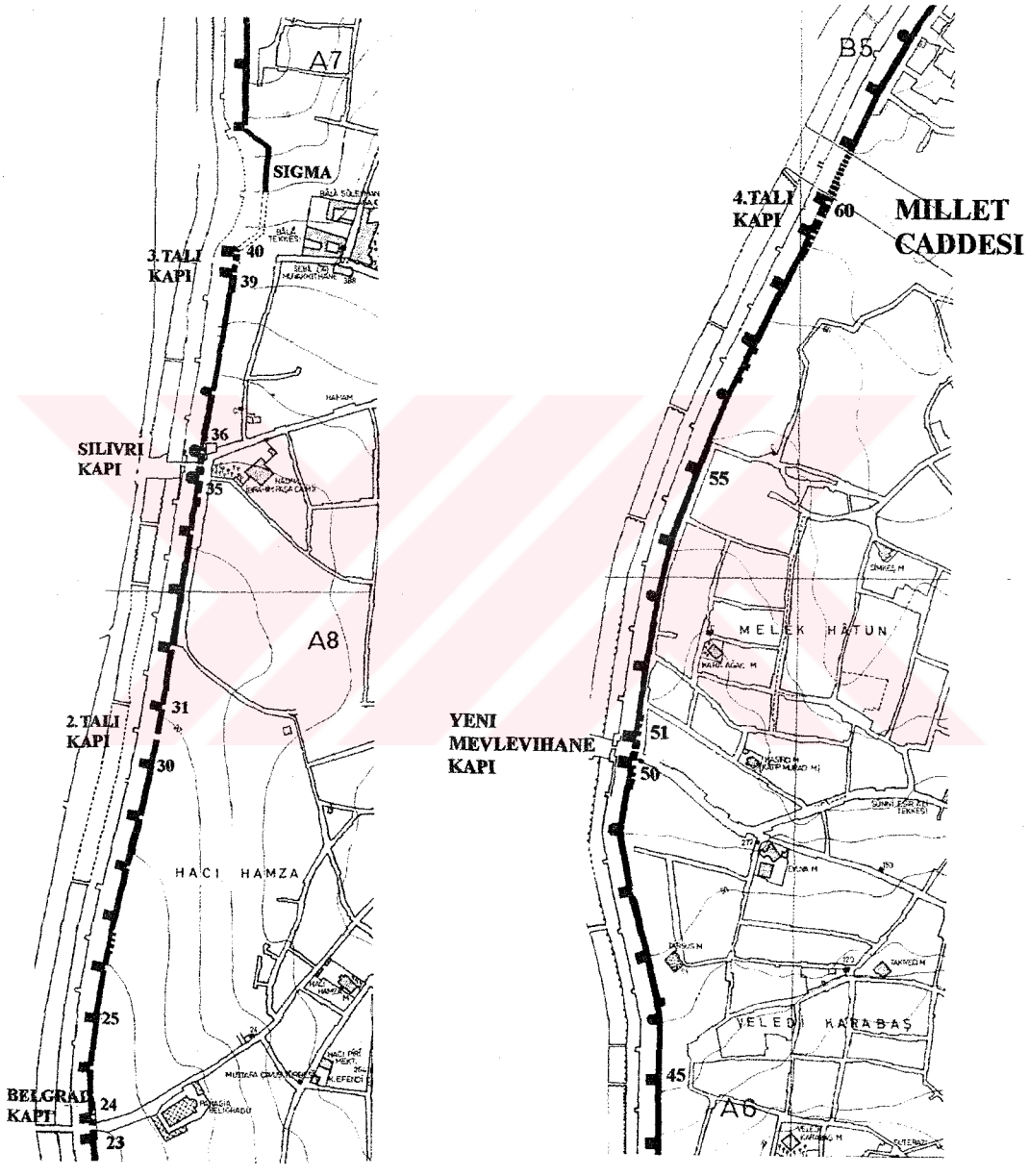

Harita 22-23. Theodosios Karasurları'nın T 23-43. ve 46-63. kuleleri arası

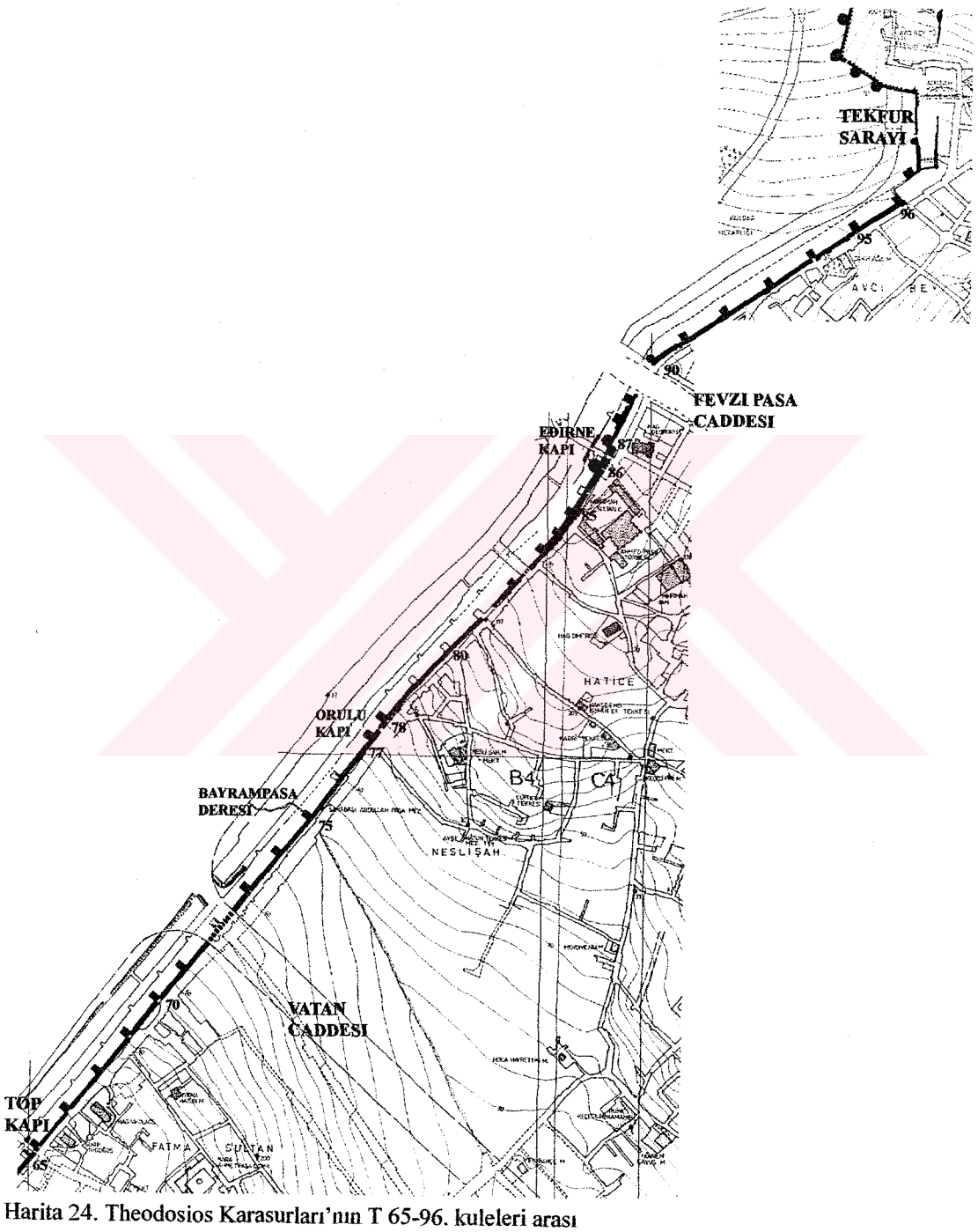

Harita 24. Theodosios Karasurları'nın T 65-96. kuleleri arası

Ana Sur Beden Duvarı: Tuğla hatıllı taş duvar tekniği ile inşa edilen ana sur beden duvarı, 4.85 m kalınlığında ve ortalama 12 m yüksekliğindedir. Güneyde Yedikule bölgesi'nde Theodosios döneminden kalan bölümlerde duvar yüksekliği 14 m, onarım gören bazı bölümlerde 10.5 metredir. Ana sur duvarı yaklaşık 50-70 m aralıkla inşa edilen 96 kule ile güçlendirilmiştir. Büyük bir bölümünde düz devam eden beden duvarı, Silivri Kapı, Mevlevihane Kapı arasında sigma şeklinde bir girinti oluşturmaktadır.

Resim 67. Ana sur, ön sur ve hendek-T14-T15 arası

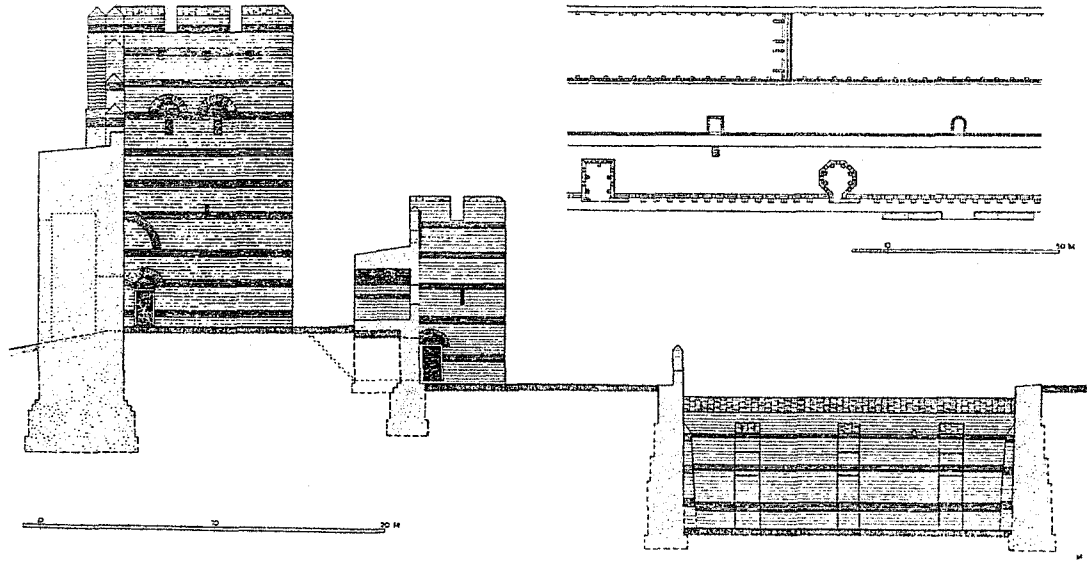

Resim 68. İstanbul karasurlarının kesiti

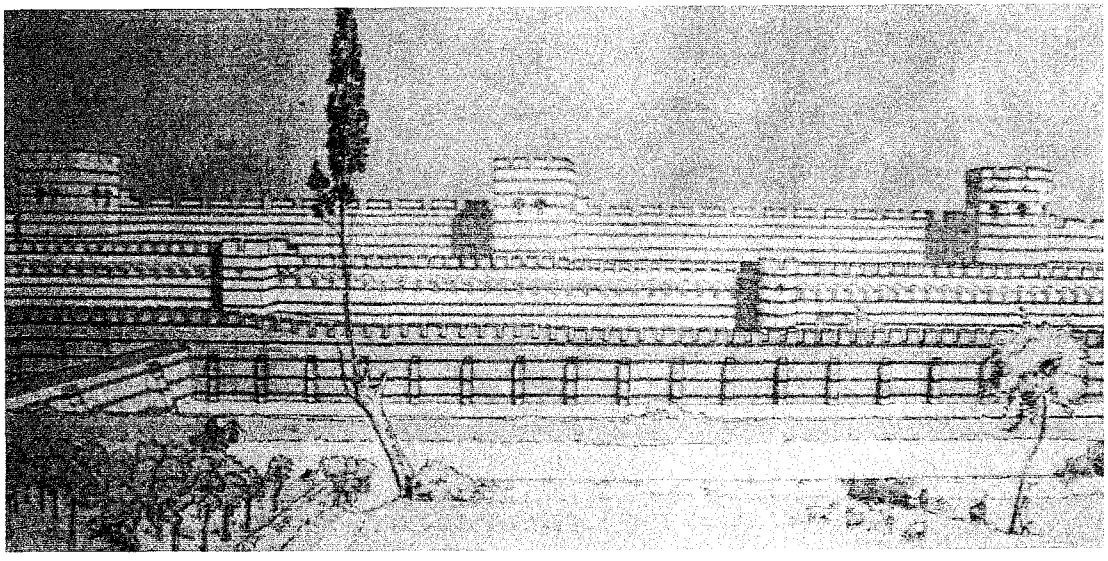

Resim 69. İstanbul karasurları

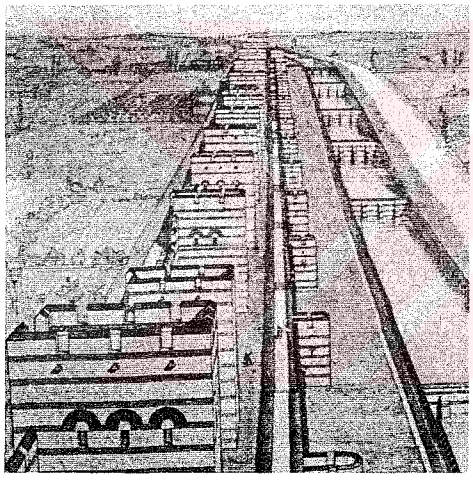

Resim 70. İstanbul karasurları

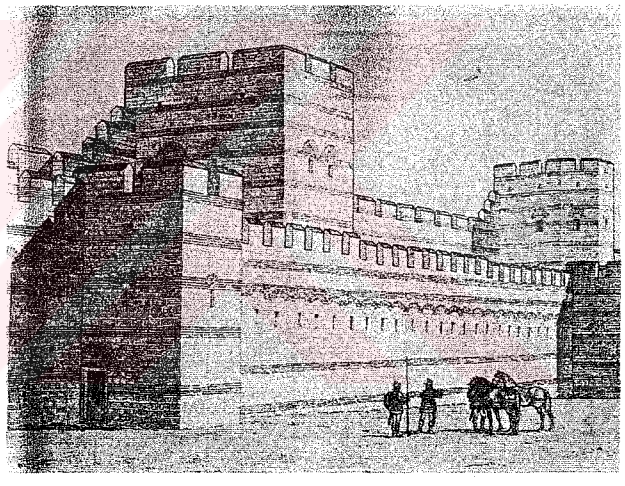

Resim 71. İstanbul karasurları, dış terastan bakış

Merdivenler: Marmara Denizi ile Tekfur Sarayı arasındaki alanda bugün büyük bir kısmı yol olan Dirimtekin'e göre 14, Müler'e göre 16 simetrik merdiven bulunmaktaydı. Merdivenler, savunma gereklerine göre kent içinde, ana sur beden duvarının önünde, duvara paralel inşa edilmiştir. 195-600 metre aralıklarla yer alan merdivenlerin genişlikleri 2,3-2,7 metre arasında değişmektedir. Beden duvarı seğirdim yolu seviyesine çıkan merdivenler, tonozlu alt yapılarla taşınmaktadır.

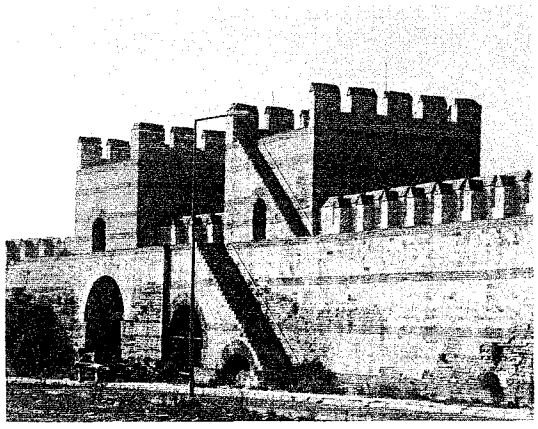

Resim 72. Belgrad Kapı

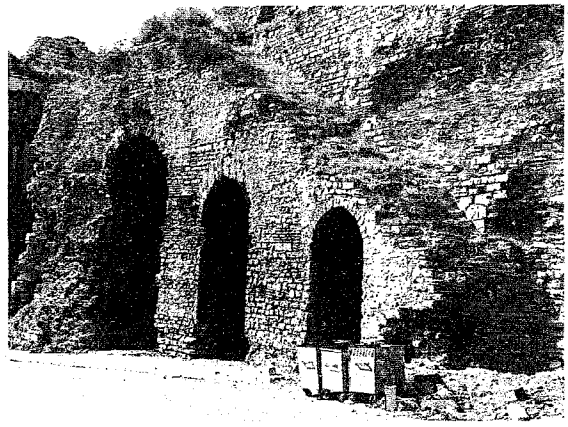

Resim 73. Örülü Kapı

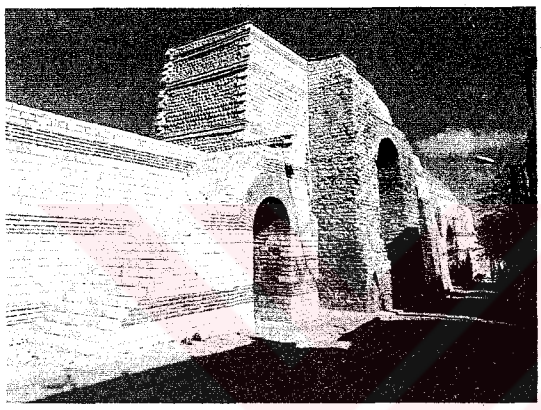

Resim 74. T 91-T 92 arasında bulunan merdiven

Resim 75. T 17-T18 arasında bulunan merdiven

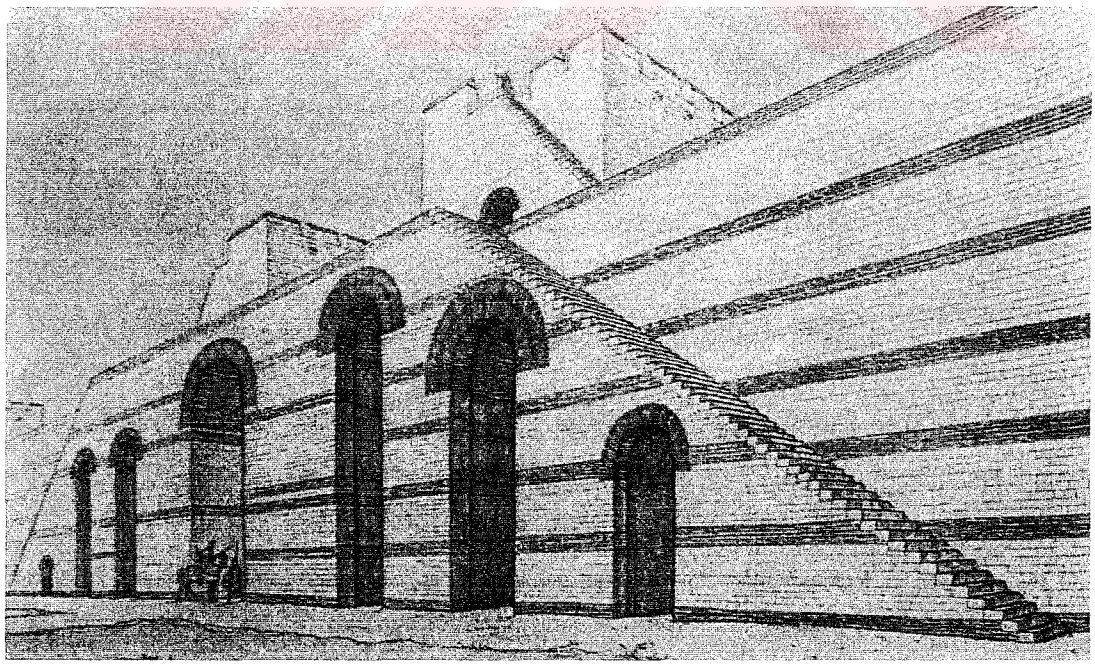

Resim 76. Ana sur seğirdim yoluna çıkan merdiven

Ana sur beden duvarı seğirdim yolu seviyesi: Kent içi merdivenlerle ulaşılan seğirdim yolu, dendan siper duvarları ile korunmuştur. Seğirdim yolundan kule üst katlarına ve merdivenlerle kule platformlarına ulaşılmaktadır. Seğirdim yolu döşemesi, beş katlı tuğla döşemesinden oluşmaktadır ve bu kent dışındaki cephede en üst tuğla kuşak olarak görülmektedir. Döşemenin üzerinde 4-6 sıra kesme taş örgülü, 0.50 cm-0.60 cm kalınlığında parapet duvarı bulunmaktadır. Parapet duvarı üzerinde dendan siperleri yer almaktadır.

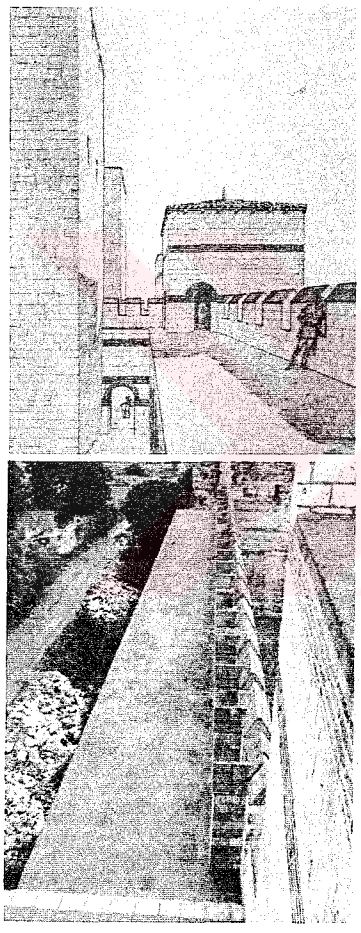

Resim 77-78. Seğirdim yolu seviyesi

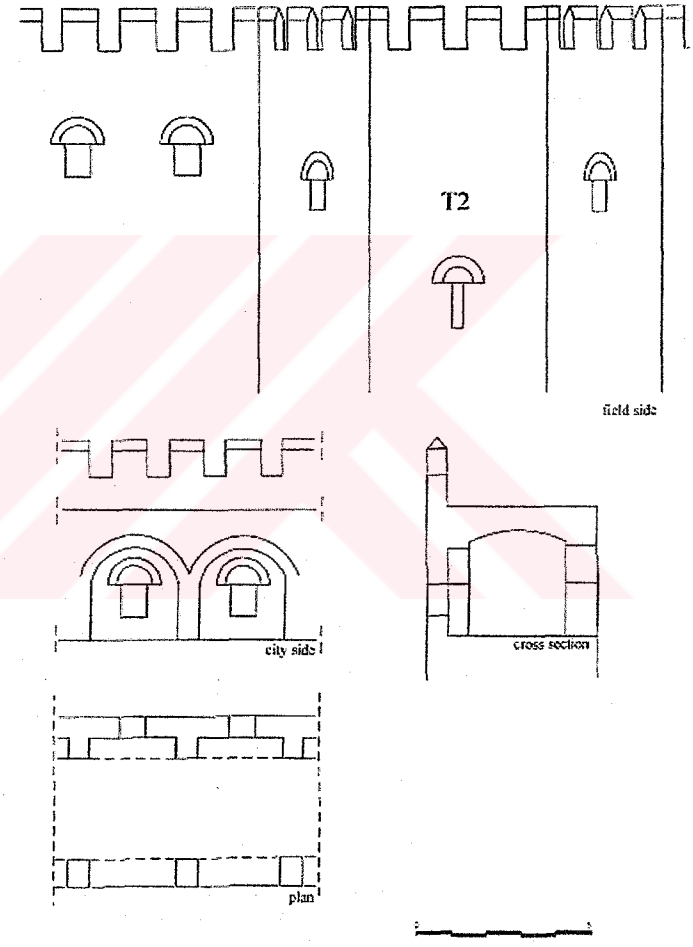

Resim 79. T 2-T 3 kuleleri arası iki katlı seğirdim yolu restitüsyonu

İki türlü seğirdim yolu bulunmaktadır, daha eski olan T planlı dendanlar (T 4 ile altın Kapı arasında olduğu gibi) ve geç tarihli yenilemelerde kullanılan dörtgen planlı

dendan siperliği[144]. Meyer-Plath Schneider, T planlı dendanların ilk dönemde planlandığını kabul etmiş ve T'nin arka ayağının parapet duvarını güçlendirmek için yapıldığını savunmuştur[145]. Ahunbay, parapetin hemen arkasında ve parapetten bağımsız yapılan T planlı dendanların Ortaçağda, topçu atışlarından ve depremlerden zarar görmüş ilk dönem siperini güçlendirmek için yapıldığını belirtmektedir.

Ahunbay[146], seğirdim yolu mimarisinin erken dönemlerde kazamatlı olabileceğini belirtmiştir. T 3-T 5 kuleleri arasında, siper duvarından 0.50 cm öne çıkan 0.60 cm genişliğinde 2.5 metre aralıklarla yapılmış ayaklar, seğirdim yolunun, ön sur duvarı gibi kazamatlı ve iki katlı düzenlenmiş olacağını göstermektedir. Üst kata çıkan merdiven izine rastlanmaması, bu merdivenlerin ahşap olabileceğini göstermektedir.

KULELER

Theodosios Karasurları üzerinde 96 tane kule bulunmaktadır. 50-75 metre aralıklarla inşa edilen kuleler, ana surdan 10-11 m ileri taşmaktadır. Kulelerin ortalama yüksekliği 20-25 metredir.

Plan düzeni: Doğal ve toplumsal nedenler sonucu, kulelerin bir çoğu farklı dönemlerde yeniden yapılmıştır. Bu sebeple kuleler, çeşitli plan düzeni ve yapım özelliklerine sahiptir. Kule planları dikdörtgen veya çok köşelidir. Kulelerin, 74 tanesi kare, 5 tanesi altıgen, 2 tanesi yedigen, 14 tanesi sekizgen ve 1 tanesi beşgen planlıdır. Karasurları'nın ilk kulesi olan üç katlı T 1 kulesi, tek beşgen planlı kuledir. 1-18. kuleler arasında dikdörtgen ve çokgen kuleler birbirini takip eder. 19-45. kuleler arasında Silivri Kapı kuleleri T 35-T 36 dışında ve 64-96. kuleler arasında Belgrad Kapı kuleleri T 75-76 ve T 90 dışında, sadece dikdörtgen kuleler yapılmıştır. Ana sur duvarının en çok hasar gören bölümü olan 45-63. kuleler arasında belirli bir düzen görülmemektedir. Kare planlı kuleler yaklaşık 10m x10m boyutlarındadır.

---

[144] M. Ahunbay, a.g.e., s.188.
[145] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, a.g.e., s.27-28.
[146] M. Ahunbay, a.g.e., s.187-192.

Kule duvarlarının yapım tekniği beden duvarları ile aynıdır. Bununla birlikte, askeri sebeplerle kuleler beden duvarlarına bağlanmadan inşa edilmiştir. Bu yapım yöntemi ile bu farklı kütlelerin birleştiği noktada oluşacak çatlama ve kırılmalar önlenmiştir. Genellikle, kulelerin duvarla birleşim bölgelerinde hafifletme kemerleri yapılmıştır.

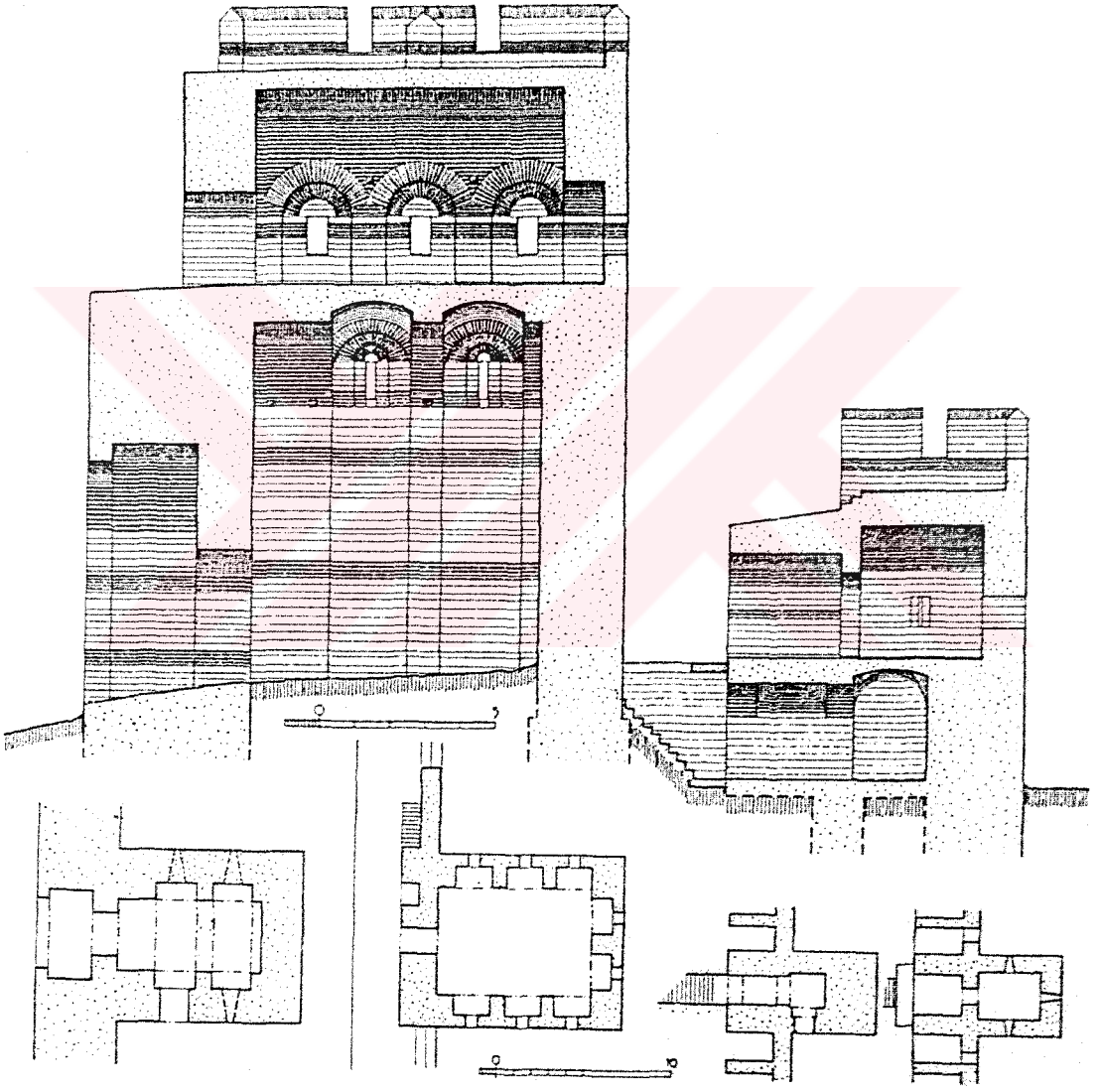

Resim 80. Ana sur ve ön sur beden duvarında bulunan dikdörtgen planlı kule örnekleri

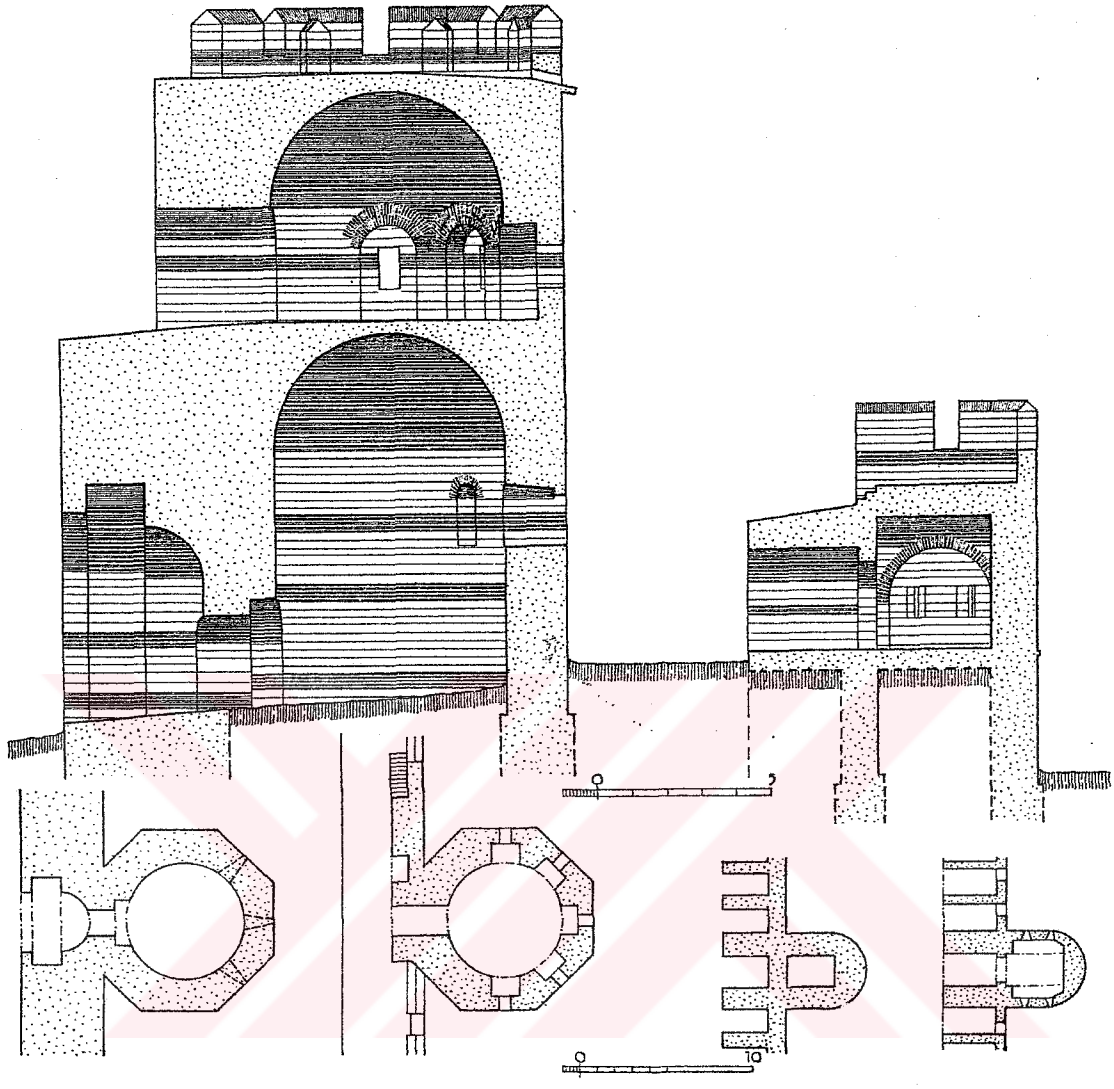

Resim 81. Ana sur duvarında bulunan çokgen planlı kule ve ön sur duvarında bulunan yuvarlak planlı kule örnekleri

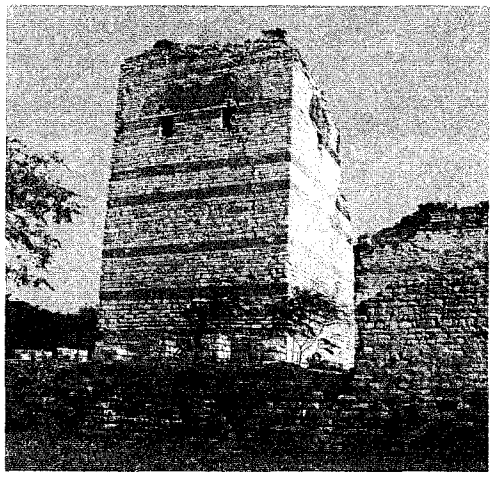

Resim 82.Dikdörtgen kule

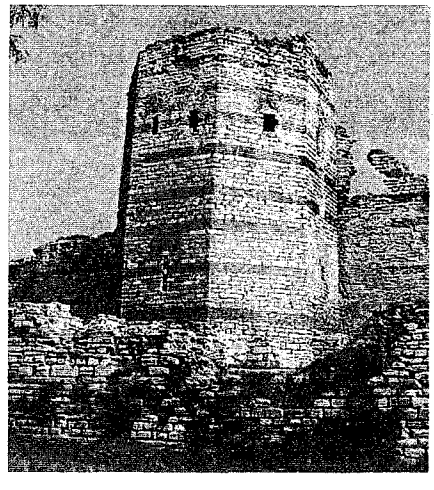

Resim 83.Çokgen kule

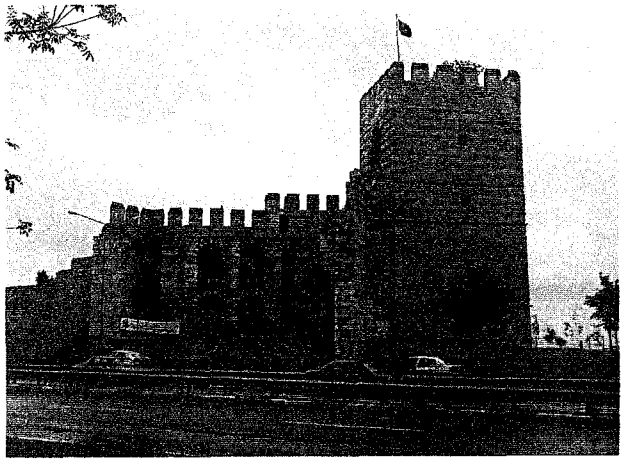

Resim 84. Mermer Kule

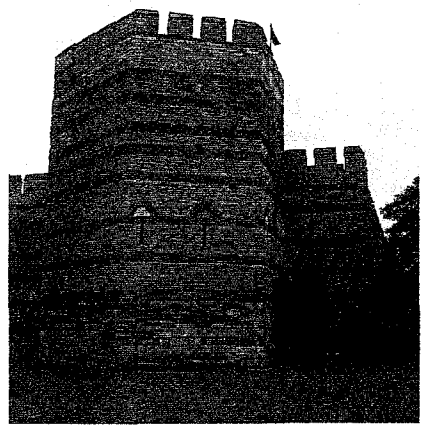

Resim 85. T1 kulesi

Resim 86. Mermer Kule –T1 Kulesi bağlantısı

Resim 87. T1 Kulesi ve ön sur bağlantısı

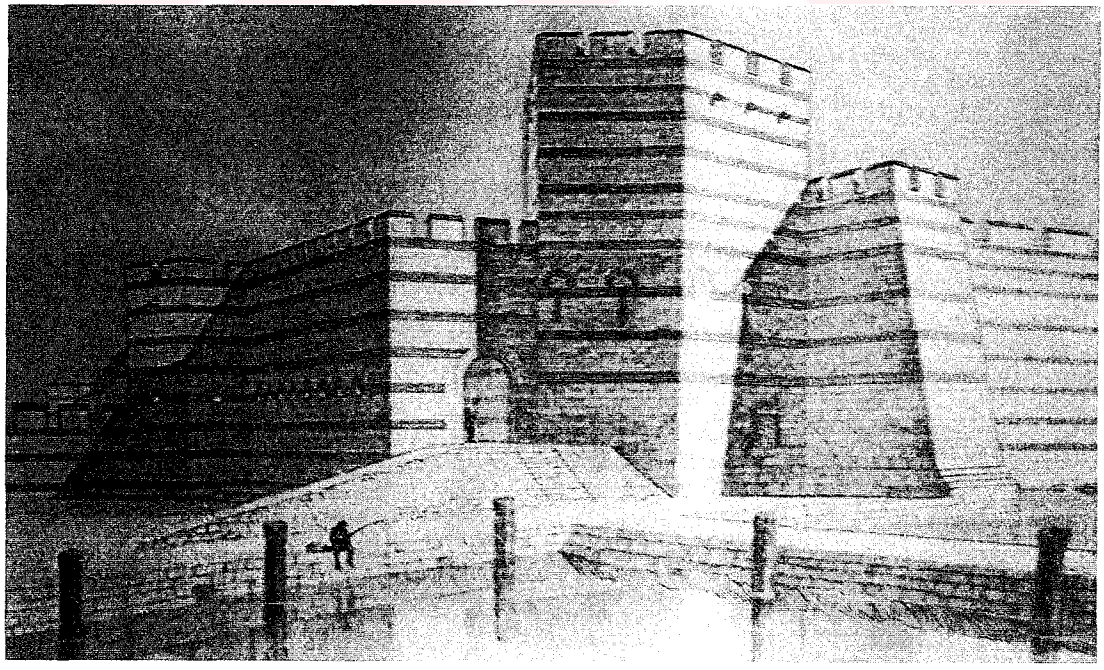

Resim 88. T1 Kulesi rekonstrüksiyonu

Resim 89. Kule iç görünüşü

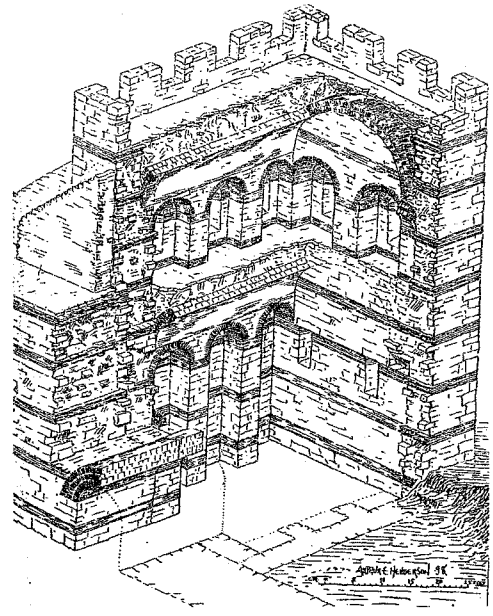

Resim 90. Kule iç görünüşü

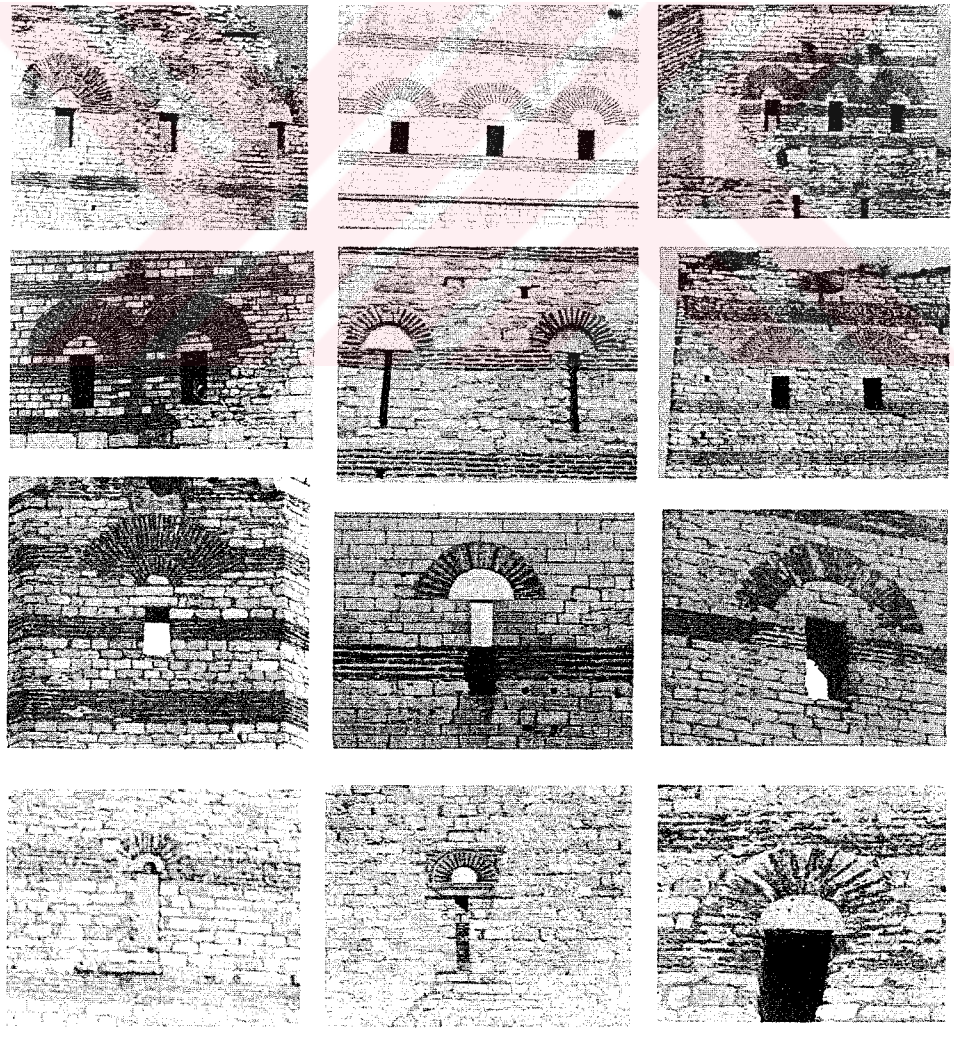

Resim 91. Kule mazgallarından örnekler

Ön giriş: Kulelerin ön giriş mekanları, vesibüller, dörtgen, yarım daire ve dörtgen ve yarım daireden oluşan planlara sahiptir. Ön giriş mekanına sur beden duvarında kent içinden açılan geniş kemerle girilmektedir. Dörtgen burçlarda görülen dörtgen planlı ön giriş mekanlarının üst örtüsü beşik tonozdur. Çokgen burçlara dörtgen planlı ve üst örtüleri çeyrek kubbe yarım daire planlı mekanlardan girilmektedir. Dörtgen ve yarım daireden oluşan plana sahip ön girişlerde ise tonoz ve çeyrek kubbe birlikte kullanılmıştır

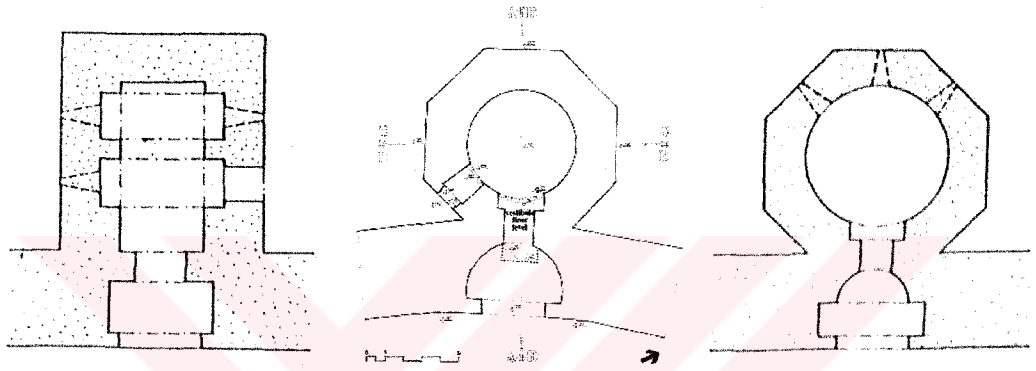

Resim 92. Kule ön giriş planları

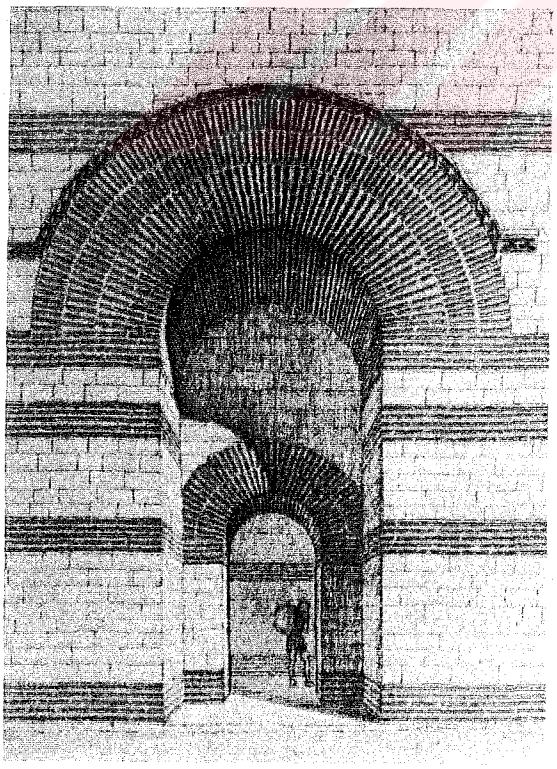

Resim 93. Tonoz üst örtülü kule ön girişi

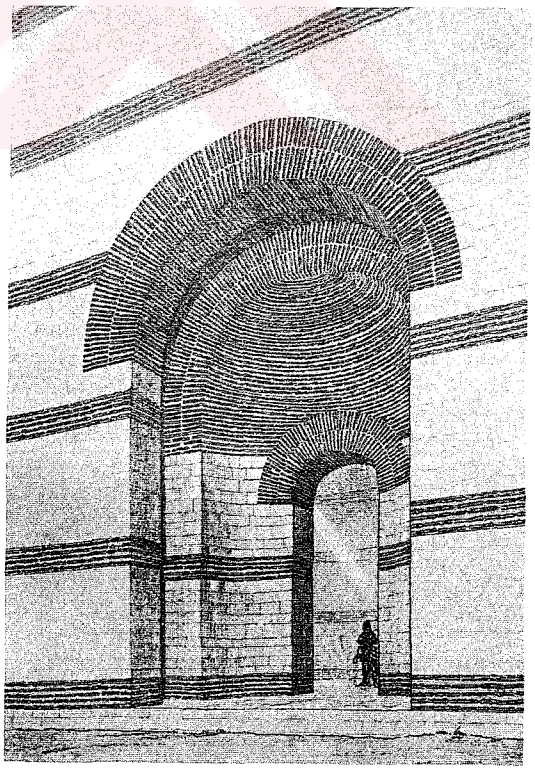

Resim 94. Yarım kubbe üst örtülü kule ön girişi

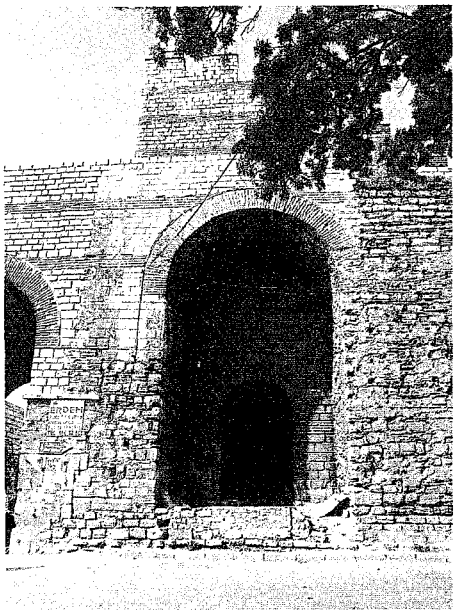

Resim 95.Tonoz üst örtülü kule ön girişi T 2

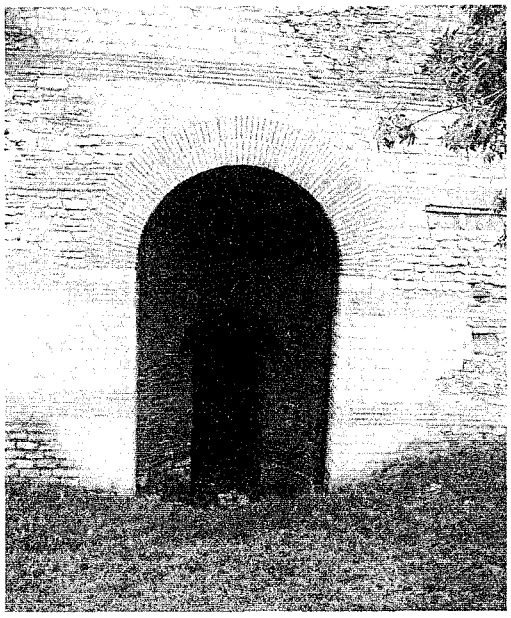

Resim 96.Yarım kubbe üst örtülü kule ön girişi T 66

Katlar: Theodosios Karasurları üzerindeki kuleler, genellikle iki katlıdır. kat döşemeleri ahşap veya kagir yapılmıştır. Tuğladan yapılmış olan kagir döşemeler, beşik tonoz, haçvari tonoz veya kubbedir. Tonozlar, savaş sırasında batı duvarının yıkılması durumunda taban ve çatı döşemelerinin de yıkılmasını önlemek amacıyla kulelerin kuzey ve güney duvarlarına taşıtılmıştır. Kulelerde tonoz başlangıçlarında ahşap gergilerin izleri görülmektedir. Çok az sayıda üç katlı kule yapılmıştır. Basil ve Constantine kulesi-T1, T 77 ve Lykus-Bayrampaşa Dere'sinin yanında bulunan T 75 üç katlı olarak inşa edilmiş kulelerdendir. T 75 Bayrampaşa Vadisi'nin en alçak noktasında bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, kulenin su dağıtımını kontrol etmek veya meydana gelen su baskınlarından dolayı üç katlı yapıldığı sanılmaktadır[147].

Zemin katlara kent içinden girilmektedir. Kulelerin bir çoğunda, zemin katı iç terasa bağlayan kapılar bulunmaktadır. Kolay savunabilmek için kapılar kale ile sur beden duvarının birleşimine yakın yapılmıştır. Kapılar bir çok kulede, savaş sırasında saldırıya çıkan askerlerin kalkansız sağ tarafının sonraki kuleden koruma bilmesi için genellikle kulenin sağ tarafına açılmıştır. Zemin kat ile üst kat arasında bağlantı

[147] B. C. P. Tsangadas, a.g.e., s.178.

bulunmamaktadır. Zemin katlar, savaş dönemlerinde askeri malzeme deposu olarak ve barış döneminde kentliler tarafından kullanılmıştır.

Savunma amaçlı olan üst katlara, seğirdim yolu seviyesinden ulaşılmaktadır. Üst katlarda, çeşitli formlarda ve cephe düzenlerinde yapılmış, üç yöne açılan mazgal delikleri bulunmaktadır Ağır silahların kullanıldığı kule platformuna, seğirdim yolunda yapılan merdivenlerle veya üst kattan duvar içinden veya açıktan çıkan kagir merdivenlerle ulaşılmaktadır. Üst kat içinde yapılan merdivenler, tonozlarla taşıtılmaktadır. Az sayıda örneğine rastladığımız bu merdivenlerin tonoz kalıntıları bazı kulelerde görülmektedir.

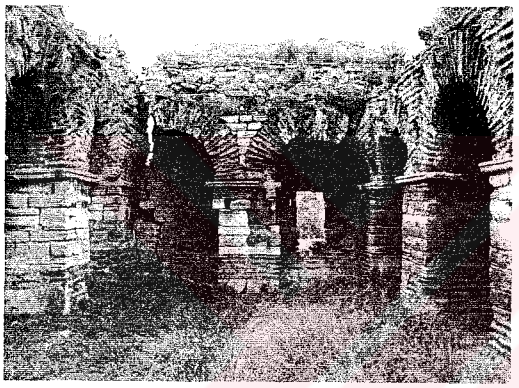

Resim 97. T 21 Kulesi üst kat görünüşü

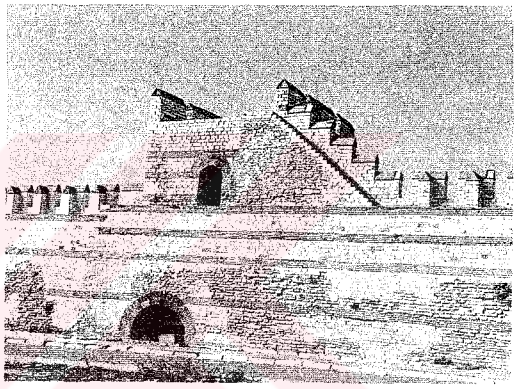

Resim 98.T 25 Kulesi

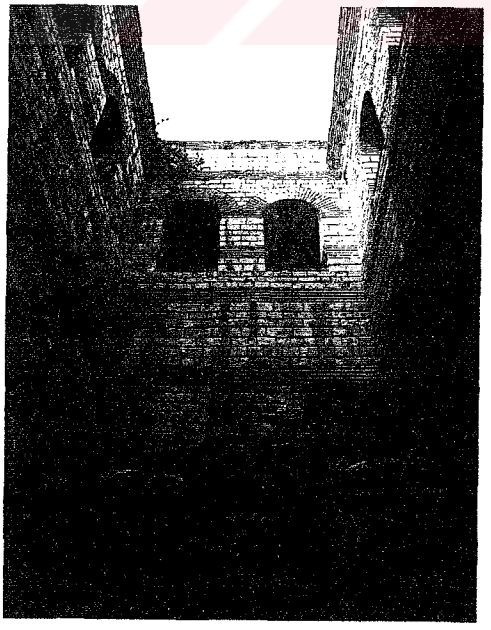

Resim 99. T 66 Kulesi iç görünüşü

Resim 100. T 45 Kulesi iç görünüşü

KAPILAR

Theodosios surları üzerinde on iki kapı bulunmaktadır. Askeri birlikler tarafından kullandığı düşünülen kapılar, askeri[148] kapı olarak adlandırılmıştır. Fakat, bu kapıların özellikli kullanımı hakkında kesin bir ayrım olup olmadığı bilinmemektedir. Karasurlarının her birinde bir garnizonun görevlendirildiği altı kısma bölündüğünü ve her kısımda terasa açılan bir kapı bulunduğunu söylenmektedir[149]. Askeri kapılar numaralandırılırken, halk kapılarına isim verilmiştir. Altın Kapı ise imparatorluk kapısıdır.

Kapı sistemlerinde, ön sur ve ana sur beden duvarları üzerinde açılan kapılar aynı aksta yer almaktadır. T1 kulesi yanında bulunan 1.askeri kapı (XP kapısı) ve 2. tali kapılar, sadece ana sur ve ön sur arasında yer alan iç terasa açılmaktadır ve genellemenin dışında kalmaktadır. Kapılar, ana sur beden duvarı üzerinde yer almaktadır ve iki yanlarında öne çıkan kuleler ve savunmayı güçlendirmek için iki sur duvarı arasında oluşturulan avlular ile korunur. Kuleler iç terasa geçişi daraltarak savunmayı desteklediklerı gibi diğer kapılarla da iletişimi sağlamaktadır. İç terasa açılan geçişler, kuleler ve ön sur duvarı arasındaki açıklıklarla kontrol edilmektedir. İmparatorluk kapısı olan Altın Kapı, ana sur ve ön sur beden duvarında yapılan kulelerle güçlendirilmiştir. Kapı sistemlerinde, ön sur üzerinde bulunan ilk kapılara hendeği geçen köprülerle ulaşılmaktadır.

Savunma güçlüğü nedeniyle, tali kapıların sayısı çok azdır. Bu kapıların dışında, ana sur kulelerinden iç terasa açılan kapılar bulunmaktadır. Ön sur duvarı kulelerinden dış terasa açılan kapı sayısı ise daha azdır.

---

[148] Millingen ve Tsangalas "askeri kapı" terimini kullanmışlardır. Dirimtekin ve Shneider ise bu kapılara "tali kapı" demişlerdir.
[149] B. C. P. Tsangadas, a.g.e., s.181, Bury'den alıntı.

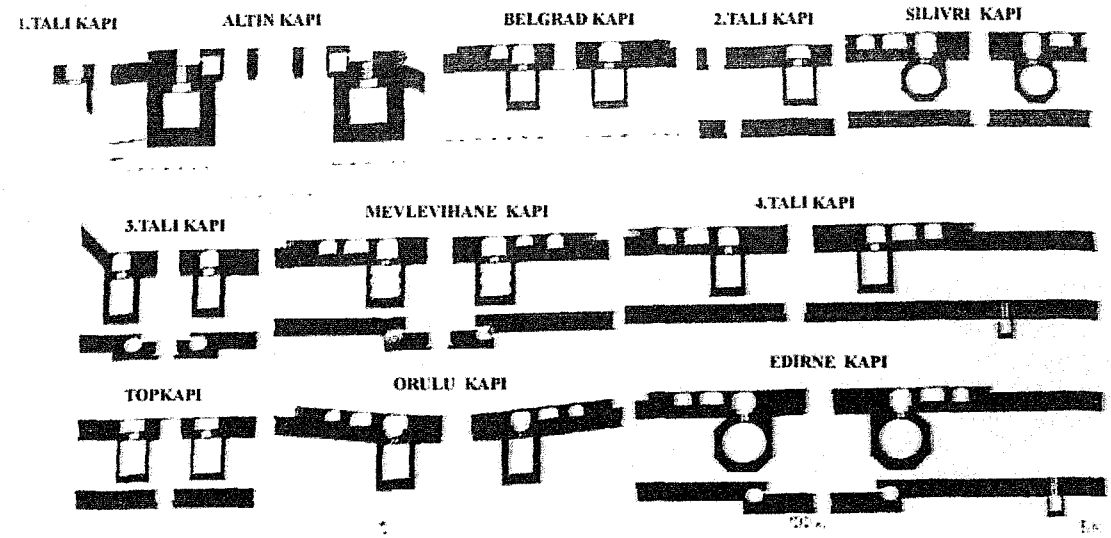

Resim 101. Theodosios karasurları üzerinde yer alan kapılar

1. I. Tali Kapı-Tabağhane-Debbağhane Kapısı: Bu kapıya, Postern of Jesus Christ denilmiştir[150]. Kemerli kapının üzerinde XP monogramı bulunmaktadır. Karasurları üzerindeki ilk kapı olan 1. askeri kapı, T 1 kulesinin hemen kuzeyine yer almaktadır. Deniz ve kara surlarının bağlantı bölgesinde bulunan 1. tali kapı, askeri birliklerin iç terasta hareket etmesi için açılmış olmalıdır.

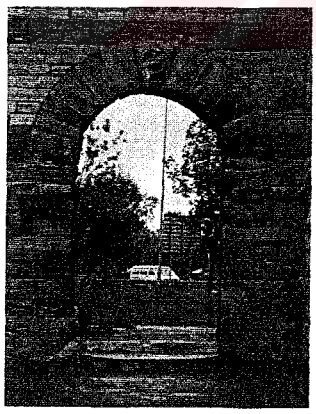

Resim 102. I.Tali Kapı

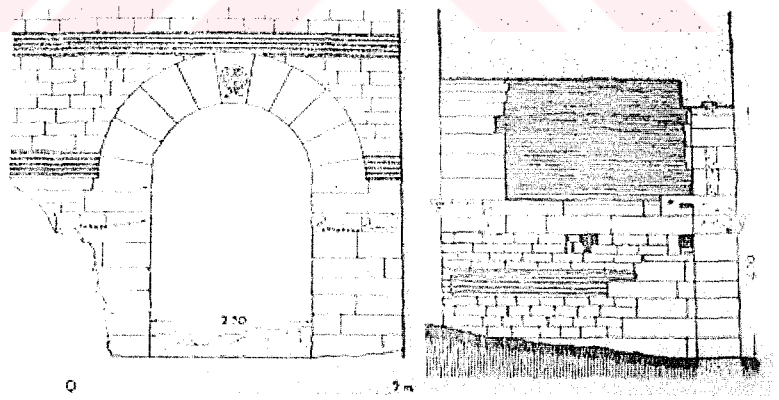

Resim 103. I.Tali Kapı çizimleri

2. Altın Kapı: T 9-T 10 kuleleri arasında yer alan anıtsal kapı, Altın Kapı- Porta Aurea' dır. Altın Kapı, 5.yüzyılda kent surlarının yeniden güçlendirilmesi girişimi ile birlikte Via Egnatia'nın kent girişinde yapılan anıtsal kapıdır. Kentin ana kapısı

görevini üstlenen bu kapı, imparatorların kente giriş törenlerinde kullanılmıştır. Altın Kapı, Haçlı seferlerinde zarar görmüştür. 14. yüzyılın ortasında ve ikinci yarısında kapı bir iç kaleye dönüştürülmüştür. Yüzyılın sonunda, ön kapı sağlamlaştırılmış ve ön cephe mitolojik sahneler işlenen kabartma plakalarla kaplanmıştır. Yıldırım Bayezid kuşatmasında, Yıldırım'ın isteği üzerine iç kule yıkılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde, 1457-1458 yıllarında Yedikule'ye dahil edilen kapının açık kalmış geçitleri de kapatılmıştır. Osmanlı döneminde hazine ve daha sonra hapishane olarak kullanılan Yedikule ile birlikte Altın Kapı, II.Mahmud döneminde (1838) onarılmıştır. 1894 depreminde zarar görmüş ve üzerindeki bir çok taş düşmüştür. Yedikule ve Altın kapı 1895 yılında müzeye dönüştürülmüştür. 1958-1970 yılları arasında yapılan çalışmalarda[151], 1936 yılı öncesinde ön kapının üst bölümü ve sütunlarının takviyesinde kullanılan metal konstrüksiyonlar kaldırılmış, ön sur kapısı üstünden geçirilen betonarme kuşakla sağlamlaştırılmıştır. Altın kapının 1894 depreminde yıkılan kısımları tamamlanmış, sağ yan kapı açılmış ve sağ kule parapetleri eklenmiştir.

Altın kapı kentin anıtsal kapısı olmasının yanında, kentin askeri mimari özellikleri açısından en güçlü kapısıdır. Altın Kapı, ana sur ve ön sur beden duvarında yapılan kulelerle güçlendirilmiştir.

Altın kapı, ana sur beden duvarı üzerinde açılan üç tane geniş kemerli geçit ve bunların yanına yapılan mermer kaplamalı 17 m x18,3 m boyutlarındaki iki kuleden oluşmaktadır. Batı cephesinde ortadaki geçidin genişliği 8.50 m, yan geçitlerin 5.75 m'dir. Kuleler ve geçitler iyi işlenmiş, kesme dörtgen mermerlerle kaplanmıştır. Kemerler de nitelikli taşlardan oluşturulmuştur. 1931 yılında yapılan kazılarda, kuzey kulesinin temelinin genişleyerek sert zemine ulaştığı, en az 11 sıradan oluşan iyi işlenmiş dikdörtgen taş bloklardan meydana geldiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte ana avlunun zeminin 4.30 m altında kadar inen temel sistemi, özensiz

[150] E. A. Grosvenor, Constantinople, Boston, 1895, s.589.
[151] İ. Kumbaracılar, C. Tamer, Yedikule, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu,

işlenmiş ve çeşitli boyutlardaki taşlardan yapılmıştır[152]. Kuleler arasındaki iç avlu mermer plakalarla kaplanmıştır. Kazıda, dörtgen biçimde kesilmiş yontma taşlardan oluşturulan bir yolun, kesin olarak restitüsyonu yapılamazsa da, avlunun ortasından geçerek kapıları birleştirdiği görülmüştür. Kapı, Theodosios ve Nike heykelleri ile süslenmiştir. Orta geçidinin doğu ve batı cephelerinde kemerlerinin üzerinde 425 yılında metal harflerle yazılan kitabelerin izleri durmaktadır[153].

1931 yılında geçitlerin örülü olduğu ve ota geçitte ve sağ geçitte açılan küçük birer kapı ile geçiş sağlandığı görülmektedir Yapılan araştırmalarda yan geçitlerin batı yüzünün Bizans döneminde kapatıldığı anlaşılmıştır. Doğu yüzünde ise Osmanlı döneminde belli olmayan bir nedenle açıldığı -depolama- ve sonra tekrar kapatıldığı sanılmaktadır. Ortadaki geçidin daraltıldığı dönemde, sağ geçidin de kapatılmıştır. Ortadaki geçitte ilk dönem sütunu görülmektedir. Orta geçitte günümüze ulaşan kapı, Bizans'ın geç döneminde savunmayı güçlendirme amacıyla yapılmıştır.

Altın kapının korunması için ön sur üzerine iki kule ile güçlendirilen Altın kapı ile aynı aksta bir ön kapı; Propylaic Gateway, yapılmıştır. Ön kapının iki yanında antik dönem mermerleri ve rölyefleri kullanılarak cephe bezenmiştir. Ön kapı ve benden duvarları, ön sur ile birlikte yapılmıştır. fakat beden duvarlarının üst bölümleri daha sonraki dönemlerde yenilenmiştir. Ön sur kapısı ve mermer süslemeleri erken dönem yapısından alınmıştır[154]. Kapının iki yanında bulunan kuleler 14.yüzyılın sonunda, V. İoannes Palaiologos tarafından yaptırılmıştır.

Geç Bizans döneminde, köprünün kullanımına son verilmiştir, ve ön kapıya siper duvarı ile korunan güneyden gelen bir rampa ile ulaşılmıştır. Altın kapının geçitleri kapatıldıktan sonra avluya ulaşmak için avlu duvarının kuzeybatı köşesine bir kapı açılmıştır.

---

[152] T. Macridy Bey, S. Casson, Excavations at the Golden Gate Constantinople, Oxford, 1931, s.68-69.
[153] A. Van Millingen, a.g.e., s.62.
[154] T. Macridy Bey, S. Casson, a.g.e., s.74

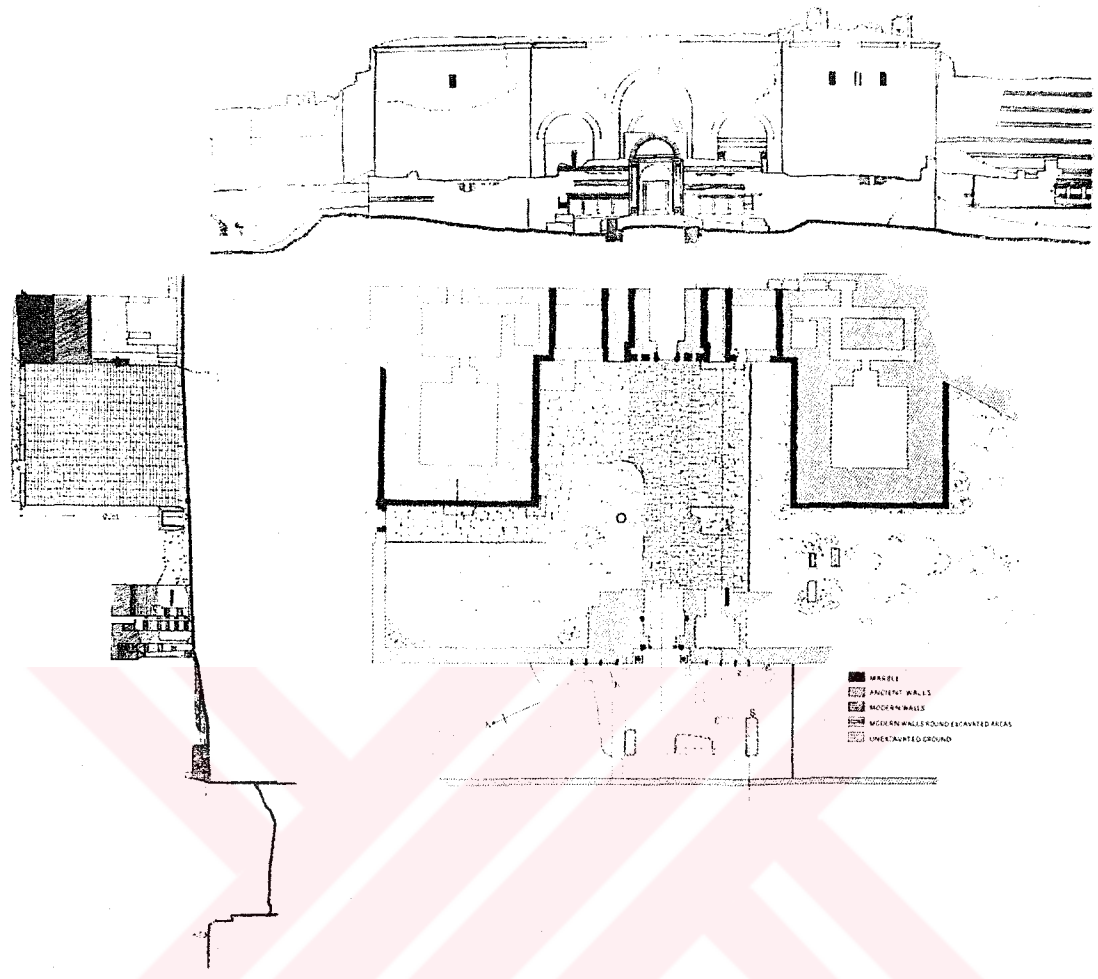

Resim 104. Altın Kapı plan, kesit ve görünüşü

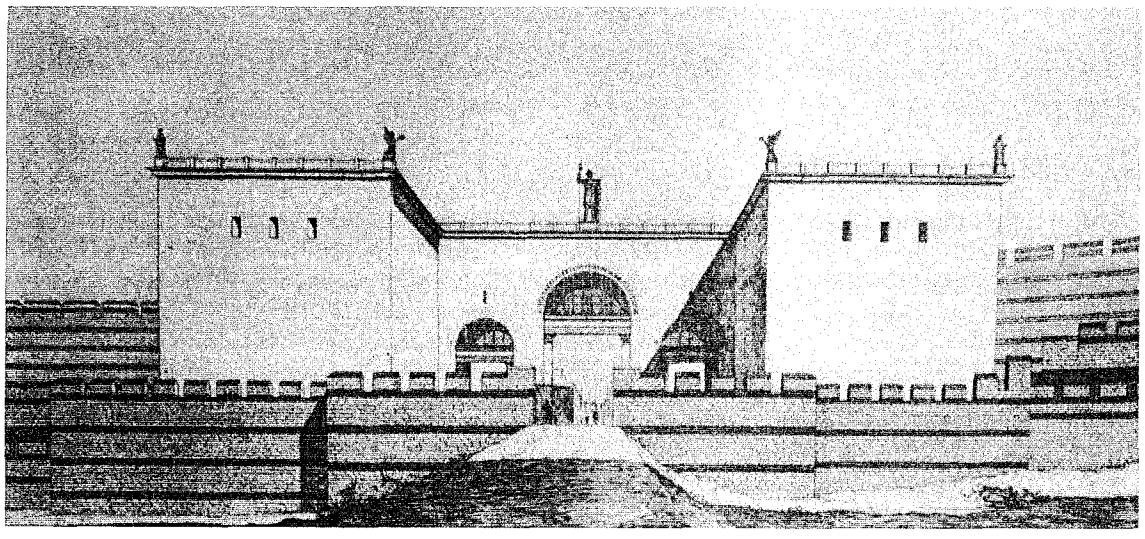

Resim 105. Altın Kapı'nın rekonstrüksüyonu

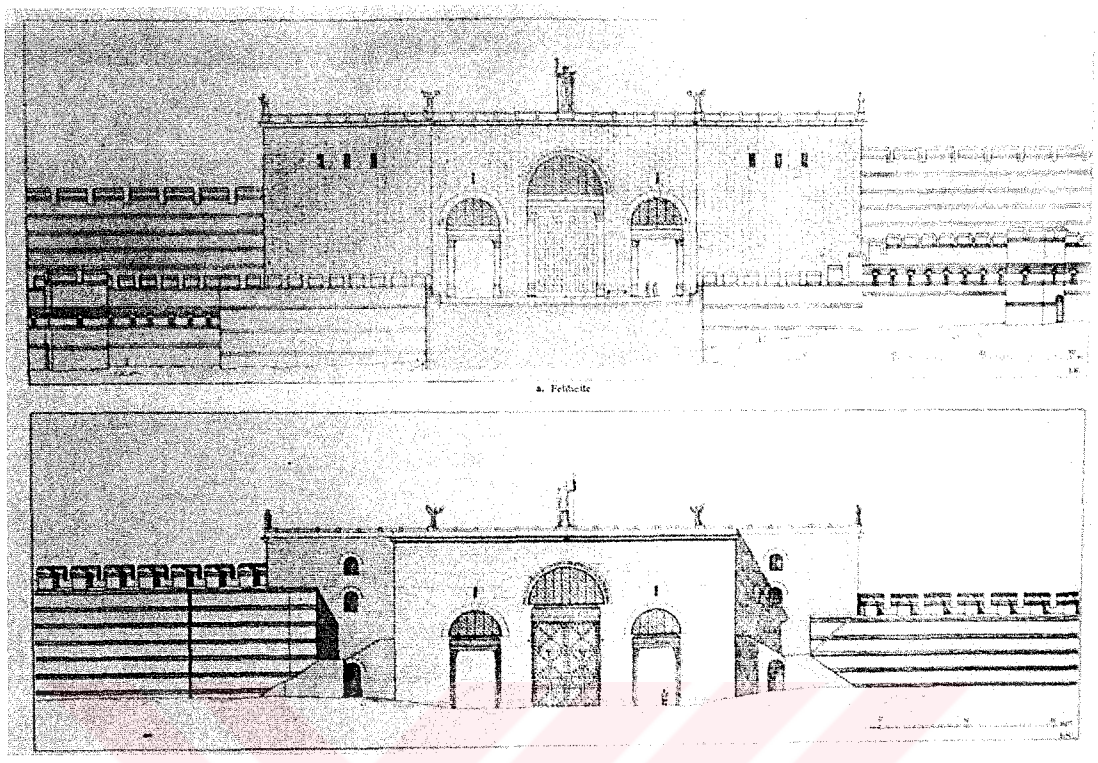

Resim 106. Altın Kapı'nın ön ve arka cephe rekonstrüksüyonları

Resim 107. Altın Kapı'nın günümüzdeki durumu

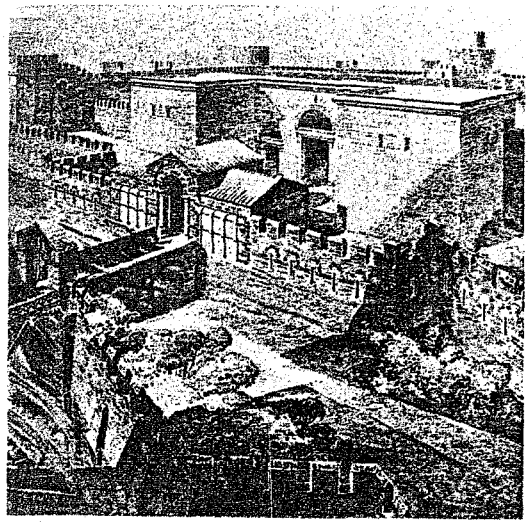

Resim 108.Altın Kapı'nın rekonstrüksüyonu

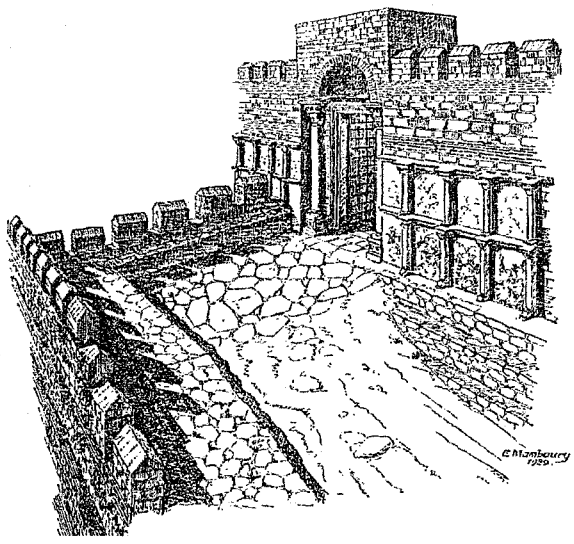

Resim 109.Altın Kapı ön sur giriş rekonstrüksüyonu

3. Yedikule Kapı: T 11-T 12 kuleleri arasında yer alan kapının Osmanlı döneminde yapıldığı sanılmaktadır. Bununla beraber, beden duvarı üzerinde Bizans dönemi örgü teknikleri ve Bizans kartalı görülmektedir. Tuğla tonozla geçilen açıklığın iki yönünde, tuğla kemerler kullanılmıştır. Kapının batı yönünde bugün kısmen yok olmuş mermer söve ve kemerli iç takım bulunmaktadır.

Resim 110-111. Yedikule Kapı'nın iç ve dış görünüşleri

4. Belgrad Kapı: T 22-T 23 kuleleri arasında yer alan kapının adı Bizans döneminde Xylokerkou/Xylokerkos idi. Isaac Angelos döneminde kapatılan kapı, 1878 yılında açılmıştır[155]. Yüzyılın başında kemer başlangıcına kadar mevcut olan kapı, sonraki

[155] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider, a.g.e., s.63.

onarımlarda seğirdim kotuna kadar tamamlanmıştır. Kemer açıklığı betonarme hatıl kullanılarak geçilmiştir. T 22-T 23 kuleleri önünde surlara paralel seğirdim yoluna çıkan merdivenler görülmektedir. Kapının iki yanında bulunan kuleler, merdivenler ve ön sur duvarı neredeyse yeniden yapılarak tamamlanmıştır. Ön sur kapısının mimari özellikleri ise bilinmemektedir.

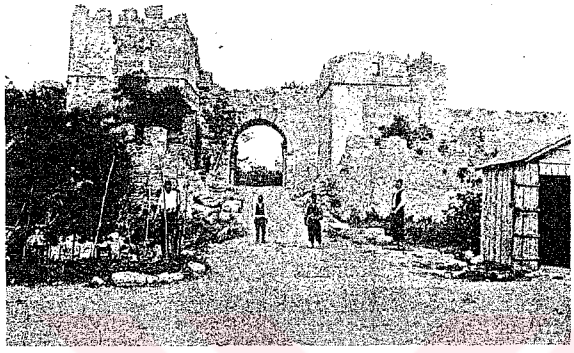

Resim 112. Belgrad Kapı, 19.yy sonu

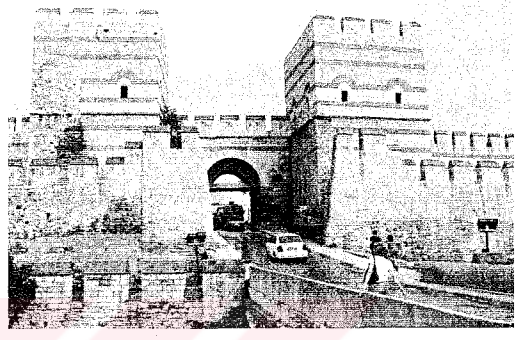

Resim 113. Belgrad Kapı'nın günümüzdeki durumu

5. II. Tali Kapı: T 30-T 31 kuleleri arasında yer alan II. tali kapı, yaklaşık 3 metre genişliğindedir.

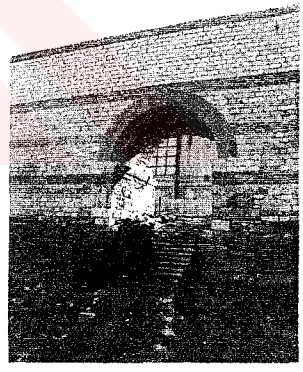

Resim 114. II Tali Kapı

6. Silivri Kapı: T 35-T 36 kuleleri arasında yer alan kapı, kenti Silivri'ye bağlayan yolun üzerindedir ve Bizans döneminden itibaren Selivrias-Silivri kapı olarak adlandırılmıştır. Silivri Kapı'nın dışında Balıklı' da Pege Kilisesi'nin kurulmasından sonra kapıya Pege Kapısı denilmeye başlanmıştır[156]. Millingen, Pylé Melandesia kapısının bu kapı olabileceğini belirtmiştir[157]. Silivri Kapı çokgen iki kule ile korunmuştur. Kent içinde, T 35 kulesinin önünde, seğirdim kotuna çıkan merdiven

[156] B. C. P. Tsangadas, a.g.e., s.18.
[157] A. Van Millingen, a.g.e., s.76.

görülmektedir. Ana sur beden duvarında kent tarafında görülen yüksek kemerli açıklık, batı tarafında farklı yüksekliklerdeki iki hafifletme kemeri ile alçaltılmıştır. Kapının sadece mermer söveleri günümüze ulaşmıştır. . Kapı yan duvarlarında ve avlu duvarında üst kemerin başlangıcına kadar büyük boyutlu, düzgün işlenmiş, yanaşık derzli erken dönem taşları görülmektedir. Kapının tonoz ve kemer tuğlaları yenilenmiş, avlu yönünde iki kemer arası ve üst kemer ile seğirdim yolu seviyesi arasında kalan bölüm daha küçük boyutlu taşlar kullanılarak tamamlanmıştır. Ana sur beden duvarı, kuleler ve ön sur duvarı ile kapı önünde oluşturulan avludan, dar geçitler ile iç terasa ulaşılmaktadır.

Ön sur duvarı üzerinde yer alan ön kapının avlu yönünde, yüksek taş tonozlu açıklığın altında mermer konsollar üzerine oturan monoblok mermer lento ile kapı boşluğu oluşturulmuştur. Kent dışına bakan cephede de kapı boşluğu daha alçak taş ve kullanarak inşa edilmiş kemerli açıklığın altında aynı sistemle yapılmıştır. kapı üst platformuna iç terasta bulunan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Yüzyıl başında çekilen fotoğraflarda, kent dışında kapı üstünde 4 adet taş konsol görülmektedir. Günümüzde bir adet konsol daha eklenmiş ve üstüne siper duvarı eklenmiştir.

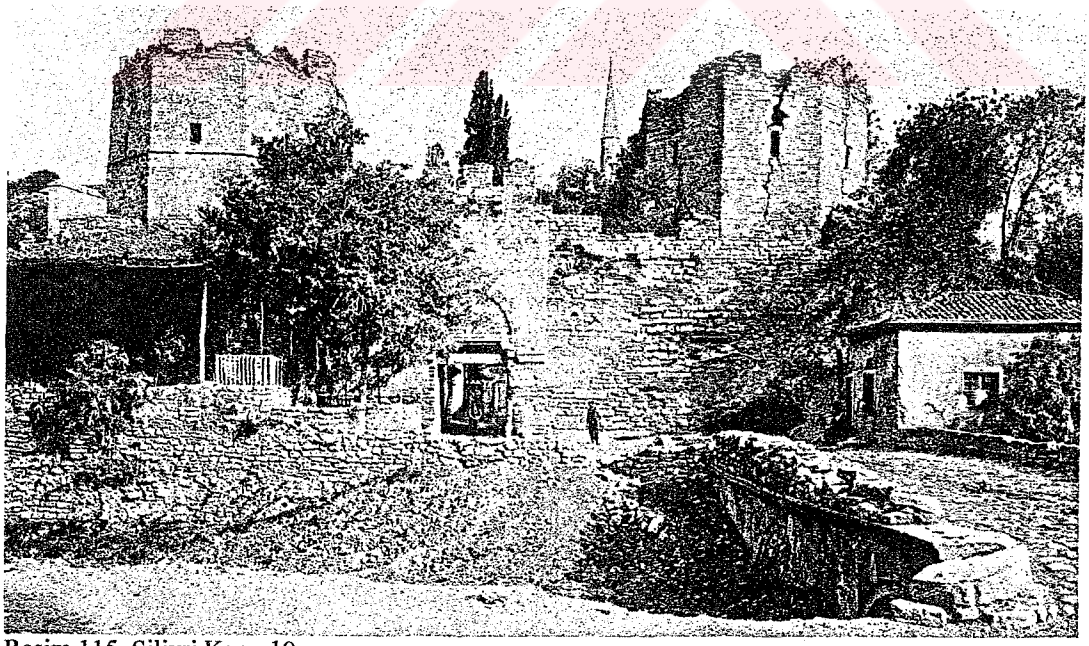

Resim 115. Silivri Kapı, 19.yy sonu

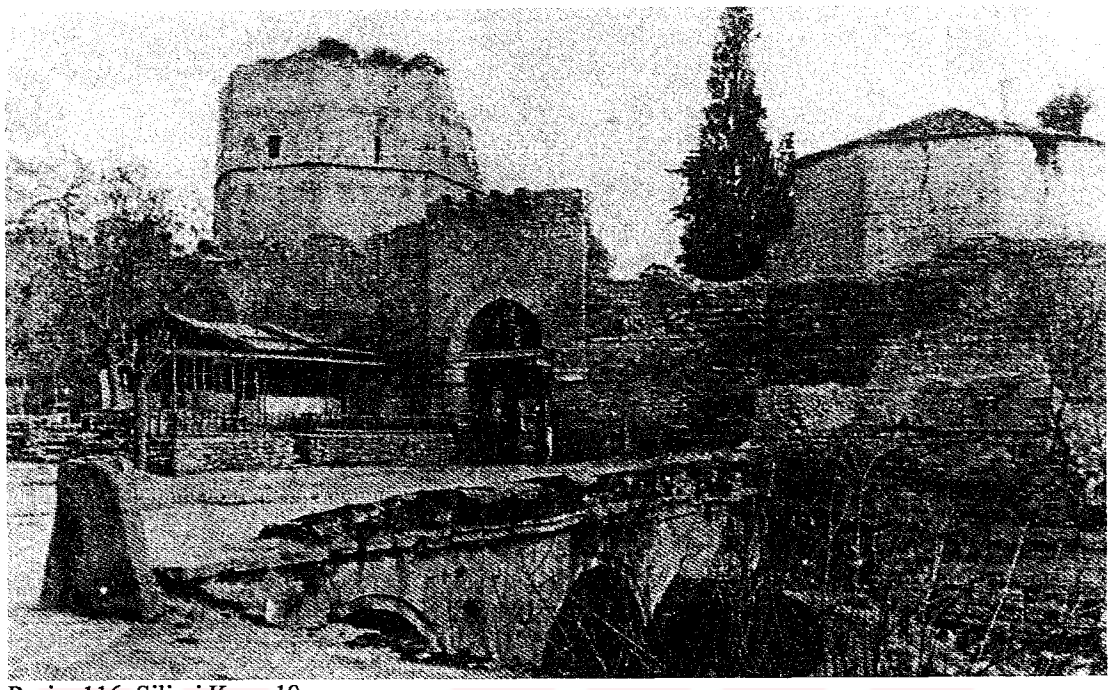

Resim 116. Silivri Kapı, 19.yy sonu

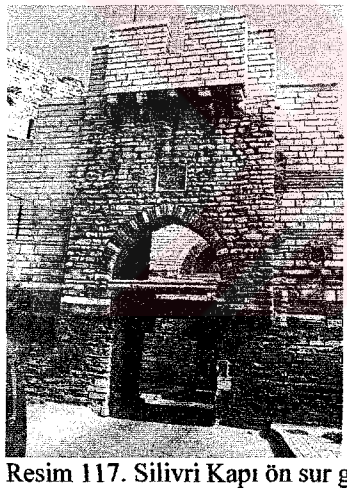

Resim 117. Silivri Kapı ön sur girişi

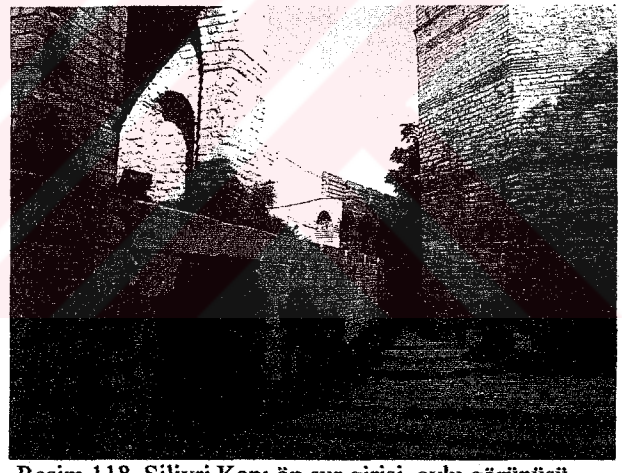

Resim 118. Silivri Kapı ön sur girişi, avlu görünüşü

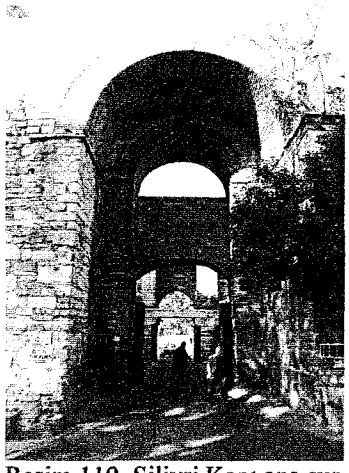

Resim 119. Silivri Kapı ana sur girişi

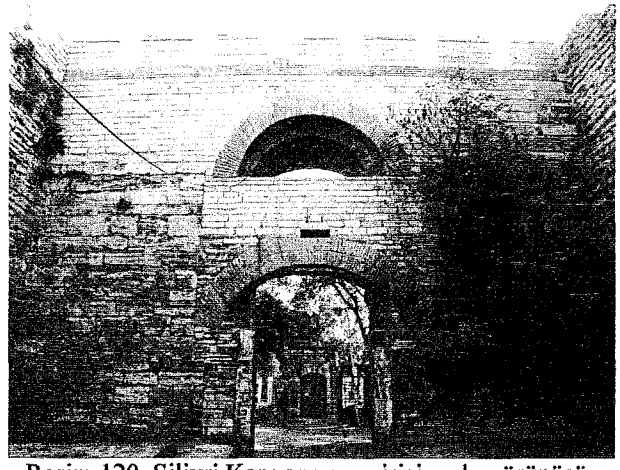

Resim 120. Silivri Kapı ana sur girişi, avlu görünüşü

7. III. Tali Kapı: T 39-T40 kuleleri arasında yer alan III. tali kapı, sur duvarlarının bilinmeyen bir nedenle içeriye girdiği ve tarihte Triton, Sigma veya Kalagrou Bölgesi olarak adlandırılan bölgenin girişindedir[158]. Kapının iki yanında bulunan kuleler sigma bölgesinde bulunan sur duvarları ve kulelerin büyük bir kısmı gabarileri ve planları belirlenemeyecek kadar yıkık durumdadır. Kapının iki yanındaki kuleler ve kapının kemeri ve kemer üstündeki bölümleri yıkılmıştır. Duvar, tonoz ve kemerde, 1 sıra tuğla-1 sıra taştan oluşan geç dönem örgü tekniği görülmektedir Kent içinde T 39 kulesi önündeki merdiven belirgindir. Ön sur üzerindeki kapı yıkık durumdadır.

Resim 121. III.Tali Kapı, 19.yy sonu

Resim 122. III.Tali Kapı'nın sur içi görünüşü

Resim 123. III.Tali Kapı'nın sur dışından görünüşü

8. Yeni Mevlevihane Kapı: T 50-T 51 kuleleri arasında yer alan Yeni Mevlevihane Kapısı, Porta Rhegiou, Gate of Rhegium, Porta Rhousiou, Gate of Red Faction, Miriandron ve bir çok kapıya atfedilen Polyandrion isimleri ile anılmıştır[159]. Yeni

[158] B. C. P. Tsangadas, a.g.e., s.19.
[159] A. Van Millingen, a.g.e., s.79.

Mevlevihane Kapı günümüze ulaşan en iyi korunmuş kapıdır. T 50 kulesinin üst bölümü günümüzde yıkık durumdadır ve önündeki merdivenin izi yapılaşma sebebi ile görülememektedir. T 51 kulesinin girişi kapatılmıştır. Kulenin önünde sur duvarına paralel uzanan merdivenin izi görülmektedir.

Ana sur beden duvarı üzerindeki kapı, yüzyıl başında seğirdim kotuna seviyesine kadar yıkılmıştır. Günümüzde dendan siperi küçük taşlarla tamamlanmıştır. 2,60 m genişliğindeki kapının kent içine bakan yüzünde, üst üste iki tuğla hafifletme kemerli açıklık vardır. Ana sur beden duvarı doğu cephesinin, alt bölümlerinde büyük kesme taş örgüsü, üst bölümlerinde daha küçük taşlarla oluşturulan taş-tuğla örgüsü görülmektedir. Büyük kesme taş örgüsü, kulelerde ve kapının avlu cephesinde de görülmektedir. Yapılan onarımlar sonrası örgü özgün niteliğini yitirmiştir. Kent içi duvarında bulunan kemer boşluğunda geç dönem dolgu izleri görülmektedir. İç kapının söveleri ve lentosu mermerdir.

Ön sur kapısının iki yanında, avlu yönünde, içinde seğirdim yoluna çıkan merdivenlerin bulunduğu kuleler yapılmıştır. Bu kuleler ile iç terasa geçiş daraltılmış ve avlu koruma altına alınmıştır. Dış kapının kemerli avlu yüzünün arkasındaki kent tarafına bakan yüzü iki kademeden oluşmuştur. Avlu tarafında, yan duvarlardan uzatılan duvar parçalarının önüne dairesel mermer kolonlar yerleştirilmiş ve dairesel lento kullanılmıştır. Bu bölümün geç dönemde kapatılmış ve mermer elemanlar devşirme malzemedir. Kent dışındaki 2.90 m genişliğindeki ilk kapı ise duvarlar üzerine oturtulan mermer konsollar tarafından taşıtılan mermer lentodan meydana gelmiştir. Lento, konsollar ve kemer aynası üzerinde Theodosios (447) ve II. İustinos (565-578) dönemlerine ait kitabeler bulunmaktadır. Batı yönünde duvarın, dört tuğla sırasından oluşan kemerin üstüne kadar yıkılmış olan üst bölümleri ve dendan siperi onarım çalışmaları sırasında tamamlanmıştır.

Mevlevihane Kapı ile Örülü Kapı arasında kalan bölgeye Mesoteichion veya Orta Duvar adı verilmiştir. Bayrampaşa Deresi'nin geçtiği bu bölge, Karasurlarının en

---

B. C. P. Tsangadas, a.g.e., s.19.

zayıf noktasıdır. Kent önünde meydana gelen savaşların büyük bölümü, derin Bayrampaşa Vadisi ve jeolojik özellikleri nedeniyle derin kazılamayan hendeğe sahip olan bölgede geçmiştir. Mesoteichion bölgesinde, surlar üzerinde IV. Tali Kapı ve Top Kapı açılmıştır.

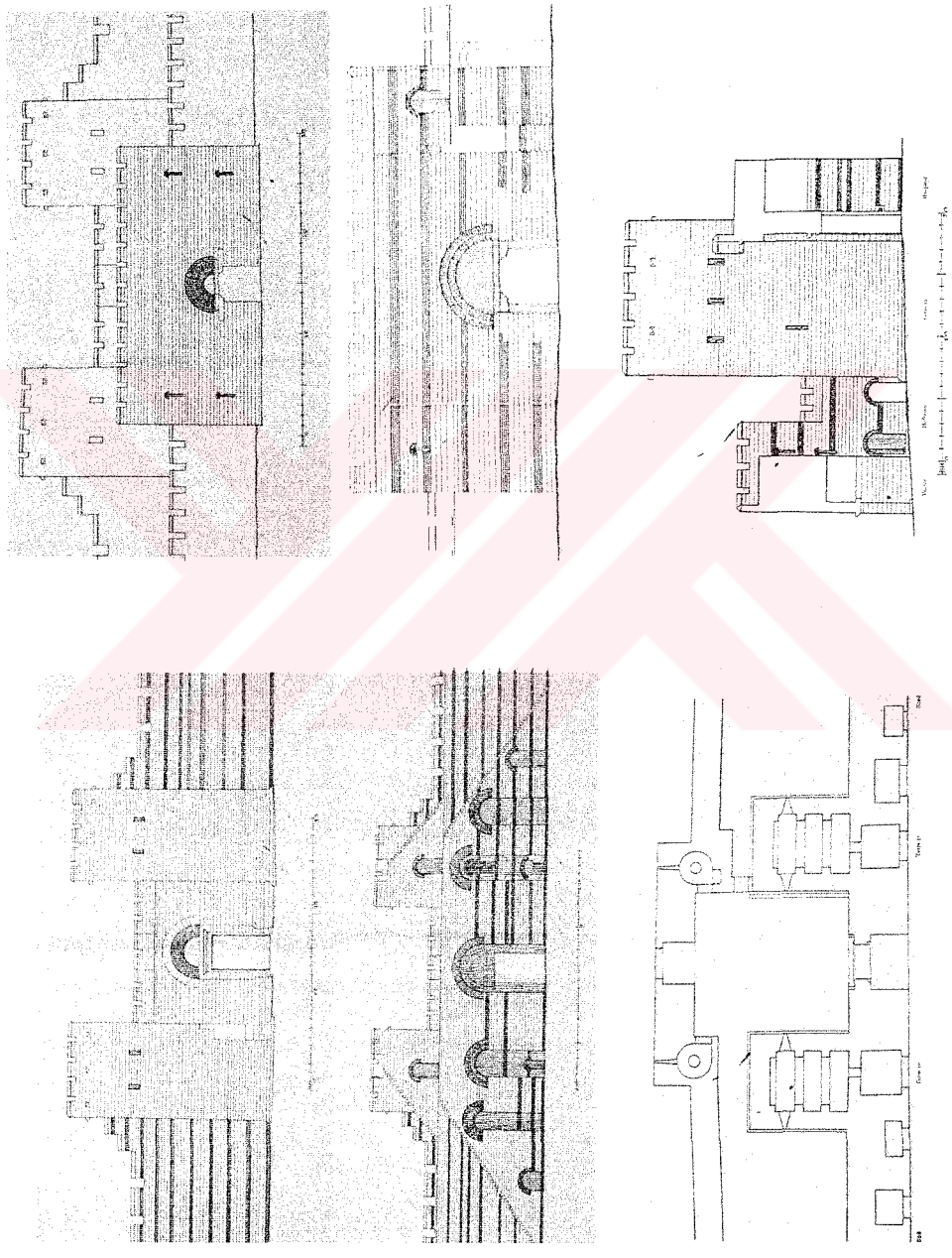

Resim 124. Mevlevihane Kapı'nın plan, kesit ve görünüşleri

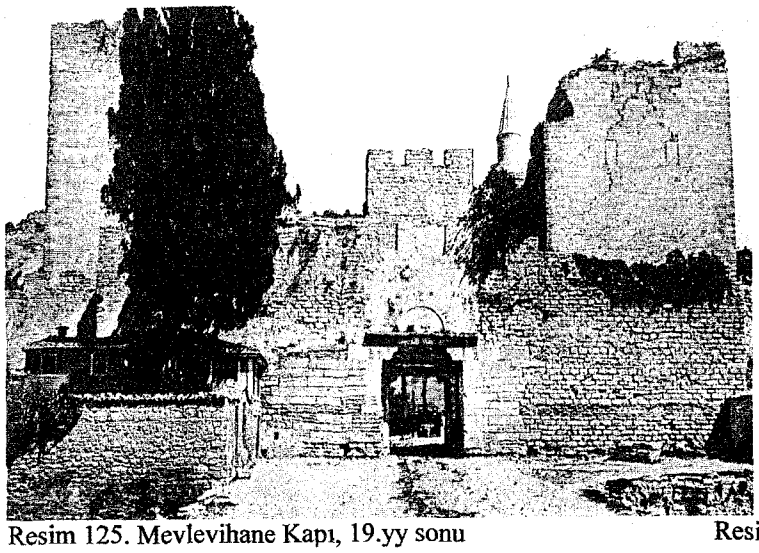

Resim 125. Mevlevihane Kapı, 19.yy sonu

Resim 126. Mevlevihane Kapı, 1922

Resim 127. Mevlevihane Kapı

Resim 128. Mevlevihane Kapı, avludan görünüş

Resim 129. Mevlevihane Kapı, sur içi görünüşü

Resim 130. Mevlevihane Kapı, avludan

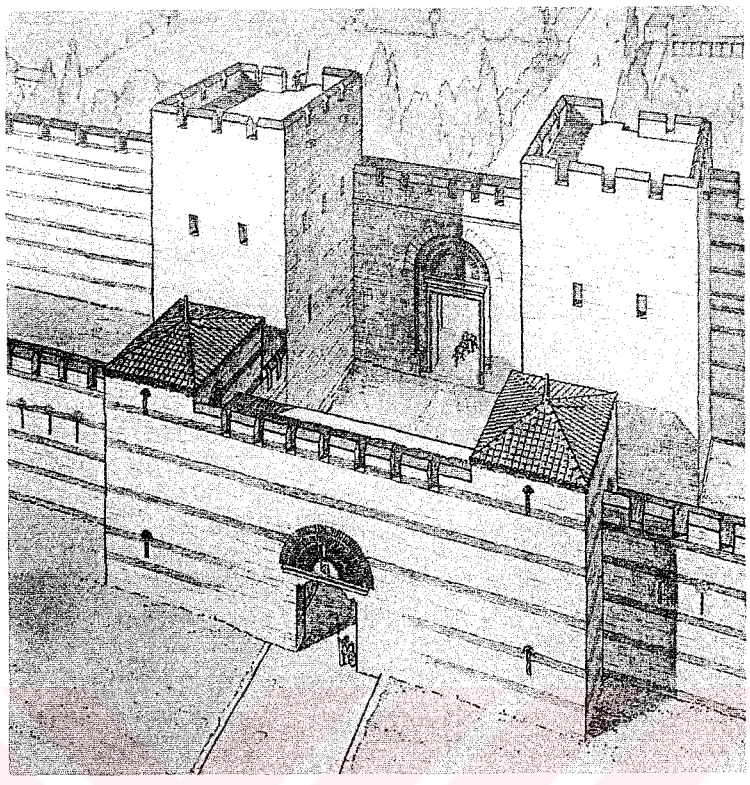

Resim 131. Mevlevihane Kapı rekonstrüksiyonu

9. IV. Tali Kapı: T 59- T 60 kuleleri arasında yer alan kapı askeri bölge içinde kaldığı için incelenememiştir. Dirimtekin kapının gömülü bir durumda olduğunu ve güçlükle görüldüğünü söylemektedir[160]. Ön sur duvarındaki örülü dış kapının izleri belirlenebilmektedir.

10. Top Kapı: T 65- T 66 kuleleri arasında yer alan, Top Kapı, Bizans döneminde, St. Romanus olarak adlandırılmaktaydı[161]. Yüzyılın başında çekilen fotoğraflarda, iç ve ön sur duvarı üzerinde yer alan kapıların kemer başlangıç hizasına kadar yıkıldığı görülmektedir. İç ve dış kapılarının bulunduğu sur duvarları, kemer hizasına kadar ve T 66 kulesi ilk tuğla hatıl hizasına kadar geniş, düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Kule duvarında devşirme malzemeler ve taş konsollar bulunmaktadır. 1950'lerde yapılan çalışmalarda, ön sur üzerinde bulunan kapı korunmuştur. İç kapı seğirdim yolu seviyesine ve T 66 kulesi kule platformu seviyesine kadar tuğla-taş duvar örgüsü ile tamamlanmıştır. Yıkık olan T 65 kulesi dondurulmuş ve girişi kapatılmıştır.

[160] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s. 127.

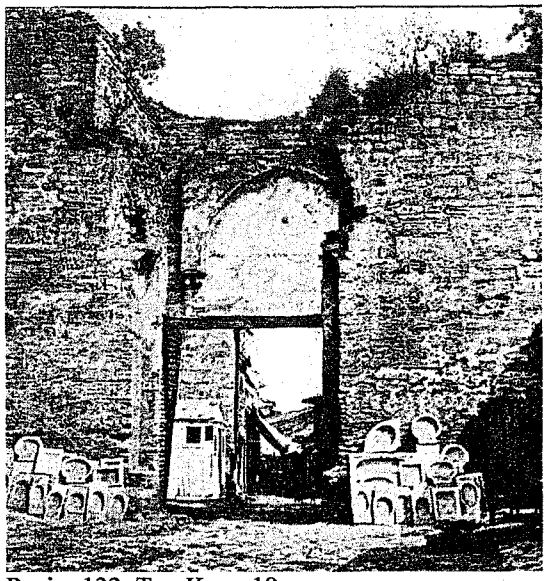

Resim 132. Top Kapı, 19.yy sonu

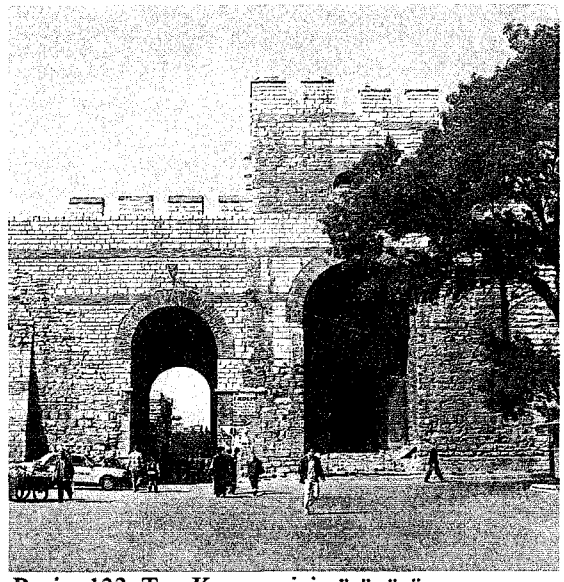

Resim 133. Top Kapı sur içi görünüşü

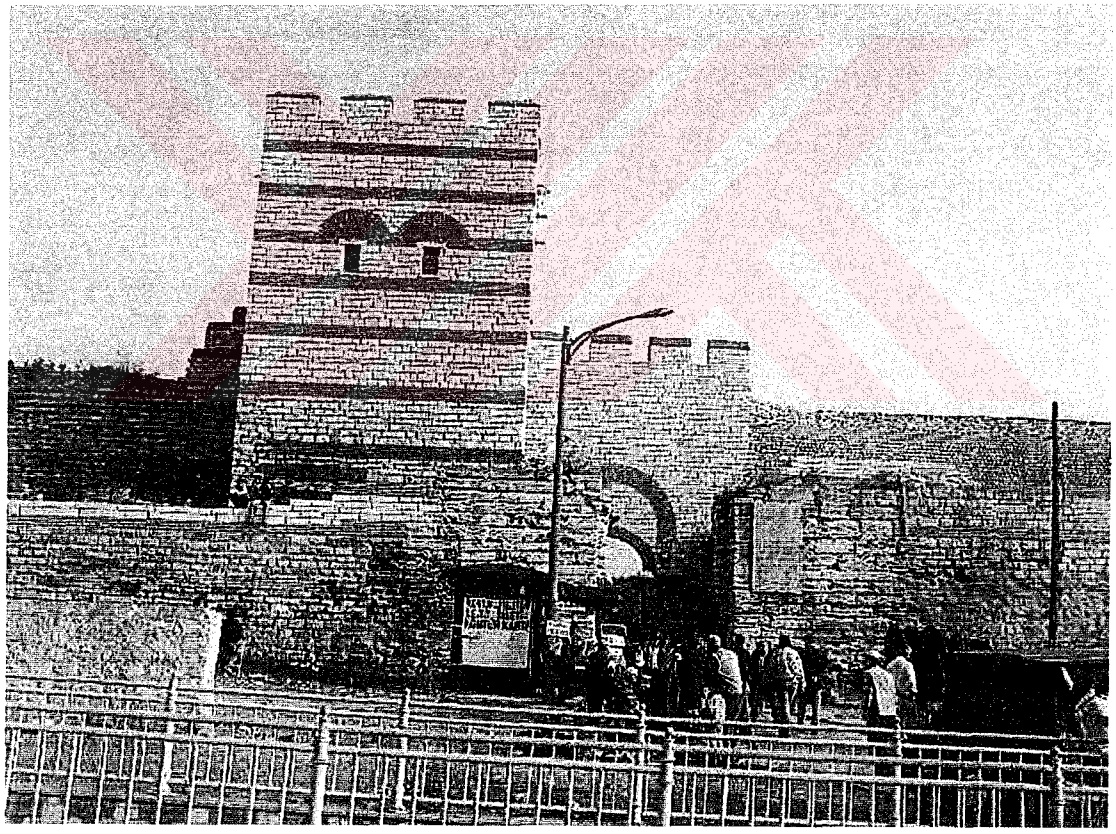

Resim 134. Top Kapı'nın günümüzdeki durumu

[161] A. Van Millingen, a.g.e., s.80.

11. Örülü Kapı (Sulukule Kapı, Pempton Kapısı): 5. askeri kapı olarak da adlandırılan kapı, T77-T78 kuleleri arasında yer almaktadır. 1990'ların başında yapılan kazıda, II. Theodosios dönemine ait ön sur, ön sur kapısının izi, avlu taş döşemesi ve kapı önü avlusunu oluşturan yapıların alt yapıları bulunmuştur[162].

T 77 kulesinin sadece kuzey ve doğu duvarları ayaktadır. T 78 kulesinin güney ve doğu duvarları ayaktadır. Kulenin batı ve kuzey duvarları kısmen yıkılmıştır. Kulenin kent içinde sur duvarına paralel uzanan üç tuğla beşik tonozun taşıdığı merdiven görülmektedir. güneydeki merdiven iptal edilerek masif taş kütleye dönüşmüştür. Kulelerin alt bölümleri, antik dönem yanaşık derzli, yüksek ve geniş düzgün kesme taşla inşa edilmiştir.

Örülü Kapı'nın doğu cephesinde kapı açıklığını geçen tonozun kuzeybatı köşesi yıkılmıştır. Alt kottaki antik dönem kaplaması üzerinde orta dönem duvar örgüsü bulunmaktadır. Duvar yüzeyindeki taşlar, şişmiş ve yer yer duvardan ayrılmıştır.

Örülü Kapı'nın batı cephesi, antik boyutlu taşlarla yanaşık derz tekniği ile kaplanmıştır. Kapı açıklığı geniş ve yüksek taş kemerle geçilmiştir. Üst üste iki çift tuğla hafifletme kemerinden alttakinin içine devşirme malzemeden oluşan düz atkılı, mermer söveli kemer oturtulmuş ve açıklık 5 sıra taş-5 sıra tuğla düzeniyle örülmüştür. Yapım tekniği 740 onarımı civarına tarihlenmektedir.

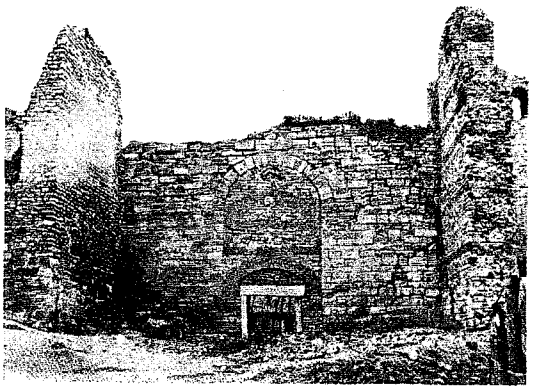

Resim 135. Örülü Kapı, 20.yy başı

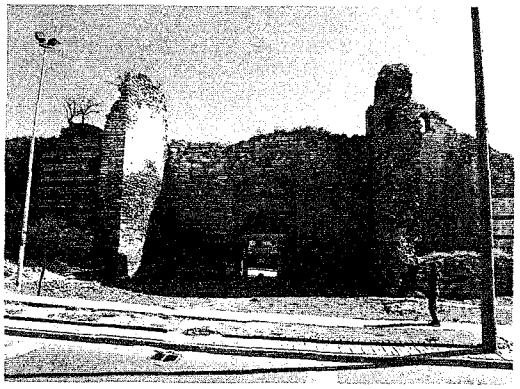

Resim 136.Örülü Kapı'nın sur dışından görünüşü

[162] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., İTÜ Döner sermaye İşletmesi.

12. Edirne Kapı: T 86-T87 kuleleri arasında yer alan kapının adı Bizans döneminde Charisius idi[163]. Fetih sırasında harap olan kapı ve kuleler, Osmanlı döneminde büyük bir onarım geçirmiştir. Yüzyıl başında çekilen fotoğraflarda, ana sur duvarı üzerinde bulunan kapının doğu ve batı cephelerinin kemer hizasının üstünden yıkıldığı görülmektedir. Fotoğraflarda, ön sur duvarının mermer söveleri de görülmektedir. Günümüzde, ana sur duvarı üzerinde bulunan kapının doğu cephesi tonoz hizasına kadar ayaktadır. Kapının dış yüzeyinde ve tuğla tonozlu kapı boşluğunun yan yüzeylerinde yüksek ve geniş kesme taş duvar örgüsü görülmektedir. Açıklık taş konsollara oturan tuğla kemer ile geçilmiştir. Kapının batı cephesinde tuğla kemerli boşluğun içine mermer söve ve lentodan oluşan kapı takımı yerleştirilmiştir. 1950'lerde yapılan çalışmalarda, kapının üstü ve dendan siperi tamamlanmıştır. Ön sur duvarı üzerindeki kapı ise günümüze ulaşmamıştır.

Resim 137. Edirne Kapı, 19.yy

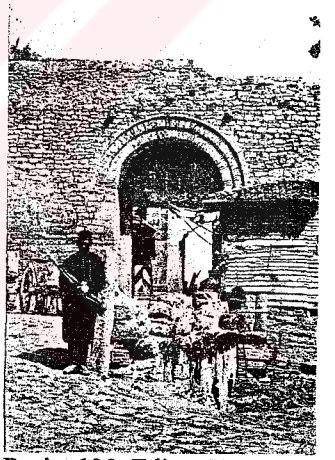

Resim 138. Edirne Kapı, 19.yy

Resim 139. Edirne Kapı, 20.yy. başı

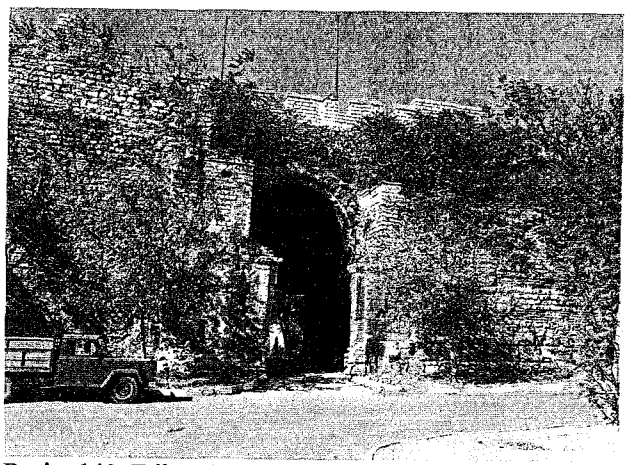

Resim 140. Edirne Kapı'nın günümüzdeki durumu

[163] B. C. P. Tsangadas, a.g.e., s.20.

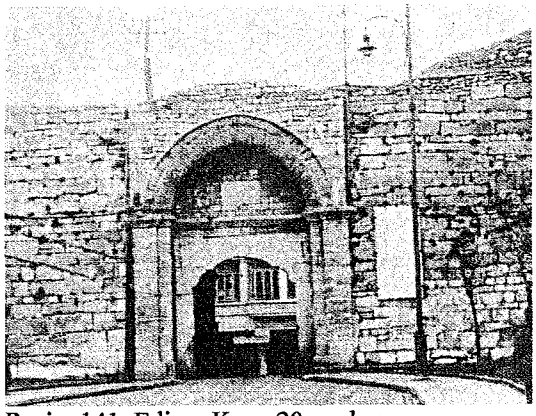

Resim 141. Edirne Kapı, 20.yy. başı durumu

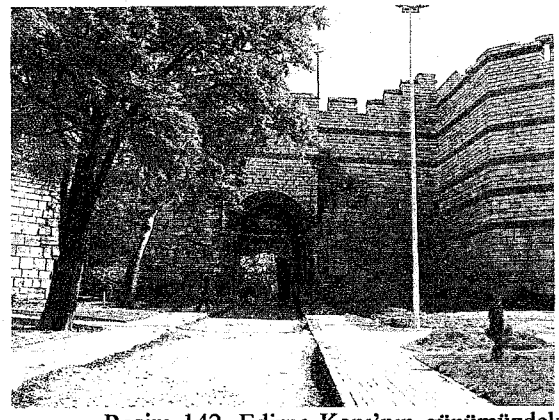

Resim 142. Edirne Kapı'nın günümüzdeki

13. T 96 Kulesinin Önünde Yer Alan Kapı: Günümüzde mevcut değildir. Theodosios surunun son burcu olan T 96 kulesi önünde, ön surdan kuleye doğru dik gelen bir sur üzerinde iç terasa açılan bir küçük kapı bulunduğu bilinmektedir[164]. Kapının ismi hakkında çelişkiler vardır. Millingen, kapının Kerkoporta olma olasılığını belirtmiştir. Meyer-Plath / Schneider ise Kerkoporta'nın bu kapı veya Mahkeme Kulesi ile Tekfur Sarayı arasındaki kapı olmadığını, Kerkoporta'nın, Belgrad Kapı/Xylokerkos veya B 1 kulesi ile Tekfur Sarayı arasındaki kapı olabileceğini belirtir[165].

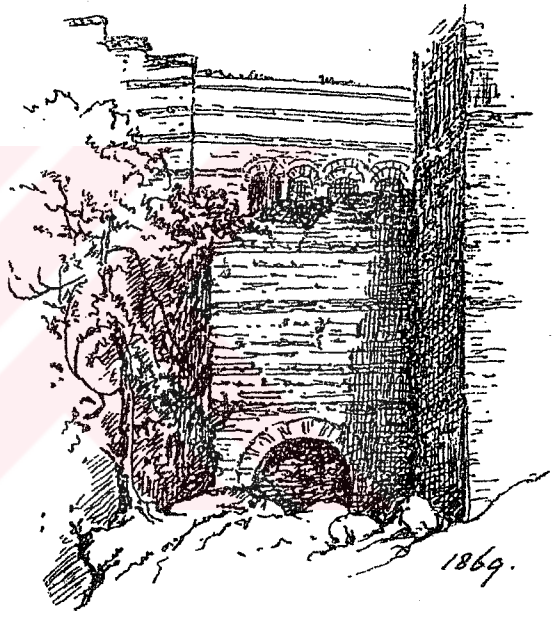

Resim 143. T 96 Kapısı, 1869

İÇ TERAS-PERİBOLOS

Ana sur duvarı ve ön sur arasında yer alan 15-19,5 metre genişlindeki iç teras, dış teras seviyesinden daha yüksektedir. İç teras birliklerin harekâtını kolaylaştırmak için kullanılmaktaydı. İç terasa kulelerin yanından açılan küçük kapılarla ulaşılmaktadır. 1.kulenin yanında bulunan 1. askeri kapı doğrudan iç terasa açılmaktadır.

---

[164] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s. 128.

[165] B. Meyer-Plath, A. M. Schneider, Die Landmauer von Konstantinopel I, Verlag Der Akademie Der Wissenschaften, Berlin,1933, s.16.

Resim 144. İç teras

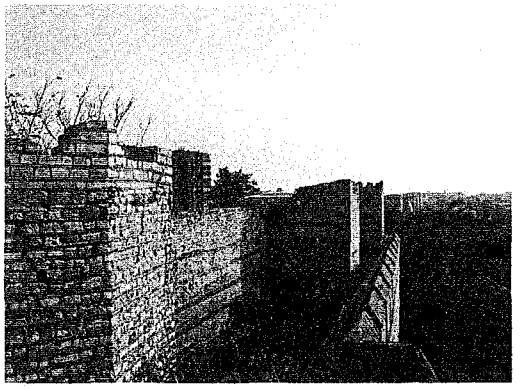

Resim 145. İç teras

ÖN SUR DUVARI-EXOTEİCHON

Ana surun 14-15 m önünde üçüncü kademeyi oluşturan ön sur bulunmaktadır. Burçlarla korunan ön sur, yaklaşık 3-4 m kalınlığında ve dış terastan 8-8.5 m, iç terastan 3 m yüksekliğindedir.

İki katlı olan ön surda, üst kat okçular, alt kat hafif silahlar tarafından kullanılmaktaydı. İki savunma katı, ön surda atış gücünü arttırmaktadır.

İlk dönem ön suru, Theodosios surları ile aynı teknikte, tuğla hatıllı dolgu taş duvar tekniğinde yapılmıştır. 15.yüzyılın ilk yarısında, ön surun birçok kısmı yeniden yapılmıştır. Devşirme malzeme ile yenilenen bölümlerde tuğla hatıl da kullanılmamıştır. Surların en fazla zarar gören bölümlerinden biri olan ön sur üzerinde farklı dönem yapım ve onarım izleri görülmektedir.

Önemli bir savunma kademesi olan ön sur üzerinde 96 kule vardır ve ön burçlar, iki tane ana sur kulesinin ortasına gelecek biçimde 60-70 m aralıklarla inşa edilmiştir. 9-10,5 metre yüksekliğinde olan ön burçlar, beden duvarının yaklaşık 4-4,5 metre önündedir. Ön sur kuleleri kare, çokgen ve yuvarlak planlıdır. Meyer-Plath / Schneider yayınına göre[166] burçların 34 tanesi kare, 18 tanesi yuvarlak ve 4 tanesi sekizgendir. Farklı biçimlerdeki kulelerin farklı savunma üstünlükleri bulunmaktadır. Dörtgen burçların dış genişliği ortalama 4,5 metredir. Bütün kulelerde iç teras

[166] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider (1943), a.g.e., s.1-5.

seviyesinden ulaşılan bir oda bulunmaktadır. Burçların alt seviyesi genellikle doludur. Bazı kare planlı burçlarda dış terasa açılan küçük bir kapı bulunmaktadır.

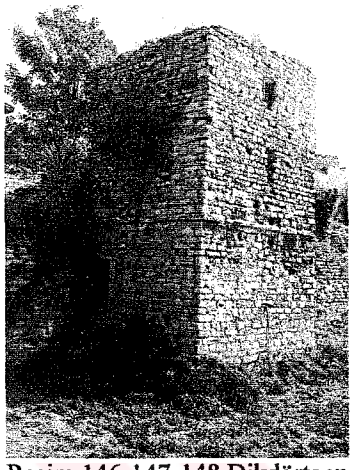
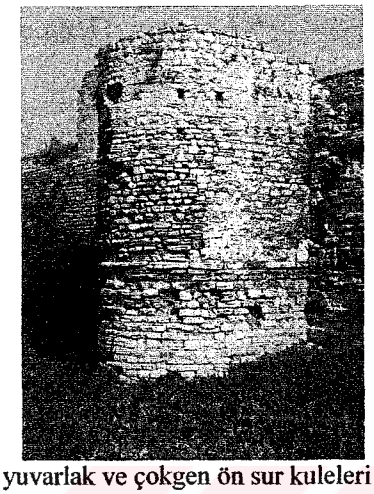
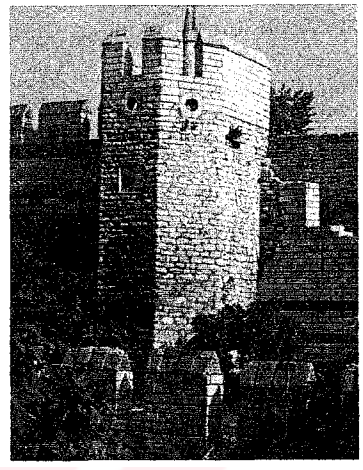

Resim 146-147-148.Dikdörtgen, yuvarlak ve çokgen ön sur kuleleri

Resim 149.Ön sur görünüşü

Resim 150.Ön sur seğirdim yoluna çıkış merdiveni

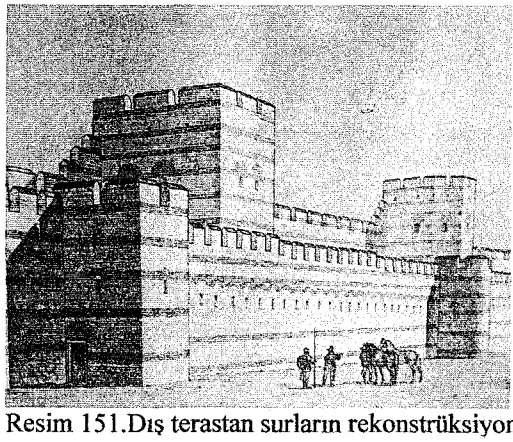

Resim 151.Dış terastan surların rekonstrüksiyonu

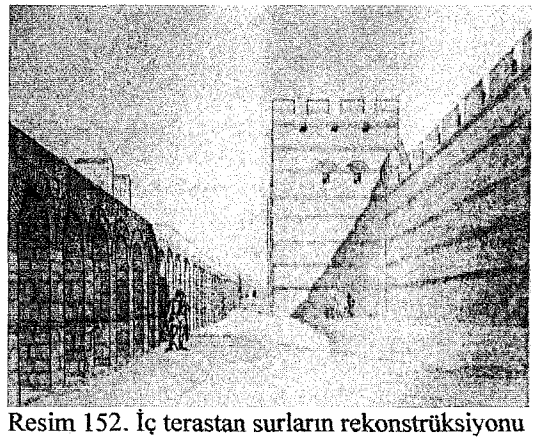

Resim 152. İç terastan surların rekonstrüksiyonu

Ön sur beden duvarı, belli bir seviyede, kazamat olarak adlandırılan, yaklaşık 1,50mx3,50m boyutlarında dikdörtgen mekanlara ayrılmıştır. Karasurları boyunca 2500 kadar kazamat bulunmaktaydı. Ön sur alt katı kazamatlıdır, Kazamat üst örtüsü olan tuğla tonoz ön surun seğirdim yolu seviyesi döşemesini oluşturmaktadır. Alt kat atış pencereleri sonradan daraltılmıştır. Üst katlarda ise dendan siper duvarı bulunmaktadır. Karasurlarında üç tip kazamat tespit edilmiştir[167].

1.Tip: Ön cephe duvarı, duvar ayaklarıyla güçlendirilmiştir. Kazamat hücreleri, sur doğrultusuna dik konumda yapılmış tonoz örtülü, kapalı duvarlar ile yapılmıştır.
2.Tip: Karasurları üzerinde az sayıda örneğini görülmektedir. Kazamat ara duvarları belli bir seviyede son bulan sur beden duvarının üzerine oturmaktadır. Ara duvarların arası örülerek ön cephe oluşturulmaktadır. Kemer örgüsü ön cephede görülmektedir.
3.Tip: Kazamat hücrelerinin arası açıktır. Ön cephe ayaklarının karşısında sur arka kenarında dörtgen ayaklar bulunmaktadır. Üst örtü iki şekilde biçimlenmiştir. Birinci durumda, ön cephe ayakları ve serbest dörtgen ayaklar kemerle bağlanmakta ve ön cephe duvarına dik uzanan tonoz örtüsünü desteklemektedir. İkincisinde ise ön cephe ayakları ve serbest dörtgen ayaklar arasında, kazamat boyunca ön duvara paralel uzanan beşik tonoza, kazamat hücrelerini örten tonoz dik olarak saptanmaktadır.

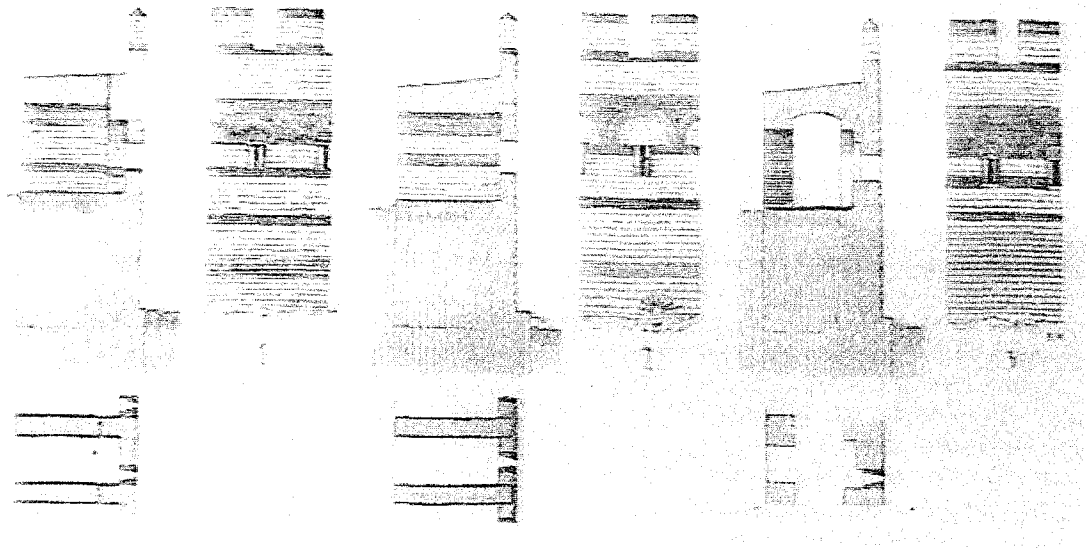

Resim 153. Ön surdaki kazamat tipleri

[167] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider (1943), a.g.e., s.34.

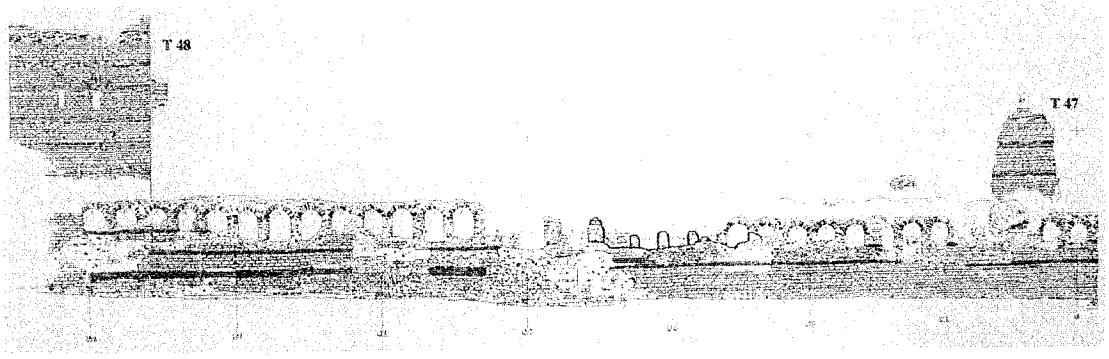

Resim 154. T 47-T 48 kuleleri arası ön sur dış görünüşü

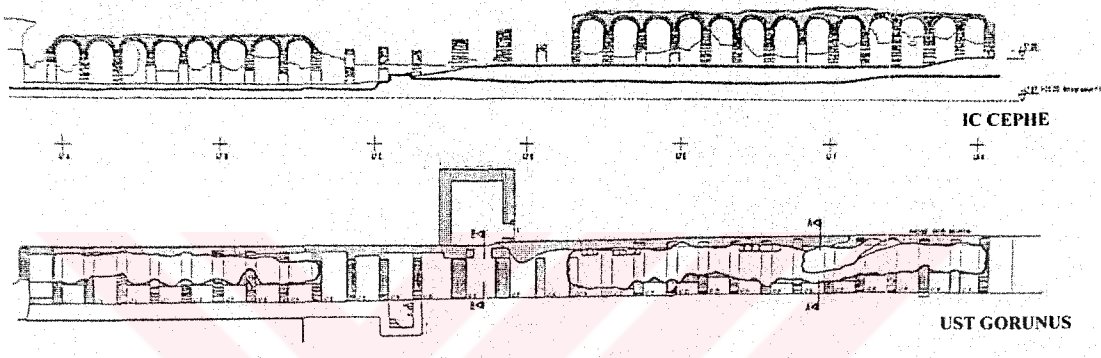

Resim 155. T 47-T 48 kuleleri arası ön sur plan ve iç görünüşü

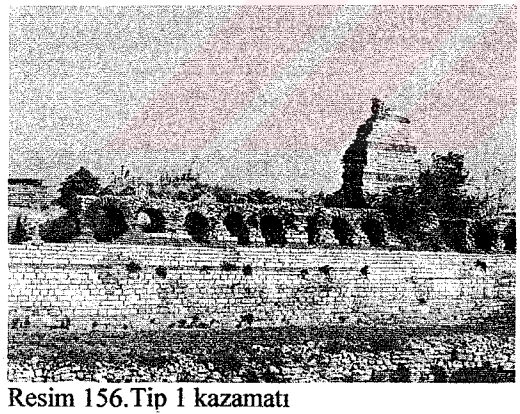

Resim 156.Tip 1 kazamatı

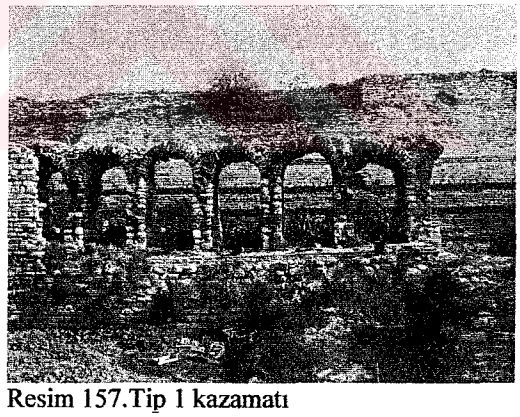

Resim 157.Tip 1 kazamatı

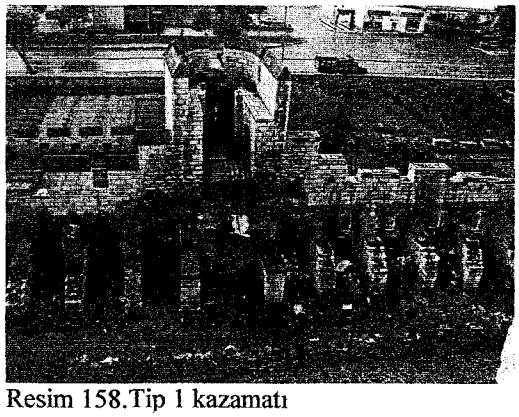

Resim 158.Tip 1 kazamatı

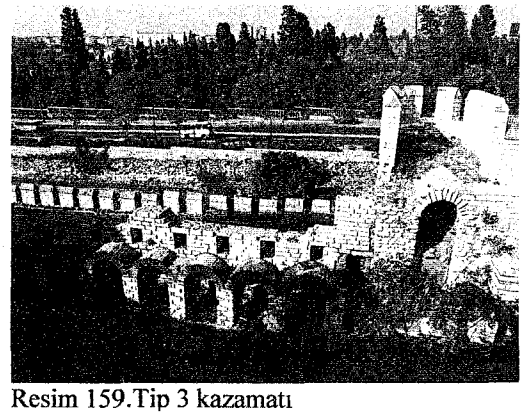

Resim 159.Tip 3 kazamatı

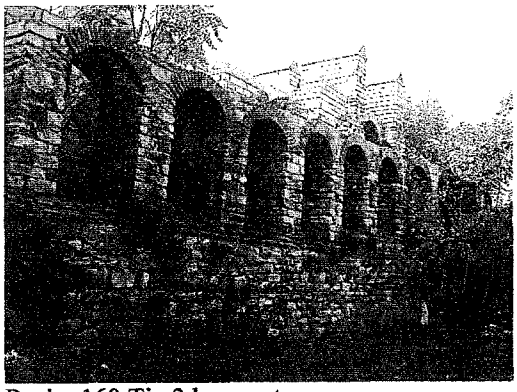

Resim 160.Tip 3 kazamatı

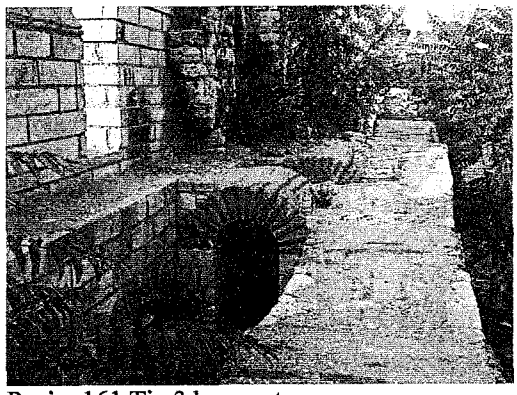

Resim 161.Tip 3 kazamatı

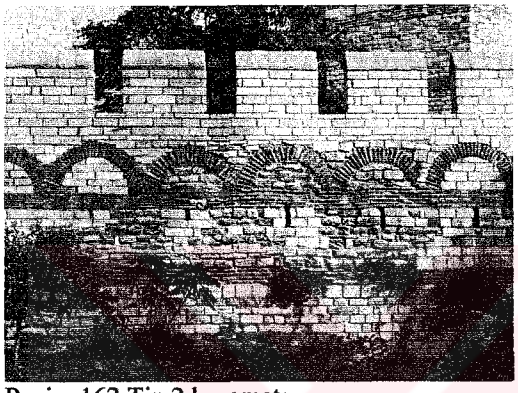

Resim 162.Tip 2 kazamatı

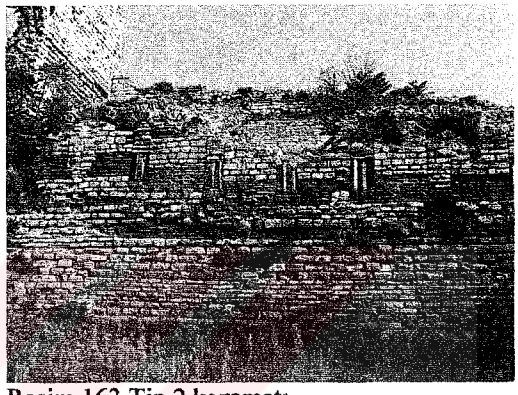

Resim 163.Tip 2 kazamatı

1. ve 3. tiplerde, kazamat seviyesine kadar 3-4 metre olan beden duvar kalınlığı, kazamat cephesini oluştururken yaklaşık 0.60 m kadar incelmektedir. Ön sur duvarı ile ara kazamat duvarı, iki farklı şekilde biçimlenmiştir. Birincisinde, iki duvar birlikte örülmüştür. İkincisinde, ön sur duvarı ve kazamat ara duvarı farklı dönemlerde örülmüştür. Ön surun uğradığı tahribatlar göz önüne alındığında, ikinci tekniğin onarım izi olması ve ilk tekniğin ilk yapım dönemine ait olması gerekmektedir.

Kazamat örtüsünün üzerinde dendan siper duvarının bulunduğu seğirdim seviyesi yoluna ulaşılmaktadır. Kule platformları, seğirdim yolun ile aynı seviyededir. Seğirdim seviyesi yoluna, beden duvarına paralel uzanan, beşik tonozlarla taşınan simetrik merdivenlerle ulaşılmaktadır.

DIŞ TERAS-PROTEİCHİSMA

Ön sur ile hendek arasında yer alan dış teras yaklaşık 18 metre genişliğindedir. Dış teras, hendek sonrası bir savunma alanıdır ve savunma sistemini genişletmektedir.

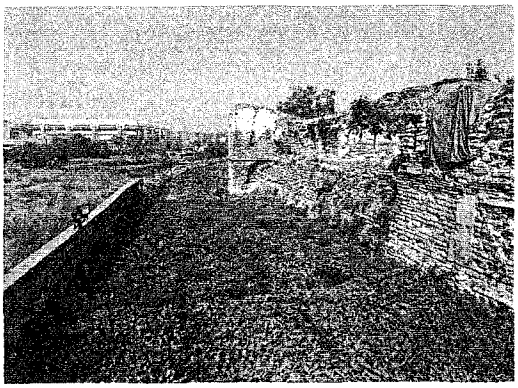

Resim 164.Dış teras

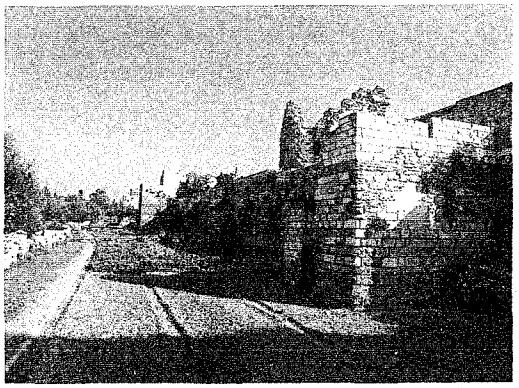

Resim 165.Dış teras

HENDEK

Ön surun, yaklaşık 18 m önünde, 18 m genişliğinde bir hendek bulunmaktadır. Günümüze yer yer doldurulan ve bostan olarak kullanılan hendeğin özgün derinliği belli değildir. Dirimtekin, hendeğin 7,5-8 metre derinliğinde olduğunu belirtmiştir[168]. Hendeğin ve ön surun 447 yılından sonra yapıldığı sanılmaktadır. Ancak, ana surda alt kotta sadece ışık alan açıklıklar olması, iki sur arası ve hendeğin birlikte planlandığını, aksi durumda yakındaki düşmanın görülemeyeceği savıyla açıklanmaktadır[169]. 5. yüzyılda sadece tehlike bölgelerinde hendek olduğu ve bugün mevcut olan iki tarafı duvarlarla çevrili hendeğin 1000'li yıllarda yapıldığı sanılmaktadır[170].

Hendek Theodosios surlarında, Manuel Komnenos surlarına kadar devam etmekteydi. Komnenos surlarının önüne hendek yapılmamıştır. Haliç'te Leon surları önünde Anemas Kulesine kadar uzandığını bildiğimiz hendek ise bugün tamamen dolmuştur[171].

Hendek duvarları, toprağı tutmak için eğimli yapılmış ve payandalarla desteklenmiştir. Hendeğin içine, eğimli arazide yaklaşık 120 metre, az eğimli bölgelerde daha fazla aralıklarla, ana sur veya ön sur kulelerinin hizasında, 5,5-6

---

[168] F. Dirimtekin, "İstanbul Surları Hendeklerinde Su Var Mıydı?", Tarih Dünyası, S.2, İstanbul, 1950, s.645/643-647
[169] B. Meyer-Plath, A.M. Scheneider (1933), a.g.e., s.17.
[170] W. Müller, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.286.
[171] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s. 112, 116.

metre yüksekliğinde ara duvarlar (*diata frismata*) yapılmıştır. Bu duvarlar, bazı bölümlerinde ara duvarlar payandalarla güçlendirilmiştir. 1343 depreminin ardından surlar onarılmış ve hendeğin önünde insan boyunda (yaklaşık 2 metre) mazgallar (dendanlar) yapılmıştır[172].

Savaş önemlerinde hendeklerin su doldurulup doldurulmadığı üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Marmara ve Haliç yakınlarındaki hendeklerin teknik olarak su ile doldurulması mümkündür. Hendek bölücü duvarlarının kalınlığı, eğimli arazide oluşacak su yükünü taşıyamayacak kadar incedir. Ayrıca hendeğin kıyılardan uzak bölümlerini dolduracak suyu, kent içindeki sarnıçlar sağlamak ve sarnıç arazi kotlarından 20-30 metre yükseklikteki hendeğe ulaştırmak mümkün değildir.

Hendek bölümlerinde toplanan yağmur ve kar sularının, ara duvarlara zarar vermeden akması için ara duvarlar üzerine küçük boşluklar açılmıştır. Ara duvarlar üzerine sonradan açılan kemerli boşlukların ise amacı bilinmemektedir.

Hendeklerin üzerinde köprü olup olmadığı belli değildir. Sadece Altın Kapı'da köprü izi belirlenmiştir. ve köprünün ahşap olabileceği düşünülmektedir. Yedikule Kapısı, Belgrad, Silivri ve Edirne Kapı'da bulunan köprüler Osmanlı zamanında inşa edilmiştir[173]. Üçüncü tali kapının önünde bulunan köprü günümüzde görülmemektedir. Mevlevihane ve Yedikule Kapısı köprüleri ise son dönemde onarılmıştır.

Kent surlarının dışı Bizans ve Osmanlı dönemlerinde ölü gömme alanı olarak kullanılmıştır. İstanbul Karasurları koruma çalışmaları sırasında T 46 kulesinin güneyinde, kuleye yapışık bir durumda bir hipoje bulunmuştur. Hipojenin gerekli önlemler alınarak yerinde korunmasına karar verilmiştir[174]. Silivri Kapı'nın yakınlarında T 36 kulesinin kuzeyinde benzer bir yapı bulunmaktadır.

---

[172] W. Müller, a.g.e., s.294.
[173] B. Meyer-Plath, A.M. Scheneider (1943), a.g.e.,s.37.

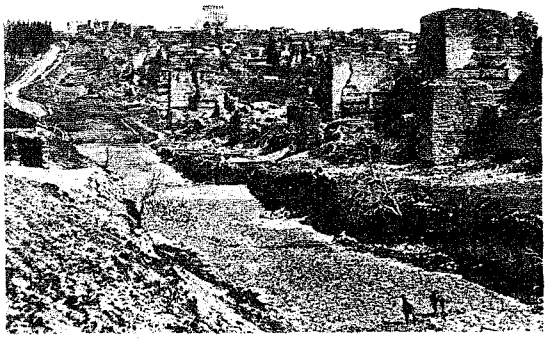

Resim 166.Hendek, Bayrampaşa Vadisi, 1900'ler

Resim 167. Hendek, Bayrampaşa Vadisi, 1933

Resim 168.Hendek, Tekfur Sarayı civarı

Resim 169. Resim 1.Hendek, Komnenos Suru ile birleşimi

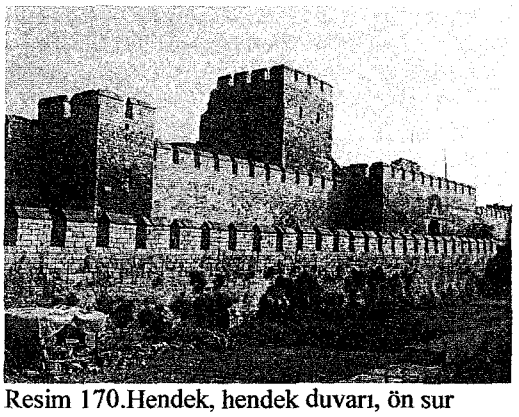

Resim 170.Hendek, hendek duvarı, ön sur ve ana sur

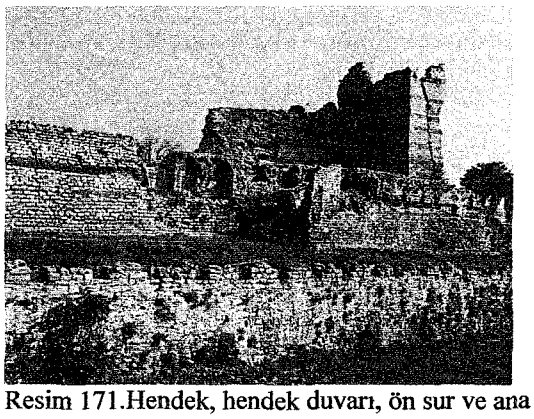

Resim 171.Hendek, hendek duvarı, ön sur ve ana sur

[174] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, T 46 Hipojesi Rölöve ve Restorasyon Projesi Raporu, 1994, Y.T.Ü. Döner Sermaye İşletmesi

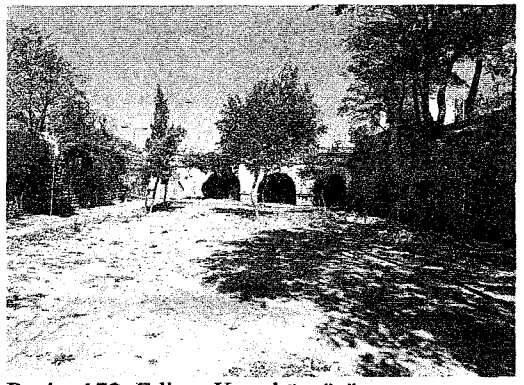

Resim 172. Edirne Kapı köprüsü

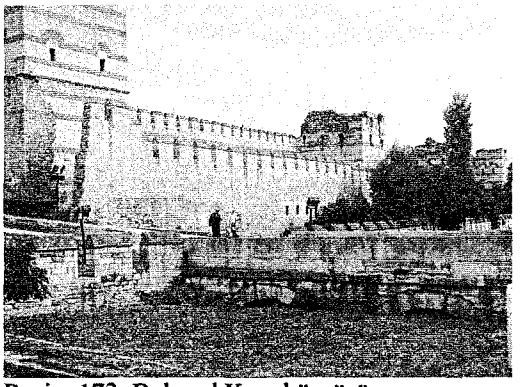

Resim 173. Belgrad Kapı köprüsü

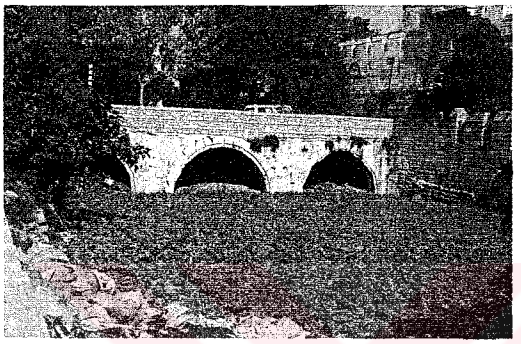

Resim 174. Silivri Kapı köprüsü

Resim 175. Hendek ara duvarı ve sonradan açılan kemerli boşluklar

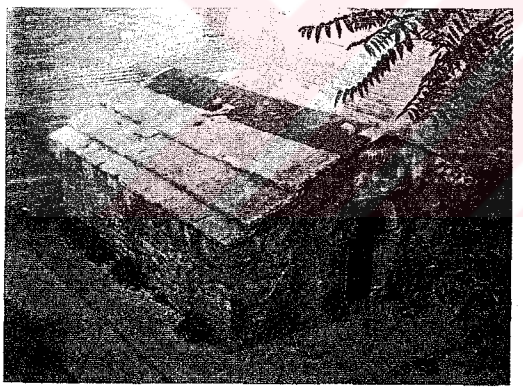

Resim 176. Silivri Kapı dışındaki mezar odası

Resim 177. Silivri Kapı dışındaki mezar odasının içi

2.2.3.2.2. AYVANSARAY SURLARI

Ayvansaray Surları; farklı dönemlerde yapılmış ve bu dönemlerin farklı yapım tekniklerine sahip Tekfur Sarayı suru (10.yy), Manuel Komnenos (1143-1180) suru, I. Alexios Komnenos tarafından yaptırılan Anemas Kulesi (1100) ve Isaac Angelos (1185-1195) Kulesi ve suru, Pteron (5.yüzyıl) ve Leon suru (813) ve Heraclius surundan (627) oluşmaktadır.

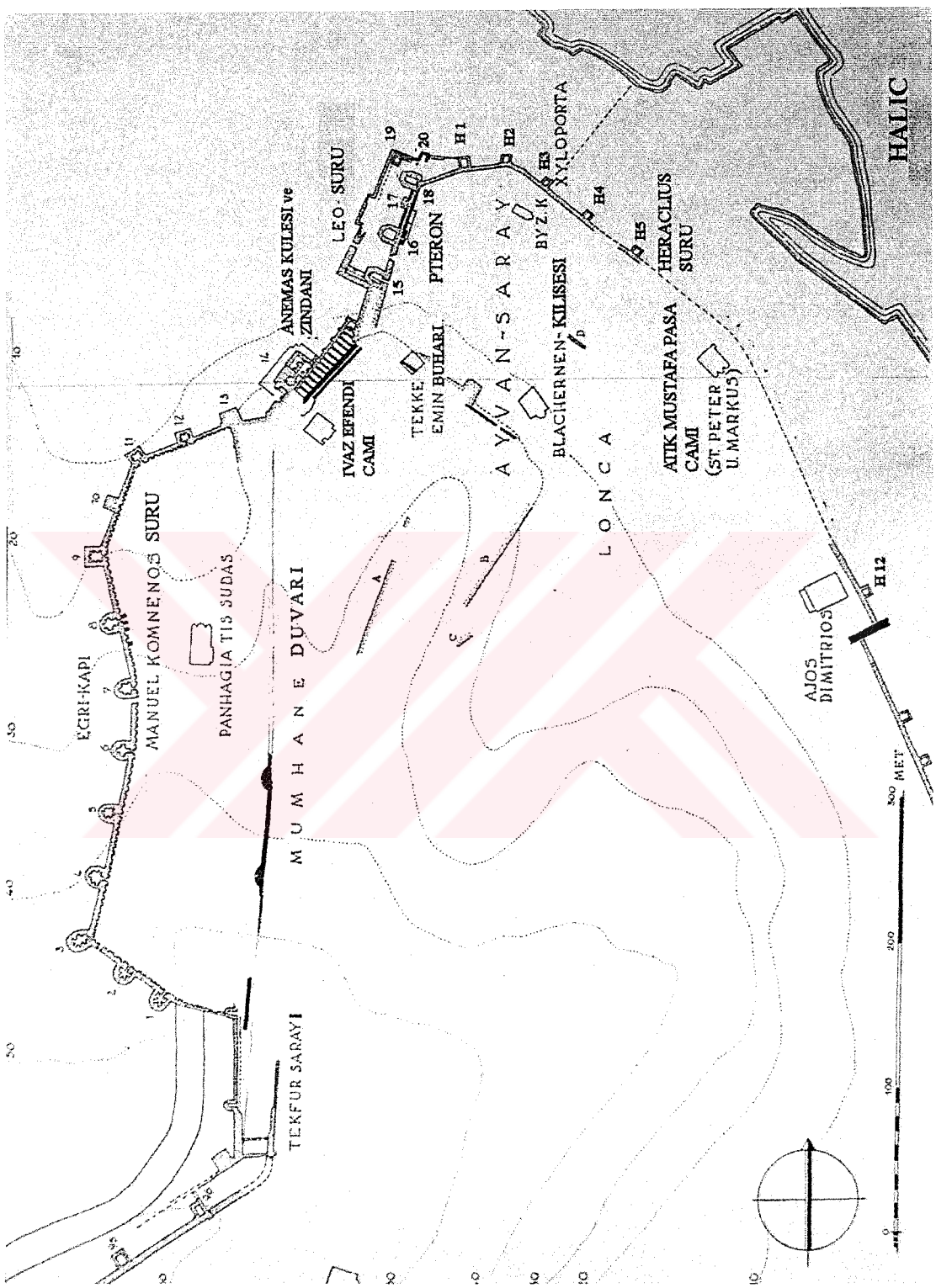

Harita 25. Ayvansaray Bölgesi surları

Tekfur Sarayı Bölgesi Suru (10.yy)

Tekfur Sarayı'nın kent surlarını da oluşturan batı surları, 10.yüzyılda, sarayın ilk yapıldığı dönemde gerçekleştirilmiştir[175]. Bu tarihten önce Theodosios surları, Blakhernai surları ile birleşmekteydi. 10.yüzyıldan sonra ise Blakhernai surları Tekfur Sarayı batı surunun gerisinden başlayarak kuzeye yönelmiştir. Yeni sur duvarın yapımından sonra Theodosios surlarının önünde bulunan hendeğin de uzatıldığı sanılmaktadır.

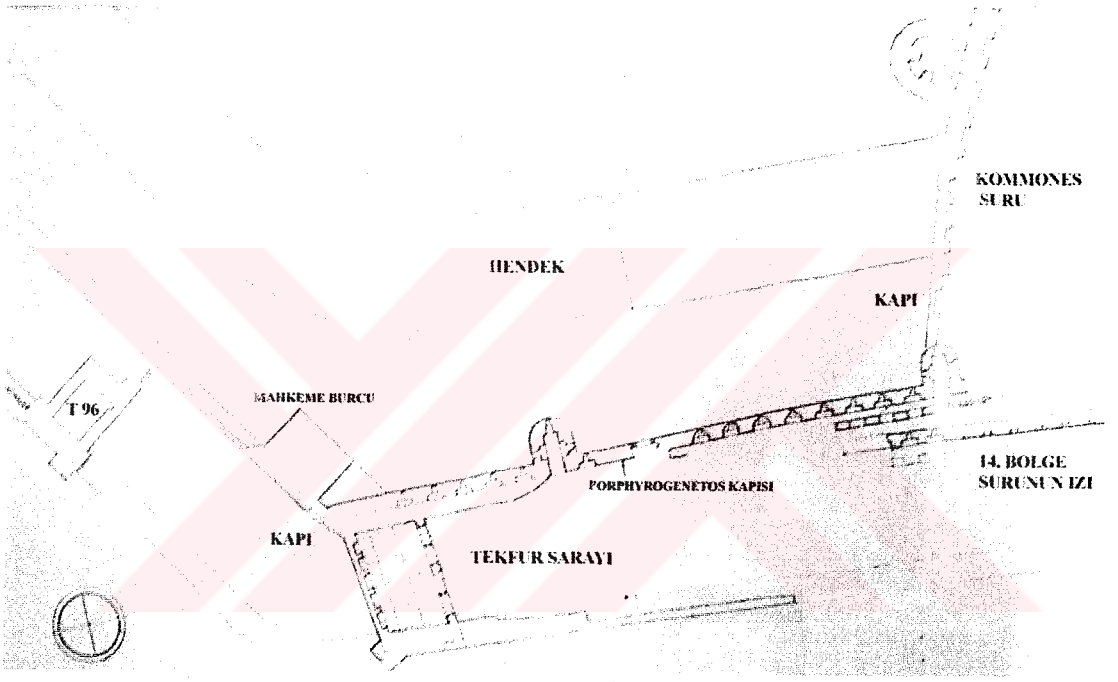

Resim 178.Tekfur Sarayı'nın planı

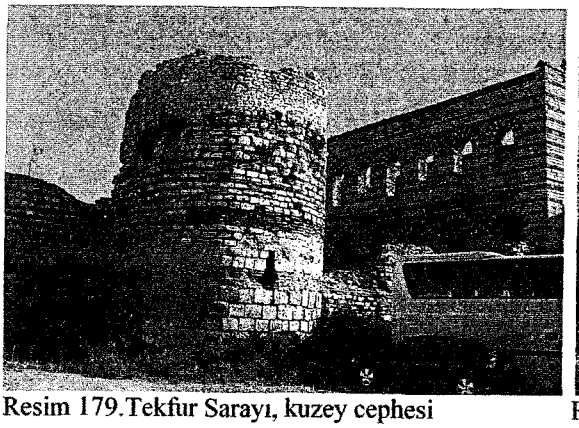

Resim 179.Tekfur Sarayı, kuzey cephesi

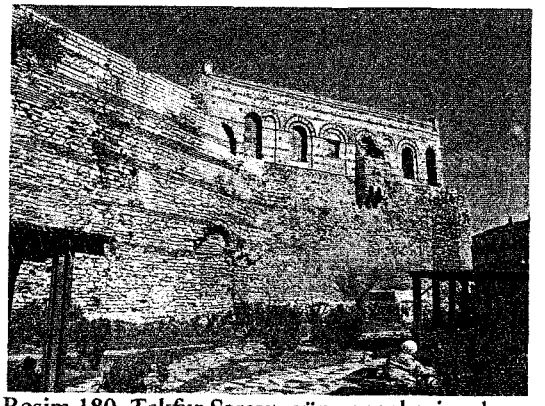

Resim 180. Tekfur Sarayı, güney cephesi ve kapı

[175] F. Dirimtekin, "14.Mıntıka (Blachernae) Surlar, Saraylar ve Kiliseler", İstanbul Fetih Derneği Dergisi, İstanbul, 1953, s.206.

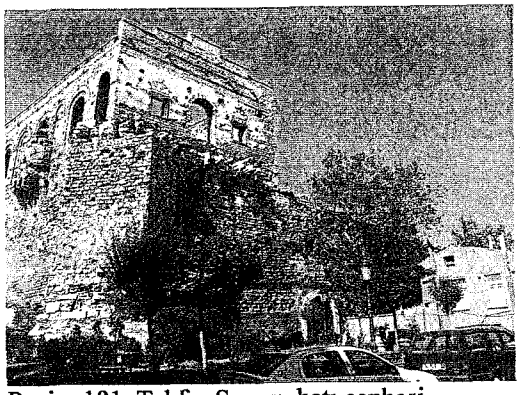

Resim 181. Tekfur Sarayı, batı cephesi

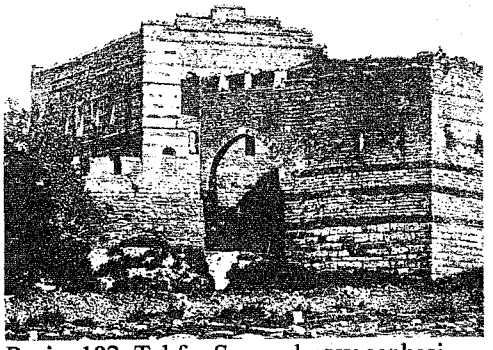

Resim 182. Tekfur Sarayı, kuzey cephesi

Kuzey- güney yönünde uzanan Tekfur Sarayı'nın batı suru, önde sur duvarı ve ardasında kapalı devriye yolundan oluşmaktadır. Sur üzerinde bir tanesi Porphyrogenetos Kapısı'nın yanında olmak üzere iki tane yuvarlak kule bulunmaktadır. Kuzeydeki kule düzenli 3 büyük sıra taş, 5 sıra tuğla dizgisi ile örülmüştür. Güney kulesinin ise alt bölümleri, 6 sıra büyük taş-5 sıra tuğla, 5 sıra taş-5 sıra tuğla dizisine sahiptir. Kulenin üst bölümünde ise farklı dönem onarım izlerini taşımaktadır.

Sarayın güneybatı ucunda bulunan ve Mahkeme kulesi olarak isimlendirilen kulenin Orta Bizans döneminde ve Tekfur Sarayı batı surundan daha erken bir dönemde yapıldığı sanılmaktadır. Kulenin alt bölümü 6 sıra büyük taş, üst bölümleri 5-6 sıra küçük taş sırasıyla örülmüştür. Taş sıraları arasından 5 sıra tuğladan oluşan hatıllar geçmektedir. Theodosios surunun, ön sur beden duvarının bu kulede sonlandığı, kulenin batı yüzündeki duvar izinden anlaşılmaktadır.

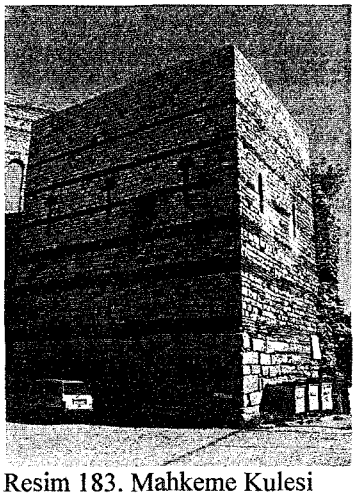

Resim 183. Mahkeme Kulesi

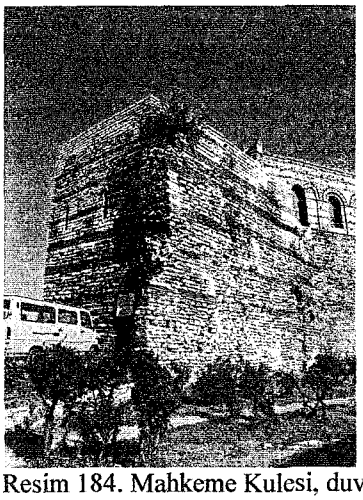

Resim 184. Mahkeme Kulesi, duvar izi

Sarayın doğu surunun ilk bölümü 10.yüzyıla aitken, surun yapım teknikleri kuzey yönünde değişmektedir. İlk bölüm, 6-11 sıra taş sırasından sonra yapılmış 5 sıra tuğla dizisinden oluşan örgü tekniğine sahiptir. Yapılan kazılarda, bu sur duvarının kuzeye devam ettiği tespit edilmiştir. Piri reis ve Vavassor haritaları ile uyumlu bu bilgiler ışığında, doğu duvarının Şişhane Caddesi'nden batıya yönelerek, batı suru ile birleştiği sonucuna ulaşılmıştır[176].

1933 ve 1946 yıllarında yapılan kazılarda, bölgenin savunması güçlendirmek için yapılan ve Theodosios surunun son kulesi olan T96 kulesini, Tekfur Sarayı'nın güneydoğu kulesine bağlayan kavisli bir duvarın izi bulunmuştur[177].

Mahkeme Kulesi ile Tekfur Sarayı arasında bir kapı izi bulunmaktadır. Bu kapının Kerko Porta, Porta Xylokerkou, Ahşap Sirk Kapısı veya Sirk Kapısı olabileceği öne sürülmüştür. Millingen ve Meyer-Plath, Schneider'in bu isim üzerine görüşleri, Theodosios surları üzerindeki kapılar bölümünde anlatılmıştır (s. 121).

Tekfur Sarayı batı suru üzerinde yaklaşık 3.30 cm genişliğinde, Saray Kapısı veya Porphyrogenetos kapısı denilen kapı bulunmaktadır. Kapının mermer söveleri ve lentosu görülmektedir.

Manuel Komnenos Suru (1143-1180)

1150 yılında yeni yapılan sarayların birçoğu surların yakınında yapılmıştır. Hem saray bölgesini büyütmek, hem de sarayların daha iyi korunabilmesi için, eski surların 100-120 metre batısına 13 kule ile korunan surlar eklemiştir. Bu sur, Tekfur Sarayı'nın yanındaki Kuzey Kulesi denilen kuleden başlamaktadır. Surun ilk bölümü Blakhernai suruna dik olarak batıya yönelip sonra kuzeye dönerek Anemas Kulesi'nin güneyindeki B13 kulesine kadar devam etmektedir. Çok kuvvetli olan surlar, birbirine çok yakın kulelerle güçlendirilmiştir. Eğimli ve kayalık bir arazi üzerinde yer alan surun önüne hendek yapılmamıştır. B3 kulesi, 1453 yılında savaşı

[176] F. Dirimtekin (1953), a.g.e., s.206.
[177] B. Meyer-Plath, A. M. Scheneider (1943), a.g.e., s.83.

buradan izlediği için, İmparator Constantine Dragoses kulesi olarak adlandırılmaktadır.

3,5 metre kalınlığında olan beden duvarları, 2.5 m masif duvar ve duvardan yaklaşık 1 metre öne çıkan ayaklar ve ayaklar arasındaki kemerlerden oluşmuştur. Sur beden duvarlar, kent dışından yaklaşık 15-20 metre yüksekliktedir. Tuğla hatıllı dolgu taş duvar tekniği ile inşa edilen duvarlarda, zeminden 3 taş sırası üzerine 63 cm kalınlığında 7 tuğla sırasından oluşan hatıl, üstünde 4 taş sırası ve yukarda 7 taş sırası bulunan düzenli bir örgü görülmektedir. Taş yüksekliği 40-60 cm arasında değişmektedir. Tuğla kalınlığı 2,5-3 cm'dir. Sur üzerinde özellikle B12-B13 kuleleri arasındaki beden duvarında ve B13 kulesinde Palaiologoslar dönemi onarımları görülmektedir. B10 kulesi yıkık durumdadır. B11, B 12 ve B13 kuleleri daha küçük taşlardan yapılmıştır. 4-5 taş sırasını yaklaşık 60 cm genişliğinde 7-9 tuğla sıralı hatıl takip eder. Sur üzerinde Osmanlı dönemi onarım izleri de izlenmektedir. Tekfur Sarayı kuzey kulesi ile B1 kulesi arasındaki beden duvarı Osmanlı döneminde yapılmıştır.

Manuel Komnenos suru üzerinde yer alan kuleler, yuvarlak, dörtgen ve çokgen planlıdır. 18-35 metre arayla yapılmış kuleler iki katlıdır. Kent içinden girilen kulelerin tek kapısı vardır. Yer yer 3 metre genişliğinde olan seğirdim yolu seviyesinden ulaşılan ikinci katların döşemesi ahşaptan yapılmıştır. Ahşap döşeme kirişleri, taş konsollara taşıtılmıştır. Kulelerin zemin katında yarıklar ve üst katında 3-6 adet mazgal deliği bulunmaktadır.

Manuel Komnenos suru üzerinde dört tane kapı bulunmaktadır. Tekfur Sarayı ile B1 kulesinin arasında yer alan ilk kapı, Tekfur Sarayı batı surunun dış terasına açılmaktadır[178]. Kapı günümüzde gömülüdür. İkinci kapı-St Callininos Kapısı, B 2-B 3 kuleleri arasında yer almaktadır. B 6-B 7 kuleleri arasında B 7 kulesinin yanında yer alan Eğri Kapı (Porta Kaligaria), tek savunma hattından oluşmaktadır. Sur

[178] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s. 128.

üzerindeki son kapı B 11- B 12 kuleleri arasında yer alan ve günümüzde örülü olan Gyrolimne Kapısı'dır[179].

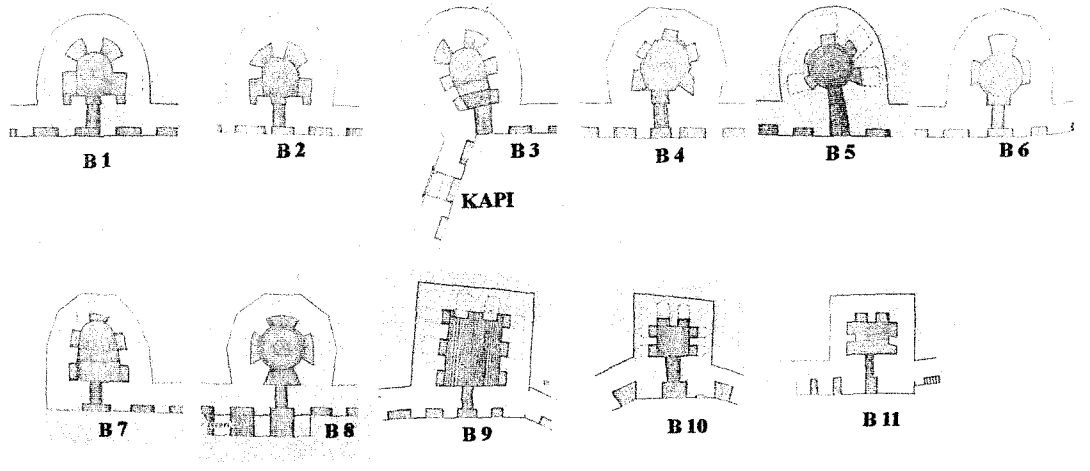

Resim 185. Manuel Komnenos sur üzerinde yer alan kuleler

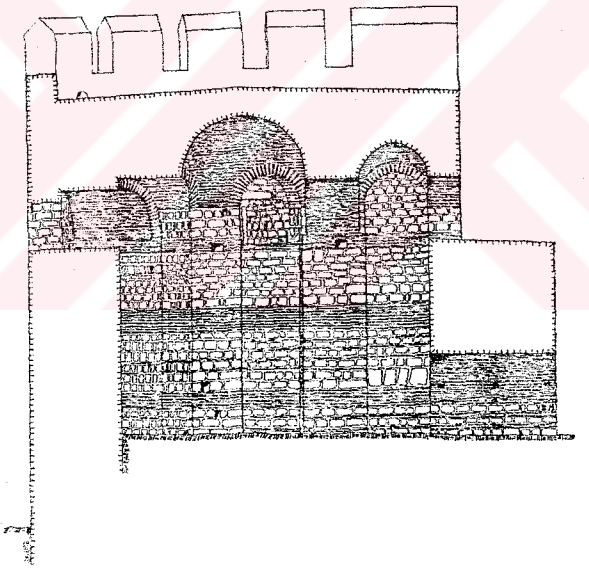

Resim 186. B 3 kulesinin kesiti

B 13 kulesinde Isaac Angelus adına 1188 tarihli kitabe, B 11 kulesinin iç kısmında 1317 yılına ait kitabe ve B 12-B 13 kuleleri arasındaki beden duvarı üzerinde VII. Palaeologus adına 1441 tarihli kitabe bulunmaktadır[180].

[179] B. Meyer-Plath, A.M. Scheneider (1933), a.g.e., s.88-89, B 11-B 12 arasında yer alan kapıya Kaligaria, bu kapıya da Gyrolimne Kapısı denilmesi gerektiğini belirtir.

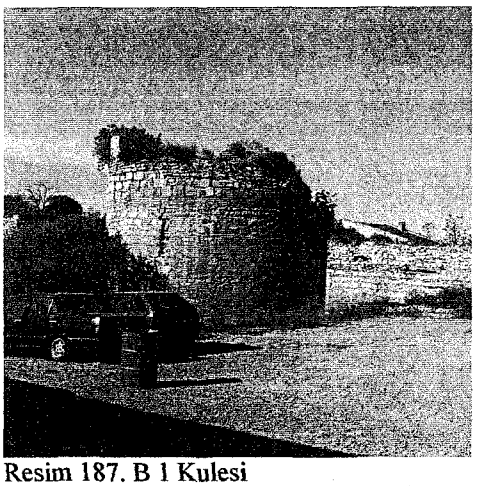

Resim 187. B 1 Kulesi

Resim 188. B 3-B 4 Kuleleri arasında sur beden duvarı

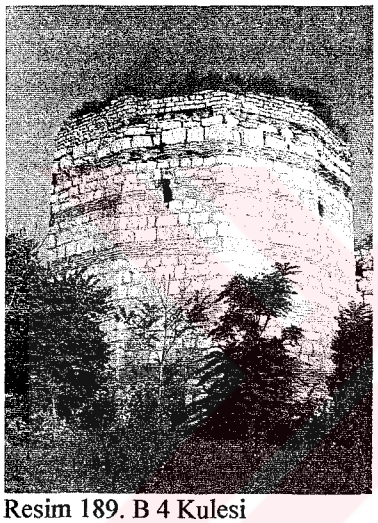

Resim 189. B 4 Kulesi

Resim 190. B 5 Kulesi

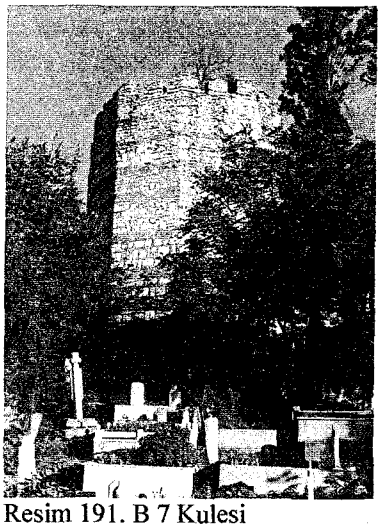

Resim 191. B 7 Kulesi

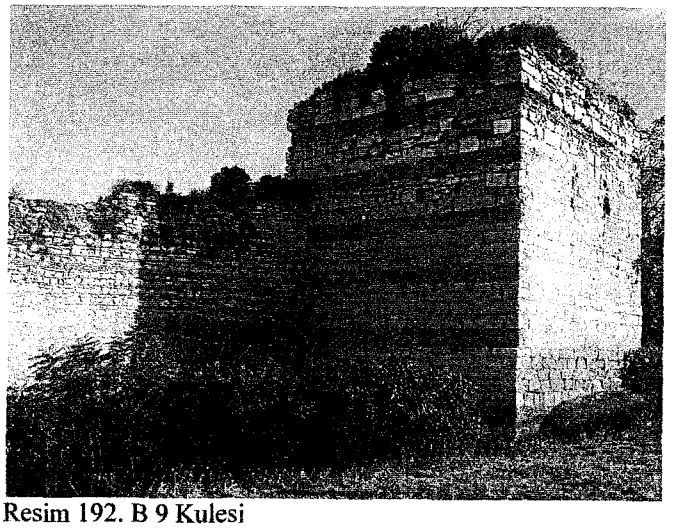

Resim 192. B 9 Kulesi

[180] A. Van Millingen, a.g.e., s.125-126.

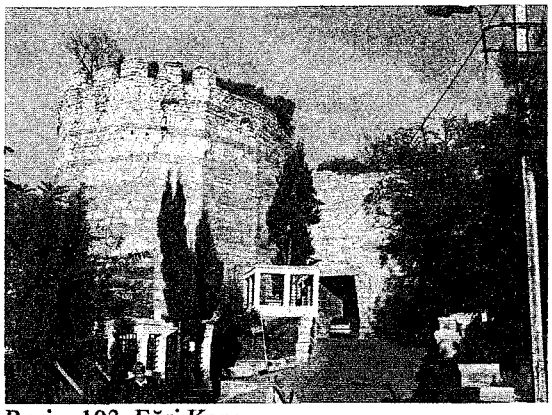

Resim 193. Eğri Kapı

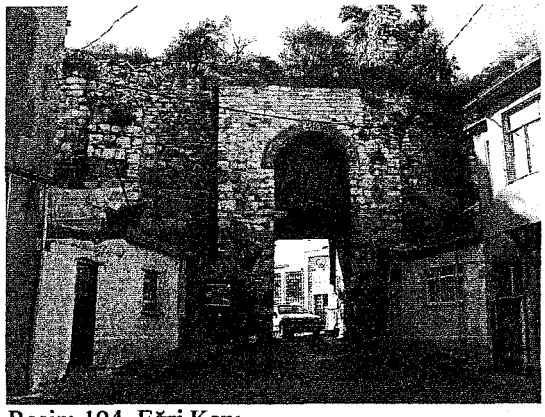

Resim 194. Eğri Kapı

Resim 195. B 2-B 3 Kuleleri arasında bulunan St Callininos Kapısı

Resim 196. Gyrolimne Kapısı

Anemas (1100) ve Isaac Angelos (1185-1195) Kuleleri ve Suru

Ayvansaray surlarının bu bölümü üç devirde oluşmuştur. Bölge, 5.yüzyıl Blakhernai surunun kuzey ucudur. Yer altında bulunan mahzenlerin doğu duvarını oluşturan 5. yüzyıl kazamatlı sur duvarında, atış delikleri bulunmaktadır. İmparator I. Alexios Komnenos 1100 tarihinde, bölgedeki sarayları korunmak için 5. yüzyıl Blakhernai suru parçasının önünde Anemas kalesi olarak adlandırılan kulenin kuzeydeki kuleyi ve suru yaptırmıştır. Bu kulenin güneyinde İmparator II. Isaac Angelos tarafından 12.yüzyılın sonunda Anemas kulesine bitişik olan Isaac Angelos kulesi ve en güneyde bulunan ve L kulesi olarak isimlendirilen kule yaptırılmıştır. Anemas ve Isaac Angelos kuleleri, savunma amacının yanı sıra Blakhernai sarayının bölümleri olarak inşa edilmiştir.

Anemas ve Isaac Angelos kulelerinin kent dışından yüksekliği yaklaşık 21 metre, kent içinden 7 metredir. Duvar kalınlığı alt kesimde 10-15 metre, üst kısımda 3,5 metredir. Surun arkasında birbirinin içinden geçilen beşik tonozlu on dört dehlizden-hücreden ve rampalardan oluşan bir alt yapı bulunmaktadır. İki katlı olan alt yapı, dar mazgallarla dışa açılmaktadır. Sur duvarlarında ahşap kat döşemesinin izleri görülmektedir. Hücrelerin ortasında uzanan kemerli galeri dört katlıdır.

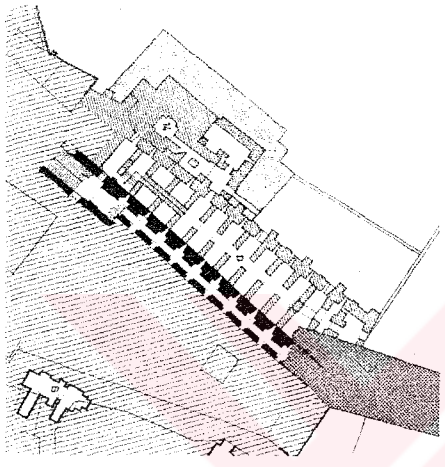

Resim 197. B 14-Anemas Zindanları'nın planı

Resim 198. B 14 Kulesi ve Anemas Zindanları

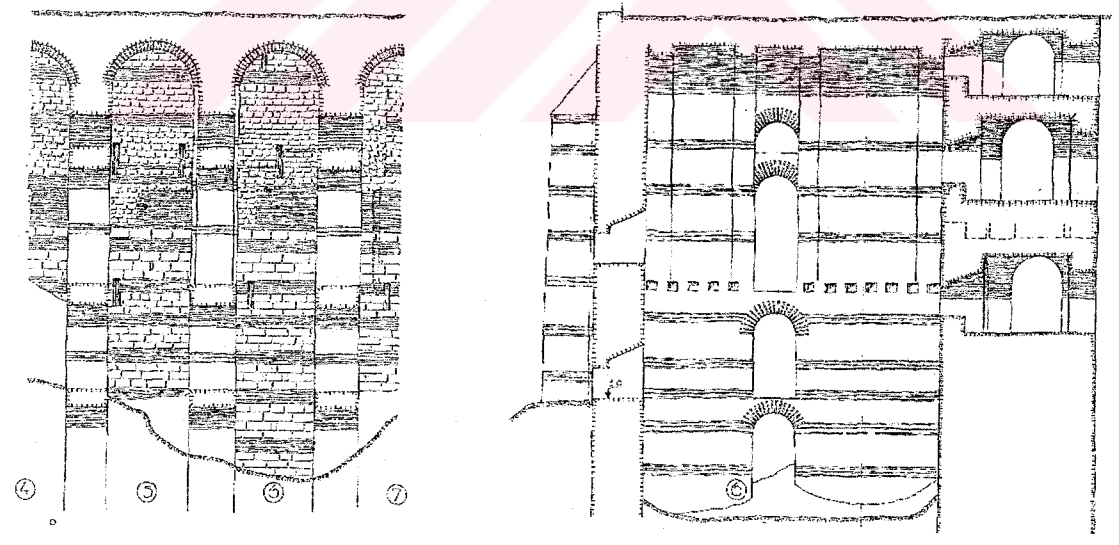

Resim 199. B 14 Kulesi ve Anemas Zindanları'nın kesitleri

İki katlı olan Isaac Angelos kulesi yaklaşık 12mx13,5m boyutlarında ve Anemas kulesi 10mx13m boyutlarındadır. İki kulenin yapım tekniği birbirinden farklıdır. Isaac Angelos kulesinin yapımında bir çok anıttan elde edilen sütun, mermer levha

ve heykel parçaları kullanılmıştır[181]. Isaac Angelos kulesinin, düzgün, ince yonu büyük taşların kullanıldığı yanaşık derzli örgü tekniğine karşılık Anemas kulesinde 3-5 taş sırasının arasında tuğla hatıllı örgü tekniği kullanılmıştır. Kulenin beşik tonozlu ve duvarları su geçirmez sıva ile kaplı bir bodrum bulunmaktadır. Bu mekanın geç dönemde sarnıç olarak kullanıldığı sanılmaktadır[182].

Pteron Suru (5.yy) ve Léon Suru (813)

Karasurlarının kuzey ucunda yer alan bu bölgede çift sur sitemi dört aşamada tamamlanmıştır. Pteron suru Theodosios döneminde inşa edilmiştir. 9. yüzyılda, İmparator Ermeni Leon (818-820), kentin savunma sistemini güçlendirmek için Pteron Surunun 25 metre önüne bugün Leon Siperi olarak adlandırılan suru ve önünde bulunduğu bilinen hendeği yaptırmıştır. Bu bölgeyi güçlendirme projesi kapsamında İmparator Theophilos (829-842) tarafından Pteron Suru'na üç tane altıgen büyük kule ve bir tane dikdörtgen küçük kule eklenmiştir. Kulelerin yapılabilmesi için muhtemelen kuzeydeki Pteron burcu yıkılmış ve Pteron Suru, güneye doğru genişletilmiş, merdivenler ve dendan hattı ilave edilerek yükseltilmiştir. Dördüncü aşamada, B 15 kulesinin üzerine geç Bizans döneminde bir kat eklenmiştir[183].

Pteron surundaki kulelere B 15-18, Leon suru üzerindeki kulelere de B 19-20 numaraları verilmiştir Theodosios döneminde inşa edilen Pteron suru, erken devir taş örgü tekniğini taşımaktadır. Bu surlara 9.yy'da eklenen Thephilos suru, 7 sıra ince yonu taş, yaklaşık 60-63 cm kalınlığındaki 7 sıra tuğladan meydana gelen hatıllı örgü tekniğine sahiptir. Kulelerin zemin katları, sur beden duvarıyla aynı örgü tekniği kullanılarak örülmüş birinci katları sadece tuğladan yapılmıştır.

B15-16-18 numaralı kuleler altıgen, B17 numaralı kule dikdörtgen planlıdır. Blakhernai kapısının iki yanında bulunan B15-B16 numaralı kuleler yaklaşık 26 metre yüksekliğindedir. Kulelerin birinci katına seğirdim yolu seviyesinden

[181] F. Dirimtekin (1953), a.g.e., s.218.
[182] S. Eyice, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.270-271.

merdivenle ulaşılmaktadır. İki katlı kulelerin, birinci kat ahşap döşemesinin, kirişleme izleri görülmektedir. Üst döşeme ise tuğla tonozdur. Tonozlarda bulunan delikler, kule platformuna, birinci katın içinden ahşap merdivenlerle çıkıldığını göstermektedir.

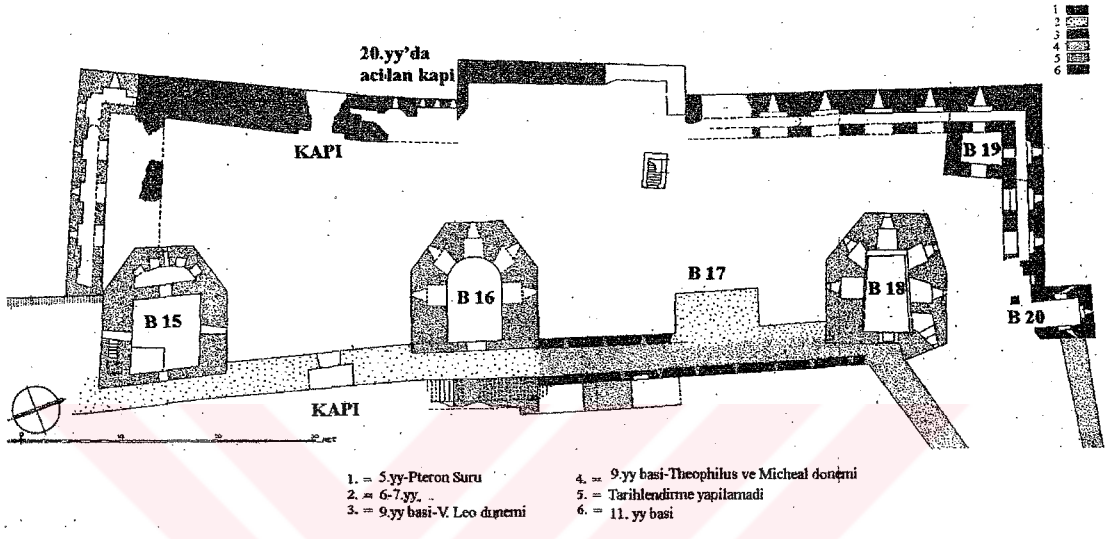

Resim 200. Pteron Suru ve Leon Suru planı

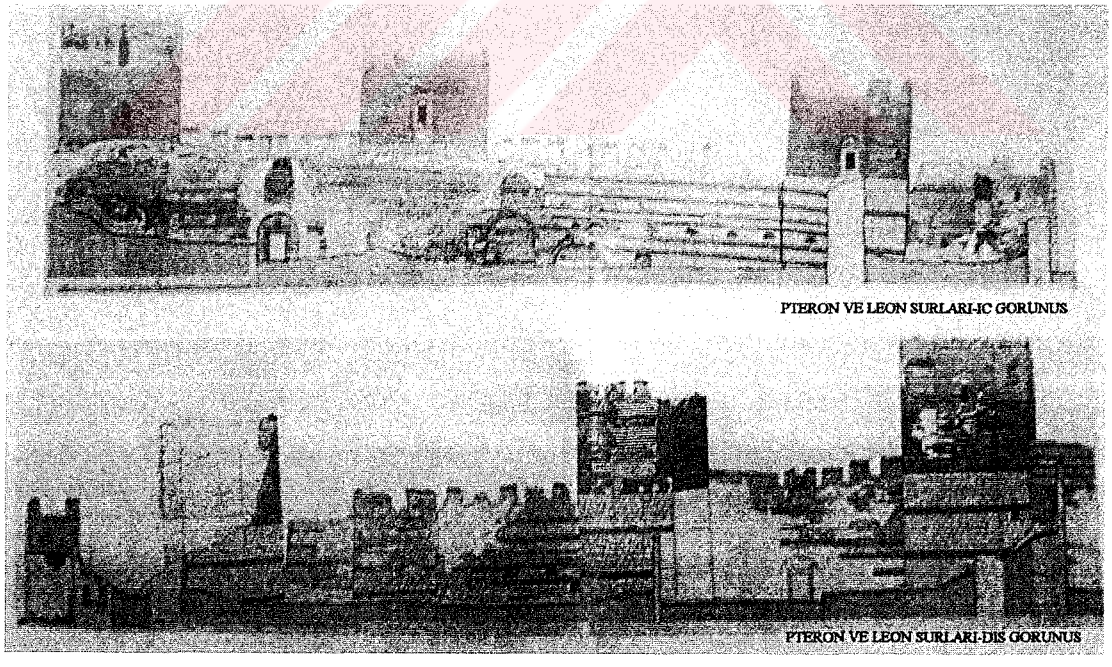

Resim 201. Pteron Suru ve Leon Suru'nun görünüşleri

[183] B. Meyer-Plath, A.M. Scheneider (1943), a.g.e., s.120.

Leon surunun üzerinde ikisi batı, ikisi Haliç yönünde bulunan dört kulenin sadece Haliç yönündeki iki tanesi, B19-B20 tanımlanabilmektedir. Surlar, 6-9 sıra taş ve 50 cm kalınlığında 5 sıra tuğladan oluşmaktadır.

Pteron suru üzerinde, B 15-B 16 kuleleri arasında, tuğla tonozlu bir kapı ve Leon suru üzerinde de Palaiologoslar döneminde örülmüş bir kapı bulunmaktadır[184]. Zemin seviyesinin yükselmesinden dolayı, batı cephesinde kapının üç sıra tuğla kemeri ve taş konsolları görülmektedir. Kapının doğu cephesinde tuğla kemer ve mermer kapı aksamı kısmen toprak üzerindedir. Günümüzde Leon suru üzerine kemerli bir kapı açılmıştır.

Resim 202. Leon Suru ve B19-B18 kuleleri

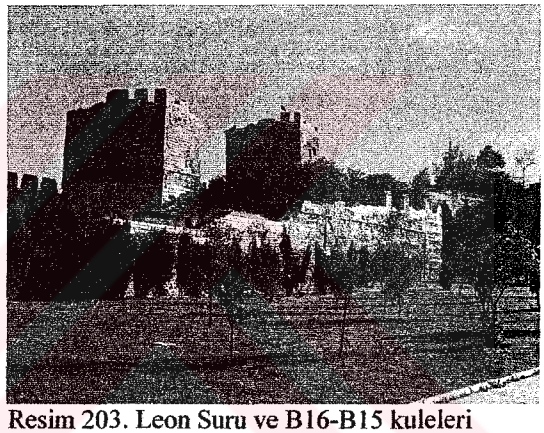
Resim 203. Leon Suru ve B16-B15 kuleleri

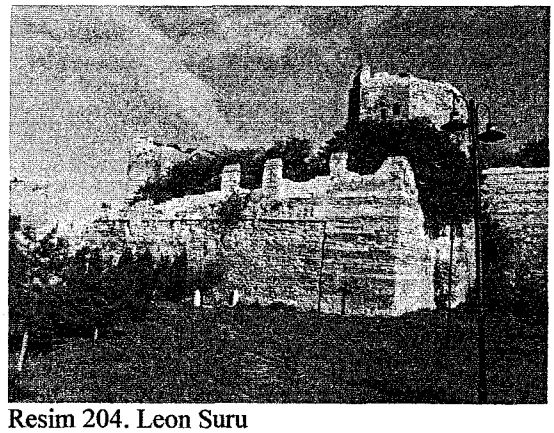
Resim 204. Leon Suru

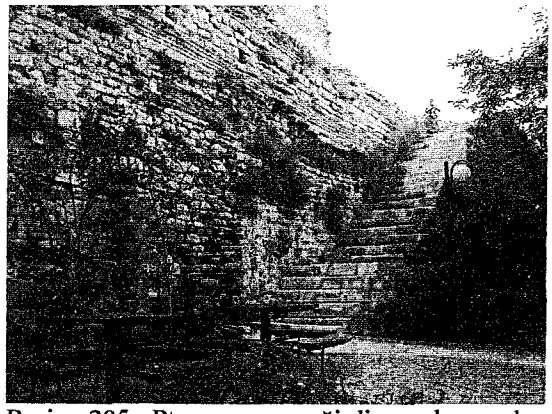
Resim 205. Pteron suru seğirdim yoluna çıkan merdiven

[184] F. Dirimtekin (1953), a.g.e., s.207.

Resim 206. Leon Suru üzerindeki kapı

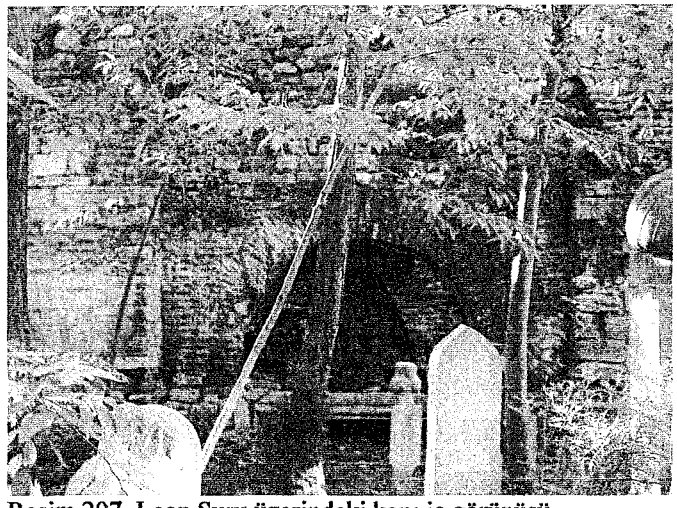

Resim 207. Leon Suru üzerindeki kapı iç görünüşü

Resim 208. Pteron Suru üzerindeki kapı

Resim 209. Leon Suru üzerinde 20,yy'da açılan kapı

Heraclius Suru (627)

Pteron suru ile Haliç surlarını birleştirmek için 7.yüzyılda inşa edilen Heraclius surundan günümüze çok az bir bölümü ulaşmıştır. Scheider ve Dirimtekin'e göre 12[185] dikdörtgen planlı ve tek katlı kule ile güçlendirilen Heraclius suru, Aya Demetros Kilisesi'ne kadar devam etmektedir.

Heraclius 1-12 olarak numaralan kulelerin, H 1-5 ve H 12 kuleleri günümüze ulaşmıştır. Surun bu bölümü çok tahribata uğramasından dolayı özgün çok az sur parçası kalmıştır. Surlar üzerinde Palaiologoslar dönemi, Osmanlı dönemi ve 1990

[185] W. Müller'e göre Heraclius Surunda 13 kule bulunmaktadır.

sonrası onarımlarının izleri görülmektedir. Tuğla hatıllı taş duvar tekniği ile inşa edilen surun kalınlığı yaklaşık 2,5-3 metredir. İlk dönem duvar örgüsü, H 1 kulesinde rastladığımız 7 sıra ince yonu taş, 4-5 sıra tuğla örgüsüdür. Hatıl kalınlığı H 1 kulesinde yaklaşık 40 cm, H 1-H 2 arası beden duvarında 50-58 cm' dir. Şakulünü kaybetmiş olan H 2 kulesinin üst kısmı 1990 sonrası onarımlarında tamamlanmıştır. Dirimtekin[186], kulenin toprak seviyesinin yükselmesi sonucu görülemeyen alt kısmının 5 sıra tuğla, 7 sıra taş duvar örgüsüne sahip olduğunu ve şevli olarak inşa edildiği söylemektedir. Kulenin üst kısımlarında ise Palaiologoslar dönemi onarımı görülmektedir. H 3 ve H 4 kuleleri yapılaşma arasında kalmıştır. H 12 kulesinin ise yerden 45-50 cm yükseklikteki bölümü 1956 yılında Dirimtekin tarafından tespit edilmiştir.

9. yüzyılda, İmparator Theophilos, Heraclius surunun 3.kulesinden başlayarak denize kadar uzanan bir sur duvarı yaptırmıştır. Bu sur duvarının üzerinde Xyloporta-Dideban Kapısı bulunmaktaydı ve H 3 kulesinden daha alçak olan sur duvarının üstüne bir kapıyla geçilmekteydi[187]. Bu kapı 1868 yılında yıkılmıştır. H 4-H 5 kuleleri arasında İmparator İskelesi'nin karşısında Ayvansaray Kapısı (Klimene Kapısı) bulunmaktaydı[188].

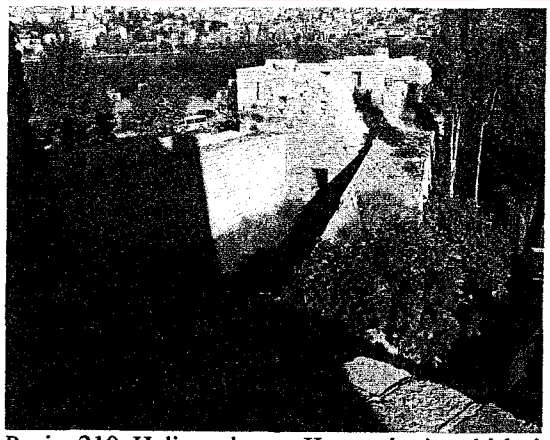

Resim 210. Haliç surları ve Karasurları'nın birleşimi

Resim 211. H1 kulesi

[186] F. Dirimtekin, Haliç Surları, İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1956, s. 28.
[187] F. Dirimtekin (1956), a.g.e., s.28.
[188] F. Dirimtekin (1953), a.g.e., s.207.

3. BÖLÜM :İSTANBUL KARA SURLARININ TARİHTEKİ TAHRİBAT VE ONARIMLARI

Henüz Konstantinopolis'in Roma İmparatorluğunun başkenti olmasının üzerinden bir asır geçmemiş olmasına rağmen, kentte yaşamanın çekici hale getirilmesi sonucu kent nüfusu çok fazla artmış, kentin fiziksel çeperini belirleyen Constantinus surlarının çevrelediği alan yetersiz kalmıştı. Ayrıca sur dışında önemli dini yapılar ve Blakhernai yerleşmesi bulunmaktaydı. Daha çocuk yaşta imparatorluğun başına geçen II. Theodosios (408-450), kentin kaderini büyük ölçüde değiştirecek ve düşmanlarında ele geçirilemez duygusunu uyandıracak olan, 5. yüzyıldan günümüze kadar tarihi kentin sınırlarını büyük ölçüde belirlemiş olan surların inşası gerçekleştirilmiştir. İmparator II. Theodosios'a atfedilmiş olan bu surların yapımı, kentin Praefectus (bugünkü vali) makamında bulunan Anthemios tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu surların yapımı çok uzun bir zaman almıştır. Kuban'a göre bu surlar 410-442 yılları arası, Müller'e göre ise 412'den önce başlanan surların yapımı 422 yılında bitirilmiştir.

Byzantion'dan başlayarak kent, birçok düşman saldırısına uğramış, kentin birinci derece deprem bölgesinde bulunması sebebiyle, yaklaşık her asırda bir meydana gelen şiddetli depremlerle sarsılmış ve şiddetli fırtınalar sonucunda surlarda büyük tahribatlar meydana gelmiştir. Ayrıca değişik sebepler de, surları oluşturan yapı bileşenlerinde zamanla aşınmalar ve bozulmalar meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun fethine kadar işlevselliğini korumuş olan bu surlar, Fatih Sultan Mehmet'in kenti ele geçirmesinden sonra, işlevsel olarak kullanılmamıştır. Güçlü bir imparatorluk kuran Osmanlılar, denizlerde de hakimiyeti ele geçirerek, tehlikenin hep İstanbul'dan uzakta kalmasını sağlamıştır.

İstanbul'un tarihi boyunca sahip olduğu surlar, birçok nedenden dolayı tahribata uğramıştır. Sonrasında surlar kentin korunması için tekrar yapılmış yada onarılmıştır. Tarihteki insan ve doğa kaynaklı çok sayıdaki felaketlerden, surların da etkilenmemesi mümkün değildir. İstanbul kent surlarının maruz kaldığı tahribatlar ve bunu izleyen onarımların, surlar üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi için kronolojik

bir sırayla bütün olayların bilinmesi gerekmektedir. Surların restorasyonu için önemli olan bu bilgiler, mutlaka elde edilmelidir. İstanbul kentinin kuruluşundan başlayarak, kenti çevreleyen surların, büyüyen kenti içine alacak şekilde, her defasında yeniden yapıldığını biliyoruz. İstanbul surları, ilk yapıldığı günden itibaren günümüze kadar, birçok sebepten dolayı yıkılmış, onarılmış, yenilenmiş ve ekler yapılmıştır. Böylece günümüzdeki mevcut olan sur duvarları, sadece ilk yapıldığı dönemi değil, sonraki yüzyılların izlerini de taşımaktadır. Surlar üzerinde, yaptıranları, yapılan onarımları ve kentin korunması amacıyla yerleştirilmiş bir çok kitabe, imparatorluk simgeleri ve monogramlar yer almaktadır.

Bu bölümde; kentin son surlarının, ilk yapıldığı dönemden günümüze kadar olan süreçte, meydana gelen, gerek doğal afetler olsun, gerekse de insan kaynaklı yıkıcı olayları ve bunları takip eden dönemlerde yapılan onarımları ve ekleri incelenecektir. Her müdahalenin surlar üzerinde çeşitli değişiklikleri yaratması doğal bir sonuçtur. Yapılan onarımlar ve ekler, yapıldığı dönemin özelliklerinin de bir belgesi olarak mutlaka korunması gereklidir.

3.1. BİZANS DÖNEMİNDEKİ TAHRİBAT VE ONARIMLAR[189]

5. yüzyılın başlarında İmparator II. Theodosios tarafından, Konstantinopolis'in son sınırlarını büyük ölçüde belirlemiş olan surlar ile çevrelenmiştir. Yeni surları ile büyütülen kent, 1562[190] hektarlık bir alanı kaplayan ve 1 milyon nüfusu barındıran bir başkente dönüştürülmüştür. Bu tarihten itibaren kent sınırları, bir daha bu denli

[189] Bu bölümün yazılmasında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır.
A.Van Millingen, Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites, London, 1899.
F.Krischen, Die Landmauer von Konstantinopel, Denkmaeler Antiker Architektur, Varleg Walter de Gruyder Co., Berlin, 1938.
B. Meyer-Plath, A.M. Scheneider, Die Landmauer von Konstantinopel II, Denkmaeler Antiker Architektur, Berlin, 1943.
Tsangadas, Byron C.P., The Fortifications and Defense of Constantinople, New York, 1980.
D. Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996.
W. Müller, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı KrediYayınları, İstanbul, 2002.
F. Dirimtekin, İstanbul'un Fethi, Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1976.

büyük ölçüde genişletilme girişiminde bulunulmamıştır. Kent sınırları gerekenden fazla büyütüldüğünden, sur içi bölgesi 20. yüzyıla kadar hiçbir dönemde tamamıyla yerleşim alnı olarak kullanılamamıştır.

İmparator II. Theodosios'un emri ile Praefectus Anthemios tarafından yaptırılan surlar, Doğu Roma İmparatorluğu'nun gücünü kanıtlamaya çalışan bir imge olarak da algılanmıştır. Surların gücünü algılayabilmek için, 1203 yılında IV. Haçlı Seferi ile Konstantinopolis önlerine gelen Haçlı donanması gemilerinden bakan Fransız şövalyelerinden Geoffroy de Villehardouin'in kaleme aldığı *"... onu çepeçevre kuşatan yüksek sur duvarlarını, güçlü burçlarını, muhteşem saraylarını, kendi gözüyle görmedikçe kimsenin inanamayacağı kadar çok olan heybetli kiliselerini, bütün başka şehirlerin üzerindeki üstünlüğünü sağlayan eni ve boyunu görünce bütün dünyada bu derecede güçlü bir şehir olabileceğine inanmadılar; ve en cesurlarının vücudu bile ürpermeden kalmadı"*[191] satırlarıyla anlamak mümkündür.

Surların inşa edilmesiyle birlikte, doğaya ve düşman saldırılarına karşı, surların kendisini koruma savaşı da başlamıştır. Daha surların yapımının üzerinden birkaç yıl geçmeden 447 yılı kışında meydana gelen çok kuvvetli depremde, surların büyük bir kısmı ve 96 kuleden 57'si zarar görmüştür[192]. Aynı zamanda Cyrus'un yaptırdığı deniz surları da hasar görmüştür. Paniğe kapılan halk Hebdomon (Bakırköy) mahallesinin düzlüklerindeki açık araziye kadar kaçmış, orada imparator, senato, din adamları dua ve yakarışlarla depremin durmasını dilemişlerdir[193]. Kuban'a göre deprem sonrasında, yine II. Theodosios döneminde Praefectus Konstantinos tarafından 60 günde surlar onarılmış ve ikinci bir sur sistemi ile hendek eklenmiştir[194]. Müller; ön surun ana surlarla birlikte yapıldığı, surun önünde ilk dönemde de hendek bulunduğunu fakat günümüzde mevcut olan hendeğin kesin

---

[190] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Yarımada 1/5000 ölçekli Koruma amaçlı Nazım İmar Planı Analitik Raporu. 2003.
[191] S. Eyice, "Haçlı Seferi ile Gelen Batılıların Gördükleri İstanbul", Dünya Kenti İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.12.
[192] W. Müller, a.g.e., s.288.
[193] A.Van Millingen, Konstantinopolis, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003, s.50.
[194] D. Kuban, a.g.e., s.49.

olmamakla birlikte 1000'li yıllarda yapıldığını söylemektedir[195]. 5. yüzyılın ortalarında Avrupa, Hun saldırılarına karşısında ne yapacağını bilemiyordu. Hunlar'ın Konstantinopolis'e doğru yaklaşırken önüne gelen her şeyi silip süpürdüğü bir ortamda, İstanbul surlarının 60 günde onarılmış olması, ne kadar büyük bir tehlike ile karşı karşıya olduklarının bir göstergesidir. Büyük bir tehlikeden korunmak için yapılan hazırlıklar belki Hunlar'ın saldırmamasıyla boşuna gitmiştir, ama surların kısa zamanda, yıkılmış olanlardan daha görkemli surların yapılmasına yarayan bir fırsata dönüştürülmüştür. Böylece başkent, beş savunma hattından meydana gelen 57-62 metre kalınlığında, 30 metre yüksekliğinde bir barikatın arkasında kalmıştır. Tasarımındaki üstün deha kenti bin yıl daha erişilemez yapmıştır. 447 depremi sonrasında konulmuş olan, Yeni Mevlevihane Kapısı'nda Yunanca ve Latince kitabeler, Belgrad (Xylokerkou) Kapısı'nda kaybolan Yunanca kitabe, çalışmanın altmış günde bitirildiğini yazan kitabeler bulunmaktadır[196]. Örülü Kapı (Pempton) Latince bu deprem sonrasında konulmuş bir kitabe vardır.

† ΗΜΑCΙΝΕΞΗΚΟΝΤΑΦΙΛΟCΚΗΠΤΡΩΒΑCΙΛΗΙ
† ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟCΥΠΑΡΧΟCΕΔΕΙΜΑΤΟΤΕΙΧΕΙΤΕΙΧΟC †

Resim 212. Yeni Mevlevihane Kapısı'nda (T50-51) bulunan Yunanca kitabe

THEODOSIIIVSSISGEMINONECMENSEPERACTO
CONSTANTINVSOVANSHAECMOENIAFIRMALOCAVIT
TAMCITOTAMSTABILEMPALLASVIXCONDERETARCEM

Resim 213. Yeni Mevlevihane Kapısı'nda (T50-51) bulunan Latince kitabe

[195] W. Müller, a.g.e., s.286.
[196] H.Lietzmann Die Landmauer von Kanostantinopel, Vorbericht Über Die Aufnahme im Herbst 1928, Berlin, 1929, s.26.
A.Van Millingen (1899), a.g.e, s.96.

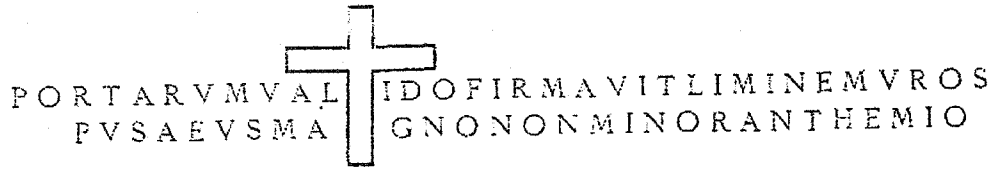

Resim 214. Örülü Kapı (T77-78) kitabesi

554 yılında meydana gelen deprem nedeniyle Haliç'teki surların ve 557 yılında Altın Kapı ile Rhesium Kapısı (Yeni Mevlevihane Kapısı) arasındaki bölümü ve eski Constantinus Suru'nun büyük kısmı zarar görmüştür. 565-570 yıllarında İmparator II. İustinos (565-578) ve Sophia'nın emriyle Spatharios Narses tarafından yeniden onarılmıştır[197]. II. İustinos döneminde yapılan onarımlarla ilgili, Yeni Mevlevihane Kapısı'na bir kitabe konmuştur[198].

Resim 215. Yeni Mevlevihane Kapısı (T50-51) kitabesi

İmparator Heraclius (610-641) döneminde İran ordusu Khalkedon'a kadar gelmiş, batıda ise Gepide'leri imha Lombard'larla Franc'ları mağlup eden ve Slavları hakimiyeti altına alan Avarlar, Konstantinopol'e doğru ilerlemişlerdir. Avar Hanı Absech, surların önüne kadar ilerleyerek, Haliç'e kadar bütün sahayı, bu arada sur dışında kalan saray, köşk ve kiliseleri yağma ve tahrip etmiş ve 270 bin kişiyi esir alarak geri çekilmişlerdir. 626 yılında kent Avarlar ve yardımcı birliklerinden oluşan daha büyük bir ordu tarafından tekrar kuşatılmıştır. Kuşatmadan hemen önce

[197] W. Müller, a.g.e., s.288.
[198] H.Lietzmann, s.25.
A.Van Millingen (1899), a.g.e., s.98.

Magister Bonos tarafından surlar onarılmış ve yer yer sağlamlaştırılmıştır. Saldırı, pek çok farklı silahlardan yararlanarak, kara tarafından Polyandrion (Yeni Mevlevihane Kapısı) ve Pempton Kapısı (Örülü Kapı) arasındaki kuleler ile Blakhernai bölgesinden ve denizden saldırmışlardır. Bu saldırılarda kent başarıyla savunulmuştur. Bu iki Avar saldırısı, sur dışında kalan Theotokos ve Ste. Chasse kiliselerinin karşı karşıya oldukları tehlikelerden korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İmparator Heraclius bu iki kiliseyi ve aşağı Blakhernai bölgesini sur içine almak için, 5. yüzyılda II. Theodosios döneminde yapılmış olan Pteron Surlar'ını sahil boyunca Ayos Demetruis Kilise'sine kadar uzatarak kendi ismini taşıyan bu surları yapmıştır[199]. Böylece Pteron Surları sahil boyunca Ayos Demetruis Kilise'sine kadar gelen Teodosios Surları ile birleştirilince, bu hattın gerisinde kalan Blakhernai bölgesinin eski surları işlevsiz kalmıştır.

668-669 ve 674-680 yılları arasında Konstantinopolis'e pek çok Arap saldırısı yapılmıştır. Bu saldırıların arkasından surlarda meydana gelen hasarlar İmparator II. İustinianos (685-695) tarafından onarılmıştır. El-Velid'in 713 yılında yeni bir sefer hazırlığı, İmparator II. Anastasios'u (713-715) surları daha da sağlamlaştırmaya yöneltmiştir. Öncelikle de kulelerdeki topçu birlikleri güçlendirilmiştir. Mesleme'nin Arap ordusu, kenti 717-718 yıllarında pek çok kereler kuşatmasına, alınan önlemler ve III. Leon (717-741) önderliğinde gerçekleştirilen savunma sayesinde karşı koyulmuştur.

740 yılında meydana gelen ve 11 ay süren depremler, surlarda büyük zarar meydana getirmiştir. İmparator III. Leon döneminde, vakit geçirmeden surlarda büyük bir onarım gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu dönemde onarımların karşılanabilmesi için sur vergisi konulmuştur.T 7, T 18, T 33, T 37 üzerinde bu onarımın sonrası yerleştirilen kitabeler bulunmaktadır. T 45 üzerinde İmparator Leo, İmparator Constantine ve İmparatoriçe Irene adına bir kitabe vardır[200].

---

[199] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.110.
[200] H.Lietzmann, s.21,23.
A.Van Millingen (1899), a.g.e., s.99-100.

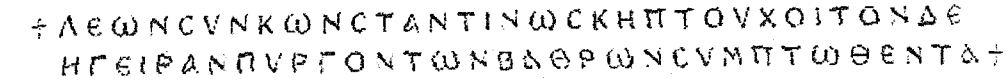

Resim 216. T 7 Kulesi kitabesi

Resim 217. T 18 Kulesi kitabesi

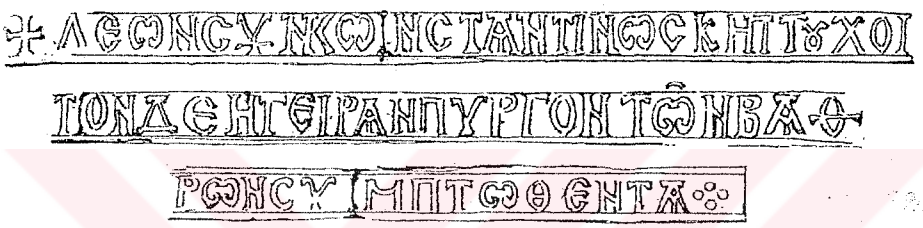

Resim 218. T 37 Kulesi kitabesi

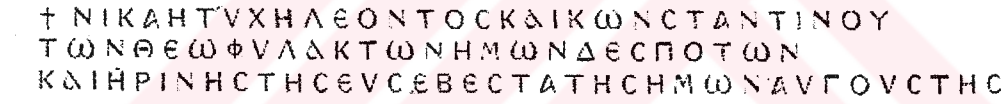

Resim 219. T 45 Kulesi kitabesi

813 yılına kadar surlar üzerinde başka değişiklik yapılmamıştır. 813'de Bulgar Kralı ile arasındaki anlaşmazlık sonucu İmparator Ermeni Leon (818-820), kentin savunma sistemini güçlendirmek için ve savunmasız olarak sur dışında kalan St. Nicolas Kilisesi ile Ayazma'yı çevreleyen surları inşa ettirmiş ve önüne geniş bir hendek kazdırmıştır[201]. Aşağı Blakhernai bölgesinde yer alan Pteron Suru önüne yapılan bu sur, bugün Leon Siperi olarak adlandırılmaktır. Böylece Pteron Suru, önüne yapılan sur duvarı ve hendek ile takviye edilmiştir.

Bu bölge 9. yüzyılda, İmparator Theophilos (829-842) tarafından Pteron Suru eklenen üç büyük ve bir küçük kule ile takviye edilmiştir. Bu kulelerin ikisi

[201] W. Müller, a.g.e., s.303.

Blakhernai Saray kapısının iki yanındaydı. Bu bölgeye, yapılan son takviyelerden sonra Blakhernai Şatosu (Castelion Blachernon) adı verilmiştir. Bu kulelerin yapılabilmesi için muhtemelen kuzeydeki Pteron burcu yıkılmış ve Pteron Suru, güneye doğru biraz genişletilmiş, merdivenler ve mazgal hattı ilave edilerek yükseltilmiştir[202]. B 15 kulesinin üzerine geç Bizans döneminde bir kat eklenmiştir[203]. İmparator Theophilos, toprak dolarak genişleyen Haliç sahilinden gelebilecek saldırılara karşı, Heraclius Suru'nun 3.kulesinden başlayarak denize kadar uzanan bir sur duvarı yaptırmıştır. Bu sur duvarının üzerinde Xyloporta isimli kapı bulunmaktaydı ve H 3 kulesinden daha alçak olan sur duvarının üstüne bir kapıyla geçilmekteydi[204].

Kentin Thomas (821-823) tarafından kuşatılması, surlarda iz bırakmamış görünmektedir. Ancak 886 yılının "Göğe Yükseliş" gününde olan depremde Eksokionion'daki surların ve kuşkusuz Constantinus Suru'nun bir bölümü yıkılmıştır[205]. Surlar 986-987, 1010, 1032, 1036-1037, 1041, 1063 yıllarında meydana gelen pek çok depremden zarar görmüş ve takip eden yıllarda onarılmıştır.

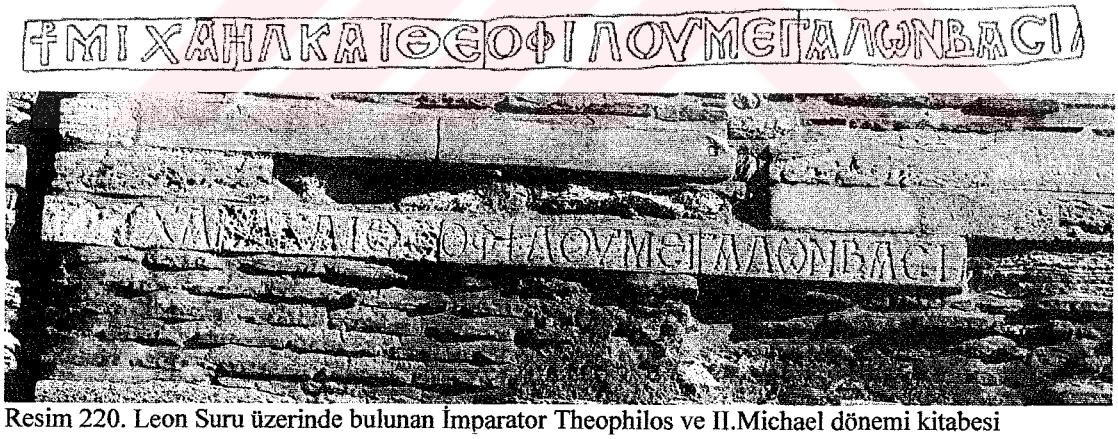
Resim 220. Leon Suru üzerinde bulunan İmparator Theophilos ve II.Michael dönemi kitabesi

10.yüzyılda, Tekfur Sarayı ile birlikte, sarayın kent surlarını oluşturan batı duvarı da inşa edilmiştir. Bu tarihten önce Theodosios Surları, Blakhernai Surları ile birleşmekteydi. Yeni sur duvarın yapımından sonra hendeğin uzatıldığı

[202] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.111.
[203] B. Meyer-Plath, A.M. Scheneider (1943), a.g.e., s.120.
[204] F. Dirimtekin, Fetihten Önce Haliç Surları, İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1956, s.28.
[205] W. Müller, a.g.e., s.293.

sanılmaktadır. 975 yılında, Zimisces döneminde meydana gelen deprem sonrası, surlar varisleri II Basil ve IX Constantine tarafından onarılmıştır.

Basil ve Constantine kulesi olarak adlandırılan T1 kulesinde, II Basil ve IX Constantine adına yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Bu iki imparator adına Silivri Kapı'da T 36 ve Yeni Mevlevihane Kapı T 50 üzerinde kitabeler bulunmaktadır[206].

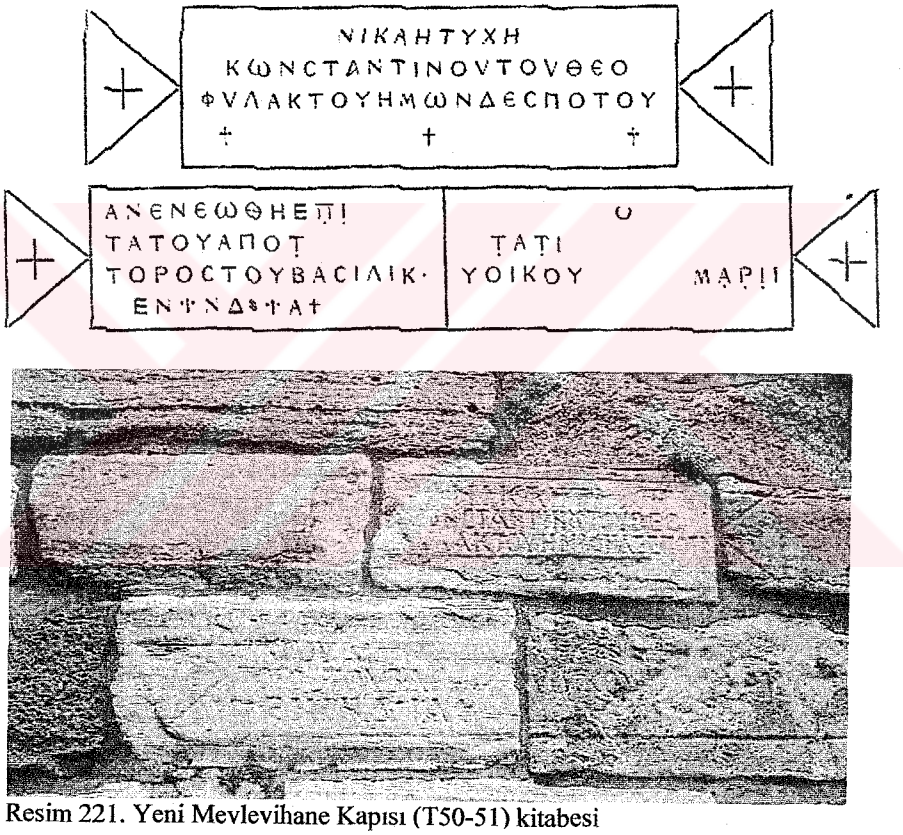

Resim 221. Yeni Mevlevihane Kapısı (T50-51) kitabesi

ΨΠΥΡΓΟCΒΑCΙΛΕΙΟΥΚΑΙΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥΠΙCΤΩΝΕΝ
ΧΩΑΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝΕΥCΕΒΕΙCΒΑCΕΙΛΕΙCΡΩΜΕΩΝ†

Resim 222. T1 Kulesi üzerinde bulunan kitabe

[206] H.Lietzmann, s.21,23.
A.Van Millingen (1899), a.g.e., s.101,102.

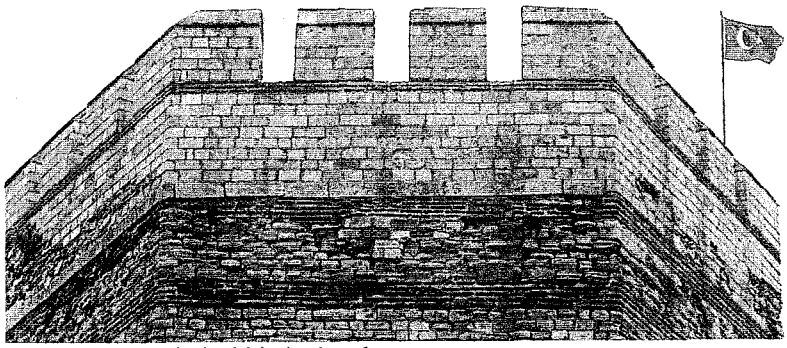

Resim 223. T 1 kulesi kitabe bandı

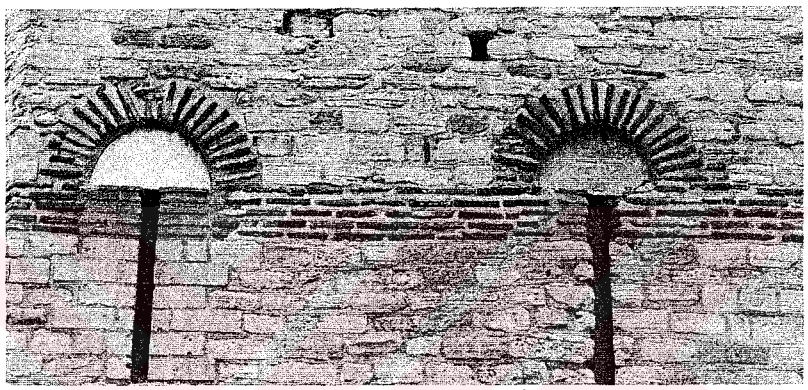

Resim 224. T1 Kulesi kuzey penceresi üzerinde bulunan kitabe

† ΠΥΡΓΟCΒΑCΗΛΕΙΟΥΚΑΙΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥΕΝΧ$\overline{\omega}$ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡΟΝ

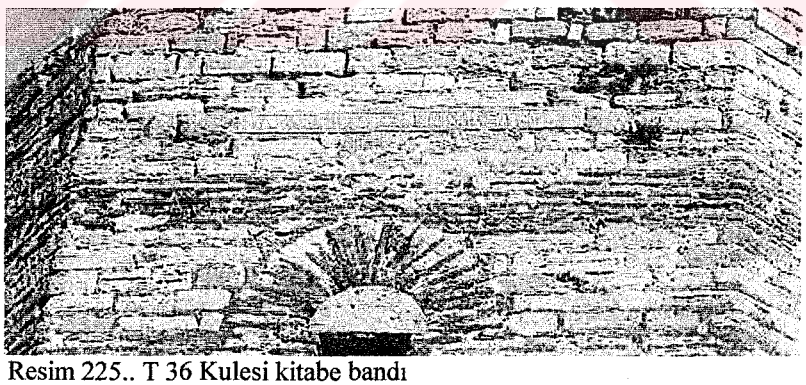

Resim 225.. T 36 Kulesi kitabe bandı

1032 ve 1033 yıllarında meydana gelen depremler sonrasında T4 üzerine ve Leon suru üzerine, İmparator Romanus adına birer kitabe yerleştirilmiştir[207].

[207] H.Lietzmann, s.19
A.Van Millingen (1899), a.g.e., s.102.

ΠΑCΙΡΩΜΑΙΟΙCΜΕΓΑ CΔΕCΠΟΤΗCΗΓΕΙΡΕΡΩΜΑΝ
ΟCΝΕΟΝΟΠΑΜΜΕΓΙCΤΟCΤΟΝΔΕΠΥΡΓΟΝΕΚΒΑΘΡ ω

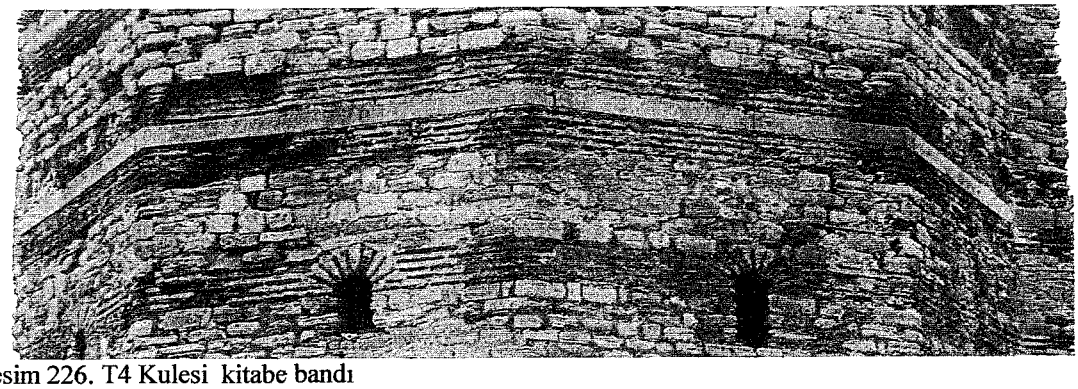

Resim 226. T4 Kulesi kitabe bandı

Resim 227. Leon Suru üzerinde bulunan İmparator Romanus dönemi kitabesi

İmparator Aleksios (1081-1118), Anemas Kulesi'ni yaptırmış ve bugün İvaz Efendi Cami'sinin yerinde bulunduğu kabul edilen sarayını surlardan uzaklaştırmak amacıyla, altyapısını Anemas Zindanı diye anılan yapının oluşturduğu terası, 1100 yılında batıya doğru genişletmiştir[208].

Manuel I. Komnenos (1143-1180) Blakhernai Suru'nun inşasının yanı sıra, uzun zamandır ihmal edilmiş kara surlarının onarımını gerçekleştirmiştir. II. Haçlı Seferi tehlikesini atlattıktan sonra, Komnenoslar'ın içinde oturmayı tercih ettikleri yeni imparatorluk sarayı olan Blakhernai Sarayları'nı büyütmeye karar vermişlerdir. 1150 yılında yeni yapılan sarayların birçoğu surların yakınında yapılmıştır. Hem saray bölgesini büyütmek, hem de sarayların daha iyi korunabilmesi için, eski surların 100-120 metre batısına 13 kule ile korunan surları eklemiştir. Bu sur, Tekfur Sarayı'nın yanındaki Kuzey Kulesi denilen kuleden başlar, başlangıçta eski sura dik olarak batıya yönelip, sonra tekrar kuzeye döner ve Anemas Kulesi'nin güneyindeki kuleye kadar devam etmektedir. Surlar, çok kuvvetli olarak ve birbirine çok yakın kulelerle savunulacak şekilde inşa edilmiştir. Surların önüne hendek yapılmamıştır.

[208] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.110-112.

1189 yılında İmparator İsaak Angelos, Belgrad Kapısı'nı (Ksylokerkos Kapısı) duvarla kapattırmış ve 1190 yılında hem savunma amacıyla aynı zamanda ikamet edilmek üzere kendi ismini taşıyan kuleyi yaptırmıştır. Bu kule 1200 yılında büyütülmüştür. Bu arada III. Aleksios (1195-1203) Edirne Kapısı'nın (Kharsios Kapısı) yeniden yapılmasını sağlamıştır.

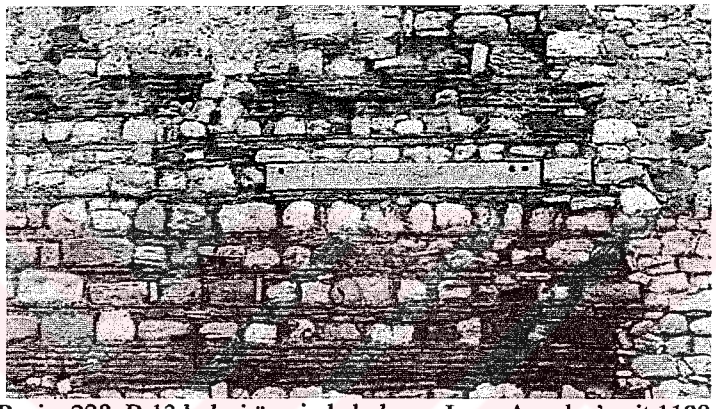

Resim 228. B 13 kulesi üzerinde bulunan Isaac Angelos'a ait 1188 tarihli kitabe

1203 yılında Haçlı ordusunun IV. Seferi Konstantinopolis'e yönelmiştir. 1203 yılının Haziran ayı sonlarında Konstantinopolis önüne gelen Haçlı donanması, kentin azameti karşısında hayli ürkmelerine karşın saldırmaktan vazgeçmemişlerdir. Önce Khalkedon (Kadıköy) önlerine demir atan Haçlı donanması bir süre sonra saldırıya geçmişler, önce donanmanın Haliç'e girmesi için, girişi kapatan zincirin bağlı olduğu Kastellion Hisarı'nı (bugünkü Yeraltı Camisi) ele geçirmişlerdir. Haliç'e giren donanma saldırı hazırlığı yapmaya başlamış, ayrıca yukarı Haliç'in iki yakasını birbirine bağlayan taş köprüyü, Bizanslıların kenti korumak için yıktığından onarmak zorunda kalmışlardır. 11 Temmuz günü Haçlılar'ın kara kuvvetleri atları ile buradan geçerek kentin karşısına ulaşmışlar, ordugâhlarını Blakhernai Sarayı önlerine kurmuşlardır. Gemilerini yan yana dizerek saldırıya geçip, 25 kuleyi ele geçirmişler ve arkasından Bizanslılar ile aralarına bir engel oluşturmak için yangın çıkarmışlardır. Bu yangın öylesine şiddetli ve dehşetli olmuştur ki sekiz gün sürmüş

ve kenti harabeye çevirmiştir[209]. Haçlılar'ın 50 toise (yaklaşık 100 metre) ölçüsünde bir kısmı yıkmalarının arkasından, Bizanslılar surları eskisinden daha yüksek olarak tamir etmişlerdir. 1204 yılının Nisan ayının ilk haftasında, gemilerini yine Haliç tarafındaki surlara dayayarak saldırıya geçen Haçlılar, ilk denemelerinde püskürtülmüşlerdir. İkinci saldırıda gemileri çift sıra olarak birbirine bağlamışlar, bir kulenin ele geçirilmesi üzerine de kıyıya çıkan şövalyeler, merdivenler dayayarak duvar ve kulelere tırmanmışlardır. Kent 12 Nisan günü işgal edilmiştir. 57 yıl süren Latin döneminde kent yağmalanmış ve önemli eserler ve rölikler (kutsal eşyalar) Avrupa'ya kaçırılmıştır. Ancak, işgal döneminde kentte hiçbir imar çalışması yapılmadığı, bir taraftan da güzel ve değerli olan her şeyin Batı Avrupa'ya götürdüğü düşünülecek olursa, 1261 yılında Konstantinopolis'i geri alarak ihya eden VIII. Mikhail Palaiologos'un (1261-1282) kenti ne durumda bulduğunu tahmin etmek zor değildir. Zaten artık Bizans, ortaçağ içindeki "dünya devleti" durumunu da kaybetmiş bulunuyordu.

1261 yılında kentin geri alınmasının hemen ardından Mikhail VIII. Palaiologos (1259-1282) surları yükseltmiş, mazgal dişlerini (dendanları) yenilemiştir. II. Andronikos (1282-1328) tarafından surlarda daha kapsamlı onarımlar gerçekleştirilmiştir[210].

1317 yılında II.Andronicus, eşi kraliçe Irene'den miras olarak kalan para ile surlarda genel bir onarım yaptırmıştır[211].

1343 yılının Ekim ayında meydana gelen depremde surlar büyük zarar görmüş, bu sırada çocuk yaşta olan İmparator V. İoannes Palaiologos (1341-1391) adına yönetimi elinde bulundurmak için Apocaucus ile Kantakuzenos birbiriyle çarpışmışlar ve Kantakuzenos imparatorluğunu ilan etmiştir. Apocaucus, yıkılan surların, kentin savunmasını tehlikeye düşürdüğünü ve Kantakuzenos'un kenti ele geçirmek için hazırlandığını duyunca, yıkılan iç ve dış surları baştan başa tamir

[209] S. Eyice, a.g.e., s.13, Geoffroy de Villehardouin'den alıntı.
[210] W. Müller, a.g.e., s.293.
[211] A. Van Millingen (1899), a.g.e., s.103.

ettirmiştir. Özellikle hendek kenarındaki siperleri bir insan boyu yükseltilmiş ve üçüncü savunma hattını oluşturmuştur. Teodosios Surları'nın yapılmasından sonra, hiçbir zaman sarf edilmemiş olan miktarda para ve emek harcanarak, kentin savunma sisteminin mükemmel hale getirmiştir[212]. 1345 yılı Ocak ayında Kantakuzenos kent önlerine geldiğinde bu onarım tamamlanmıştır. 1390 yılında İmparator V. İoannes Palaiologos, üç eski kiliseyi yıktırmış ve bunlardan alınan mermerlerle Altın Kapı'nın önünde yer alan ön sur kapısının iki tarafına, mermer kuleleri yaptırmıştır. 1354 yılındaki deprem surların bir bölümünü yıkmıştır. Kara surları, özellikle de ön surlar, İmparator V. İoannes Palaiologos zamanında esaslı olarak tamir görmüştür[213].

Padişah II. Murad'ın (1421-1451) kısa süren kuşatması yaklaşmakta olan tehlikeyi gösterse de, elde olan imkânların yetersizliği, ön surların 1427 yılından başlayarak özensiz bir işçilikle onarılmasına ve çamur hâline dönüşmüş hendeğin temizlenmesiyle yetinilmesine neden olmuştur. İmparator VIII. İoannes (1425-1448) elimizde bulunan yazıtları ve yapı buluntuları, 1453 yılında kuşatmanın başlangıcına kadar tüm surda onarım çalışmalarının sürdürüldüğünü gösterir. Bu dönemde, ön surun birçok kısmı yeniden yapılmıştır. Sonraki onarımlarda, mezar taşı levhalarını kullanmak zorunluluğunda kalınmıştır[214].

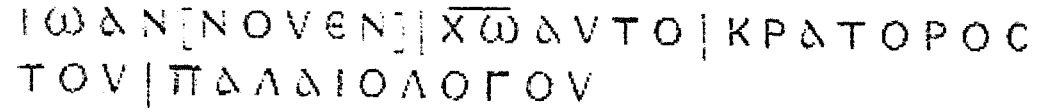

Resim 229. T 2a kulesi kitabesi

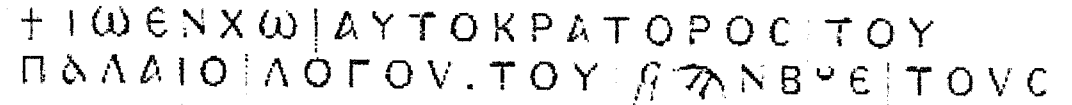

Resim 230. T 12a kulesi kitabesi

[212] F. Dirimtekin (1976), a.g.e., s.114.
[213] W. Müller, a.g.e., s.294.
[214] W. Müller, a.g.e., s.294.

† Ι Ϣ ϵ Ν Χ Ϣ | Α Υ Τ Ο Κ Ρ Α Τ Ο | Ρ Ο C Τ Ο Υ Π Α Λ Α Ι Ο-
Λ Ο Γ Ο Υ | Κ Α Τ Α Μ Η Ν Α | Ι Ο Υ Ν Ι Ο Ν Τ Ο Υ ϛ | ϡ Μ Η
ϵ Τ Ο Υ C

Resim 231. T 27a kulesi kitabesi

Ι ω Ο Υ ϵ Ν Χ Ϣ Α Υ Τ Ο | Κ Ρ Α Τ Ο Ρ Ο C Τ Ο Υ Π Α | Λ Α Ι Ο Λ Ο Γ Ο Υ
Κ Α Τ Α Μ Η Ν Α Ι Α Ν Ο Υ | Α Ρ Ι Ο Ν Τ Ο Υ ϛ | ϡ Μ Ζ' ϵ Τ Ο Υ C

Resim 232. T 38a kulesi kitabesi

Ι ω ϵ Ν Χ Ϣ | Α Υ Τ Ο Κ Ρ Α | Τ Ο Ρ Ο C Τ Ο Υ Π Α Λ Α Ι | Ο Λ Ο Γ Ο Υ
Κ Α Τ Α Μ Η Ν Α Ο Κ Τ Ο Β | Τ Ο Υ ϛ ϡ Μ ϛ' ϵ Τ Ο Υ C

Resim 233. T 42a kulesi kitabesi

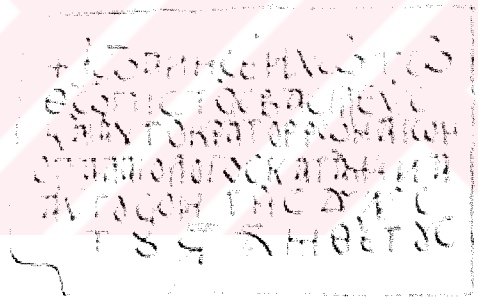

Resim 234. B 12-B 13 kuleleri arasındaki sur duvarı üzerinde bulunan 1441 tarihli kitabe

İmparator VIII. İoannes döneminde 1433-1444 yılları arasında yapılan onarımlarında imparator adına konulmuş bir çok kitabe bulunmaktadır. T 1, T 10,T 12a, T 27a, T35, T38a, 3. askeri kapıda T 39, T 40 ve T 42a kuleleri üzerinde bu dönemde yerleştirilmiş kitabeler bulunmaktadır[215].

[215] H.Lietzmann, s.21,23
A.Van Millingen (1899), a.g.e., s.103-106.

†ΑΝΕΚΑΙΝΙCΗΗ ΘΕΟCOCTOCΠΥΛΗΑΥΤΗ|
ΤΗCΖΩΟΔΟΧΟΥΠΗΓΗCΔΙΑ|CΥΝΔΡΟΜΗCΚΑΙ
ΕΞΟΔΟΥΜΑ ΝΟΥΗΑΒΡΥΕΝΝΙΟΥΤΟΥΛΕ|
ΟΝΤΑΡΙ.ΕΠΙΤΗCΒΑCΙΛΕΙΑC.|ΤΩΝΕΥ-
CΕΒΩΝΒΑCΙΛΕΩΝ|ΙΩΑΝΝΟΥΚΑΙΜΑΡΙΑC|
ΤΩΝΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ|ΕΝΜΗΝΙΜΑΙΩ (ἰνδικτιῶν)ος ᾱ|
ΕΝΕΤΕΙ ϛ ϡμϛ

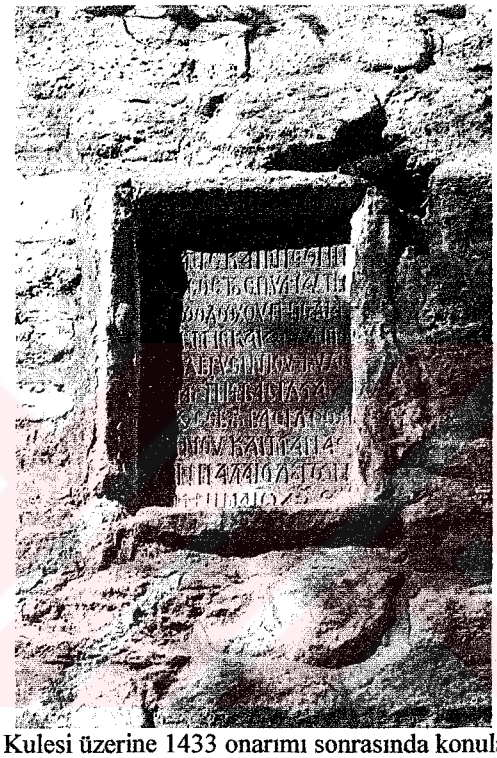

Resim 235. T 35 Kulesi üzerine 1433 onarımı sonrasında konulan kitabe

15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenerek büyümesi, Konstantinopolis'i tehdit edebilecek konuma getirmiştir. Batıya doğru da yönelen Osmanlılar, Trakya'daki topraklarını genişletmeye devam etmişlerdir. Konumunun getirdiği avantajlarla ve güçlü surlarıyla korunan Konstantinopolis, Osmanlılar tarafından çepeçevre sarılarak Avrupa ile olan ilişkisi kesilmiştir. Kentin dünya ile bağını sağlayan tek yol olarak denizler kalmıştır. Osmanlıların Boğaza yaptığı Rumeli ve Anadolu Hisarları'yla birlikte denizlerden olan ilişkisi de çok kısıtlanmıştır. Osmanlı Sultanı II. Mehmet tahta çıkışının henüz ikinci yılında 6 Nisan 1453'de Konstantinopolis'i almak için, uzunca süren bir hazırlığın arkasından saldırıya geçmiştir. Karadan boydan boya Osmanlı Ordusu ile kuşatılan kent, denizden de donanmayla tehdit edilmiştir. Osmanlılar, sahip olduğu büyük toplarla surları

döverek delikler açmayı ve buralardan kente girmeyi planlamışlardır. Büyük toplar öncelikle Blakhernai Sarayı, Edirne Kapı ve Top Kapı'ya karşı yerleştirilmiştir. Çünkü savunmanın en zayıf noktası Top Kapı ile Edirne Kapı arasında yer alan Lykus Vadisi'nin eğimli kısımlarıdır. Hatta ordu karargâhı da bu bölgenin karşısına kurulmuştur. 6 Nisan günü başlayan saldırılarda amaç, top ateşi açılması sonucunda surlarda delikler açmak, ve deliklere, hendeklerin doldurulmasıyla ulaşmak ve buralardan kente girmektir. Top atışlarının açtığı delikler kent savunucuları tarafından ilk fırsatta kapatılmaya çalışılıyordu. Günlerce süren ve aralıklarla süren bu saldırılar sonucunda, 29 Mayıs günü gece saat bir buçukta, Osmanlı padişahı II. Mehmet, ordularına topyekün saldırı emrini vermiştir. Bazı kaynaklara göre açık kalmış olan Belgrad Kapısı'ndan (Ksylokerkos) 50 kişilik bir Osmanlı kuvveti ile kente girilerek, bazı kaynaklarda ise Topkapı civarında açılan bir delikten girilerek kent ele geçirilmiştir. Bu çatışmada surlar büyük tahribata uğramıştır. Bu savunmadan sonra kent surları işlevsel özelliğini kaybetmiştir[216].

Theodosios Suru üzerinde yapılan onarımlar ile ilgili bilgi veren kitabeler dışında, çeşitli monogramlar ve kentin korunması için konulan kitabeler de bulunmaktadır. T54 üzerinde VII yüzyılda, kentin yıkılmaması ve savaştan korunması için bir kitabe yerleştirilmiştir[217].

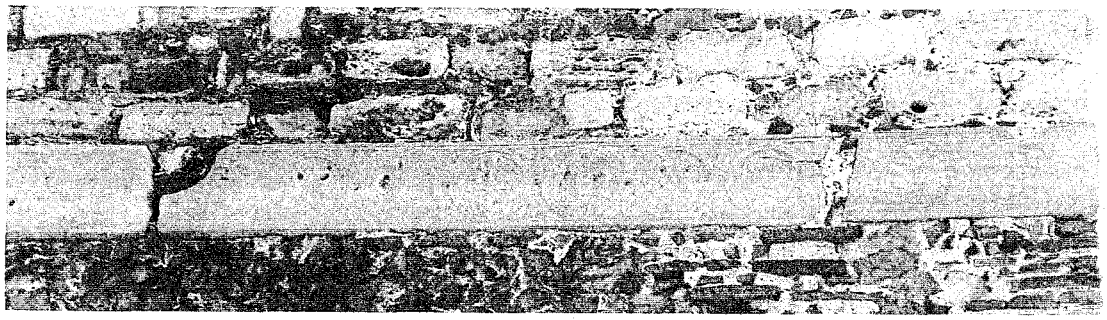

Resim 236. T 84 Kulesi üzerinde bulunan monogramlar

[216] H. İnalcık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", Dünya Kenti İstanbul, Tarih Vakfı, 1996, s.22-29.
[217] H.Lietzmann, s.25
A.Van Millingen (1899), a.g.e., s.100.

Χ]ΡΙCΤЄωΘЄΟCΑΤΑΡΑΧΟΝΚΑΙΑΠΟΛЄΜΙΤΟΝΦΥ[ΛΑΤ]ΤЄ
ΤΗ]ΝΠΟΛΙΝCΟΥΗΚΑ..ΟΜЄΝΟCΤΩΝΒΑCΙΛЄΩΝΗΜΟΝ

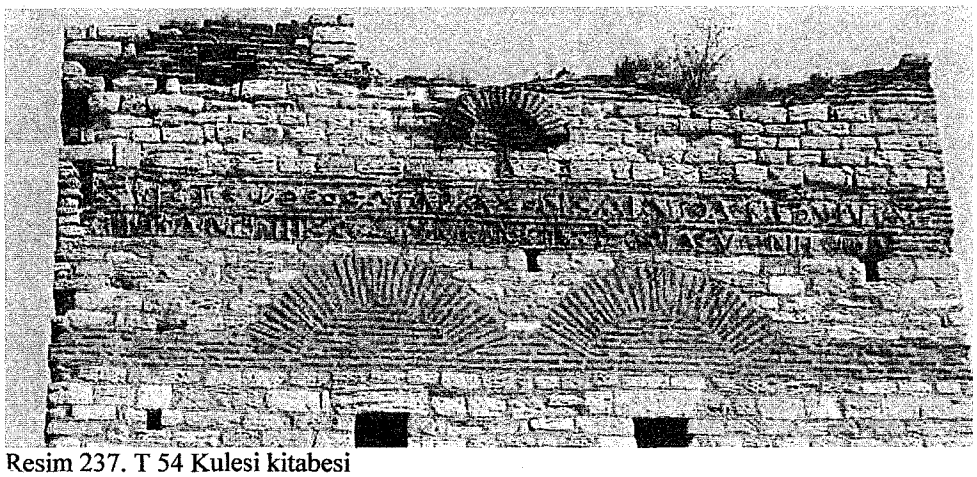

Resim 237. T 54 Kulesi kitabesi

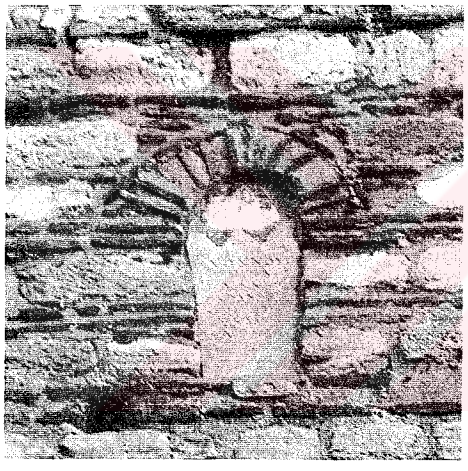

Resim 238. T 35 Kulesi kitabesi

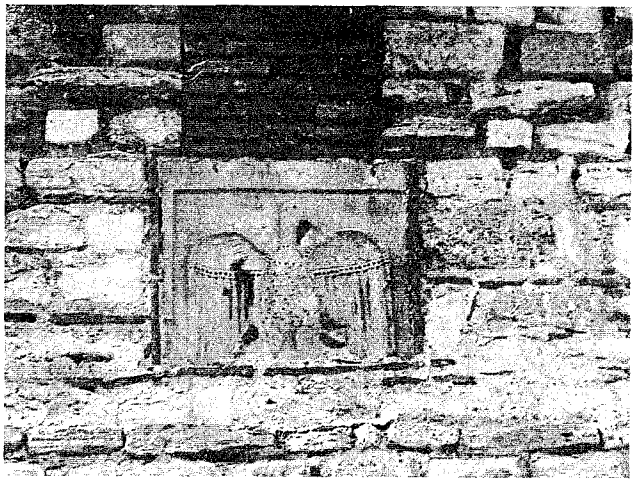

Resim 239. Yedikule Kapısı'nın üzerinde bulunan kartal figürü

3.2. OSMANLI DÖNEMİNDEKİ TAHRİBAT VE ONARIMLAR

55 gün içinde surların yıkılıp kentin fethi, Osmanlı Devleti'nin o zaman eriştiği teknolojik düzeyi ve örgütlenme gücünü ortaya koyuyor ve onun gelecek yüzyıl içinde bir dünya imparatorluğu haline geleceğini haber veriyordu. Büyük [illegible] tarihçi N. Iorga, İstanbul Fatihi için şu sözleri yazmıştır; "O, zaferi, arkasında muazzam harabeler bırakmakta aramadı. Daha çok fethettiği şehri sistemli bir şekilde inşa etmek ve daima yaratmak amacını güttü"[218].

Padişah II. Mehmet, Istanbul'un fethinden sonra Fatih unvanını, hakan, sultan, padişah unvanları arasına katmıştır. Çağdaş İtalyan kaynaklarına göre Fatih, İstanbul'u fethettikten ve kenti "payitaht"[219] ilan ettikten sonra, kendisini Doğu Roma (Bizans) imparatorlarının halefi olarak görüyordu. Bu nedenle "Kayser" unvanını da kabullendiği söylenmektedir. Fakat Fatih, fetihten sonra anlamlı biçimde "Sultân'ul Berreyn ve Hâkân'ul Bahreyn" yani "İki Karanın Sultanı ve İki Denizin Hakanı" unvanını benimsemiştir[220].

Fatih, İstanbul'un fethinin ardından, kentin güvenliğini sağlamak, Anadolu ve Balkanlar'ı birleştiren emniyetli bir kilit durumuna getirmek ve bu iki bölgeyi birleştiren yolları güvence altına almak için, Çanakkale Boğazı'nın iki yanında Kale-yi Sultaniye (bugün Çanakkale) ve karşısında Kilidülbahr kalelerini yaptıracaktır. Öte yandan fetih öncesi, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz girişini kontrol eden Rumeli ve Anadolu hisarları yapılmıştır. Böylece İstanbul'a Karadeniz'den ve Akdeniz'den gelecek olan saldırılara karşı ön savunma hattı oluşturmuştur. Aynı zamanda denizlere de hakimiyet sağlayan Osmanlılar, İstanbul'un surlarına gerek kalmadan kentin güvenliğini sağlamışlardır.

Osmanlıların ilk dönemlerinde, İstanbul çevresinde güvenlik kordonu oluşturmasına rağmen, eski önemini koruyan surlara gerekli önemi vermişlerdir. Fetih sırasında

---

[218] H. İnancık, a.g.e., s.31.
[219] Başkent.
[220] H. İnancık, a.g.e., s.29.

surlar, özellikle de kara surları büyük zarar görmüştür. Kentin ele geçirilmesiyle birlikte kentte imar çalışmaları başlatılmış, hasar gören anıtsal yapılar onarılmıştır.

Kara surları üzerindeki ilk onarımı Fatih döneminde, kentin ilk kadısı olan Hızır Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Topkapı Sarayı arşivindeki 11975 numaralı arz tezkeresi aynen şöyledir;

"arz-ı bende-i bî miktar oldur ki Bâlî kapusu yanındağı yıkılan burgazdan öte Topkapusu'nun berû yanında yıkılan burgaza varınca bu mabeyinde vâki olan hisarın gedükleri ki yapılması bu fakire emrolunmuş idi. Devletlû Hüdavendigârın himmeti ile emrolunan yerler yapulup tamam mutâd üzere olup tafsili ile arz olunur. Ol berû Bâlî kapusı yanında yıkılan burgazın tûlî ki kırk arşun ve kaddi on iki arşundur. Külliyen temelinden yeni olunup tamam olundı ve andan öte bir yer ki elli dört zirâ ve on iki arşun kaddi yıkılmış idi, ol dahi tamam oldu ve ondan öte bir yir ki yüz otuz zirâ tûlî ve yedi arşun kaddi ile yıkılmış idi, ol dahi tamam oldı ve andan öte dört arşun yir ki, on iki arşun kaddi ile yıkılmış idi, ol dahi tamam olundu ve andan öte on iki arşun yir ki beş arşun kaddi ile yıkılmış idi, ol dahi tamam olundu ve andan öte dört arşun yir ki, bir arşun kaddi ile yıkılmış idi, ol dahi tamam oldı ve andan öte kırk sekiz arşun yir beş arşun kaddi ile yıkılmış idi, ol dahi tamam olundu ve andan öte iki arşun yir ki sekiz arşun kaddi ile yıkılmış idi, ol dahi tamam olundu ve andan öte ol bir burgaz ki kırk zirâ tûlî ve yirmi zirâ kaddi vardır, ol dahi temelinden yeni yapılup tamam olundu. Bu cümle yapılan bina hesap olunup üç yüz kırk iki zirâ uzunu ve seksen iki kaddi ve üçer zirâ arzı olundu. Ve yine dahi mübarek himmetiniz ile işten feragat eyledik. Şöylece malûm oluna ve bina üzerine yoldaşlık için konulan Acemi Oğlanlar ağası ve Ulufeciler Subaşısı olan kullarınuzun dahi haylıca yoldaşlukları olmuştur, ayagınız topragına söylece mâlum oluna, Bâki fermân derlegâh-ı El-Fakîr-el-hâkir..."[221]

Bu vesikada tarih bulunmamaktadır. Onarım, fethin hemen sonrasında başlamış ve Hızır Bey'in vefat tarihi olan H.861 (M.1457) den önce bitirilmiş olması gerekir. Bu belge ile ortaya çıkan bir nokta da, Fatih Sultan Mehmet'in fetih sırasında büyük

hasar görmüş olan surların hemen onarılmasını istemesi, surlara verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Yedikule'nin olduğu yerde, bir iç kale bulunmaktaydı. Arseven'e göre bu kale Rumlar tarafından Penta Prikyon (Beş Kule) dedikleri Siklopeon'dur[221]. Bu kale, I. Bayezid'in kenti fetih girişimi sonucunda, İmparator V. İoannes Palaiologos tarafından yıktırılmıştır. 1457-58 yıllarında Fatih'in emri üzerine buraya, Kara Surları üzerinde dört olmak üzere toplam yedi kule ile sağlamlaştırılan beş köşeli bir iç kale yaptırılmıştır. Ayrıca üç köşeli ve yarım yuvarlak olan ara kulelerle de takviye edilmiştir. Doğu Roma imparatorlarının kente törensel girişlerinde kullandıkları ve kentin en önemli kapısı olan Altın Kapı (Porta Aurea), bu kale tarafından içeriden çevreleniyordu. Altın Kapı'nın her iki tarafında bulunan ve mermerden çok sağlam olarak yapılmış olan dikdörtgen kuleler, Yedikule diye anılacak olan bu iç kalenin iki tanesini oluşturmaktadır. İç tarafa yapılan üç kule, yuvarlak ve duvar kalınlığı 5 metre olan çok sağlam kulelerdir. Osmanlılar döneminde önemini kaybetmiş olan Altın Kapı, üzerindeki üç girişten, sadece diğerlerine göre daha büyük olan ve imparator girişi olarak kullanılan ortadaki kapı, küçültülerek kullanılmış, diğerleri ise kapatılmıştır. Kapı önünde bulunan ve hendeğin üzerinden geçmek için kullanılan köprü yıktırılmıştır. Altın Kapı, Osmanlı döneminde, Yedikule'nin yan kapısı olarak kullanılmış, yeni yapılan duvarlar üzerinde açılmış tek kapı ise ana girişi olarak kullanılmıştır. Yedikule'nin yapımında, yıkılmış olan surlara ait malzemeler kullanılmıştır. Fatih, Yedikule'yi hazinenin konulması için yaptırmasından sonra, Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Hazinesi yapılana kadar burası, Osmanlının hazinesinin korunduğu yer olarak kullanılmıştır. Daha sonra arşiv, hapishane gibi başka amaçlar için de kullanılmıştır.

---

[221] M. İ. Tunay, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", Taç Yıllığı, C.2, S.7, İstanbul, 1987, s.25.
[222] İ. Kumbaracılar, C. Tamer, Yedikule, Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1996, s.17, C. E. Arseven'den alıntı.

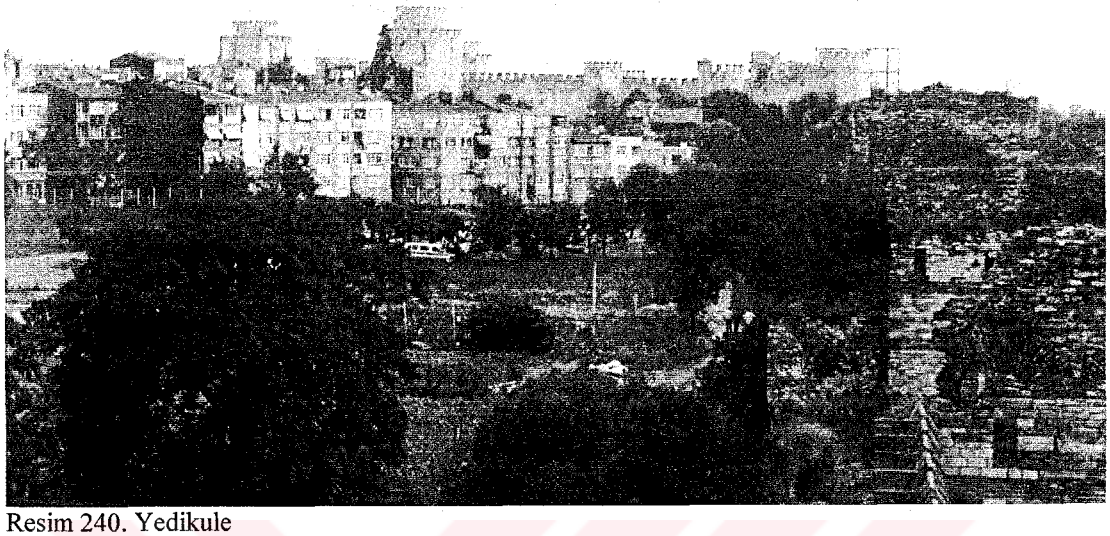

Resim 240. Yedikule

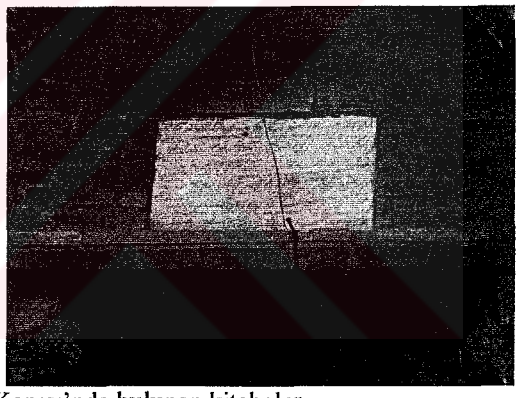

Resim 241-242. Yedikule T 11 üzerinde ve Yedikule Kapısı'nda bulunan kitabeler

II. Bayezid (1481-1512) döneminde 10 Eylül 1509 (H.915) yılında meydana gelen deprem, son beş yüz yıl boyunca Doğu Akdeniz'de görülen büyük ve yıkıcı depremlerden biridir. Marmara Denizinde meydana gelmiş, Bolu'dan Edirne'ye ve muhtemelen Athos dağına kadar olan bölgede hasar vererek, çok geniş bir bölgede hissedilmiştir[223]. Kıyamet-i Sugra (Küçük Kıyamet) diye anılan depremde, en büyük hasar İstanbul'da olmuştur. 1000 kadar ev harap olmuş, sur içinde zarar görmemiş tek bir ev kalmamıştır. Ayrıca İstanbul'un surları depremden oldukça kötü etkilenmiş ve 49 kule yıkılmış yada ağır hasara uğramıştır. Depremin Constantinus surlarından kalma tek sağlam ve dayanıklı duvar kalıntısı olan İsa Kapısı'nı da yıktığı

[223] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.27.

söylenmektedir. Kara Surları Eğrikapı'dan Yedikule'ye, deniz kıyısındaki surlar da İshak Paşa Kapısına kadar yıkılırken, Topkapı Sarayı'nın çevresindeki deniz surları da Dilsiz Kapısı ile Kayıklar Kapısı arasından yarılarak yıkılmıştır. Onarım için İmparatorluğun çeşitli yerlerinden 8 bin işçi getirilmiş ve Yeniçeri Ağası Yunus Ağa'nın kontrolünde 1510 sonbaharına kadar onarım bitirilmiştir. Mimarbaşı Ali Abdullah, Mimar Bâli ve Mahmud, adı geçen mimarlardır. Onarımla ilgili olarak Silivri Kapı'nın dış kısmına konulan ve şu anda yerinde olmayan ama metnini bildiğimiz kitabede bilgi verilmektedir.

Kitabe metni şöyledir;

Zıllı Hak Bâyezid-i şems-i mülk
Ki Hümâyun ferr û kamer tal'a
Der zemâneş futâd zelzele'
Kal'ara kal' kerd bâ sal'a
Der harâb û mermeteş târih
Harebe Bünyân mermetu'l-kal'a
H.915 (M.1509) H.916 (M.1510)[224]

Kitabede okunan "Harebe Bünyân" ebcetinden[225] depremin olduğu tarih, "mermetu'l-kal'a" ebcetinden ise onarım gördüğü tarih düşünülmektedir. Bu depremin, surları çok fazla etkilediğini ve bir çok yere konulan kitabelerde depremle ilgili bilgiler verildiğini biliyoruz. Edirne Kapı'nın büyük niş kemeri altında, duvar üzerindeki kitâbedeki metin şöyledir;
Caddede Sultân es-Sultân Bâyezid el-Bâzil
Kal'atu Dâr el-hilâfe ba'de mâ kânet fenâ
Men reâ el-tecdid hâzâ kâle lillâh durrâ
Temme kad kâle el-muverrih hassenû hâzâ el-binâ[226]

[224] M. İ. Tunay, a.g.e., s.25.
[225] Arap alfabesinde her harfi bir rakam ile karşılayan ve anlamsız sekiz kelimeden oluşan düzenden yararlanarak bir kelimeyi rakama çevirmek ve genellikle eski şairlerin mısralarla önemli bir olayın tarihini gösterme yöntemi.
[226] M. İ. Tunay, a.g.e., s.26.

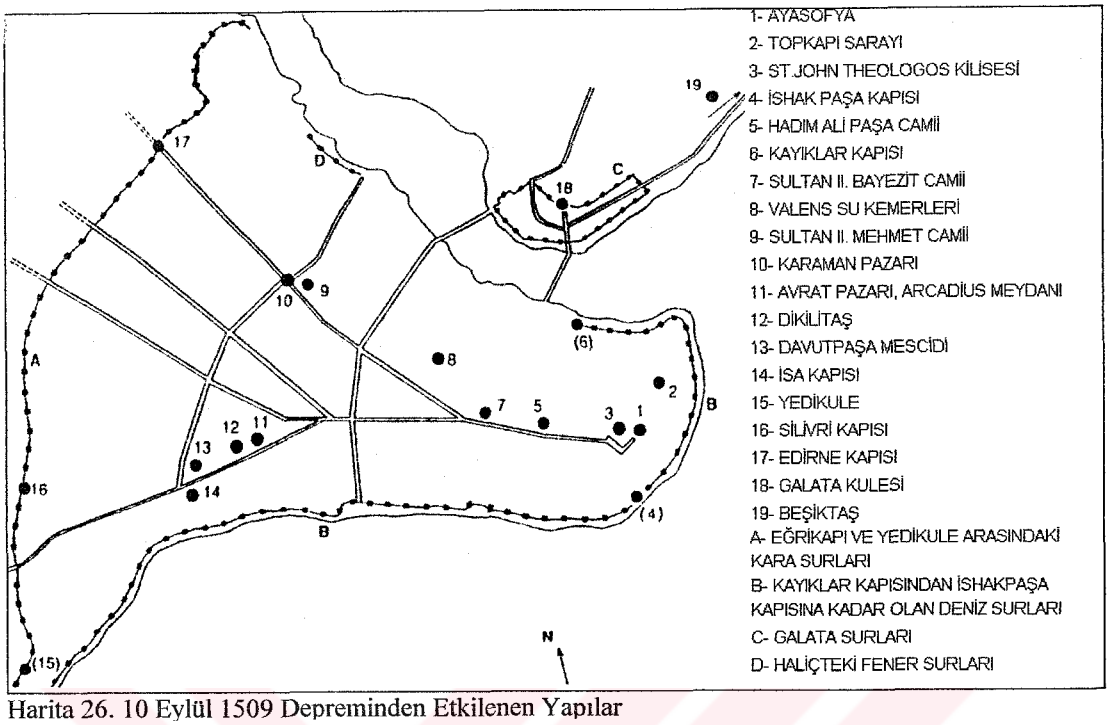

Harita 26. 10 Eylül 1509 Depreminden Etkilenen Yapılar

10 Mayıs 1556'de meydana gelen deprem, Marmara Denizi'nin doğu kısmında Aydıncık (Edincik) da dahil olmak üzere birçok yerde yıkıma yol açan sarsıntı çok sayıda insanın ölümüne de neden olmuştur. Bursa ve İstanbul şehirleri de bu sarsıntıdan etkilenmiş; çok sayıda ev, cami ve şehir surlarının bazı bölümleri yıkılmıştır. Ayasofya, Fatih Cami ile Topkapı Sarayı'nın alt kısmındaki kimi kuleler ve surlar da bu depremden zarar görmüştür.

17. yüzyıla gelindiğinde, uzun zamandır ihmal edilen surlar harap durumdadır. IV. Murat (1623-1640) İran seferine giderken şehrin valisi Bayram Paşa'ya surların bu harap durumunu göstermiş ve onarılması için gerekli emri vermiştir. Bayram Paşa surların iç ve dış duvarlarını temizlettirip, beyaz badanayla boyattırmıştır. Bu onarımı Edirne Kapı'nın şehir tarafındaki duvarların solunda, seğirdim yolu üzerine konulmuş H.1045 (M.1635) tarihli kitâbeden anlamaktayız. Kitâbe metni şöyledir;

Şehinşâh-ı kadr-i kudretki nâmı pâkî halk içre
Anıldıkça duâ-yı Hayriye meşguldür dünya
Hüdâvend-i hümâ himmet (ki) adlî Kaf'tan Kaf'a

Tutuptur âlemi mâned-i hürşid-i cihân-ârâ
Acep mi hâk-i pâyına akarsa su gibi âlem
Bihamdihi ki etti azm-i kemîn icrâ
Şeh-i gerdûn çeşm-i sultan-ı âlem han Murad-ı evvel kim
Yeniden eyledi Konstantiniyye Kalasın ihyâ
Nice yaptıysa ânı lütfedüp şehîn-şah-ı âlem
Anında hane-i kalbin yapsun Hazret-i Mevlâ
Dua edüp dedim ey Dâniş-î tarihini anın
Zemin durdukça dursun bu bina-i âsumân âsâ
H.1045 (M.1635)[227]

1645 ve 1656 yılında Sadrazam Boynu Eğri Mehmed Paşa, Venedikliler tarafından gelebilecek bir donanma saldırısı korkusuyla surlarda onarımlar yaptırmıştır[228].

11 Temmuz 1690 akşamında yaşanan depremde, Kara Surları'nın Top Kapısı (Romanos) yakınlarındaki bölümü devrilmiş ve hemen sonra tamir edilmiştir. Çok fazla can ve mal kaybına sebep olmayan bu depremin verdiği zararlar kısa sürede telafi edilmiştir[229].

25 Mayıs 1719 yılında Marmara Denizinin doğu kısmında olan depremde, Istanbul, Yalova, Pazarköy, Karamürsel, Kazıklı, İzmit Körfezi'nin her iki tarafındaki köyler ve kasabalar ile Düzce'ye kadar olan bölgeler harap olmuş yada ağır hasar görmüştür. İstanbul Kara Surları'nın büyük bölümüne zarar vermiş ve 27 kule yıkılmıştır. İstanbul surları üzerindeki en büyük Osmanlı onarımı, yaşanan bu depremin ardından, III. Ahmet döneminde (1703-1730) Mayıs 1722'de başlayıp Aralık 1724'de biten onarım gerçekleştirilmiştir. Sadrazam İbrahim Paşa'nın emriyle, saray mutfağının sorumlusu Halil Efendi önderliğinde, Kara ve Deniz surlarında geniş ölçüde onarımlara girişilmiştir[230]. Bu onarımları sırasıyla; Yedikule

[227] M. İ. Tunay, a.g.e., s.26.
[228] W. Müller, a.g.e., s.295.
[229] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.28.
[230] W. Müller, a.g.e., s.295.

Yankapı, Ahırkapı ve Narlıkapı'daki kitâbelerden öğrenmekteyiz. Yedikule Yankapı'daki kitâbe metni şöyledir;

Esâs-ı Saltanat-ı Sultan Ahmet han-ı sâlis kim
Bina-yı Şân û şevket devr-i adlinde metin oldu
Penâh-ı mülk û millet mültecâ-i dîn û devlet kim
Zamanında memâliki mekr-i düşmandan emin oldu
Nice âsârda nâm aldı ez cümle zamanında
Stanbul kalası tamir olup faz mekin oldu
Vezir-i azamı damadı İbrahim Paşaya
Edüp fermân oda yaptırdı amma dil-nişîn oldu
Hususa emri ile ol hidiv-i heft iklimin
Bu dergâh-ı muâllâ cümleden bâlâ-terin oldu
Utâtit-i levh-i çerha Vehbiyâ resmetti tarihin
Yedikule Kapısu hem çu tâk-ı heftmin oldu.
1137[231]

Her ne kadar İstanbul Karasurları üzerinde değilse de, aynı tarihte yapılmış onarımlar olması sebebiyle Ahırkapı ve Narlıkapı kitâbelerinden de söz etmek gerekir. Bu iki kitâbe birbirinin aynısıdır. Yalnız Ahırkapı'daki kitâbenin altında ikinci bir küçük kitâbe daha bulunmaktadır. Bu kitâbelerdeki metin şöyledir;

Padişah-i heft kişver kim Hüdâ
Zât-ı pakin mastar-ı dâd eyledi
Yani Sultan Ahmet âli himen
Şerkeşân-ı emre munkâd eyledi
Devr-i hükmünde cihan mamurdur.
Bu harâb âbâdı abâd eyledi.
Burcı devlette mekîn etsin Hûdâ
Bu duâ-yı âlem evrâd eyledi
Bâ husus İstanbul'un surun dahi
Yapmagiyle halkı dilşâd eyledi

Sâdır oldu hat vezir-i azama
Kala temrinini icâd eyledi
Emredip Matbah Emini kuluna
Hizmet-i tamir ile şâd eyledi
Ka'be yaptı san Halil-i Azeri
Sa'yini ta öyle müzdâd eyledi
Yalı köşkünden der-i Narlıya dek
İki yılda reşk-i Bağdat eyledi
Halk mustağni idi ebvâbdan
Her kişi bir bâb icâd eyledi
Burc ve bârûlar harâb olmuş iken
Bî bedel tamir û bünyâd eyledi
Beyt-i vâhide Refik-i hoş edâ
Böyle bir târih inşâ eyledi
Hükm-i sultan Ahmet vâlâ Cenâb
Hısn-ı İstanbul'u âbâd eyledi[232].

Küçük kitâbede ise söyle yazmaktadır;

Harrere hu İsmail Zühtü, Sene
1135

Bir dönem boyunca yaşanan öncü sarsıntılardan sonra, 2 Eylül 1754'de yaşanan büyük deprem, İzmit Körfezi bölgesindeki köyleri harap etmiş ve İstanbul'da da büyük maddi hasara neden olmuştur. Depremde İstanbul'daki taş ve tuğla binalarda görülen hasar toplam tahribatın önemli bir kesimini oluştururken çok az sayıda eski ahşap bina da zarar görmüştür. İstanbul Kara Surları'nın kuleleri Edirnekapı'dan Yedikule'ye kadar paramparça olmuş, ayrıca surlar da büyük hasar görmüştür. Ana ve artçı sarsıntıların etkilerinin birleşmesi sonucu, Yedikule kulelerinin ikisi tamamen yıkılmış, diğerleri de kısmen çökmüştür. Artçı depremler devam ederken

[231] M. İ. Tunay, a.g.e., s.26.
[232] M. İ. Tunay, a.g.e., s.26.

padişah da dahil olmak üzere, İstanbul'da yaşayanların büyük bir kesimi kenti terk etmiştir. Padişah, 2 Ekim'de kente geri dönerek, halkı da geri döndürmeye yönelik cesaretlendirmiştir. İstanbul'da tamir ve yeniden yapılanma bundan sonra başlamış ve 1755 Şubatı'na kadar 80000 işçi kentte istihdam edilerek, Yedikule'nin ve Kara Surları'nın cephanelikten Edirnekapı'ya kadar olan kesiminin yeniden inşası 1755 yılının Nisan ayında tamamlanmıştır[233].

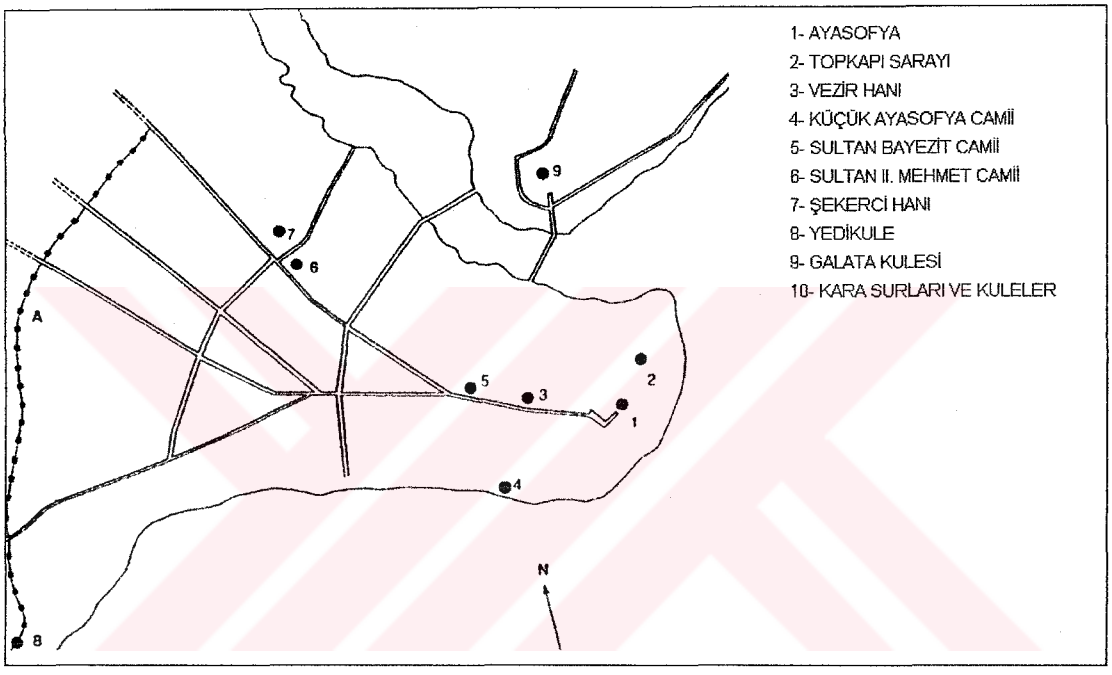

Harita 27. 02 Eylül 1754 Depreminden Etkilenen Yapılar

22 Mayıs 1766'de Marmara Denizi'nin doğusunda gerçekleşen yıkıcı bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremi Ağustos ayında daha kuvvetli olmasa da, hemen hemen ayni şiddette, merkezi Marmara Denizi'nin batısında olan, başka bir sarsıntı daha olmuştur. Bu depremlerle, İstanbul'da geniş bir bölge hasar görmüş; Galata ve Pera varoşları, Üsküdar ve Boğaz boyunca bulunan köyler daha az etkilenmişlerdir. Buna karşın Sur içinde Karasurları boyunca özellikle Yedikule ve Eğri Kapı arasında yıkılmalar olmuş; Yedikule Kalesi'nin bir veya iki kulesi devrilmiş, Edirne Kapısı hasar görmüş, Bahçe Kapısı ve Odun Kapısı çökmüştür[234]. Kara Surları üzerinde

[233] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.28-29.
[234] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.30.

yıkılan üç kule ve beden duvarlarının onarımı için Hacı Mehmed Ağa görevlendirilmiştir[235]. Ancak bunun yanı sıra civardaki halkın sur taşlarını yeni yapılarda kullanmaları ve yönetimin buna göz yumması, 1796-1797 ve 19. yüzyılın sonlarında yapılan onarımlara rağmen, surların büyük zarar görmesine neden olmuştur. 1870'lerde ilk defa olarak, yapı malzemesi kazanmak için surların sistematik olarak yıkılması başlamış, ancak yabancı ülkelerin araya girmesiyle önlenmiştir.

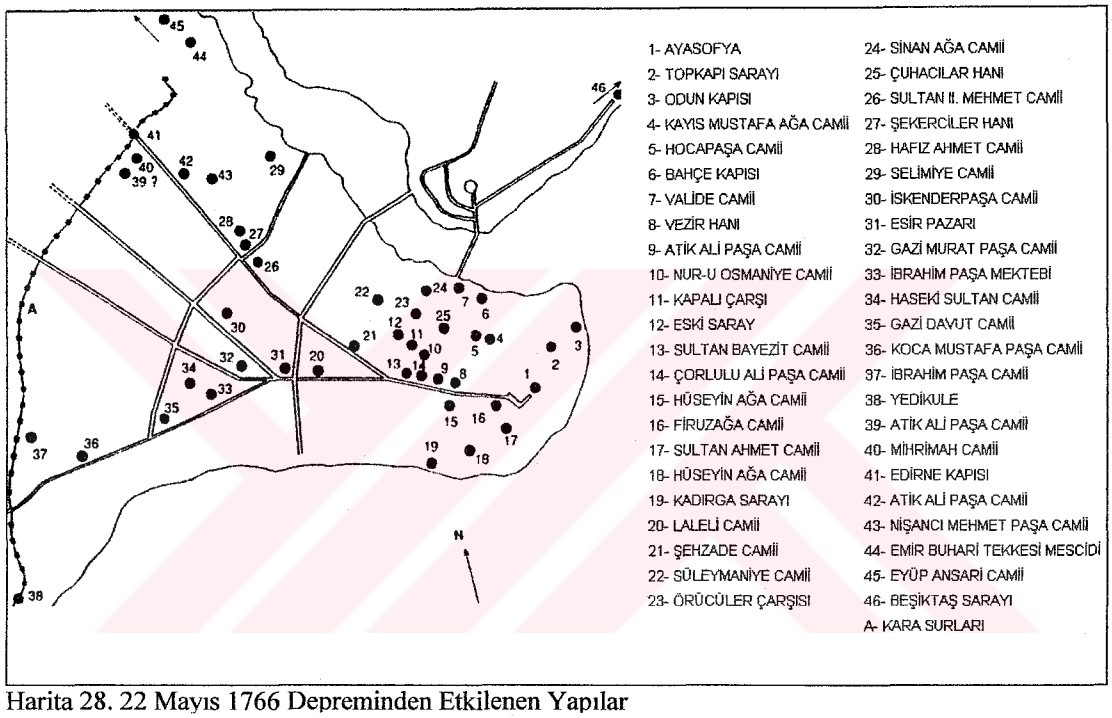

Harita 28. 22 Mayıs 1766 Depreminden Etkilenen Yapılar

1855 yılında meydana gelen şiddetli depremde surlarda yer yer çatlaklar olduğu, "Tarih-i Cevdet" te açıklanmıştır[236].

Sirkeci'den başlayarak, İstanbul'un Edirne ve Avrupa'ya bağlantısını sağlayacak Şark Demiryolları'nın yapım imtiyazı 1869'da Baron Hirsch'in şirketine verilmiştir. 1870-1873 yılları arasında yapılmış olan demiryolunun, Tarihi Yarımada'dan geçen Sirkeci'den Yedikule'ye kadar olan bölümü, tarihi eserlerin tahrip olmasına neden

[235] M. Ahunbay, "Surlar maddesi" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.79.
[236] M. Ahunbay, a.g.e., s.79.

olmuştur. Marmara Denizi sahiline paralel giden hattın yapımında, deniz surlarının Sirkeci-Cankurtaran bölümü kısmen yıkılmıştır. Demiryolu, Karasuları'nın 6.kule ile 8.kuleleri (T6-T8) arasından geçirilmiş ve 7. kule ve her iki yanındaki surlar kaldırılmıştır. Osmanlı Padişahı Abdülaziz'in, demiryolu yapımı sırasında birçok köşkün ve tarihi eserlerin yıkılması konusunda söylediği "Geçecek olan şömendöferse, geçsin de isterse göğsümden geçsin" sözleri, o dönemlerde tarihi yapılara verilen önemin ne düzeyde olduğunu göstermektedir[237]. 1886 yılında, önceden örülmüş Ksylokerkos Kapısı yeniden açılmış ve "Belgrad Kapısı" adını almıştır[238].

8-10 Temmuz 1894'de meydana gelen deprem, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un fiziksel, sosyal ve ekonomik hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu depremin şiddeti, diğerlerine göre daha düşük olmasından dolayı, surlarda önemli hasar meydana gelmemiştir. Fakat deprem, sur içinde 387 dayanıklı yapı ile 1087 ev ve 299 dükkanın önemli ölçüde hasar görmesine yol açmıştır. İstanbul Karasurları üzerinde bilinen en son Osmanlı onarımı ise II. Abdülhamit dönemine (1876-1909) ait olanıdır. Hasar gören yapıların onarılması veya yeniden yapılması 1900'lü yılların başlarına kadar devam etmiştir ki bu da onarım süresinin en az on yıl devam ettiğinin bir göstergesidir. Çöküş dönemindeki Osmanlının, surların onarımı için harcama yapacağını düşünmek hayalcilik olacağından, bu onarımın çok sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.
20. yüzyılın başında, demiryolunun yapımından sonra, kent surları dışında, Yedikule-Kazlıçeşme'de gelişen sanayi bölgesinde, imalathanelerin bir bölümü surlara bitişik inşa edilmiş ve bu süreçte sur duvarları hasar görmüş veya tamamen yıkılmıştır.

1910 yılında Avrupa'da uygulanmış örnekler gibi İstanbul'da da surları yıkarak ve hendekleri düzelterek bir çevre yolu yapılması girişimi, Türk ve yabancı arkeologların karşı çıkmaları sonucu önlenmiştir[239].

---

[237] M. Ahunbay, "Demiryolları maddesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.21-22.
[238] W. Müller, a.g.e., s.295.
[239] W. Müller, a.g.e., s.295.

3.3. CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ TAHRİBAT VE ONARIMLAR

Bugünkü İstanbul'un oluşmasında, Osmanlının son dönemlerinde başlayan ve günümüze kadar devam eden planlama süreçleri ve değişen jeopolitik koşullar büyük ölçüde yön vermiştir. 1913'te İstanbul'un nüfusu 1 milyon 213 bin iken, Ankara'nın başkent olması ve yönetim birimlerinin Ankara'ya taşınması sebebiyle 1923'den sonra İstanbul'un nüfusu 690.000'e düşmüş ve Tarihi Yarımada'daki yönetim fonksiyonları azalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında; Fatih ve Eminönü İlçeleri beraber İstanbul'un Merkez İlçesini meydana getirirken, 1928 yılında Fatih ve Eminönü olarak ikiye ayrılmışlardır[240].

Tanzimat Fermanı ile başlayan batılılaşma süreci, İstanbul'u, dönemin Avrupa'sındaki uygulamalar taklit edilerek üretilen nizamnameler ve yabancılar tarafından inşa edilen yapılar ile kent tek merkezli yapıya dönüştürülmek istenmiştir. Bu yapılırken geleneksel işleyiş dikkate alınmayıp mekanik bir güzellik anlayışı ön plana çıkarılmış, böylece kentin kendine has işleyişleri sağlıksız bir hale getirilmiştir.

Günümüze kadar olan planlamalar İstanbul'un çehresini değiştirecek nitelikte olmuş, tarihi kent dokusuna ve eski eserlere önemli müdahaleler yapılmıştır ve maalesef İstanbul Surları bunlardan en çok etkilenen ve tahrip edilen yapı olmuştur. Bugünkü İstanbul'un görünümüne, yapısına ve yaşamına, yapılan planların olumlu yada olumsuz bir çok etkisi olmuştur. Günümüzdeki kentte, yaşanan mekan ve olguların bir bölümünü, bu planların oluşturduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde yapılan planlamalarla beraber, Osmanlılar döneminde yapılan planlamalar da bu bölümde konu edilmiştir. Çünkü; Osmanlı döneminde hemen hemen hiçbir kararı hayata geçirilmeyen planlar, Cumhuriyet kuruluşuyla birlikte değerlendirilmiş ve bazı noktalarda uygulanmıştır.

Tarihi Yarımada için yapılan plan çalışmalarından ilki; Von Molke tarafından 1837 de yapılan plandır. Bundan sonra Marie De Lavnay (1864), Carl Ch. Lörcher (1922-

[240] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Yarımada 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Raporu, Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003, s.18.

1928), Herman Elgötz (1933), Alfred Agache (1933), Jack H. Lambert (1933), Henri Prost (1936-1950), Martin Wagner (1938), H. Högg (1956), Luigi Piccinato (1960) ve 1960 sonrasında da Türk plancıları tarafından yapılmış plan çalışmaları mevcuttur[241].

İlk olarak İstanbul'un planlama süreci Helmuth Moltke tarafından 1836-1837 yıllarında, üzerinde çeşitli imar kararlarının da bulunduğu bir haritanın yapılması ile başlamıştır. Halihazır durumu gösteren harita üzerinde imar kararlarının işaretlenmesi yoluyla hazırlanmış olan plan halen kayıptır. Moltke Planı'nın başlıca üç amacı olduğu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi; şehirde yangınların ve yangınların yarattığı tahribatın bir ölçüde önlenmesidir. İkincisi; yeni geniş yollarla şehir içinde erişilebilirliğin artırılarak sağlık koşulları ve asayişin iyileştirilmesidir. Üçüncüsü de; erişilebilirliğin artırılmasıyla bağlantılı olarak, özellikle II. Mahmud döneminde hissedilmeye başlanmış bir sorun olarak, dağınık yapıda bir şehir olan İstanbul'un iç bütünlüğünün sağlanmasıdır[242]. Sur içinde genişletilmesi önerilen yol güzergâhlarının şehrin idari ve ticari merkezlerini doğrudan ve doğrusal olarak giriş kapılarına bağlamak suretiyle hem böyle bir amaca, hem de ulaşımın kolaylaştırılarak ticaretin de canlanmasına yönelik olduğunu düşünmek mümkündür. Bu plan, şehrin genişlemesini de öngörmüş ve uyulması gereken kuralları tanımlayarak, kontrollü ve düzenli büyüme prensiplerini de ortaya koymuştur.

19. yüzyıldan itibaren İstanbul'da yeni yollar açma ve mevcut olanları genişletme faaliyetleri başlamıştır. 1925'te Unkapanı, Aksaray ve Yenikapı'yı birbirine bağlayan Atatürk Bulvarı'nın açılma çalışmalarına başlanmıştır. 40-50 m arası genişlikte olan bu bulvarın açılması sırasında, Haliç ve Marmara Sahil Surları'nın yol ile kesiştiği yerler ile Süleyman Subaşı Mescidi, Papazoğlu, Yahya Güzel, Sekbanbaşı İbrahim Ağa, Firuz Ağa, Revani Çelebi Mescidi gibi mescitler ile Payzen

---

[241] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.36.

[242] M. R. Akbulut, "Moltke Helmuth Von maddesi", Dünden Bugüne Istanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.486.

Yusuf Paşa Türbesi, Kırkçeşme ile birlikte birçok çeşme ve birçok tarihi yapı da yıkılmıştır[243].

Sanayileşmeye devletçe büyük önem verildiği Cumhuriyetin ilk yıllarında Istanbul, 1933 yılına ait Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ve 1936 yılına ait İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sanayi kenti olarak tercih edilmemiş, sadece verimli su ürünleri sanayi ve ölçü aletleri yapımı sanayi faaliyetleri olarak önerilmiştir. Bu durum Tarihi Yarımada'daki eser tahribatını az bir zaman için de olsa engellemiştir.

İstanbul'un İmar Planları'nın oluşturulması için 1933'te Almanya'dan Herman Elgötz, Fransa'dan Alfred Agache ve J. H. Lambert davet edilerek, sınırlı bir yarışma düzenlenmiştir[244]. Yarışma sonucunda; hazırlanan raporların genelde kent içi ulaşım sorunlarına yönelik olduğu görülmektedir. Bu raporların olumlu ve olumsuz yönleri incelenmiş, sonuç olarak hiçbiri kabul görülmemekle birlikte, Herman Elgötz'ün raporu daha gerçekçi bulunmuştur.

Alfred Agache'nin hazırladığı rapor, İstanbul için o yıllarda gerçekleştirilmesi pek mümkün olmayan, oldukça pahalı, uzun süreli ve kapsamlı bir inşaat programı öngördüğünden jüri tarafından kabul görmemiştir. J. H. Lambert'in önerileri ise, jüri tarafından genelde olumsuz değerlendirilmiş, bazı durumlarda da zayıf ve yetersiz bulunmuştur. Cumhuriyet Döneminin ilk planlama çalışmaları, 1933 yılında Elgötz raporu baz alınarak başlamıştır. Bu raporda önerilerin bazıları, Tarihi Yarımada'nın ve Beyoğlu'nun Haliç'e bakan yamaçlarının iş merkezi, İstiklal Caddesi'nin ticaret, Topkapı ve Kurbağalıdere'nin ağır sanayi, Beyazıt'ın yönetim, Sultanahmet ve Taksim'in kültür bölgeleri olması; eski yolların genişletilmesinin yanı sıra, Marmara kıyı yolu, Haliç kıyılarında birer yol ile Karaköy-Eminönü, Unkapanı-Azapkapı, Eyüp-Sütlüce arasında birer köprü yapılması şeklindedir. Bu önerilerin uzun dönemde de olsa büyük ölçüde gerçekleştiği görülmektedir[245].

---

[243] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.32.
[244] C. Eruzun, "Imar Planları", Dünden Bugüne Istanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.162.
[245] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.36.

1936 yılında Istanbul'un planlanması konusunda Atatürk tarafından davet edilen Prost; İstanbul'un yapılaşmasında önemli izler bırakan ve günümüzde hala geçerli bazı ilke ve uygulamaları gerçekleştiren Nazım Plan ve Uygulama Planlarını yapmıştır. Prost, İstanbul'u genel bir gelişme perspektifi içinde değerlendirmemiş ve geleceği yönlendiren bir plan hazırlayamamıştır. Ancak bu planla birlikte güzel bir kent yaratma ve koruma konusunda önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlardan en bilineni "Tarihi Yarımada içinde silueti korumak amacıyla + 40 rakım üzerinde 9.50 metreden daha yüksek yapılanmaya izin verilmemesi" dir. Bu koşullar sınırlı da olsa günümüze kadar Tarihi Yarımada'nın siluetinin korunmasına katkıda bulunmuştur[246].

Bu kalıcı ve korumacı ilkelere karşın, Prost'un özellikle kentsel gelişme ve sanayi için arazi seçimi gibi konularda önemli yanılgıları da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi; Tarihi Yarımada'ya verdiği kimliğin bir kent merkezi (MİA) olduğu görülmektedir[247].

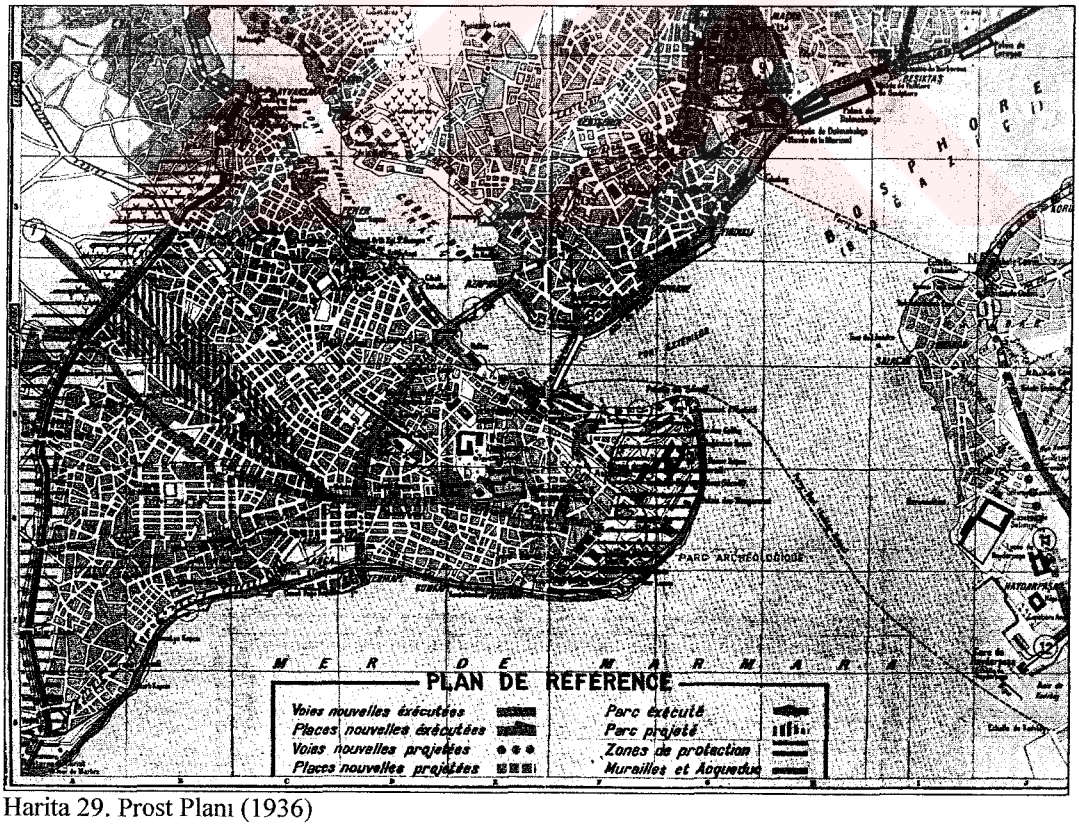

Harita 29. Prost Planı (1936)

[246] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.37.
[247] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.37.

1936-1937 senelerinde özellikle şu konularda araştırmalar yapılarak nazım planın temeli olan program oluşturulmuştur;[248]

- Demiryolu ve denizyolu ile ulaşım,
- Çarşı teşekkülü,
- Küçük sanayi, küçük sanatlar ve yayılma biçimleri,
- Genel olarak sanayi ve ticaretin yayılışı,
- Modern binaların meydana geliş biçimleri ve sıhhi nizamlar,
- İstanbul topluluğunu meydana getiren bütün mahallelerin gelişimleri,
- Arkeolojik araştırmaların mevcut hali,

Bu araştırmalar üzerine temellendirilen, nazım planın Tarihi Yarımada programı şöyledir;[249]

- Sarayburnu limanı geçicidir. Sarayburnu'nu Galata Köprüsü'ne bağlayan teras şeklinde bir gezinti caddesi yapılacak ve bunun altında katlı depolar bulunacaktır.
- Galata Köprüsü Haliç'e doğru kaydırılacak, köprünün iki başında iki meydan teşkili böylece kolaylaşacaktır.
- Atatürk Köprüsü'nün yapımı, projesine göre devam edecektir.
- Haliç kıyıları ticaret ve yerel sanayinin rasyonel bir şekilde oluşmasına olanak sağlayacak şekilde düzenlenecektir. Nispeten büyük sanayi için Haliç'in başlangıcına doğru olan yerler ayrılacaktır. Koyun her kıyısında da ağır kamyonlar için geniş birer sanayi yolu yapılacaktır.
- Atatürk Bulvarı'nın güney ucunda (Yenikapı) Haydarpaşa'ya giden Avrupa Asya trenlerinin feribot limanına bağlı bir uluslararası tren istasyonu yapılacaktır.
- Sirkeci istasyonu yalnız elektrikli banliyö trenlerine ve geçici olmak üzere Sarayburnu limanına gelecek eşya trenlerine ayrılacaktır.
- Yenikapı uluslararası istasyonu ve feribot iskelesini koruyan dalgakıran, Yenikapı körfezine yapılacak modern bir limanın gerektirdiği ölçüde eşya ulaşımına yeterli olacak biçimde düzenlenecektir.

[248] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.37.
[249] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.38-40.

- Kapalıçarşı bütünüyle modern bir şekle sokulacak, fakat genel oluşumu aşağı yukarı aynen korunacaktır. Dış sınırları geniş yollarla çevrilecek ve girişleri çevresinde geniş otoparklar yapılacaktır.
- Üniversite Beyazıt ve Şehzadebaşı arasında gelişecektir. Mevcut üniversite meydanı ve çevresi öğrencilere mahsus büyük bir park ile üniversitenin merkezi yönetim yapılarına ayrılacaktır. Üniversitenin her bir bölümü muhtemel gelişimi göz önüne alınarak bu alana yerleştirilecektir. Milli kütüphane üniversite mahallesinin merkezi bir yerinde bulunacaktır.
- Yenibahçe'de sur içinde hayvanat bahçesi, bitki-kültür parkı yapılacaktır.
- Yenibahçe'de sur dışında koşu yeri yapılacaktır.
- Sarayburnu ile K. Ayasofya semti arasında arkeolojik bir park tesis edilecektir.

- **Başlıca sit alanlarının korunması;**

Sarayburnu : Liman ve Sirkeci istasyonu zamanla kaldırılarak bu alan temizlenecektir.

Kara Surları : Dış kısmında 500 metre genişliğindeki alana iç kısımda ise sur boyunca mevcut mahallelerin gelişimine uygun olarak yapılacak düzenlemeye göre tespit edilecek genişlikteki alana bina yapımı yasaklanacaktır.

Deniz Surları : Arkeolojik yönden değerli olanları ve bulundukları bölgelerde özellik gösteren surlar korunacaktır.

Haliç Surları : Buradaki ticaret ve sanayi bölgesi sıhhileştirilecek ve surların ulaşıma zarar vermeyecek şekilde özellik gösteren kısımları korunacaktır.

Ayrıca şehir manzarasına hakim olan başlıca eserler çevre binalarının yükseklik ve karakteri hakkında tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Bunlar bölgelerin özel imar planlarında belirtilecektir.

- **Nazım Plan Yeni Yol Şebekesi:**

Ulaşımı düzenleyecek olan yeni ana yollar hemen gerçekleşmelidir. Modern tekniğe geniş ölçüde uygun olan bu yollar mevcut durumu düzeltecektir. Zeminin doğal eğimleri köprü–viyadük ve tünellerle geçilecek, bu suretle yol kesişmeleri önlenerek ulaşıma uygun yollar elde edilecektir.

Haliç'in sol yakasında özellikle Taksim meydanı ile köprü başları arasında gerçek şehir otostratları yapılmış olacak ve bunlar değeri az, küçük evlerin üstünden aşarak vadileri geçecektir.

Haliç'in sağ yakasında ise çeşitli noktalarda özellikle Galata Köprüsü ile Beyazıt arasında daha sade güzergahların sağlanması mümkün olacaktır.

Dünyanın en bilinen manzaralarında Sarayburnu küçük limanı ile tehlikeye girmektedir. Dünyanın tanıdığı Eski Saray, Ayasofya ve Sultanahmet camilerinin minareleri bütün bir tarihin ağır yükünü taşıyan bu anıt siluetleri, yanlarında istenmeyecek bir komşu gibi yükselecek olan doklar ve fabrika bacaları yüzünden manzaraları ile değerlerini kaybetmek tehdidi altındadır.

Şehirlerin gelişimi ekonomik zorunluluklara hiçbir şeyin karşı gelmediğini kanıtlamıştır. Hatta mantık bile bir garın , bir limanın yanında doklar ve fabrikaların bulunmasını ister. Bunun için Galata Köprüsü ile Sarayburnu arasına politik baskılarla kurulması istenen deniz tesisleri ancak geçici kaydıyla kabul edilebilir. Bu liman taslağı göz önünden kalkmalıdır. Çünkü böyle bir taslak İstanbul için düşünülen bir şehircilik taslağında yer bulamaz.

Prost'un önerileri 1938-1949 arasında vali ve belediye başkanı Lütfi Kırdar'ın gerçekleştirdiği bir dizi imar operasyonuna da kaynak teşkil etmiştir.

1950-1960 yılları arasını kapsayan dönemin başbakanı Adnan Menderes'in öncülüğünde başlayan imar hareketleri ile, "Menderes Operasyonları" olarak adlandırılan dönem, demografik gelişmenin baskısıyla birleşerek tarihi kent dokusuna büyük tahribat yaparak yeni bir İstanbul imgesinin oluşturulmasına sebep olmuştur. Menderes İmar etkinliklerinin genel amacını yol-meydan-otomobil üçgeninde toplamak mümkündür. Bu şekilde, büyük ve çok katlı konut ve büro yapılarının çevrelediği geniş yollar ve meydanlar açmak üzere, eski kent dokusu tahrip edilmiştir. Özellikle 1950'lerin ikinci yarısında gerçekleştiren imar hareketleri tamamen popülist kaygılarla ve sadece seçim yatırımı olarak yapılmıştır.

1957-1959 döneminde, denizin doldurulması ile kazanılan alanda Sirkeci' den Florya'ya kadar uzanan sahil yolunun (Kennedy Caddesi) yapılmasıyla, deniz surları, kara surları haline getirilmiş, sahil yolu ile kesişen surlar tahrip edilerek önlerine balıkçı barınakları yapılmıştır. Sahil yolu, deniz surlarının ilk kulesi olan Mermer Kule ile kara surlarının ilk kulesinin arasından geçerek tarihi yarımadanın dışında devam etmektedir. Sahil yolunun yapılması ile karasurlarının 1. kulesinin deniz ile ilişkisi ve Mermer Kule ile bağlantısı kesilmiştir.

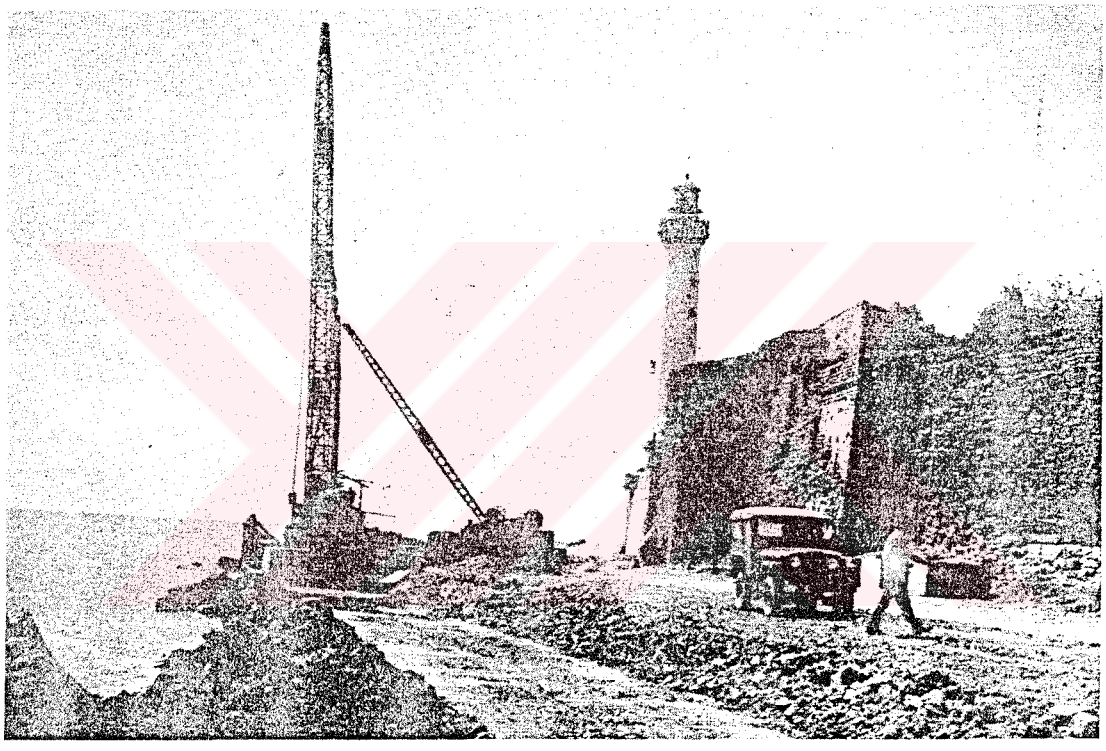

Resim 243. Sirkeci-Florya Sahil yolu yapılırken, Ahırkapı

Divanyolu'nun devamı olan Ordu Caddesi, Aksaray Meydanı'nda Murat Paşa Cami'nin önünde ikiye ayrılmaktadır. Kuzeye doğru giden cadde Vatan Caddesi, güneye ayrılan yol ise Millet Caddesi'dir. Vatan Caddesi olarak bilinen yolun günümüzdeki adı Adnan Menderes Bulvarı'dır. Yaklaşık 3 km. uzunluğunda ve 60 metre genişliğinde olan Bulvar, 1956-1957 yıllarında yapılmıştır. Bulvar, Aksaray Meydanı'nda Valide Sultan Cami'nden başlayarak, Lykos (Bayrampaşa) Deresi vadisi boyunca düz bir hat şeklinde uzanarak Top Kapı'nın (Romanos) kuzeyinde, Karasurları'nın 71. ve 73. kulelerinin (72. kuleyi yok ederek) arasından geçerek sur

dışına ulaştırılmıştır. Bu noktada bir kule ve 60 metre uzunluğunda sur beden duvarı yok edilmiştir. Millet Caddesi ise, Murat Paşa Cami'nin yanından başlayarak, Top Kapı'nın güneyinde yer alan 60. ve 61. kuleler arasından sur dışına ulaştırılmıştır. Resmi adı Turgut Özal Caddesi ve Tarihi Yarımada'yı önemli bir anayol olan E-5'e (Londra Asfaltı) bağlamaktadır. Bu caddenin açılmasıyla Kara Surları'nın 60. ile 61. kuleleri arasındaki beden duvarı tamamen yok edilmiştir. Vatan ve Millet caddelerine oranla daha küçük olan ve Şehzadebaşı'nı Edirnekapı'ya bağlayan Fevzipaşa Caddesi de, girişilen bu imar faaliyetlerinin bir halkası olarak yapılmıştır. O dönemde, Karasurları'nı kesmeyen cadde, 1983-1989 yıllarında Bedrettin Dalan zamanında sur dışına bağlanmıştır. Bu amaçla, Karasurları bir kez daha delinmiş ve yerine asla geri dönüşü olmayan bir tahribat yapılmıştır.

1955-1956 yıllarında Eminönü-Unkapanı yolu (Ragıp Gümüşpala Caddesi) yapılırken, bina aralarında kalan Haliç Surları, tespiti dahi yapılmadan yok edilmiştir. Benzer şekilde, Vatan ve Millet Caddeleri açılırken "Menderes İstimlakleri" olarak anılan imar hareketleri sonucunda Tarihi Sur içi bölgesinde tarihi ve eski kent dokusunun parçasını oluşturan birçok eski eser yok edilmiş, tarihi çevreye aykırı yoğun ve yüksek yapılaşmaya izin verilmiştir. Atatürk Bulvarı'na cephesi olan büyük bir alan, üzerindeki önemli bazı eserler de dahil tümüyle yıktırılmış ve üzerinde, kamulaştırmanın amacına aykırı olarak Manifaturacılar Çarşısı inşa edilmiştir. Vatan Caddesi, Millet Caddesi, Şehzadebaşı'ndan Edirnekapı'ya uzanan, önce Şehzadebaşı, sonra Macar Kardeşler, daha sonra da Fevzi Paşa Caddesi olarak devam eden yolun açılması, Sirkeci-Florya Sahilyolu, Eminönü-Unkapanı Yolu (Ragıp Gümüşpala Caddesi) ve meydanların açılması sırasında Menderes Döneminde istimlak edilip yıkılan bina sayısı 7289'a ulaşmıştır. Tarihi Yarımada'nın en eski aksı olan Divanyolu üzerindeki eski eserler ya ortadan kaldırılmış (örneğin Murat Paşa Hamamı), yada bir kısmı kesilerek tahrip edilmiştir (örneğin Simkeşhane, Hasan Paşa Hanı)[250]. Açılan yolların karayolu mühendislerinin standartlarına göre indirilip çıkarılmasından dolayı büyük anıtların kimisinin temelleri havada kalmış (Bayezid Hamamı, Fatih Külliyesi'nin Akdeniz Medreseleri), bazen de toprağa gömülmüştür

[250] D. Kuban,"Menderes ve İstanbul", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.391.

(örneğin Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Sıbyan Mektebi). O dönemde ortadan kaldırılan, kesilen, yeri değiştirilen, gömülen tarihi yapıların tarihi evlerin listesi oldukça kabarıktır. Eğer tarihi kentin özelliklerinin korunması amaçlansaydı, ulaşım için ve imar hareketleri için daha çağdaş alternatifler düşünülebilirdi.

Sonuçta 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan imar hareketleri, Tarihi Yarımada'nın topografyasında da büyük değişikliklere yol açmıştır. Mercan-Aksaray yangınından sonra açılan Beyazıt-Aksaray yolu, ve bununla birlikte girişilen hatalı toprak tesviyesi, 1940'lı yıllarda şehri enine kesen ve zemin kotlarının değişmesine yol açan Atatürk Bulvarı, şehrin topografyasını oldukça değiştirmiştir. Ayvansaray'dan Yedikule'ye inen çok geniş bir bulvar projesinin uygulanmayışı şehir için bir kazançtır. H. Prost'un tasarılarının şehrin topografyası bakımından her konuda faydalı olduğu söylenemez. Daha sonraki dönemlerde de Marmara kıyısının şehir içindeki istimlaklerle yıkılan enkaz ile doldurularak, Sirkeci-Florya Sahilyolu'nun oluşması, İstanbul'un topografyasının bir ölçüde değişmesine yol açmıştır.
Uluslararası Bizantoloji Kongresi'nin 1955 yılında İstanbul'da toplanacak olmasından dolayı, İstanbul'da bulunan Bizans eserlerinin onarılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Kariye, Aya İrini, Fethiye Cami, İmrahor, Fenari İsa Cami, Bodrum Cami, Ayasofya, Tekfur Sarayı ve Yedikule ile ilgili restorasyon çalışmaları yapılmıştır[251].

Millet Caddesi'nin açılması sırasında Top Kapı'nın güneyinde bulunan, Karasurları'nın 60. ile 61. kuleleri ve arasındaki yıktırılmış olan sur beden duvarı bitişlerinin restorasyonu, Başbakan Adnan Menderes'in emriyle İstanbul Valiliği tarafından gündeme getirilmiştir. İstanbul Vali Muavini Cevat Çapanoğlu, İstanbul İmar Müdür Vekili Y.Mimar Faruk Akçer, Ayasofya Müze Müdürü Feridun Dirimtekin, Karayolları I. Bölge Müdürü Y. Mühendis Fevzi Ataç, İstanbul Bayındırlık Müdürlüğü'nden Y. Mühendis Tarık Günerman, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Eski Eserleri Koruma Encümeni Y. Mimar Cahide Tamer'den oluşan

[251] C. Tamer, İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları, Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul, 2003, s.121.

heyet tarafından tespiti yapılmış ve restorasyonu hakkında kararlar alınmıştır (Bkz. Ek-2). 26.8.1956 tarihinde başlayan restorasyon çalışmaları, yıl sonuna kadar tamamlanmıştır.

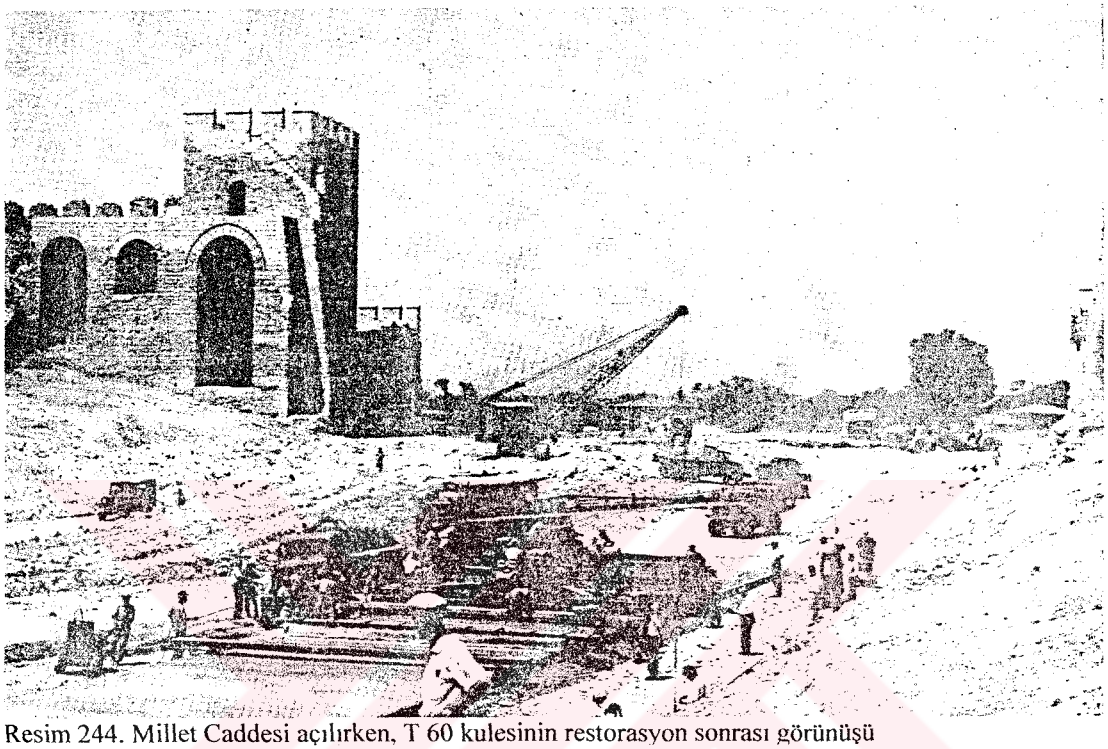

Resim 244. Millet Caddesi açılırken, T 60 kulesinin restorasyon sonrası görünüşü

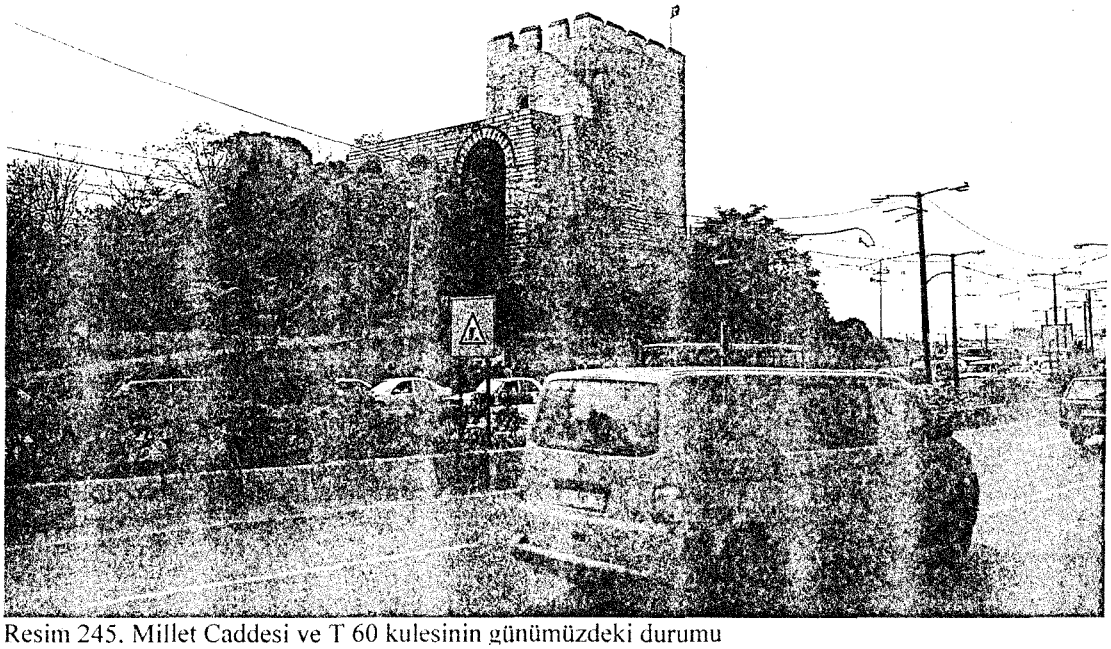

Resim 245. Millet Caddesi ve T 60 kulesinin günümüzdeki durumu

Yapılan bütün imar çalışmaları sırasında, surlarda telafisi imkansız tahribatlar yapılmıştır. Surların mâruz kaldığı büyük tahribatın ardından, İstanbul Belediyesi Başkanlığı tarafından restorasyon girişimi başlatılmıştır. Bu amaçla, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na 11.X.1956 tarihli ve 5764 sayılı yazı ile "İstanbul surlarının durumunun tetkik edilerek bir karara bağlanması" talebinde bulunulmuştur. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ise 607 sayılı kararı almıştır. (Bkz. Ek-3)

Bu kararın ardından, Eski Eserleri Koruma Encümeni Y. Mimar Cahide Tamer tespit ve tetkik edilmek üzere görevlendirilmiştir[252]. Haliç Surları, bu çalışmada hiç konu edilmemiş ve tespiti de yapılmamıştır. Marmara Surları'nın ise sadece tespiti yapılmakla yetinilmiştir. (Bkz. Ek-4) Karasurları'nın, Vatan Caddesi'nin (Vatan Caddesi'nin açılması ile, 72. kule tamamen, kulenin sağ ve solundaki surların da bir kısmı yok edilmiştir.) surları kestiği nokta ile Mermer Kule arası ve Yedikule'nin tespitleri yapılmıştır.

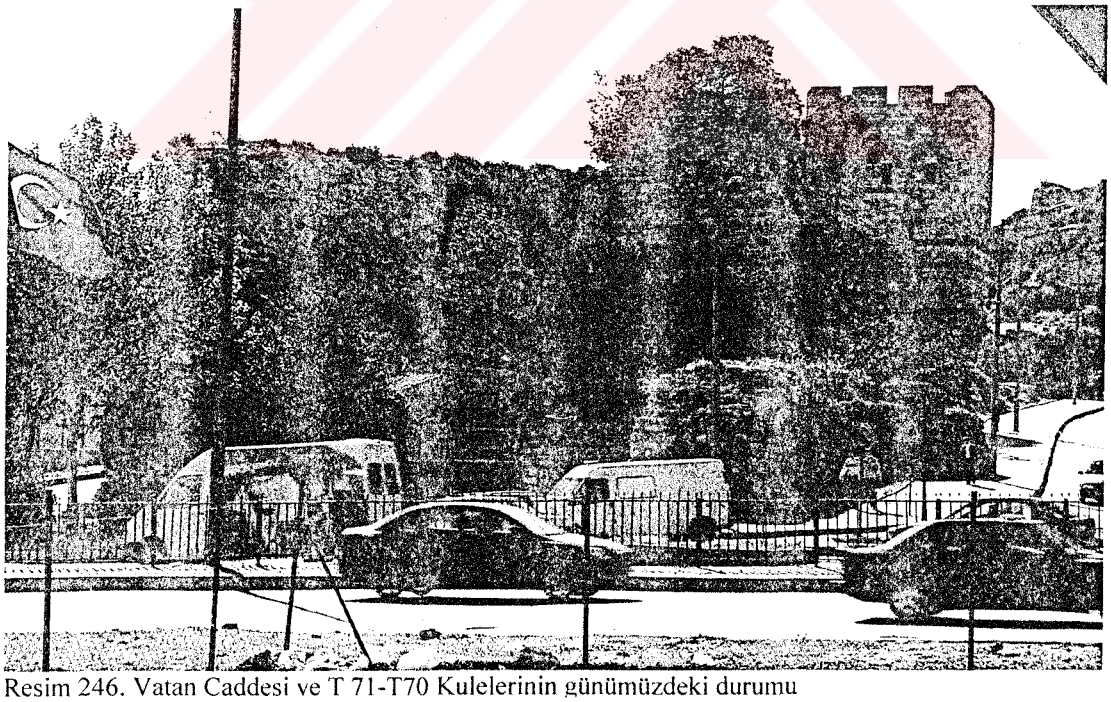

Resim 246. Vatan Caddesi ve T 71-T70 Kulelerinin günümüzdeki durumu

[252] C. Tamer, bu konu ile ilgili "İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları" adlı yayımladığı kitabında ayrıntılı fotoğraf tespitleri bulunmaktadır.

Yapılan tespit çalışmalarının ardından, surların tamamının restorasyonu yapılmamıştır. Sadece Yedikule (Altın Kapı ve Kara Surları da dahil), Millet Caddesi'nin Karasurları'nı kestiği kısım, Karasurları üzerindeki kapılar ve Ulubatlı Hasan Kulesi diye anılan 70. kulenin restorasyonları gerçekleştirilmiştir[253].

Yedikule'nin 1958-1970 yılları arasında kesintisiz devam eden restorasyon öncesinde durumu şöyledir;

Avlu giriş kapısı üzerindeki kare planlı küçük kule kısmen, girişin sağında bulunan silindir şeklindeki kule (Fatih Kulesi) oldukça, bu kuleden batıya doğru devam eden sur duvarının üst kısımları, girişin solundaki surların sonunda bulunan büyük kule ve bu kulenin güneyinde bulunan üçgen şeklindeki kuleden sonraki dikdörtgen kule de, harap durumdadırlar. Yedikule'nin en güney ucunda bulunan Karasurları'nın 8. kulesinin, sadece yeri bulunmaktaydı. Altın Kapı'nın üç geçidinin hepsi duvarlarla örülüp kapatılmış ve sadece ortadakinde küçük bir kapı yeri bırakılmış durumdadır. Kapı'nın iki tarafında bulunan mermer kulelerde, depremlerden kaynaklanan yıkılmış kısımlar ve çatlaklar bulunmaktaydı. Kulelerdeki büyük mermer bloklar yerlerinden oynamış durumdaydılar. Zafer Tâkı olarak yapılmış olan kapı, süs olarak yapılmış elemanlar kısmen dökülmüş, sur beden duvarlarında yer yer dökülmeler olmuş idi[254]. Cahide Tamer, başlayan restorasyon çalışmalarında Altın Kapı için izlediği yolu "*olabildiğince eski hüviyetine ana hatları ile kavuşmasını sağlamak, buna mükabil yeniden bir Altın Kapı yaratmamak, dolayısıyla mevcut mimari elemanların en küçüğünün bile yerlerinde korunmasını ve değerlendirilmesini sağlamak, zaten yok olmuş detaylardan bina bünyesinde koruyucu fonksiyonu olanları imitasyon olarak tamamlamak, diğerlerinde yapılacak dondurma tamirleri ile yetinmek*"[255] olarak tanımlamıştır. Rölöve ve Restorasyon Projesi hazırlanmadan yapılan bu onarım, yukarıdaki düşüncenin paralelinde karar verilerek tamamlanmıştır. Fatih Kulesi'nin yıkılan üst örtüsü yerine camekanlı bir örtü yapılmıştır.

---

[253] C. Tamer, a.g.e., s.84-113.
[254] C. Tamer, a.g.e., s.90-95.
[255] C. Tamer, a.g.e., s.96.

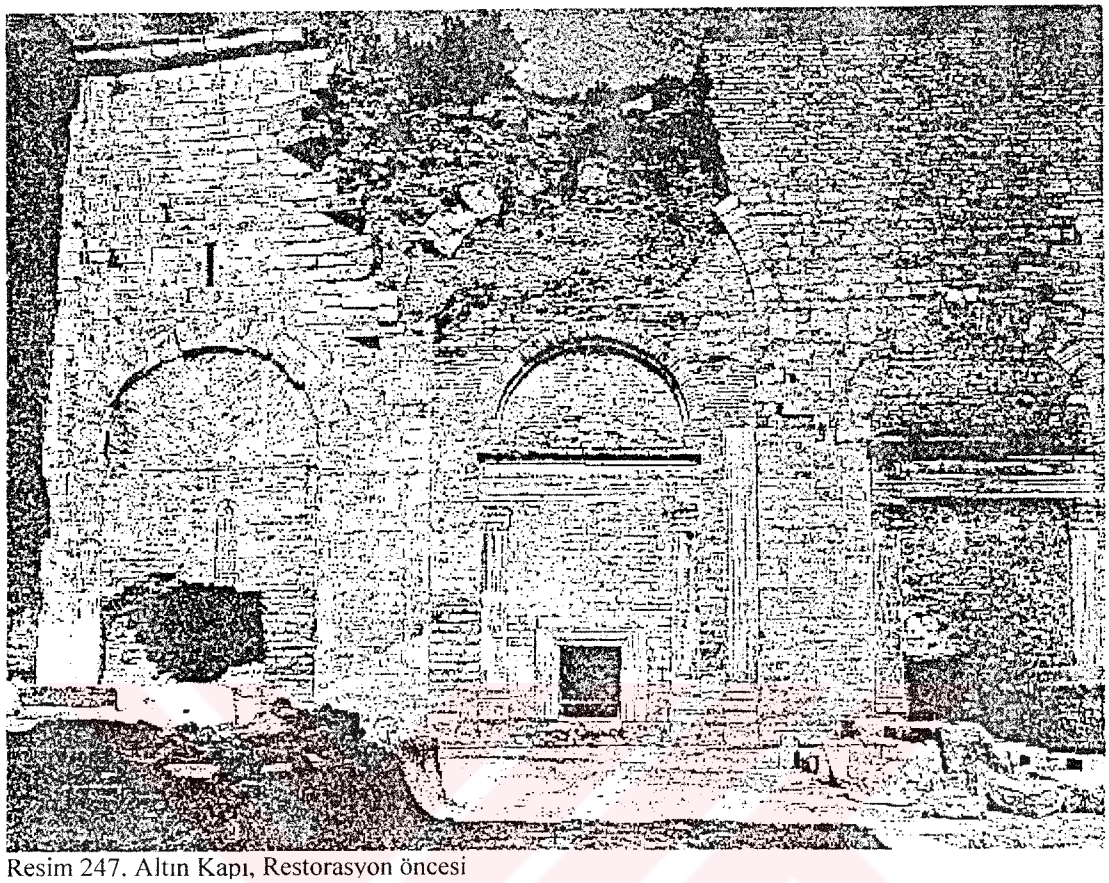

Resim 247. Altın Kapı, Restorasyon öncesi

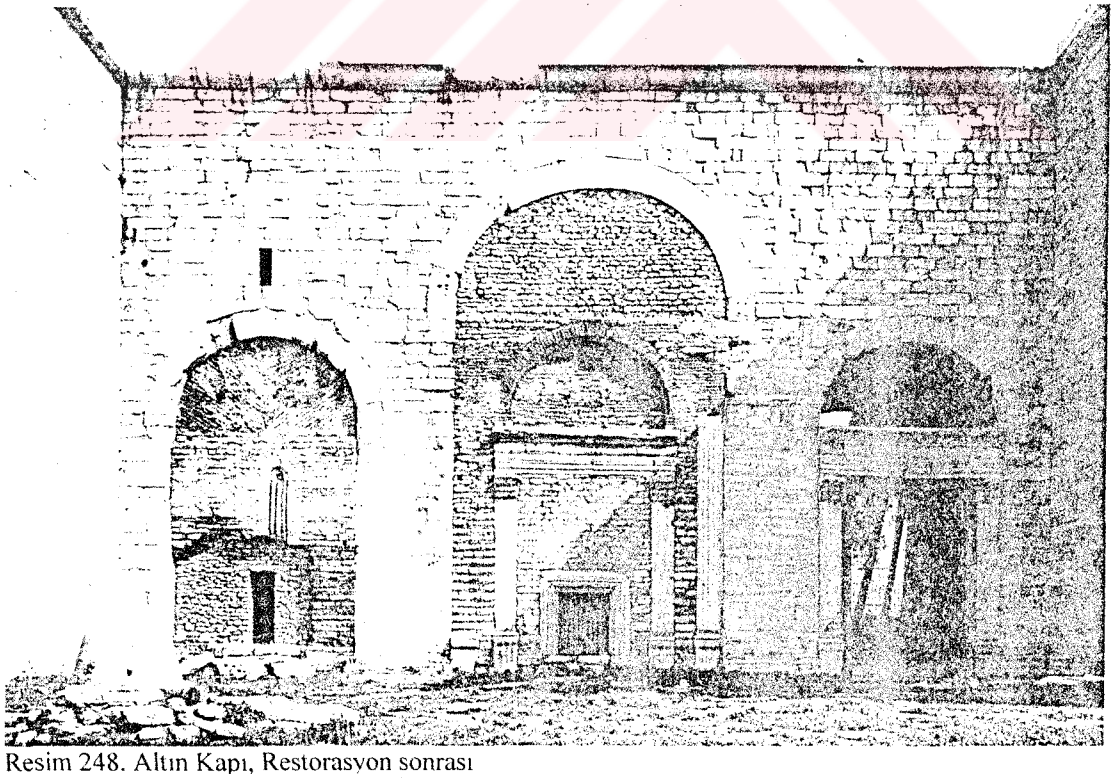

Resim 248. Altın Kapı, Restorasyon sonrası

1969-1970 yılları arasında, Ulubatlı Hasan Kulesi olarak bilinen, Karasurları'nın 70. kulesinin restorasyonunun yapılması kararı alınmıştır. Gövdesinde tehlikeli düşey çatlaklara rağmen, ayakta kalabilmiş olan kulenin üst tarafı yıkılmış ve oldukça harap görünümde idi. Taşıyıcı kemerler, kısmen harap, kısmen de yok olmuş durumdaydı. Bu vaziyette başlayan restorasyon çalışmalarına bazı popülist kaygılar yön vermiştir. Kulenin rökonstrüksiyonu yapılmış, arkeolojik kalıntı etkisi yok edilmiştir.

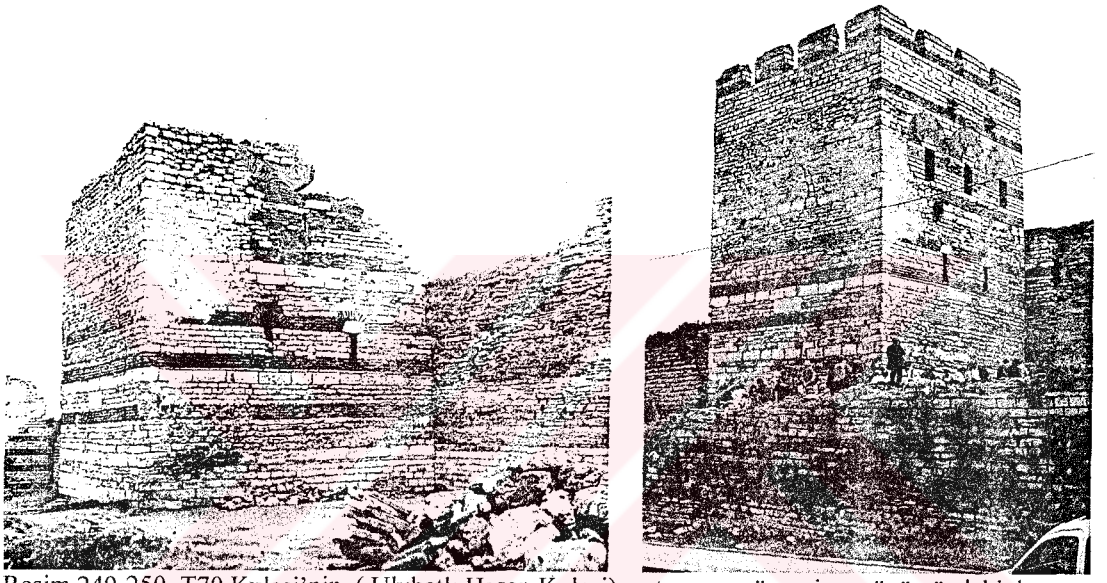

Resim 249-250. T70 Kulesi'nin (Ulubatlı Hasan Kulesi) restorasyon öncesi ve günümüzdeki durumu

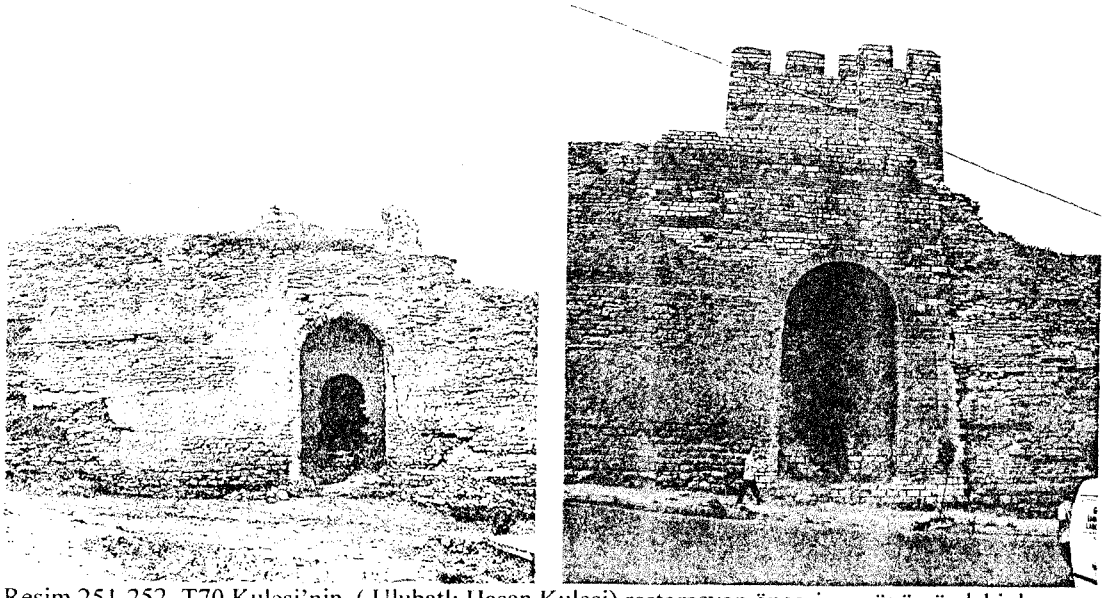

Resim 251-252. T70 Kulesi'nin (Ulubatlı Hasan Kulesi) restorasyon öncesi ve günümüzdeki durumu

Bu dönemde yapılan onarımlarda, surların harabe karakterine fazla müdahale edilmesi nedeniyle, özellikle de Edirne Kapı'da yapılan restorasyon çok eleştirilmiştir[256].

1964 yılında 1/5000 ölçekli Sur içi Nazım İmar Planı yapılmış, surlar için yeni bir yaklaşım getirmeyen plan, H. Prost planının devamı olarak hazırlanmış ve H. Prost nazım plan şartları aynen kabul edilmiştir[257].

İstanbul tarihi yarımadasının çevreleyen kara ve deniz surlarından sorumlu merci İstanbul Büyükşehir Belediyesi'dir. 1939 yılında hazırlanan İstanbul İmar Planı'nda deniz ve kara surlarının koruma bölgesi ilan edilmesinin ardından, İstanbul kentinin en önemli arkeolojik değerlerinden biri olan surların, korunmasına yönelik bütüncül bir çalışma, 1980'lerin ikinci yarısında, İstanbul Karasurları'nın Unesco "Dünya Miras Listesi" ne girmesi sonucu başlatılmıştır. 1985 yılında Tarihi Yarımada 4 farklı bölge ile Unesco "Dünya Miras Listesi" ne girmiştir. Bu bölgeler;

- Sultanahmet Arkeolojik Park (1.Derece Arkeolojik Sit Alanı ve Kentsel Arkeolojik Sit Alanı tamamı),
- Süleymaniye Cami ve Çevresi Koruma Alanı,
- Zeyrek Kilise Cami (Pantokrator) ve Çevresi Koruma Alanı,
- İstanbul Karasurları,

Surların korunması için, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile TAÇ Vakfı'nın birlikte yaptıkları çalışmada, onarım çalışması yapılacak ilk kısım en harap durumdaki Belgrad Kapısı seçilmiştir. 1986 yılında hazırlanan proje ile, 1987'de Belgrad Kapısı'nın rökonstrüksiyonuna gidilmiştir. Onu izleyerek Silivri Kapısı ve Mevlevîhane Kapısı onarılmış, Ayvansaray'da, V. Leon'un (Leon Siperi) yaptırdığı duvarın ve çevresinin onarımına başlanmıştır[258]. Özellikle Belgrad Kapısı'nda, surun 5. yüzyılda olduğu gibi, tüm ayrıntılarıyla yeniden yapılmaya çalışılması arkeolojik bir yapı için kabul edilebilirlik sınırlarının çok üstüne çıkmıştır. Belgrad Kapısı ile

[256] M. Ahunbay, "Sular maddesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.79.
[257] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., s.40-42.
[258] M. Ahunbay, a.g.e.,s.79.

Silivri Kapısı arasındaki ön sur ve hendek duvarlarının da benzer şekilde, tüm ayrıntılarıyla yeniden yapılmaları, mesleki ve akademik çevrelerce eleştiriyle karşılanmıştır. Surlarda yapılan çalışmalarla birlikte, surların güneyinde Yedikule bölgesinde, sahil yolu ile demiryolu arasındaki deri fabrikalarının ve surlara bitişik yapıların yıkılması için girişimler başlatılmıştır. 1984-1989 döneminde İstanbul Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan'ın adıyla anılan restorasyon ve rökonstrüksiyon çalışmalarına karşı gelişen tepkiler, belediye yönetiminin 1989 yılında değişmesinden sonra surların mevcut durumunun en az müdahaleyle korunması ilkesinin benimsenmesini getirmiştir.

1990 yılında Tarihi Yarımada'da, Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı hazırlanarak yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, 1994 yılında bu plan iptal edilmiştir. Bu planda Tarihi Yarımada, Merkezi İş Alanı (MİA) olmaktan kurtarılarak, belirli bir yerleşik nüfus ile bütünleşen bir tarih, kültür, turizm, ticaret ve rekreasyon alanı olarak gelişmesi planlanmıştır. Kara ve Deniz surları ile ilgili şu kararlar alınmıştır;

- Haliç ve Marmara kıyılarının kültür, turizm, rekreasyon potansiyelinin değerlendirilmesi ve Tarihi Yarımada'da su-kıyı ilişkisinin güçlendirilmesi.
- Surların ve çevrelerinin, öncelikle yerleşik nüfusun spor ve yeşil alan gereksinimleri gözetilmek üzere kültür, turizm ve rekreasyon potansiyelinin değerlendirilmesi.

1991 yılında sonuçlanan hukuksal süreç sonunda Yedikule bölgesinde bulunan işletmeler başka bir bölgeye taşınmış ve sur duvarlarının yaklaşık bir yüzyıldır ulaşılamayan 200 metrelik bölümü açığa çıkmıştır. Bu bölgede, 1991 yılında Karasurları'nın T1. ile T6. kuleleri arasında başlanan ve harap durumdaki sur bölümünde, özgün nitelikte malzeme ve teknik kullanılarak ve esas olarak sağlamlaştırma temeline dayanan onarım çalışmalarının sonuçları ortaya çıkıp tartışılmadan, belediye yönetimi 1992'de yaptığı yeni ihaleler ile Kara, Haliç ve Marmara surlarında çok sayıda yeni onarım başlatmıştır. Bu onarım çalışmalarıyla ile ilgili olarak; Kara Surları üzerinde dokuz, Marmara Surları'nda üç ve Haliç

Surları'nda bir olmak üzere 13 ayrı çalışma grubu oluşturulmuş, 13 farklı restorasyon kararları alınarak uygulamalar yapılmıştır[259]. (Bkz. Ek-5)

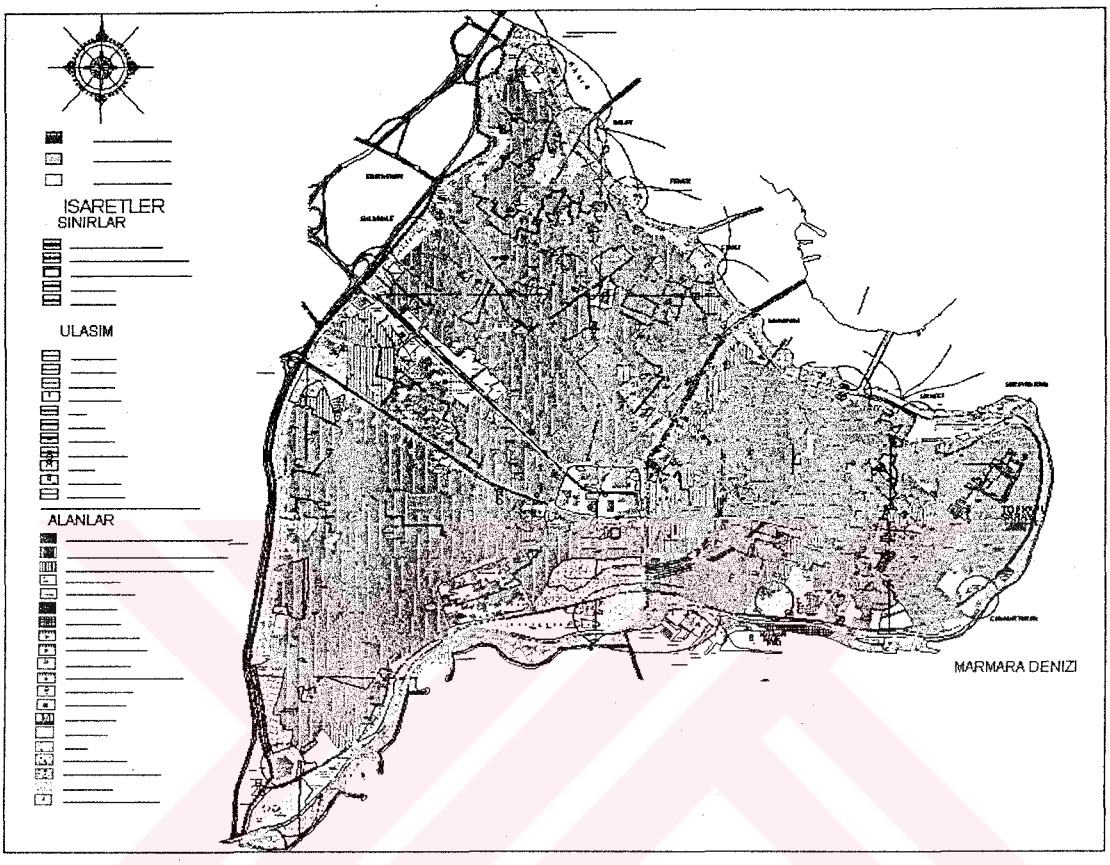

Harita 30. Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı (1990)

Bu sayısal çoğalma beraberinde olumsuzlukları da getirmiştir. Rölövesi tamamlanmadan, restorasyon projesi hazırlanmadan uygulamaya başlayanlar, yeterli denetim olmadan uygulama yapanlar, bu onarımı başlatan ve surların korunmasını amaçlayan korumacı yaklaşımı hedefinden saptırmıştır. 1994 yerel seçimlerinden sonra uygulamalar durdurulmuştur.

Günümüzde, Millet Caddesi çıkışı ile Top Kapı arasında, Vatan Caddesi çıkışı ile Edirne Kapı arasında ve Fevzi Paşa Caddesi çıkışı ile Tekfur Sarayı arasında olmak üzere üç ayrı bölgede restorasyon çalışmaları devam etmektedir. 2003 yılında başlayan restorasyon uygulamaları, bilimsellikten uzak, rökonstrüksiyonlar şeklinde

[259] Bkz. Ekler

yapılmakta, 1500 yılı aşkın bir süre ile kenti korumuş olan surların sahip olduğu arkeolojik değeri yok edilmektedir. Tarihsel değerleri koruma adına yapılan restorasyon çalışmalarının, bu değerlerin yok olmasında en önemli sebep olarak karşımıza çıkması, üzerinde düşünülmesi gereken bir paradokstur. İstanbul kentinin yönetiminde söz sahibi olan zihniyetlerin, korumacı anlayışa ve bilimselliğe aykırı davranışları, tarihe büyük bir talihsizlik olarak geçmiştir.

Günümüzde, Tarihi Yarımada toptan ticaret, perakende ticaret, kamu hizmetleri, bürolar, eğitim hizmetleri ve imalat fonksiyonunun yoğunluk kazandığı bir bölgedir. Yukarıda değinildiği gibi, mali ve finans yönetim birimlerinin yeni merkezlerinde yer alması ile bu fonksiyonun zaman içinde önemi azalmış bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, sahip olduğu tarihi eserler ile arkeolojik kalıntılar ve doğal değerleri nedeniyle turizm merkezi niteliğindedir. Turizm potansiyeli, acentalar, otel, pansiyon gibi konaklama tesisleri ve hizmet birimleri ile, özellikle Eminönü bölgesinde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Surlarla çevrilmiş olan Tarihi Yarımada, merkezi konumda bulunması, ulaşım kolaylıkları, tarihten gelen altyapı ve merkezi fonksiyonlarının burada ağırlık kazanmış olması nedeniyle, İstanbul metropolünde halen tartışılmayacak kadar önemli bir merkezdir.

4. BÖLÜM :

SUR RESTORASYONLARINDA DÜNYADAN KORUMA ÖRNEKLERİ VE İSTANBUL KARA SURLARI İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

Tarihi yapıtlar, insanlığın geçmişle olan en güçlü bağıdır. Arkeolojik kalıntılar, tarihsel sürecin günümüze yansıyan en önemli görsel kanıtlarını oluştururlar. Bu bulgular, yazılı kaynaklardan elde edilen bilgileri destekleyen ve katkı yapan, en somut delilleri bize sunarlar. Mimarlık tarihi örnekleri de bu değerlendirmenin en önemli unsurlarıdır. Varlığını günümüze kadar koruyabilmiş yapıların, işlevlerini kaybetmiş olsalar bile gelecek kuşaklara aktarılması karşımıza bir evrensel sorun olarak çıkmaktadır.

Türkiye, uygarlık tarihinin beşiği olmuş bir coğrafyanın üzerinde bulunmaktadır. Günümüzde geçmiş uygarlıkların kalıntılarını, her yerde görmek mümkündür. Avrupa'da başlayan koruma anlayışı, ülkemize çok daha sonradan gelmiş olmasına rağmen, bazı avantajlarımız sayesinde sahip olduğumuz zenginlikler, önemli ölçüde korunmuştur. Bunun yanında batılı ülkeler tarafından, Haçlı Seferleri ile başlayıp, Osmanlıların son döneminde devletin içinde bulunduğu çöküş sürecinden de faydalanarak hızlanmış olan, Cumhuriyet ile beraber nispeten kontrol edilebilen, tarihi eser kaçakçılığı ile bir çok kültür varlığımız yurt dışına kaçırılmıştır. Yüzyıllardır süren batı kaynaklı kaçakçılığa rağmen, ülkemizin sahip olduğu tarihi değerlerin yitirilmesindeki en büyük pay yine kendimize aittir.

Sanayileşmenin ülkemizde geç başlaması, dolayısıyla hızlı kentleşmenin de geç başlanmasına sebep olmuştur. Tarihi eserlerimizin korunması açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirebileceğimiz bu olay, 1950 yılında çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte başlayan plansız sanayileşme, plansız kentleşmeyi beraberinde getirmesiyle tersine dönmüştür. Sürdürülen popülist politikalar ve imar hareketleri kentlerin kimliğini değiştirmelerine sebep olmuştur. Bütün bu olumsuz gelişmeler sonucunda, bir çok tarihi eser yok edilmiş yada hasar görmüştür. Yine de şu an sahip olduğumuz tarihsel ve kültürel varlıklar bakımından, en zengin ülkelerden birisi

olduğumuzu söyleyebiliriz. Çağdaş kuramda, bütün tarihi eserler evrensel değer taşımaktadır ve bütün insanlığın ortak değerleri olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda, ülkemiz topraklarında bulunan tüm tarihi değerler sadece bize değil bütün insanlığa aittir.

Resim 253. 20. yüzyıl başlarında İstanbul Karasurları

KORUMA KAVRAMI VE RESTORASYON KURAMI

Koruma sözcüğü; yalın anlamıyla ile korumak himaye ve muhafaza etmek anlamına gelir. Korumak ise herhangi bir nesneyi her tür tehlikeden himaye etmek, esirgemek, savunmak ve tehlikeli durumları önlemek anlamlarını içermektedir. Genel anlamda koruma her tür sanat yapıtındaki bozulmanın önüne geçilmesi ve onarımının yapılması anlamlarını içeren eylemlerin tümüne verilen addır.

Mimarlıkta ise; koruma tek yapı ölçeğinden kentsel koruma alanına kadar uzanan disiplinler arası uğraşlar bütünüdür. Koruma eylemi amacına göre çeşitlilik gösterebilir. Bunlar sanat eserlerinin güvence altına alınması, kaynakların muhafazası, çevrenin korunması gibi durumlarda söz konusu olabilir. Uzun yıllar süresince müzecilik anlayışıyla ele alınan koruma kavramı günümüzde yerini çağdaş yaşam ile ekonomik ve işlevsel anlamda bütünleşen bir koruma kavramına bırakmıştır.

Koruma olgusunda geçmişin tanımlanması, günümüz ile bağlarının kurulması ve geleceğe dönük kararların alınması esastır. Korumanın yasal, idari, ekonomik, kültürel ve teknik boyutu mevcuttur. Koruma salt fiziki anlamda ele alınmamalı, sosyo-ekonomik çözümlerinde üretilmesi gerekliliği unutulmamalıdır. Koruma konusunda karşılaşılan en önemli sorun kültürel isteklerle ekonomik isteklerin dengesinin kurulmasıdır. Koruma uzun süreli bir amaçlar bütünlüğüdür ve bu nedenle yaygın kamu desteği sağlanmalıdır.

Sosyal ve ekonomik gelişmelere uyum sağlayamayan bir koruma uygulamasının başarılı olması mümkün değildir. Koruma uygulamalarında ana unsur insana hizmettir. Koruma kavramı gelişme ve kalkınmaya yardımcı unsurlara sahiptir. Korumacılık kavramı kültür birikimlerin geleceğe yönelik planlanması, yaşatılması ve geliştirilmesidir.

Yapıları yaşatılması ve işlevlerini devam ettirebilmeleri için gerekli onarımları, tarih boyunca insanoğlunun önemli bir sorunu olmuştur. Tarihsel süreçte, koruma anlayışı, farklı olarak yorumlansa da, amaç hep yapıları ihya etmek olmuş, dolayısıyla işlevini devam ettirilmeleri sağlanmıştır. Çağdaş koruma anlayışının olgunlaşmasına kadar olan süreçte, yapıların onarımları yapılarak kullanılabilir hale getirilmesi ile birlikte, eski veya yeni işlevini sürdürmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan onarımlarda, yapının tamamını yenilemeye kadar varan uygulamalar söz konusu olmuştur. 15. yüzyıla kadar devam etmiş olan bu uygulamalar, bilinçsiz koruma olarak adlandırılmaktadır. 19. yüzyıla kadar devam eden koruma amaçlı fakat hiçbir kurala bağlı olmayan uygulamaların ardından, koruma felsefesinin ilk adımları atılmaya

başlanmıştır. 19. yüzyılın bilimsel ortamında yetişen Viollet le Duc (1814-1879)[260], daha önce onarım yapan mimarların kişisel görüşlerine göre, gelişigüzel yönlenen onarımları bir düzene sokmak için atılımda bulunan bir öncü olmuş ve stilistik rekompozisyon, "üslup birliğine varma ilkesi olarak anılan kuramı ortaya atmıştır. Stilistik rekompozisyon anlayışının, yanıltıcı ve yapıyı *"belirli bir zamanda hiç var olmadığı biçimiyle tam bitmiş bir yapı haline getirme"*[261] anlayışının yarattığı sonuç karşı görüşlerin çıkmasına sebep olmuştur. Romantik görüş savunucularından olan John Ruskin, restorasyonu *"bir yapının başına gelebilecek en büyük felaket"*[262] olarak değerlendirmekte ve restorasyonun bir kandırmaca olduğunu söylemektedir. Bu iki görüşün çelişkileri ve çıkmazları arasında, çağdaş restorasyon kuramına en yakın anlayış, Camillo Boito (1836-1914) tarafından oluşturulmuştur. Ortaçağ mimarisine özellikle ahlaki ve spiritüel bir bakış açısıyla bakan Boito, tarihi yapıyı ne Violet-le-Duc gibi üslupsal bütünlük, ne de Ruskin gibi kendi haline bırakılması gereken bir anı olarak değil, bir tarihi ve estetik belge olarak değerlendirilmiş ve restorasyonu, bu belgeyi bütün içeriği ile korumak için yapılan bir teknik müdahale olarak tanımlamıştır. Boito, restorasyon konusunda daha önce ileri sürülen ve her biri ayrı bir bakış açısının parçalı görüşünü getiren üslup birliği, romantik görüş ve tarihi rekompozisyon kuramlarını çağdaş restorasyon anlayışı içinde uzlaştırıp birleştirmiştir[263].

20. yüzyılın ilk yarısında, kültür varlıklarının sürekliliğinin sağlanmasında, evrensel ortak kararlar alarak yapılacak koruma çalışmalarının tüm ülkelerin yararına olduğu kanısı güçlenmiş ve ülkelerin kendi içlerine kapalı koruma politikalarının yetersiz olduğu anlaşılmıştır.

İtalya'da Gustavo Giovanni (1873-1947) çevresiyle birlikte koruma bilincini savunan ilk kişidir. Yaptığı katkılarla Boito'nun açıkladığı, çağdaş onarım kurallarının öncüsü kabul edilen ilkeleri geliştirmiş ve bu ilkelerin uluslararası düzeyde kabulünü ve yayılmasını sağlamıştır. Giovannoni restorasyonların daha bilimsel yapılmasını ve

[260] Z. Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayınları, İstanbul, 1996, s.8.
[261] Z. Ahunbay, a.g.e., s.9.
[262] Z. Ahunbay, a.g.e., s.14.

anıtların çevre dokularıyla birlikte korunmaları görüşünü savunuyordu. Hangi devre ait olursa olsun tarihi değeri olan eser korunmalıydı, ve bunu yaparken de "stil birliği" ne, eseri ilk yapıldığı ve yapılmış olabileceği şekle döndürmeye kesin olarak karşıdır. Tarihi değerin ağır bastığı yaklaşımı eleştirmekte olan Giovannoni'nin en önemli katkısı tarihi yerleşme merkezlerine ait olan çalışmalarıdır. Özellikle tarihi anıtların çevresindeki yapıların ölçek değişimindeki etkisine, etrafları temizlenerek tek başına bırakıldıkları zaman ortaya çıkan yeni duruma dikkati çekmeye çalışmıştır. Böylece belli başlı ve en önemli yapıların tarihi değerleri yanı sıra küçük yapıların ve yerleşmelerin bütün olarak mimari düzenlerinin önemini belirtmekte faydalı olmuştur[264].

Bu gelişmeler uluslararası bir boyut kazanarak, 1931'de Atina'da toplanan "Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı"nda uzmanlar tarafından tartışılmış ve benimsenmiştir. Giovannoni'nin büyük katkısı olan bu belgede yer alan ilkelerin, başlıcaları şöyle sıralanabilir;[265]

* Yapıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için kullanılmaları önerilir, ancak bu kullanım onların estetik ve tarihi kimliklerine saygılı bir amaca dönük olmalıdır.

* Özel mülkiyetteki anıtların korunmaları için kamu yetkilileri koruyucu önlemler alabilecek biçimde güçlendirilmelidir.

* Tarihi anıtların çevrelerine saygı gösterilmeli ; hatta bazı yapı kümeleri ve pitoresk oluşumlar korunmalıdır.

* Tarihi anıtların onarımında çağdaş tekniğin sunduğu bütün olanaklar akıllıca kullanılmalıdır.

* Arkeolojik alanlarda bulunabilen her özgün parçanın yerine konulabilmesi (anastylosis) için gerekli önlemler alınmalıdır.

---

[263] Z. Ahunbay, a.g.e., s.18.
[264] Z. Ahunbay, a.g.e., s.18-19.
[265] C. Erder, Tarihi Çevre Bilinci, O.D.T.Ü., Ankara, 1975, 277-280.

Italya'da ise Giovannoni görüşlerini daha ayrıntılı olarak bir araya toplamış ve 1932'de İtalya tarafından kabul edilen bu ilkeler Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) olarak yasal bir kimlik kazanmıştır[266].

II. Dünya savaşından sonra kültürel ve tarihsel kalıntıların yalnız bulundukları ülkenin değil, tüm dünyanın ve insanlığın ortak serveti olduğu, gelecek kuşaklara aktarmada ortak çabalar sarf edilmesi gerektiği fikri yerleşmeye başlamıştır. Bu amaçla uluslararası kuruluşlar oluşturulmaya başlanmıştır. Milletlerarası Müzeler Konseyi (ICOM) 1946'da Paris'te, Avrupa Konseyi 1949'da, Unesco tarafından da "International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property" 1959'da, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) merkezi Paris'te olmak üzere 1965'te kurulmuştur[267].

Tarihi anıtların ve yerleşmelerin korunması ve onarılması için Uluslararası Venedik Tüzüğü 1964'de Venedik'te toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri kongresinde kabul edilmiştir. Bundan sonra yapılan çalışmalarla çağdaş koruma kuramı olgunlaştırılmış ve restorasyon teknikleri konusunda ilkesel bir bütünlüğe gidilmeye çalışılmıştır.

Venedik tüzüğü koruma ve yenilemenin temel ilkelerini belirlemiş, ancak bu konudaki tartışmalar halen son bulmamıştır. İnsanların farklı zaman ve bölgelerde tarihi yapılara karşı tutumları farklıdır. Ancak her zaman objenin tarihi belge değeri veya estetik değerinin önem sırası tartışma konusu olmuştur. Gayrimenkul eski eserlerin korunması olgusu yalnızca konservasyon ve restorasyon düzeylerindeki teknik olaylar değildir ve farklı düzeylerdeki yorumları da gerektirir.[268] Ancak 1964'deki temel ilkelerden geri adım atarak, bu konudaki tartışmaları sürdürmek gerekmektedir. Dogmatik olarak, arkeologlar için objenin "tarihi belge" değeri, sanat tarihçisi için "estetik bütünlük" ağır basmaktadır. Venedik Tüzüğü'nün 3. maddesi "Tarihi yapının sanat eseri olduğu kadar tarihi belge olarak korunmasını" arzu ederek

[266] Z. Ahunbay, a.g.e., s.18-19.
[267] Z. Ahunbay, a.g.e., s.163.
[268] C. Erder, Tarihi Çevre Bilinci, O.D.T.Ü., Ankara, 1975.

bu konuda bir denge kurmaktadır[269]. Mimar genelde ekonomik ölçütün ilk sıraya yükseldiği durumlarla karşı karşıyadır ve işlevlendirilen bir yapıyı onardığından, "estetik bütünlük" kavramından etkilenmektedir. Toplumsal kalkınmışlık düzeyi, sanayileşmeyi yaşayan veya tamamlamış toplumsal yapıların farklılıklarından kaynaklanan eleştiriler, Venedik Tüzüğü'nü haksız yere zedelemiştir[270].

Günümüzdeki restorasyonun uygulamalarının amacı, farklı dönemlerin fiziksel verilerini sağlamlaştırarak ve bütünleyerek korumaktır. Strüktürel sağlamlaştırma ve kısmi onarımlar ve bütünlemeler bağlamında müdahaleler yapılmaktadır. Tarihi yapılarda farklı dönemlerde yapılan müdahalelerin izleri görülebilir ve günümüze kadar gelen bu izler, yeni restorasyon çalışmalarında korunması gerekli birer tarihi belge olmalıdır. Restorasyonu yapılan tarihi yapılar, üzerinde gerçekleştirilen bir çok müdahaleler ve işlemlerden sonra ne kadar özgün ve ne kadar sahici oldukları, günümüzde koruma çevrelerince tartışılan en önemli konu olmuştur.

Madde-ruh ilişkilerine değin inançlar bugün korumaya çalıştığımız fiziksel kültür mirasının büyük bir bölümünde biçimleri ortaya çıkarmışlardır. Bu bağlamda yalnızca maddenin korunması veya kopyasının yapılması, bir anlamda maddenin ruhuyla olan bağlarını parçalamaktadır. Özgünlüğün bozulması, insanlık tarihi boyunca gerçeği arayan yolun anlaşılmasını tehlikeye sokmaktır. "*Özgünlük düşüncesi düzenle kaos arasında bir sınırdır*" diye düşüncesini açıklayan Brogger[271], özgünlük ile kaosun birbirini takip eden süreçler olduğunu vurgulamaktadır. Özgünlüğün açıklamasını, anılarımızda izleri olan tüm fiziksel çevrenin kaosa karşı korunması diye yapabiliriz. Dünya kültür mirası evrensel toplumun yaratılması ve insanlığın içinde bulunduğu kaos ortamından kurtarılması için, tarihin karanlık gecelerinde kaybolmuş bilgilerin restitüsyonuna veri sağlayan, fiziksel ve arkeolojik deliller olarak anlaşılmalıdır. Başka bir deyişle, toplumların sahip oldukları değerler, kültür mirasında ifade edilmişlerdir; bu objelerin özgünlüklerine saygı gösterilmesi söz konusu değerlerin doğalarının ve anlamlarının açıklığa kavuşturulmasına sağlıklı veri kazandırılmasıyla eşanlamlıdır.

---

[269] D. Kuban, "Modern Restorasyon ilkeleri Üzerine Yorumlar", Vakıflar dergisi, 1969, s.341-356.
[270] A. Ersen, "Koruma Politikalarına Temel Yaklaşım ve Korumada Estetik Düzeylilik Sorunu", Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s.125-127.

Restorasyon, kültürel mirasının bütünüyle yitirilmesinden kaynaklanan bir kaygının sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve haklıdır. Ancak bu noktada ortaya çıkan farklı yaklaşımlar da "özgünlük" kaygısını ortaya çıkarmış, kuram ve etik tartışmalar, anıtlardaki ve fiziksel çevredeki erozyonu izleyerek günümüze kadar gelmiştir.

Özgünlük "zamanın obje üzerindeki etkisi, insanların objelerin formlarını algılama yeteneği ve eğilimleri ve bu doğrultudaki uygulamaları" olarak tanımlanabilir. Dünya kültür mirası listesinin oluşturulmasında özgünlük, bütünlük-doğruluk-dürüstlük anlamında kullanılmaktadır. Özgünlüğü belirleyen beş önemli ölçüt söz konusudur;[272]

Form-Tasarım özgünlüğü
Malzeme özgünlüğü
Yapım Tekniği özgünlüğü
İşlev özgünlüğü
Yapının yerinin özgünlüğü

Bunlara, izlenim ve eskilik özgünlüğünü de ekleyebiliriz. Sadece yer ve işlev özgünlüğüne dayanan ve zaman boyutu olmayan bir korumanın tarihi belge değerinin zedelenmesine yol açtığı açıkça görülmektedir[273]. Bu noktada karşımıza çıkan en önemli sorun, malzemenin ömrü ve yerel yapım teknikleri, özgünlük kavramının ölçütlerini değiştirmesidir. Bir başka sorun ise yerel özgünlük kavramlarının olabileceğidir. Batı'da daha kalıcı kargir yapılar fiziksel çevreyi oluşturduğundan, Icomos ve Iccrom'un kavramlarının yalnızca Batı'ya özgü olup olmadığı ve milli koruma politikaları oluşturulabilirliği tartışma konusudur. Bazı restorasyon uygulamalarında ömrünü tamamlamış malzemenin zorunlu olarak değiştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu uygulamada, diğer tüm şartlarını yerine getirilmiş olunsa bile, özgünlük ölçütlerinin bir halkası kırıldığından, replika ve rekonstrüksiyonun tasarım ve işçiliği mükemmel de olsa, orijinallik ve patina artık

---

[271] A. Ersen, "Restorasyon ve Otantiklik", Arredamento Dekorasyon dergisi, sayı:91, 1997, s.104.
[272] A. Ersen. "Mimari Korumada Otantiklik Kavramı ve Erken Osmanlı Mimarisinin Korunması Üzerine Düşünceler", İTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı.
[273] A. Ersen, a.g.e.

yoktur[274]. Yapılarda farklı dönemlerin izleri olması durumunda orijinallik bozulmuştur, fakat tarihsel süreçte daha sonraki dönemlere ait ekler söz konusu olabilir ve bunlar da korunması gerekli özgün izlerdir. Çağdaş koruma kavramının kabul edilişinden önceki dönemlerde, kullanılan onarım yöntemleri, günümüzdeki onarımlar için bir model oluşturması düşünülemez.

Özellikle kentsel sitlerde özgün işlev veya yeniden işlevlendirilen yapılarda, aşırı yenileme hatta rekonstrüksiyon olabilmektedir. Yapıların korunması ve yaşatılmasında söz konusu olan öncelik, yapıların arkeolojik değerinin mi, yoksa işlevsel değerinin mi ilk sırada yer alacağıdır. İşlevsel önceliğin öne çıktığı yapılarda, özgünlük ölçütlerinden daha fazla fedakarlık yapılması gerekecektir. Kentsel sitlerin çöküntü alanlarına dönüşmemesi, kentlerin sürekliliği ve yaşanabilirliğinin sağlanması korumada amaç olmalıdır. Korumaya bütüncül bir yaklaşımla daha geniş bir çerçeveden bakılması, restorasyon kararlarının daha doğru verilmesini sağlayacaktır.

Restorasyonun amacı başka türlü yok olmaya yüz tutan değerleri, ekonomi ve kültür bağlamında, hızı denetlenebilen bir değişme içinde topluma geri verebilmek olarak da tanımlanabilir. Önemli olan bu hızın kabul edilebilir sınırlarıdır; ekonomik öncelikler nedeniyle bu hızın sınırı konusunda aydınlar arasında bile tam bir anlaşma yoktur ve bu sorun insan konusundaki evrensel değerlerin benimsenmesinden sonra çözüleceğe benzemektedir[275].

İstanbul Karasurları'nda olduğu gibi, "arkeolojik değeri" öncelik kazanmış olan yapıların, restorasyon ilkelerinin belirlenmesinde, göz önünde tutulması gereken en önemli husustur. Bu yapıların, günümüzde oluşturduğu eskilik izlenim değeri ve belgesel değeri açısından çok üstün bir seviyededir. Surların, restorasyonunun asıl amacı, mevcut yapıyı belgesel ve eskilik değerlerini koruyarak en az müdahale ile geleceğe aktarabilmek olmalıdır. Bu nedenle müdahalenin ilk adımı, öncelikle yapının ayakta durmasını, yani strüktürel açıdan sağlamlaştırılmasını kapsamaktadır.

[274] A. Ersen (1997), a.g.e., s.105.

Strüktürel müdahalenin büyük boyutlu tamamlamalar gerektirdiği ve hayali bir restitüsyona dayanma tehlikesinin ortaya çıktığı alanlarda ise, her nokta için uygun karar ve yaklaşımlar üretme zorunluluğu göz ardı edilmeden, yeni ve çağdaş malzeme kullanımının, yapıların ömrünü uzatmak ve tarihsel belgeyi en az yorumla geleceğe aktarabilmek açısından, en sağlıklı sonuçları vereceği açıktır. Ayrıca yapılacak müdahalelerde yapının estetik bütünlüğü açısından olmasa bile, yeni-eski malzemenin kimyasal ve fiziksel uyumu açısından kullanılacak malzemenin niteliğinin önemi vardır.

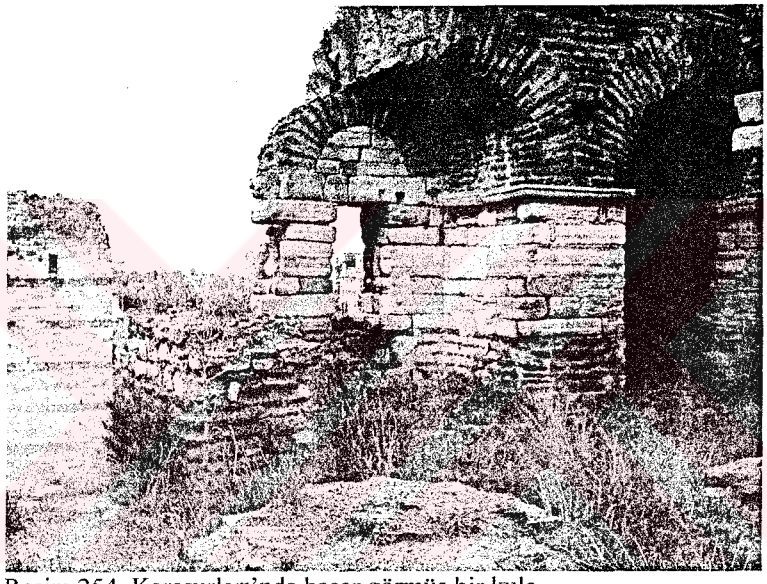

Resim 254. Karasurları'nda hasar görmüş bir kule

Arkeolojik değerlerinin ön plana çıktığı yapılarda, restorasyon kuram ve tekniği açısından uygulanması gerekli beş ilke bulunmaktadır;[276]

1. Yapının en iyi şekilde belgelenmesi,
2. Arkeolojik sit özelliği taşıyan yapıyı konsolide ederek (üzerinde ifade ettiği tarihsel belge değeri taşıyan her türlü onarımı koruyarak) yapının ömrünü uzatacak onarımları yapmak,
3. Yapı bünyesinde mevcut tekstürün kabul edilebileceği uyumlu ve minimum onarımı yapmak,
4. Yapının özgün oranlarını ve estetik özelliklerini vurgulamak,
5. Yapının rekonstitüsyonu için sondaj ve yapının analizini yapmak,

[275] A. Ersen (1997), a.g.e., s.105.

4.1. DÜNYADAN KENT SURLARI KORUMA ÖRNEKLERİ

KAHİRE KENT SURLARI - MISIR[277]

Kahire kent surları koruma çalışması, korumanın fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutları çerçevesinde düşünülmüş ve sur bölgesinin kent ile bütünleşmesi amaçlanmıştır. Çalışma, merkezi ve yerel yönetimler ile Ağa Han Kültür Servisi, Mısır Bölümü (AKCS-E) tarafından birlikte yürütülmüştür.

Kahire kentini çevreleyen, Ortaçağ'da Eyyubi Devleti zamanında inşa edilen surlar, 19. yüzyılda kısmen toprak altında kalmış ve sur duvarına bitişik yapılaşma oluşmuştur. 1999 yılında, yapımı devam eden Azhar kentsel parkı içinde yer alan kent surunun onarımına başlanmıştır. Kahire kent surları restorasyon projesi kapsamında, surların fiziksel korunmasını ve sur çevresinin rehabilitasyonunu içeren, bir kentsel dönüşüm projesi hazırlanmıştır.

Surların onarımında, modern restorasyon kuramı çerçevesinde, belgeleme çalışması yapılmış ve koruma projesi hazırlanmıştır. Sur bütününde yapılacak çalışmalarda esas alınacak yöntemler, ilk olarak seçilen pilot alanda uygulanmıştır. Pilot alanda, sur duvarlarının korunmasında uygulanacak restorasyon metotları belirlenmiş ve sur çevresindeki bölgenin rehabilitasyonu fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutları ile ele alınmıştır.

Resim 255-256. Kaire Surları'nın restorasyon öncesi ve sonrası

---

[276] Ş. Akıncı, "Bozdoğan (Valens) Kemeri Restorasyon Çalışması", Yapı dergisi, sayı:124, s.71.
[277] F. Siravo, F. Matero, Uncovering and Restoring the Eyyubid City Wall, Aga Khan Trust for Culture Yayını, İsviçre, 2001.

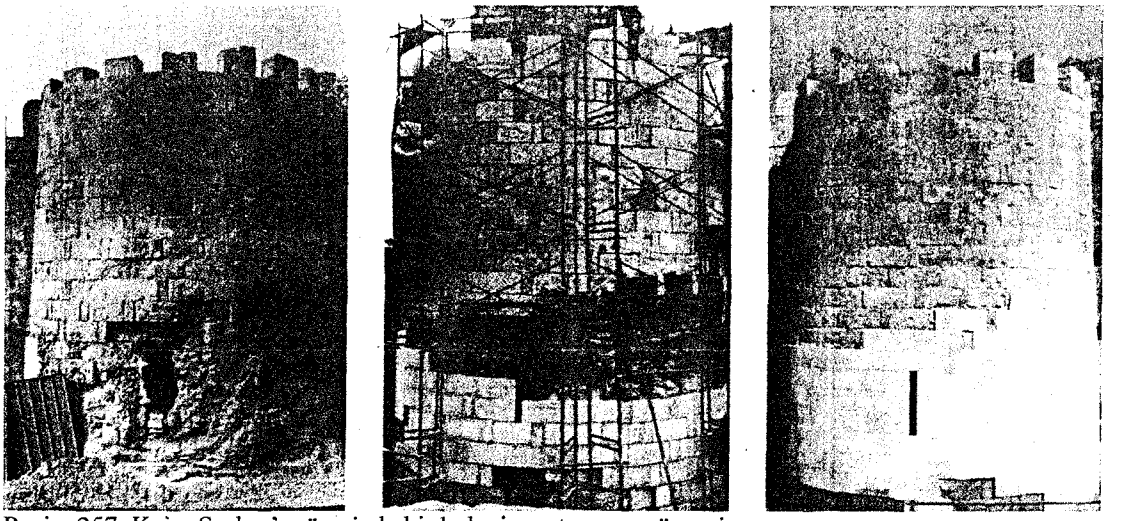

Resim 257. Kaire Surları'nı üzerinde bir kulenin restorasyon öncesi ve sonrası

Kahire kent surları projesinde, koruma çalışmaları sonrasında, kent surunun izole edilmiş bir anıt olarak kalmaması ve kent yaşamının bir parçası olması planlanmıştır. Kahire kentsel dönüşüm projesinin amaçlarından biri, turizm potansiyelinin arttırılmasıdır. Bu çerçevede, Azhar parkı ve kent surları turizm alanı olarak düşünülmüştür. Kent surlarının restorasyonu ve çevresindeki bölgenin rehabilitasyonu projesi ile, askeri anıtın yok olması ve bölgenin çöküntü alanı haline gelmesini önlemek amaçlanmıştır. Turizmin gelişmesi ile, bölge sakinlerinin de turizm ekonomisinde yer alacakları ön görülmüştür.

Kent surları ve çevresinin dönüşüm projesinin başarılı olması ve bölgenin kent yaşamına katılmasını sağlayabilmek için, birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki planlama aşamasında; sur bölgesinde yaya dolaşımını arttıracak ve ortak faaliyetlerin yapılacağı alanlar tasarlanmış ve kentsel park ile sur ilişkisinin bütünleştirilmiştir. Kent surlarında, surların kent tarihi içindeki yerini, zaman içindeki gelişimini ve yapılan restorasyon çalışmalarını içeren sergiler yapılması planlanmıştır. Eğitim ve kültürel faaliyetler kapsamında, sur çevresinde sanatçıların çalışabileceği alanlar tasarlanmıştır. Surların korunmasının devamlılığının sağlanması için, uzmanlar yetiştirilmesi ve kaynak yaratılması için çalışmalar başlatılmıştır.

RODOS ADASI SURLARI – YUNANİSTAN[278]

Koruma çalışmalarının sürdürülebilir olması için fiziksel boyutunun yanında, sosyal ve ekonomik boyutunun da ele alınması gereklidir. 1990'lı yılların başında Unesco ve Yunanistan hükümetin ortak çalışması olan "Rodos Adası Sur Hendeğinin Rehabilitasyonu" projesi kapsamında Ortaçağ'da yapılmış olan ada surları, dış mekan yaşantısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kent surunu çevreleyen 2.5 km uzunluğundaki hendek, doğal park ve açık-hava kültür alanı olarak düzenlenmiştir. Rodos Adası iklimi ve barındırdığı bitki ve hayvan türleri ile, Akdeniz'e özgün flora ve faunanın yetiştirileceği bir doğal park için uygun bir bölgedir. Adanın bu özelliği ile dairesel surun çevresindeki hendeğin her yönde farklı iklimsel özelliklere sahip olması, Rodos Adası sur hendeğinin doğal park olarak planlanmasında etkili olmuştur. Hendeğe verilen doğal park işlevi, açık hava kültür alanları yapılarak tamamlanmıştır. Hendeğin etrafındaki taş duvarların, akustik özelliklerinden yararlanarak, açık hava tiyatrosu düzenlenmiştir. Sur dışında otopark, servis alanları gibi gerekli donatıları içeren bir düzenleme de yapılmıştır.

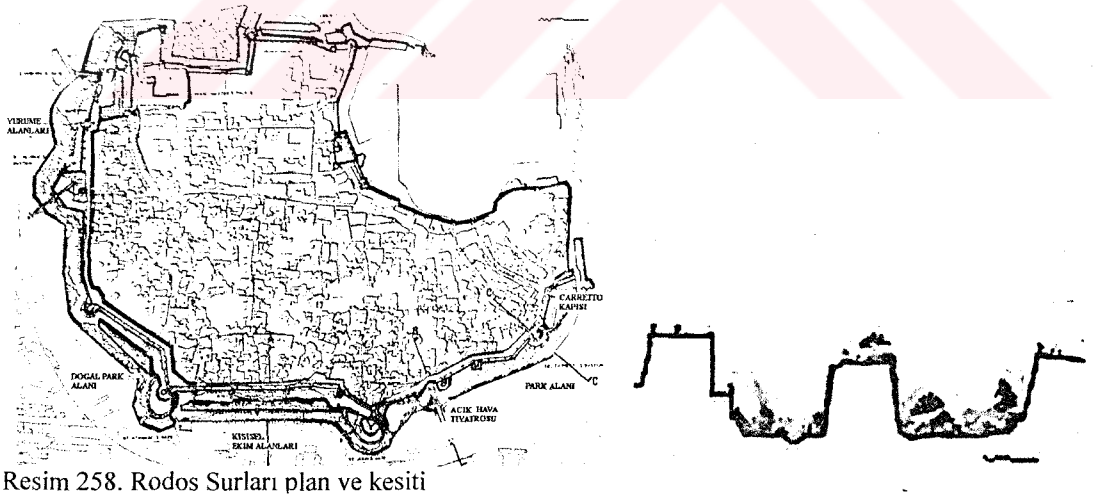

Resim 258. Rodos Surları plan ve kesiti

[278] S. Velioğlu, "Yeniden Bulduk Başlıyoruz", Mimarlık Dekorasyon, İstanbul, 1992, S:9, s. 87.

GALLER BÖLGESİ SAVUNMA YAPILARI - İNGİLTERE[279]

Savunma yapılarının ve kent surlarının korunmasında, yasal alt yapı ile desteklenen çoğulcu bir koruma stratejisi oluşturulmalıdır. İngiltere kültürel varlıkların korunmasında merkezi yönetim, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, özel sektör ve mülk sahipleri birlikte çalışmaktadır. Galler Bölgesi örneğinde, savunma yapılarının korunmasında etkili olan kuruluşlar ve ekonomik süreç incelenmiştir.

Galler Bölgesi'nde 108 tanesi taş, 319 tanesi kerpiç olmak üzere 427 tane savunma yapısı bulunmaktadır. Bu yapıların 298 tanesi kalıntı durumundadır ve arkeolojik çalışmalar yapılmaktadır. Geriye kalan 129 askeri anıtın ve 5 kent surunun korunması ve sürekli bakımını sağlanması için çoğulcu bir çalışma yürütülmektedir.

Galler Bölgesi'nde savunma yapılarının korunmasında ve restorasyon çalışmalarında, Antik Anıtlar (Ancient Monuments) kuruluşunun bir kolu olan ve savunma yapılarının korunması için oluşturulan "Cadw (David Cathcart King's Castellariun Anglicanum) Galler Bölgesi Tarihi Anıtları" kuruluşu, önemli bir rol oynamaktadır. Merkezi yönetimin dışında, yerel yönetimler ve national parks (milli parklar) kuruluşu mülkiyetleri altında olan yapıların korunmasından sorumludur. Yerel yönetimler ve milli parklar kuruluşu maddi destek ve kredi almaktadırlar. Cadw, koruma çalışmalarını maddi olarak desteklemekte veya maddi destek verecek kuruluşlarla ilişkileri sağlamaktadır. Bunun dışında yerel yönetim, mülk sahipleri, milli parklar kuruluşu ve finans kuruluşları arasında ilişkileri düzenlemektedir. Bu örgüt dışında Avrupa kredi kuruluşlarından da maddi destek alınmaktadır. Yerel yönetimler ve milli park kuruluşu restorasyon çalışmalarına teknik destek sağlamaktadır. Galler Bölgesi'nde 42 savunma yapısı merkezi yönetim tarafından, 17 tanesi ve Conwy kenti surları yerel yönetimler ve sivil örgütlerin ortak çalışması ile restore edilmiştir.

---

www.renzopiano.com

[279] R. Avent, Cadw and Castle Conservation, England, 1999.

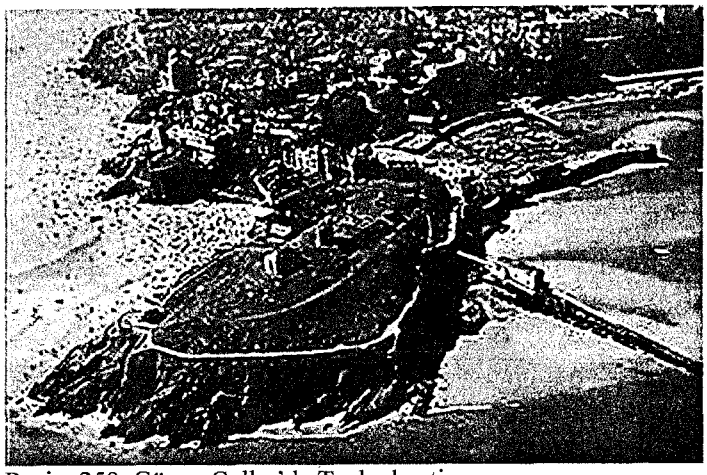

Resim 259. Güney Galler'de Tenby kenti suru

YORK KENT SURLARI - İNGİLTERE[280]

York kenti önemli bir turizm merkezidir ve kent surları ile üzerindeki Robin Hood kulesi önemli bir çekim merkezidir. York kentini çevreleyen ilk surlar, Roma İmparatorluğu döneminde yapılmış ve 19. yüzyıla kadar farklı dönemlerde müdahaleler geçirmiştir.

Kent surlarının onarım ve bakımından yerel yönetim sorumludur. Kent meclisinin aldığı kararla 1990 yılında, surların onarım çalışmalarına başlanmıştır. Koruma sürecinde, yapı belgelenmiş ve disiplinler arası bir çalışma başlatılmıştır. Kent surlarının korunmasında süreklilik esas alınmıştır ve günümüzde de surların bakım ve onarımına yıllık yaklaşık 100.000 pound (2003 yılı için) ayrılmaktadır.

4.2. İSTANBUL KARASURLARI İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

İstanbul, bilinen 2660 yıllık tarihinin büyük bir bölümünde, dünyanın en önemli ve en güzel kenti olmayı başarmış ve bunu günümüzde de sürdürebilen ender kentlerinden biridir. Tabiatın bağışladığı muhteşem coğrafya ve insanın olağanüstü emeğinin birlikteliği, İstanbul'u yaratmıştır. Kentin, asırlar boyunca kesintisiz devam eden macerasında en güçlü dayanağı sahip olduğu güçlü surları olmuştur.

Byzantion'dan İstanbul'a kadar kent sürekli büyümüş ve her büyüme sırasında daha ileriye yapılan kent surları tarafından sarılarak, koruma altına alınmıştır. 5. yüzyılda, II. Theodosios zamanında yapılmış olan sur sistemi ile son önemli büyümesi gerçekleştirilmiştir. Daha sonraları surlar üzerinde bazı stratejik zorunluluklardan ve gereksinimlerden kaynaklanan küçük ölçekli büyütmeler yapılmıştır. 1453 yılında kentin Osmanlılar tarafından fethi sırasında son işlevsel özelliğini başarıyla sergilemiş, fakat güçlü Osmanlı ordusunun büyük toplarına karşı koyamamıştır. 1453 yılı sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtada ve denizlerde hakimiyet kurma stratejisi, tehlikenin İstanbul'dan uzak olmasını sağlamıştır. Bu nedenle kentin savunmasında surlara gereksinimi olmamıştır. Sanayileşmeyle beraber savaş teknolojisi gelişmiş ve dolayısıyla savunma sistemlerinin de değişmesine yol açmıştır. Böylece surlar, kent savunmasındaki önemini yani işlevsel özelliklerini tümüyle kaybetmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla beraber sanayileşme hız kazanmış ve sonuç olarak köyden kente göçü hızlandırmıştır. 1950 yılında çoğulcu demokrasiye geçişimizle başlayan plansız sanayileşme, beraberinde plansız kentleşmeyi getirmiştir. İstanbul da bu göçten en çok etkilenen kent olmuştur. 21. yüzyılın başlarında olduğumuz şu günlerde 15 milyona yaklaşan nüfusuyla İstanbul megapolü, Türkiye'nin en büyük kenti durumundadır. Çarpık kentleşmenin günümüzde bile alabildiğince hızla devam ettiği İstanbul megapolünde, tarihi yarımada şehrin merkezinde kalmıştır. Günümüze kadar kentin varolmasındaki iki önemli faktör olan doğa ve insan, onu yok etmek için yine el ele vermişlerdir. Surların zaman içinde üstlendikleri rol ile bugün altında bulundukları tehdit karşılaştırıldığında çok çarpıcı bir tablo ortaya çıkmaktadır. İstanbul Surları, 1500 yılı aşkın tarihinin büyük bir bölümünde kenti ve kentlileri korumuş olmasına karşın, günümüzde surların kentlilere ve doğaya karşı korunması gerekmektedir.

İstanbul Karasurları'nın sahip olduğu belgesel, tarihsel, arkeolojik devirlere ait olma, nadir olma, estetik, simgesel ve mimari gibi değerler, korunması ve gelecek

[280] www.york.gov.uk

kuşaklara aktarılmasının gerekliliğini, dolayısıyla restorasyonu gündeme getirmektedir. Bu amaçla surların, kentsel ve yapı ölçeğinde koruma politikalarına ve ilkelerine gereksinimi vardır. Zaman içinde farklı dönemlerde farklı yaklaşımlarla onarılan surlar, tarihsel perspektifimizin bir yansıması olması dolayısıyla korunması gerekli öğeleri durumundadır. Surların korunmasındaki temel yaklaşım arkeolojik varlığın zedelenmemesi, geçmişe ait bütün izlerin korunması ve yapının ömrünü uzatacak tedbirlerin alınması olmalıdır. Bu nedenle minimum müdahale ilkesinden hareket edilerek, yalnız ayakta kalan kalıntıların yaşatılması için gerekli olan sağlamlaştırma işlemleri uygulanmalıdır. Onarımda özgün dokular ortaya çıkarılarak mesajları yeniden algılanabilir duruma getirilmeli, yaşamlarını sürdürmeleri için önlemler alınmalıdır. Rekonstrüksiyonlara gidilmemesi, özellikle varsayımlara dayanan yaklaşımlardan kesinlikle kaçınmak gereklidir. Yalnız mevcut öğeleri strüktürel açıdan desteklemek için gerekli eklerin yapılması şeklindeki bütünlemeler kabul edilebilir[281].

Evrensel değer taşıyan bu antik mimarlık örneğinin gelişigüzel onarım veya büyük ölçekli yenilenmesinin görsel etkisi ve neden olacağı tarihi yanılgılar, geçmiş dönem restorasyonları ile açıkça ortaya konulmuştur. Özgün yapısıyla korunan surlar, İstanbul tarihi ve dünya kültürü için değer taşıyan varlıklardır. Kimliği değiştirilmiş, tarihi değeriyle oynanmış dokular ilginçliğini yitirmekte, itici görüntüler sergilemektedir. Rekonstrüksiyonlar sırasında özgün dokusu zedelenen ve varsayımsal bir takım ayrıntılarla bütünlenen (ki bunlar yanlış da olabilmektedir) kısımlar, ilk tasarımdan çok farklı bir sur yapısı ortaya çıkmaktadır[282].

Antik ve Ortaçağ izlerinin korunmuş olmasının büyük bir şans olarak değerlendirilmesi gerekirken, İstanbul'un bu zenginlikten kolayca vazgeçmesi söz konusu olamaz. Döneminin en ileri askeri mimarlık örneği ve türü içinde önde gelen bir kültür varlığı olan İstanbul Karasurları'nın tasarımı şaşırtıcı bir çeşitlilik, form zenginliği sunmaktadır. İlk bakışta benzer gibi görünen kulelerin her birinin hikayesi,

[281] Z. Ahunbay, "Surlar Nasıl Korunmalı", İstanbul dergisi, sayı:13, 1995, s.75.
[282] Z. Ahunbay, a.g.e.,s.76.

bugüne ulaşan durumu farklıdır. Depremlerde değişik şekilde yıkılmışlar, farklı zamanlarda, farklı örgülerle yenilenmişlerdir.

Her zaman yeni bilimsel bulgular sunmaya hazır olan bu tarih kitlesi, Ortaçağ insanındaki yaratıcı güç hakkında da eşsiz bir gösterge oluşturmaktadır. Yeni bilgiler sunan tabakaların dikkatle açılması, belgelenmesi, uzmanlarca yorumlanması, gelecek kuşaklar için saklanması bu kültür varlığının sorumluluğunu üstlenen belediyenin ve koruma uygulamasını gerçekleştirecek uzman ekiplerin özel bir çaba göstermesini gerektirmektedir. Barındırdıkları tarihi verilerle eşsiz bir tarihi bilgi kaynağı olan bu varlıklara taş yığını gibi davranmak, onları kasıtlı olarak yok etmeye yönelik çabalara izin vermemek gerekir. Yerine bir daha konulamayacak kaynakların tüketilmemesi gerekmektedir.

Surların çevreleri, göze hoş gelmeyen baraka, atölye, depo gibi amaçlarla kullanılan yapılarla kapatılmakta ve çöküntü alanı görünümü vermektedir. Çevrede yaşayan veya başka yerden gelen insanların vandalizmine karşı alınan kayda değer bir önlem bulunmamaktadır. Her gün surlardan taşlar sökülmekte, molozlar ve çöpler yakın çevreye atılıp yakılmakta, kuleler bir takım kişilerce barınak olarak kullanılmaktadır. Geçmiş dönemlerde yapılan onarımlardan son yıllardaki restorasyonlara kadar bütün onarılan kuleler bugün bir hela ve yoksul barınağı durumdadır.

10-14 Eylül 2003 tarihleri arasında, Avrupa Nostra Bilimsel Konseyi, şehrin savunma surlarının yeniden ele alınması ve değerlerinin artırılması amacıyla Yıldız Teknik Üniversitesi'nde toplanmıştır.

Konsey, surların Avrupa için hangi anlamı ifade ettiği konusunda tartışıp karara vardıktan ve sit alanına ziyaretler yaptıktan sonra, sonuç bildirgesinde;

"1) İstanbul'u çevreleyen ve kenti korumuş olan surlar bir yandan fiziksel nitelikleri nedeniyle (26 km. uzunluk) bir yandan 5. yüzyıldan 16. yüzyıla uzanan kronolojik boyutuyla Avrupa kültürü için en önemli yapılardan birini temsil etmektedir.

Roma ve Bizans Imparatorlukları'ndan, Haçlıların geçişine ve son olarak da Osmanlı İmparatorluğu'na bu surlar, tarih boyunca sur yapma biliminin bütün karakteristiklerini birleştiren gerçek bir modeli simgeler.

2) Eğer özgünlüğü ve özgün yapısı gerektiği gibi korunur ve tarihsel dokusuna ihanet edecek tüm değişiklikler ve yeniden yapım faaliyetleri engellenirse, bu surların toplamı sadece orada yaşayan yurttaşlar için değil tüm dünya için yaşam alanı ve kültürel beslenme kaynağı olur.

3) Prost şehirleşme planındaki başka şeylerin yanı sıra tarihi şehir merkezini, mevcut kenar mahallelerini ve denize ulaşım yolunu birbirine bağlayan yeşil bir bölge/kemer yaratmak gibi talimatların hemen uygulamaya geçmesi gerekmektedir. Kara ve deniz yoluyla yapılan ulaşımın yarattığı kirlilik bu doğal filtre sayesinde azalacakken, aynı zamanda mekanın kalitesinde net bir artış yaşanacaktır. Ayrıca yurttaşlar için de boş vakitlerini rahatça geçirecekleri bir mekan haline gelecek ve kültürel turizme ikili bir ziyaret yeri olarak hizmet edecektir.

4) Surların korunmasında en önemli şeylerden biri, restorasyon çalışmaları sırasında tarihe tanıklık etmiş tüm ayrıntıları dikkate alma gerekliliğidir. Bu kullanılan malzeme ve tekniklerle ilişkili, uygun tüm arkeolojik ve tarihsel bilginin toplanması anlamına gelir. Dolayısıyla yüzyıllar sonucunda gelişmiş uluslararası ortak mirasın korunmasının yanı sıra tikel ve özel örneklerin nasıl ele alınması gerektiği ile ilgili bir restorasyon felsefesi geliştirilmesi ve bu konuda Venedik Belgesi uygulanmalıdır.

5) Yukarıda anlatılanların ışığında ve tüm sonuçlarıyla birlikte nitel tarafının garanti altına alınması için, Avrupa Nostra Bilimsel Konseyi, yerel ve çeşitli Avrupa üniversitelerinden, uzman kurumlardan ve bu disiplinin uzmanlarından oluşan bir araştırma enstitüsü kurulmasını tavsiye etmektedir. Bu enstitünün amacı, yapılacak bütün müdahalelerden önce bir veri bankası ve "surlar atlası" oluşturmak olmalıdır. Aynı zamanda restorasyon işinde çalışacak teknisyenlerin ve diğer kişilerin formasyonuna, seminerler ve laboratuarlar aracılığıyla katkıda bulunacaktır. Böylece bu araştırma enstitüsü, surların iyileştirilmesinde ve korunmasında yaralı bir biçimde

müdahalede bulunabilir hale gelecektir. Bu birikmiş deneyim giderek tarihi kente yapılacak tüm müdahalelerde ve hatta diğer ülkelerdeki surlarla ilgili faaliyetlerde bir referans merkezi haline gelebilir.

6) Bilimsel Konsey, Avrupa topluluklarının da desteğini almak ve İstanbul surlarıyla ilgili genel bir çerçevenin parçası olmayan anlık tüm müdahaleleri engellemek için; bilimsel çalışmalarla desteklenen kesin ve açık restorasyon projelerini içeren surlarla ilgili bütünsel bir program oluşturmanın kaçınılmaz olduğuna karar vermiştir. Gerçekten de, çeşitli dönemlerde üzerinde çalışmalar yapılmış, değişik teknikler kullanılmış, yarı endüstriyel ölçekte yeniden inşa edilmiş karma bir sur daha sonrasında tutarlı bir müdahalede bulunmayı imkansız hale getirebiliyor." önerilerin gerekliliği hususunda karar vermiştir[283].

İstanbul'daki en önemli mimari miraslarından birisi olan surlar, kentin tarihini temsil etmektedir. Diğer özellikleriyle birlikte surların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması kuşkuya yer bırakmayacak kadar kesin bir tavırdır. Bu amaçla öncelikli olarak, uzun süreci kapsayacak ve koruma amaçlı politikaların belirlendiği İstanbul master planlarının hazırlanması olmalıdır. Bu planın, ülkesel planlamaya da yön verecek nitelikte olması ve gelecek yüzyılların İstanbul'una sorunsal bir yaklaşımda olması gerekmektedir. Bu planın yapılması yeterli değildir. Bu politikaların sürekliliğinin sağlanması için planda belirtilen hususların yürütücülerin keyfine göre değiştirilmemesi ilkesinin getirilmesi gereklidir. Kurumsal bir nitelik kazandırılan plan, radikal yaklaşımlar içerse bile vakit geçirmeksizin uygulanmaya konulmalıdır.

Tarihi Yarımada, taşıdığı nitelikler bakımından bütüncül bir yaklaşıma gereksinimi vardır. Salt yapıların tekil olarak ele alınıp restorasyonlarının yapılması ve korumaya alınması yeterli değildir. Şu anda içerdiği fonksiyonlar gereğince büyük bir baskı altında olan yarımada, bu baskıdan dolayı yapılan imar hareketleri ile tarihsel niteliğini kaybetmeye devam etmektedir. Sahip olduğu değerler bakımından turistik potansiyeli yüksek olan bölge, turizm ve yan sektörlerinin kullanımının artırılmasıyla

[283] Europa Nostra Bilimsel Komitesi, 39. Toplantısı Sonuç Bildirgesi, İstanbul, 2003.

doğal bir koruma sürecine girmiş olacaktır. Ayrıca konut bölgelerin yayılması sağlanarak her mevsimde ve her saatte yaşayan bir kent olması sağlanacaktır. Toplu taşıma olanaklarının artırılması ile, trafik sorunun çözülmesi sağlanmalıdır. İstanbul'un, 27 yüzyıla yaklaşan bilinen tarihi ile toprak altının arkeolojik bir hazine olduğu kuşkusuzdur. Bu nedenle günümüzde yapımı devam eden metro inşaatının Tarihi Yarımada'ya büyük zarar vereceği kesindir. Şu ana kadar yapımı bitmiş olan metro inşaatının dışındaki, özellikle Taksim'i Yenikapı'ya bağlayacak olan hattın mutlaka iptal edilmesi gereklidir. Tarihi Yarımada'daki trafik yoğunluğunu oluşmasına neden olan etkenlerin ortadan kaldırılması ile birlikte Karasurları'nı baskı altına alan taşıt sirkülasyonu kontrol altına alınmış olacak ve dokunun bozulmasına sebep olan, yeni sokak ve caddelerin açılmasına gerek duyulmayacaktır. Şu ana kadar Karasurları güneyden kuzeye doğru sırasıyla, Sirkeci-Florya sahil yolu, demiryolu, Yedikule-Belgrad Kapısı arasında bir yol, Millet Caddesi, Vatan Caddesi, Örülü Kapı-Edirne Kapı arasında bir yol ve Fevzi Paşa Caddesi tarafından olmak üzere 7 noktadan kesilerek taşıt trafiğinin rahatlatılması düşünülmüştür. Bunun yanı sıra Yedikule Kapısı, Belgrad Kapısı, Silivri Kapı, Mevlevîhane Kapısı ve Eğri Kapı taşıt trafiğine açıktır ve ağır taşıtlar tarafından da kullanılmaktadır. Taşıt trafiğinin yeniden düzenlenmesiyle, kapıların taşıt trafiğine kapatılması sağlanmalıdır. Taşıt trafiği için, ana arter olarak kullanılan caddelerin uzantısı olan ve Karasurları'nın kesilmesiyle açılmış noktaların kullanılması, diğerlerinin de trafiğe kapatılarak çevre düzenlemesi yapılarak yeşil alan olarak değerlendirilmelidir.

Surların sahip olduğu özelliklerden dolayı arkeolojik koruma gereklidir. Orijinal işlevini kaybetmesi ve yeniden aynı işlevin verilmesi mümkün olmadığından, açık hava müzesi olarak ve yer yer kültürel-sosyal amaçlı aktiviteler için kullanılması düşünülmelidir. Bugünkü durumları bunları gerçekleştirmek için uygun görünmemektedir. Sur içi ve dışı yakın çevresinin sağlıklaştırılması bu kilometrelerce uzunluğundaki anıt dizisini koruyacaktır. Başarılı bir koruma uygulaması için kentli ve kültürel çevrenin bütünleşmesi gereklidir. Eğer kentli surun tarihten gelen bir kent sınırlayıcısı olarak varlığını sürdürmesinin anlamını kavrar ve bir bütün olarak yaşamasının önemli olduğu bilincine varırsa, onu korumak isteyebilir ve bu yöndeki çabalar olumlu sonuç verebilir.

Surlar boyunca pitoresk görünümün korunması, güzel bir çevrenin oluşturulması için planlama yapılması önemlidir. Surların işlevsel olduğu dönemlerde bile, kulelerin giriş katları üst katlardan bağımsız olarak düzenlenmiş ve sivillerin kullanımına ayrılmıştır. Aynı amacın bir uzantısı olarak, kulelerin içleri yer yer sergi ve dinlenme köşeleri olarak düzenlenerek, kentin kültür yaşamına büyük katkılar sağlayabilir. Ortaçağ mekanının yaşanması, kentliye ve turistlere çok ilginç bir deneyim sunabilir. Canlanan çevrenin yaşayan insanlara kültürel gelişme ve rekreasyon hizmeti sunma olanağı üzerinde düşünülmelidir. Sosyal değişim beklenmeden de onarılan kısımların halkın kullanımına sunulması, sürekli bakım ve güvenlik için kurumsal tedbirler alınması gerekir. Böylece geriye dönüş olmaması sağlanmış olur.

Surların yakın çevresindeki bostanlar ve mezarlıklar, Karasurları'nın zengin bir yeşil doku içinde algılanmasını sağladığı için korunmalı ve yer yer ek yeşillerle desteklenmelidir. Sur dışında, yola kadar olan bölümünün temizliğinin büyük ölçüde yapılmış olmasıyla birlikte, yolun diğer tarafındaki yapılaşmanın kontrolsüz gelişmesine izin verilmeden mevcut yapıların surlara yaklaşımı irdelenerek gerekirse yıkılması gereklidir. Ortadan kaldırılan görsel kirlilikle birlikte, oluşturulacak çevresel bütünlük içinde surların rahatlıkla algılanabilmesi ve kavranması sağlanmış olacaktır. Sur içinde, surlara çok fazla yaklaşan yapılardan (tarihi değeri olanlar hariç) arındırılarak, koruma kuşağının oluşturulması gereklidir. Surlara yaklaşım alanlarındaki yoğunluk ve gabari, saygı çerçevesine oturtulan bir tutumla biçimlendirilmelidir.

Karasurları'nın restorasyonu bütüncül bir planın parçası olarak görülmelidir. Sadece yapıya müdahalenin, kısır döngünün kırılmasına olanak vermeyeceği aşikârdır. Ayrıca her restorasyonun yapıya vereceği zararlar da düşünüldüğünde, çok sık tekrarlanacak onarma çalışmaları (özellikle bilimsel olmayan onarımlar) geriye dönüşü olmayan bir değerin yok olmasına sebebiyet verecektir. Restorasyonda amaç; yeni restorasyonları gerektirmeyecek önlemlerin alınması, yapının orijinalitesinin korunarak ömrünün uzatılmasını sağlamak olmalıdır ve ayrıca farklı dönemlerin fiziksel verilerini sağlamlaştırılarak koruması gereklidir. Karasurları hakkında koruma önerilerini; yasal, sosyo-ekonomik ve yapısal öneriler olarak üç ana grupta toplayabiliriz.

4.2.1. YASAL ÖNERİLER

Yaşatılması gerekli tarihsel ve kültürel varlıkların korunması, bireylerin iyi niyetli davranışlarının yeterli olmayacağı, toplumsal bir sorundur. Koruma düşüncesini şekillendiren yasal, örgütsel ve parasal düzenlemelerle, korumaya karşı takınılan tavırlar değerlendirildiğinde, konuyu benimsemiş ve inanmış bir kamuoyuna dayanmayan bir anlayışın aydınlar kurumu olmaktan ileri gidemeyen bir oluşum olması kaçınılmazdır. Geçmişte olduğu gibi, bazı devlet organlarının merkez örgütlerinde görev yapan birkaç inanmış kişinin dışında fazla ilgi çekmemekte, yeteri sayı ve nitelikte taraftar toplayamamaktadır. Koruma bilincinin yerel yöneticilere ve geniş halk kitlelerine aktarılması konusunda yeterli programlar oluşturulduğu da söylenemez. Yakın geçmişe kadar kültür varlıklarının korunması program ve eylemleri, çoğunlukla müzecilikle koşut ele alınarak ve örgütlerin buna göre şekillendirilmiş olduğu sonuçlarıyla birlikte aşikârdır. Günümüze kadar olan yasal düzenleme ve örgütlenmelerin çoğu, koruma ve onarım etkinliklerinin eğitim sektörü bünyesinde ve müzeler örgütü eliyle yürütülmesini öngörmüştür. Bu nedenle, korumayla ilgili kurumsallaşma ve kurallar yeterince oluşturulamamıştır.

Kurumsal bir korumanın ilk adımı, yasal düzenlemelerle korumanın alt yapısının hazırlanması olmalıdır. Bu amaçla hazırlanacak yasaların, toplumsal bilinçlendirmeyi ve örgütlenmeyi ilk hedef olarak seçmesi, zorlayıcı değil gönüllü korumacı anlayışını getirecektir. Korumanın gerçek anlamda hayata geçirilmesi için en büyük görev, kullanıcılara düşmektedir. Çünkü koruma, tarihin her hangi bir kesitindeki bir faaliyet değildir, bir süreçtir ve devamlılık gerektirir. Fakat bu süreçteki her tarihsel kesitin de, korunacak değerler üzerinde ayrı bir önemi vardır. Bu süreci sekteye uğratacak bir olay yada yaklaşım geriye dönüşü olmayan zararlara yol açabilir.

Toplumsal bilinçlenme ve örgütlenme korumanın temel yaklaşımı olsa da, bir takım unsurlarla desteklenmediği sürece amacına ulaşması çok zordur. Çöküntü alanlarına dönüşmesini istemediğimiz tarihi kentlerimizin, sahip oldukları yapıların restorasyonu kaçınılmaz olarak gündeme gelmektedir. Böyle bir süreçten geçmekte olan Istanbul, tarihi kent dokusunun önemli bir kısmı çöküntü alanıdır. Yapılan

restorasyon uygulamaları, tek tek binaların kurtarılması şeklindeki çabaların ötesine geçmemiştir. Yalnızca Unesco tarafından finanse edilen ve belediye tarafından yürütülen, Haliç kıyısındaki Fener ve Balat'ta başlatılan bölgesel koruma çalışmaları bir istisna olarak kalmıştır.

Kentlerin tarihinde çok büyük öneme sahip olan, anıtsal nitelik taşıyan ve özelliklerinden dolayı ender bulunan yapıların "İstanbul Karasurları'nda olduğu gibi", korunması ve yaşatılması sorunu, sübjektif nitelikteki çözümleri gerektirmektedir. Karasurları'nın gelecek kuşaklara "özgünlüğünü koruyarak" iletilmesi, özgün çözümler ile birlikte, çok yönlü olarak ele alınarak değerlendirilmesi gereken, koruma önlemlerinin uygulanması ile sağlanabilir.

İstanbul Surları'nın korunmasında ilk aşama, özgün yasal düzenlemeler yapılarak, korumada ilkesel bütünlüğün sağlanması ve yön verici hususların belirlenmesi olmalıdır. Böylece sürekli ve kalıcı çözümlemelerin hayata geçirilebilme fırsatı yaratılmış olacaktır.

4.2.1.1 GÜNÜMÜZE KADAR SURLARIN KORUNMASINDA ETKİLİ OLAN YASAL DÜZENLEMELER

Geçmişten günümüze dolaylı veya dolaysız olarak, surların korunması veya onarımları konusunda kararlar alınmıştır. Bu düzenlemelerden kesin sonuç elde edilemese bile, tahribatı azaltıcı etkisi olduğu söylenebilir.

Yapılan düzenlemeleri, batılılaşma sürecinin başladığı Tanzimat Fermanı'na kadar olan dönem ve Tanzimat Fermanı'ndan günümüze kadar dönem olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen süreçte, düzenlemeler fermanlarla ve fıkıh (yerel Kadı'nın verdiği) hükümleriyle yapılmıştır. Tanzimat dönemi ile birlikte yasalaşma ve kurumsallaşma girişimleri görülmektedir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı öncesinde, sur içi bölgesini düzenlemeye yönelik, 1795 tarihli ferman elimize ulaşmıştır. Bu belgede, surlara yaklaşma mesafelerini, surlara

bitişik yapılaşma ve gabariler konusundaki kısıtlamaları içermektedir. Sur içindeki binalarla sur duvarları arasında 4 zıra (yaklaşık 3m) genişliğinde yol bırakılmasını öngörüyordu. Sur duvarlarına bitişik olarak yapılan binaların yüksekliğinin 4 zıradan fazla olmayacağını ve asmalık ve benzeri bitkilerin ekilemeyeceği hükmünü getiriyordu[284]. Fermanın tam metni şöyledir;[285]

"Fi'l dahil-i, surda olan ebniye, her ne makule olur ise olsun, kale dıvarı tarafından 4 zıra tarika terki ile civar-ı kaleye fasıla olarak ol tarafa şennişin ve taht-el sema ve asmalı misullu ebniye ihdas olunmaması ve haric-i surda kale dıvarı zirinde olan ebniyenin dahi bir minval meşruh inşa olunmaları nizam-ı kadimden iken bir müddetten beru bu nizamın icrasına akdam olunmayarak ebniye eshabı fırsat buldukça kale ağasından tezkere ahz ile civar-ı kale üzerine köşk misillu binalar ihdas ile haric-i surda olan dükkanların üzerine birer takrib bekar odaları bina ve ekserisinin derunlarına eşhas makulesi iskan olunduğundan bu esnada bigazaeteali (Tanrı korusun kaza ile) vuku bulan harikin dahil-i sura duhuline hilaf-ı nizam civar-ı kaleye muttasıl olan ebniyenin irtifaı sebep olduğu zahir olup, badezin bir hüsn-ü nizama rabtı hususunda irade-i aliye müteallik olmaktan naşi, ol babda Yeniçeri Ağasına ve .Bostancıbaşı ve emtia ve dehan gümrükleri eminleri ve Hassa mimarbaşısına hitaben bir kıt'a. emr-i ali istar ve civar-ı kaleye muttasıl olmayıp hariçte olan esnaftan dükkanları kad'ının (yüksekliğinin) hasb-el zarur 4 arşından ziyade muhtaç olanlarının tefrik ve taht rabıtaya ithal ve tanzimi babında bir mahalle tecümmü ve esnaftan lüzum olanlar dahi ihzarbirle civar-ı kaleye muttasıl olan dükkanların irtifaları al-ed devam 4'er zıra olup, kepenkleri üzerine pike ve taht-el sema ve asmalık ihdas olunmayarak sakafları dahi yüksek olmamak ve basit ve kargir olarak inşa olunmak üzere o makuleler başka ve civar-ı kaleye muttasıl olmayıp dahil ve .haric. surda olanlardan sanat ve ticareterine göre kad'i 4 er arşından ziyadeye muhtac olanlar dahi kezalik mezkur şerait üzere inşa olunmak vech ile, başka defter. indirilip, suret-i nizamı ifade olunması tenbih ve tekid olunmuştu. Bu defe mumaileyhin taraflarından takdim olunan bir kıta takrirde harik-

[284] S. Denel, Batılılaşma sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, İstanbul, O.D.T.Ü., 1982, s.67.
[285] S. Denel, a.g.e., s.XXVIII.

i mazkurda muhterik olan esnaf kethudalarından ve yiğitbaşılarından 2'şer, 3'er neferi ihzar ile civar kaleye muttasıl olub, hariç ve dahil-i kalada vaki olan dükkanların al-elumum kadları 4'er zıra ve kargir yapılmak ve haric-i surda vaki esnaftan pekmezci ve zeytinyağcı ve ecnas-ı zehair (zahire cinsleri) furuht olunur (satılır) pirinçci dukkanlarının hasb-el zarur kadları ve dehancı dükkanları nehayet 6'şar zıra olmak ve dahil-i surda sanatı ateşe muhtaç dökmeci ve kazgancı (kazancı) ve kantarcı dukkanlarıyle uzun çarşı esnafından mühimmat-ı tersane imaline me'luf olan esnaf ve mahal-ı sairede olan bakkal dükkanları 5,5 zıra inşa olunmak ve hariç ve dahil-i. surda muhterik olan abacı ve kebeci (keçecil ve yemişçi ve taşçı ve balıkçı ve attar ve berber ve kahveci ve tekneci ve saire bu makule dekakin kadları al-es-seviye 4'er zıra olup, çatı ve kepenkleri üzerine pike ihdas olunmayarak, yüksek sakaf ve menfiz ve medhal olmamak mecmuu. fısk olan bekar odaları ve kahvehaneler ve sair ahşaptan mahal ve mesken bina olunmamak üzere nizamı verildiği tahrir ve inha olunmuş olmaktan naşi, keyfiyet rikab mustetab mülukaneye bad-el arz veya bad-el hilaf emr-i ali ve mugayir-i nizam ve bir ve bir taraftan rica ve şefaat ve rikab-ı Humayûn ve divan-i ali tasdi'a mubaderet olunur (başlanır) ise eshabına cevap verilip bu nizam al-ed devam icra olunup hilafı hareket edenlerin derhal tedipleri icra olunmak mazmununda (anlamında) Hattıhumayun şevketmakrun şerefbate-i südur olmakla, belada mezkur nizam verildiği üzere civar-ı.kalaya muttasıl olup, hark ve dahil-i kalada baki dekakinin al-elumum kadları 4'er zıra ve kargir yapılmak ve kepenkleri asmak için saçak yapılmayıp, fakat kepenkleri asacak birer hafifçe yeriş (kiriş) utzatılmak ve cephesine çatı ve pike ve tahtaboş ve şirvan ve maksure misillu enva ahşabı bina yapılmamak ve haric-i surda vaki esnaftan pekmezci ve zeytinyağcı ve ecnas-ı zehair furuht eden pirinciçi dükkanlarının hasb el zarur kadları 6'şar ve tününcü dükkanları nehayet 6'şar buçuk /6,5) zıra olup, ber vech-i muharrer çatı ve kepenkleri üzerine pike ve tahtaboş ve şirvan misillu ebniye yapılmamak ve dahil-i surda sanatı ateşe muhtaç dökmeci ve kazgancı ve nesarcı dükkanlarıyla uzun çarşı esnafından mühimmat-ı tersane imaline meluf olan esnaf ile mahal-i sairede olan bakkal dükkanları 5'er buçuk (5,5) zıra inşa olunup, kezalik çatı ve kepenkleri üzerine pike ve sair guna ahşap bina olunmamak ve haric. ve dahil-i surda muhterik olan amacı ve kebeci ve yeminici ve taşcı ve attar ve berber ve kahveci ve sair bu makule dekakinin cümlesinin kadleri al-es-seviye 4'er zıra olup,

kezalik çatı ve kepenkleri üzerine pike ve sair ahşabi bina ihdas olunmayarak yüksek sakaf ve menfiz ve medhal olmamak ve bekar odaları ve yahudhaneler ve sair ahşabdan mahal ve mesken bina olunmamak ve işbu nizam-ı ali maşallah-ı taali düstur-u, amel tutulup, hilafına asla ruhsat verilmemek ve her kim mugayir hareket eder ise zabitan tarafından ihbar ile o misillu bad-ed tahkik, tertip ceza kılınmak üzere keyfiyeti lazım gelenlere tenbih ile vukua gelmemesine mübaderet .eylemleri için Yeniçeri Ağasına ve bostancıbaşı ağaya ve emtia ve dehan gümrükleri eminlerine ve hassa mimarbaşısına hitaben beyaz üzre bir kıta ferman-ı ali istar olunmakla, imdi siz dahi işbu. ferman-ı aliyi bibarete baş muhasebeciye kayd ve al-ed devam muktazasının icrası için hassa mimarbaşısına suret ita ettiresiz deyu".
29 zi, 1209 (1209/1795) (7)

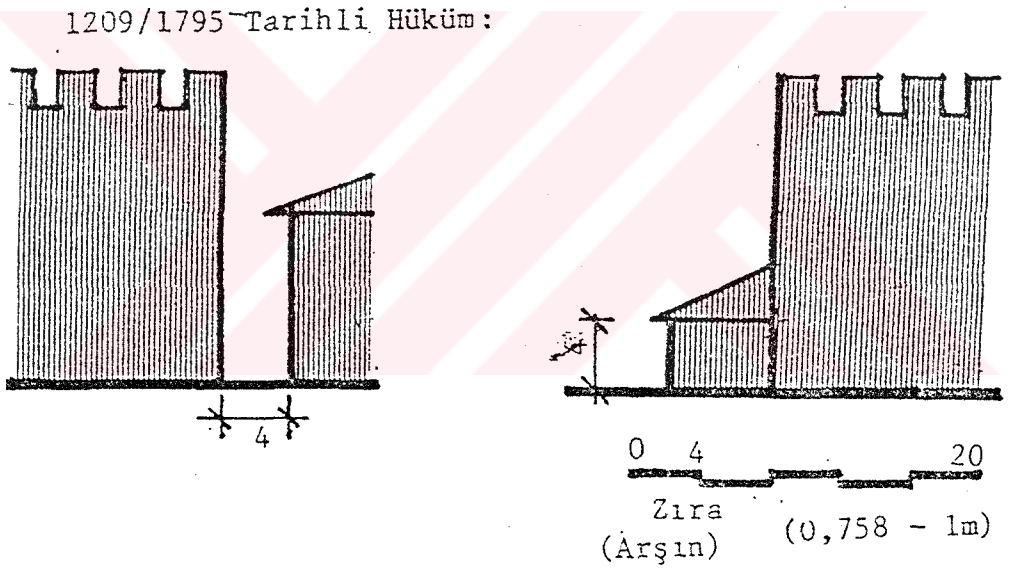

Resim 260. 1795 tarihli hükme göre, sur duvarı- yapı ilişkisi

Tanzimat fermanı ile başlayan batılılaşma sürecinde Osmanlılar, bir çok konuda olduğu gibi imar hareketleri konusunda da Avrupa'yı taklit etmeye başlamışlardır. Avrupa'da uygulanan yasalar ve kurumların benzerleri ülkemizde oluşturulmaya çalışılmıştır. Tarihi eserlerin korunması konusunda günümüze kadar çıkarılmış nizamnameler ve yasalar kronolojik sıraya göre şöyledir;

Cumhuriyet öncesi;

- 1848-1864 yılları arasında kentleşme düzenine ilişkin ilk Nizamname Ebniye nizamnameleridir. Ahşap binalarda yangınları önlemek amacıyla yapılarda yapılan düzenlemelerdir.
- 1858'de Ceza Kanunnamesi; önemli yapıları ve eski eserleri tahrip edenleri cezalandırmak amacıyla çıkartılmıştır.
- 1858'de Arazi Kanunnamesi ortaya çıkıyor. Eski eserden bahseden ilk nizamname (Tesadüfen bulunan eski eserler bulana aittir, diye bir madde var.)
- 1869'da Maarif-i Umumi Nizamnamesi; Darülfünunda eski eserlerle ilgili derslerin verilmesi hakkında
- 1869 I. Asar-ı Atika Nizamnamesi (7 maddeden oluşuyor). Hemen hemen tümü arkeolojik kazılarla ilgili maddelerdir. Kazı yapacak kurumlarla ve eserlerin dışarı çıkarılıp çıkarılmamasıyla ilgili madde.
- 1874'de II. Asar-ı Atika Nizamnamesi yayınlanıyor. Burada eski eserin tanımı ve sınıflandırılması yapılıyor. Eski eserler devletin malı olduğunu bildiriyor.
- Müze Okulu hakkında nizamname; Maarif Nezaret-i Celilesi taht-ı idaresinde, bir okul oluşturulması
- 1877 tarihli Ebniye-i Emiriye (Kamu Yapıları) ve Vakfiye İnşaat tamiratı hakkında Nizamname
- 1884'de III. Asar-ı Atika Nizamnamesi yayınlanıyor. Bu nizamname Türk Eski Eserler Kanunun temeli, tanımlar kapsamlı hale geliyor. Eski eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklanıyor. Korumayla ilgili hükümler getiriliyor.
- 1906'da sonuncu 4. Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılıyor. Eski eserlerin ayrıntılı dökümü yapılırken cami, han, hamam ve kümbetlerin adı geçiyor. Kendi dönem yapılarıyla ilgili bir madde yok. Bu sonuncu Nizamname Cumhuriyet döneminde de kullanılıyor.
- 1912'de Imparatorluğunda Muhafaza-i Abidad Nizamnamesi uygulamaya yönelik düzenleme son olarak yerel organlara bırakılıyor.
- 1917'de Muhafaza-i Abidad Nizamnamesi, doğrudan surlarla ilgilidir.

Muhafaza- i Abidat Hakkında Nizamname[286] *1336/1917*

Birinci Madde *- Bilcümle kadim kaleler, burçlar ve kasaba surları ile herhangi devre ait olursa olsun kâffei emakin ve âsar, Asarı, atika Nizamnamesinin beşinci maddesi mucibince asarı atikadan maduttur.*

İkinci Madde *- Asarı mezkure hiçbir suretle hiçbir kimse tarafından her ne maksada mebni olursa olsun hedm ve tahrip edilemez. Tahribedenler Asarı Atika Nizamnamesinin sekizinci maddesi mucibince mücazat olurlar.*

Üçüncü Madde *- Hükumetçe bir kasaba surunun veya bir kalenin veyahut birinci maddede muharrer sait asar ve emakinin kamilen veya kısmen hemine idareten lüzumu kati görüldüğü takdirde vilayatta Maarif Müdürlüğünün tahtı riyasetinde ciheti mülkiye ve askeriyeden birer memur ile Nafia ve Belediye Mühendislerinden ve mahalli müze memurlarından mürekkep bir heyet teşkil olunur.*

Dördüncü Madde *- Mezkur heyet hedmine lüzum gösterilen kale vesairenin bulunduğu mahalle azimetle hedmin esbabı mücibesinin layıkıyle tetkik ve mahalli mezkurun plan ve maktaını tanzim ve hedmi icabeden kale vesairede mevcut ve her gûna nukuş ve hututu, fotogrofileri ahzolunamadığı takdirde aslına mutabık olarak sapt ve tersim ve malumatı zaidei mahalliye varsa onlar da bilkayd mazbatasına lef ederek makamı vilayete ita eder. Vilayetçe dahi mezkur plan vesaire dosyası hedm ve hakkındaki esbabı mucibe mazbatası Maarif Nezaretine irsal kılınır. Nezareti müşarünileyhaca Müzei Humayunlar Müdiriyen Umumiyesinin mütalaası alındıktan ve hedmi işar olunan asar içinde bir ehemmiyeti fevkaladeyi haiz olanlar bulunduğu halde Müze İdaresi tarafından gönderilecek bir memuru mahsus vasıtasiyle dahi icrayı tetkikat olunduktan sonra verilecek karara göre icrayı muamele olunur. Salifülbeyan muamelâtın ikmalinden evvel âsarı mezkûrenin hedmine mütecasir olanlar Hükümetçe mesul tutulur.*

Beşinci Madde *- Bu gibi kale ve sur duvarlarının vesair asar ve emakinin maili inhidam bulunmasından dolayı civarındaki emakin bir tehlikei karibeye maruz bulunduğu tahakkuk eylediği ve üçüncü maddede beyan olunan muamelenin temamen ifasına dahi imkan müsait olamadığı takdirde hükümeti mahalliyece mahalli mühendisin veya sair erbabı vukufun nazareti tahtında tehlike ref edilir.*

---

[286] E. Madran, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve

Ancak mezkur kale ve surların vesair asar ve emakinin nukuş ve hututu mevcudeyi havi olan aksamı, taş iseler bunlar bozulmaksızın çıkarılır ve eğer sıva üzerine menkuş ise fotoğrafileri veya resimleri alınır veya sair suretle eşkali zaptedilir ve keyfiyet Maarif Nazaretine işar olunur.

***Altıncı Madde** - Hedmine karar verilen sur ve kalelerden vesair asar ve emakinden toplanılan nukuş ve yazılar vilayet müzelerinde hıfz veya iktizasına göre Istanbul Müzesine celp olunur.*

***Yedinci Madde** – Bala'da mezkuri heyetlerin harcırah ve masarifi müteferrikası Maarif Nezaretince tesviye olunur.*

***Sekizinci Madde** - Işbu Nizamnamenin icrasına Maarif Nezareti memurdur.*

Cumhuriyet sonrası;

- 10 Mayıs 1920'de Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğü kuruluyor. 1921'de Kültür Müdürlüğü (Hars) adını almıştır. 1945 yılına kadar Kültür Müdürlüğü Koruma onarımla ilgili bu kurum ilgileniyor.
- 1921'de, Istanbul'da Müteşekkil Muhafaza-i Asar-ı Atika encümeninin Teşkilat ve Vazifelerine dair Talimatname, Istanbul sınırları içerisinde bulunan tarihi eserlerin belgelenmesi, bakımı, onarımı vb. sorumluluklar bu kuruma bırakılmıştır.
- 1951 yılında 5805 sayılı kanunla Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kuruluyor. 1973'de kapanana kadar çalıştı. Kurulan tarihi anıtların ve mimarlık yapıtların korunması onarımıyla ilgili konularda en etkili kuruluş.
- 1967'da GEEAYK Venedik Tüzüğü'nü bu kurul kabul ediyor. Denetleme ve ceza yetkisi olmadığından etkinliği yok.
- 1970 tarihinin 5500 sayılı karar ile grup kararları gündeme geliyor. (3 grup). Gerekçesi korunması gerekli yapıların yaşatılabilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yapılara toplum yaşamı içerisinde işlev verilmesini ilke olarak benimsenmesi ve bu işlevin beraberinde getireceği zorunlu onarım ve değişimler.
- 1973 yılında 1710 sayılı Eski eserler yasası oluşturuluyor.

Düzenlemeler:1800-1950, O.D.T.Ü., Ankara, 2002, s.208-209.

- 1978 yılında TAÇ Vakfının hazırladığı 10200 sayılı karar 3 esas 12 alt grupta toplanıyor.

  1.Grup: Geleneksel kuşaklara içi ve dışıyla olduğu gibi saklanacak yapılar

  2.Grup: Sadece dış görünümleri ve gabarileri ile korunması gerekli yapılar

  3.Grup: Çevresinin gerek mimari gerekse gabari bakımından tümüyle yenilendiği ve tek başına koruma şansını kaybetmiş yapılar.
- 1983 tarihli, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu bunun 18. maddesinde gruplandırmanın koruma kurulunca yapılacağı ve gruplandırma yapılmadıkça onarım ve yapım esaslarının belirlenemeyeceği belirlenmiştir.

04.03.1988 tarihinde 14 sayılı kararla korunması gerekli yapıları 4 grupta yapılıyor.

1.Grup: 2863 sayılı yasada belirtilmiş olan özelliklerinin çoğuna sahip olan yani gelecek kuşaklara içi ve dışıyla aktarılması gereken yapılar.

2.Grup: Gabarisi ve cephesinde değişiklik olmamak koşuluyla taşıyıcı sisteminde iç kısmında iç ve dış malzemesinde değişiklik yapılacak yapılar

3.Grup: Cephe özelliğine sadık kalınmakla beraber yapıların gabarisinde biraz değişiklik yapılıyor. Yeni yeri belirlemek koşuluyla taşınabilecek.

4.Grup: Çevresi tümüyle yenilenmiş tek başına koruma şansını kaybetmiş veya mimari özelliğini tümüyle yitirmiş veya kamu yararına kaldırılması gerekli yapılar, rölövesi çıkarılıp, fotoğrafları çekilerek yapılar yıkılıp yerine yapı yapılabilir.

Yapılan olumsuz uygulamalar koruma gruplarının kaldırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. 28 Şubat 1995'de 378 sayılı Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma bakım ve onarılmasına ilişkin ilke kararı almak zorunda kalmıştır. Bu ilke kararında Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasında en önemli sorun müdahalenin niteliği olduğu, her yapının kendine özgü sorunları ve bunlara karşı gelecek restorasyon kararları olduğu için yapılar 2 grupta toplanmıştır[287].

1.Grup: Tarihi anı ve estetik nitelikleriyle koruma zorunlu yapılar

[287] Z. Ahunbay, a.g.e., s.164.

2. Grup: Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan giderek yok olan geleneksel ve yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılar.

1996 yılında 424 sayılı ilke kararı Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması ve esaslı onarımlar;

Onarım İlkeleri: Esaslı onarım yapının rölöveye dayanan restitüsyon veya restorasyon projeleri ile ilgili diğer belgelerin içerikleri ve ölçekleri koruma kurulunca belirlenen müdahalelerdir. Müdahaleler;

a) Sağlamlaştırma (Consolidasyon)

b) Bütünleme (Reintagrasyon)

c) Yenileme (Rönorosyon)

d) Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon)

e) Taşıma (Moving)

05.11.1999 tarihli 660 sayılı ilke kararında; Taşınmaz Kültür Varlıklarının gruplandırılması, bakım ve onarımları ile ilgili kararlar alınmıştır. Artık müdahaleler gruplandırılmaktadır.

1.Grup Yapılar; Toplumun maddi tarihini oluşturan Kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması gerekli yapılar.

2.Grup Yapılar; Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan Kültür Varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılar. (Vernaküler Mimari)

Müdahale biçimlerinin Gruplandırılması

1. Bakım
2. Onarım
   a) Basit onarım
   b) Esaslı onarım(Restorasyon)
3. Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon)

Onarım ilkesinde yapıların; mekansal, biçimsel, yapısal, özellikleriyle ve çevre içindeki özgün konumlarının korunması esas kabul edilmiştir.

Esaslı Onarım İlkeleri;

Yapının günümüze ulaşmış, sosyo kültürel ve tarihi kimliğini oluşturan, mekansal, biçimsel, yapısal ve çevre içindeki özgün durumu;

a) Yapının özgünlüğünü korumak esastır. Yapının mevcut fiziksel durumuna göre müdahale biçimi koruma kurulunca saptanacaktır.

b)Yapıların yıkılmadan korunmaları esastır. Yıkılma tehlikesi arz eden yapıların, yıkılma kararları alabilecektir.

c) Yapıların tarihsel ve sosyo-kültürel değer taşıyan eklerinin korunacağı.

4.2.1.2 KARASURLARI İÇİN YASAL ÖNERİLER

Gelecek kuşakların tarihi İstanbul'u hayal etmelerine yardımcı olacak en önemli kalıntılardan birisi olan Kara Surları'nın, yaşatılması amacına yönelik çalışmalar, disiplinlerarası bir uyumu zorunlu kılmaktadır. Merkezi yönetim (Hükümet ve Bakanlıklar), yerel yönetimler (Büyükşehir ve ilçe belediyeleri) ve kullanıcılardan oluşan çoğulcu bir koruma stratejisi ile temellenen yaklaşım, en doğru seçim olacaktır. Bu amaca yönelik önerilecek yasal düzenlemeleri iki başlık altında toplamak mümkündür;

1-Planlamaya yön verecek yasal düzenlemeler,

2-Koruma sürecine ilişkin yasal düzenlemeler,

1. Planlamaya yön verecek yasal düzenlemeler;

İstanbul'un koruma amaçlı imar planının hazırlanmasında, şehirin bir bütün olarak ele alınması zorunluluğu vardır. Şehrin çekirdeğini oluşturan Tarihi Yarımada, geçmişten gelen yapısal ve işlevsel özelliklerinden dolayı yoğun baskısı altındadır. Baskının çözümü için, kent dokusuna uygun olmayan imar hareketleri yapılmıştır. Oysa tarihi kentin üzerindeki baskının azaltılması için gerekli uygulamalar yeterince yapılmamıştır. Yarımada'nın yoğunluğunu belirleyen en önemli etken olan imalat ve ticaret sektörü, alışkanlıkların değiştirilmemesi sonucu hâlâ aynı yerlerde faaliyet göstermektedirler. Özellikle sonradan gelişmiş bazı sektörlerin (plastik, bisiklet, elektronik eşya vb.) merkezlerinin derhal kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca Kara Surları çevresinde, çöp toplayıcılarının çöp toplama alanları ve bazı imalathane ve

depoları bulunmaktadır. Yapılacak koruma amaçlı imar planında fonksiyonlar düzenlenerek, yarımada da görüntü kirliliğine neden olan etkenler ortadan kaldırılmalıdır.

Tarihi Yarımada, sahip olduğu tarihi ve kültürel değerler bakımından açık hava müzesi gibidir. Turizm potansiyelinin çok yüksek olmasına rağmen, yeteri kadar değerlendirilmemektedir. Bireysel bazı girişimler dışında hiçbir yatırım yapılmamaktadır. Turizm bakanlığının verdiği teşvikler, sadece otel yapmak için değil, kültür varlıklarımızın korunması için de verilmesi doğru olacaktır. Anıtsal nitelikteki yapılarla birlikte, küçük ölçekteki yapıların da onarılmasını teşvik için gerekli yasal düzenlemeler yapılması gereklidir.

Istanbul Karasurları, 1987 ve 1991 yıllarında belediye tarafından onarılmıştır. Bu onarımlarda, bazı kurumsal ve idari hatalar yapıldığı ve koruma yerine yok edilmesine sebep olmuştur. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları'nın denetimi altında olmasına rağmen, onay alınmadan restorasyon uygulamaları yapılmıştır. Belediyenin kuralsızlığı, keyfi ve popülist davranışlar olarak algılanabilir. Kuralsızlığın ortadan kaldırılması için, yetki ve sorumluluk ilkelerinin düzenlenmesi ve yasalarla güvence altına alınması gereklidir.

Tarihi Yarımada'nın bir çok yerinin olduğu gibi, Karasurları'nın çevresi de günümüzde çöküntü alanı durumundadır. Surların yok olmasında önemli bir paya sahip olan bu bölgenin, sosyo-ekonomik yapının iyileştirilmesine yönelik aktivitelerin planlanarak, kalıcı çözümlerin hayata geçirilmesinin yolu açılmış olacaktır. Sosyal yapıyı kaldırmak asla çözüm olmamalı, bir çok yönden yapılacak yatırımlarla bölgenin gelişmesi sağlanmalıdır. Ayrıca yeni yapılanmaya gidilmemesi, mevcudun rehabilitasyonu düşünülmelidir.

2. Koruma sürecine ilişkin yasal düzenlemeler;

19. ve 20. yüzyılın ortalarına kadar Türkiye'de, koruma kavramı müzecilik anlayışı şeklinde uygulanmıştır. Bugüne kadar surların korunması da bu şekilde değerlendirilmiş, onarılması ve çevresinin açılarak park yapılması yeterli

görülmüştür. Bu uygulamalar sonucunda surların çevresi sahipsiz bırakılmış, kimsesizler yuvası ve çöplük alanı olmuş ve kısa sürede eski görüntüsüne dönmüştür. Ayrıca her restorasyonun yapı üzerinde tahribata yol açtığı düşünülürse, sık onarımların surlara zarar verdiği söylenebilir.

Osmanlılar yapıların korunması ve yaşatılması amacıyla vakıf sistemini kullanmışlardır. Bu sistem sayesinde, yapıların bakımlarının ve tamiratlarının yapılarak, yüzyıllar boyunca ayakta kalması sağlamıştır. Vakfın sahip olduğu gelir getirici unsurlar sayesinde, masraflar için ihtiyaç duyulan para elde edilmiş oluyordu. Günümüzde hâlâ ülkemizin bir çok yerinin Osmanlı eserleriyle donatılmış halde olmasının sebebi, vakıf sisteminin oluşturduğu modeldir.

İstanbul Karasurları'nın gelecek nesillere iletilmesi için onarılması tek seçenek olmamalıdır. Kentten soyutlanmış ve sadece turistik geziler için kullanılan bir bölgenin oluşturulması yerine kentin bir parçası olarak yaşatılması gereklidir. İnsanları bölgeye çekmek için, arkeolojik özelliklerinin yanı sıra, işlevsel özellik de kazandırılması yararlı olacaktır. Surların kültürel ve sosyal amaçlı kullanılması gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Sur duvarları, burçları, kapıları, su hendekleri, işlevselliğe kavuşturularak, çevresindeki yeşil alan, arkeolojik sergileme-park alanları, sergi-seyir terasları, tema parkları gibi fonksiyonlar ile bütünleştirilmelidir.

Osmanlıların vakıf modeline benzer, surları kapsayan bir özerk bir işletme yapısının oluşturulması ile, onarım, bakım, temizlik ve güvenli gibi bütün fonksiyonları kontrol edecek sistemin getirilmesi gereklidir. Surlar bölgesinde yürütülen tüm faaliyetlerden elde edilecek gelir sayesinde, her hangi bir devlet desteği olmadan masraflar karşılanmış olacaktır. Bu kurum, Büyükşehir Belediyesi'ne veya Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından denetlenebilen bir kuruluş olabilir.

4.2.2. EKONOMİK VE SOSYAL ÖNERİLER

Istanbul Karasurları'nın korunması için mimari incelemelere ek olarak, sosyal, ekonomik, kültürel yapıların ve girdilerin, daha geniş bölgesel ve kentsel çevrenin kapsamlı araştırmalar gereklidir. Çalışmalar, demografik veriler, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri, yaşam biçimi ve sosyal ilişkileri, arazi sorunlarını, kentsel altyapı, yol sistemi, iletişim ağı ve korunacak alanlarla çevrelerindeki bölgeler arasındaki karşılıklı bağları içermelidir. Ilgili otorite, bu çalışmalara önem vermeli ve bu çalışmalar olmadan tutarlı koruma planları hazırlanmayacağını aklında tutmalıdır[288].

Çevre ile ilgili analizler ve incelemeler tamamlandıktan sonra, ancak koruma planları ve kuralları ortaya konulmadan önce, ilke olarak kent planlaması, mimari, ekonomik ve sosyal sorunlar göz önüne alınmalı, kentsel dokunun özellikleri ile bağdaşan işlevleri barındırma kapasitelerinin öncelikle düşünüldüğü bir programlama yapılmalıdır. Programlama yerleşme yoğunluğunu istenilen düzeye getirilmesini, uygulamanın farklı aşamalarda ve süreklilik sağlanarak gerçekleştirilmesi amaçlanmalıdır.

Bölgenin ekonomik olarak iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin yükselmesine yardımcı olacaktır. Böylece çöküntü alanı görünümündeki çevre, yerini bakımlı ve göze hoş gelen çevreye bırakacaktır. Ayrıca bölgenin değerlenmesi de sağlanmış olacaktır.

Ulkemizde koruma politikaları halk tarafından henüz benimsenmemiştir. Bunun bir çok nedeni vardır; toplumumuzun eğitim seviyesi, ekonomik ve bürokratik zorlukları, bazı gerici inanç bağnazlıkları ve yetersiz örgütlenme gibi sebepler bunlardan birkaçıdır. Sadece Istanbul Karasurları'nın değil, sahip olduğumuz bütün tarihi ve kültür mirasımızın korunmasında en etkili yöntem halkın bilinçlendirilmesidir. Ayrıca, önemli kamu görevlerinde bulunan kişilerin de koruma konusunda yeterli bilgiye sahip olduklarını söylemek olanaksızdır. Böyle bir ortamda

[288] Z. Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayınları, İstanbul, 1996, s.160.

koruma çalışmalarının tam anlamıyla uygulanması düşünülemez. Ayrıca geçmiş dönemde yapılan uygulamaların başarısızlıkla sonuçlanmasının temelinde yatan en önemli neden, koruma felsefesinin geniş halk kitleleri tarafından tam olarak benimsenmemiş olmasıdır. Sosyal boyutu göz ardı edilmiş bir korumanın sonuçsuz kalacağı aşikârdır. Ekonomik olarak üst düzeyde diyebileceğimiz Eminönü bölgesinde, tarihi dokunun metruk ve bakımsız olmasının sebebi başka nasıl açıklanabilir. İçinde bulundukları binanın üzerinden milyarlarca lira para kazanan tüccarların, kazandığının bir kısmını binanın onarımına veya bakımına ayırmaması üzerinde düşünülmesi gerekli bir konudur.

Koruma konusunda bilinçlendirme sadece, lisans üstü eğitim seviyesinde verilen eğitim ile sınırlı kalmamalıdır. İlköğretim seviyesinden başlayarak, çocuklara verilecek tarih ve kültür dersleri ile birlikte koruma bilinci de aşılanmalıdır. Geleceğimiz olan çocuklarımız, tarih ve kültür mirasımızın yaşatılmasında en önemli güvencemiz olmalıdır.

Resim 261. Sur yakınında depolar, T 42

Resim 262. Sur çevresindeki çöplükler

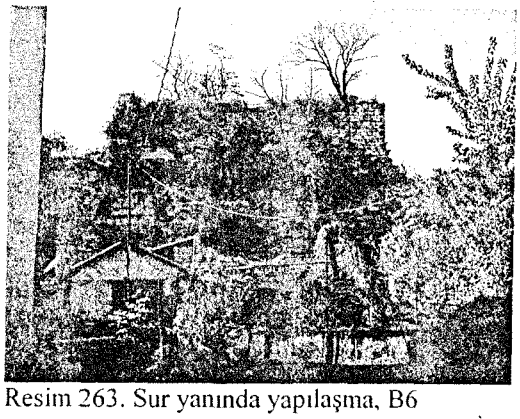

Resim 263. Sur yanında yapılaşma, B6

Resim 264. Eğrikapı yanında yapılaşma

Resim 265. Sur yanında yapılaşma, B8

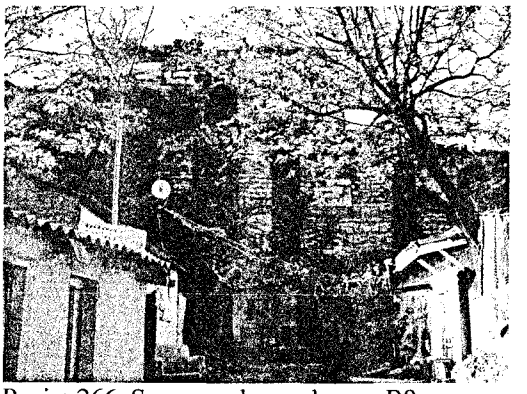

Resim 266. Sur yanında yapılaşma, B9

Resim 267. Sur yanında yapılaşma, B12

Resim 268. Sur çevresinde sosyal hayat, T 48

4.2.3. YAPISAL ÖNERİLER

İstanbul Karasurları'nın üstlendiği işlevi en iyi şekilde yapmasını ve 1500 yılı aşkın bir süre ayakta kalmasını sağlayan etken, geçirmiş olduğu bakım ve onarımlardır. İşlevsel özelliğinin devam ettiği süreçte, surların bütünlüğü ve sağlamlığı kentte yaşamsal öneme sahipti. Özellikle de Bizans döneminde surların onarılmasın yanı sıra ekler veya hatta bütünüyle yenilemeler de yapılmıştır. Osmanlılar döneminde de işlevsel özelliğini devam ettiren İstanbul Karasurları, güçlü imparatorluğun geniş sınırları içerisinde güvenli bir konuma sahip olma avantajı ile kullanıma gereksinim kalmamıştır.

Teknolojik ilerlemelere paralel olarak, silah sanayisinin de gelişmesiyle, askeri alanlardaki stratejilerin de değiştiği bilinmektedir. İnsanlık tarihi boyunca en etkin savunma sistemi olan surlar, işlevselliğini kaybettikten sonra, tahribat süreci değişik bir boyut kazanmıştır. Bunlara en çarpıcı örnek Viyana surlarıdır. Gereksiz oldukları düşüncesiyle bütün surlar yıkılmış ve yerine çevre yolu yapılmıştır.

Koruma bilincinin olgunlaşma evresinde, tarihi ve kültürel değerlerin bir toplumun hafızasının dış dünyaya yansıması olarak algılanmıştır ve korunması gerekliliği vurgulanmıştır. Dönüm noktası olarak kabul edeceğimiz bu düşünce gelişimi, günümüze kadar süregelen koruma ilke ve uygulamaları tartışmaları ile değişik boyuta kazanmıştır. Artık yapıların korunması değil, nasıl korunacağı ve koruma kuralları tartışılır olmuştur.

İstanbul Karasurları'nın tarihi, kültürel, belgesel ve estetik değerleri özellikleri nedeniyle korunması düşüncesi, 150 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Tanzimat Fermanı ile başlayan gelişmiş batının taklit edilmesi süreci, koruma konusunda da kendisini göstermiştir. Çöküş sürecinde olan Osmanlı'nın, surların onarımı için gerekli kaynağı sağlaması düşünülemezdi. Bu yüzden uzun süre kaderine terkedilmiş durumda kalmıştır. 1950 sonrası İstanbul'da başlatılan imar hareketleri ile birlikte ve 1980'lerin ikinci yarısında başlatılan surların restorasyon çalışmaları, koruma ilkelerinin ve uygulama modellerinin ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Uygulamalarda aşırı müdahaleler yapılarak, tarihi belge niteliği erozyona uğratılmıştır. Korumanın temel amacı, mevcut yapıyı belgesel ve estetik değerlerini koruyarak en az müdahale ile geleceğe aktarabilmek olmalıdır.[289] Bu nedenle müdahale öncelikle, yapının strüktürel olarak ayakta durmasını sağlayarak, yıpranma nedenlerini ortadan kaldırmayı veya etkilerini azaltıcı tedbirleri kapsamalıdır. Doğru tespit, doğru müdahale yöntemlerinin belirlenmesine yardımcı olur. Belirlenen yöntemlerin ışığı altında, doğru malzeme ve uygulama şekli ile birleşmesiyle, hedeflenen koruma modeli gerçekleştirilmiş olur.

Karasurları'nın yıpranma nedenleri[290]

1. Doğal nedenler; İstanbul'un sismik hareketliliğin çok fazla olduğu bir bölgede bulunmaktadır. Kent, güneyinden geçen büyük fay hattından kaynaklanan ve yaklaşık her yüzyılda bir yaşanan büyük depremlerle sarsılmaktadır. Depremler, surlar üzerinde fiziksel olarak en yıkıcı etkiyi yaratan doğal felakettir. Ayrıca biyolojik nedenler (bitkiler, yosun, mantar, bakteri vs.) ve atmosferik nedenler (yağmur, nem, ısı farkları, hava kirliliği) gibi doğa faaliyetlerinin sebep olduğu tahribatların, surlar üzerinde etkisini günümüzde de gözlemlemek mümkündür.

2. Ferdi (bireysel) nedenler; surların yapımı, bakımı ve onarımı sırasında yapılmış olan işçilik hataları veya hatalı malzemenin kullanılmasından kaynaklanan tahribatlar, kasıtlı yapılmayan nedenleri oluştururlar. Ayrıca kişinin yada kişilerin, bazı faşizan duygularla, kasıtlı ve tamamen yok etmenin amaçlandığı saldırılarla, surlarda tahribatlara neden olmaktadır.

3. Toplumsal nedenler; İstanbul'un içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumdan kaynaklanan diğer bir tahribat nedenini oluşturmaktadır. Surlar çevresinde oluşturulan sanayi bölgeleri, kente göçün hızlanması ve düzensiz şehirleşme surlarda önemli izler bırakmıştır. Yoğunlaşan taşıt trafiğinin çözümü için açılan yeni yollar, surların birçok noktadan kesilmesi ile büyük tahribatlara ve hatta birçok bölümün tamamen yok edilmesine sebep olmuştur. Surların yapılma nedeni olan, kenti koruma

---

[289] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Karasurları Mevlanakapı-Silivrikapı Arası Bölümü Restorasyon Projesi Raporu, Yıldız Teknik Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi, 1993, s.2.

[290] İ. Y. Aşkun, Medrese Yapıları ve Koruma İlkeleri Doğrultusunda Çağdaş Yaşam İçindeki İşlevleri, Basılmamış Doktora Tezi, İDGSA, 1980, s.156.

işlevi sırasında yapılan savaşlardan kalan ve günümüzde de büyük ölçüde görülen izler, bir başka tahribatın tanıklarıdır.

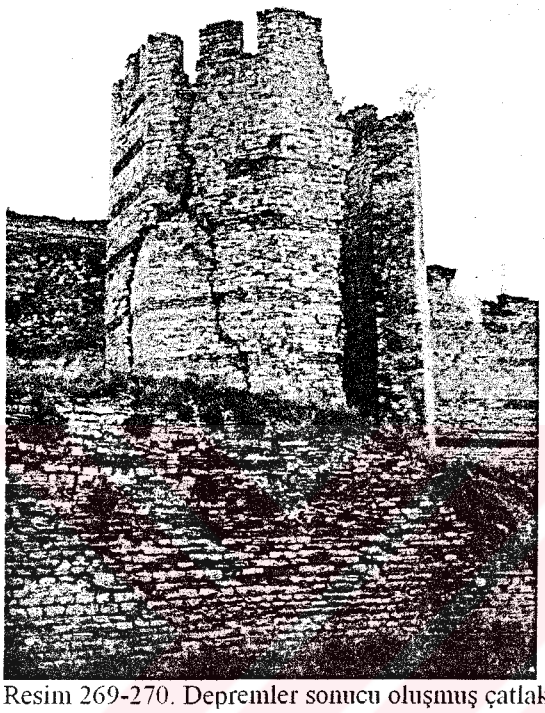

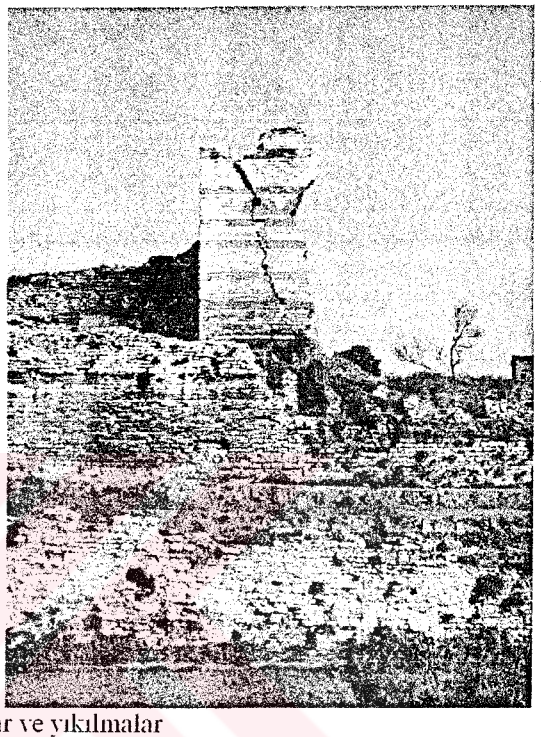

Resim 269-270. Depremler sonucu oluşmuş çatlaklar ve yıkılmalar

Resim 271. Farklı dönem onarımlarının arakesitinde meydana gelen çatlaklar

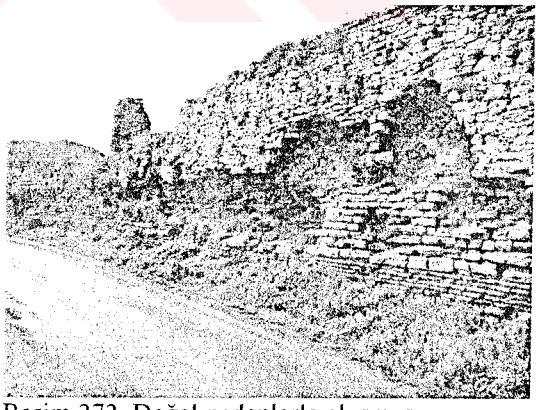

Resim 272. Doğal nedenlerle oluşmuş yıpranma

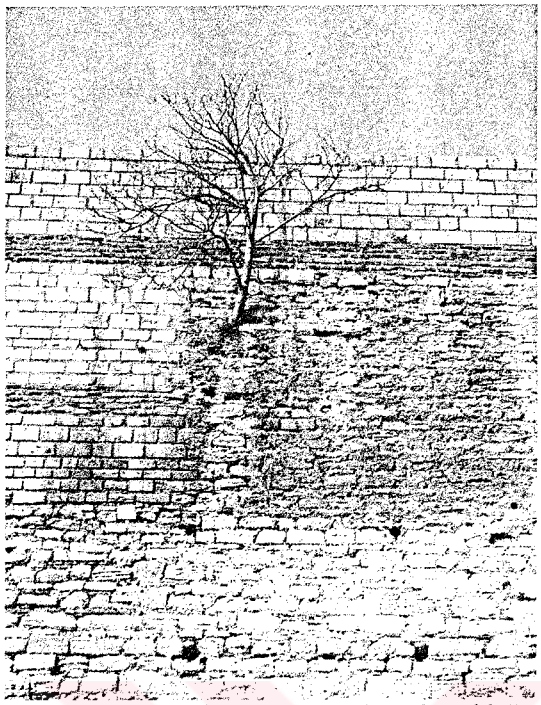

Resim 273. Bitkinin sur duvarında neden olduğu yıpranma

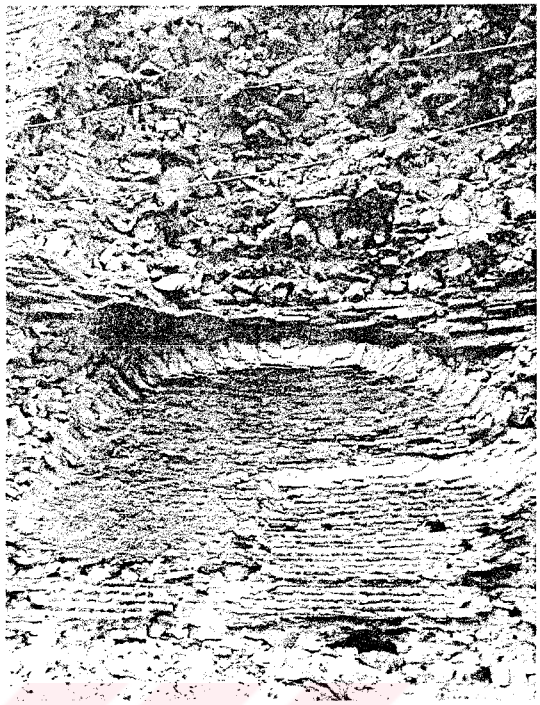

Resim 274. Doğal nedenler sonucu yıpranan duvar parçası

Resim 275. Hatalı malzeme ve kötü işçilik

Resim 276. Sur çevresinde imalathane

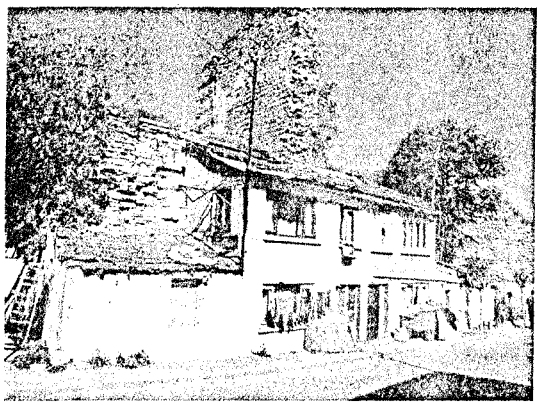

Resim 277. Sur çevresinde yapılaşma

Resim 278. Sur çevresinde yapılaşma

Resim 279. Taşıt trafiği sonucu oluşan yıpranma

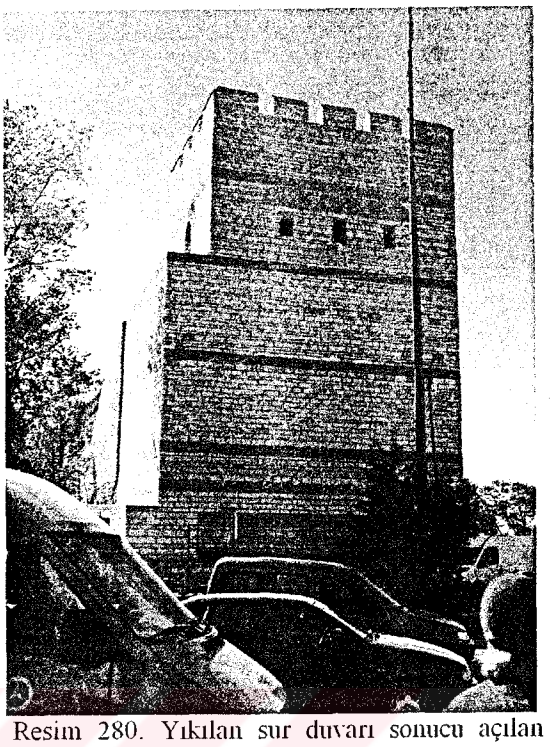
Resim 280. Yıkılan sur duvarı sonucu açılan Fevzi Paşa Caddesi

Karasurları'nın uzun zaman önce kaybettiği özgün işlevselliği sonrasında, başka amaçlar için yeniden kullanılmaması bakımsızlık sonucunu doğurmuştur. Çağdaş koruma kuramının ülkemizde de benimsenmesinden sonra, surların taşıdığı değersel özellikleri nedeniyle, korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Geniş kapsamlı bir kavram olan korumanın, en önemli ayaklarından biri, yapısal müdahalelerdir. Yukarıda saydığımız yıpranma nedenleri ile oluşan sorunları önlemek veya sonuçlarını ortadan kaldırmak için yapısal müdahale gerekebilir. Surlara yapılacak müdahalenin temel amacı, yapının mevcut kimliği korunarak ömrünün uzatılması olmalıdır. Yapının estetik sürekliliği dikkate alınarak mümkün olduğunca az müdahale ile mevcut kalıntıların korunması benimsenmelidir[291].

İstanbul Karasurları, kentin kimliğini belirleyen en önemli unsurlardan birisidir. Kentin merkezinde bakımsız ve terkedilmiş bir halde bulunan surların onarılması, kültürel ve sosyal faaliyetler ile bütünleştirilmiş, yaşayan bir yapıya kavuşması ile anlamlı hale gelir. Bir çok disiplinin bir arada uygulanması ile gerçekleştirilebilecek

[291] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Karasurları T90-B7 Burçları arası Restorasyon Projesi Raporu, İstanbul Teknik Üniversitesi, Döner Sermaye İşletmesi, 1992, s.1.

koruma müdahalesinin, en önemli ayaklarından birini yapısal müdahaleler oluşturmaktadır. Karasurları'nın korunması için gerekli yapısal müdahalelerin doğru olarak saptanması ve uygulanması ile ilgili, karşılaşılacak sorunları 4 ana başlık altında toplayabiliriz.

YAPISAL MÜDAHALELERDE KARŞILAŞILACAK SORUNLAR

1. Proje Bazında Sorunlar;[292]

Karasurları'nın onarım projelerini hazırlamadan önce, araştırma devresinde belgeleme ve tespit çalışmalarına önem verilmesi gereklidir. Kültürel, teknik ve estetik değerlerin araştırılarak, yapıyla ilgili tarihi belgelerin, eski fotoğrafların, ilgili yayınların taraması yapılmalıdır. Surların kültür kimliğinin tanımlanmasına yardımcı olacak fiziksel ve kimyasal analiz sonuçları ve diğer tüm araştırmaların tamamlanmasının ardından, proje safhasına geçilmesi gerekmektedir. Tespitlerin, ayrıntılı ve doğru şekilde yapılması, onarım için uygun yöntemlerin belirlenmesini kolaylaştırılacaktır.

Envanter çalışmalarında fotogrametrik ve teknolojik araç ve yöntemlerden yararlanılması, yapılacak çalışmanın daha kısa sürede, daha güvenilir düzeyde olması açısından öngörülmelidir

Projeler; restoratör mimar, arkeolog, sanat tarihçisi, mimarlık tarihçisi gibi uzmanlardan oluşan ekip çalışması ile gerçekleştirilmelidir. Ayrıca Mühendislik hizmetleri (statik, zemin), kimyager, peyzaj mimarı, jeolog, biyolog ve malzeme uzmanlarının katkıları ile ön araştırmalar yapılmalı ve sorunların çözümü aranmalıdır.

Hazırlanacak projeler ile birlikte, ayrıntılı rapor ve dokümantasyondan oluşan kapsamlı dosyanın, ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuruluna teslim edilmelidir.

2. Malzeme ile İlgili Sorunlar;[293]

Malzeme ile ilgili tüm analizlerin yapılabilmesi için, ileri teknoloji ve tekniklerin kullanıldığı araştırma ve konservasyon laboratuarlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Surlarda kullanılan malzemelerin analizi, onarım için gerekli malzemelerin fiziksel, kimyasal niteliklerinin belirlenmesi ve malzeme önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Sonuç olarak malzeme konusunda ilke kararları ve şartnamelerin oluşturulması yararlı olacaktır.

Özgün malzeme temini mümkün olsa bile, birim fiyatlara uymadığı için restorasyonlarda yeni veya imitasyon malzeme kullanımı yaygın olup, tespit edilmiş ilkelerden uzaklaşılmakta ve hatalı uygulamalar yapılmaktadır. Onarımlarda bu tür tavizleri vermemek için malzemenin kalitesi ve uygunluğu kontrol edilmeli ve yüksek maliyeti karşılayacak parasal kaynaklar yaratılmalıdır.

Taş, tuğla ve diğer bileşenleri ile oluşturulmuş surlar, ne kadar eski, kötü şartlar altında kalmış ve yıpranmış da olsa uzun ömürlü olabilmekte ve inşa edildiği döneme ve geçirdiği evrelere ait bilgileri gelecek nesillere ulaştırarak, önemli belge ve bilgileri taşıyabilmektedirler[294]. Gereksiz ve haddini aşan malzeme yenilemeleri önlenmelidir.

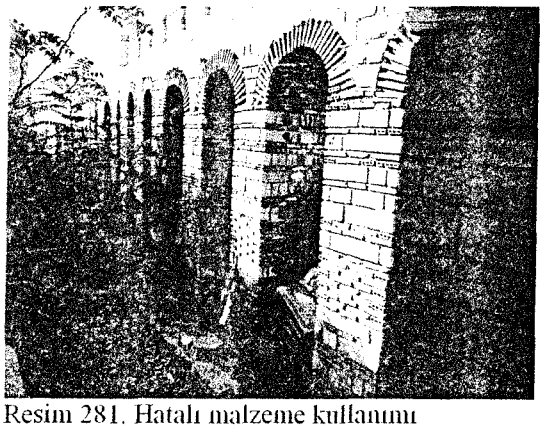

Resim 281. Hatalı malzeme kullanımı

Resim 282. Hatalı malzeme kullanımı

[292] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 4. Komisyon Sonuç Bildirgesi, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s.129

[293] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, a.g.e., s.130.

[294] A. G. Küçükkaya, Taşların Bozulma Nedenleri Koruma Yöntemleri, Birsen Yayınları, İstanbul, 2004, s.i.

3. Uygulama ile İlgili Sorunlar; [295]

Uygulamada devamlılık önemlidir. Özellikle devletin finanse ettiği, uzun süreye yayılmış ve kopuk zaman dilimlerinden oluşan onarımlar, istenilen sonucu vermemektedir. Gerekli mevzuat eksiklikleri giderilerek, bu sorun aşılmalıdır.

Restorasyon kavramıyla ters düşen durumlarla karşı karşıya kalınmaması için, işin tek merkezden yapılması sağlanmalıdır. Uygulama esnasında, uygulamaya yön verecek kararların ivedilikle alınması ve bu kararların uygulanmasında sıkı denetim sağlanmalıdır.

Ayrıca koruma kurulları, yalnız karar organı olarak değil, danışma ve tavsiye kurumu olarak kullanılmalıdır.

Uygulamanın yürütülmesi, konusunda uzman mimar, inşaat mühendisi ve teknisyenler tarafından gerçekleştirilmesi son derece önemli bir konudur. Bu yöntemle işçilik hatalarının en aza indirilmesi ile tahripkâr onarımların önlenmesi sağlanır. Teknik personelin veya malzemenin yetersizliği sebebiyle gerçekleştirilmesi zor olan onarımlar için, çevre koşullarının kontrolü yoluyla dondurulma ile yetinilmelidir. Ayrıca ekiplerin teknolojik olanaklarla donatılmış ve ekonomik kaynaklar açısından yeterli olması istenmelidir.

Resim 283. Uzman olmayan kişiler tarafından yapılan uygulamalar

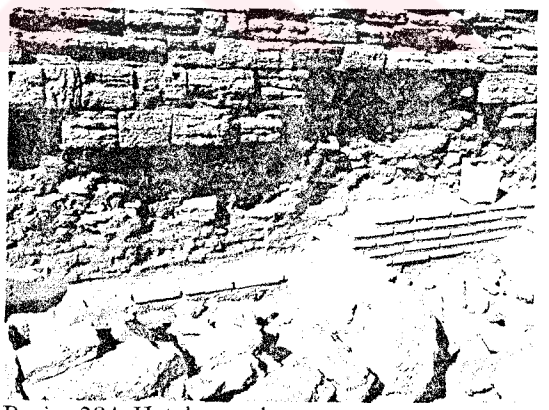

Resim 284. Hatalı uygulama

4. Kullanım ile İlgili Sorunlar; [296]

Surlar özgün işlevsel değerini uzun zaman önce kaybetmişlerdir. Surların çevresi kente önemli peyzaj alanları kazandırmasının yanı sıra, kentliye çağdaş yaşam

[295] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, a.g.e., s.130.
[296] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, a.g.e., s.130-131.

gereksinimlerinden bazılarını da sunması mümkündür. Fakat verilecek işlev gereği yapılacak müdahalelerle özgün tekstür zedelenmemeli, istenildiğinde kaldırılabilir olmalıdır.

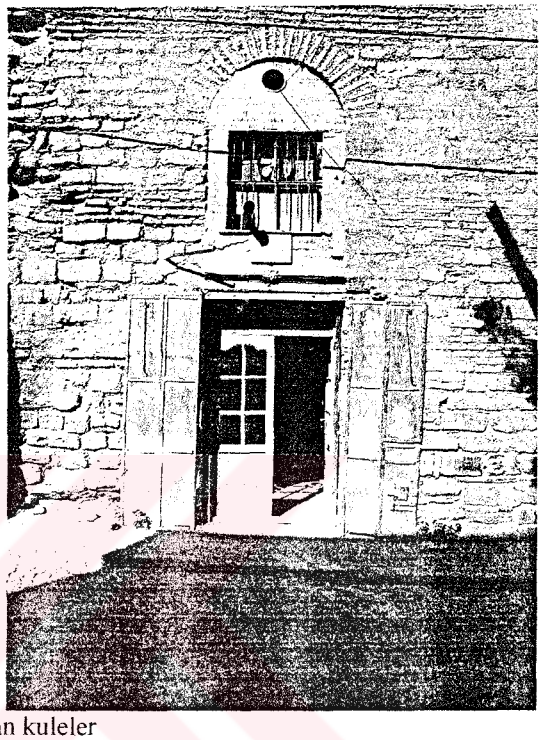

Resim 285-286. Depo ve imalathane olarak kullanılan kuleler

YAPISAL MÜDAHALE İÇİN İZLENECEK YOL

1. Yapının Belgelenmesi ve Ön Hazırlık Çalışmaları

Literatür araştırması; surlar ile ilgili yayımlanmış veya yayımlanmamış kaynakların taranması, yapıda bulunan yazıtlar, haritalar, planlar ve diğer yazılı ve çizili belgelerin elde edilmesi,

Görsel dokümanlar; Eski ve yeni fotoğraflar, resimler, gravürler ve çizimlerin bulunması,

Mimarlık ve Sanat tarihi araştırmaları; Surların tasarımında etkili olan estetik anlayışının, mimari tasarım ilkelerinin irdelenmesi, yapıldığı dönemin sanat akımlarının belirlenmesi, zamanın yapı üzerinde bıraktığı izler ve yaşlanmışlık değerleri, ait olduğu yapı tipinin tanımlanması ve tipolojik olarak değerlendirilmesi

konuları yapıtın mimarlık ve sanat değerlerinin ortaya çıkarılması ve yorumlanması,[297]

Teknik araştırmalar; araştırma kazısı, zemin etüdü, statik analiz, malzeme çözümleme analizleri, doku analizi, tahribata yol açan nedenlerin fiziksel, kimyasal ve biyolojik analizlerle tespiti,

Çevresel tespitler; konumsal özellikler, topografik veriler, iklimsel veriler, taşıt trafiği açısından irdelenmesi,

2. Rölöve Çalışması

Klasik yöntemlerle (metrik ve fotogrametrik) birlikte teknolojik aletlerin (lazer ışınları ile ölçüm yapabilen makineler) de kullanılmasıyla, surların ayrıntılı rölöve çizimlerinin hazırlanması,

Rölöve çizimlerinin üzerinde tarihsel, dokusal, formsal, statiksel, malzeme bozulma ve deformasyonları konuları ile ilgili analizlerin ayrı paftalar şeklinde hazırlanması,

Mevcut durum ve analiz sonuçlarının, hazırlanacak ayrıntılı raporda anlatılması,

3. Uygulamaya Yönelik Kararlar ve Restorasyon Projesi

Müdahale kararları; bozulma nedenlerinin önlenmesi, mevcut durumun dondurulması, strüktürün sağlamlaştırılması, estetik bütünlülüğün sağlanması ve gerekiyorsa yeniden canlandırmaya yönelik müdahale kararlarını içerir.

Malzeme kararları; mevcut malzemenin korunması, tamamlama ve eklemelerde kullanılacak geleneksel malzemeler, strüktürel ve işlevsel nedenlerle kullanılacak çağdaş malzemelerin belirlenmesi,

İşlevsel kararlar; işlevlerin belirlenmesi, verilecek işlevler için gerekli donatı ve altyapı kararları,

Çevresel kararlar; trafik düzeni ile ilgili kararlar, diğer yapılarla olan etkileşim kararları, çevre düzenleme kararları ve güvenlik ile ilgili kararlar,

Restorasyon projesi; tespit sonuçları ve alınan kararların değerlendirilmesi ile, bunların rölöve çizimleri üzerine aktarılması sonucu hazırlanacak projedir. Çevresel

[297] Z. Ahunbay (1996), a.g.e., s.63.

kararlar da, daha küçük ölçekli çizimlerle ifade edilmelidir. Ayrıca, restorasyon yöntem ve kararların ayrıntılı rapor şeklinde yazıya dökülmesi gereklidir.

4. Uygulama

Restorasyon projesi gereği yapılacak işlemlerin tamamıdır. Bunlar; hafriyat çalışmaları, temizlik çalışmaları, malzeme temini, müdahale kararlarının uygulanması ve çevre düzenlenmesi gibi çalışmaların bütününü kapsar.

4.2.3.1. RESTORASYON YÖNTEMLERİ

Istanbul Karasurları'nın korunmasında en az, ancak en etkin müdahale genel ilke olarak kabul edilmelidir. Sürekli bakım ve periyodik kontrollerle bozulma nedenlerinin saptanması ve önlenmesi, ihmal faktörünün ortadan kaldırılması ile özgün malzemenin yok olmasına neden olacak ağır müdahalelere gerek kalmayacaktır. Surların restorasyon çalışmasında müdahale oranı giderek artan yedi müdahale derecesi söz konusudur. Bunlar, yalnız biri veya birden fazlası birlikte olmak üzere surların farklı kısımlarında eşzamanlı olarak uygulanabilir. Surların öncelikle tarihi belge değerlerinden ötürü korunduklarından, gereksiz yere yenilenen her özgün malzeme, tarihi belge değerini aşındırmaktadır. Bu nedenle en az malzeme kaybına neden olacak bir yaklaşımın ilkelerini ve müdahale derecelerini aşağıdaki gibi gruplandırabiliriz;

1. Bozulma nedenlerinin önlenmesi (dolaylı koruma)
2. Mevcut durumun korunması (preservation, conservation)
3. Malzeme veya strüktürün sağlamlaştırılması (consolidation)
4. Restorasyon
5. Işlev Verme (Rehabilitasyon)
6. Bütünleme (Reintegrasyon)
7. Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon)

1. BOZULMA NEDENLERİNİN ÖNLENMESİ

Bozulmaya neden olan çevre koşullarının denetimi ve bozulma nedenlerinin aktif duruma geçmelerinin önlenmesidir. Düzenli muayeneler, periyodik bakım ve ihmal faktörünün ortadan kaldırılması ile gerçekleştirilebilir ve uygulama için yeniden, yeni ilkelere göre bir denetim mekanizmasının kurulmasını gerektirmektedir. Bu kavram, yapıdaki nem ve ısı düzeylerinin düzenlenmesi, yapı içinin ve dışının düzenli temizlenmesi, hırsızlık ve kasıtlı tahriplerin önlenmesi gibi dolaylı koruma çalışmalarını içerir[298].

Bozulmanın önlenmesi bir müdahale ile gerçekleştirilebileceği gibi, sürece yayılmış uygulamaların sonucu da olabilir. Yapılan tespitler ve öngörüler, geçmiş tecrübelerle birleştirilerek, yapı ile ilgili programlama ile sonuçlandırılır. Program; henüz meydana gelmemiş veya kısmen görülen, fakat yapıya zarar verme ihtimalinin yüksek olduğu oluşumların önlenmesini amaçlar. Dolaylı korumanın en etkili yöntemi işlevsel aktivitenin devamlılığıdır. Karasurları'nda meydana gelen tahribatın başlıca sebebi işlevsel olarak kullanılmamasından, dolayısıyla rutin bakımın yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Yüzyıllar boyunca kullanılmayan surlar, hatalı yada hatasız, zoraki onarım çalışmalarıyla yaşatılmaya çalışılmıştır. Bu anlayışın sonuçlarını, surların bugünkü durumlarına bakarak anlayabiliriz.

Karasurları'na yapılan her müdahalenin, özgünlüğünden bir şeyler götürdüğü bilinmelidir. En son aşama olarak müdahale düşünülmelidir. Korumada hedef müdahale etmek değil, müdahaleyi gerektirecek bozulmaları önlemek olmalıdır.

Önlemler;

Doğal sebeplerin önlenmesi; surlardan suyun uzaklaştırılması için gerekli tedbirlerin alınması, bitkilerin oluşmasını önlemek için ilaçlama ve temizlik gibi çalışmaları içermektedir.

---

[298] A. Ersen, Malzeme Koruma, Uygulama Öncesinde Bilimsel Araştırma, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, s.1.

Ferdi sebeplerin önlenmesi; surların kimsesizler yuvası ve piknik alanı olarak kullanılmasının önlenmesi gibi güvenlik ile ilgili sorunların giderilmesine yönelik çalışmalardır.

Toplumsal sebeplerin önlenmesi; taşıt trafiğinin mümkün olduğunca surlardan uzaklaştırılması, sur çevresindeki yapılaşmanın ve işlevsel niteliklerin kontrolü gibi geniş ve kapsamlı düzenlemelerin yapılmasıdır.

Resim 287. Yedikule Kapısı'nın günümüzdeki kullanımı

2. MEVCUT DURUMUN KORUNMASI

Yapılarda meydana gelebilecek daha ileri bozulmaların önlenmesi için malzeme koruma ve onarım çalışmalarını içerir. Suyun, kimyasal bileşenlerin, böceklerin, mikroorganizmaların, biyolojik ve botanik bozulma nedenlerinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir[299].

Karasurları gibi arkeolojik, belgesel, tarihi ve estetik değerleri nedeniyle korunması gerekli yapıların, özgünlüklerinin bozulmaması son derece önemli bir konudur. Çünkü bütünlük artık önemli değildir ve anıların bıraktığı izleri taşıması daha önemlidir. Surların yapımında kullanılan malzemelerin cinsleri, renkleri, şekilleri ve büyüklükleri ile bunların bir araya geliş yöntemlerinin ayrı bir tadı vardır. Surlar, ilk yapıldığı dönemin mimarisiyle ilgili bilgiler verebileceği gibi, sonraki yüzyıllarda

[299] A. Ersen (1990), a.g.e., s.2.

gerçekleştirilmiş olan onarım izlerinden, o dönemlere ait bilgileri edinmek mümkün olmaktadır. Bu bakımdan, Theodosios dönemi surları ne kadar özgünse, sonraki döneme ait izlerde o kadar özgündür ve aynı saygıyı hak etmektedir.

Karasurları'nın sahip olduğu tüm özgün özelliklerinin korunması temel amaç olarak kabul edilmesinin yanı sıra, bazı nedenlerden kaynaklanan bozulmalar meydana gelebilmektedir. Bozulmaların meydana gelmeden önce önlenememesi durumunda, oluşan bozulmaların daha da ilerleyerek yapıda büyük tahribatlara yol açmaması için gerekli müdahalelerin yapılması doğru bir yaklaşım olacaktır. Oluşan bozulmanın niteliğine göre belirlenecek olan müdahale, bozulma nedeninin ortadan kaldırılması ve mevcut durumun dondurulması metotları kullanılarak, yapının kimliğine en uygun müdahale şeklini oluşturmaktadırlar.

Mevcut durumun korunması yöntemi ile Karasurları'nı meydana getiren malzemelerin bozulmasını önlemek veya bozulma evresini durdurmak amacıyla yapılacak müdahaleleri içermektedir. Bu konu, mevcut malzemenin korunması bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

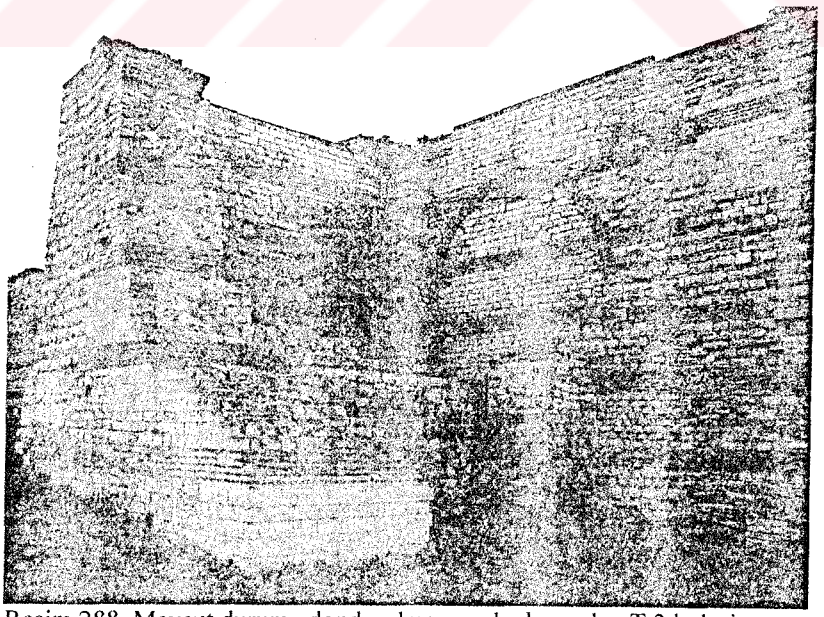

Resim 288. Mevcut durumu dondurulmaya çalışılmış olan T 3 kulesi

3. SAĞLAMLAŞTIRMA

Yapının veya malzemenin bünyesine, dayanıklılığı ve strüktürel bütünlüğü sağlamak amacıyla bağlayıcı veya taşıyıcı yeni malzemelerin katılması anlamındadır. Duvarlarda en basit enjeksiyon işleminden, temel yapmaya kadar değişen bir yelpazede müdahaleler söz konusudur. Buradaki sorun eski ve çeşitli bozulma prosedürlerinin etkisiyle fiziksel parametreleri değişmiş olan malzemenin bünyesine veya yanına koyduğumuz yeni malzemenin belirtilen parametrelere uyumlu olması ve yeni bozulma süreçlerinin başlamasına neden olmamasıdır. Uygulamada tarihi belge değeri taşıyan yapı elemanlarından hiçbiri yok edilmemelidir[300].

Karasurları'nın sağlamlaştırılması için gerekli müdahaleleri, strüktürün sağlamlaştırılması ve malzemelerin sağlamlaştırılması olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz.

Strüktürün sağlamlaştırılması; surların yüzyıllardır maruz kaldığı bozulma süreçlerinde, küçük çatlaklardan başlayıp yok olmaya kadar varabilen bir yelpazede hasarlar oluşmuştur. Günümüze kadar Karasurları'nda büyük tahribatların oluşmasındaki en önemli sebep depremlerdir. Sismik açıdan hareketli bir yapının üzerinde kurulmuş olan İstanbul, önümüzdeki yıllarda da depremler yaşayacak olması bilimsel bir gerçektir. Depremler, çekme dayanımı zayıf olan surlarda, bazı yerlerde zeminin yumuşak olması ile birleşince beden duvarlarında derin çatlaklar ve düşeyde eğilmeler, kule duvarlarında ve üst örtülerinde ayrışmalar ve hatta yıkılmalar gibi sonuçları olan büyük hasarlar oluşmasına neden olmuştur. Yapılan tesbitlerde çatlamaların, özellikle farklı onarımların birbiri ile ara kesitlerinde meydana gelmektedir. Yapılan onarımların sadece boşluk doldurma ile sınırlı kaldığı, yapıyla bir bütünleşme oluşmadığı bu tespitten anlaşılmaktadır. Diğer strüktürel bozulma sebepleri ise; yapım hataları, malzemenin bozulması, çürük zemin, şiddetli çarpmalar ve geçmişteki savaşlar gibi sebeplerden kaynaklanan bozulmalardır.

[300] A. Ersen (1990), a.g.e., s.2.

Bütün bu bozulma nedenlerinin sonucu olarak surlarda ciddi tahribatlar oluşmuş, surların bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ise yıkılacak duruma gelmiştir. Yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olan kısımların ayakta tutulması ve bozulmanın daha ileri boyutlara ulaşmaması için müdahale yapılması gereklidir. Bu amaçla, öncelikle surların strüktürel şemasının davranış biçimi ve yük dağılım şeması çözümlenmelidir. Yapılan tespit çalışmalarından sonra, her noktanın kendine özgü sorunları, sağlamlaştırma temel prensiplerine sadık kalmak üzere, özel çözümler üretilmelidir. Tarihte aynı amaçla yapılmış, birçok yapıda değişik metotlar denenmiş ve başarılı olmuştur. Bunlar; payandalarla destekleme, gergi yerleştirme, kesit genişletme, çemberleme ve bağlantı çubukları gibi çok farklı elemanlar kullanılarak yapılmıştır.

Surlarda kullanılacak ilk metot geleneksel malzemenin kullanılması ile sorunun aşılması düşünülmelidir. Geleneksel malzemeleri destekleyici, özellikle çekme dayanımının artırılmasına yönelik bir takım çağdaş malzemelerin de kullanılması, koruma uygulamasının ömrünün uzun olmasını sağlayacaktır. Daha sonra geleneksel yapım tekniklerinin yetersiz kaldığı durumlarda yeni tekniklerin kullanılmasına karar verilmelidir. Bu teknikler denenmiş, geriye dönüşü olan, iklime uygun ve yapı boyutlarına göre uygulanabilir olmalıdır.

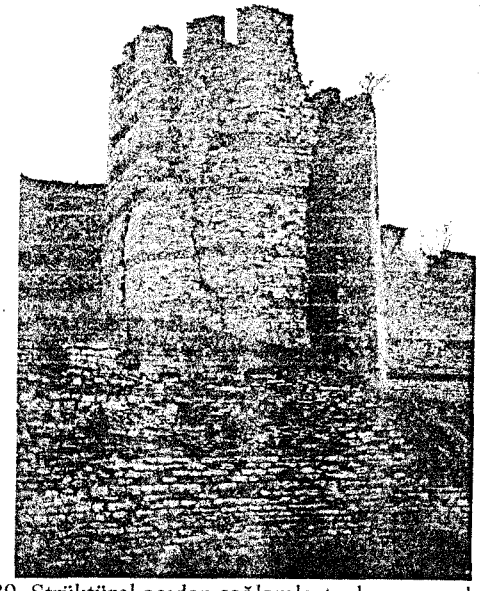

Resim 289. Strüktürel açıdan sağlamlaştırılması gereken T 6 kulesi

Çürük zeminin olduğu bölgelerde surlar, düşeyliklerini kaybetmişlerdir. Yıkılma tehlikesi bulunmayan eğilmeler korunabilir, fakat eğilmenin ileri derecede olduğu ve yıkılma olasılığı bulunan kısımların desteklenmesi gerekmektedir. Yapılacak sağlamlaştırmanın öncelikle temel bölgesinde düşünülmesi, görsel bir kirlenmenin olmaması için gereklidir. Temeldeki sağlamlaştırma yeterli görülmezse, payandalama da dahil olmak üzere gerekli müdahale yapılmalıdır. Surlar üzerindeki, diğerlerine göre nispeten daha küçük boyutta olan çatlamalar, ileride daha önemli sorunlara yol açmaması için, sağlamlaştırıcı malzemelerle doldurulmalıdır. Kullanılan malzemelerin yeni bir bozulma sürecini başlatmaması için, uzun süreden beri denenmiş ve başarılı olmuş, malzemeler tercih edilmelidir.

Malzemenin sağlamlaştırılması; surların yapı bileşeni olan taş, tuğla ve horasan harcı, birçok nedenden dolayı özelliklerini kaybetmesi sonucu yapıda önemli tahribatlara yol açmıştır. Malzemedeki bozulmaların nedenlerinin ve türlerinin tespiti, doğru müdahale yönteminin belirlenmesine yardımcı olacaktır. Burada en önemli konu, mümkün olduğunca mevcut malzemenin kullanılmasıdır. Yeni malzemenin kullanılması en son ihtimal olarak düşünülmelidir. Malzeme ile ilgili müdahale biçimleri "Mevcut malzemenin sağlamlaştırılması" bölümünde anlatılmıştır.

4. RESTORASYON

Objenin özgün durumunu kavram olarak yeniden canlandırmaktır. Yeterli belge olmadan varsayımlara dayanarak yapılmaz. Detayların, yapı elemanlarının veya mekanların bütünlemelerinde eski dokuya belirli bir uyuma dikkat edilir. Buna karşın bütünleme, renk, doku ve fiziksel parametreleri farklı malzemelerle, yapının tarihi belge niteliğini zedelememeli ve yeni malzeme bozulma süreçlerini başlatmamalıdır. Şüphesiz ki bu müdahale derecesi geç kalınmış bir çözümdür ve eskinin yeniden yaratılması olanaksızdır. Bütünleme çalışmalarıyla birlikte doğal olarak gerekli durumlarda yine endirekt koruma, conservation ve consolidation uygulamaları da yapılır[301].

[301] A. Ersen, a.g.e., s.2-3.

Karasurları'nın restorasyonunda benimsenmesi gereken temel ilke, tarihi izlere mümkün olduğunca saygılı "yumuşak onarım" müdahaleleri olmalıdır[302]. Bu kuramsal yaklaşım, bazı elemanların veya yüzeylerin onarılmasında yetersiz kalmaktadır. Bir yandan duvarların sergilediği tarihi mesajların kapatılmaması, sahte bir cephe yaratılmaması gereği, diğer yandan bozulmaların daha ileri boyutlara ulaşmaması için müdahale gereksinimi, çözülmesi zor bir paradoksu karşımıza çıkarmaktadır. Örneğin; Karasurları'nın bir çok yerinde görülen beden duvarları veya kulelerin cidarlarındaki malzemenin düşmesi sonucu derin boşluklar meydana gelmiştir. Cidarı meydana getiren kesme taş ve tuğla malzeme içteki dolgu malzemeler için bir muhafaza kabı görevini üstlenmektedir. Cidarın yok olması, duvarda daha ileri boyutlara ulaşabilecek hasarlara sebebiyet verebilmektedir. Bu kapsamda, mevcut olan yüzey dokusuna uyum sağlayabilecek, yatay ve düşey çizgileri de gözeterek, orijinal malzeme kullanılabilecek durumda ise mevcutla, eğer orijinal malzeme bulunamıyorsa orijinal malzeme ile aynı özelliklere sahip başka doğal malzemelerle bütünleme yapılmalıdır. Yapılan onarım, orijinal dokudan ayırt edilebilecek bir görünüme sahip olması için, yeni malzeme ile yüzey farkı yapılarak yüzeyde bir kademe ile belirginleştirilmesi, olumlu bir davranış olacaktır. Ayrıca yeni oluşturulan yüzeylerin kalın dişli tarakla yatay doğrultuda çizgiler oluşturacak biçimde işlenmesi, farklılaşma etkisini artıracaktır.

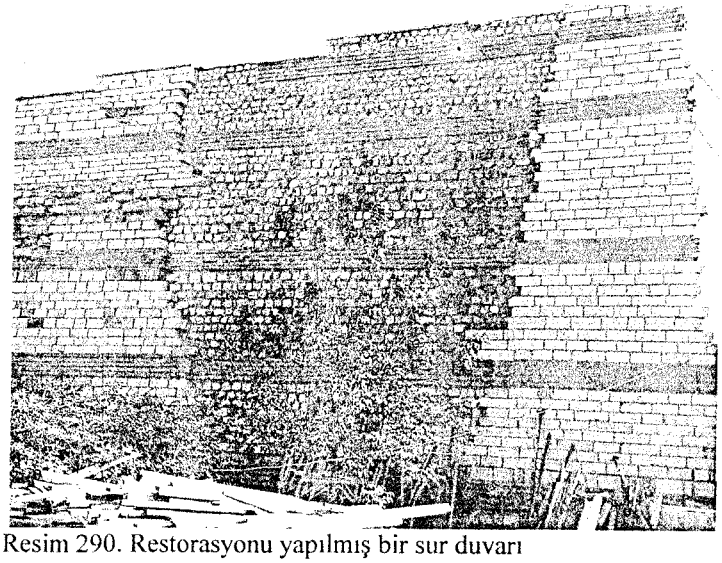

Resim 290. Restorasyonu yapılmış bir sur duvarı

[302] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Karasurları T2-T3 Beden Duvarı Restorasyon Raporu, İTÜ Döner Sermaye İşletmeleri,1994.

Yapısal olarak bir sorun teşkil etmeyen yerlerdeki yüzey dokusunu yitirmiş ve yer yer derinlere giden alanlarda ise, özgün duvarın moloz karakterine uygun taşlarla, yüzeyin gerisinde kalacak biçimde dondurulmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Bu yeni yüzeyin suyun girmesini ve bitkilerin yerleşmesini önleyecek biçimde derzlenmesi ve biçimlendirilmesi gerekmektedir.

Karasurları'nın büyük bölümünde, ağaç kökleri ve küçük bitkiler gibi oluşumlar bulunmaktadır. Özellikle incir ağacının yapı bünyesinde çıkması sonucu, büyüyen ağaç kökleri, malzeme bozulmasının yanı sıra strüktürel bir sorun oluşmasına da neden olmaktadır. Hacimce genişleyen ağaç, cidarda çatlamalarla başlayan sürecin, değişik aşamalarını surlar üzerinde gözlemlemek mümkün olmaktadır. Yapıya önemli zararlar veren odunsu ve otsu bitkilerin temizlenmesi gereklidir. Yapıya en yakın yerlerinden kesildikten sonra ilaçlanması ve ulaşılabilen köklerin ayıklanması uygun olacaktır. Bu kapsamda ziraat mühendisi uzmanlarının görüşlerine başvurulmalıdır.

Özellikle kemer, tonoz gibi yük taşıyıcıların bulunduğu kule, kazamat, kapı ve pencerelerde önemli hasarlar bulunmaktadır. Hasarlar değişik boyutlarda olmakla beraber, birçok yerde yıkılmalarla sonuçlanmıştır. Son dönemde yapılan restorasyon çalışmalarında, yok olmuş aksamlar, farazi restitüsyonlarla ayağa kaldırılmıştır. Kesin verilere dayanmayan restitüsyonların, Karasurları gibi belgesel niteliği ön planda olan yapılarda tehlikeli sonuçlara yol açacağı kaygısı ile kaçınmak gereklidir. Fakat halen ayakta olup, yıkılma tehlikesi altında olan elemanların, en azından strüktürel durumlarını muhafaza edecek sınırlı bir müdahale yapılmalıdır. Sistemin kendini taşıyabilirliğinin devamı için yapılacak müdahale, temel restorasyon yaklaşımına uygun olarak mevcut sistemi korumaya yönelik sağlamlaştırma ve zorunlu strüktürel takviyelerle sınırlı tutulmalıdır. Yapılacak takviye ile, yüklerin çağdaş malzemelerin (çelik taşıyıcılar) yardımıyla aktarılması, deprem gibi çok şiddetli sarsıntılara bile karşı dayanımını artırarak korunması sağlanabilir. Estetik bütünlük kaygısıyla tamamlama düşünülmemelidir.

Horasan harcının çeşitli sebeplerle zaman içinde erozyona uğraması, yüzeylerde boşalmış veya fiziksel özelliğini kaybetmiş örgü derzleri, suya doyurularak (kuru yüzeylerin harcın kimyasal tepkimesi için gereken suyu emmemeleri için) harçla yeniden doldurulmalıdır. Ayrıca yapının sudan kaynaklanan bozulmalarının engellenmesi için yalıtım yapılması gereklidir. Seğirdim kotunu bulunduğu bölümlerde, su yalıtımlı harçlar kullanılarak tuğlaların sağlamlaştırılması ve gerekirse yenilenmesi gereklidir. Her noktaya özgün çözümler kullanılarak, suyun yapı bünyesine girmesi engellenmelidir.

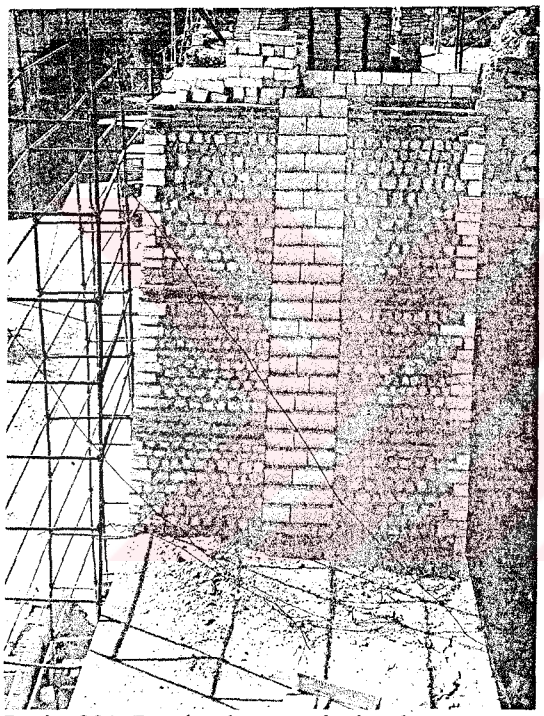

Resim 291. Dondurulmuş sur beden duvarı

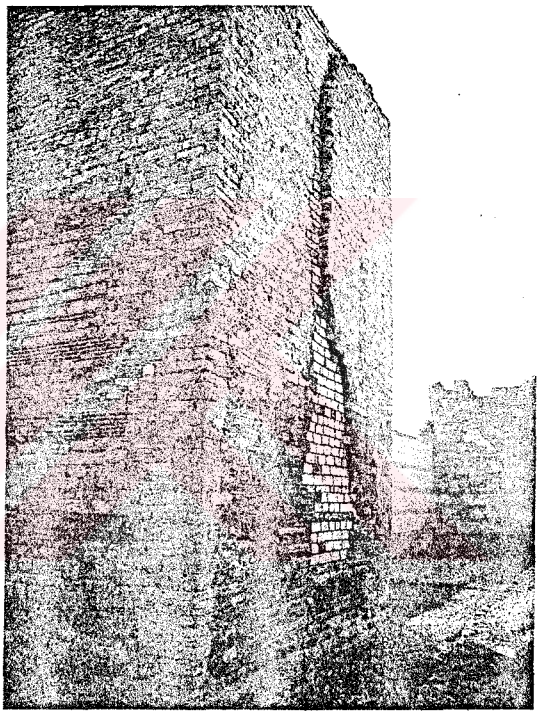

Resim 292. Yüzey farkı yapılarak restore edilmiş kule

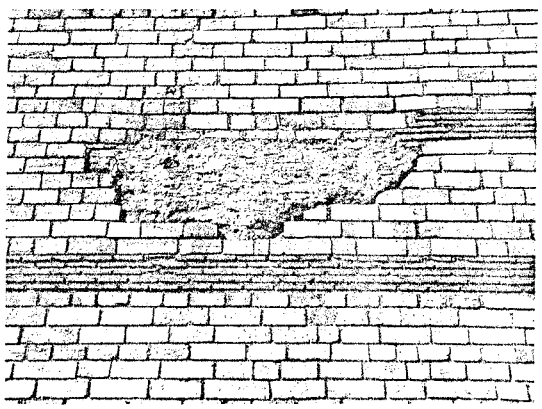

Resim 293. Çok fazla yenilenmiş sur duvarı

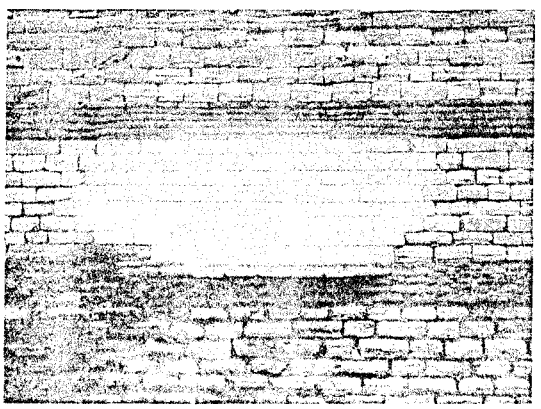

Resim 294. Duvar boşluklarının kapatılması

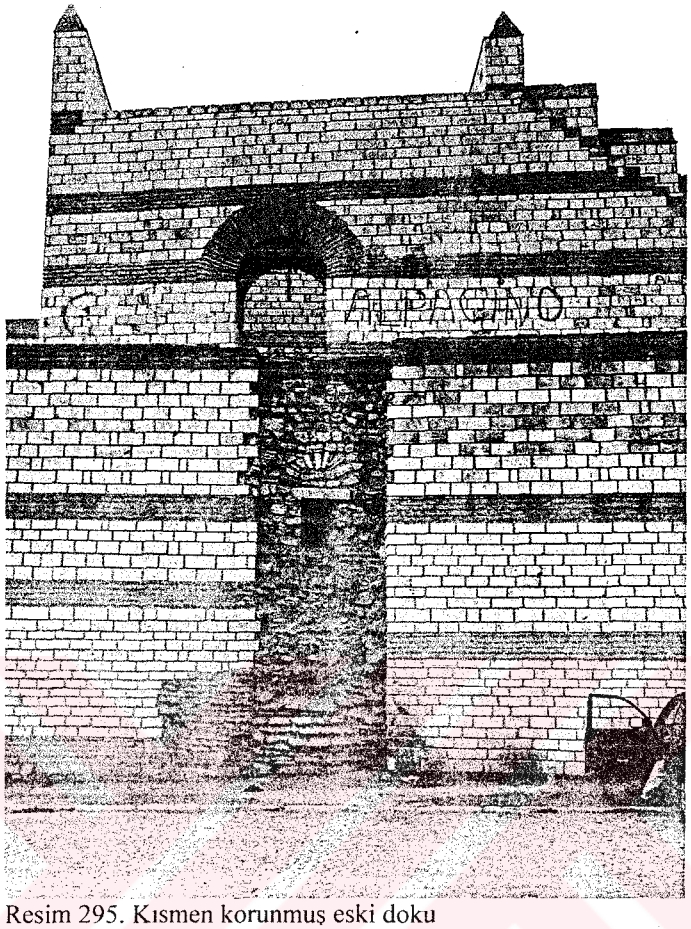

Resim 295. Kısmen korunmuş eski doku

5. İŞLEV VERME (REHABİLİTASYON)

Restore edilen yapıya, eski ve yeni işlevini sürdürebilmesi için çağdaş standartları getirecek müdahalelerle yaşama katılması anlamına gelmektedir[303]. Karasurları'nın yapılma amacı olan, kentin dış saldırılara karşı savunulması ve korunması görevini uzun zaman önce kaybettiği bilinmektedir ve özgün işlevini sürdürebilmesi mümkün olmadığından ölü anılar kategorisine girmektedir.

İstanbul Surları, 1500 yılı aşkın ömürlerinin büyük bir bölümünde kentin sınırları olmuş, ancak günümüzde kentin merkezinde kalmıştır. Surlar üzerinde Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yapılan onarımlar dışında yalnızca Cumhuriyet döneminde sınırlı alanlarda çağdaş anlamda (günümüzdeki koruma kavramıyla tam anlamıyla bağdaşmasa da, yakın diyebileceğimiz) restorasyonlar yapılmıştır. Fakat bunların

[303] A. Ersen (1990), a.g.e., s.3.

hiçbiri, kent bütünü ölçeğinde bir koruma planlaması içerisinde yapılmamıştır. Özellikle 1990'larda yapılan restorasyonda, koruma kararlarının geliştirilmesinde surlar bir bütün olarak ele alınmamış, parçalar halinde değişik ekiplerin yaklaşımlarına göre uygulamalara girişilmiştir. Özellikle ölü anıtlar açısından verilecek doğru işlevin ve buna uygun olarak yapılan bir restorasyonun, yapının yaşam süresini olumlu yönde etkileyeceği açıktır[304].

İstanbul Karasurları'nı bu tür bir yaklaşımla, yakın çevreleri ile beraber işlevlendirmek ve kentin çağdaş yaşamı içine entegre ederek restore etmek, restorasyon uzmanının karar yetkisi ile aşılabileceği bir sorun değildir. Öte yandan Karasurları gibi belgesel değerleri çok üstün seviyede olan bir yapının, işlevlendirmek uğruna bu değerlerini kaybetmesine neden olmak da göze alınamayacak bir risktir. İç ve dış mekansal bütünlüğü ve belgesel değerleri bozmayacak bir işlevin önerilmesi ve seçimi, çevrede yaşatacak bir talep yoksa veya yaratılmazsa, yok olmaya mahkum olacak, tersi bir durum, yani çevrenin talep ettiği bir işlevin seçimi ise yapıya geri dönülmez zararlar verebilecektir[305]. Karasurları, yapıldığı dönemden günümüze çeşitli değişiklikler geçirmiş ve yer yer niteliği tanımlanamayan harabe haline dönüşmüş olsa dahi, temel işlevin oluşturduğu form ve kimliğini koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir. Günümüzdeki bu durumun oluşturduğu harabe izlenim değeri (harabe estetiği) ve belgesel değerler açısından çok üstün seviyededir[306].

Karasurları'nın taşıdığı tarihsel ve mekansal özellikleri gereği verilebilecek en uygun işlevlerin, kültür, sanat ve sosyal içerikli olması gereklidir. Karasurları'nın bütünü ve çevresi ile ele alınarak verilmesi gereken ve birbirlerini tamamlayan işlevlerin, bir arada olduğu bir karma yapı düşünülmelidir. İçerisinde değişik amaçlara yönelik ve çağdaş yaşam standartlarına uygun yaşama alanları oluşturulmalıdır. Kopuk ilişkilerden kurulu bir düzen, insan hareketlerini zorlayacağı gibi yoğunluğun dengesiz dağılmasına neden olacaktır.

---

[304] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Mevlanakapı-Silivrikapı Karasurları Restorasyon Projesi Raporu, YTÜ Döner Sermaye İşletmesi, 1993, s.1.
[305] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., YTÜ Döner Sermaye İşletmesi, 1993, s.2.

Yeni işlevler gereği, surların dış görünümünü etkileyecek ekler yapılmamalıdır. Ayrıca çevresel bozulmalara neden olabilecek dış mekan işlevleri seçilmemelidir. Çağdaş gereksinimlerden doğabilecek ihtiyaçların kararlarını verirken temel ilke ve anlayışa uygun çözümler üretilerek en azından minimum konfor sağlanmalıdır.

Surlarla beraber fiziksel çevrenin oluşmasındaki diğer bir etken olan sur içi yapılaşması, yatay ve düşey planlamalarla, surların kentle bütünleşmesine katkıda bulunmalıdır. Ayrıca Karasurları ile surlara yakın yapılaşmaların işlevsel özellikleri, birbirine uyumlu ve destekler nitelikte olması gereklidir. Büyükşehir Belediyesi'nin önderliğinde ve sivil örgütler tarafından desteklenen fiziksel ve sosyal boyutlu kentsel dönüşüm projeleriyle çözümler üretilmelidir. Ana sur duvarı ve kapılar, kentle ve kentli ile olan ilişkinin kurulması açısından son derece önemli bir görevi üstlenmektedirler. Sur dışı bütünüyle açık hava müzesi ve gezi parkları ile kentin nefes almasını sağlayacak alanlar şeklinde düzenlenmeli ve yapılaşmaya izin verilmemelidir. Günümüzde iç teras (*peribolos*), dış teras (*proteichisma*) ve hendekte bir çok yer, ekim alanı olarak kullanılmaktadır. Bunlardan, ana sur ile ön sur duvarı arasındaki iç teras hariç, diğer alanlar düzene sokularak korunmalıdır. Ayrıca, Altın Kapı ve Ayvansaray Surları'nın dışında yer alan mezarlıklar korunmalıdır.

Karasurları üzerinde işlev verilebilecek kapalı mekanlar kulelerdir. Kulelerin bir kısmı daha önce yapılan onarımlarla kullanılabilecek durumdadır. Bazılarının ise, duvarları sağlam olup üst örtüsü hasar görmüş veya yıkılmıştır. Az hasarlı örtüler geleneksel malzeme ile sağlamlaştırılarak, kulenin kullanılması sağlanabilir. Çok hasar görmüş veya bütünüyle yıkılmış olanlar ise modern malzeme ve tekniklerle, dış görünümü etkilemeyecek şekilde üst örtü tasarlanabilir. Bütünüyle hasar görmüş kulelerde ise sadece strüktürel ve malzeme koruma müdahaleleri yapılmalıdır. Iç mekanlarda, modern malzeme ile yapılan ve gerektiğinde sökülebilecek elemanlarla zorunlu ihtiyaçlar karşılanabilir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, duvarlarda hasara neden olabilecek uygulamalardan kaçınmak gereklidir.

---

[306] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., YTÜ Döner Sermaye İşletmesi, 1993, s.1.

Ana sur duvarı ile ön sur duvarı arasındaki iç teras, sergi mekanları, açık sanatçı atölyeleri, el sanatları satış alanları, müzik dinleti alanları, oturma ve dinlenme gibi işlevlerle yaşayan mekan olmaları sağlanmalıdır. Sur duvarlarının üzerindeki açık alanlar (seğirdim yolu seviyesi, kule platformları) tamamen gezi alanları olmalı ve hiçbir işlev verilmemelidir. Seğirdim yolu seviyesinden girilen kuleler ise işlevlendirilebilir.

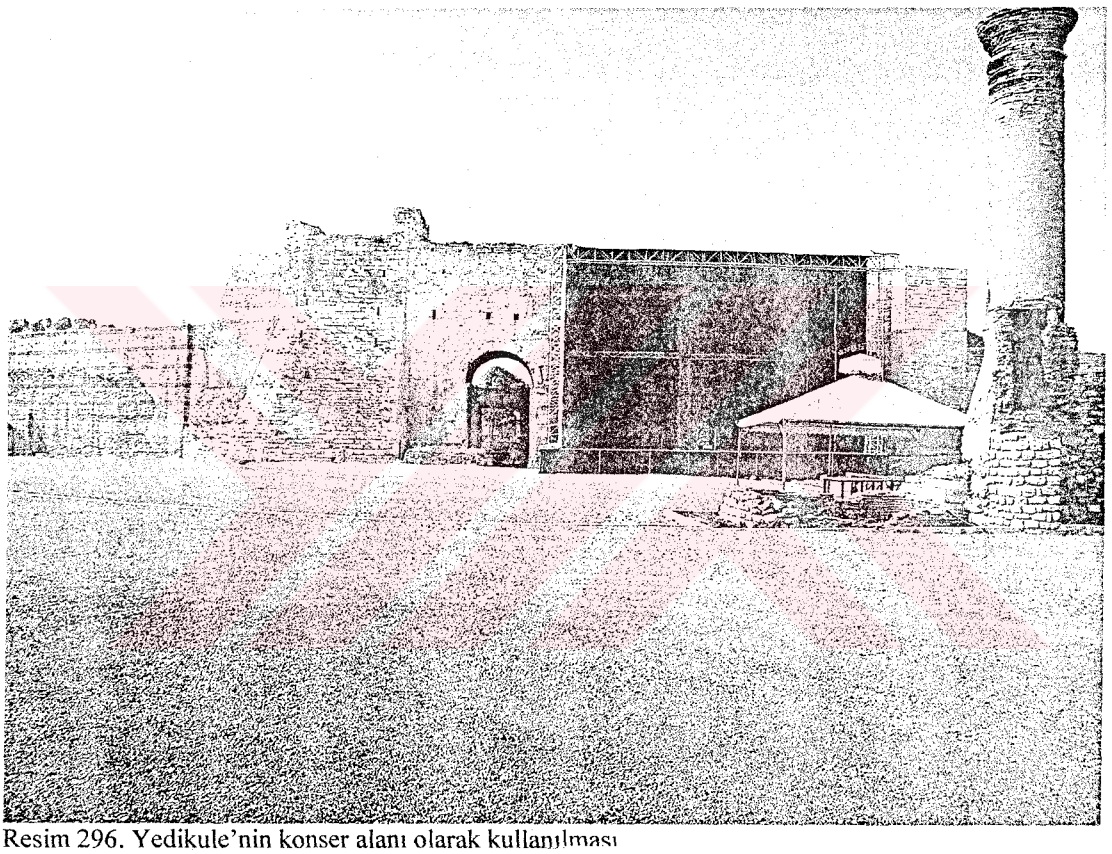

Resim 296. Yedikule'nin konser alanı olarak kullanılması

6. BÜTÜNLEME (REİNTEGRASYON)

Bir bölümü hasar görmüş, yada yok olmuş yapı öğeleri ilk tasarımlarındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde geleneksel yada çağdaş malzeme kullanarak tamamlama işlemine bütünleme denilmektedir. Bütünlemeyi yönlendiren etmenler estetik, işlevsel yada strüktürel denge kaygıları olabilir[307].

[307] Z. Ahunbay (1996), a.g.e., s.96.

İstanbul Karasurları gibi arkeolojik ve belgesel değerleri bakımından korunması gerekli yapılarda, bütünleme son derece dikkatli uygulanması veya başvurulmaması gereken bir yöntemdir. Bütünlemenin yapılabilmesi için; estetik, işlevsel gereksinimler ve fiziksel yıpranmaların (strüktürel ve malzeme) zorunlu kıldığı durumlarda verilere ve belgelere göre yapılmalıdır. İsteğe bağlı olarak veya estetik bütünlük kaygısıyla yapılmamalıdır. Yapılacak bütünlemelerde, eski ve yeni dokunun ayırt edilebilecek görünüme sahip olması ve ayrıca eklemeler için tarih konulması olumlu bir yaklaşım olacaktır. Karasurları'nda yapılabilecek bütünlemelerin bütüncül bir yaklaşımla çözümlenmesi gereklidir. Çağdaş koruma kuramının temel ilke, amaç ve yaklaşımların yönlendirdiği, surların belgesel değerinin korunmasına yardımcı olacak prensiplere dayandırılmalıdır. Bütünleme, özgün doku ile yarışan ve haddini aşan boyutlara ulaşmamalı ve eskiye saygılı olmalıdır.

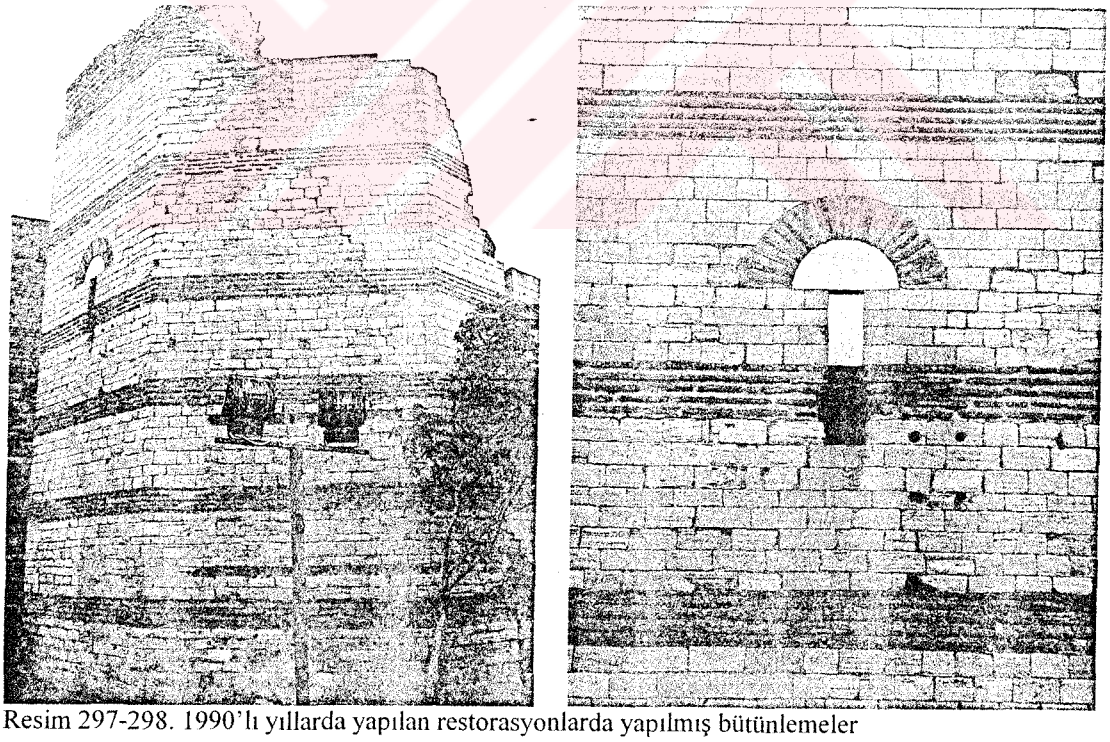

Resim 297-298. 1990'lı yıllarda yapılan restorasyonlarda yapılmış bütünlemeler

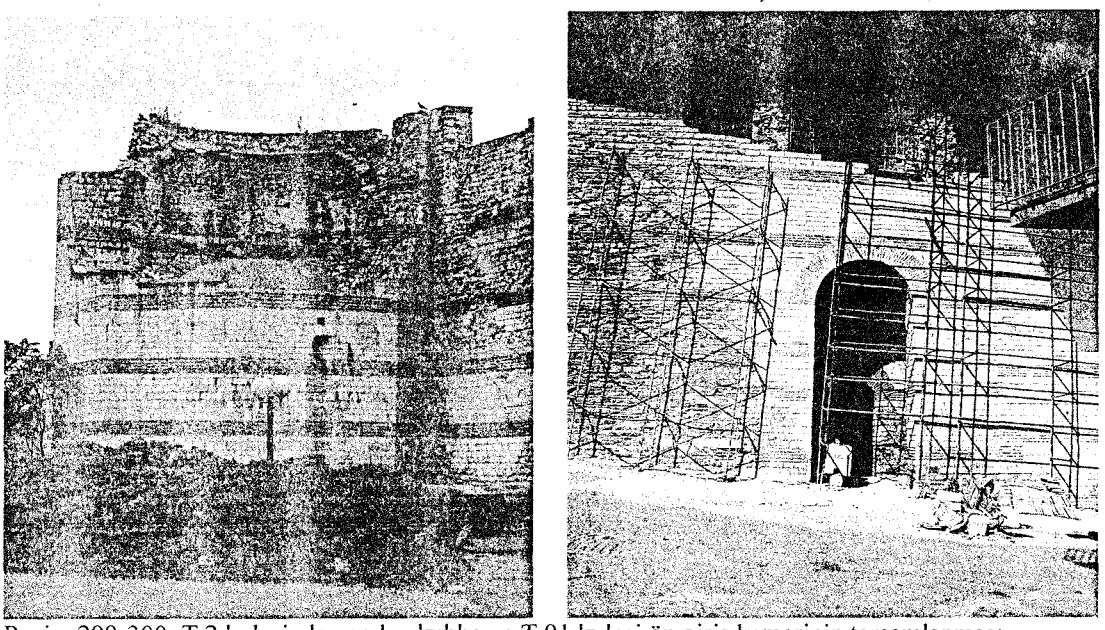

Resim 299-300. T 2 kulesinde yapılan kubbe ve T 91 kulesi ön giriş kemerinin tamamlanması

7. YENİDEN YAPIM (REKONSTRÜKSİYON)

Tümüyle yıkılmış, yok olmuş yada harap durumda olan bir anıtın veya sitin elde bulunan belgelere dayanılarak yeniden yapılması ancak özel durumlarda kabul edilen bir uygulamadır[308]. Yeni malzeme ile inşa olunacağından rekonstrüksiyon yapının patinası olmayacaktır, artık burada kentin bir tarihi röper noktası veya vazgeçilemeyen alışılmış bir simge korunmaktadır. Rekonstrüksiyonlar tarihi belgelerin yetersiz olduğu durumlarda, varsayımlara dayanarak yapılmamalıdır[309].

Karasurları, son dönem restorasyonlarda maalesef çok uygulanan bir yöntem olmuştur. Surlar fiziksel olarak birçok yerde, özellikle kapıların (Belgrad Kapı, Mevlevihane Kapısı, Silivri Kapı, Top Kapı, Edirne Kapı) çevresinde, yeniden ayağa kaldırılmıştır. Yeterli belgelerin bulunması halinde dahi yapılmaması gereken uygulamalar, özgün dokunun yok olmasına da sebep olunmuştur. Tarihsel kimliğini ve dokusunu yitirmiş olan surlar,âdetâ yeni yapılmış sur görünümüne bürünmüştür. Surların harabe izlenim değeri yok edilmiş, tarihe tanıklık eden izler ve patina feda edilmiştir. Onarım tahribata dönüşerek, yanıltıcı sonuçları ortaya çıkmıştır.

[308] Z. Ahunbay (1996), a.g.e., s.99.
[309] A. Ersen (1990), a.g.e., s.3.

Arkeolojik ve estetik değerleri bakımından korunması gerekli olan yapılarda, gezen kişinin, yapının mimari kimliği hakkında daha fazla bilgi edinebilmesi için, özgün parçalar derlenip bir araya getirilerek ayağa kaldırılmaları söz konusu olabilmektedir. İstanbul Karasurları için de geçerli olabilecek olan bu yöntem, geçmiş dönem uygulamalarında, haddinden fazla rekonstrüksiyon yapılması dolayısıyla, bu yöntemin kullanılması düşünülmemelidir.

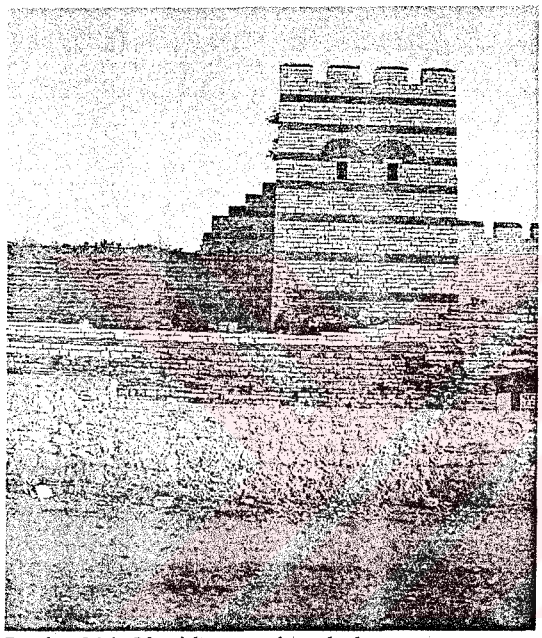

Resim 301. Yeniden yapılmış kule

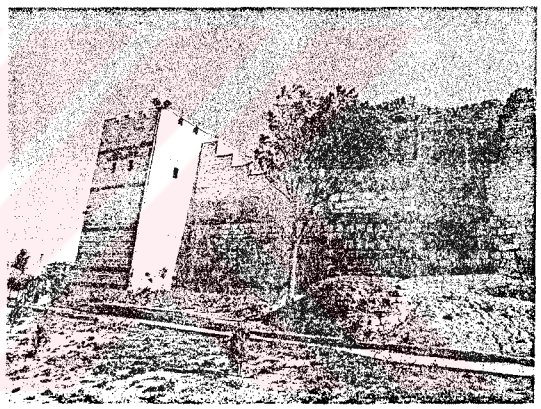

Resim 302. Yeniden yapılmış kule

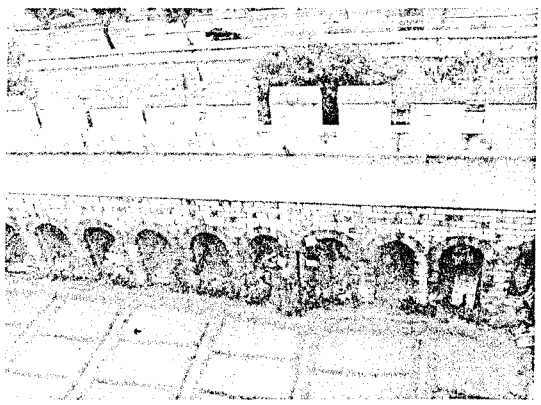

Resim 303. Yeniden yapılmış ön sur duvarı

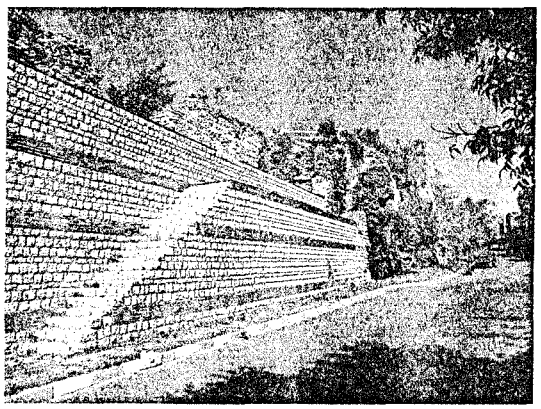

Resim 304. Yeniden yapılmış duvar ve merdiven

4.2.3.2. MALZEME ÖNERİLERİ

Farklı ve çoğu zaman aynı anda etkileyen ve yeni bozulma nedenlerini ortaya çıkaran bozulma süreçlerinin hızı ve belirtileri, birçok değişkenden etkilenir. Bu etkenler kısmen malzemenin kendi özelliklerinden, kısmen çevre koşullarının etkisiyle ortaya çıkarlar. Bozulma süreçlerinin hızı ve semptomları çok geniş bir skalada değişirken neden-sonuç ilişkilerini kolaylıkla tanımlamak her zaman mümkün olmaz. Bu ilişkileri anlayabilmek ve doğru yorumlayabilmek için farklı bilim ve anabilim dallarına dayanan bir "koruma bilimi" ile donanmış olmak gerekmektedir. Böylece günümüze kadar yapılagelmiş olan uygulama hataları veya ileride yapılması olası olanlar, bozulma nedenlerinin, bunların malzemenin fiziksel özelliklerinde neden olduğu değişmenin morfolojisinin anlaşılması ile önlenecektir. Bu çalışmalar özünde bir "teşhis ve tedavi" uygulamasıdır ve yeterli araştırmalar yapılmadan yanlış teşhisler ortaya çıkacağından koruma çalışması sonunda "onarım adına yıkıma" dönüşecektir. Malzeme koruma konusundaki bilgisizlik, sağlamlaştırılarak ömrü uzatılabilecek pek çok özgün malzemenin tahribine neden olmaktadır[310].

Koruma çalışmalarında hedef, bir tarihi belge olan yapının, estetik niteliklerini de göz önüne alınmasıyla, en az müdahale yoluyla sağlamlaştırılması ve yaşatılmasıdır. Aslında her müdahale, yapının özgünlüğünü belirli ölçüde zedelemektedir. Ancak yapının tümüyle yok olmasını önlemek amacıyla strüktürüne ve malzemelerine bazı müdahalelerin yapılması zorunlu olmaktadır. Malzeme bozulmalarının önlenmesi, bozulma nedenlerinin araştırılarak giderilmeye çalışılması koruma çalışmalarının ilk hedefi olmalıdır.

Kara Surları'nın tarihinde görüldüğü gibi farklı dönemlerin izleri vardır ve günümüze kadar gelebilenler, yeni onarma çalışmalarında korunması gerekli birer tarihi belgedir. Söz konusu fiziksel deliller, malzemeleri, yapım teknikleri ve formlarıyla bir bütündür. Restorasyon çalışmalarında, malzemenin bozulma durumu ve bozulma nedenlerinin uygulamadan önce saptanması gerekir. İlk olarak gözlemle

[310] A. Ersen (1990), a.g.e., s.4.

başlar, malzemenin yapıdaki konumu, bozulma süreçleri ortamı, yapının iç iklimi incelenir. Malzemenin, değişmenin morfolojisinin ve ortamın anlaşılması ile bozulma nedenleri anlaşılabilir ve doğru koruma müdahalesinin gerçekleştirilebilmesi için gereklidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde malzeme karakterizasyonları belgeleme, kronolojik analiz ve onarım malzemelerinin hazırlanmasına veri oluşturmaları açısından önemlidir.

MALZEME KARAKTERİNİN TANIMLANMASI

Malzemenin fiziksel özellikleri ve bozulma sürecinin sonunda bozulmanın morfolojisi incelenir, araştırılacak bilgi ve yöntem aşağıdaki gibidir;

1. Çıplak gözle veya büyüteçle gözlem
2. Malzemenin adı, bilimsel adı, taşların ocakları, tuğla terrakota malzemede harmanların ve fırınların yeri. Tekstür araştırmaları ve mümkün olduğunca özgün malzemelere zarar vermeden numune toplanması. Malzemenin bozulmuşluğunu belgeleyecek yeterlilikte numune toplandığında malzemenin fiziksel özelliklerinin araştırılmasına geçilir. Aşağıdaki deneyler yapılır;
   a) Mineralojik, petrografik tanımlama ve kimyasal analiz
   b) Su emme
   c) Kapiler su emme
   d) Basınç, çekme, eğilme
   e) Isıl genleşme katsayısı

Tek renkli veya çok renkli harçlarda pigment, bağlayıcı ve agregaların tanımlanması, harç analizi HCl ile bağlayıcı çözme agrega analizi, kalsimetre yöntemi veya termogravimetrik yöntemle yapılır[311].

Bozulmanın Neden Olduğu Değişmelerin Etüdü

Hassas detay çizimleri ve fotoğrafla belgeleme her çalışmada gereklidir. Rutubetin varlığı durumunda rölöve çizimleri üzerinde rutubet haritaları çizilir. Bozulma

---

[311] A. Ersen (1990), a.g.e., s.6.

süreçleri sonunda ortaya çıkan değişmeler ise aşağıdaki araştırmalar sonrasında betimlenir ve yorumlanır;[312]

a) Ince kesit üzerinde mikroskobik araştırma
b) X-ışını difraksiyon analizi
c) Suda çözünür tuzların cinsleri ve toplam miktarları
d) Suda çözünür tuzların kualitatif ve kantitatif analizleri
e) Organik maddelerin saptanması
f) Porozimetri/boşluk boyutu dağılım yüzdeleri
g) Biyolojik bozulmalar durumunda, yosun, liken, bitkiler için çıplak gözle, bakteri, su yosunu ve mantarlar için mikroskop altında gözlem
h) Suyun neden olduğu bozulma süreçlerinde, malzemenin rutubet muhtevasının araştırılması

Surların restorasyonu, geleneksel malzeme yaklaşımı açısından iki türlü yöntemi bir arada kullanarak çözümlenebilir. Ilki, mevcut malzemenin rehabilitasyonu, diğeri ise yeni imal edilecek malzemelerin kullanılması şeklinde olacaktır. Oncelikli olarak mevcut malzemenin maksimum oranda kullanılması düşünülmeli, hatta yerlerinden kopmuş ve toprak üstünde yada altında bulunmuş orijinal malzemeden âzami ölçüde faydalanmak doğru olacaktır. Daha sonra malzeme gereksinimleri, yapı bünyesine uyum sağlayabilecek, değişik kaynaklardan elde edilmiş doğal malzemelerle karşılanmalıdır.

4.2.3.2.1. MEVCUT MALZEMENİN KORUNMASI

Bozulma Ortamının Tanımlanması

a) Isı
b) Bağıl nem, mutlak nem
c) Radyasyon
d) Hakim rüzgâr yönü ve şiddeti
e) Yoğuşma, yağış

[312] A. Ersen (1990), a.g.e., s.6.

Bu değerler günlük maksimum ve minimum ve aylık ortalama olarak ve son 10 yılın ortalamaları olarak toplanır. Ayrıca hava kirliliği söz konusu olduğunda hava kirleten gaz ve partiküllerin cinsleri ve kaynakları araştırılır[313].

Malzemeleri Koruma Yöntemleri

Bir koruma çalışmasında yapılacak müdahaleler, temizleme, yapıştırma, sağlamlaştırma, yüzey onarımları ve yüzeye koruyucu sürme uygulamalarıdır. Ancak her korunacak malzeme kendine özgü bozulma morfolojisiyle karşımıza gelir ve sayılan müdahalelerin tümünün veya bir sıra izleyerek uygulanması gerekmeyebilir. Konservasyon müdahale tipinin saptanması, malzemenin özellikleri ve korunmuşluk durumuna bağlıdır. Kimyasal müdahaleler gerektiğinde bunların önceden laboratuar deneylerine dayanılarak kullanılmış olması iyi sonuç vermesi ve yine uygulamadan önce özel durumu değerlendiren laboratuar araştırmalarına dayanması gerekir. Kimyasal müdahalelerden mümkün olduğu kadar kaçınmak, başvurulması durumunda bir koruma kimyagerinin denetiminin sağlanması, çevre sağlığı ve iş güvenliğine dikkat edilmesi öncelikle önemlidir. Yapının bir bölümündeki çalışma öteki bölümlerine ve çevreye zarar vermemelidir[314].

Temizleme

Temizleme malzemeye zarar veren kirlerin varlığı veya estetiği bozan durumlarda yapılır. Tuzlar, çözünmez veya yarı çözünür kabuklar, toz, kurum, iz, metal lekeleri, mikroflora bitkiler ve hayvan pisliklerinin temizlenmesini içerir. Bu uygulama sırasında, renk, tekstür ve patinaya saygılı olmak gerektirir, aynı zamanda temizleme uygulamasının daha ileri malzeme bozulmalarına neden olmaması gerekir. Temizleme yöntemi temizlenecek yüzeyin niteliklerine göre seçilir. Gerekli laboratuar ön araştırmaları yapılmalı ve muhtemel sakıncalar önceden saptanmalıdır. Temizleme öncelikle hacmini koruyan ve yüzey erozyonuna uğramamış malzemelerde yapılır. Kohezyonu yitirmiş malzemeler temizleme sırasında zarar görebilir. Bu gibi yüzeylerde geçici sağlamlaştırma yapılmadan temizleme yapılmamalıdır. Kimyasal temizleme yöntemlerine baş vurulması durumunda

[313] A. Ersen (1990), a.g.e., s.7.

temizleyicinin kimyasal yapısı, uygulama yöntemi ve malzemeyle temas süresi önceden bilinmelidir[315].

Kimyasal terkibi belli pH 5.5'dan az 8'den yukarı olmamak koşuluyla bazı eriyik veya çözeltiler de son başvurulması gereken yöntemlerden biridir. Ancak uygulama yöntemi, temas süresi, saf suyla yıkama, taşı etkilememelidir ve daha önceden laboratuar deneyleri ile önceden test edilmeli ve iyi sonuç alınması gereklidir. Bu tür eriyikler ve çözeltiler temas süresini artırmak ve derin penetrasyonu sınırlamak amacıyla sodyum karboksimetil selüloz, kağıt hamuru ile jöle yapılarak yüzeye uygulanır. Kompres daha sonra özenle temizlenmelidir. Bu yöntem sağlam yüzeyli veya daha önceden sağlamlaştırılmış yüzeylere uygulanabilir. Biyolojik mücadele durumunda biosid doğrudan bu jölelere katılabilir. Mekanik yöntemler mikro-kum püskürtme, dişçi aletleri ve ultrases cihazının titreşimleriyle temizleme, en çok ıskarpela, neşter gibi katı müdahalelere izin verilebilir (özel durum izin veriyorsa). Pas lekeleri nötr amonyum fosfat veya adta ile temizlenebilir[316].

Su/kum püskürtme veya kumla temizleme, maksimum 5 atmosfer basınçla 0.15 mm den daha küçük dane boyutlu ve sertlik derecesi temizlenen yüzeye yakın sertlik derecesindeki danelerle yapılmalıdır.

Aşırı yüzey erozyonuna uğramış ve gözenekli strüktürlerin su ile yıkanması özellikle don tehlikesi durumunda tavsiye edilmez. Yine suda çözünür tuzların hareketlendirilmesi potansiyel tehlike olarak ortadadır. Burada macun terkipleri açıklamak yukarıdaki nedenlerle sakıncalıdır. Ancak yapılan terkip daima bir laboratuar araştırmasına dayanmalı ve onarım dosyasında yer almalıdır. Bununla birlikte portland çimentosuyla macunlama yapılmasının kesinlikle yasaklanmasının gerektiğini hemen bildirmeliyiz. Portland çimentosu suda çözünür tuzlar oluşturması ve özellikle farklı ısıl genleşme katsayısı ve boşlukluluk oranı ve porozimetrisiyle geleneksel bünyelere uyumsuzdur.

---

[315] A. Ersen (1990), a.g.e., s.8.
[316] A. Ersen (1990), a.g.e., s.9.

Sağlamlaştırma

Yeniden kohezyonu sağlanarak, fiziko-mekanik özelliklerin geliştirilmesini ve porozitenin azaltılması amaçlanmaktadır. Bu da daha az su emme ve bozulma süreçlerine daha dayanıklı olma anlamına gelir[317].

Taş sağlamlaştırma inorganik veya organik sağlamlaştırıcılarla gerçekleştirilebilir. İnorganik sağlamlaştırıcılar daha gevrek, organikler ise esnektirler. İnorganikler daha uzun ömürlüyken, organiklerin oksidasyonları yoluyla bozulmalarının başlaması söz konusudur. Herhangi bir sağlamlaştırıcı yan-ürün olarak suda çözünür tuzları oluşturmamalı, maksimum penetrasyon derinliğini sağlayarak, bozulmuş kısmı birbirine ve bu bütünü sağlam çekirdeğe bağlayabilmelidir. Genleşme katsayısı taşa yakın organik sağlamlaştırıcı bulmak olanaksızdır, bu nedenle organik sağlamlaştırıcılarla çalışıldığında hep bu sorun göz önünde tutulmalıdır. Kullanılan sağlamlaştırıcı hiçbir şekilde yüzeyde su buharı geçirimsiz bir tabaka oluşturmamalıdır. Yüzey dokusu, patina, renk, tekstür değişmemeli yapay, camsı parlak yüzeyler ortaya çıkmamalıdır. "Reversible" bir sağlamlaştırıcı yoktur. Bu nedenle böyle bir uygulamaya tarihi belge değeri çok yüksek-bir taşın ömrünün uzatılması için başka hiç bir çözüm kalmadığında başvurulmalıdır[318].

Sur onarımlarında taş çürütme yöntemiyle kesilerek atılan taşların fiziksel parametreleri incelediğinde bunların çok uzun yıllar daha dokunulmadan varlıklarını sürdürebilecekleri bilinmektedir. Bu nedenle yeni bir tüketim maddesi pazarının zorlamalarına gelmeden bilinçle ve laboratuar araştırmalarına dayanarak sağlamlaştırıcı kullanmaya karar verilmelidir. Hiçbir sağlamlaştırıcı tercih edilemez veya öngörülemez. Her "taş hastalığı" özel bir olgudur ve kendi teşhis ve tedavi yöntemlerinin araştırılarak bulunmasını gerektirir[319].

---

[317] A. Ersen (1990), a.g.e., s.11.
[318] A. Ersen (1990), a.g.e., s.11.
[319] A. Ersen (1990), a.g.e., s.11-12.

KARASURLARI'NDA KULLANILAN MALZEMELERİN ÖZELLİKLERİ

Tuğla, Mezopotamya ile yakın yöresindeki kentlerde kullanılmış mimari bir elemandır. Tuğlayı, özellikle pişmiş tuğlayı mimaride yaygın şekilde en çok kullananlar ise Romalılar olmuştur. Bizanslılar tuğlayı ve harcı onlardan almışlardır. Bizans duvarının en temel özelliği kaplama duvardır ve buna dolgulu duvar da denir. Dış yüzeyler muntazam taştan, tuğla ve harçtan meydana gelir. Tuğla hatıllar duvarın bütün kalınlığınca devam eder. Aralar, dış yüzlerde kesme taş, iç kısımlarda ise moloz taşla doldurulmuştur. Bu tuğla hatıllı inşaat Roma devrinde vardır. Bütün Bizans devri boyunca da devam eder. Osmanlı mimarisinde de kullanılmıştır. Taş ise, duvar dokusunda tuğla sıralarının alternatif olarak dizilmelerinde sayı bakımından benzerlik veya farklılık doğuran, esas amacı ise taşıyıcı olan mimari bir elemandır. Tuğla, taş ve harç üçlüsü Bizans mimarisinde yalnız sade bir duvar dokusu olmakla kalmamış, aynı zamanda yapıların cephelerinde de büyük bir hareket ve canlılık kazandıran bir "süsleme" olmuştur[320].

TAŞ

Surlar işlevsel özellikleri gereği, aşılması zor ve sağlam yapıda olmaları gereklidir. Fiziksel olarak dayanıklı olmaları ve darbelere karşı göstermiş oldukları mukavemet sebebiyle taş, sur yapı malzemesinin en önemli öğesi olmuşlardır. Taş malzemenin yapılarda kullanılmasının avantajları ile birlikte bazı sorunlarda ortaya çıkmışlardır. Taşın ocaklardan çıkarılması, taşınması, işlenmesi ve yapıya yerleştirilmesi gibi zor aşamalardan geçmesine karşın, özelliklerinin sağladığı avantajlar daha baskın çıkmıştır.

Toplumlar kültürlerinin, materyal dünyaya en fazla yansıması, mimarlık gelenekleriyle kendisini göstermişlerdir. Mimarinin ana öğeleri olan form, strüktür, malzeme, estetik ve işlevsel faktörler, değişik kültürlerde farklı olarak yorumlanmıştır. Diğer yapı malzemelerine göre daha dayanıklı ve uzun ömürlü olan

taş, toplumların anıtsal yapılarında en fazla kullanılan yapı malzemesidir. Ayrıca bir çok bölgede de vernaküler mimarinin en önemli yapı malzemesi olmuştur.

Geleneksel mimarilerin oluşmasında form ve strüktürün yanı sıra estetik kaygılar da önemli bir yere sahiptir. Taş duvarların oluşturulması ve tekstür özellikleri bakımından çok farklı şekillerde yorumlanmıştır. Taşın işlenme metoduna göre kesme, kabayonu, inceyonu, moloz gibi bir çok çeşitte kullanılmıştır. Ayrıca taş ile birlikte başka malzemelerin de kullanılmasıyla değişik dokuda duvarlar inşa edilmiştir. Osmanlı ve Bizans mimarisinde anıtsal yapılarda tek başına veya tuğlayla birlikte almaşık olarak kullanılmıştır. Bizans mimarisinin karakteristik duvar dokusu, taşın tuğlayla birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Karasurları'nın da dış görünümüne yansıyan bu özellik, cidarların kesme taş ve tuğla ile, arası ise bol harçlı moloz taş ile doldurularak oluşturulmuştur.

Karasurları'nda genel olarak küfeki taşı (maktralı kalker) kullanılmış olmakla birlikte, yer yer killi tebeşirimsi kumtaşları da bulunmaktadır[321]. Kullanılan taşlar İstanbul'a yakın bölgeler olan Bakırköy ve Küçükçekmece'de bulunan taş ocaklarından sağlanmıştır. Örgüde kullanılan taşların alın boyutları ise genellikle 47x18 cm ölçülerindedir (min:24x19 max:60x24). Ancak bu ölçülerin bütünüyle dışında çok büyük taş blokları da bulunmaktadır[322].

Küfeki taşı, İstanbul'da Romalılardan itibaren en çok kullanılan yapı malzemesidir. Çakı ile çizilebilir, saf olmayan gevşek cinsleri parmak arasında kırılabilir. Taşin su emmesi, aşınması ve basınca karşı direnci, dokulara göre değişir; sıkı ve kompakt olanlarının basınç direnci 2000 kg/cm2 dir. Hidroklorik asitte köpürerek erir ve karbondioksit çıkarır. Küfeki taşının diğer taşlardan ayırıcı en belirgin özelliğidir[323].

---

[320] M. İ. Tunay, "Türkiye'dekiBizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Tekniğine göre Tarihlendirme", Doktora Tezi Özeti, s.1.
[321] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., YTÜ Döner Sermaye İşletmesi, 1993, s.3.
[322] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., YTÜ Döner Sermaye İşletmesi, 1993, s.3.
[323] A. G. Küçükkaya, a.g.e., s.23-24.

Kumtaşı; çimentolu ayrık tortul kayaçlardan olup, çapları 0,2-2 mm. Arasında olan kum tanelerinin doğal bir çimento ile birleşmesiyle kumtaşları oluşur. Bunlar çok sert ve dayanıklıdır. Çimentosu kalkerli olanlar ise, çimentonun, tanelerin arasını doldurma derecesine göre bazen yoğun olurlar. Süs ve kaplama işlerinde ideal kumtaşları, çimentosu ve taneleri silisli olanlardır"[324].

Eski eserlerde kullanılan yapı elemanları arasında taş malzeme, en dayanıklısı olmasına rağmen yine de zaman içerisinde farklı nedenlerle ayrışıp parçalanmakta veya bozulmakta ve koruma çalışmaları gündeme gelmektedir. Taşın bozulmasına neden olan etkenleri iki başlık halinde ele alabiliriz; bünyesel nedenler ve dış nedenler. Bünyesel nedenler; taşın oluşma aşamasında kazandığı niteliklerden kaynaklanan bozulma nedenlerini oluştururlar. Dış nedenler; mekanik etkiler (taşın çalışması, deprem ve titreşim etkileri, birlikte kullanılan madeni malzemenin korozyonu), ısı etkileri (ısı genleşme ve don, yangın), atmosferik etkiler (su ve nem, suda çözünür tuzlar, hava kirliliği), canlılardan kaynaklanan nedenler (yanlış restorasyonlar, bitkisel organizmalar, hayvanlardan kaynaklanan sebepler, biyolojik) gibi sebeplerden taşlarda tahribat olmaktadır.

Taşların Korunması ve Onarımı

Temizleme; tarihi yapıyı temizleme kararı çok basit bir karar değildir. Hangi temizliğin yapılacağına ve restorasyonun detaylarına karar vermek için geniş kapsamlı bir araştırma gereklidir. Tahrip oluşumlarının nedenleri ve yapısı anlaşılmalıdır. Bunun için laboratuarda yapı üzerinde, orijinal dokuya zarar vermeden çeşitli analiz ve deneyler yapılır. En uygun, denenmiş malzeme ve yöntem seçilir ve uzmanları tarafından gerçekleştirilir. Önemli olan, taşa en az hasar verilen ile bu tekniklerin en etki ve az kusurlu olanı bulmaktır.

Taş temizlemenin genel olarak; 1. Tuzlar, biyolojik aktivite vb. kirletici ve tahrip edici maddelerin kaldırılması, 2. Gözeneklerin açılması ve diğer uygulamalar için su

[324] A. G. Küçükkaya, a.g.e., s.20-21.

emiliminin ve su buharının geçişinin yeniden tesis edilmesi olmak üzere iki amacı vardır:

Taş temizleme yöntemleri;[325]

A. mekanik temizlik-aşındırarak yapılan temizlik,

A1. Tazyikli su veya hava püskürtme ile yapılan,

A2. Kuru olarak yapılan,

A3. Lazerle temizlik,

B. Kimyasal temizlik,

Sağlamlaştırma;

Yüzeysel kuvvetlendirme;kayaçların farklı ayrışabilirlik özelliklerine bağlı olarak yüzeysel bozulma, tozlaşma, parçalanma, pul pul dökülme, yapraklanma ile plakalar halinde ayrılma ve erimeler ile taşın erozyonu söz konusu olabilir. Genellikle sıvı olan sağlamlaştırma malzemesi yumuşak taşın bünyesiyle bütünleşmelidir. Eğer bozulma bünyeyi etkiliyorsa, yüzeye nüfuz etme toptan olmalıdır. Bazı durumlarda birkaç gün sürecek olan yüzeyin koruyucu sıvıya doyması işlemleri sırasında, işlem tamamlanmadan kurumanın başlaması istenmeyen bir olaydır. Yumuşak, gözenekli küfeki taşı çeşitlerinin sertleştirilmesi çeşitli yöntemler uygulanarak yapılmaktadır. Bunlar, değişik sıcaklıkta, değişik yoğunluklarda, çeşitli monoester sülfat tuzları ile yapılmaktadır[326]. Taş sağlamlaştırıcı kimyasallar inorganik ve organik olmak üzere iki gruba ayrılırlar.

Dolgu yöntemi;

Çözülmeye bağlı boşluk oluşmuş ve boşlukları kil ile doldurulmuş kireçtaşlarında oyuklar daha hızlı gelişmekte ve derinlere ilerlemektedir. Bu tür dahili boşluklar, taşın oluşumu sırasında ortamdan çeşitli gazların çıkmasıyla meydana gelebileceği gibi tortul taşların bağlayıcı elemanı olan çimento maddesinin çeşitli elementlerle içte eriyip yok olmasından da oluşabilir. Onarılacak taşlar epoksi reçineleri ve akrilik reçineler enjeksiyonu tedavisi ile kullanılabilecek durumda olmalıdır. Boşluklu

[325] A. G. Küçükkaya, a.g.e., s.1108-120.
[326] A. G. Küçükkaya, a.g.e., s.121.

taşları onarmada tercih edilen sentetik maddelerden bazıları şunlardır; ksilen içinde çözünmüş polimetil-metatrilat, bedakril 122, epoksi reçineleri[327].

Portlant çimentosunun bağlayıcı olarak kullanılması, içeriğinde suda çözünebilir bazik tuzların bulunması ve dolayısıyla kılcal çatlak ve gözenekler oluşturması nedeniyle sakıncalıdır.

Yama yöntemi

Taşın petrografik yapısına bağlı olarak gelişen bu tür taş kayıpları bazen yüzeyde çıkıntılar, çukurluklar teşkil edecek şekil bozuklukları oluşturmakta ve kimyasal aşınmayı hızlandırıcı geniş alanlar yaratmaktadır. Çeşitli tahrip nedenlerinin bir arada görüldüğü ortamlarda oluşabildiği gibi don ve korozyon etkili olanları çoğunluktadır. Bazen de dıştan gelen darbelerle de oluşabilmektedir.

Taşların bozulan kısımları suni taş ile tamamlanmak istendiğinde, öncelikle sağlam taşa kadar olan bozuk kısımların çürütülerek temizlenmesi gerekir. Daha sonra taş üzerinde açılan deliklere yapıştırıcı ile tesbit edilen çelik lamalara çelik armatürler monte edilerek eski taş ile sağlam bir bağlantı kurulur ve tatbik edilen kaba harç üzerine ince harç kullanarak tamamlama bitirilir[328].

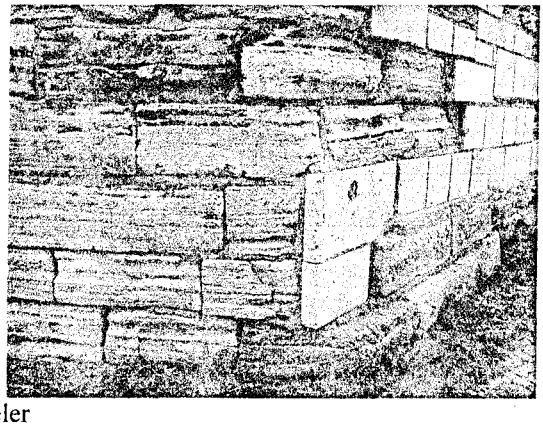

Resim 305-306. Taşın bozulması ve yapılan eklemeler

[327] A. G. Küçükkaya, a.g.e., s.123.
[328] A. G. Küçükkaya, a.g.e., s.128.

Plastik onarımların çok uzun ömürlü olmaları beklenmemelidir. Çünkü taş yüzeylerindeki başkalaşmış ve fiziksel özellikleri sağlam çekirdeğe göre bozulmuş bir keside uyum sağlayacak harcın da fiziksel özellikleri zayıf olacaktır[329].

TUĞLA

Pişmiş toprak malzemenin kullanımı, kerpiç ve çamur olarak eski çağlara kadar dayanmaktadır. Pişmiş toprak malzeme sınıfına giren tuğla da, hammaddesinin her yerde bulunması, üretilmesi için özel araç ve uzmanlık gerektirmemesi, yapıda kullanılırken, duvar örgüsü, blokların ufak olmasından dolayı hızlı çalışılması ve uzman elemana ihtiyaç duyulmaması, üretim ve işçilik maliyetinin düşük olması gibi sebeplerden dolayı yüzyıllardır kullanılan bir malzemedir.

Geleneksel yapı malzemesi olarak tuğla, oldukça erken tarihlerden beri yapıyı oluşturan esas bileşenlerden biri, bazen de en önde geleni olmuştur; aynı boyutta, çok sayıda ve hızla üretilebilen hazır bir yapı elemanı olarak yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu kullanım Bizans döneminde öylesine yoğun ve öncelikli bir düzeye ulaşmıştır ki, Bizans mimarlığının karakteristik görüntüsünün oluşmasında tuğla malzeme en önemli unsur olmuştur. Anadolu geleneğinden İstanbul mimarisine aktarılan bu malzeme, başkent İstanbul ve çevresinde, elde edilmesi daha fazla zahmet isteyen taşa tercih edilmiştir. Tuğla söz konusu dönemde sürekli duvarlarda olduğu kadar bazı özel durumlar dışında eğrisel atkı ve örtülerde de vazgeçilmez malzemedir. Bizans uygulamasının başlamasıyla birlikte tuğla, duvarı tek başına oluşturmasının yanı sıra, duvar örgüsünde kalın sıralar halinde pay alarak, İstanbul Karasurları'nda olduğu gibi, taşla dönüşümlü olarak da kullanılmıştır. Bu sistemde tuğla kuşaklama, cidarlar arası bağlayıcı niteliği bakımından önem kazanmakta, ayrıca duvar örgüsünü tesviye ederek yataylığını sağlamaktadır. Bizans yapılarında birincil yapı malzemesi olarak yoğun bir biçimde kullanılan tuğla, duvarları

[329] A. Ersen, "Korumada Plastik Onarımlar", Restorasyon ve Malzeme Seçimi Bildiriler, Yapı Endüstri Merkezi, 1991, s.1.

bağlamasının yanı sıra bir ölçü birimi olarak da duvar kalınlığını belirleyen en önemli etkendir[330].

Bizans tuğlası kare planlı, yassı ve büyük boyutludur. İnce levha şeklindeki bu tuğla, biçimsel olarak Roma geleneğine dayanır[331]. Aynı tuğla şeklini daha sonra Osmanlılar da kullanmışlardır. Ancak biçimleri birbirine benzemesine karşın birim boyutlar her birinde farklıdır. Tuğla boyutlarını belirleyen etkenlerden biri kullanılan uzunluk ölçüsü birimidir. Roma'da, Bizans'ta ve Osmanlılarda farklı birimler kullanılması, farklı boyutlarda tuğla üretilmesine sebep olmuştur. Şehir Roma'da kare tuğlalar ortalama 25-29x3-3.5 cm boyutlarındadır. Yukarı İtalya'da kullanılan tuğlalar ise 6-8 cm'lik kalınlıklarıyla Roma tuğlasından daha kalın ve genellikle dikdörtgendir. Batı Anadolu'da ise genişliği 27-34 cm, kalınlığı 4.5-5 cm arasında kare tuğlalar kullanılmıştır. Osmanlıların erken dönem tuğlaları 27.5-29.5x3.5-4.5 cm boyutlarında kare planlıdır. İstanbul da kullanılan Bizans tuğlası ise 30-40x3-5.5 cm arasında değişen ölçüleriyle, aynı biçimdeki Roma ve Osmanlı tuğlalarına oranla daha büyük ve kalındır[332].

Orta Bizans'ın geç dönemi için karakteristik olan ve her iki tuğla sırasının arasına duvar yüzeyinden biraz içeri çekilmiş bir üçüncü tuğla sırasının yerleştirilmesi şeklinde uygulanan "gizli tuğla" tekniğinin görüldüğü yapıların bazılarında ise aynı yapı için biri büyük, biri daha küçük iki ayrı boyutta tuğla üretilmiştir. İçerideki gömük tuğla 28-30 cm'lik kenar uzunluğu ile dışarıda görünen tuğladan daha kısadır ve daha incedir. Ortalama 3 cm (min.2.5 cm) kalınlığındaki gizli tuğlalara karşılık açıktaki tuğlaların kalınlıkları 4-4.5 cm ulaşır[333]. Kalın tuğlanın hazırlanması daha kolaydır, kuruma ve pişirme sürecinde daha az fire verir. Bu nedenle de üretimi inceye göre daha kolaydır. Bizans'ta görsel etkisi gitgide önem kazanan çok renkli duvarın oluşturulmasında da malzemedeki eğrilikleri, çarpıklıkları ince tuğlaya oranla daha az göstermektedir.

---

[330] Y. Kâhya, "İstanbul Bizans Mimarisinde Tuğla Boyutları üzerine", Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, Istanbul, 1996, s.171-[illegible]

[331] E. Reusche, Polychromes Sichtmauerwerk Byzantinischer und von Byzanz beeinflusster Bauten Südosteuropas, Köln, 1971, s.39.

[332] Y. Kâhya, a.g.e., s.171.

Yapılardaki ölçme çalışmalarından elde edilen verilerin ortaya koyduğu, tuğla kenar uzunluklarının zamanla bir küçülme eğilimi gösterdiği şeklindeki kronolojik şema, anlamlı olmakla birlikte, anıtın kronolojisini belirlemede yetersizdir. Tuğlanın boyutsal nitelikleri, tarihi kaynaklar ve yapım tekniği özellikleri ile birlikte, yapının tarihlendirilmesinde yardımcı bir yöntem olarak karşılaştırma olanağı sağlayabilir[334].

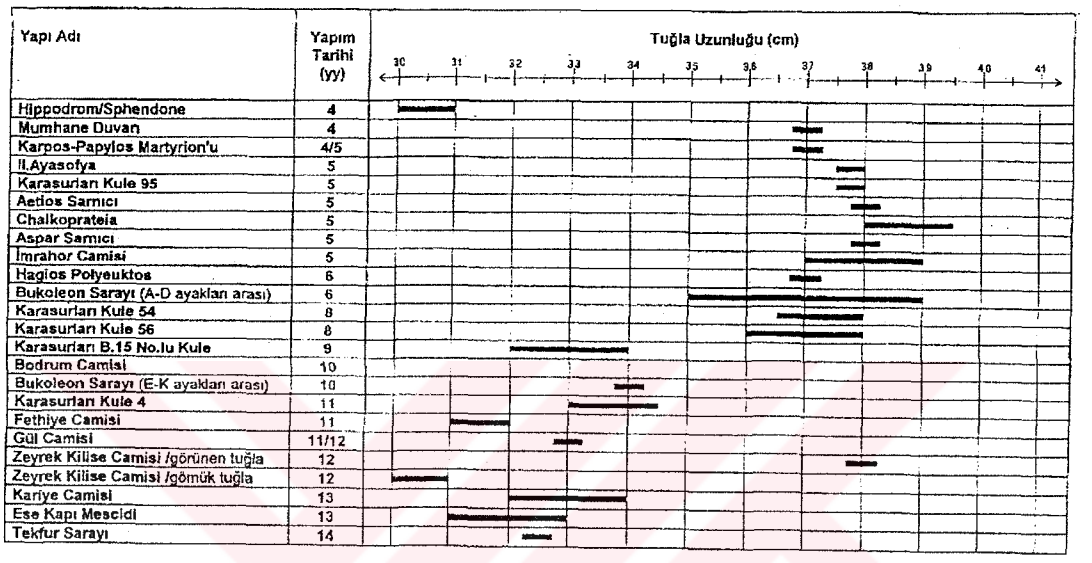

Resim 307. Tuğla kenar uzunluklarının kronolojik olarak karşılaştırılması

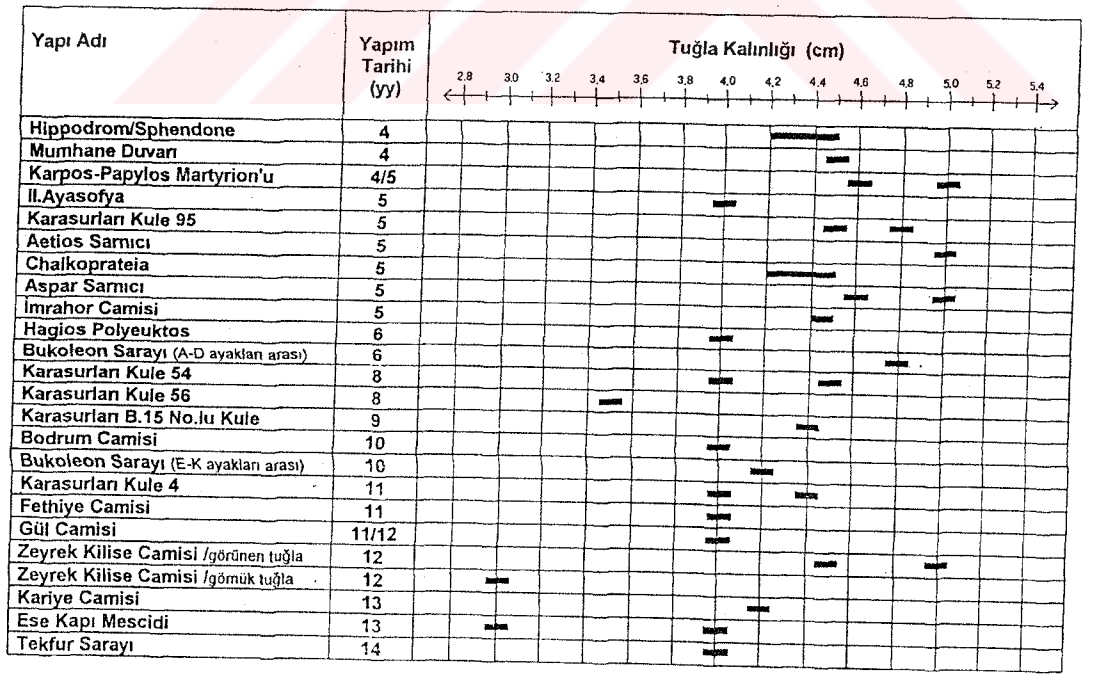

Resim 308. Tuğla kalınlıklarının kronolojik olarak karşılaştırılması

[333] Y. Kâhya, a.g.e., s.175.
[334] Y. Kâhya, a.g.e., s.178.

Karasurları'nda kullanılmış olan Bizans tuğlaları 5.yüzyıla ait alt bölümlerde yaklaşık 38x38x5 cm boyutlarında, harman tuğlası tekniği ile yapılmış, dolu kesitli tuğlalardır. Onarım geçirmiş bölümlerde ve ön surda daha farklı boyutta tuğlalar bulunmaktadır[335]. Surların yapımında ve onarımında kullanılmış tuğlaların boyutsal bir standardı bulunmamaktadır. Yüzyıllar süren surların geçmişinde kullanılan tüm tuğlaların, her dönemin kendine özgü boyutlarda ürettiği tuğlalar olmasına rağmen, karakteristik özelliği kare olmasıdır, ayrıca kalınlığı, ortalama 4,5 cm civarında yapılmasıdır.

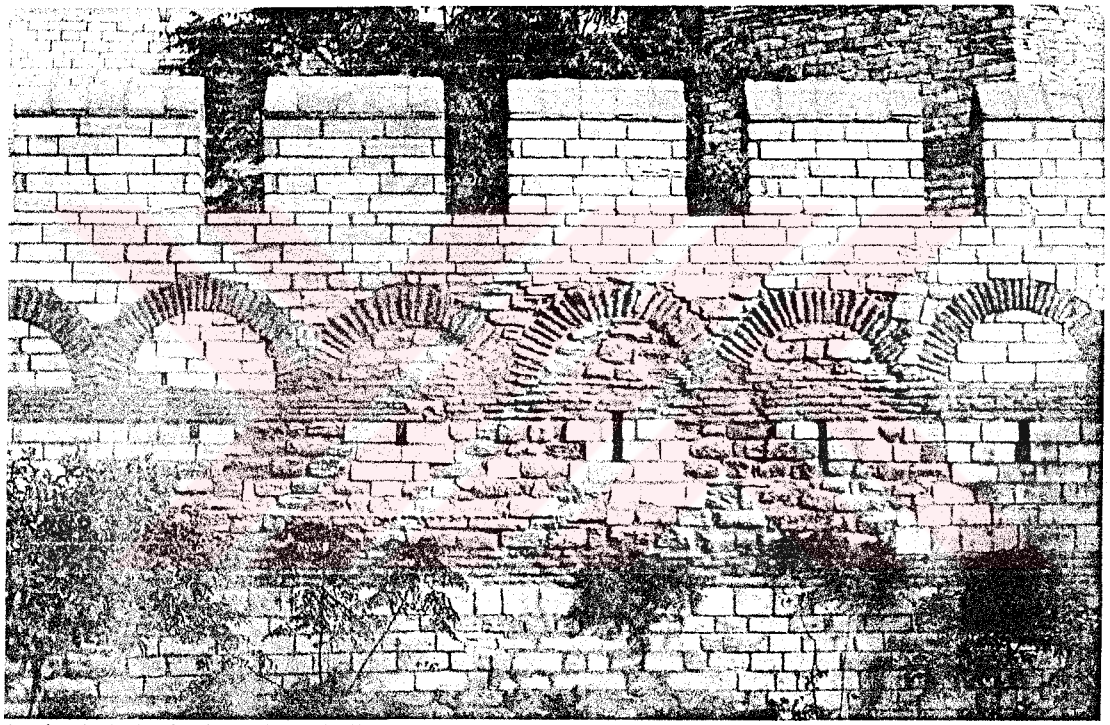

Resim 309. Surlarda tuğlanın kullanımı

Tuğlanın Korunması ve Onarımı

Temizleme; geçerli bir sebep olmadıkça tuğla yüzeyler temizlenmemelidir. Tuğlanın temizlenmesi sırasında ise yüzeylerin özellikleri kaybolmakta ve yapıya zarar verilmektedir. Tuğla yüzeyleri restore edilirken genelde uzun zamanda oluşmuş ve yapıyı erozyona karşı koruyan patina tabakası kaldırılır. Bunun yanında, tuğladan zararlı maddelerin temizlenmesi gereklidir.

[335] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Karasurları T1-T6 burçları ve beden duvarlarının restorasyonunda kullanılacak olan tuğla, taş ve horasan harcı ile ilgili malzeme raporu, İstanbul Teknik Üniversitesi, Döner Sermaye İşletmesi, 1992.

Yenileme ve sağlamlaştırma gereken bölgelerin, iç strüktürü de incelenmeli ve elde edilen verilere göre gerekli yerlere tuğla-harç restorasyonu yapılmalıdır. Temizleme işlemi ayrı olarak ama diğer restorasyon işlemlerinden kopmadan yapılacak bir uygulama olmalıdır. Bu durumda; temizlemede göz önüne alınacak bazı kriterler ortaya çıkmaktadır;

- Kirin, topraklanmanın veya kırılmanın sebebi veya sebepleri önlenmelidir.
- Temizlemenin kapsamına karar verilmeli ve kırılgan-narin yüzeylerde dikkatli olunmalıdır.
- Gerekli ve uygun malzeme kullanılmadıkça, hiçbir temizleme işlemi başarılı olamaz. Bunun için restoratör; kullanılan aletleri, su ve kimyasallar vb. gibi bileşenlere dikkat etmelidir.

Temizleme Yöntemleri; Yapıların temizlenmesinde çeşitli yöntemler izlenir. Amaç yapıya en az zara verenini uygulamaktır.

- Kimyasallarla kuru temizleme
- Hava ve su basınç ile temizleme
- Vakum ile temizleme
- Kimyasal çözeltiler ile yıkama
- Ozel Teknikler:Laser ve kirli ultrasonik yöntemle yapıdan uzaklaştırılması.

Bu liste mekanik veya kum ile temizleme gibi fiziksel temizlemeyi içermektedir. Çünkü bu yöntemler çok özel durumlarda uygulanmalıdır;iyi pişmiş tuğladan yangın izlerini silmek gibi, Mekanik veya kumla temizleme tüm yapılara ve tuğla yapılara, süslemelerine en çok zarar veren yöntemdir.

Sağlamlaştırıcılar; su birlikte hareket ederler, bu yöntemde, alkli,alkoxy-silane hidroliz için su katılır ve sıvılar az miktarda asitin katılması ile reaksiyona girerler. Daha sonra katalist eklenir. Bunun etkisi ile hidrolis artar ve sonunda içeride kalan minimum su buraya hapis olarak dağılmaz.

Bileşenler yapının içine 50 mm'ye kadar ilerlemektedirler ve tuğla malzemeye uygulandığında, çeşitli derinlik ve özellikte ;harç yataklarından farklı gözeneklerin oluşması uygulamada problem yaratmaktadır.

Tamamlama; Polimerler doldurma ve tamamlama işleminde kullanılmaktadır. Epoxy ve polimerler tuğla kırıkları ile karıştırılarak, tuğla yapıdaki çatlak ve boşluklara uygulandıklarında, çok güçlü bir dolgu malzemesi oluştururlar. Büyük boyutlardaki kırılmalarda, ana malzemenin kullanılması daha iyi sonuç vermektedir. Malzeme karışımı dikkatli hazırlandığı zaman renk farklılıkları da oluşmayacaktır.

HARÇLAR

Bizans ve özellikle Osmanlı dönemi yapılarında oldukça sık rastlanan horasan, bağlayıcı malzeme ve yapay taş olarak başarı ile kullanılmıştır. Bugün ayakta duran birçok tarihi yapıda horasan harcı kullanılmıştır. Horasan, kırılmış veya öğütülerek toz haline getirilmiş kiremit, tuğla, çömlek vb. pişmiş kildir. Horasanın, belli oranda kireç (hava kireci) ve su ile karıştırılmasıyla elde edilen harç ise, horasan harcı olarak tanımlanır. Bazı uygulamalarda içine kum katılırken, bazılarında ise nohut büyüklüğünde parçalar halinde tuğla veya kiremit kırıkları gibi seramik malzemelere rastlanır[336].

Horasan harcının mukavemet ve durabilite açısından, kireç harcına göre teknik üstünlüğü, çok eskilerden beri inşaatçılar arasında bilinmekteydi. Ayrıca, harcın renginden dolayı, tuğla yapılarda mükemmel bir ahenk oluşturması, mimaride estetik açıdan da diğer harçlardan daha özel bir yer almasına sebep olmuştur[337].

Horasanın sönmüş kireç ile karıştırılması sonucu elde edilen horasan harcının sertleşmesi ise, bir asit-baz reaksiyonu sonucu suda erimeyen bir tuz oluşturulması prensibine dayanır. Horasanı oluşturan pişmiş kil, kimyasal aktivite kazanmış silis

[336] Ş. Satongar, İstanbul Şehir Surları Horasan Harçları Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Y. Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1994, s.25.
[337] Ş. Satongar, a.g.e., s.22-23.

içermekte olup, nitelik yönünden zayıf bir asittir. Kireç ise kuvvetli bir bazdır. Bu iki elemanın reaksiyonundan kalsiyum silikat tuzu oluşmaktadır. Bu kimyasal reaksiyon da oldukça yavaş gelişmektedir. Bu tür harçların sertleşmesinde hava gereksinmesi olmayıp, aksine ortamın ıslak olması reaksiyonun daha iyi bir biçimde gelişmesi için zorunludur. Buradan horasan harcı yapımında kireç ile karıştırılarak kullanılan, ince taneli aktif silis içeren tuğla, kiremit tozları, pişmiş kül vb. malzemelerin puzolanik özellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Katılaşmış yağlı kireç, su karşısında dayanıksız ve düşük mukavemetlidir. Buna karşın, kireç-horasan karışımında yapılan harcın, daha yüksek mukavemetli oluşu, kimyasal açıdan karbonik asit içeren sularda bile erimeyecek kadar güçlü olması, suda negatif yönden etkilenmediği gibi su içinde daha kararlı bir hale gelmesi, puzolanların harca vermiş olduğu üstünlüklerdir[338].

Horasan harcıyla ilgili yapılan araştırmalarda aynı amaçlı, fakat değişik adlarla tanınan farklı karışımlar saptanmıştır. Bunlar;[339]

1. Geleneksel horasan harcı
   a) Dinlendirilmiş kireç + yumurta akı + horasan pirinci + su
   b) 1 Kireç kaymağı + 1 yıkanmış kavrulmuş kum + 1/2 alçı + su
   c) 2 Kireç + 1 horasan + bir miktar dişli kum + bir miktar meşe külü + su
2. Kum horasan harcı

dövülmüş kireç + yumurta akı + kum + horasan pirinci + su (karma süresi uzun)

3. Lökün
   a) Dövme kireç + üç ayda suda çürütülmüş pamuk + su
   b) Dövme kireç + zeytinyağı + keten elyafı + su
   c) Dövme kireç + kızgın zeytinyağı + koyun yünü elyafı + su
4. Horasan sıvası
   a) Yumurta akı + Alçı + tuz + kireç
   b) 2 Horasan + ½ Perdah kumu + ½ beyaz çimento + ½ kireç şerbeti (öneri)

olarak sınıflandırılmıştır.

[338] Ş. Satongar, a.g.e., s.27.
[339] Ş. Satongar, a.g.e., s.29.

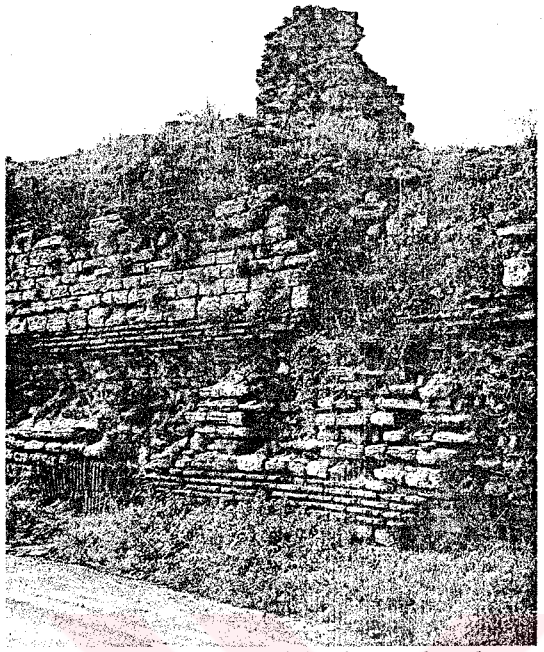

Resim 310. Harçın erimesiyle oluşmuş bozulma

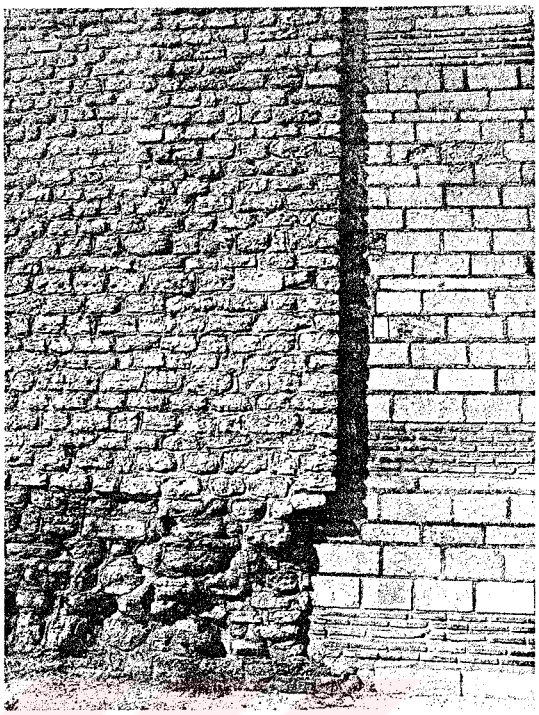

Resim 311. Yenilenmiş harç

4.2.3.2.2. KULLANILACAK YENİ MALZEMELERİN ÖZELLİKLERİ

TAŞ

Karasurları'nın yapımında kullanılan taşlar, Bakırköy, Haznedar, Güngören, Sefaköy ve Küçükçekmece bölgelerinde bulunan taş ocaklarından temin edilmiştir. Günümüzde bu bölgelerin yerleşme alanları olarak kullanılması sonucu taş ocaklarının kullanılması olanaksız hale gelmiştir. Artık bu ocaklardan taş çıkarmanin imkansız olmasından dolayı, Karasurları gibi birçok tarihi yapıda kullanılmış olan taşların özelliklerine benzer niteliklere sahip, doğal taşlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Gerek taş boyutları gerekse istenilen nitelikte doğal taşın çok zor bulunması ve maliyeti nedeniyle, yapıya fiziksel ve estetik özellikleri açısından uyumlu imitasyon taş üretilmesi gerekebilir. Her taşın tarihi belge değeri taşıdığı böylesine önemli bir anıtın onarımında fiziksel özellikleri vasat seyreden bir kireçtaşının ve imitasyonunun kullanımı şüphesiz ki en son düşünülecek çözümlerdir[340].

İmitasyon üretiminde yeni malzemenin öncelikle gözeneklilik oranı ve basınç mukavemetinin denetlenerek, duvar bünyesine yabancı kütlelerin sokulması amaçlanmıştır. İmitasyonların bütün fiziksel özellikleri istenilen düzeyde elde edilse bile, estetik sorunlar gündeme gelerek karar verme mekanizmasını etkilemektedir. Estetik kaygıların önemli bir yer tuttuğu imitasyon malzemenin, ıslakken ve kuruyken renk ve dokusunun doğal taşlara ters düşmemesi gerekir. Bu amaçla benzetilmek istenen taşın tozu ve irmiği agrega olarak kullanılır. Bununla birlikte hiçbir zaman doğal taşlar ve imitasyonlar aynı yüzey erozyonu özelliklerini göstermezler. Doğal taş kullanımı her zaman imitasyona tercih edileceğinden, imitasyonlar profilli yapı elemanlarının bütünlemelerinde kullanılmalıdır[341].

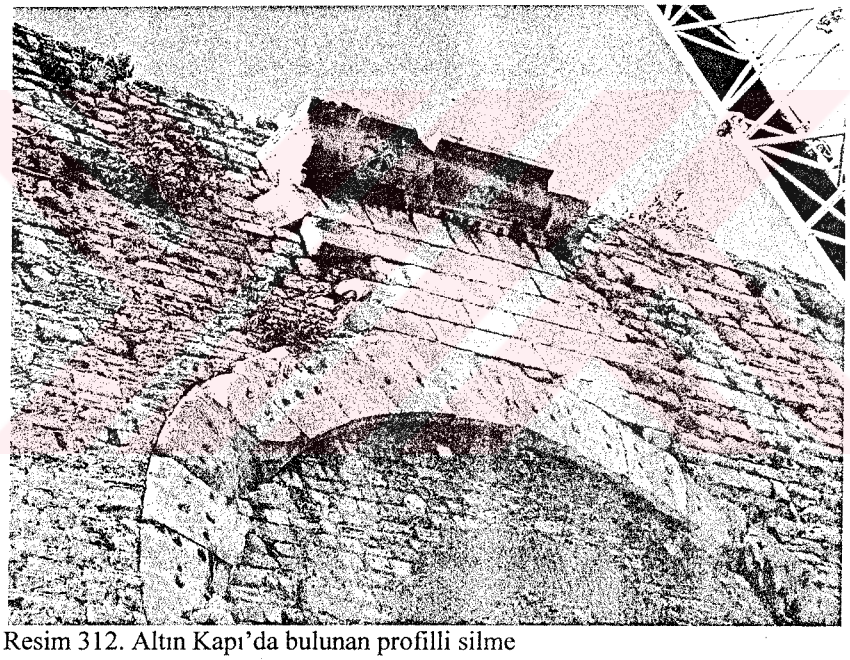

Resim 312. Altın Kapı'da bulunan profilli silme

TUĞLA

Bizans'ın karakteristik mimarisinin vazgeçilmez bir elamanı olan tuğla Karasurları'nın inşaatında da önemli bir bileşen olmuştur. Karasurları'nın genelinde olduğu gibi tuğla ile yapılan elemanlarda erozyona uğramış yada yok olmuştur. Surlarda bulunan özgün malzemenin yok olmaması için, orijinal tuğlaların da ilk hedef olarak korunması ve sağlamlaştırılması benimsenmelidir. Fakat özelliğini

[340] E. Gürdal, A. Ersen, A. Güleç, "Valens (Bozdoğan) Kemeri Onarımları ve Bir Kireçtaşı İmitasyonu Denemesi", İnşaat Malzemeleri ve Uygulamaları Dergisi, Sayı:36, 1990, s.70.
[341] A. Ersen (1991), a.g.e.

tamamen kaybetmiş veya yok olmuş tuğlaların yerine yeni tuğla kullanılması gerekecektir. Bu amaçla üretilecek tuğlanın yapı bünyesine fiziksel, kimyasal ve estetik açılardan uyumlu olması gerekecektir. Bizans'tan günümüze değişmiş olan tuğla formasyonu, onarımda kullanılacak tuğlanın temin edilmesini güçleştirmektedir.

Tuğla üretiminde kullanılan ana maddeler kil grubu mineralleridir. Killer ve killi topraklar jeolojik yapılarına bağlı olarak tuğla üretimine uygun bileşim ve granülometrik yapıda olabilecekleri gibi bazen bu nitelikte olmayabilirler. Bu durumda kilin tuğla üretimine uygun niteliğe getirilmesi gerekir. Tuğlanın üretimi birbirini izleyen dört evreden oluşur;

1. Ana maddenin hazırlanması,
2. Biçimlendirilmesi,
3. Kurutma,
4. Pişirme,

Fabrikasyon üretimde bu evrelerin oluşturduğu üretim sürecine "üretim treni" denir. Ana maddenin hazırlanması, kilin tuğla yapımına uygun duruma getirilmesini kapsayan işlemlerin tümüdür. Uretim Treni'ndeki değişik makine ve işlemlerden geçirilerek uygun nitelik ve kıvama getirilen, ana madde kilin kuruma ve pişme sırasında yapacağı rötre göz önüne alınarak, istenilen tuğla boyutlarından daha büyük boyutlarda biçimlendirilir.

Harman tuğlası üretiminde ahşap kalıpla yapılan biçimlendirme, fabrikasyon üretimde ekstürsiyon makineleriyle (sonsuz bant biçiminde çıkardığı çamur şeridini otomatik olarak eşit boyda keserek tuğla haline getiren makineler) gerçekleştirilir. Genellikle prizmatik biçimlendirilen tuğla hamuru, açık havada yada kurutma fırınlarında kurutularak pişecek duruma getirilir. Pişme evresi; ısıtma, pişme ve soğutma alt evrelerinden oluşur.

Iyi bir tuğla elde edebilmek için pişme sıcaklığının kil cinsine göre 850-1000 C'de olması gerekir. Harman tuğlaları sahra fırınlarında, fabrika tuğlalarıysa ürünün

hareketli, ateşin sabit olduğu tünel fırınlarında yada ürünün sabit, ateşin hareketli olduğu Hoffmann fırınlarında pişirilir. Pişme sıcaklığının yükselmesi tuğlanın mekanik mukavemetini (dayanım) önemli derecede artırır. Pişme süresinin uzatılmasının mekanik mukavemetler üzerindeki etkisi azdır. Ayrıca, silis miktarının optimum bir değeri için mekanik mukavemetler maksimum değere ulaşabilir. Pişme sıcaklığı, pişme süresi ve kilin içerdiği silis miktarının tuğlanın fiziksel nitelikleri üzerinde de önemli etkileri vardır. Pişme sıcaklığının yükselmesi tuğlanın su emmesini azaltır, buna karşın birim ağırlık artar.

Tuğla Standartları; Fabrika tuğlaları (TS 705) üretim yöntemlerine göre, "Sinterleşmemiş Tuğlalar" ve "Klinker Tuğlalar" olarak ayrılır. Sinterleşmemiş tuğlalar, üretim yöntemleri genelde aynı olmak üzere normal tuğla (NT), Modüler Tuğla (MD) ve normal tuğlanın çift sayıdaki katlarından oluşan Blok tuğla (BT) olarak üçe ayrılır. Bu gruplar içinde düşey ve yatay delikli tuğlalarla prese tuğlalar da yer alır. TS 704 göre harman tuğlaların basınç mukavemeti 30 kgf/cm2'den az olmamalıdır. TS 705 göre dolu tuğlaların basınç mukavemeti, türüne göre 80-200 kgf/cm2, yatay delikli tuğlalarda 24-36 kgf/cm2, Klinker tuğlalarında ise 300 kgf/cm2 olmalıdır.

Karasurları'nda kullanılan tuğlalar, boyutları açısında kullanılan standartlar dışındadır. Yapını önemi ve boyutları düşünüldüğünden, fabrikasyon veya başka bir metotla özel imal yapılması zorunludur. Artacak maliyetin, Karasurları gibi kültür varlıklarımızın geleceği düşünüldüğünde ikinci planda kalması gereklidir. Yani maliyet, korumanın niteliğini değiştirmemelidir.

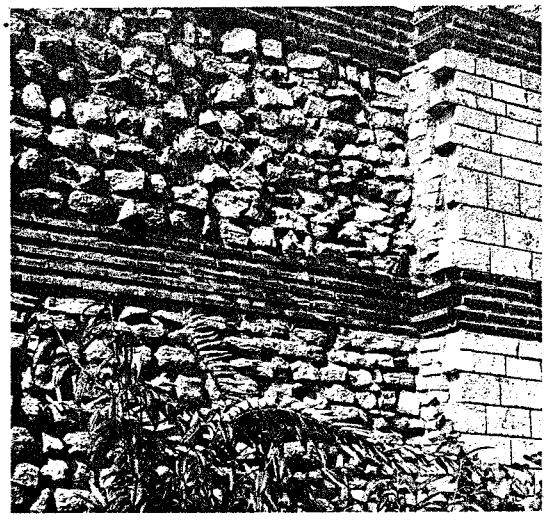

Resim 313-314. Yenilenmiş tuğlalar

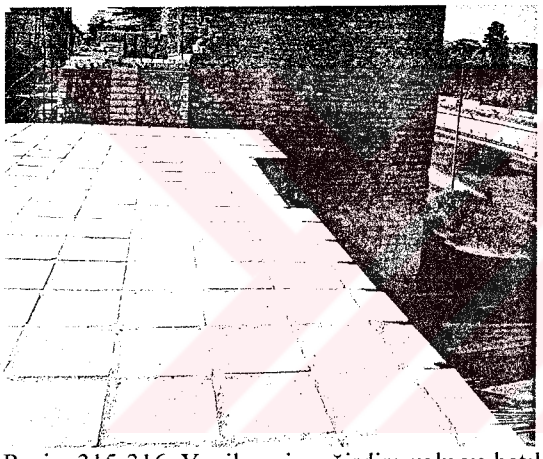
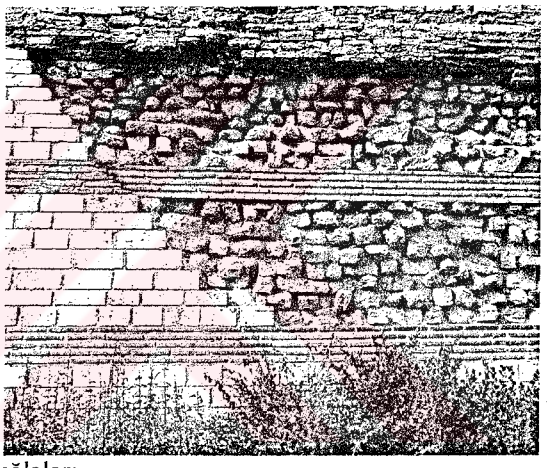

Resim 315-316. Yenilenmiş seğirdim yolu ve hatıl tuğlaları

HARÇLAR

Restorasyonda çağdaş yaklaşım, uygulamada görünüş ve davranışları yönünden esas malzemelere uyum sağlayan yeni malzemeler kullanılması kabul görmektedir. Yüksek mukavemette ve farklı davranışta yeni malzemeler kullanmanın sakıncaları ve olumsuz sonuçları nedeniyle terk edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu açıdan Karasurları'nın restorasyonunda kullanılması düşünülen horasan harcının da bu yaklaşıma uygun şekilde ele alınması ve hazırlanması gerekmektedir. Bu bilgile ışığında mevcut horasan harcı ile davranışları, mukavemeti, dokusu ve görünüşü çok farklılaşmayan bir horasan harcı üretimi planlanmalıdır[342].

[342] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, a.g.e., Döner Sermaye İşletmesi, 1992.

Derz onarımı ve strüktürel sağlamlaştırmalarda kullanılacak harçların terkipleri, karılmaları, bakımları ve priz süreleri için teknik şartnameler dünyada da oluşturulmamıştır. İstenilen standartları oluşturuluncaya kadar iyi priz yapmış horasan harcının fiziksel özelliklerinden TS 2848 C sınıfı harca eşdeğer olduğunu, kireç-beyaz çimento ve %10 kum ile yapılan harçların yeterli fiziksel özelliklere sahip olduklarını ve basınç, eğilme mukavemeti, esneklik modülü, alkali maddelerin yoğunluğu, toplam boşlukluluk ve boşluk dağılımı, karbonasyon derinliği, su emme gibi fiziksel özellikleri tanımlayan deneyler, uygulamadan da geleneksel ve denenmiş harç terkiplerinin yeniden üretimde kullanılmalarının, çimento harcının kullanımından daha olumlu bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz[343].

Restorasyonda kullanılacak horasan harcında en az bir ay önceden söndürülmüş kireçle yapılması gerekmektedir. Hacimce 1 kireç: 1 ince boyutlu tuğla kırığı karışımına 4 karışım: 1 oranı ile iri tuğla kırığı ilave edilecektir (ince tuğla 0.1-2 mm, iri tuğla 2-10 mm). İnce boyutlu tuğla kırığının %25'inin pozzolonik etkiyi artırmak için, 0.2-0.3 mm altı refrakter tuğla kırığı olması düşünülmelidir. Sonuçtaki renk değeri de göz önüne alınarak oranlar ayarlanmalıdır. Strüktürel açıdan gerekli görülen yerlerde, kirece %5 oranına kadar beyaz çimento ilavesi düşünülebilir. Yapının mevcut durumunu mümkün olduğunca korumayı amaçlayan müdahalede, oluşacak düşey derzlerde ve duvar içlerindeki derzlerde su emmeyi önlemek için oligomerik siloksan kullanılmalıdır[344].

Sonuçta yapılacak horasan harcı üretimi, doku, renk uyumu gibi estetik kaygılar yanında, fiziksel ve mekanik nitelikleri de göz önünde tutularak hazırlanmalıdır.

---

[343] A. Ersen, "Korumada Malzeme Sorunu", İnşaat Malzemeleri ve Uygulamaları Dergisi, Sayı:8, 1988, s.2-

[344] İstanbul Karasurları mevlanakapı-silivrikapı arası bölümü restorasyon projesi,Rapor,s.11

Resim 317. Harcın restorasyon çalışmalarında kullanılması

5. BÖLÜM :

SONUÇ

Genelde, günümüzde restorasyonun sonucunu belirlemede salt teknik yaklaşımdan kurama yönelme görülmektedir. Doğru kurama oturmayan uygulamalar, en ileri tekniklerle yapılan araştırmalara da dayansa iyi sonuç vermemektedir. Çağdaş koruma, disiplinler arası bir eylem alanına dönüştüğünden ideolojik, teorik ve sosyo-kültürel modellerle mücadele edilmesi gerekmektedir. Günümüzdeki başka bir sorun da geleneksel ve bireysel yaklaşımlarla bilimsel araştırma ve uygulama arasındaki boşluğun doldurulmasıdır[345].

Koruma kavramının toplumlar tarafından çağdaş anlamda anlaşılması, tarihsel değerlerin otantikliklerini koruyarak, gelecek kuşaklara aktarılması açısından üzerinde görüş birliğine varılan bir konudur. Koruma bilincinin kamu tarafından örgün eğitim kurumları aracılığıyla, erken yaşlarda aşılanması ve geniş halk kitlelerine anlatılması gerekli bir konudur. Ayrıca koruma, bireyci tutumdan kurtarılarak, sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenen, yaygın ve örgütlü bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Ozellikle günümüzde, Türk kamuoyundaki "restorasyonun bütünlük yaratması" algı ve beklentisi, çok yaygın bir yanılgıdır. Çünkü bütünlük, geçmişin canlandırılması olarak algılanmaktadır. Çağdaş anlamda koruma kavramı sadece, bazı kamu kuruluşları, üniversiteler, ilgili vakıf yada dernekler ve konu hakkında eğitim görmüş kişiler tarafından benimsenmektedir. Sadece bir onarma girişimi olarak algılanmaması gereken koruma, tarihsel ve kültürel varlıkların yaşamlarının tamamını kapsayan bir süreçtir. Bu yaklaşımla anıtların korunması, kullanıcıların ve özellikle fiziksel etkileşim içinde olunan çevrenin bu bilince sahip olması ile doğru orantılıdır. Istanbul Karasurları gibi tarihsel, belgesel, sembolik gibi değerlere sahip olan ve çok büyük boyutlu yapıların korunmasında, toplumsal koruma bilincinin

[345] A. Ersen, "Koruma Politikalarına Temel Yaklaşım ve Korumada Estetik Düzeylilik Sorunu", Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s.127

önemi çok daha fazla önem kazanmaktadır. 5. yüzyıldaki Roma geleneğinin en ihtişamlı eserlerinden biri olan Istanbul surları, 1600 yıllık tarihin yaşayan tanığıdır ve saygı görmelidir.

Tümel bir vizyonu olarak Istanbul "coğrafyanın, politikanın ve kültürün etkileşimiyle dokunmuş"[346] özel bir kenttir. Pagan Roma, Hıristiyan Bizans ve Müslüman Osmanlının, başkent kurgusuyla donattığı ve günümüzde üç kültürün izlerini de barındıran, bir dünya kenti durumundadır. Kent kaderinin belirlenmesinde en önemli etken ve düşmanları tarafından onun ele geçirilemeyeceği hissini uyandıran surlar, savunma sisteminin en güçlü halkasıdır. Kentliler için de hayati öneme sahip yapıdır. İstanbul Karasurları, antik dönem askeri mimarisinin önemli eserlerinden biridir. Sur duvarları ve kuleleri bugünkü harabe durumunda bile 5. yy askeri mimarisinin görkeminin izlerini taşımaktadır. Tasarımındaki zeka, malzemesi ve yapım tekniği ile beraber, yüzyıllar sonra bile hayranlık uyandırmaktadır.

Günümüzde Istanbul; 15 milyona yakın nüfusuyla megapole dönüşmüş ve tarihi kent bu yoğunluğun merkezinde kalmıştır. Tarihi kentin sınırlarını oluşturan surlar da, hızlı ve plansız kentleşmeden nasibini almış ve yoğun yapılaşmanın arasında âtıl bir durumda bırakılmıştır. 1950, 1980 ve 1990'lı yıllarda yapılan iyi niyetli (sonuçları çok kötü olsa da) onarımlar bile çözüm getirmemiştir. Surların yıpranma nedenleri ortadan kaldırılmadan, yapılacak müdahalelerin sonuçsuz kaldığı geçmiş deneyimlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca, çağdaş koruma kavramına uymayan restorasyonlar, yapı otantikliğinin erozyona uğramasına neden olmuştur. Gereksiz yere yapılan restitüsyonlar, surların yeniden canlandırılması gibi, amacını aşan boyutlara ulaşmıştır.

1950'lerde, özellikle Istanbul'da hızlı kentleşme ile başlayan plansız yapılaşma, ekonomik ve sosyal dengesizliklerle birleşince, düşük gelir seviyesindeki insanlar kentin eski ve bakımsız bölgelerine yerleşmişlerdir. Günümüze kadar da sürdürülen bu politikalar, tarihi dokunun yoğun olduğu bölgeleri çöküntü alanlarına

[346] D. Kuban, İstanbul bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, s.2.

dönüştürmüştür. Istanbul'un pek çok bölgesinde olduğu gibi, surlar bölgesi de bu süreçten nasibini almıştır. Tarihi Yarımada ki yoğunluğun, mevcut dokunun kaldıramayacağı kadar çok artması, surlar gibi birçok anıtın tahribatı veya yok edilmesi ile sonuçlanacak imar hareketlerine de neden olmuştur.

Yapıldığı dönemin en gelişmiş örneği olan Istanbul Surları, gerek tarihsel gerekse kültürel olarak insanlığa, dolayısıyla dünyaya mâl olmuş ender anıtlardan birisidir. Sadece ilk yapıldığı dönemden değil, sonraki dönemlerin de izlerini taşımakta ve birçok olaya şahitlik yapmaktadır. Eğer özgünlüğü ve otantik yapısı gerektiği gibi korunur ve tarihsel dokusuna ihanet edecek tüm değişiklikler ve yeniden yapım faaliyetleri engellenirse, bu surların toplamı sadece orada yaşayan yurttaşlar için değil tüm dünya için yaşam alanı ve kültürel beslenme kaynağı olur. Tüm bu özelliklerinden dolayı, özgünlüğü bozulmadan korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının gerekliliği anlaşılmaktadır.

Yapılan bu çalışmanın amacı; taşıdığı değerler bakımından uluslararası ortak mirasın nadir ve özel örneklerinin nasıl ele alınması gerektiği ile ilgili bir koruma felsefesi geliştirilmesidir. Bu felsefe ile, dünya kültür mirasının önemli örneklerinden biri olan Istanbul Karasurları öznelinde, kurgusal bir yaklaşıma varmaktır. Karasurları'nın korunmasının sadece inşaat faaliyetleri ile sınırlı kalmaması, bütüncül bir yaklaşımla, özgünlülüğün zedelenmeden olabildiğince yapı ömrünün uzatılmasını sağlamaktır. Yapılacak faaliyetlerin planlanması, kullanılacak yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi ile ilgili önerilerin ele alınması, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Uç ana başlık altında toplanan öneriler, değişik boyutlarda ve birbirini tamamlayan disiplinleri içermektedir. Bunlardan ilki; kentsel planlamaya yön verecek ve koruma sürecine ilişkin süreci düzenleyecek yasal önerileri içermektedir. Ikincisi; Karasurları ile etkileşim içinde olan bölgelerin sosyo-ekonomik sorunları ile ilgili önerileri kapsamaktadır. Uçüncüsü ve son aşama ise, Karasurları'nın fiziksel varlığına ve çevresel ilişkide bulunduğu yapılar ile ilgili, müdahale biçimlerini ele alındığı yapısal önerilerdir.

Yasal öneriler; Karasurları'nın kalıcı olarak koruma sürecinin yönlendirilmesi ve denetlenmesine yönelik kuralların ve yaklaşımların yasalarla belirlenmesini öngörmektedir. İstanbul'un, dolayısıyla Tarihi Yarımada'nın önümüzdeki yıllarının şekillendirildiği koruma planlamasına, yapısal, işlevsel ve sosyal boyutlarıyla çözümü getirecek yasaların çıkarılması ile yön verilmelidir. Ayrıca korumanın sürekliliğini sağlayacak kurum ve kuruluşların oluşması hedef alınmalıdır. Özellikle Karasurları gibi büyük boyutlu ve kentin peyzajını belirleyen yapıların, bu modelle koruma altına alınması yararlı olacaktır. Yatırımların, mevcut yapıların rehabilitasyonuna yönlendirilmesi için gerekli teşvik yasaları çıkarılmalıdır.

Sosyo-ekonomik öneriler; Türkiye'nin genel bir sorunu olan eğitimsizlik, koruma kavramında da karşımıza en önemli sorun olarak çıkmaktadır. Bireysel çabalarla çözümlenmesi mümkün olmayan sorunun, ancak merkezi yönetimlerin gayretleri ile aşılabilecektir. Koruma bilincinin benimsenmesine yönelik, ülkesel ölçekte yapılacak çalışmalarla birlikte, yerel örgütlenmelerle korumaya kurumsal nitelik kazandırılmalıdır. Tarihi ve kültürel varlıklarımızın yaşatılması, sadece bölgesel bilinçlenmenin yeterli olabileceği kadar dar kapsamlı düşünülmelidir. Karasurları gibi, eğitim ve ekonomik seviyenin çok düşük olduğu bölgelerde, korumadan söz etmek çok zordur. Bölgenin ekonomik olarak canlandırılması, özellikle turizme yönelik yatırımlarla sağlanabilir. Ekonomik canlanma, bölge insanının ekonomik olarak iyileştirilmesi olarak algılanmalı, demografik değişime yönelik çalışmalar öngörülmemelidir.

Yapısal öneriler; Karasurları'nın yapısal olarak ömrünün uzatılmasına yönelik çalışmalar anlamına gelmektedir. Yapının yıpranma nedenlerinin ortadan kaldırılması yada etkisinin azaltılması için gerekli tespit ve analiz çalışmalarıyla, yapılması gerekli müdahale yöntemleri ile ilgili detayları ve önerileri içermektedir. Müdahale düşünülecek son aşamadır ve şartların zorunlu kılması durumunda yapılmalıdır. Yapılacak her müdahale, yapının özgünlüğünün erozyona uğramasına neden olmaktadır. Bu sebepten mevcut durumun korunmasına yönelik çalışmalar en uygun yöntem olacaktır. Istanbul Karasurları gibi belgesel değeri nedeniyle korunması gerekli yapıların, estetik bütünlüğünün sağlanmaya çalışılması çok

tehlikeli bir yaklaşım olacaktır. Geçmiş dönemlerde yapılan onarımlarda, aşırı müdahaleler ve gereksiz bütünlemeler yapılarak, surlar yeniden canlandırılmıştır. Birçok yerde, tarihe tanıklık eden izler ve patina yok edilmiştir. Bu çalışmayla öngörülen yaklaşım, yapının belgesel kimliğine saygılı onarım müdahalesi ve koruma sürekliliğinin sağlanması için kent yaşamına aktif olarak katılan bir çevrenin oluşturulması amaçlanmıştır. Yeniden işlevlendirilen surların, İstanbul'un kültür, sanat ve sosyal yaşamına önemli katkıları olacağı şüphesizdir.

EKLER

EK-1

THEODOSİOS SURLARI
MARMARA DENİZİ - MİLLET CADDESİ ARASI

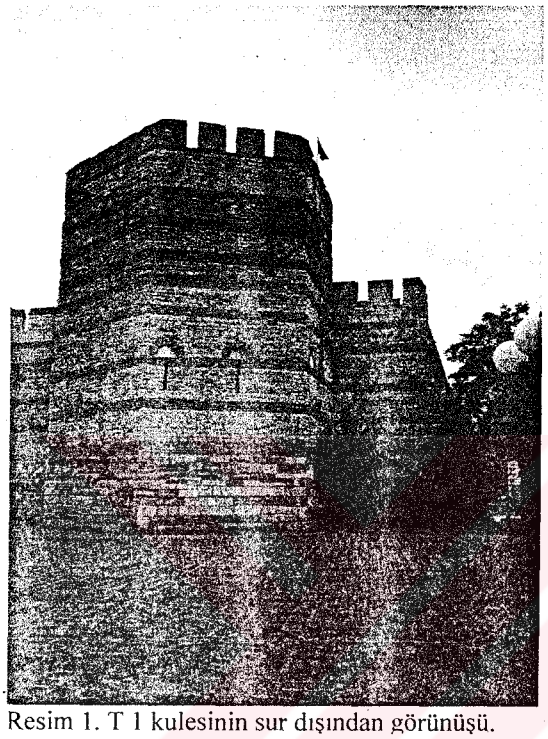

Resim 1. T 1 kulesinin sur dışından görünüşü.

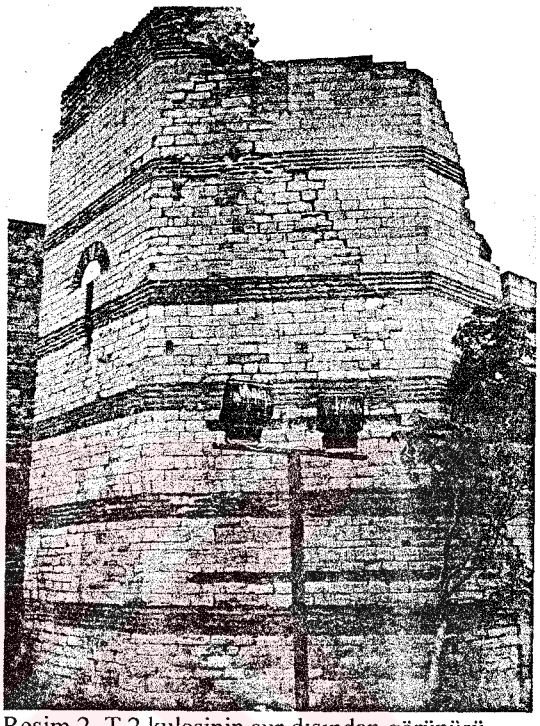

Resim 2. T 2 kulesinin sur dışından görünüşü.

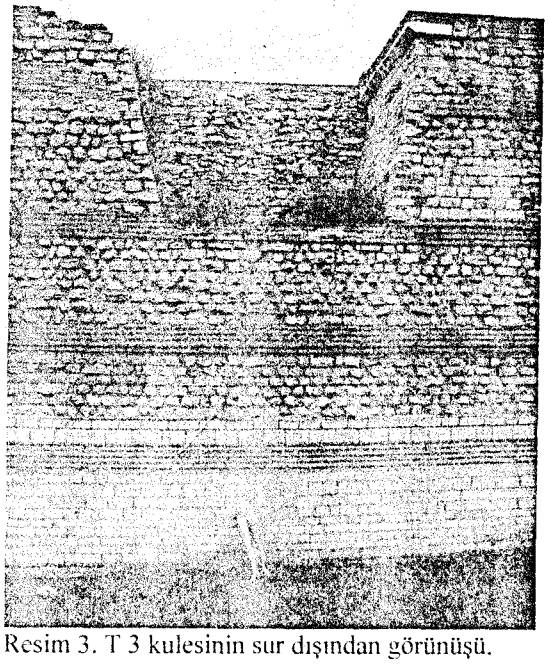

Resim 3. T 3 kulesinin sur dışından görünüşü.

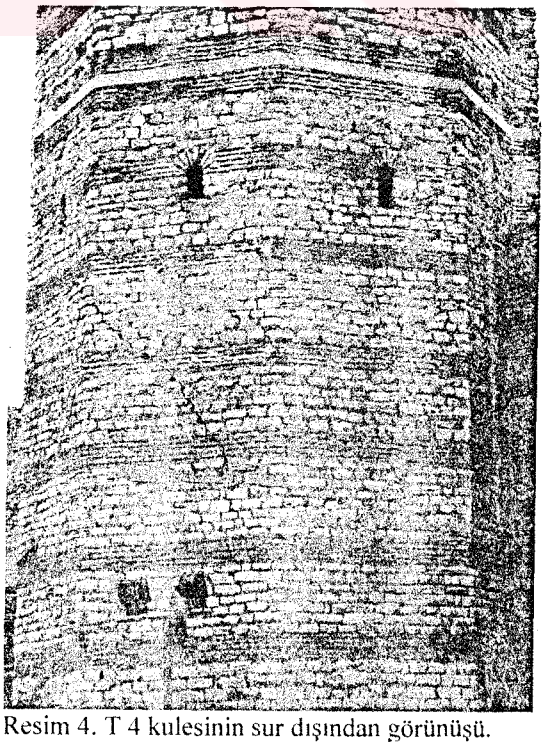

Resim 4. T 4 kulesinin sur dışından görünüşü.

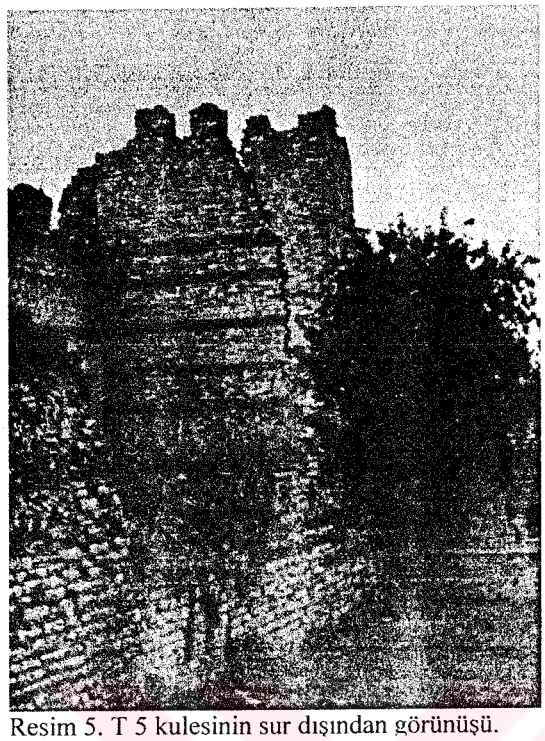

Resim 5. T 5 kulesinin sur dışından görünüşü.

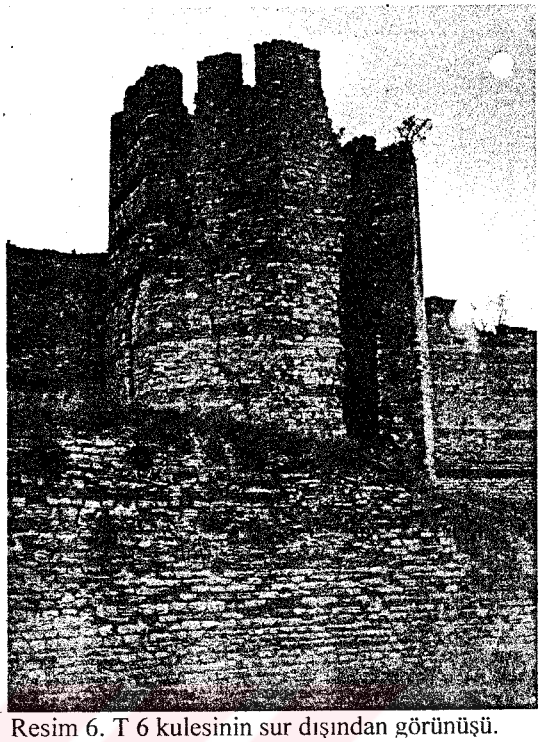

Resim 6. T 6 kulesinin sur dışından görünüşü.

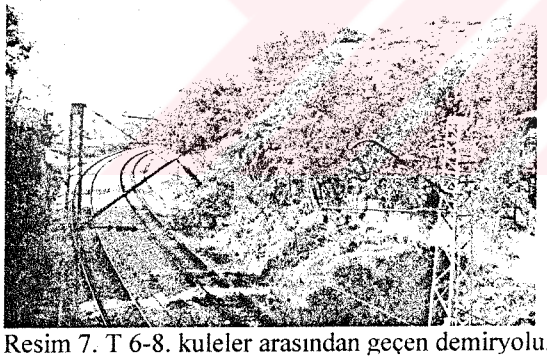

Resim 7. T 6-8. kuleler arasından geçen demiryolu.

Resim 8. Demiryolu için kesilen sur duvarı

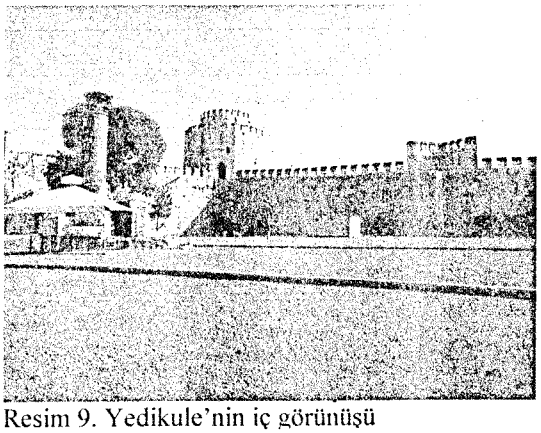

Resim 9. Yedikule'nin iç görünüşü

Resim 10. Yedikule'nin iç görünüşü

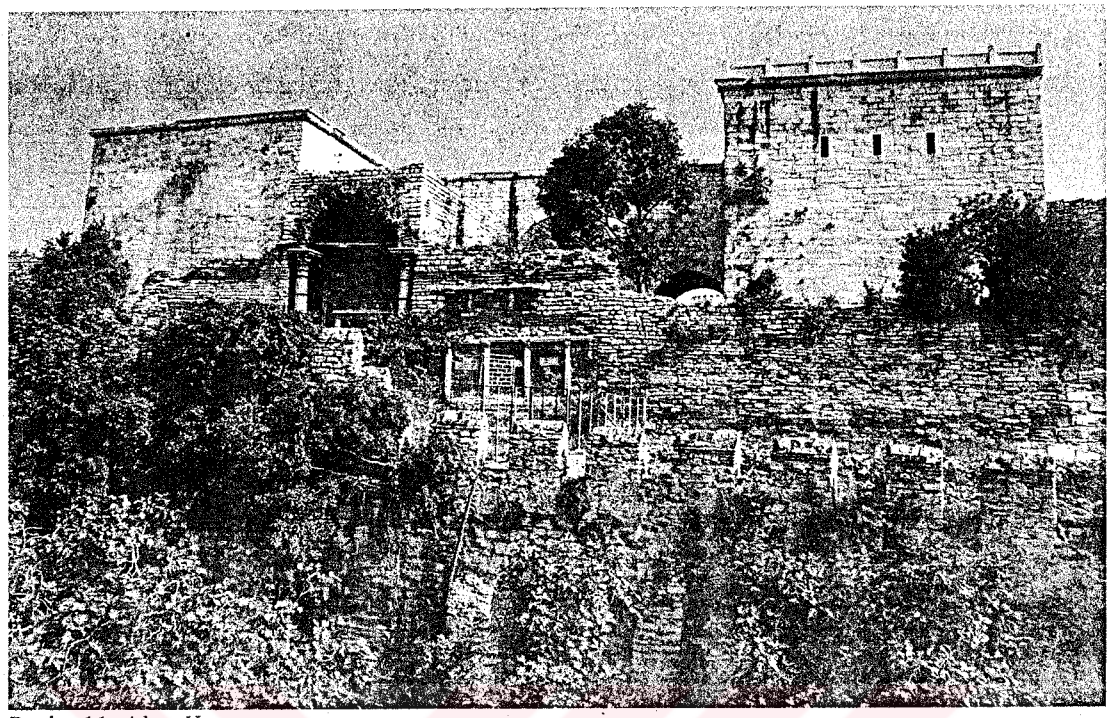

Resim 11. Altın Kapı

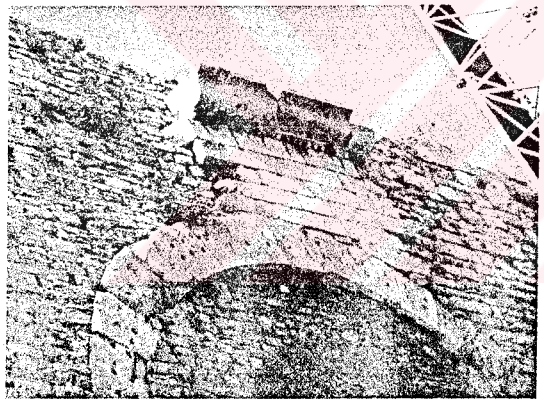

Resim 12. Altın Kapı

Resim 13. Altın Kapı

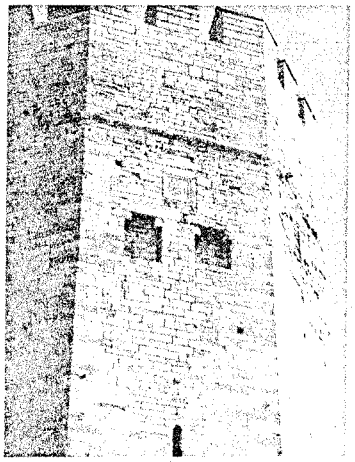

Resim 14. T 11. kule

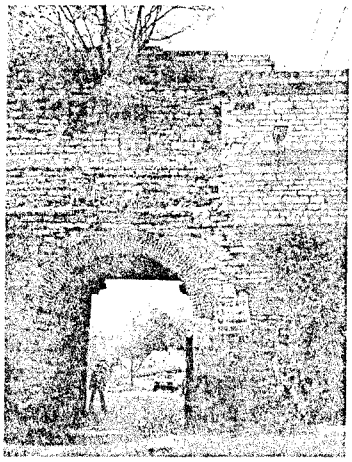

Resim 15. Yedikule Kapısı

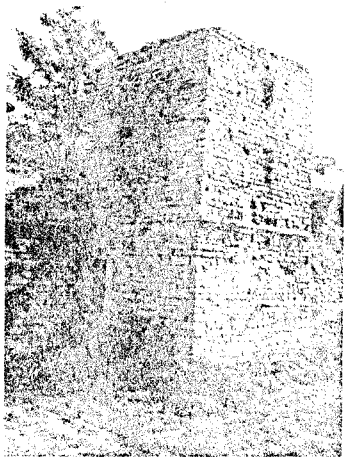

Resim 16. T12-13 arasındaki ön sur kulesi

Resim 17. Surlar ve Yedikule

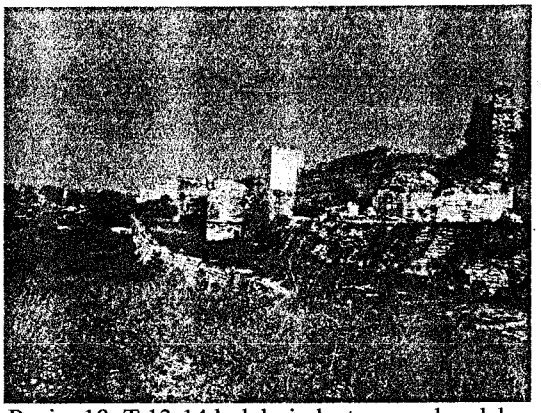

Resim 18. T 13-14 kuleleri, dış teras ve hendek

Resim 19. T 14-15. kuleleri arasındaki ön sur kazamatları

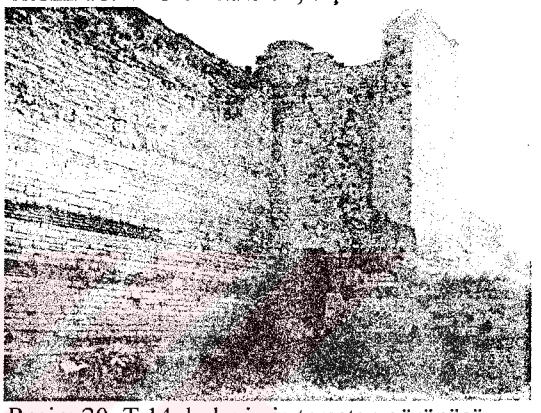

Resim 20. T 14. kulenin iç terastan görünüşü

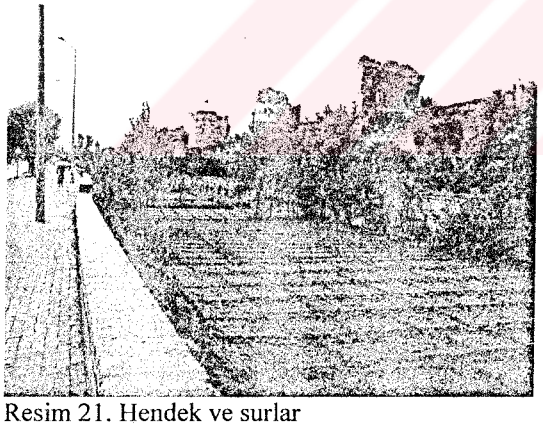

Resim 21. Hendek ve surlar

Resim 22. T 16 kulesinin sur içinden görünüşü

Resim 23. T 17-18 kuleleri arası sur duvarı

Resim 24. T 19 kulesi sur içinden görünüşü

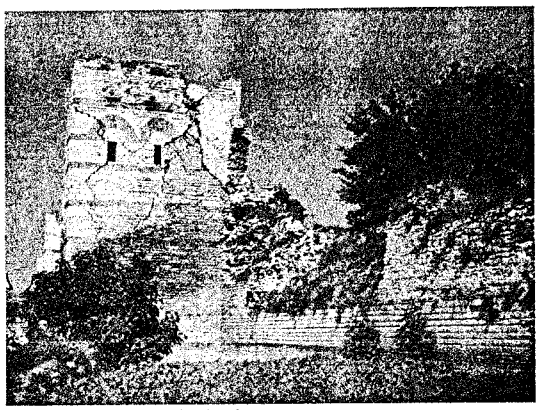

Resim 25. T 20 kulesi

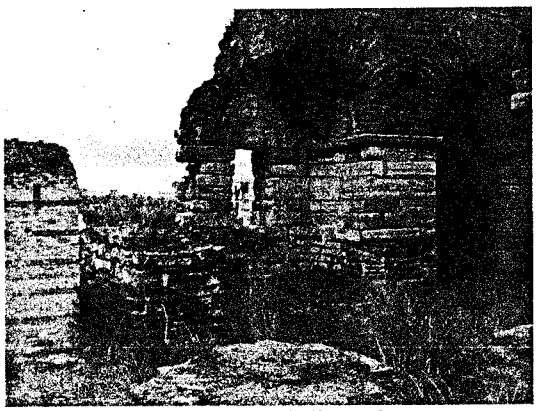

Resim 26. T 21 kulesi seğirdim yolu görünüşü

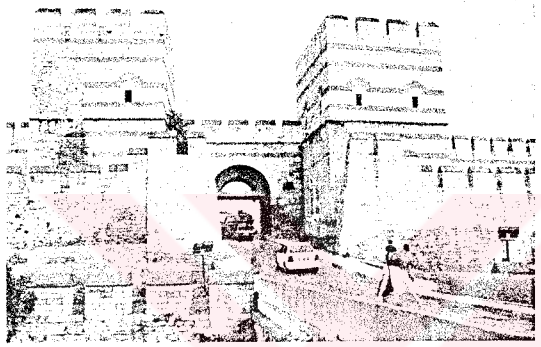

Resim 27. Belgrad Kapısı sur dışı görünüşü

Resim 28. Belgrad Kapısı sur içi görünüşü

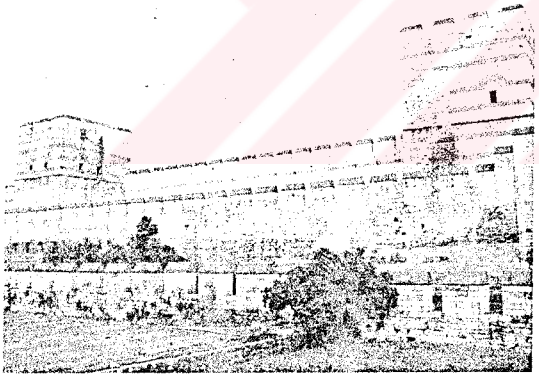

Resim 29. T 23-24 kuleleri

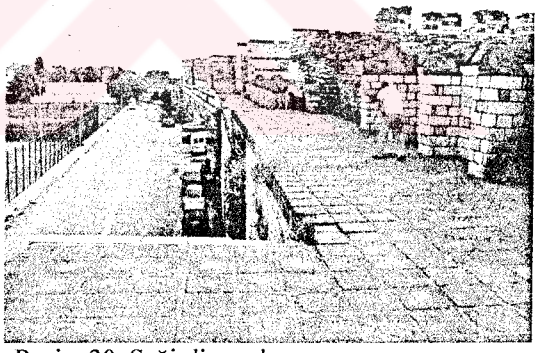

Resim 30. Seğirdim yolu

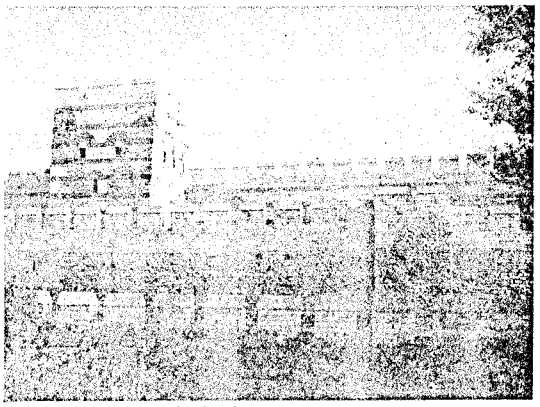

Resim 31. T 25 kulesi ve ön sur

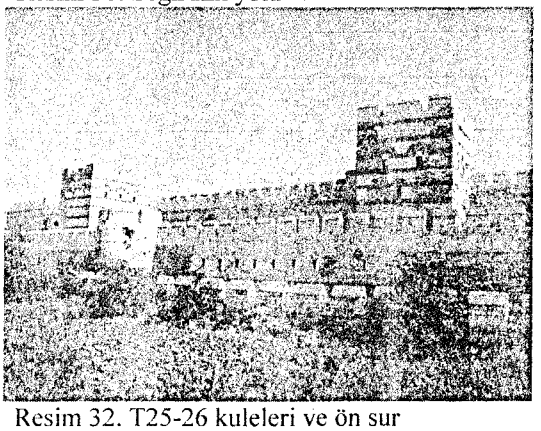

Resim 32. T25-26 kuleleri ve ön sur

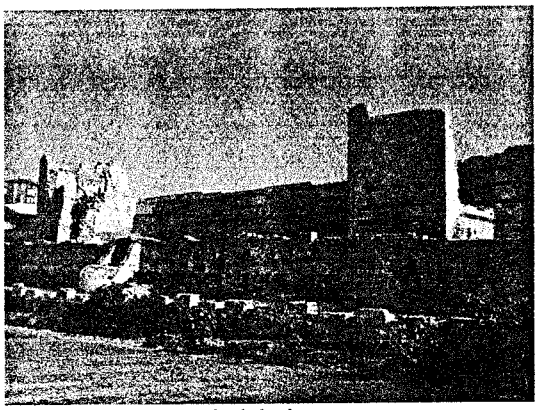

Resim 33. T 28-29 kuleleri

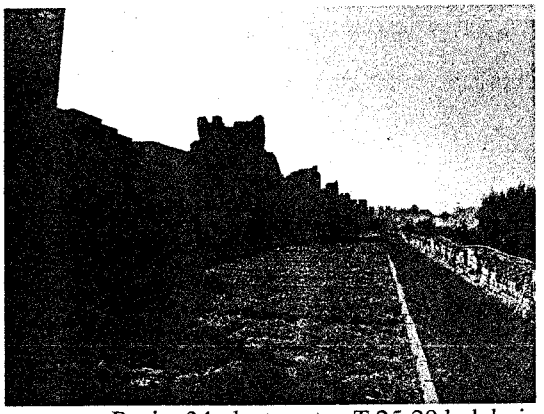

Resim 34. dış terastan T 25-29 kuleleri

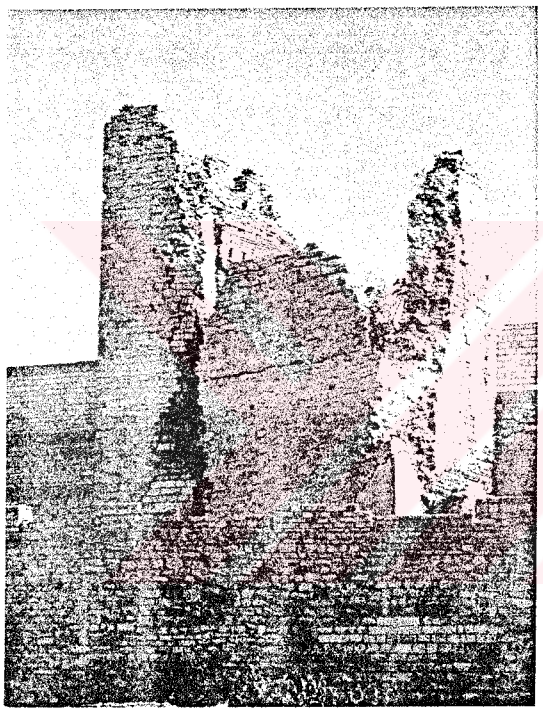

Resim 35. T 29 kulesi

Resim 36. T 29 kulesi yan görünüsü

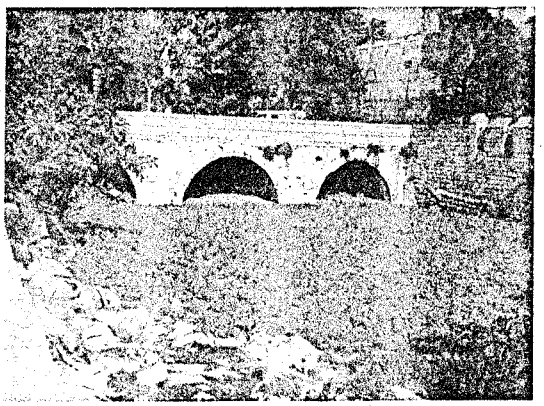

Resim 37. Silivri Kapı önünde yer alan köprü

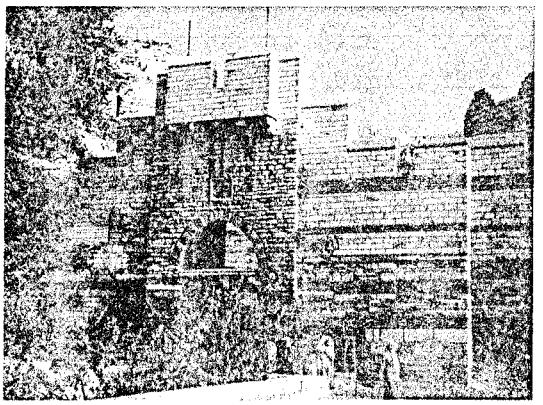

Resim 38. Silivri Kapı

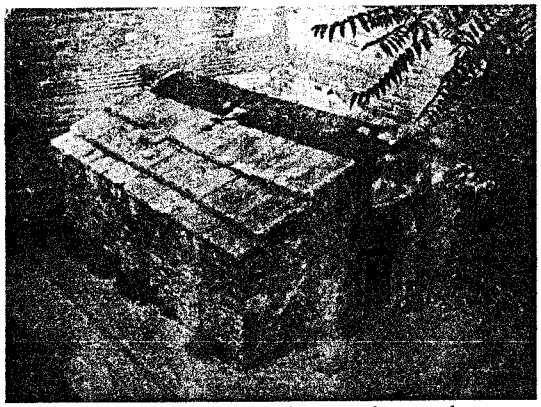

Resim 39. T 36-37 kuleleri arasında yer alan mezar

Resim 40. Mezarın içi

Resim 41. T 39-40 kuleleri

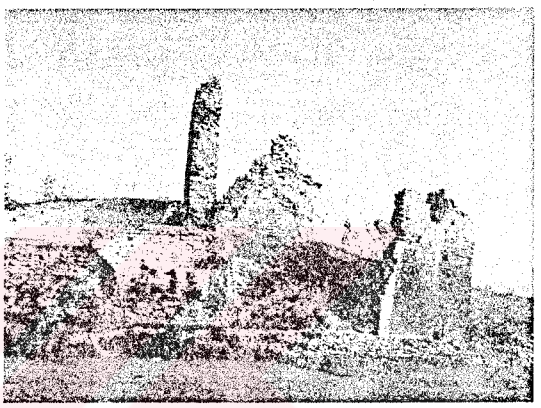

Resim 42. T 42 kulesi ve ön sur

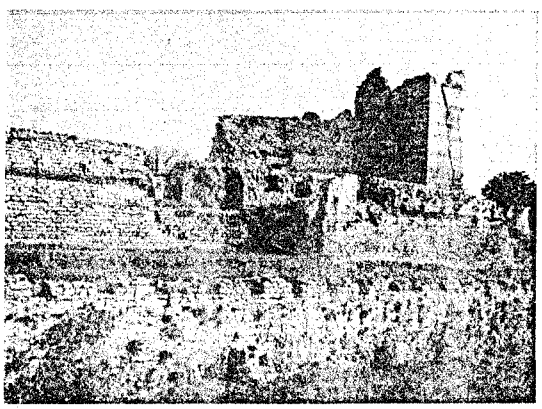

Resim 43. T 45 kulesi

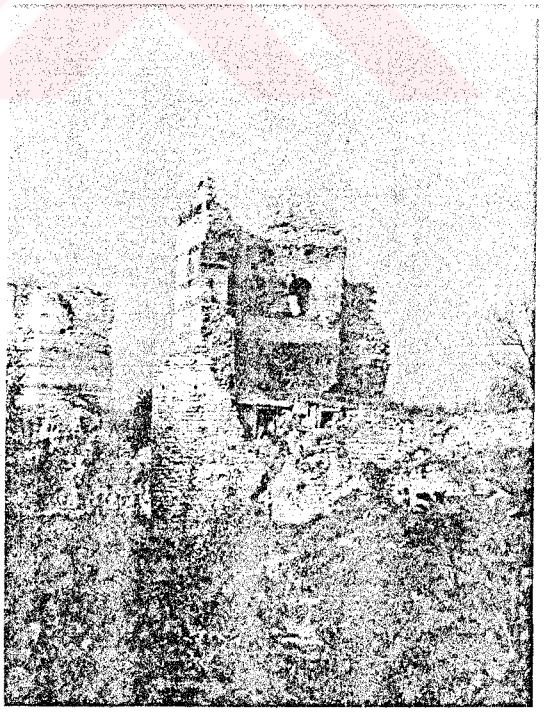

Resim 44. T 45 kulesi

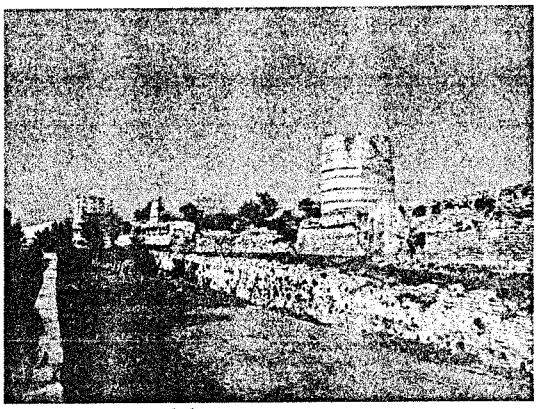

Resim 45. Hendek

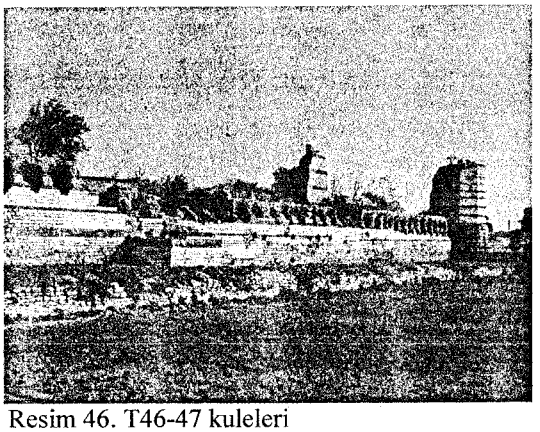

Resim 46. T46-47 kuleleri

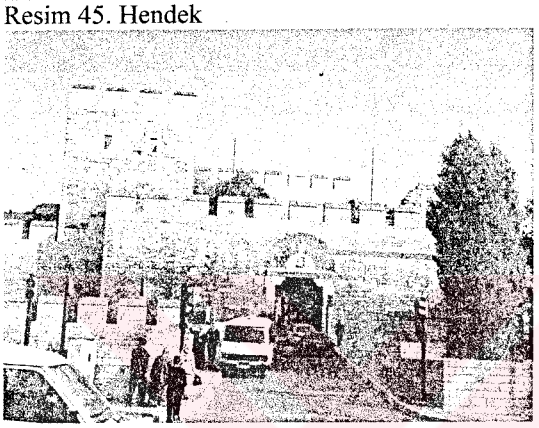

Resim 47. Mevlevihane Kapısı

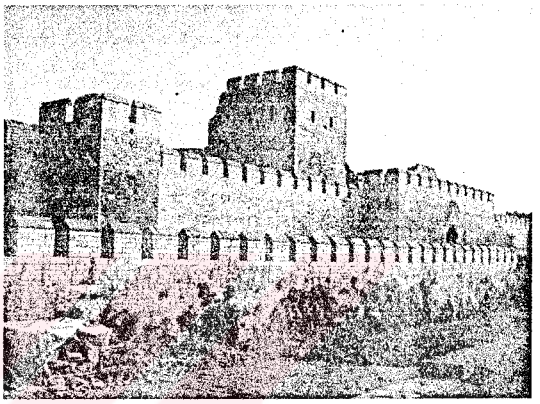

Resim 48. T51-52 kuleleri ve Mevlevihane Kapısı

Resim 49. T 54-55-56 kuleleri

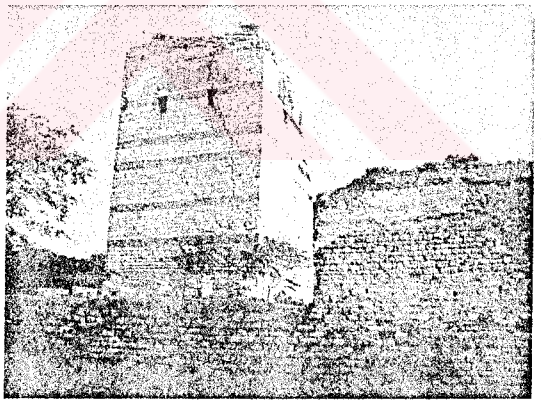

Resim 50. T 57 kulesi

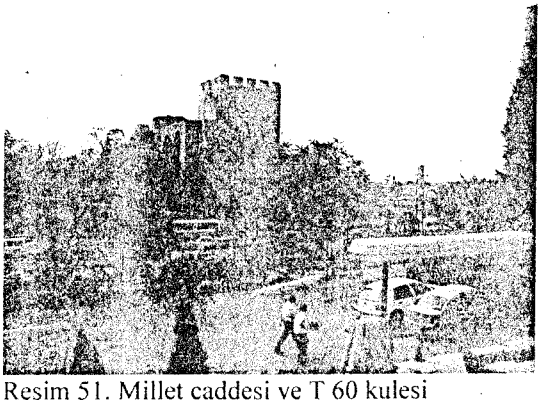

Resim 51. Millet caddesi ve T 60 kulesi

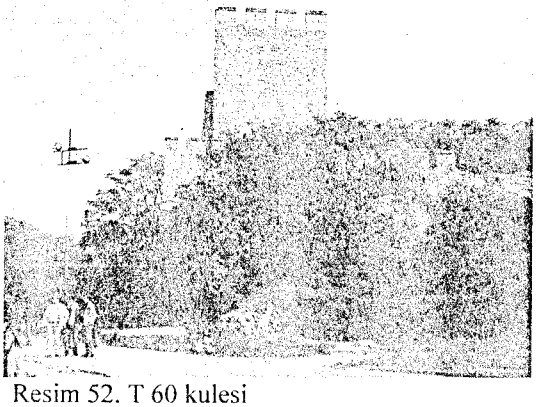

Resim 52. T 60 kulesi

THEODOSİOS SURLARI
MİLLET CADDESİ - VATAN CADDESİ ARASI

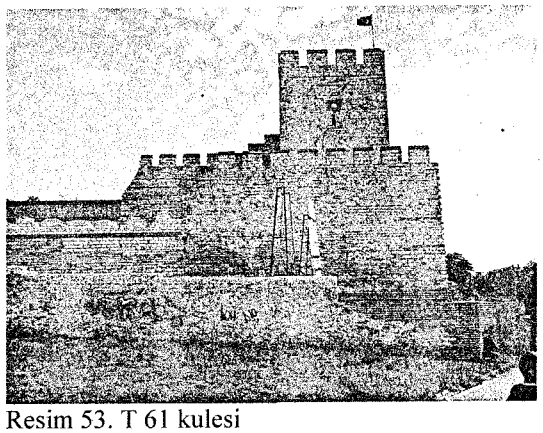

Resim 53. T 61 kulesi

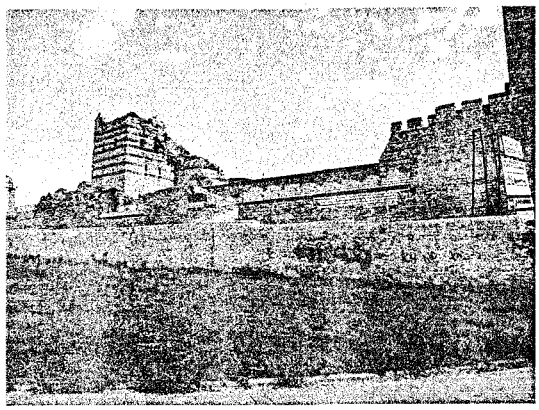

Resim 54. T 62 kulesi

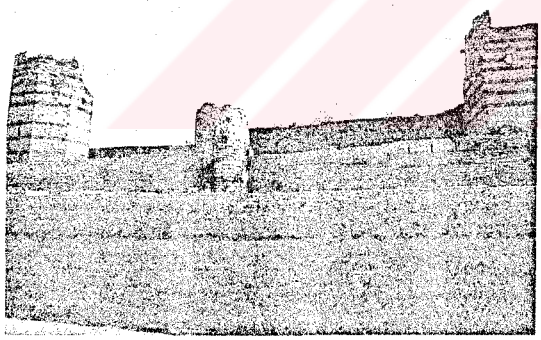

Resim 55. T 62-63 kuleleri

Resim 56. T 63 kulesi sur içi

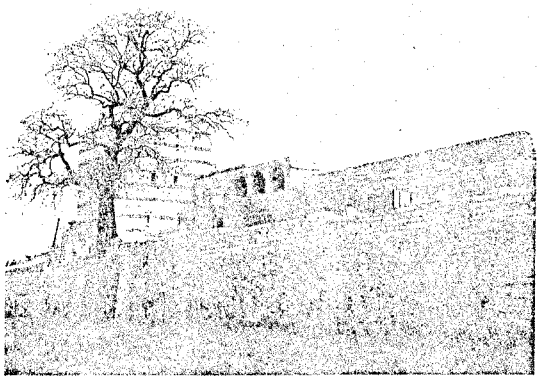

Resim 57. T 66 kulesi

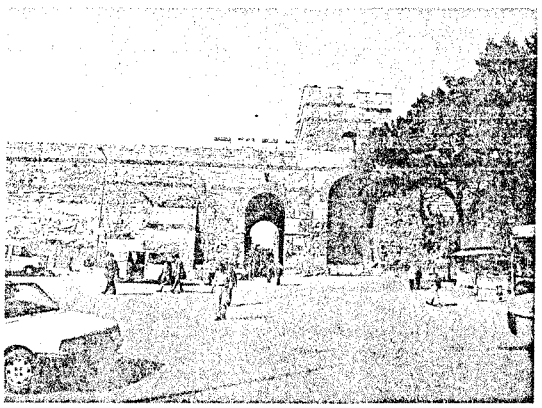

Resim 58. Top Kapı'nın sur içinden görünüşü

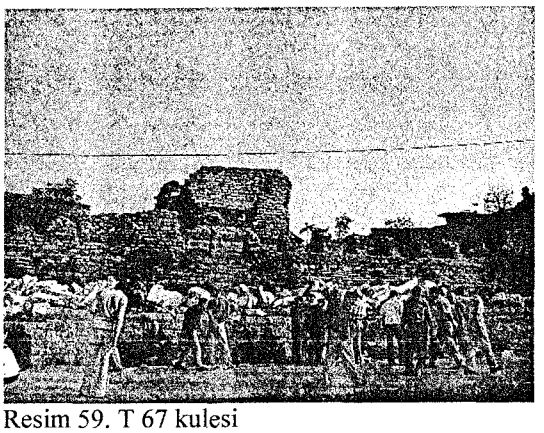

Resim 59. T 67 kulesi

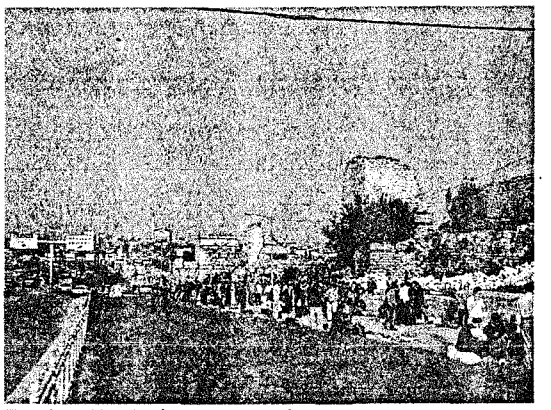

Resim 60. Surlar ve otoyol

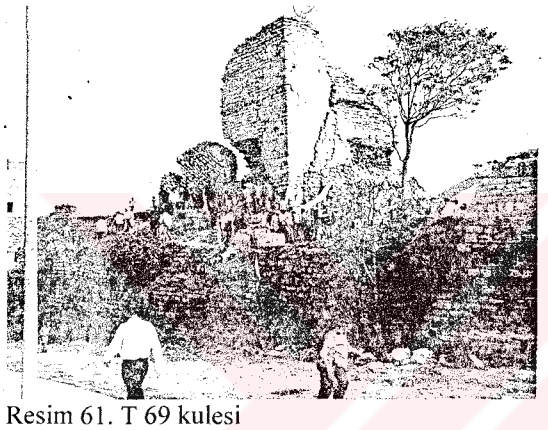

Resim 61. T 69 kulesi

Resim 62. T 69-70 kuleleri arasındaki sur duvarı

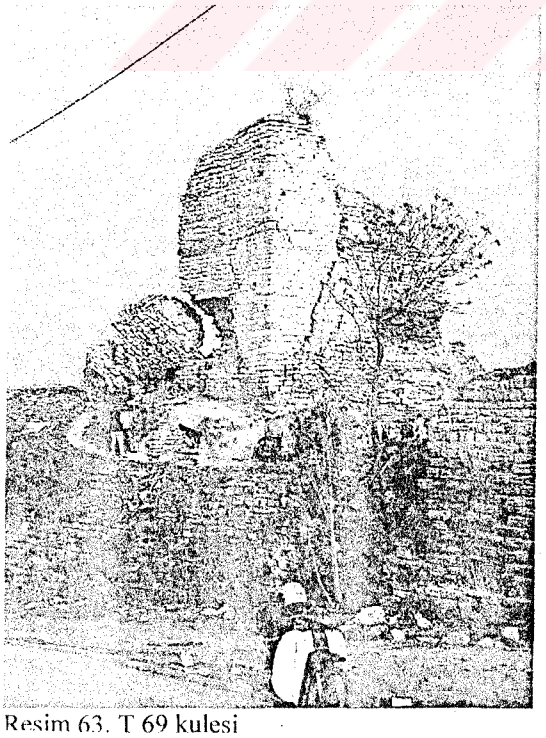

Resim 63. T 69 kulesi

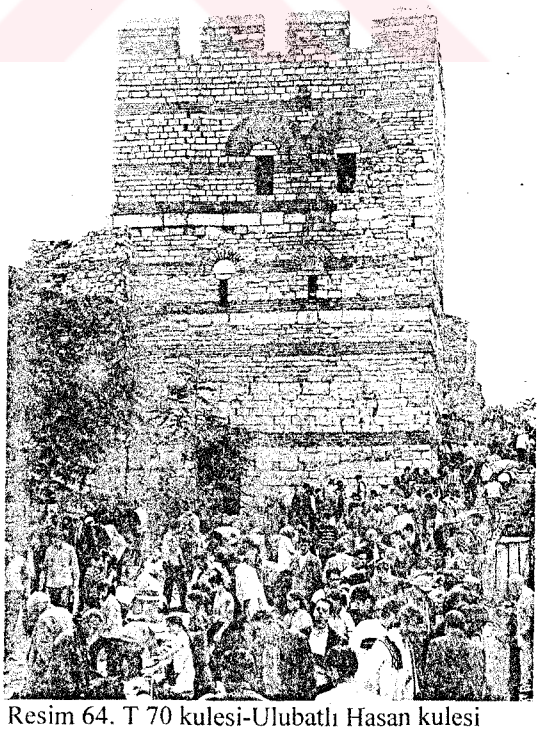

Resim 64. T 70 kulesi-Ulubatlı Hasan kulesi

THEODOSİOS SURLARI
VATAN CADDESİ – FEVZİ PAŞA CADDESİ ARASI

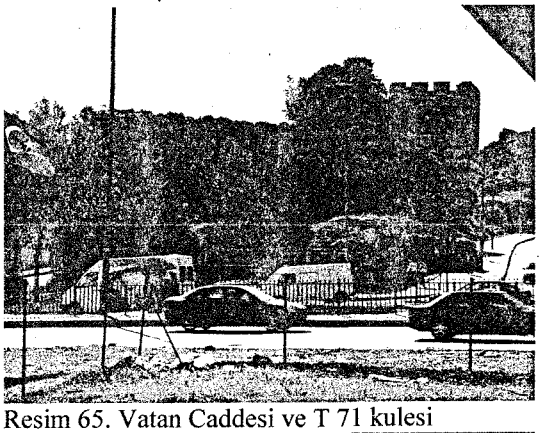

Resim 65. Vatan Caddesi ve T 71 kulesi

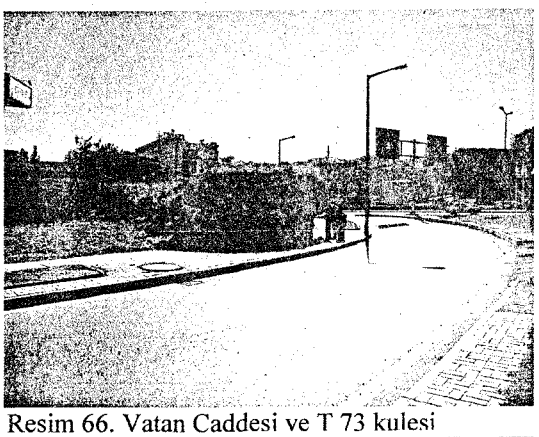

Resim 66. Vatan Caddesi ve T 73 kulesi

Resim 67. T 74 kulesine sur içinden bakış

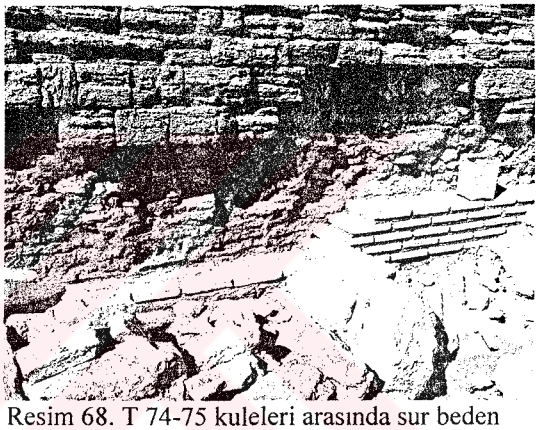

Resim 68. T 74-75 kuleleri arasında sur beden duvarında restorasyon çalışmaları

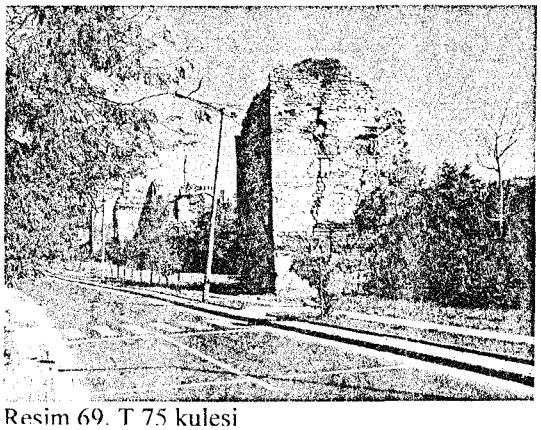

Resim 69. T 75 kulesi

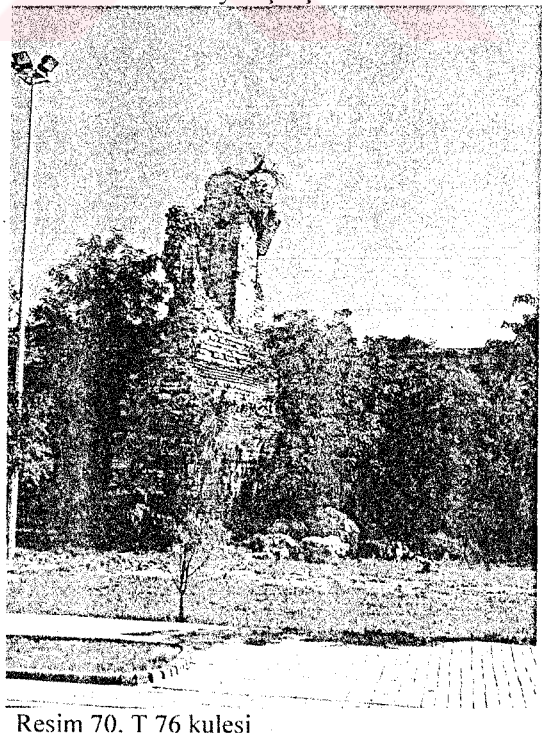

Resim 70. T 76 kulesi

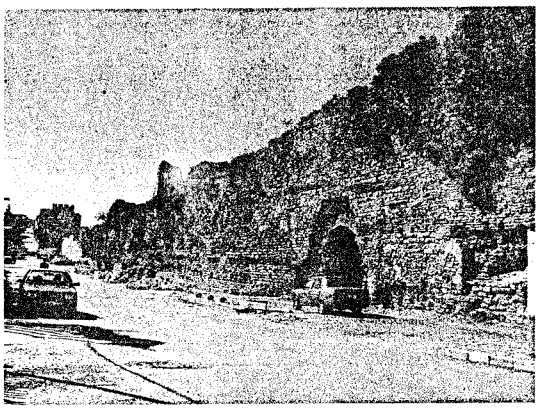

Resim 71. Lykos Vadisi

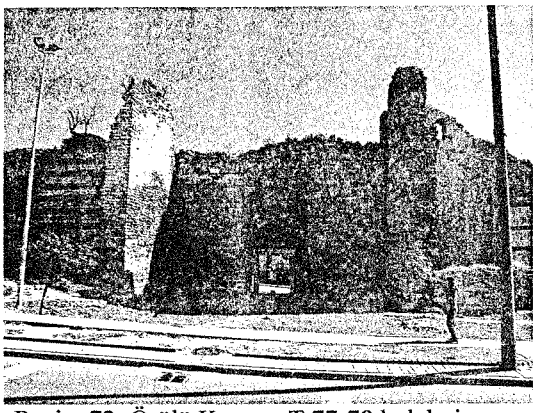

Resim 72. Örülü Kapı ve T 77-78 kuleleri

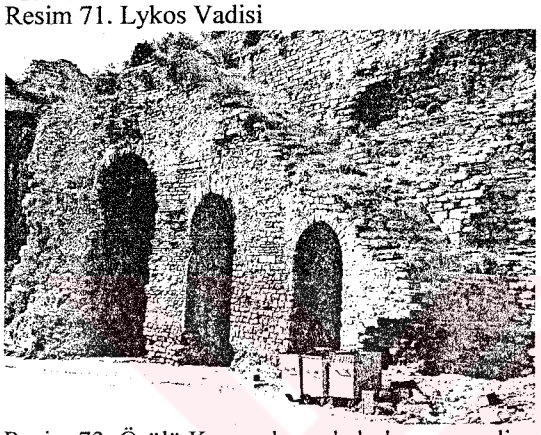

Resim 73. Örülü Kapı yakınında bulunan merdiven

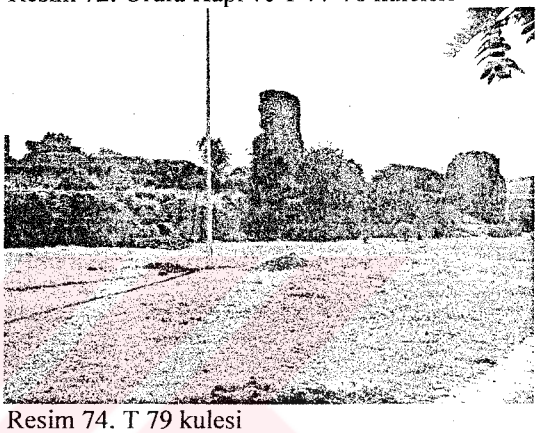

Resim 74. T 79 kulesi

Resim 75. Sulukule (T 81 kulesi)

Resim 76. T 81-82 kuleleri arasına bakış

Resim 77. Hendekte yapılan duvar

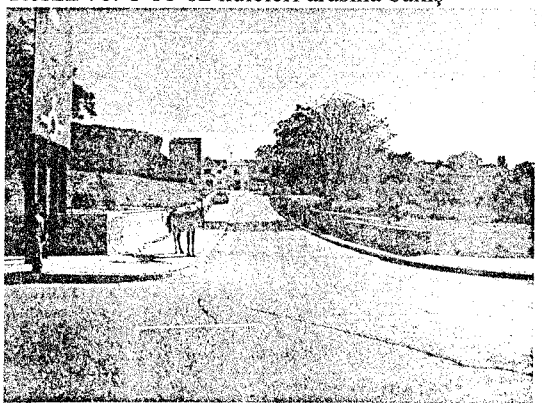

Resim 78. Surlar kesilerek açılan yol

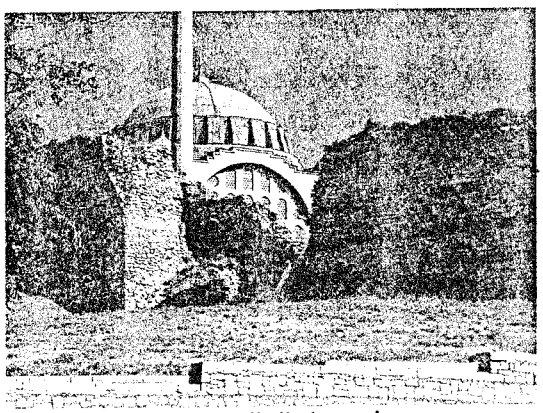

Resim 79. Surlar ve Mihribah cami

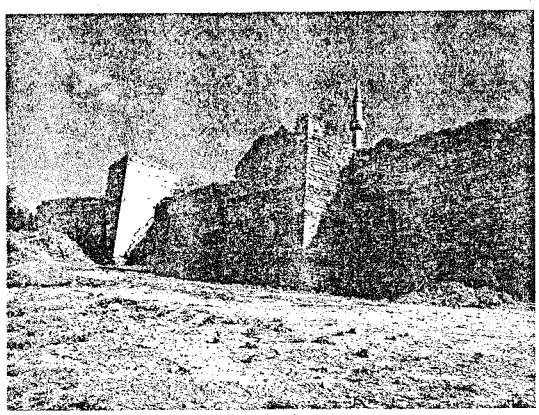

Resim 80. T 84-85 kuleleri

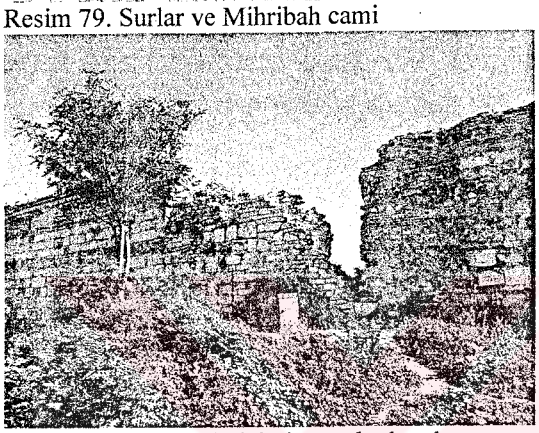

Resim 81. T 85-86 kuleleri arası beden duvarı

Resim 82. Edirne Kapı'nın sur dışından görünüşü

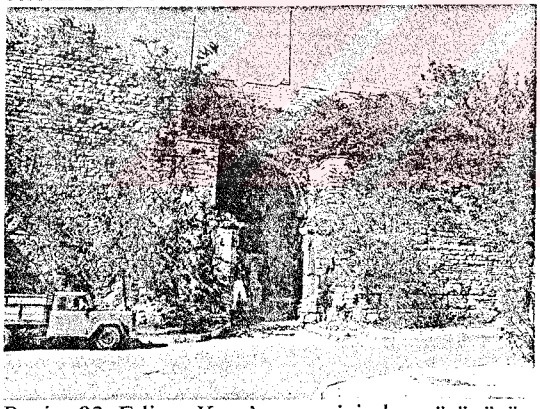

Resim 83. Edirne Kapı'nın sur içinden görünüşü

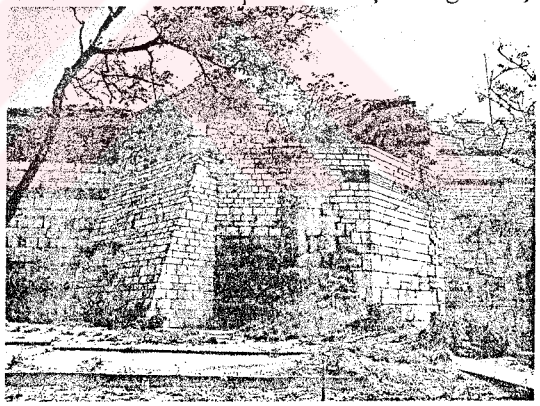

Resim 84. T 87 kulesi

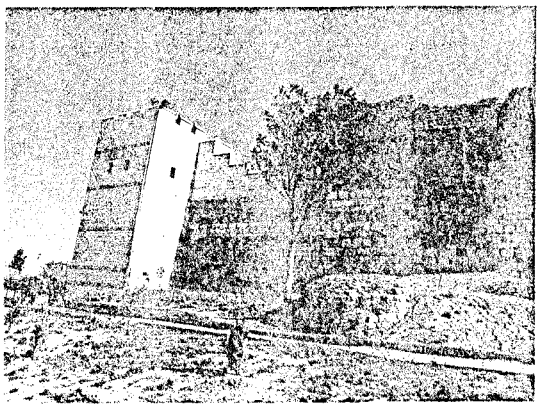

Resim 85. T 88-89 kuleleri

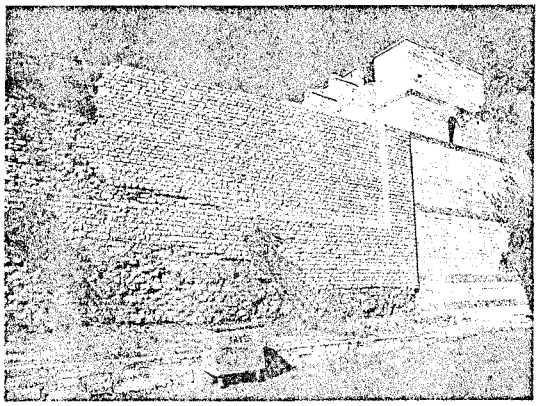

Resim 86. T 89 kulesi

THEODOSİOS SURLARI
FEVZİ PAŞA CADDESİ – TEKFUR SARAYI ARASI

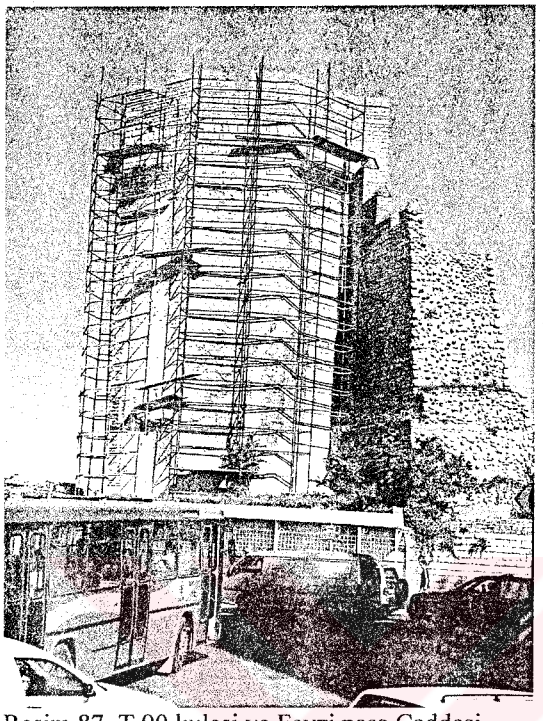

Resim 87. T 90 kulesi ve Fevzi paşa Caddesi

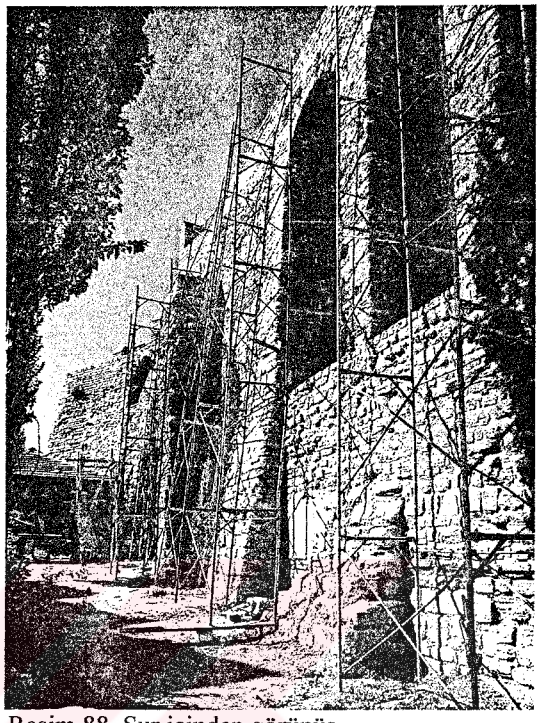

Resim 88. Sur içinden görünüş

Resim 89. T 91-92 kuleleri arası beden duvarı

Resim 90. Restorasyonu yapılmış merdiven

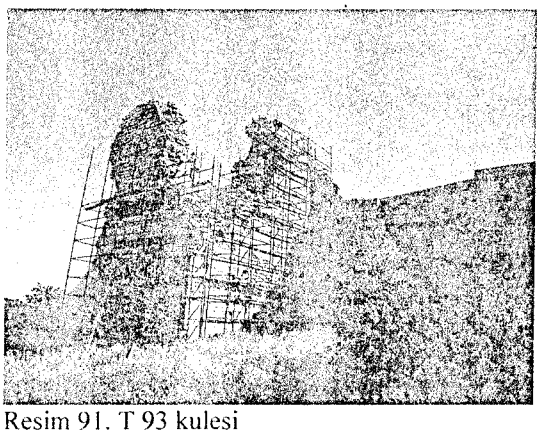

Resim 91. T 93 kulesi

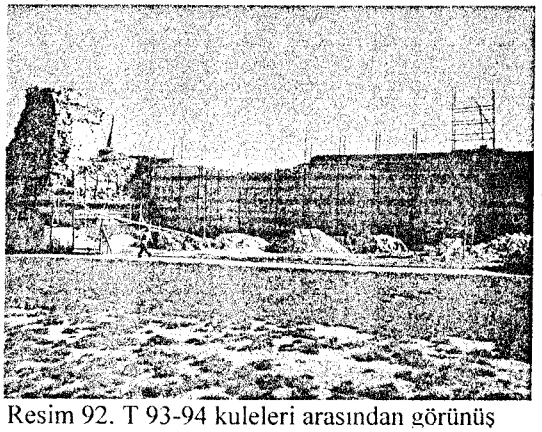

Resim 92. T 93-94 kuleleri arasından görünüş

Resim 93. T 94 kulesine sur içinden bakış

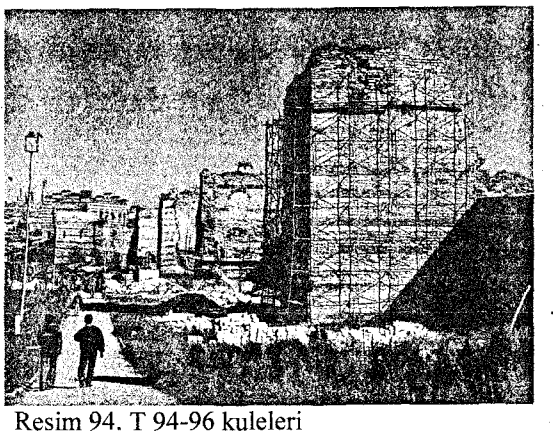

Resim 94. T 94-96 kuleleri

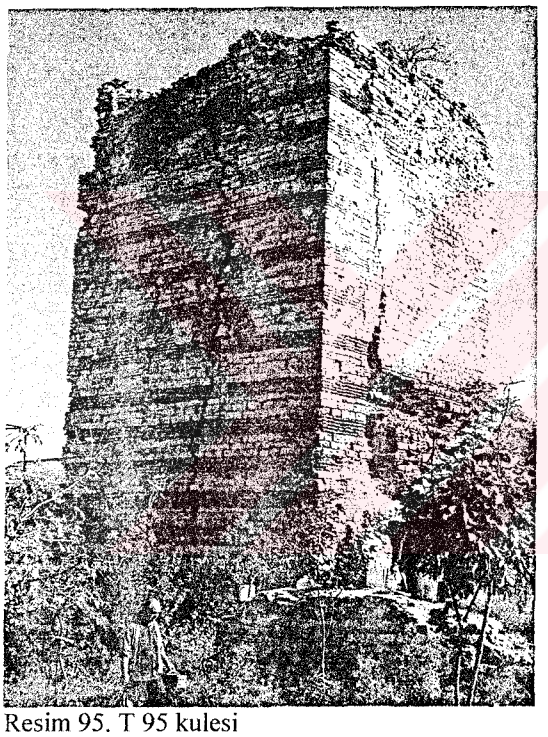

Resim 95. T 95 kulesi

Resim 96. T 96 kulesi ve Tekfur Sarayı

Resim 97. Tekfur Sarayı ve kule

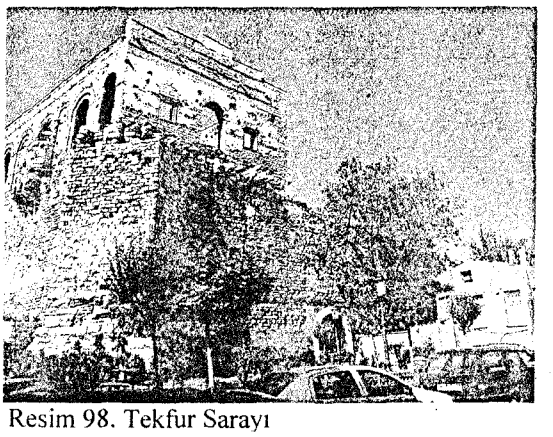

Resim 98. Tekfur Sarayı

AYVANSARAY SURLARI
TEKFUR SARAYI – ANEMAS ZİNDANI ARASI

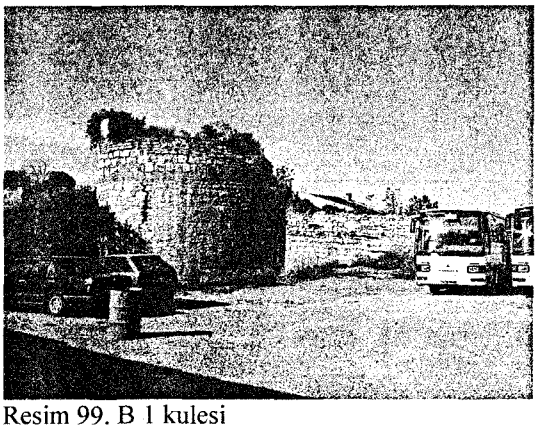
Resim 99. B 1 kulesi

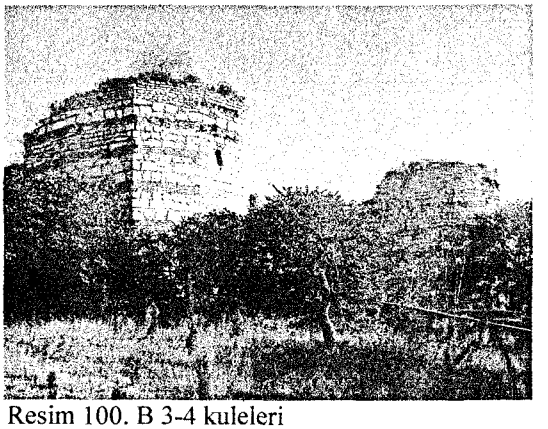
Resim 100. B 3-4 kuleleri

Resim 101. B 4 kulesinin sur içinden görünüşü

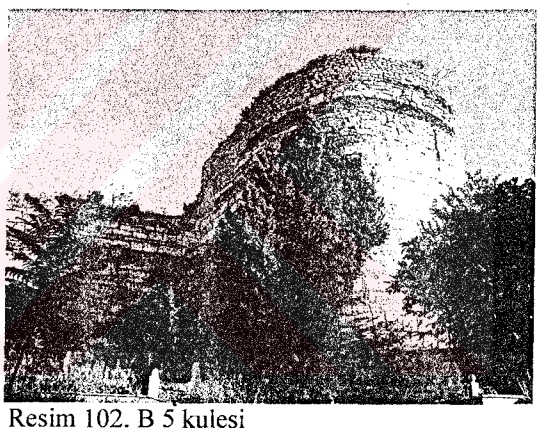
Resim 102. B 5 kulesi

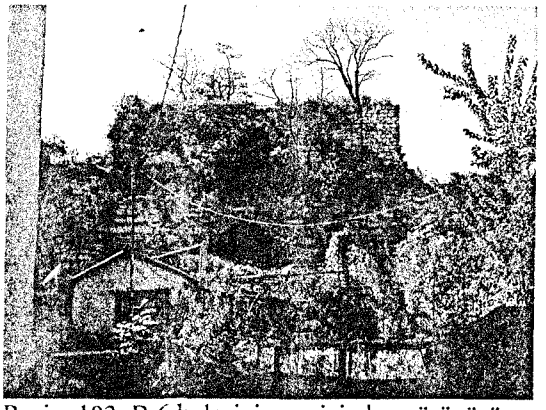
Resim 103. B 6 kulesinin sur içinden görünüşü

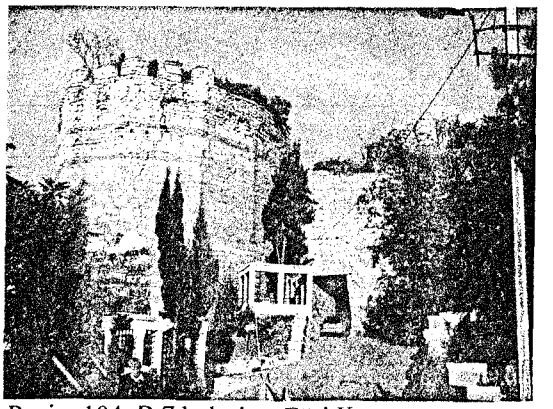
Resim 104. B 7 kulesi ve Eğri Kapı

Resim 105. B 8 kulesinin içinden görünüş

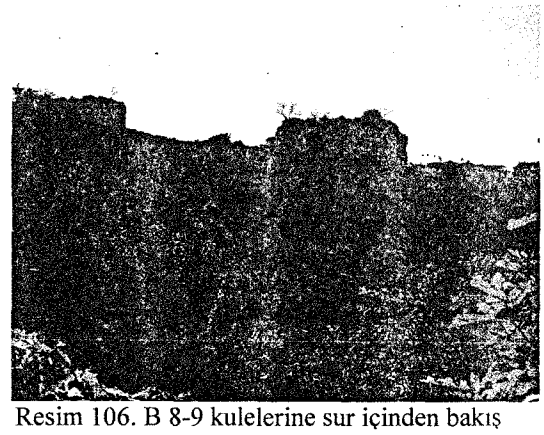

Resim 106. B 8-9 kulelerine sur içinden bakış

Resim 107. B 9 kulesine sur içinden bakış

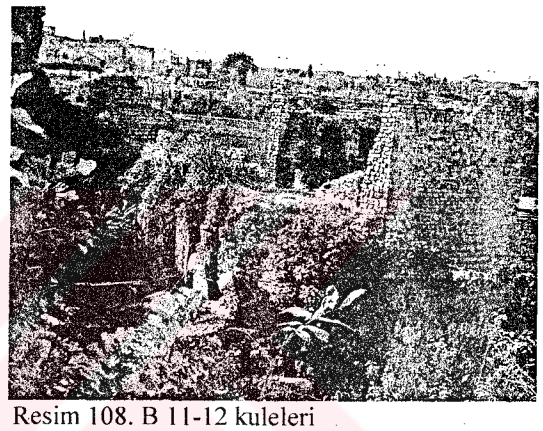

Resim 108. B 11-12 kuleleri

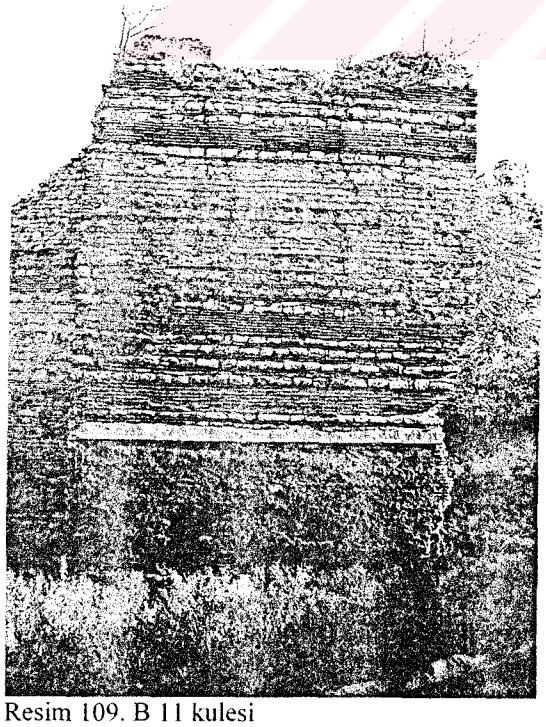

Resim 109. B 11 kulesi

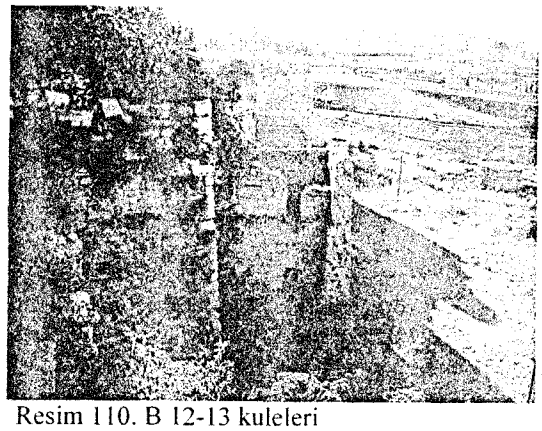

Resim 110. B 12-13 kuleleri

AYVANSARAY SURLARI
ANEMAS ZİNDANI – HALİÇ (HERACLİUS) SURLARI ARASI

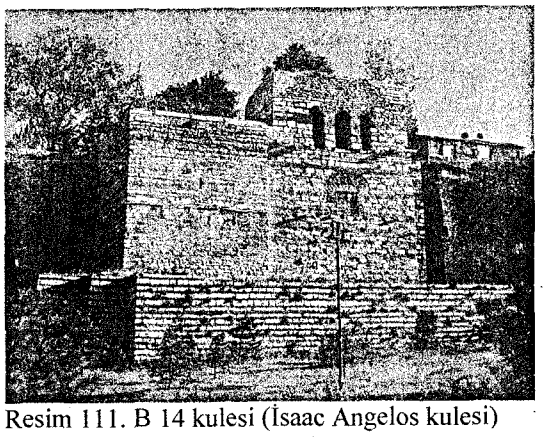
Resim 111. B 14 kulesi (İsaac Angelos kulesi)

Resim 112. B 14 kulesi ve terastaki yerleşim

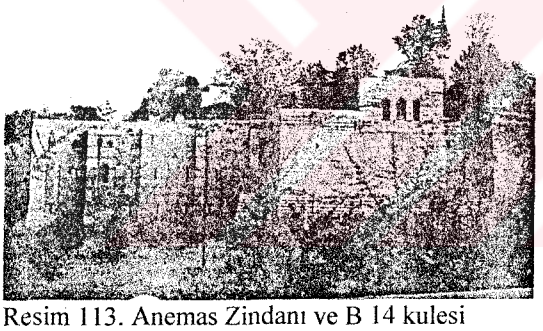
Resim 113. Anemas Zindanı ve B 14 kulesi

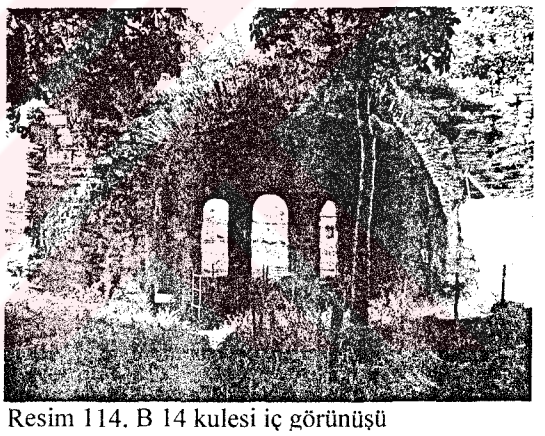
Resim 114. B 14 kulesi iç görünüşü

Resim 115. Leon Suru ve B 15-16 kuleleri

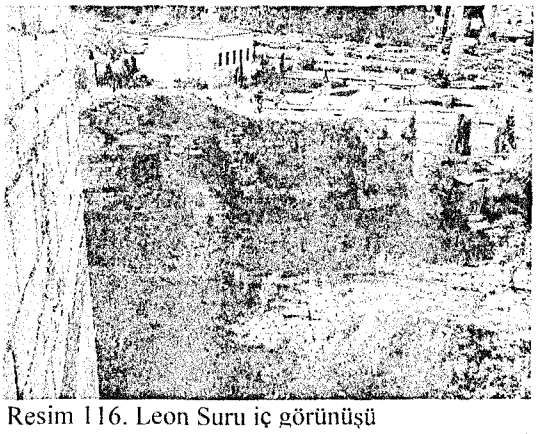
Resim 116. Leon Suru iç görünüşü

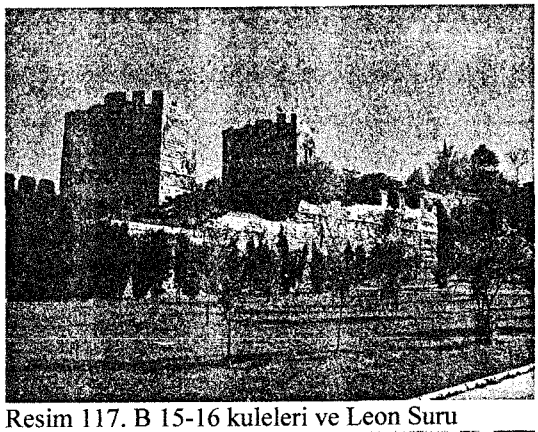

Resim 117. B 15-16 kuleleri ve Leon Suru

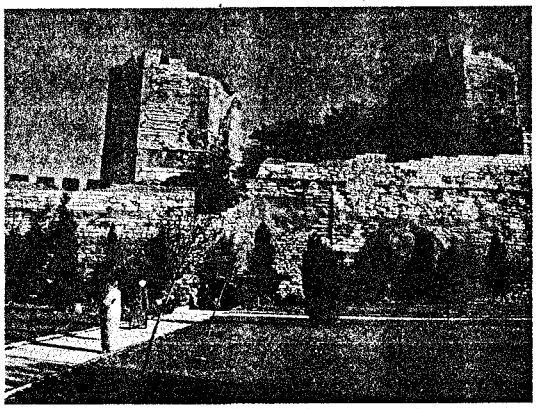

Resim 118. B 15-16 kuleleri ve Leon Suru

Resim 119. Pteron Suru üzerinde yer alan merdiven

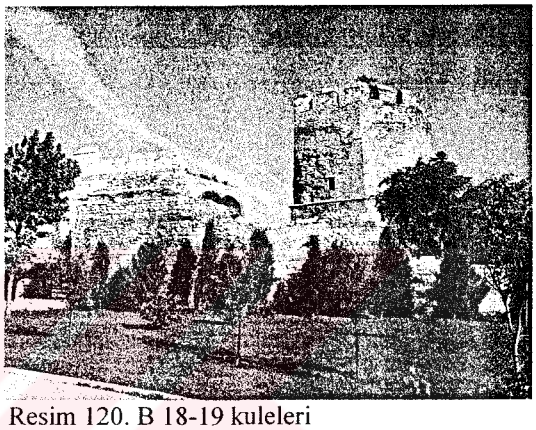

Resim 120. B 18-19 kuleleri

Resim 121. B 18 kulesi iç görünüşü

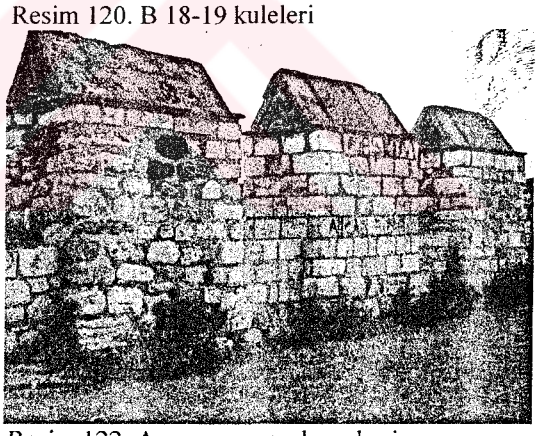

Resim 122. Ayvansaray surlarında siper

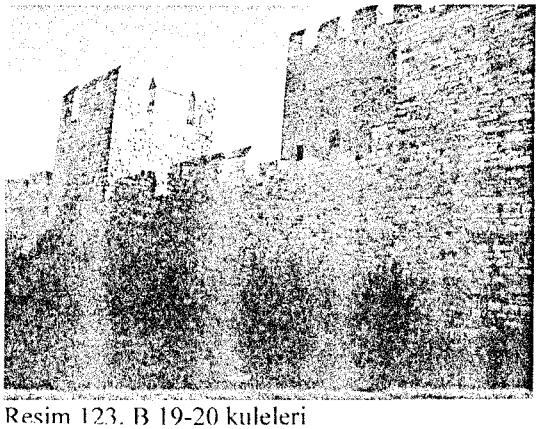

Resim 123. B 19-20 kuleleri

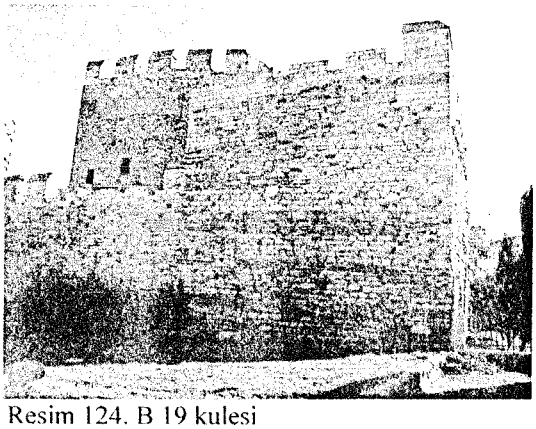

Resim 124. B 19 kulesi

EK-2

1956 Yılında Surların Restorasyonu Konusunda Alınmış Kararlar

1- Kara tarafı burcunda: Burcun üst kısmından betonarme bir hatılla bağlanması, bu iş için mevcut dendan bakiyelerinin fotoğraf ve rölöve ile tesbiti, bilahare, dendanların altına kadar gelecek olan betonarme hatıl sebebiyle yıkılmaları ve tekrar ihyaları, betonarme kuşağın iç ve dış cepheden görünmemesi için taş kaplama arkasına gizlenmesi.

2- Dendanların aslı gibi yapılması, tamamlanması, üzerlerinin tuğla harpuştalarının imali.

3- Çatlakların yerindeki vaziyete göre, betonarme firketelerle yer yer bağlanması, bu firketelerin de ankastre yapılması.

4- Çatlakların çimento enjektörü ile doldurulması, iç cephelerden çatlakların bağlantılı olarak tamirleri ve fakat dış cepheden çatlak izlerine taş kaplama yapılmaması, çatlakların cepheden ancak çökertme bir derzle doldurulması, çok geniş çatlaklara teknik lüzum olduğu takdirde, taş ilave edilerek çatlak hissinin devam ettirilmesi.

5- Vaktiyle, devam eden sur duvarlarının bugünkü yıkılmış hali yine burç yanında devam ediyor hissini vererek tamir edilmesi (makta hissi kaybedilmeyecek).

6- Ele alınan burçlarda vaktiyle yapılmış tamirlerle yok edilmiş tuğla hatıllar ihya edilmeyecek, hatıllı kısımlar hatıllı olarak, hatılsız yerler aynen muhafaza edilecek, yani, halihazır cephe durumu onarım periodları muhafaza edilecek.

7- Ön surla burç arasında kalan dolma toprak yerinde verilecek karara göre traş edilecek (burç tamiri müteakip).

8- Ön surlar, mevcut dendanlar tamamlanarak, gösterilecek yere kadar tamir edilecek.

9- Cephelerdeki derzlerde (asgari yenilik temini için) teknik mahzuru olanlar ancak derzlenecek (yani taş tamiri yapılan kısımlarda derzleme derin bir şekilde yapılabilir) ancak duvarlarda zamanla hasıl olmuş çukurluklar ele alınacaktır.

10- Mer'i yüzlerde mümkün mertebe eski taş kullanılacak.

11- Burç giriş kapısı, Yedikule Kapısı'na müşabih olarak yapılacak.

12- Kapı eşik seviyesi hafriyat neticesi etüt edilecek.

13- Burç zemini sondaj yapılarak etütten sonra kararlaştırılacak.

14- Ön sur arkasındaki tonozlar etüd edilecek.

15- Hendeklerin, yol için lüzumlu olan imla kısmından ma'dası orjinal şekline getirilecek şekilde tesbit edilmiş. İmzalar: 1. Gayrı menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Üyesi Yüksek Mimar Behçet Ünsal. 2. Eski Eserleri Koruma Encümeni Yüksek Mimar Cahide Tamer. 3. Karayolları I.Bölge Tesisler Yüksek Mühendisi Galip Çaysar olmak üzere 3 kişiden müteşekkil hey'etin belirttiği maddeler, restorasyon sırasında göz önünde tutulmuştur.

EK-3

T. C.
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
Yüksek Kurulu

KARAR

Toplantı No. : 47
Toplantı yeri : İstanbul
Toplantı tarihi : 4.I.1958
Karar Tarihi : 6.I.1958
Karar No. : 607

İstanbul Surları'nın durumunun tetkik edilerek bir kararı bağlamak üzere bu hususa dair İstanbul Belediyesi'nin 11.X.1956 tarih ve 5764 sayılı yazısı üzerine bu mühim ve geniş mevzuun evvelemirde İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürlüğünce eski eserler Encümeni ve Belediye İmar Heyeti tarafından tetkik edilmesi uygun görülmüştü. Bu hususta bazı etüdlerin yapıldığı anlaşıldığından Belediye İmar ve Kara Yolları Müdürleriyle birlikte surlar gezildi. Daha geçen devrenin huzurunda yapılan olağanüstü toplantıda hazırlanan projeler de incelendi.

1 - İstanbul surlarının, işgal ettiği şehrin emsalsiz vüs'eti, erken devir şehir mimarisinin en eski bir eser olması, devrimize kadar istikbal etmiş yegâne muazzam bir manzume olması,

2 - Askeri ehemmiyetini kaybetmeğe başladığı devirlerde bile muhtelif kısımlarının korunması ve onarılması dolayısıyla Türk tarihi ve sanatı yönünden de bir hususiyet taşıması,

3 - Bu derecede bir devrim yaratmış olan İstanbul fethinin askeri bakımdan da yüce başarısının müşahhas bir delili ve şehrin tarihi çerçevesi olmak gibi birçok sebeblerden başka müstesna turistik durumu da gözönünde tutularak mevzu ikiye ayrılarak suretiyle tetkik edildi.

a) Yedikule'de Mermer Kule'den Ayvansaray'a kadar kara surları

İstanbul Belediyesi, İmar planında da kara surlarının şehircilik bakımından eski ve yeni iskân sahalarını ayıran geniş ve yeşil bir bant içinde bırakılması ve surların işgal ettiği sahanın her hangi bir suretle istimlâki mümkün olmadığından bahisle, surların eski eser bakımından da pek yerinde

görülecek aşağıdaki kararlar alındı:

I - Mermer Kule ile Yedikule manzumesinin, Topkapı ve Edirnekapı ile bütün kale kapıları ve küçük askeri kapıların tamir ve restore edilmesine,

II - Teknik bakımdan muhafaza edilmeleri mümkün olan burç ve duvarların bütçe imkanlarına göre sıra ile tamir veya restoresine, imkân olmayanların dondurulma suretiyle muhafazasına,

III - Herhangi bir tehlikeyi de önlemek üzre imar projesi vechile surlarına civarındaki iskân ünitelerinin temizlenmesine,

IV - Teknik imkânlarla tehlikeli durumlarının izale edilmiyecek bir halde çalmış burç ve duvarların sadece bu tehlikelerinin Kurul kararı ile izalesine,

V - Yol geçirmek zaruretleri yüzünden kaldırılmaları icap eden sur parçalarının mümkün olduğu kadar çok yıkık yerlerden intihab edilmesi ve lüzumunda Kurul kararı ile başka yerlerden de olmak üzre kaldırılabileceğine,

VI - Bugün tamirden yıkılmış ve çirkin durumda olan binaların bakımla tiz tamir yapılacak şekilde temizlenmesine,

VII - Bahçelerle, yeşil bir ihtiyaç olan kalmakların ve fakat temizlenerek muhafazasının, bu yerlerden bostan, çiçek tarlaları ve sair yeşil sahalar tesisi bırakılacak suretle ve inşaat yapılmamak şartıyla ve hattı iktisadi şekilde istifadesi uygun olacağına,

VIII - Kule Surları'nın tamir şekline göre; Topkapı ve Edirnekapı'nın bugünkü haliyle tamirine ve harabiyetinin Sadrazam alınmasına, Yedikule manzumesinin tahkimatlı kısımlarının ve Yedikule'nin dahili ahşap aksamının, altın kapının kemerlik harap kısımlarının onarılmasına ve Kulelerin hiçbirinin kilâh vesaire gibi kısımlarının ilâve edilmeden Rumelihisarında tesbit edilen esaslar dairesinde tamirleri ve ilgililerin bu hususta hazırlıyacakları tamir proje ve keşiflerinin Kurulumuza gönderilmesine ittifakla karar verildi.

ASLI GİBİDİR

EK-4

Eski Eserleri Koruma Encümeni Başkanlığına

Sirkeci-Yedikule arasındaki Sahil surları hakkında rapor.

İlgi: Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 26/3/1965 T. ve 7352-38- 0153/sayılı yazıları.

"1 Mart 1965 tarihli Dünya gazetesinde çıkan "Tarihi surlar harap ediliyor" başlıklı yazıda, Sirkeciden başlıyan sahil yolu üzerindeki tarihi surların içine bazı kimseler tarafından gecekondular yapılmakta ve surlardan kapı ve pencereler açılmakta olduğu bildirilmiş olmakla, bu surlar mahallen fotoğraflarla tesbit edilmiş bulunmaktadır. Tetkikimiz neticesinde surların harab edildiği iddiasının tamamen yerinde ve haklı olduğu anlaşılmıştır. Raporumuza ekli bulunan fotoğraflar sur ve burçların bu günkü durumunu göstermektedir. Ki

Sirkeciden Yedikuleye doğru uzanan güzel sahil yolunun yanında ve yol boyunca devam eden sur ve burçlar ve diğer eski eserler bu şehirlerimiz bir değer de vermektedir. Ancak, surların ve burçların bugünkü asli denizden ve çok uzaklardan görülecek derecede bariz, nazarı dikkati celbedecek durumdadır. Zira, yer yer surlardan taşan muhdesat, Bizans saray köşkü, burçlara, surlara tecavüz mahiyetini alarak, hattâ çok yerde [illegible] ve hemen hemen bu günkü perişan manzarayı sebep olmuştur.

Tahribatı; 1- Tabii sebepler 2- İnsan elile yapılan tahribat olmak üzere iki bölüme ayırmak mümkündür.

1- Tabii sebepler; su, don, zelzele, ağaçlanma v.s. olarak sayılabilir. Bu tahribatı telafi için surlarda büyük restorasyonlar ve bütün [illegible] ihtiyaç olduğu kanaatindeyim. Düşünce ve göre, sur ve burçları, bulundukları nivolarda donatım suretiyle takviye etmek, bütünlüklerine [illegible] olmak, ancak zaruri müdahale ve onarma yapmak, yani eserleri bu günkü vasıflı varlıklarıyle muhafaza etmek kâfidir.

2- İnsan eliyle yapılan tahribat daha çeşitlidir.

a- Kanuni işgaller

b- Kanunu olarak yapılan muhdesat.

Sonuç (a) ve fıkrada (b) şeklinde olsun burasındaki sur ve burçların diğer eski eserlerin sürekli olarak tecavüze uğradığı, tahrip ve tadil edildiği hatta yapılan muhdesatın eserden sökülen taşlar kullanılarak getirildiği bir gerçektir. Bu duruma artık bir son vermek zorunluğu karşısında yapılmasını uygun bulduğumuz işlem; 1- Evvel emir surlar ve iki yanında tesbit edilecek şerit halinde sahanın fazul işgallerden temizlenmesi

2- [illegible]

3- Kanuni surlara münasebetli veya kaçak bina yaptırılmaması

4- Kanuni surların veya [illegible] binaların istimlâki gibi hususlardır. Ancak olduğu eski tarihlerde yapılmış eserle zarar vermeyen ve hattâ belkide bir hususiyet temsilen bazı muhdes binaların Yüksek Kurul kararı ile tesbitinden sonra muhafazasına da düşünülebilir.

Keyfiyeti bildirir raporum saygı ile arzolunur.

30/3/1965

Eski Eserleri Koruma Encümeni Azaları

Yüksek Mimar

Celâl Esad Arseven

Celâl Esad Arseven

Celâl Esad Arseven

EK-5[1]

1990-94 Restorasyonlarında oluşturulan 13 çalışma grupları

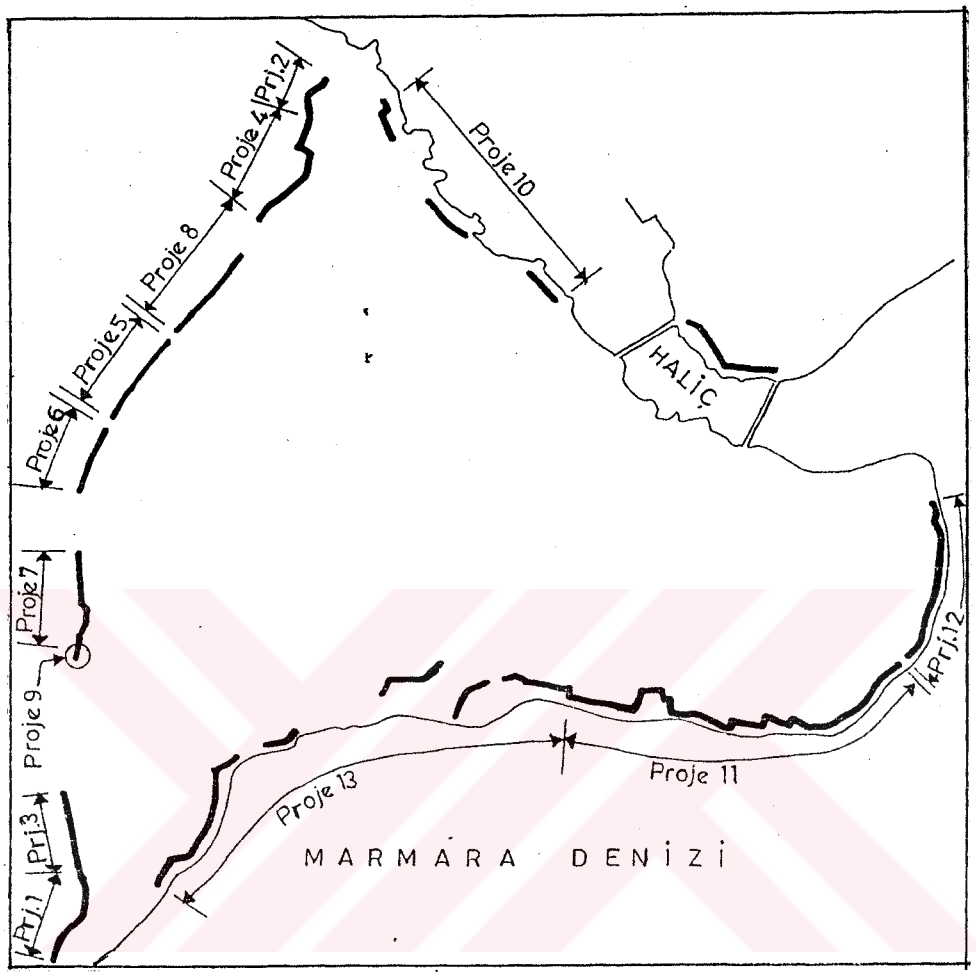

Kara Surları

Proje 1. Mermer Kule-Yedikule arası surları

Proje çalışmaları, Kara Surları'nın Marmara Deniz'inden itibaren Haliç'e doğru 1 numaralı ve 6 numaralı kuleleri arası 300 metrelik bölümünün restorasyonunu öngörmektedir.

Rölöve ve Restorasyon Projesi: İTÜ Döner Sermaye İşletmesi Doç. Dr. Oğuz Müftüoğlu, Prof. Dr. Metin Ahunbay, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay

Proje ve İnşaat: Pekerler İnşaat Tic. ve San. Ltd. Şti.

1994 yılındaki durumu: Restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

---

[1] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1989-1994 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Projeler, s.67

Proje 2. Eğri Kapı-Ayvansaray arası surları

Eğri Kapı-Ayvansaray arası Kara Surları ve Anemas Zindanlarının onarımı planlanmıştır.

Rölöve ve Restorasyon Projesi: Prof. Doğan Kuban

Proje ve İnşaat: Afa İnşaat Turizm San. Tic. Ltd. Şti.

1994 yılındaki durumu: Araştırma, kazı ve proje çalışmaları devam etmektedir.

Proje 3. Yedikule-Belgrad Kapı arası surları

Yedikule ile Belgrad Kapı arasındaki 750 metre Kara Surları kompleksinin ve 20 adet kulenin restorasyonu ve sur yaklaşma bölgesinin düzenlenmesi planlanmıştır.

Rölöve ve Restorasyon Projesi: Prof. Ümit Sedaroğlu

Proje ve İnşaat: Hakan İnşaat A.Ş.

1994 yılındaki durumu: Proje, kazı ve araştırma çalışmaları devam etmektedir.

Proje 4. Edirne Kapı-Eğri Kapı arası surları

Edirne Kapı ile Eğri Kapı arasındaki 650 metre Kara Surları'nın ve kulelerin restorasyonu planlanmıştır.

Rölöve çizimleri: Y.T.Ü. Prof. Dr. Ayhan Alkış

Restorasyon Projesi: Prof. Doğan Kuban, Şirin Akıcı

Proje ve İnşaat: Pekerler İnşaat Tic. ve San. Ltd. Şti.

1994 yılındaki durumu: Proje ve restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

Proje 5. Millet Caddesi-Vatan Caddesi arası surları

Vatan Caddesi ile Millet Caddesi çıkışları arasında kalan 700 metrelik Kara Surları ve 10 kulenin restorasyonu planlanmıştır.

Rölöve çizimleri: Prof. Dr. Cankut Örmeci, Doç. Dr. Oğuz Müftüoğlu

Restorasyon Projesi: Doç. Dr. Ahmet Ersen, Kutgün Eyüpgiller, Serpil Topkaç

Proje ve İnşaat: Ali Rıza Yılmaz İnş. Tic. A.Ş.

1994 yılındaki durumu: Temizlik, kazı ve proje çalışmaları devam etmektedir.

Proje 6. Mevlevihane Kapı-Millet Caddesi arası surları

Mevlevihane Kapı ile Millet Caddesi çıkışları arasında kalan 700 metrelik Kara Surları ve 8 adet kulenin restorasyonu planlanmıştır.

Proje: Emre İnşaat Değerlendirme ve Restorasyon Tic. Ltd. Şti., Prof. Ümit Sedaroğlu

İnşaat: SUAK İnşaat. San ve. Tic A. Ş.

1994 yılındaki durumu: Kazı, temizlik ve rölöve çizimleri tamamlanmış, restorasyon projeleri devam etmektedir.

Proje 7. Silivri Kapı-Mevlevihane Kapı arası surları

İstanbul Kara Surları'nın Silivri Kapı-Mevlevihane Kapı arasında kalan 635 metrelik bölümü ve 10 adet kulenin restorasyonu ve çevre düzenlemesi öngörülmüştür.

Proje: YTÜ Döner Sermaye İşletmesi

İnşaat: Metser İnşaat. San A. Ş.

1994 yılındaki durumu: Restorasyonu devam etmektedir.

Proje 8. Vatan Caddesi-Edirne Kapı arası surları

İstanbul Kara Surları'nın Vatan Caddesi çıkışı ile Edirne Kapı arasında kalan 700 metrelik kısmı ile 10 kulenin restorasyonudur.

Rölöve çizimleri: Prof. Dr. Cankut Örmeci, Doç. Dr. Oğuz Müftüoğlu, Orhan Baykal

Restorasyon Projesi: Doç. Dr. Ahmet Ersen, Kutgün Eyüpgiller, Serpil Topkaç

Proje ve İnşaat: Ali Rıza Yılmaz İnş. Tic. A.Ş.

1994 yılındaki durumu: Restorasyonu devam etmektedir.

Proje 9. Silivri Kapı Antik Mezar Odası (Hipoje) Restorasyonu ve Çevre Düzenle İnşaatı

Restorasyon Projesi: Mustafa Mutkan, Prof. Ümit Serdaroğlu

İnşaat: Artdek İnş. San. Tic. Ltd. Şti.

1994 yılındaki durumu: Restorasyon ve çevre düzenleme inşaatı bitirilmiştir.

Haliç Surları

Proje 10. Haliç Surları

Ayakapı semtinde yer alan 100 metre ve Balat bölgesinde yer alan 200 metre, toplam 300 metre Haliç Deniz Surları restorasyonudur.

Fotogrametrik Rölöve: Y.T.Ü Prof. Dr. Erdoğan Örüklü

Restorasyon Projesi: Prof. Doğan Kuban, Doç. Dr. Ahmet Ersen, Kıvanç Türkoğlu

Proje ve İnşaat: Belgi İnşaat San. Ve Tic. Ltd. Şti.

1994 yılındaki durumu: Proje çalışmaları sürmektedir

Marmara Surları

Proje 11. Ahırkapı Feneri-Kumkapı arası surları

Rölöve ve Restorasyon Projesi: İstanbul Üniversitesi, Prof. Ümit Serdaroğlu, Yard. Doç. Dr. İhsan Tunay, Prof. Haluk Abbasoğlu

Proje ve İnşaat: Yapısal Yapı San. Ve Tic. Ltd. Şti.

1994 yılındaki durumu: Araştırma ve temizlik çalışmaları yapılmış, proje çalışmaları devam etmektedir.

Proje 12. Sarayburnu-Ahırkapı Feneri arası surları

Sarayburnu-Ahırkapı Feneri arası 900 metrelik Marmara Deniz Surları beden duvarları ve kuleleri restorasyonudur.

Fotogrametrik Rölöve: İ.T.Ü. Prof. Dr. Cankut Örmeci, Doç. Dr. Oğuz Müftüoğlu

Restorasyon Projesi: Prof. Doğan Kuban, Mustafa Pehlivanoğlu

1994 yılındaki durumu: Projelendirme ve restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

Proje 13. Kum Kapı-Yedikule Surları

Marmara Deniz Surları'nın denize doğru kademeli olarak uzanan Kum Kapı ile Yedikule arasındaki 400 metrelik bölümünün restorasyonudur.

Rölöve ve Restorasyon Projesi: Mimar Sinan Üniversitesi Prof. Ümit Serdaroğlu, Mustafa Mutkan

Proje ve İnşaat: Artdek İnş. San. Tic. Ltd. Şti.

1994 yılındaki durumu: Restorasyonun yarısı tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

"Anadolu Uygarlıklarında Yerleşme Düzeni ve Mimarlık-Anadolu Mimarlığı", **Yurt Ansiklopedisi**, C:Genel, İstanbul, 1982.

Ahunbay, Metin, "Demiryolları maddesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s.21-22.

Ahunbay, Metin, "İstanbul Karasurları T1-T6 Burçları Arası Beden Duvarları Seğirdim Yolu Seviyesinde Gözlemler", **Prof. Doğan Kuban'a Armağan**, Eren Yayınları, İstanbul, 1996.

Ahunbay, Metin; Ahunbay, Zeynep, "Recent Works on the Land Walls od İstanbul, Tower 2 to Tower 5", **Dumbarton Oaks Paper, No: 54**, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Publishment, Washington, 2000, s.227-261.

Ahunbay, Zeynep, "Surlar Nasıl Korunmalı", **İstanbul dergisi**, sayı:13, 1995, s.75.

Ahunbay, Zeynep, Ahunbay Metin, "Surlar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.76.

Ahunbay, Zeynep, **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1996.

Akarca, Aşkıdil, **Şehir ve Savunması**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1972.

Akbulut M. Rıfat, "Moltke Helmuth Von maddesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s.486.

Akıncı, Şirin, "Bozdoğan (Valens) Kemeri Restorasyon Çalışması", **Yapı dergisi**, sayı:124, s.71.

Aktüre, Sevgi, **19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlenmesi**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara, 1981.

Arseven, Celal Esat, **Eski İstanbul**, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1989.

Aşkun, İlgi Yüce, **Medrese Yapıları ve Koruma İlkeleri Doğrultusunda Çağdaş Yaşam İçindeki İşlevleri**, Basılmamış Doktora Tezi, İDGSA, 1980.

Avent, R., **Cadw and Castle Conservation**, England, 1999.

Davies, O., "İstanbul Surları", **İstanbul**, İstanbul, 1945, S.32, s.12-13

Denel, Serim, **Batılılaşma sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri**, İstanbul, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, 1982.

Dirimtekin, Feridun, "14.Mıntıka (Blachernae) Surlar, Saraylar ve Kiliseler", **İstanbul Fetih Deneği Dergisi**, İstanbul, 1953, s.206

Dirimtekin, Feridun, "İstanbul Surları Hendeklerinde Su Var Mıydı?", **Tarih Dünyası**, S:2, İstanbul, 1950, s.645/643-647

Dirimtekin, Feridun, **Fetihten Önce Haliç Surları**, İstanbul Enstitüsü yayını, İstanbul, 1956.

Dirimtekin, Feridun, **Fetihten Önce Marmara Surları**, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul, 1953.

Dirimtekin, Feridun, **İstanbul'un Fethi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yayını, İstanbul, 1976.

Duru, Refik., "Göller Bölgesi'nde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s:52-53

Erder, Cevat, **Tarihi Çevre Bilinci**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara, 1975.

Erkanal, Hayat; "Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s:70-82

Ersen, Ahmet, "Koruma Politikalarına Temel Yaklaşım ve Korumada Estetik Düzeylilik Sorunu", **Prof. Doğan Kuban'a Armağan**, Eren Yayınları, İstanbul, 1996.

Ersen, Ahmet, "Korumada Malzeme Sorunu", **İnşaat Malzemeleri ve Uygulamaları Dergisi**, Sayı:8, 1988.

Ersen, Ahmet, "Korumada Plastik Onarımlar", **Restorasyon ve Malzeme Seçimi Bildiriler**, Yapı Endüstri Merkezi, 1991.

Ersen, Ahmet, **"Mimari Korumada Otantiklik Kavramı ve Erken Osmanlı Mimarisinin Korunması Üzerine Düşünceler",** İTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı.

Ersen, Ahmet, "Restorasyon ve Otantiklik", **Arredamento Dekorasyon Dergisi**, sayı:91, 1997.

Ersen, Ahmet, "Scientific Research Prior to the Repair of the Land Walls of Constantinople, The Case of the Porta Pempton", **Architectural Science Review**, 38.4, s. 165

Ersen, Ahmet, **Malzeme Koruma, Uygulama Öncesinde Bilimsel Araştırma**, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990.

Eruzun, Cengiz, "İmar Planları", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Türkiye ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.162.

Eyice, Semavi, "Anastasios Suru", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Türkiye ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.265.

Eyice, Semavi, "Haçlı Seferi ile Gelen Batılıların Gördükleri İstanbul", **Dünya Kenti İstanbul**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.12.

Frangipane, Marcella, "Doğu Anadolu'da Kentleşme Modelleri", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s:67-68

Grosvenor, E.A, **Constantinople**, Boston, 1895.

Gürdal E., Ersen A., Güleç A., "Valens (Bozdoğan) Kemeri Onarımları ve Bir Kireçtaşı İmitasyonu Denemesi", **İnşaat Malzemeleri ve Uygulamaları Dergisi**, Sayı:36, 1990, s.70.

İnalcık, Halil, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", **Dünya Kenti İstanbul**, Tarih Vakfı, 1996, s.22-29.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **İstanbul Karasurları Mevlanakapı-Silivrikapı Arası Bölümü Restorasyon Projesi Raporu**, Yıldız Teknik Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi, 1993.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **İstanbul Karasurları T1-T6 burçları ve beden duvarlarının restorasyonunda kullanılacak olan tuğla, taş ve horasan harcı ile**

ilgili malzeme raporu, İstanbul Teknik Üniversitesi, Döner Sermaye İşletmesi, 1992.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **İstanbul Karasurları T2-T3 Beden Duvarı Restorasyon Raporu**, İTÜ Döner Sermaye İşletmeleri, 1994.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **İstanbul Karasurları T90-B7 Burçları arası Restorasyon Projesi Raporu**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Döner Sermaye İşletmesi, 1992,

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **Sulukule Restorasyon Öncesinde Analiz ve Malzeme Araştırmaları Raporu**, İstanbul Teknik Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi, 1992.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **T 46 Hipojesi Rölöve ve Restorasyon Projesi Raporu**, Yıldız Teknik Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi, 1994.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **Tarihi Yarımada 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Raporu**, Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003.

Kâhya, Yegan, "İstanbul Bizans Mimarisinde Tuğla Boyutları üzerine", **Prof. Doğan Kuban'a Armağan**, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s.171-182.

Kâhya, Yegan, **İstanbul Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

Kejanlı, Türkan, **Anadolu'da Kale Kentler ve Korunma Sorunları: Diyarbakır Kale Kenti**, YTÜ., basılmamış doktora tezi, 2004, s: 18

Korfmann, Manfred, "Çanakkale Boğazı'nda Troi Kalesi ve Aşağı Kenti", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s:83-97

Kretzschmer, Fritz, **Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik**, Arkeoloji ve Sanat Yayını.

Krischen Fritz, "Die Landmauer von Konstantinopel", **Denkmaeler Antiker Architektur**, Varleg Walter de Gruyder Co., Berlin, 1938.

Kuban, Doğan, "Menderes ve İstanbul", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.391.

Kuban, Doğan, "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar", **Vakıflar Dergisi**, 1969.

Kuban, Doğan, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1996.

Kumbaracılar İzzet, Tamer Cahide, **Yedikule**, Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1996.

Kutlu Ş., **Bu şehri Stanbul ki**, İstanbul, 1972.

Küçükkaya, Ayşe Gülçin, **Taşların Bozulma Nedenleri Koruma Yöntemleri**, Birsen Yayınları, İstanbul, 2004.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, **4. Komisyon Sonuç Bildirgesi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.

Lietzmann, Hans, **Die Landmauer Von Konstantinopel**, Verlag Der Akademie Der Wissenschaften, Berlin, 1929.

Macridy Bey, Theodore, Casson, Stanley, **Excavations at the Golden Gate Constantinople,** Oxford, 1931.

Madran, Emre, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara, 2002.

Mango, Cyrill, **History of World Architecture, Byzantine Architecture**, New York, 1985.

Meyer-Plath, Bruno, Scheneider, Alfons Maria, **Die Landmauer von Konstantinopel I**, Zweiter Vorbericht", Berlin, 1933.

Meyer-Plath, Bruno, Scheneider, Alfons Maria, **Die Landmauer von Konstantinopel II**, Denkmaeler Antiker Architecture, 8, Berlin, 1943.

Mitchell, Stephen, "Geç Roma Anadolu'sunda Klasik Dönem Kent ve Yerleşmelerinin Gelişimi", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s:194.

Müller-Wiener, Wolfgang, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Naumann, Rudolf, **Eski Anadolu Mimarlığı**,Türk Tarih Kurumu., Ankara, 1975.

Reusche E., **Polychromes Sichtmauerwerk Byzantinischer und von Byzanz beeinflusster Bauten Südosteuropas**, Köln, 1971.

Satongar Şule, **İstanbul Şehir Surları Horasan Harçları Üzerine Bir Araştırma**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1994.

Schneider, Alfons Maria, "The City Walls of İstanbul", **Antiquity**, 1937, v.11, s.460-468

Schneider, Alfons Maria, "The City Walls of Nicaea", **Antiquity**, 1938, v.12, s. 437-441

Siravo F., Matero F., **Uncovering and Restoring the Eyyubid City Wall**, Aga Khan Trust for Culture Yayını, İsviçre, 2001.

Tamer, Cahide, **İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları**, Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul, 2003.

Tanyeli, Uğur, "Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul, s:406-407

Tanyeli, Uğur, **Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.yy-15.yy)**, İ.T.Ü. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1987.

Tekin, Oğuz, "Eski Çağda İstanbul: Byzantion", **Dünya Kenti İstanbul**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.102.

Tezcan, Hülya, "Sur-ı Sultani", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s.72.

Tsangadas, Byron C.P., **The Fortifications and Defense of Constantinople**, New York, 1980.

Tunay, Mehmet İ., "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", **Taç Yıllığı**, C.2, S.7, İstanbul, 1987, s.25.

Tunay, Mehmet İ., **Türkiye'deki Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Tekniğine Göre Tarihlendirme**, İ.T.Ü.basılmamış doktora tezi, İstanbul, 1984.

Van Millingen, Alexander, **Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites**, Londra, 1899.

Van Millingen, Alexander, **Konstantinopolis**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003.

Velioğlu, Selim, "Yeniden Bulduk Başlıyoruz", **Mimarlık Dekorasyon**, İstanbul, 1992, S:9, s. 87.

Vitruvius, **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı yayınları, İstanbul, 1990.

Wards-Perkins J.B., "Notes on the Structure and Building Methods of Early Byzantine Architecture", **The Great palace of the Byzantine Emperors**, 2.report, (ed. D.T.Rice), edinburg, 1958.

Weaver, Martin, "Conserving Buildings, A Manuel of Techniques and Materials", New York, 1997

www.europanostra.org

www.renzopiano.com

www.york.gov.uk

RESİM VE HARİTA KAYNAKLARI

Acar, Erhan, "Anadolu'da Tarih öncesi Çağlardan Tunç Çağı Sonuna Kadar Konut ve Yerleşme", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul
Resim 19, 25.

Ahunbay, Metin; Ahunbay, Zeynep (2000),
Resim 79.

Ahunbay, Zeynep, Ahunbay Metin (1994),' den yararlanılarak hazırlanan harita üzerine işlenmiştir.
Harita 1, 2, 3, 4.

Akarca, Aşkıdil, (1972),
Resim 32, 33, 34, 35, ,36, 37, 38, 39.

Avent, R., (1999),
Resim 259.

Barth, Hermann, **Konstantinopel**, 1911
Resim 243, 244.

Byzantium
Resim 8.

Byzance, Mordtmann Haritası
Harita 20.

Denel, Serim, (1982),
Resim 260.

Diez, Ernst; Glück, Heinrich, **Alt Konstantinopel**, München, 1920
Resim 86, 115.

Dirimtekin, Feridun, (1976),
Resim 116, 121, 135, 141.
Harita 6.

Duru, Refik, (1996)
Resim 20

Encomium To Istanbul, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1991.
Resim 3, 5, 6, 7, 16.

Eken, Ahmet, **Kartpostallarda İstanbul**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşler Daire Başkanlığı, No. 10, İstanbul, 1992
Resim 139.

Erkanal, Hayat; (1996),
Resim 26.

Grosvenor, E.A, (1895),
Resim 112, 125, 137.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Harita Müdürlüğü Plan Arşivi
Harita 30.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **İstanbul Karasurları Mevlevihane-Silivri Kapı 37-48 Burçlar Arası Önsur Bölümü, I.Etap Proje Alanı Raporu**, Y.T.Ü. Döner Sermaye İşletmeleri, 1993.
Resim 154, 155.

İstanbul Dergisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, sayı: 31
Harita 26, 27, 28.

Krischen Fritz, (1938),
Resim 44, 45, 68, 69, 70, 71, 76, 77, 80, 81, 88, 93, 94, 105, 131, 151, 152.

Kuban, (1996),
Resim 17.
Harita 18.

Kâhya, Yegan, (1992),
Resim 308.

Lietzmann, Hans, (1929),
Resim 124.

Mango, Cyril and Dagron Gilbert (ed.), **Constantinople and Its Hinderland**, Papers from Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford 1993,
Harita 19.

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul National Geographic Fotoğraflarıyla,
Resim 116, 167.

Macridy Bey, Theodore, Casson, (1931),
Resim 56, 57, 104, 109.

Meyer-Plath, Bruno, Scheneider, Alfons Maria, (1933),
Resim 186, 199, 200.

Meyer-Plath, Bruno, Scheneider, (1943),
Resim 43, 59, 87, 101, 103, 104, 106, 153, 178, 185, 201.
Harita 25.

Müller-Wiener, (2002),
Resim 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 45, 166, 197.
Harita 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24.

Naumann, Rudolf, (1975),
Resim 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 31.

Neve, Peter, "Hitit Krallığı'nın Başkenti Hattusa'da Konut", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, İstanbul
Resim 30

Prost Planı, İstanbul Atatürk Kitaplığı,

Schneider, Alfons Maria, **Byzanz Vorarbeiten zur Topographieund Archaeologie der Stadt**, İstanbuler Forschungen 8, Amsterdam, 1967
Resim 9.

Schneider, Alfons Maria, **Konstantinopel**, Berlin, 1956
Resim 168.

Siravo F., Matero F., (2001),
Resim 255, 256, 257.

Tamer Cahide, (2003),
Resim 247, 248, 249, 251.

T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, **Türkiye'nin Hava Fotoğrafları**, İstanbul. 2003
Resim 1, 2

Van Millingen, Alexander, (1899),
Resim 90, 132, 138, 143, 182.
Harita 5.

Velioğlu, Selim, (1992),
Resim 258.